

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ
ANABİLİM DALI

EKONOMİK KRİZLER VE SOSYAL POLİTİKANIN GELECEĞİ:
DÜNYA BANKASI, OECD VE ILO ÜZERİNE
BİR DEĞERLENDİRME

Doktora Tezi

Aylin GÜLER ÜNLÜ

Ankara-2024

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ
ANABİLİM DALI

EKONOMİK KRİZLER VE SOSYAL POLİTİKANIN GELECEĞİ:
DÜNYA BANKASI, OECD VE ILO ÜZERİNE
BİR DEĞERLENDİRME

Doktora Tezi

Aylin GÜLER ÜNLÜ

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Şenay GÖKBAYRAK

Ankara-2024

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ
ANABİLİM DALI

EKONOMİK KRİZLER VE SOSYAL POLİTİKANIN GELECEĞİ:
DÜNYA BANKASI, OECD VE ILO ÜZERİNE
BİR DEĞERLENDİRME

Doktora Tezi

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Şenay GÖKBAYRAK

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Adı ve Soyadı

1- Prof. Dr. Şenay GÖKBAYRAK

2- Prof. Dr. Filiz ÇULHA ZABCI

3- Prof. Dr. Yücel UYANIK

4- Dr. Öğr. Üyesi Elif Tuğba DOĞAN

5- Dr. Öğr. Üyesi Fatih GÜNGÖR

Tez Savunması Tarihi

15.01.2024

T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Prof. Dr. Şenay GÖKBAYRAK danışmanlığında hazırladığım “Ekonomik Krizler ve Sosyal Politikanın Geleceği: Dünya Bankası, OECD ve ILO Üzerine Bir Değerlendirme (Ankara.2024)” adlı doktora tezindeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Tarih: 31.01.2024

Aylin GÜLER ÜNLÜ

TEŞEKKÜR

Öncelikle çalıőmamı titizlikle takip eden, tüm süreçlerde beni motive eden tez danışmanım, hocam Prof. Dr. şenay Gökbyrak'a çok teşekkür ederim.

Tez İzleme Komitesi ve Tez Jürisi'ndeki hocalarım Prof. Dr. Filiz ulha Zabcı, Prof. Dr. Yücel Uyanık, Dr. Öğr. Üy. Elif Tuğba Doğan, ve Dr. Öğr. Üyesi Fatih Güngör, tezin olgunlaőması ve sonuçlanmasında önemli katkılar koydular. Kendilerine müteőekkirim.

Ayrıca Doç. Dr. Orkun Saip Durmaz ve Hande Malga benden desteklerini esirgemediler. Arkadaőlarıma buradan tekrar teşekkür ederim.

Sevgili ailem, Döndü Ayben Güler, Hasan Güler, Arda Güler, Nebahat Ünlü ve aramızdan çok erken ayrılan Zekai Ünlü, bana hep güç verdiler. Beni ben yapan, adını burada tek tek sayamadığım değerli dostlarım ve oldukça uzun yıllardır tedrisatından geçtiğim Mekteb-i Mülkiye. Hepinize müteőekkirim.

Ve son olarak tüm hayatımda olduğu gibi doktora sürecimde de hep yanı baőımda olan, entelektüel ve manevi desteği ile uzun ve zorlu yolları aőmamı kolaylaőtıran, dert ortağım, yol arkadaőım, eőim Dr. Emek Önder Ünlü. Sana dünümüz, bugünümüz ve yarınımız için ne kadar teşekkür etsem az...

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR.....	i
İÇİNDEKİLER.....	ii
KISALTMALAR.....	v
GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM: KAPİTALİZM VE SOSYAL POLİTİKA: KURAMSAL VE TARİHSEL BİR ÇERÇEVE.....	9
1.1. SOSYAL POLİTİKA NASIL İNCELENMELİ?: ALAN VE YÖNTEM ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME.....	9
1.2. KAPİTALİZM, KRİZLER VE SOSYAL POLİTİKA.....	22
1.2.1. 1970'Lİ YILLARA UZANAN SÜREÇTE KAPİTALİZM VE SOSYAL POLİTİKA	26
1.2.2. 1970'Lİ YILLARIN KRİZİNDE SOSYAL POLİTİKA: 2008 KRİZİNE UZANAN SÜREÇ.....	35
1.2.3. 'KÜRESEL' ZAMANLAR: 2008 KÜRESEL KRİZİNDEN PANDEMİYE SOSYAL POLİTİKA	52
1.2.4. YAKIN GEÇMİŞİN TARİHİ: COVID-19 PANDEMİSİNDEN GÜNÜMÜZE SOSYAL POLİTİKA	65
1.3. 'KÜRESEL' SOSYAL POLİTİKA VE ULUSLARARASI KURULUŞLAR: KISA BİR GİRİŞ	77
2. BÖLÜM: KURULUŞUNDAN GÜNÜMÜZE DÜNYA BANKASI VE SOSYAL POLİTİKA	87
2.1. KURULUŞTAN WASHINGTON UZLAŞISI'NA	89

2.2.	WASHINGTON UZLAŞISI DÖNEMİ.....	101
2.3.	1990’LI YILLAR, POST WASHINGTON UZLAŞISI VE 2008 KRİZİNE DOĞRU	111
2.4.	2008 KRİZİNDEN PANDEMİYE	151
2.5.	COVID-19 PANDEMİSİNDEN GÜNÜMÜZE.....	176
3.	BÖLÜM: KURULUŞUNDAN GÜNÜMÜZE OECD VE SOSYAL POLİTİKA	195
3.1.	KURULUŞ VE YENİDEN YAPILANMA SÜRECİ: MARSHALL PLANI’NDAN 1970’LERE	197
3.2.	1969-1990 ARASI DÖNEM	205
3.3.	1990’LI YILLARDAN 2008 KRİZİNE	215
3.4.	2008 KRİZİNDEN PANDEMİYE	235
3.5.	COVID-19 PANDEMİSİNDEN GÜNÜMÜZE.....	257
4.	BÖLÜM: KURULUŞUNDAN GÜNÜMÜZE ILO VE SOSYAL POLİTİKA	276
4.1.	KURULUŞTAN 1970’Lİ YILLARA.....	280
4.2.	1970’Lİ YILLARDAN 1990’LARA.....	297
4.3.	1990’LI YILLARDAN 2008 KRİZİNE	309
4.4.	2008 KRİZİNDEN PANDEMİYE	340
4.5.	COVID-19 PANDEMİSİNDEN GÜNÜMÜZE.....	372
5.	BÖLÜM: AKINTIYA KARŞI SOSYAL POLİTİKA: YÖNELİMLER, GELİŞMELER VE GELECEK.....	405
5.1.	TARİHSEL ÇÖZÜMLEMEDEN ÇIKARIMLAR VE MEVCUT YÖNELİMLER ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME.....	405

5.2. GODOT’U BEKLERKEN: SOSYAL POLİTİKANIN GELECEĞİ ÜZERİNE	422
SONUÇ	440
KAYNAKÇA.....	461
ÖZET	543
ABSTRACT	545

KISALTMALAR

AB: Avrupa Birliği

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

ADB: Asya Kalkınma Bankası (The Asian Development Bank)

BIAC: İş ve Sanayi Danışma Komitesi (Business and Industry Advisory Committee)

BM: Birleşmiş Milletler

DAC: Kalkınma Yardımı Komitesi (Development Assistance Committee)

DB: Dünya Bankası

EIB: Avrupa Yatırım Bankası (European Investment Bank)

ERP: Avrupa Kurtarma Programı (European Recovery Program)

EPA: Avrupa Verimlilik Ajansı (European Productivity Agency)

EPU: Avrupa Ödemeler Birliği (European Payments Union)

EUROSTAT: Avrupa İstatistik Ofisi (European Statistics)

G7: Group of 7

G20: Group of 20

GATT: Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (General Agreement on Tariffs and Trade)

GATS: Hizmet Ticareti Genel Anlaşması (The General Agreement on Trade in Services)

GSYİH: Gayri Safı Yurt İçi Hasıla

IBRD: Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (International Bank for Reconstruction and Development)

ICSID: Uluslararası Yatırım Anlaşmazlıklarının Çözümü Merkezi (International Centre for Settlement of Investment Disputes)

IDA: Uluslararası Kalkınma Birliği (International Development Association)

IFC: Uluslararası Finans Kurumu (International Finance Corporation)

ILO: International Labor Organization (Uluslararası Çalışma Örgütü)

IMF: Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund)

OECD: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (Organisation for Economic Co-operation and Development)

OEEC: Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (Organisation for European Economic Co-operation)

STK: Sivil Toplum Kuruluşu

MIGA: Çok Taraflı Yatırım Garanti Ajansı (Multilateral Investment Guarantee Agency)

NAEC: Ekonomik Zorluklara Yeni Yaklaşımlar (New Approaches to Economic Challenges)

PRSP: Yoksulluğu Azaltma Strateji Belgesi (Poverty Reduction Strategy Paper)

PRGF: Yoksulluğu Azaltma ve Büyüme Tesisi (Poverty Reduction Growth Facility)

TUAC: Sendika ve Danışma Komitesi (Trade Union and Advisory Committee)

UNDP: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (United Nations Development Programme)

UNEP: Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UN Environment Programme)

USAID: Amerika Birleşik Devletleri Uluslararası Kalkınma Ajansı (United States Agency for International Development)

WTO: Dünya Ticaret Örgütü (World Trade Organization)

GİRİŞ

2008 küresel krizinden sonra yaşanan ekonomik durgunluğun üzerine gelen Covid-19 pandemisi, süregelen iklim, enerji, gıda krizleri gibi pek çok etken, kapitalizmin başta eşitsizlik olmak üzere pek çok sorun alanını daha görünür kılmıştır. Nitekim yaratılan toplumsal zenginliğin kârların azamileştirilmesi ve sermaye birikiminin sürdürülmesi amacıyla kullanılması temelinde işleyen kapitalizmin hiçbir zaman eşitlikçi bir sistem olmadığı bir gerçek olmakla birlikte, özellikle toplumsal artığın bölüşümüne müdahale eden sosyal politika alanında yaratılan tahribatlar bu sorunların derinleşmesini beraberinde getirmiştir. Örneğin 2022 Dünya Eşitsizlik Raporu'nda, dünyada en alt gelir grubundaki insanların %50'sinin toplam küresel servet içindeki payı %2, en tepedeki %10'luk grubun payı ise %76 olarak ölçülmüştür. Dahası gelir dağılımında üstteki %1'lik kesimin 1995 ve 2021 yılları arasındaki toplam servet artışının %38'ini aldığı, en üstteki %0,01'lik kesimin (2021 yılında 520.000 yetişkin) sahip olduğu servet payının da 1995'te %7 iken 2021'de %11'e yükseldiği, bu artışın pandemi sırasında ise şiddetlendiği belirtilmiştir.¹ Uluslararası Çalışma Örgütü'nün 2019 Küresel İşgücü Gelir Payı ve Dağılımı Raporu da yoksul ülkelerin çok daha eşitsiz işgücü gelir dağılımlarına sahip olma eğiliminde olduklarına işaret etmiştir.² Eşitsizliğe ilişkin bu çarpıcı verilerin yanı sıra işsizlik, yoksulluk gibi sorunların da aşılammış olduğu bilinmektedir. Dahası bu sorunların artık kapitalist sistemin işleyişini ve geleceğini tehdit eder hale geldiği, sadece akademisyenler ve politikacılar tarafından

¹ World Inequality Lab. (2022), **World Inequality Report 2022**, (Coordinated by Lucas Chancel (Lead author), Thomas Piketty, Emmanuel Saez, Gabriel Zucman), https://www.poverty-inequality.com/wp-content/uploads/2021/12/Summary_WorldInequalityReport2022_English.pdf (Erişim Tarihi: 13.06.2022)., s. 3, 15.

² Bkz. ILO. (2019a), **The Global Labour Income Share and Distribution**, Data Production and Analysis Unit, ILO Department of Statistics Key Findings July 2019, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---stat/documents/publication/wcms_712232.pdf (Erişim Tarihi: 07.11.2022)., s. 3.

değil, dünya kapitalizminin işleyişinde etkili olan pek çok uluslararası kuruluş tarafından da dile getirilmektedir.³

Bütün bu çerçeve, kapitalizmin dünya ölçeğinde yaşadığı bu çoklu kriz sürecinden nasıl çıkılacağı, sosyal politikanın geleceğinin nasıl şekilleneceği sorularının günümüzde kritik hale geldiğini göstermektedir. Zira kapitalizmin tarihine bakıldığında sosyal politikanın kriz dönemlerinin önemli bir aracı olarak belirginleştiği ve krizlerin de sosyal politika için dönüşüm sürecini tetikleyebildiği görülebilmektedir. Bu da olası sosyal politika gelişmeleri açısından günümüzü, yakın ve orta vadeli geleceği daha önemli kılmaktadır. Bununla birlikte kriz dönemlerinin her zaman değişime yol açmadığı, yahut oluşacak değişimlerin politika anlayış ve uygulamalarında her zaman eşitlik ve adalete yönelen ilerici olasılıklara işaret etmeyebileceği de belirtilmelidir. Dolayısıyla pek çok farklı aktör, koşul, ilişki ve sürecin etki edebileceği geleceğe dair belirsizlik ortamında, bilimsellikten şaşmadan bu sorulara nasıl yanıt aranabileceğine, geleceğe dair takip edilmesi gereken kritik konuların neler olduğuna ilişkin çalışmalar yapılması gerekmektedir.

Bu ekseninde bu tezin konusu; geçmişten günümüze kapitalizmin önemli kriz süreçlerinde sosyal politikanın rolünün nasıl şekillendiğinin, bunun kapitalizmin etkili uluslararası aktörlerince hangi yönde belirlenmeye çalışıldığının değerlendirilmesi, buradan hareketle geleceğe dair olası politika yönelimlerinin tartışılması olarak belirlenmiştir. Böyle bir konunun pek çok farklı başlık ve sürece odaklanması, farklı yöntemler ekseninde ele alınması mümkündür. Çalışmamız ise günümüzün ve geleceğimizin geçmişin bir parçası ve mirası olduğundan hareketle, krizler ve sosyal politika ilişkisinin kapitalist sistemin işleyişini de içeren tarihsel bir değerlendirme süreci ile netleştirilebileceği düşüncesine dayanmıştır. Bu çerçevede tezde, sosyal politikanın geçmişten günümüze gelen süreçteki anlam ve içeriğine tarihsel ve

³ Dünya Bankası, OECD ve ILO'nun ele alındığı bölümlerde bu söylemlere referanslar bulunabilir.

eleştirel bir perspektiften bakılması, analizin kapitalizmin ilerleyişi ve izlediği yönün belirlenmesinde kritik rolleri olan küresel kapitalist yönetim düzleminin etkili aktörleri nezdinde genişletilmesi, bu aktörlerin önemli ekonomik kriz dönemlerinde izledikleri temel hedef, strateji, söylem, yaklaşım ve politikaların değerlendirilmesi, bu değerlendirmelerden elde edilen sonuçlardan hareketle de sosyal politikanın geleceği için öne çıkan konu ve gelişmelere işaret edilmesi amaçlanmıştır. Nitekim sosyal politikanın uygulama alanı hala ağırlıklı olarak ulusal devletlerin konusu olsa da, sosyal politikanın ele aldığı meselelerin neden ve sonuçlarının uzun yıllardır devletlerin sınırlarını aştığı,⁴ bu politika alanının belirlenmesi ve yönlendirilmesinde sadece ulusal değil, bölgesel ve küresel süreçlerin de ciddi etkileri olduğu bir gerçektir.⁵

Bununla birlikte küresel kapitalist yönetim düzleminde, ulusötesi şirketlerin, devletlerin, Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu gibi uluslararası kuruluşların, G7, G20 gibi uluslararası birliklerin, uluslararası sendikaların, sivil toplum örgütlerinin ve başka pek çok aktörün yer aldığı hatırlandığında, tezde yapılacak değerlendirme ve tartışmaların yeterli derinliğe ulaşabilmesi ve odağından şaşmaması için ele alınacak aktörler açısından sınırlamaya gidilmesi gerekmiştir. Bu çerçevede tezde, tarihsel olarak kapitalizmin uluslararası ölçekte yönetilmesinde ve sosyal politikanın şekillenmesinde kritik işlevler gören uluslararası kuruluşlara odaklanılması tercih edilmiştir. Nitekim küresel kapitalist rekabeti daha da ileriye götüren koşulların ve bunu teşvik eden amaçlı eylemlerin karşılıklı olarak birbirini güçlendirdiği dünyada uluslararası kuruluşlar, Cammack'ın belirttiği gibi, hem rekabet edebilirlik siyasetini

⁴ Baltodano, A. P. (1999), "Social Policy and Social Order in Transnational Societies" **Transnational Social Policies** içinde, Ed. Morales-Gómez, London: Earthscan Publications Ltd., 19-41., s. 20.

⁵ Özüğurlu'nun belirttiği gibi, "Sosyal politika alanı hem kavram hem de politika geliştirme süreçleri bakımından uzun zamandır uluslararasılaşmış bir alan görünümündedir." Özüğurlu, M. (2018), "Sosyal Politika Disiplininin Dili: Kavram İnşasında Algı Etkisi mi Olgu Temeli mi?", **Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi**, CEEİK 2018 Özel Sayısı, 28-38., s. 29.

destekleyen ittifakların merkezinde yer almış hem de ulusal siyasete derinden müdahil olmuşlardır.⁶

Ancak sistem içerisinde farklı alan ve konulara yönelen pek çok farklı uluslararası kuruluş olduğu gerçeği, tezde ele alınacak uluslararası kuruluşlar için de bir sınırlama yapma gereksinimini beraberinde getirmiştir. Bu ekseninde, tezin tarihsel bir değerlendirme sürecini içeren ve sosyal politikaya odaklanan yapısı nedeniyle, tarihsel olarak sosyal politika üzerindeki etkileriyle dikkat çeken Dünya Bankası (DB), Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) ve Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)'ya odaklanılması tercih edilmiştir. Nitekim Dünya Bankası'nın uzun yıllardır neoliberal yaklaşım çerçevesinde sosyal politikanın dönüşümünü teşvik ettiği, örneğin “emek piyasasını esnekleştirmeyi amaçlayan”⁷ kavram, söylem ve politikalar üretme konusunda başat bir aktör olduğu, OECD'nin de neoliberal küresel politika fikirlerinin oluşturulması ve yayılmasında kritik işlevler üstlendiği, ayrıca pek çok ülkenin politikalarını yönlendirdiği bilinmektedir. ILO da bir uluslararası sosyal politika uzmanlık kuruluşu olmasıyla konumuz açısından mühim bir yerde durmaktadır. Ayrıca bu üç uluslararası kuruluş esasen dünya kapitalizminin bir bütün olarak ilerletilmesi misyonu ile hareket etseler de, tarihsel olarak farklı coğrafya ve ölçeklere yönelmeleriyle de dikkat çekmişlerdir. Örneğin Dünya Bankası özellikle gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerin politikalarını etkilemede özellikle kredi koşullarıyla çok önemli roller üstlenmiştir. OECD de zaman içerisinde etki alanını genişletse de tarihsel olarak özellikle gelişmiş ülkelerin politikalarını yönlendirmede öne çıkmıştır. ILO ise genel olarak evrensel bir ölçeğe hitap etmiştir. Dolayısıyla bu üç uluslararası kuruluşu

⁶ Cammack, P. (2007), *Competitiveness and Convergence: The Open Method of Co-ordination in Latin America*, Manchester Metropolitan University, Papers in the Politics of Global Competitiveness, No. 5, <https://e-space.mmu.ac.uk/11064/1/omc.pdf> (Erişim tarihi: 01.03.2023)., s. 1

⁷ Yılmaz, Z. (2012), *Yoksulları Ne Yapmalı*, Ankara: Dipnot Yayınları., s. 307.

odaklanmanın, tarihsel analizde sistemin bütününe görebilmek için tamamlayıcı bir çerçeve sunacağı düşünülmüştür.

Bununla birlikte kapitalizmin ilerleyişi içerisinde uluslararası aktörlerin ilişki ve süreçlerinin giderek çok boyutlu hale geldiği, bunun ise analiz ve değerlendirme zorluklarını beraberinde getirdiği bir gerçektir. Ayrıca Dünya Bankası, OECD ve ILO'nun dünya kapitalizminin ilerletilmesinde ekonomik, sosyal, siyasi fonksiyonlara sahip, pek çok politika başlığında faaliyet gösteren kuruluşlar oldukları bilinmektedir. Bu durum, söz konusu kuruluşların ilgilendikleri sosyal politika konuları açısından da geçerlidir. Bütün bunlar, tezde yapılacak değerlendirmelerin hangi konu ekseninde ilerletileceğinin belirlenmesi gerekliliğini doğurmuştur. Zira, bilindiği gibi, sosyal politika alanı sosyal güvenlik, sosyal yardımlara, işgücü piyasası politikalarından, eğitime ve sağlığa kadar uzanabilen pek çok konuyu içermektedir. Böylesi geniş bir alanın her yönünün, her üç uluslararası kuruluş için ayrı ayrı değerlendirilmesi bir tez çalışmasını aşacak niteliktedir. Bu nedenle bu tezde Dünya Bankası, OECD ve ILO'nun dönemsel sosyal politika anlayışlarının işgücü piyasası politikaları bağlamında ortaya konulması, bu konuda geçmişten günümüze uzanan süreçte bir farklılaşma olup olmadığının sorgulanması hedeflenmiştir. Bununla birlikte yapılan değerlendirmelerde, sosyal politika konularının birbirinden ayrılamayan içerik ve ilişkiselliklere sahip olduğunun gözetilmesi de gerekmektedir. Bu çerçevede çalışmamızda, ele aldığımız uluslararası kuruluşların dönemsel sosyal politika yönelimlerini doğru ve bütünlüklü biçimde ortaya koyabilmek için, bu kuruluşların söz konusu dönemlerde öne çıkardıkları diğer sosyal politika konuları da işgücü piyasası politikalarıyla ilişkileri çerçevesinde tartışmalara dahil edilmiştir.

Tezde işgücü piyasası politikalarına odaklanılmasının nedenleri ise; işgücü piyasalarının düzenlenmesinin, kapitalizmin kârlılık odaklı işleyişini sağlamada,⁸ ekonomik, sosyal, kurumsal yapı ve ilişkileri yeniden şekillendirmede her zaman önem taşımıştır.⁹ Ayrıca uluslararası kuruluşların politikalarının belirlenmesinde işgücü piyasası düzenlemelerinin kritik bir yerde durduğu bilinmektedir. Dolayısıyla tarihsel olarak sosyal politikanın aldığı yönün ortaya konulması için uluslararası kuruluşların işgücü piyasalarına yaptıkları müdahalelerin izlenmesi anlamlıdır. Ayrıca üretimin küreselleşmesi ve dijitalleşmesi, platform ekonomilerinin yaygınlaşması, pandemi sonrasında çalışma biçimlerinde görülen değişimler, küresel üretim zincirleri alanındaki problemler, ülkeler ve bölgeler arasındaki ekonomik ve politik rekabet gibi pek çok gelişmenin de işgücü piyasalarında yeni ulusal ve uluslararası düzenleme tartışmalarını gündeme taşıdığı görülmektedir. Bütün bu sebeplerle Dünya Bankası, OECD ve ILO'nun geçmişten günümüze sosyal politika anlayışlarının işgücü piyasası politikaları bağlamında ortaya konulması, bu konuda geçmişten bir farklılaşma olup olmadığının değerlendirilmesi, gelecekteki olası sosyal politika yönelimlerini görebilmek açısından önemli ipuçları sunabilecektir.

Bu çerçevede tezde yapılan tartışma ve değerlendirmelerde izlediğimiz yol şöyle olmuştur:

⁸ Çerkezoğlu ve Göztepe, kâr oranlarının artırılmasının genel olarak üç yolu olduğuna dikkat çekmişlerdir. Bunlar, enerji kaynaklarını ucuza mal etme, teknolojik yenilik ve emek sömürsüdür. İlk iki başlık her zaman kolayca sağlanamadığından, işgücü piyasalarının ve emek süreçlerinin kârlılık hedefiyle şekillendirilmesi her zaman sosyal politikanın düzenlemeyi önceleyen alanlarından birini teşkil etmiştir. Çerkezoğlu, A. A.; Göztepe Ö. (2010), “Sınıfını Arayan Siyasetten Siyasetini Arayan Sınıfa: Güvencesizler”, **Tekel Direnişinin İşığında Gelenekselden Yeniye İşçi Sınıfı Hareketi** içinde, İstanbul: Notabene Yayınları., s. 81.

⁹ Köse ve Öncü'nün belirttikleri gibi; işgücü piyasalarına müdahale, “toplumsal ilişkiler üzerinden doğrudan bir etki yaratarak kurumsal yapıda dönüşümlere” yol açmakta ve “böylelikle toplumsal değişim ve gelişme sürecine damgasını” vurmaktadır. Köse, A. H.; Öncü, A. (2000), “İşgücü Piyasaları ve Uluslararası İşbölümünde Uzmanlaşmanın Mekansal Boyutları: 1980 Sonrası Dönemde Türkiye İmalat Sanayi”, **Toplum ve Bilim**, 86 (2): 72-90., s. 74.

İlk bölümde öncelikle sosyal politikanın tarihsel süreçte kazandığı anlam ve içerik tartışılmış, tezde izlenecek yöntem sunulmuş, sosyal politika alanını tartışırken önemli olduğu düşünülen hususlara dikkat çekilmiştir. Ardından tezin üzerinde yükseldiği iddiaları tarihsel dayanaklarıyla netleştirebilmek, ayrıca uluslararası kuruluşlar odağında yapılacak incelemelere bir temel sağlamak amacıyla kapitalizm, ekonomik krizler ve sosyal politika ilişkisi ekseninde genel bir tarihsel değerlendirme süreci yürütülmüştür. Bu değerlendirmeler özel olarak 2. Dünya Savaşı'ndan günümüze uzanan süreci kapsamıştır. Zira bu savaş, 1929 ekonomik bunalımı ve onun ardından yaşanan 1. Dünya Savaşı ve akabinde süregelen ekonomik, siyasi ve sosyal krizlerin etkilerinin üzerine gelmiş, bu dönemin pek çok özelliği ulusal ve uluslararası politikaların şekillendirilmesinde etkili olmuş, ayrıca pek çok uluslararası kuruluş bu dönemde ortaya çıkmış ya da yeniden yeniden yapılandırılmıştır. Birinci bölümün sonunda ise uluslararası kuruluşlara dair değerlendirmelere geçmeden önce, 'küresel' sosyal politika konusuna ve bu konudaki alan yazına dair bir değerlendirme sunulmuş, küresel sosyal politikanın sınırlılıkları tartışılmıştır.

Tezin sonraki üç bölümünde sosyal politikanın tarihsel olarak izlediği yol, uluslararası kuruluşlar odağında genişletilerek somutlaştırılmış, sırasıyla Dünya Bankası, OECD ve ILO'nun kuruluşlarından günümüze uzanan süreçte kritik tarihsel dönemeçlerdeki sosyal politika anlayışları işgücü piyasası politikaları bağlamında incelenmiştir.¹⁰ Bununla birlikte, yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, sosyal politika konu ve uygulamalarının birbirinden ayrılamayan içerik ve ilişkiselliklere sahip olması nedeniyle, bu kuruluşların dönemsel olarak öne çıkardıkları diğer sosyal politika konuları da işgücü piyasası politikalarıyla ilişkileri çerçevesinde değerlendirmelere dahil edilmiştir. Bu bölümlerde, uluslararası kuruluşların hedefleri, stratejileri,

¹⁰ Çalışmada Dünya Bankası, OECD ve ILO'nun kuruluşlarından Temmuz 2023'e kadar geçen süreç ele alınmıştır.

söylemleri, yaklaşımları incelenmiş, sosyal politika anlayışlarında dönemsel olarak bir farklılık olup olmadığı tartışılmıştır.

Tezin son bölümünde ise hem tezin bütünündeki değerlendirmelerden hem de Dünya Bankası, OECD ve ILO'ya dair yapılan incelemelerden elde edilen sonuçlar ele alınmış, bu kuruluşların gelecekteki olası sosyal politika yönelimleri tartışılmıştır. Ardından sosyal politikanın geleceği için önem taşıdığı düşünülen güncel konu ve gelişmelere işaret edilmiş, bunların önemine dair bir tartışma yürütülmüştür.

Dünya Bankası, OECD ve ILO'nun oldukça uzun bir tarihsel süreçteki sosyal politika anlayışlarını incelemenin, sosyal politikanın geleceğine dair olası sonuçları tartışmanın teorik ve pratik pek çok zorluğu olduğu bilinci ile yazılan bu tez, ulusal ve uluslararası literatürde yapılmış olan çalışmaların yanı sıra, ele alınan kuruluşların politika anlayışlarını içeren ayrıntılı bir kaynak incelemesine dayandırılmıştır. Tezde yapılan değerlendirmelerin, elde edilen sonuçların ve bu çerçevede yapılan tartışmaların sosyal politika disiplinine katkıda bulunması hedeflenmiştir.

1. BÖLÜM: KAPİTALİZM VE SOSYAL POLİTİKA: KURAMSAL VE TARİHSEL BİR ÇERÇEVE

Bu bölümde sosyal politikanın kapitalizm içerisindeki yeri ve önemine, kapitalizm ve sosyal politikanın tarihsel olarak nasıl ilerlediğine ve değiştiğine dair bir değerlendirme yürütülecektir. Bu değerlendirmelerdeki amacımız, ele aldığımız dönemlerdeki tüm tarihsel değişimleri ve kurumsallıkları ortaya koymaktan ziyade, sosyal politika alanını incelerken bakmamız gereken temel noktaları belirlemek, önemli tarihsel kriz süreçlerinde öne çıkan sosyal politika anlayışlarına ve bunların içeriğine dikkat çekmektir. Bu ekseninde öncelikle kapitalizm ve sosyal politikaya dair bir tartışma gerçekleştirilecek, tarihsel analizde üzerinde durulması gereken kritik konulara işaret edilecek, tezin yöntemi ve temel bakış açısı sunulacaktır. Ardından kapitalizmin krizleri ekseninde tarihsel bir değerlendirmeyle sosyal politikanın aldığı yöne ilişkin genel bir çerçeve ortaya konulacaktır. Değerlendirmelerin ilk kısmı dünya savaşlarından 1970’li yıllara uzanan süreci içerecek, ikinci kısmı 1970’li yıllardan 2008 krizine kadarki yılları kapsayacaktır. Akabinde 2008 krizinden Covid-19 pandemisine, sonrasında da pandemiden günümüze uzanan dönem ele alınacaktır. Bölümün sonunda ise ‘küresel’ sosyal politikaya dair giriş niteliğinde değerlendirme yapılacak, ‘küresel’ sosyal politikanın içeriği ve sınırlılıkları tartışılacaktır.

1.1. SOSYAL POLİTİKA NASIL İNCELENMELİ?: ALAN VE YÖNTEM ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Sosyal bilimlerde hangi konu çalışılırsa çalışılsın bu konuyu içeren olguların, kurumların, ilişkilerin üzerinde yükseldikleri sistemin ele alınması önemlidir. Bu

nedence sosyal politikayı ele alırken kapitalizmin ne olduğuna ve onun temel dinamiklerine bakmak gerekmektedir.

Wood'un belirttiği gibi "Kapitalizm, hayatın en temel gereksinimlerine varana dek mal ve hizmetlerin kâr amaçlı mübadele için üretildiği, insanın, işgücünün bile piyasada meta olarak satıldığı, ekonomide bütün öznelerin piyasaya bağımlı olduğu bir sistemdir."¹¹ Kapitalizmin kârlılığı sürdürmek ve sermaye birikimini sağlamak yönündeki amaçları onun özel mülkiyete ve rekabete dayalı bir sistem olmasını beraberinde getirmiş, ayrıca işgücünün üretkenliğinin sağlanması hedefini öncelikli bir konuma yerleştirmiştir. Nitekim Dowd'ın aşağıdaki ifadeleri hem bu durumu hem de sınıfsal güç ilişkilerinin kapitalizmin gelişmesindeki kritik yerine işaret etmesi açısından önemlidir.

"Tarih boyunca sömürü alanlarında ve araçlarında kapitalist kârın gereksindiği çeşitlilik, kapitalist iktidarca temin edilmiştir. Bunu mümkün kılan merkezi ilişki, üretken mülkiyetin sahipliği ve denetimidir. Mülkiyet ve denetim küçük bir grubun elindeyken, büyük çoğunluk sürecin dışındadır ve bundan kaynaklanan güçsüzlüğüne bağlı olarak, hayatta kalmasına yetecek kadar bir ücretle çalışmak zorundadır. Bu iki sınıfın sosyal ilişkileri kapitalizmin gelişmesinin yaşamsal temelidir."¹²

Kapitalist sistemin devamlılığı için kârın ve sermaye birikiminin süreklileştirilmesi gerekliliği ise kapitalizmin hep daha fazla büyüme çabası içerisinde olması¹³ ve yayılcı niteliği ile aşılmıştır.¹⁴ Zira kapitalizmin büyümesi ve genişlemesi için ham

¹¹ Wood, E. M. (2021), **Kapitalizmin Kökeni: Geniş Bir Bakış**, Çev: A. Cevdet Aşkın, İstanbul: Yordam Kitap., s. 12.

¹² Dowd, D. (2006), **Kapitalizm ve Kapitalizmin İktisadı: Eleştirel Bir Tarih**, Çev: Cihan Gerçek, Yordam Kitap., s. 21.

¹³ Dowd'a göre bu durum, iktisadi ve coğrafî büyüme (yukarı doğru) ve yatay büyüme (ulusal kapitalizmin zayıf toplumlar üstünde gücünü artırması) olarak ifade edilebilmektedir. Dowd, iktisadi büyümenin, yatay büyümeyi gerektirdiği ve zorladığını belirtmiştir. Dowd, D. (2006), **a.g.e.**, s. 22.

¹⁴ Yeldan "Dünya kapitalizminin doğuşundan beri gerçekte bir dünya sistemi olduğunu ve sermaye birikim sürecinin aslında ulusal devletlerin sınırlarından bağımsız bir oluşum gösterdiğini" ifade etmiştir. Yeldan, E. (2003), **Küreselleşme Sürecinde**

maddeye sahip olması, mal ve sermaye ihraç etmesi, mevcut piyasaları derinleştirmesi, yeni piyasalar yaratması ve başka topraklara yayılması gerekmiştir. Bu nedenlerle sömürgecilik ve emperyalizm,¹⁵ kapitalizmin gelişiminde tarihin akışını değiştiren süreçlere tekabül etmiştir.¹⁶ 1970’li yıllarda yaşanan kapitalizmin krizi de bugün ‘küreselleşme’¹⁷ olarak kavramsallaştırılan, esasen neoliberal politikalar çerçevesinde

Türkiye Ekonomisi: Bölüşüm, Birikim ve Büyüme, İstanbul: İletişim Yayınları., s. 13.

¹⁵ Fülbert, emperyalizmi “sanayileşmiş ülkelerin, az veya hiç gelişmemiş ülkelere yönelik sistemli ve rekabet içinde yürütülen hegemonik girişimleri” olarak ifade etmektedir. Fülbert, G. (2008), **Kapitalizmin Kısa Tarihi**, Çev: Sadık Usta, Yordam Kitap: İstanbul., s. 187.

¹⁶ Kapitalizmin öncelikle 20. yüzyıldaki gelişimini anlamak açısından kritik olmakla birlikte, söz konusu sistemin bugün içinde bulunduğu eğilimleri açıklamak açısından da önemini yitirmeyen Lenin’in emperyalizm çözümlemesi için Bkz. Lenin, V.İ. (1998), **Emperyalizm**, Çev: Cemal Süreya, Ankara: Sol Yayınları (Onuncu Baskı).., s. 19.

¹⁷ ‘Küreselleşme’ kavramsallaştırmasının özellikle neoliberal küreselleşme yanlıları tarafından “neoliberal politikaların karşı konulamaz bir süreç olduğunu” ifade etmek için kullanılageldiğini vurgulamak gerekmektedir. Nitekim Yeldan’ın belirttiği gibi; “Küreselleşme olgusunu toplumsal hayatın yeniden düzenlenmesini içeren bir siyasi/iktisadi önlemler reçetesi olarak gören neoliberal felsefenin yaklaşımı açıktır: Küreselleşme kendi nesnel yasalarına sahip, sanki karşı konulamaz (karşı konulmaması gereken) bir süreçtir. Dolayısıyla tüm ülkelerin bu sihirli akımdan yararlanabilmesi ve gerekli toplumsal/siyasi/iktisadi düzenlemeleri (yapısal ‘reformları’) başarması gerekmektedir. Neoliberal küreselleşmenin nimetleri olan uluslararası sermaye ve dolayısıyla çağdaş teknoloji, ancak bu kararlılığı sergileyerek gerekli yapısal düzenlemeleri başarmış ülkelere nasip olacaktır.” Yeldan, E. (2008), **Küreselleşme Kim İçin?**, İstanbul: Yordam Kitap., s. 19.

Bu nedenle söz konusu kavramın politik ve ideolojik yönleri dikkat çekmek gerekmektedir. Nitekim Koray’a göre; küreselleşme sözcüğü yanıltıcı ve yersizdir. Yazara göre “kendiliğinden ve ideolojisiz gibi gösterilen” bu süreç, “aksine arkasındaki güçler ve işleyiş biçimi ile hem bir ideolojiyi” barındırmakta hem de “arkasındaki güçleri saklamaya yarayan bir “örtü” gibi” kullanılmaktadır. Koray, M. (2011), **Kapitalizm Küreselleşirken Dünya Ahvali**, Ayrıntı Yayınları: İstanbul., s. 60. Savran da, küreselleşmenin 1990’lı yıllardan itibaren hakim sınıf tarafından geliştirilmiş olan bir ideoloji olduğunu savunmuştur. Yazara göre bu ideolojiyi oluşturanlar (uluslararası burjuvazi) dünyada gerçek bir güç haline gelmiştir. Savran’ın “küreselcilik” olarak nitelendirdiği bu güç, bir siyasi stratejidir. Yazara göre 2008 yılında küreselleşme ideolojisi çökmüş ve küreselcilik de ölümcül bir yara almıştır. Savran, S. (2022), **Kod Adı Küreselleşme: 21. Yüzyılda Emperyalizm**, İstanbul: Yordam Kitap, (Genişletilmiş Üçüncü Basım).., s. 18-20.

Ayrıca küreselleşme ile ilgili önemli değerlendirmeler içeren, kalkınma ve küreselleşme konusuna odaklanan değerli bir çalışma için bkz. Şenses, F. (2004), Neoliberal Küreselleşme Kalkınma İçin Bir Fırsat mı Engel mi?, Economic Research Center, Ankara: Middle East Technical University, <https://erc.metu.edu.tr/en/system/files/menu/series04/0409.pdf> (Erişim Tarihi: 27.11.2023).

“kapitalizmin uluslararasılaşması ve yeniden yapılanması”nı içeren süreçlerle aşmıştır. Erdoğan’ın belirttiği gibi kapitalizmin uluslararasılaşması, kapitalizmin hem başta eski sosyalist ülkeler olmak üzere coğrafi anlamda dışsal olarak yayılmasını, hem de yine başta kamu kesimi olmak üzere bugüne kadar egemen olmadığı sektörleri de kapsayarak içsel bir yayılma sürecini içermiştir. Kapitalizmin yeniden yapılanması ise mal ve hizmet üretiminde (üretim teknolojisinde, örgütlenmesinde, yönetiminde) geçici olmayan niteliksel değişiklikleri, sermaye, ürün ve işgücü piyasalarında da köklü değişiklikleri ifade etmiştir.¹⁸ Bu çerçevede Durusoy’un işaret ettiği gibi ‘küreselleşme’ esasen “ekonomik olarak rekabeti, siyasi olarak ise emperyalizmi temsil” etmiştir.¹⁹ Dolayısıyla Boratav’ın vurguladığı gibi, emperyalizm olgusu aslında olduğu gibi süregelse de, bir çözümleme aracı olarak bu kavram yerine küreselleşme kavramı tercih edilmiştir.²⁰

Özetle kapitalizm, başından itibaren kârlılık ve sermaye birikimi odağında ilerleyen yayılcı bir sistemdir. Bu ise onun, ilerleyişini sürdürmek için bazı araçlar geliştirmesini beraberinde getirmiştir. Zira Brenner ve Pröbsting, kapitalizmin “sadece metallerin ve sermayenin üretimini ve yeniden üretimini değil”, aynı zamanda “onu mümkün kılan genel toplumsal koşulların üretimini ve yeniden üretimini” de gerçekleştirmesinin zorunlu olduğuna dikkat çekmişlerdir.²¹ Sosyal politika da tarihsel olarak, sistemin işleyişini sağlayan koşulların, toplumları kapitalizm içerisinde uygun

¹⁸ Erdoğan, S. (2006), **Küreselleşme Sürecinde Uluslararası Sendikacılık**, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları., s. 39, 42.

¹⁹ Durusoy, S. (2009), “Kriz Sonrası Küresel Kapitalizmin Geleceği”, **Alternatif Politika**, 1(3): 363-389., s. 368.

²⁰ Boratav, K. (2010), **Emperyalizm, Sosyalizm ve Türkiye**, İstanbul: Yordam Kitap., s. 39.

²¹ Brenner, R.; Pröbsting, M. (2011), **Marksist Kriz Teorisi ve Kredi Krizi**, Çev: Senem Çakmak Şahin, Aslı Şen Taşbaşı, İstanbul: Yordam Kitap., s. 99.

biçimde davranmaya yönelten toplumsal düzenin sağlanması için²² kritik bir araç olmuştur.

Bunun yanı sıra kapitalizmin genişlemeci ve yayılcı özelliği nedeniyle sistemin sürdürülebilirliği ve yönetimini sağlamak için ulusal düzlemin ötesinde bölgesel ve uluslararası yönetim yapılarının oluşturulması da gerekmiştir. Nitekim zamanla küresel kapitalist yönetim alanı, devletler, uluslararası ve bölgesel organizasyonlar, ülkelerarası işbirlikleri gibi pek çok aktörün içerisinde olduğu, hem işbirliği hem de rekabetçi dinamikleri içerisinde barındıran bir düzlemi ifade eder hale gelmiştir. Bu düzlemdeki egemen ve etkili aktörlerin temel hedefi ise kârlılık, rekabetçilik, verimlilik odaklı bir çerçevede kapitalizmin küresel ölçekte sürdürülebilirliğini, yönetilebilirliğini ve meşruiyetini sağlamak olmuştur. Zira Erdoğan'ın nesnel bir gelişme ama aynı zamanda politik bir proje olarak ifade ettiği 'küreselleşme' ile, kapitalizmin yayılması ve yeniden yapılanması süreci ulusal, bölgesel ve uluslararası düzenlemelerle desteklenmiş ve güçlendirilmiştir.²³ Ayrıca kapitalizm uluslararasılaştıkça ulusal ve bölgesel gündemler küresel gündemleri, küresel gündemler de ulusal ve bölgesel gündemleri daha fazla etkiler hale gelmiştir. Bu çerçevede ise sosyal politika, ulusal düzlemde olduğu kadar bölgesel ve küresel düzlemde de kritik bir yer edinmiştir. Bu nedenlerle zaman ilerledikçe sosyal politikaya bakarken ulusal düzlemin yanı sıra, bölgesel ve küresel yönetim alanlarına ve bu alanlarda öne çıkarılan politika yönelimlerine bakmak gerekliliği giderek daha fazla önem kazanmıştır.

²² Mark Neocleous, sosyal güvenlik, devlet, kapitalizm ilişkisini bir başka boyuttan ele alması, genellikle ayrı akademik tartışmaların konusu olan ulusal güvenlik ve sosyal güvenliğin tarihsel bağlantılarını ortaya koyması açısından dikkat çekici bir isimdir. Yazarın bu konudaki çalışmaları için Bkz. Neocleous, M. (2014), **Güvenliğin Eleştirisi**, Çev: Tonguç Ok, Ankara: Notabene Yayınları.; Neocleous, M. (2013), **Toplumsal Düzenin İnşası: Polis Erkinin Eleştirel Teorisi**, Çev: Ahmet Bekmen, İstanbul: H2O Yayınları.; Neocleous, M. (2012), **Güvenlik, Şiddet ve Savaş**, Çev: Gül Çorbacıoğlu ve Ersin Embel, Ankara: Dipnot Yayınları.

²³ Erdoğan, S. (2002), Avrupa Birliği'nin Genişleme Süreci, **Emek Araştırma Dergisi**, 1 (8): 65-87., s. 71.

Görüldüğü üzere sosyal politikanın içeriği, kapitalizmin sınıfsal ilişkileri, tarihsel gelişimi ve ilerleyişi ile yakından ilişkilidir. Bu durum bizzat sosyal politika kavramı ve sosyal politika disiplini için de önemlidir. Özügurlu'nun belirttiği gibi sosyal politika disiplini, disiplinlerarası ve politika yönelimli bir alan olması nedeniyle “hiçbir zaman kesin ve net bir tanıma ve ‘müstakil’ bir kurama ya da birbiriyle rekabet halinde birden fazla ‘müstakil’ kurama” sahip olmamıştır.” Bu nedenle sosyal politikanın tanımından öte onun tarihsel süreçteki anlam ve içeriğine bakmak daha açıklayıcı olmaktadır.²⁴ Çalışmamızda da bu temel üzerinden hareket edilmektedir. Bu noktada, kapitalizmin ve sosyal politikaların tarihsel gelişimi ve geldiği noktayı anlamak için yapacağımız değerlendirmelerde adım adım netleştirilecek olan bazı tespitleri, tezin üzerine oturduğu iddiaları burada ifade etmek anlamlı olacaktır.

Öncelikle tarihsel gelişme çerçevesinde sosyal politikanın içeriğinin özellikle 2. Dünya Savaşı sonrasında “kapitalist ekonomi içinde büyüyen sosyoekonomik eşitsizlikleri azaltmak”, “toplumsal uzlaşma ve bütünleşmeyi sağlamak gibi hedefleri”²⁵ kapsar hale gelmesi ve genişlemesi, ardından 1970’li yıllardan sonra bütün bunlardan uzaklaşılan bir sürecin yaşanması ve bu durumun günümüzde de çok farklılık taşımadan devam etmesi, bu politika alanının sınıf mücadelelerinden bağımsız ele alınamayacağını bizlere göstermektedir. Bu durum kanımızca sosyal politikanın tarihsel gelişiminde etkili iki hususu öne çıkarmaktadır. Bunlardan ilki sosyal politika ile kapitalizmin önemli ve büyük krizlerine çözüm arayışı arasındaki ilişki, ikincisi ise bu dönemlerdeki sınıfsal güç dengelerinin durumudur.²⁶ Bu iki dinamik çerçevesinde sosyal politika tarihsel olarak “modern devlet tarafından sosyal düzeni sağlamak için kullanılan sosyal

²⁴ Özügurlu, M. (2003), “Sosyal Politikanın Dönüşümü ya da Sıfatın Suretten Kopuşu”, **Mülkiye Dergisi**, 27 (239): 59-74., s. 60.

²⁵ Koray, M. (2007), “Sosyal Politikanın Anlamını ve İşlevini Tartışmak”, **Çalışma ve Toplum**, 4(15): 19-56., s. 27.

²⁶ Bu tespitleri Akçay ve Günden, ekonomi politikaları ekseninde yapmışlardır. Krizler ve ekonomi politikaları ilişkisine dair önemli değerlendirmeleri de içeren bu çalışma için Bkz. Akçay, Ü.; Güngen A. R. (2019), **Finansallaşma, Borç Krizi ve Çöküş: Küresel Kapitalizmin Geleceği**, İstanbul: Notabene Yayınları., s. 202.

stratejilerin evrimi ile bağlantılı”²⁷ olarak değişmiş ve yeniden şekillendirilmiştir. Nitekim kapitalizmde sermaye birikiminin devamlılığı ve kârın azamileştirilmesi açısından işgücü üzerinde denetim kurulması ve onun yönetilebilirliğinin sağlanması önemlidir. Sosyal politika bu açıdan önem taşımış, örneğin 19. yüzyılda modern sosyal politika uygulamalarının ortaya çıkmasında etkili olan gelişmeler, sistemin sürdürülebilirliğini sağlama ve çatışmaları azaltma ihtiyacı ile ilişkili olmuştur. Zira Şenses, “artan yoksulluğun toplumsal gündemde ön plana çıkabilmesinin” 19. yüzyılda “birbiriyle yakından ilintili iki temel önkoşulu” olduğuna dikkat çekmiştir. Bunlardan ilkini “artan yoksulluğun varlıklı kesimlerin sağlığını ve genelde kamu düzenini tehdit edecek boyutlara varması, yani bu kesimlerin öz çıkarlarının yoksullukla mücadele yanlısı bir yönelimi gerekli kılması”, ikincisini ise “yoksul kesimlerin kendilerinin veya onların sorunlarına duyarlı kesimlerin yüksek bir örgütlenme düzeyine erişerek siyasal bir güç olarak ortaya çıkabilmesi” olarak ifade etmiştir.²⁸

1. Dünya Savaşı, 1929 bunalımı ve 2. Dünya Savaşı’nı içeren kapitalizmin yaşadığı ciddi bunalımdan çıkışta ise sosyal politika daha fazla öne çıkmıştır. Bu süreçte sosyal politika araçları özellikle Batı ülkelerinde toplumsal artığın doğrudan ve dolaylı biçimlerde yeniden dağıtımını sağlamış, bunlar “piyasanın işsizlik ve tehlikeli çalışma koşulları da dahil olmak üzere işçi sınıfı üzerindeki olumsuz etkilerini dengeleyerek sosyal düzenin yaratılmasına ve korunmasına yardımcı” olmuşlardır.²⁹ Ancak bu durum kapitalizmin kendiliğinden bir süreci olarak doğmamış, dönemin özel tarihsel koşul ve gereklilikleri çerçevesinde şekillenmiştir. Nitekim Robinson, ciddi sosyal politika atılımlarını içeren Fordist-Keynesyen düzenlemelerin, çok daha önceden beri süregelen sosyalist hareketler, Bolşevik Devrimi, Üçüncü Dünya’daki sömürgecilik karşıtı ve ulusal kurtuluş mücadeleleri de dahil olmak üzere işçi sınıfı ve halk mücadelelerinin

²⁷ Baltodano, A. P. (1999), **a.g.e.**, s. 20.

²⁸ Şenses, F. (2004), **a.g.e.**, s. 5-6.

²⁹ Baltodano, A. P. (1999), **a.g.e.**, s. 28.

etkisiyle ortaya çıktığına işaret etmiştir.³⁰ Bunun yanı sıra işçi sınıfını kapitalist sistem içerisinde tutmak, üretim ve tüketim sistemini işler kılmak çerçevesinde yeniden düzenlenen sosyal politika alanı, kapitalizmin yeni bir evreye geçmesini kolaylaştırmıştır. Örneğin sosyal politika, bu süreçte işgücü piyasaları ve yedek işgücünün yönetiminde önemli roller üstlenmiştir.³¹ Bu durum da sosyal politikanın çelişkili doğasını yansıtmıştır. Zira toplumun bir düzen içerisinde işlemesine dayanan sosyal politika bir yanıyla bu sistem içerisinde bireyi güvence altına alırken, bir yanıyla da kapitalist gelişme sürecinde toplumlara piyasa sistemine entegre eden ikili bir etkiyi içerisinde taşımıştır.

Kapitalizmin bir sonraki büyük krizi olan 1970'li yıllardaki krizden bu sefer çok farklı bir sosyal politika anlayışı ile çıkılmasında da sınıfsal güç dengelerinin durumu belirleyici olmuştur.³² Zira bu dönemde işçi sınıfının güç yitimi ve zaman içerisinde

³⁰ Robinson, W. I. (2018), "Capitalism in the Twenty-First Century: Global Inequality, Piketty, and the Transnational Capitalist Class", **Twenty-First Century Inequality & Capitalism: Piketty, Marx and Beyond** içinde, Eds. Lauren Langman; David A. Smith, Studies in Critical Social Sciences, 116: 240-257., s. 244.

³¹ Harvey, sosyal refah önlemlerinin "yedek ordunun (yedek işgücünün) muhafazası için tasarlanmış politikalar" olarak da işlev gördüğünü belirtmiştir. Harvey, D. (2010), **Sermaye Muamması**, Çev: Sungur Savran, Sel Yayıncılık: İstanbul., s. 69.

Bauman da, Keynesyen dönemde ortaya çıkan refah devletinin bu işlevlerini şöyle açıklamıştır: "Refah devleti öncelikle, kriz ve buhran dönemlerinden olumsuz etkilenen, dolayısıyla işsiz kalanların 'normal davranma'sını sağlamaktadır. Sonrasında ise işler yoluna girdiğinde, sanayinin ihtiyaç duyduğu 'yedek işsiz ordusu'nu her daim kullanım ve hizmete uygun şekilde çalışmaya hazır tutmaktadır. Böylece refah devleti, bireylerin hizmet sunmadığı anlarda doğru biçimde muhafaza edilmesini sağlamaktadır. Refah devleti, çalışma etiğiyle; çalışma ve sosyal yaşamı canlı tutarak, üretimin önünde oluşabilecek aksi durumları azamiye indirmeye katkı sunmaktadır. Refah devletinin bir diğer önemli işlevi ise, "emeğin yeniden metalaştırılması" için sağladığı alt yapıdır. Fabrikalarda hizmete her an hazır emek gücünden oluşan düzenli bir stok oluşturulması için; onlara eğitim, sağlık, konut sağlanmış ve fakir ailelerin çocukları için sağlıklı beslenme olanağı yaratılmıştır. Bu sayede refah devleti tek başına şirketlerin yahut firmaların ulaşamayacağı topyekün bir verim elde etmiştir." Bauman, Z. (1999), **Çalışma, Tüketim ve Yeni Yoksullar**, Çev. Ümit Öktem, İstanbul: Sarmal Yayınevi., s. 68

³² Akçay ve Güngen, krizin tetiklediği sosyal değişimin yönünü öngörebilmenin o sosyal yapıdaki güç ilişkilerini anlamayı gerektirdiğini belirtmiş, bu çerçevede işçi sınıfı ve sosyal mücadelelerin kriz konjonktüründe güçlü olup olmadığının önemine işaret etmişlerdir. Akçay, Ü.; Güngen A. R. (2019), **Finansallaşma, Borç Krizi ve Çöküş: Küresel Kapitalizmin Geleceği**, İstanbul: Notabene Yayınları., s. 201-202.

Sovyetler Birliği gibi kapitalizme alternatif bir sosyalist devletin ortadan kalkması, sosyal politikanın 1970’li yıllara kadar uzanan süreçteki genişleyen kapsamının daraltılmasını kolaylaştırmıştır. Sosyal politika ve onun içerisindeki işgücü piyasası politikaları ayağı kârlılık, üretkenlik, rekabet edebilirlik odağında dönüştürülmüş, genişleyen sosyal sorunların yönetilmesi, olası sınıfsal karşı çıkışların dizginlenmesi, emekçilerin, yoksulların, toplumsal olarak dışlanmış kesimlerin sistem içerisinde tutulması için ise sosyal yardım ve nakit transferleri gibi politika pratikleri öne çıkarılmıştır. Dolayısıyla kapitalizmin dönemsel krizlerinin aşılması için toplumsal düzenin sağlanmasında sosyal politikadan hiçbir zaman tamamen vazgeçilmemiş,³³ ancak sosyal politikanın sosyal adalete yönelen rolleri giderek daha fazla törpülenmiştir.

Özetle kapitalizmin krizlerinin aşılması, sistemin sürdürülebilirliğinin ve yönetilebilirliğinin sağlanması için toplumsal düzen ve güvenliğin sağlanması ihtiyacı sosyal politikanın şekillendirilmesinde önemli bir faktör olmuş, bununla birlikte dönemin sınıfsal güç dengelerinin durumu sosyal politikanın alacağı yönü etkilemiştir. Dolayısıyla Akçay ve Güngen’in işaret ettikleri gibi, sınıfsal güç dengelerinin sermaye yönünde ağrılık kazandığı durumlarda kapitalizmin krizlerinin tek başına sosyal politikada bir ilerlemeyle sonuçlanacağı çıkarımını yapmak mümkün değildir.³⁴ Kanımızca neoliberalizmin hakim yaklaşım özelliği kazandığı dönemden günümüze uzanan süreçte önemli ve ciddi kriz süreçlerinde dahi sosyal politika anlayış ve pratiklerinde eşitlik ve adalet odaklı bir değişim görmemiş olmamızın ardında da büyük oranda bu dinamikler yatmaktadır.

³³ Nitekim elik’in belirttiği gibi, kapitalist piyasaların “yarattığı tahribatın acılarını dindirecek önlemlere, müdahalelere -bunların boyutları ve özneleri zamana ve zemine göre değişmekle birlikte-” her zaman ihtiyaç duydukları bir gerçektir. elik, A. (2010), “Muhafazakar Sosyal Politika Yönelimi: Hak Yerine Yardım-Yükümlülük Yerine Hayırseverlik”, **İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, 42: 63-81., s. 65.

³⁴ Akçay, Ü.; Güngen A. R. (2019), **a.g.e.**, s. 200-202.

Yukarıda sunduğumuz iddialar, bu bölümde genel bir tarihsel çerçevede, sonraki bölümlerde ise uluslararası kuruluşlara odaklı biçimde tarihsel bir çerçevede tartışılacaktır. Ancak bunu yapabilmek için kanımızca öncelikle sosyal politikanın anlam ve içeriğinin genişlediği dönemdeki sosyal politika disiplininin varlık nedenlerinin hatırlanması gerekmektedir. Zira bu dönem sosyal politika disiplininin de normatif, diğer bir deyişle olması gerekene yöneldiği bir sürece işaret etmiştir.³⁵ Bu çerçevede disiplin, emeğin yeniden üretimi için gerekli koşullara bakmanın yanı sıra, toplumsal bölüşüme, toplumsal eşitlik sorununun nasıl çözülebileceğine ve sosyal refaha da odaklanmıştır. Ancak sonrasında gelen neoliberal yaklaşımın hakim kılındığı dönemde sosyal politika dar bir alana yerleştirilmiş, disiplin de kendi tarihsel, kuramsal ve kurumsal birikiminden uzaklaşmış,³⁶ değerlendirme, yorum ve önerilerini dar bir çerçeveye oturtmaya başlamıştır. Nitekim Güler'in belirttiği gibi sosyal politika alanı "neoliberal yaklaşım ekseninde toplumsal sınıfların ve sınıf mücadelesinin varlığını görmezden gelerek yeniden yorumlanmış ve egemen tartışmalar bu yorum ekseninde gelişmiştir." Örneğin tartışmalarda piyasa mantığının egemenliği belirginleşmiş, sosyal harcamalara özel önem atfedilmiş, sosyal politika politik olandan uzaklaştırılmış ve alan sosyal güvenlikle özdeş şekilde düşünülmüştür.³⁷ Dahası neoliberal dönemde doğrultu emeği korumadan sermayeyi korumaya kaydıkça, sosyal politika disiplininin geleneksel unsurlarında da köklü değişimler yaşanmıştır. Bu değişimler Özüğurlu'nun dikkat çektiği üç merkezde belirginleşmiştir. Buna göre ilk olarak sosyal politika disiplininin sıklıkta merkezinde yer alan işçi sınıfı yerini yoksullara,³⁸ ikinci olarak bağımlı

³⁵ Bkz. Talas, C. (1981), **Toplumsal Politikaya Giriş**, Ankara: S Yayınları.

³⁶ Ekşi Uğuz, H.; Çalışkan, S. (2022), "Neoliberalizm ve Sosyal Politika: Ahlaki ve Politik Değerlerden Yoksun Bir Anlatının Eleştirisi", **Kamu Yönetimi ve Politikaları Dergisi**, 3(2): 11-27., s. 11.

³⁷ Güler, M. A. (2017), "Sosyal Politikanın 'Sınıf' Sorunu ve Sosyal Devlet Modelleri", **Emek Araştırma Dergisi (GEAD)**, 8(12): 87-106., s. 102.

³⁸ Yoksulluk araştırmalarını ve yazınını değerlendiren, bunları eleştirel bir çerçevede tartışırken 'sınıf' başlığına dikkat çeken başka çalışmalar da bulunmaktadır. Bu çerçevedeki iki değerli çalışma için Bkz. Özüğurlu, A. (2014), "Yoksulluk

çalışanların korunması ve güçlendirilmesi temelindeki sosyal politika hedefi yerini sosyal sermayenin geliştirilmesine, üçüncü olarak ise toplumsal bütünleşmeyi hedefleyen politika yönelimi yerini piyasanın etkinlik ve rekabet stratejileriyle uyuma bırakmıştır.³⁹ Özüğurlu, sosyal politika disiplininin doğuşu, olması gereken içeriği ve niteliğine işaret ederek, “yoksullukla mücadele hedefi” doğrultusunda yaşanan bu paradigma değişimini “sıfatın suretten kopuşu” olarak nitelendirmiş, değişimin karakterinin “sıfat (sosyal) korunurken suretin (sosyalın politik formu) dönüşmesiyle”⁴⁰ ilgili olduğunu vurgulamıştır.

Bu çerçevede sosyal politika önerilerinin ve mevcut politika pratiklerinin değerlendirilmesinde, sosyal politika disiplininin toplumsal faydaya odaklanan yönlerinin hatırlanması, temelinde duran sınıf mücadelelerinin ve normatif yönünün dikkate alınması gerekmektedir.⁴¹ Bu ekseninde tezimizde küresel düzlemde uluslararası kuruluşlarca öne çıkarılan sosyal söylemler, sosyal politika önerileri ve pratikleri değerlendirilirken, bunların toplumsal eşitlik ve adalet açısından hangi yöne işaret ettiği de sorgulanacaktır. Böyle bir sorgulamada ise kanımızca iki konu turnusol görevi görebilecektir. Bunlardan ilki söz konusu söylem, politika önerileri ve pratiklerinin toplumsal zenginliğin yeniden dağıtımını nasıl ele aldığı, bunun hangi ilke, esas ve mekanizmalarla (örneğin ağırlıklı olarak sosyal yardım ve nakit transferlerle mi yoksa piyasanın alanını daraltan düzenlemelerle mi) şekillendiğidir. İkincisi ise metadışı alan yaratmaya (bu politikaların içerdiği hizmetlerin kamusal olarak örgütlenmesine ve

Araştırmalarına Eleştirel Bir Bakış”, **Mülkiye Dergisi**, 30(250): 53-66.; Köse, A. H.; Bahçe, S. (2009), “Yoksulluk” Yazınının Yoksulluğu: Toplumsal Sınıflarla Düşünmek”, **Praksis**, 19: 385-419.

³⁹ Özüğurlu, M. (2003), **a.g.e.**, s. 64.

⁴⁰ Özüğurlu, M. (2003), **a.g.e.**, s. 59.

⁴¹ Ekşi Uğuz ve Çalışkan da “sosyal politikanın ne olduğuna ve nasıl olması gerektiğine ilişkin yapılacak bir fikir inşasının ahlaki ve politik değerleri içermesi” gerektiğine dikkat çekmişlerdir. Ekşi Uğuz, H.; Çalışkan, S. (2022), **a.g.e.**, s. 11.

sunumuna)⁴² yönelip yönelmedikleridir. Nitekim Gökbayrak'ın belirttiği gibi “bölüşüm ilişkilerinin gelirin yeniden dağılımını sağlayan uygulamalarla düzenlemesi”, kuşaklararası dayanışmayı güçlendirmekte, kapitalizmin yarattığı güvencesizlik sorununu azaltmakta, toplumsal refahın artmasını ve refah yaratımının sürekliliğini sağlamaktadır.⁴³ Koray da “sosyal eşitlik ve sosyal adalet gibi hedefleri” olan sosyal devlet anlayışının “sosyo-ekonomik hakların piyasa dışına çıkarılması ve gelirin yeniden bölüşümünde daha eşit ve daha adil bir bölüşümün hedeflenmesi bağlamında değerlendirilmesi” gerektiğine işaret etmiştir.⁴⁴ Zira sosyal politikaları meta dışı alanlar yaratacak biçimde örgütlemenin, önemli hizmetlerin piyasanın işleyişine ve para ilişkilerine bağlanması halini ortadan kaldırarak toplumsal eşitliğe hizmet edeceği açıktır. Ancak neoliberal anlayış çerçevesinde sosyal politika alanı özel sektöre, piyasalaşmaya ve finansallaşmaya açılmış, sosyal politikanın bölüşüm ilişkileri içerisindeki toplumsal adalete yönelen rolleri geri plana itilmiş, sosyal yardım ve nakit transferlere odaklı bir dar alana sıkıştırılmıştır. Bu nedenlerle politikaların toplumsal zenginliğin yeniden dağıtımını konusunu nasıl ele aldığına ve kamusal nitelik taşıyıp taşımadığına dair sorgulamalar, söylem, politika önerileri ve pratiklerinin gerek toplumsal eşitliğe yönelip yönelmediklerini, gerekse de neoliberalizmin hakim yaklaşım haline gelmesinden bu yana sosyal politikanın süregelen niteliklerinden bir farklılaşma olup olmadığını görebilmek açısından önemlidir.

Bununla birlikte küresel kapitalist yönetim düzlemindeki etkili uluslararası kuruluşların sosyal politika anlayışlarına ilişkin bu sorgulamaları da içeren

⁴² Zira kamu hizmetlerinin temel özelliği bu hizmetlerin “sermayenin kullandığı kâr/zarar hesabı ve etkinlik/verimlilik oranlarının dışında kalması” ve “meta dışı”na çıkartılmasıdır. Bağımsız Sosyal Bilimciler (2015), **AKP’li Yıllarda Emegın Durumu**, İstanbul: Yordam Kitap., s. 77.

⁴³ Bkz. Gökbayrak, Ş. (2022), “Zor Zamanlarda Sosyal Güvenliği Yeniden Düşünmek Sosyal Güvenlik ve Gelirin Yeniden Dağılımı”, **Çalışma ve Toplum**, 1(72):107-142., s. 111, 112, 130.

⁴⁴ Koray, M. (2017), “Eşitlik ve Sosyal Devletin Vaatleri ya da Sınırları!...”, **Emek Araştırma Dergisi (GEAD)**, 8(12): 1-26., s. 1.

değerlendirmeleri yapmak için, öncelikle uluslararası sistemin işbirliğini içeren işleyişini anlamak ve onu bir bütün içerisinde ele almak, aynı zamanda sistemdeki rekabetçi dinamikleri de gözetmek gerekmektedir. Bu gereklilik, çalışmamızda uluslararası kuruluşların ve bunların üzerinde yükseldikleri kapitalist sistemin işleyişini içeren tarihsel bir değerlendirme süreci gerçekleştirilerek karşılanmaya çalışılacaktır. Zira Ollman'ın belirttiği gibi “bir şeyin ne olmaya doğru gittiği -biz ne olmaya gittiğini bilelim ya da bilmeyelim- önemli ölçüde hem onun ne olduğunun hem de geçmişte ne olduğunun bir parçasıdır.”⁴⁵ Ayrıca çalıştığımız alan bir politika alanı olduğu için, bu alandaki başlıkların, üzerinde yükseldikleri düzlemin bir parçası olarak yorumlanmaları gerektiği de açıktır. Bu nedenle bu tezde, küçük bir parçayı alıp genele gitmek yerine, önce bütünle ve sistemle başlayarak genel bir çerçeve sunulması tercih edilmiştir. Böylelikle kapitalizmin önemli tarihsel dönemeçlerinde öne çıkarılan yaklaşım ve politikaların ortaya konulması, sürecin hangi yönde ilerlediğinin sorgulanması amaçlanmıştır.⁴⁶

Bütün bu çerçevede çalışmamızda, tarihsel olarak yaşanan dönüşümlere ve içerisinde geçmekte olduğumuz sürece kapitalist üretim ilişkilerinin çelişkili toplumsal

⁴⁵ Ollman, B. (2006), **Diyalektiğin Dansı: Marx'ın Yönteminde Adımlar**, çev: Cenk Saraçoğlu, İstanbul: Yordam Yayınları., s. 56.

⁴⁶ Kanımızca Ollman'ın aşağıdaki ifadeleri çalışmamızı bu temel üzerinde yükseltme nedenimizi daha anlaşılır kılmaktadır: “Kapitalizmde varoluşun parçalanmışlığı ve buna mukabil toplumsallaşmanın tek yönlü ve parçalı yapısı, ona tabi olan insanları daha çok hayatlarına dahil olan bir kişi, bir yer, bir iş gibi özel hususlara odaklanmaya yönelterek onların bu tekerleklerin birbirleriyle ilişki içinde nasıl var olduklarını görmelerini engellemiş ve böylelikle de aslında bu ilişkilerden doğan sınıf, sınıf mücadelesi, yabancılaşma vb. gibi herkesi bağlayan sabitleri göz ardı etmelerine neden olmuştur. Şu son dönemlerde de sosyal bilimler, insana dair bütüncül bilgiyi parçalarına ayırıp bunları birbirlerinden yalıtık uzmanlık alanlarına, her birisi kendine has bir dile sahip disiplinlerin dar alanına sıkıştırmak ve üzerlerinde istatistiksel manipülasyon yapmanın mümkün olduğu yaşamın küçük alanlarına odaklanmak suretiyle bu eğilimi daha da pekiştirmiştir. Tüm bu süreçte de eşi görülmemiş bir düzeyde tüm insanlığı kuşatmasına ve insanlık üzerindeki etkisindeki gittikçe artmasına rağmen kapitalizm gözden ırak tutulmuş, görünmez kılınmıştır.” Ollman, B. (2006), **a.g.e.**, s. 17-18.

bütünlüğü gözetilerek bakılmaya, sınıfsal güç dengeleri⁴⁷ ve küresel düzlemdeki etkili aktörlerin ilişkileri değerlendirmelere dahil edilmeye çalışılacaktır. Ayrıca uluslararası kuruluşlara ilişkin analizleri derinleştirmek için içerik ve söylem değerlendirmesine de başvurulacak, bu aktörlere dair temel politika metinleri, kuruluşları temsil eden kişilerin konuşma ve röportajları gibi geniş bir kaynak havuzundan yararlanılacaktır. Böylelikle söz konusu aktörlerin ekonomik sosyal, ideolojik pek çok işlevi daha anlaşılır hale getirilmeye çalışılacaktır. Bununla birlikte bu değerlendirmeler sadece politika metinlerinin harfi harfine içsel analizi çerçevesinde değil, bu metinlerin oluşturduğu süreçteki hedefler, genel yönelimler, pratikler de hesaba katılarak gerçekleştirilecektir.⁴⁸

Tezin üzerinde yükseldiği temeller ve izlenilecek yönetime dair bu alt bölümde yaptığımız açıklamaların ardından, aşağıda kapitalizm, krizler ve sosyal politika ekseninde tarihsel bir genel değerlendirme sunulacaktır.

1.2. KAPİTALİZM, KRİZLER VE SOSYAL POLİTİKA

Polat ve Basmacı'nın belirttikleri gibi kapitalizmin krizlerini araştırmak, “bir anlamda kapitalist yeniden üretimin sürekliliğini”⁴⁹ açıklamayı beraberinde getirmektedir. Zira kapitalist sistemde krizler, bir “hareket yasası”, “kapitalizme içkin

⁴⁷ Fuat Ercan'a göre sınıf gerçekliği üzerinden hareket etmek, toplumsal ilişkilerde yer alan eşitsiz güç ilişkilerini görmeyi sağlayarak toplumsal gerçekliğin bütünlüklü analizine imkân verecektir. Ercan, F. (2003), “Sınıftan Kaçış: Türkiye’de Kapitalizmin Analizinde Sınıf Gerçekliğinden Kaçış”, **Küresel Düzen: Birikim, Devlet ve Sınıflar (Korkut Boratav’a Armağan)** içinde, Der: A.H.Köse-F.Şenses ve E.Yeldan, İstanbul, İletişim Yayınları. 611-669., s. 34.

⁴⁸ Nitekim Zabcı'nın ifade ettiği gibi, “Metinler söylemsel olarak işleyen iktidar ve sosyal kontrolü yansıtırlar ve aslında iktidar ve hegemonya üzerinde gelişen mücadele; sosyal ve politik olaylara ve meseleleri anlamlarını kazandırma anlam verme iktidarına sahip olma üzerine verilen bir mücadeledir.” Zabcı, F. (2017), **Dünya Bankası Yanılsamalar ve Gerçekler**, İstanbul: Yordam Kitap., s. 26.

⁴⁹ Polat, F.; Basmacı, M. (2018), “Neoliberalizm Heyulası: Keynesyenizme Saldırı Mı? Sermayenin Zorunlu İstikameti Mi?”, **Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi**, 3(2): 79-128., s.81.

bir işleyiş”⁵⁰ olarak belirginleşmiştir. Harvey bu durumu, kapitalizmin istikrarsızlığı ve daima krize meyilli olmasıyla açıklamış, bu çerçevede kapitalist krizlerin meydana geliş ve sona eriş hikayelerinin tarihi anlamak için esas teşkil ettiğini, sermaye birikiminin kurallarını anlamının tarihin ve coğrafyanın neden bu biçimleri aldığını anlamaya yardımcı olduğunu vurgulamıştır.⁵¹ Bunun yanı sıra kapitalizmin krizlerini aşma çabaları kapitalist sistemin geçirdiği değişimleri de etkilemiştir. Nitekim Öztürk ve Ercan’ın işaret ettiği gibi, krizlerin “diyalektik bir rolü” bulunmaktadır. Bunlar “hem sermayenin çelişkilerinin somut bir sonucu, hem de bu çelişkilerin geçici ve kısmi olarak üstesinden gelmenin bir aracıdır.”⁵² Bu çerçevede sosyal politikanın tarihsel ilerleyişine bakarken “belirli aralıklarla yinelenen ama her tekrarın bir diğerinden farklı olduğu kapitalist krizlere”⁵³ bakılması anlamlıdır. Çalışmamızda da krizler çerçevesinde yürütülecek bir değerlendirmenin⁵⁴ hem genel olarak kapitalizmin hem de sosyal politikanın aldığı yönün anlaşılması için genel bir çerçeve sunabileceği düşünülmektedir. Bununla birlikte Holz’un vurguladığı gibi, kapitalizmin varlığını krizlerde de iyi koruyabildiği⁵⁵ ve daha önce de belirttiğimiz üzere, büyük ekonomik krizlerin her zaman ve mutlak biçimde ekonomik ve sosyal politikalarda ciddi

⁵⁰ Özdemir, G. Y. (2009), “Küresel Kriz ve Emek Hareketi: Türkiye’de Örgütlenme Üzerine Yeniden Düşünmek”, **Türk Tabipleri Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi**, 9(31): 2-6., s. 2.

⁵¹ Harvey, D. (2012), **Sermayenin Mekanları: Eleştirel Bir Coğrafyaya Doğru**, Çev: Başak Kıcıır, Deniz Koç, Kıvanç Tanrıyar, Seda Yüksel, İstanbul: Sel Yayıncılık., s. 155.

⁵² Öztürk, M. Y.; Ercan, F. (2011), “1979 Krizinden 2001 Krizine Türkiye’de Sermaye Birikimi Süreci ve Yaşanan Dönüşümler”, **Praksis**, 19: 55-93.,s. 63.

⁵³ Ercan, F. (2009), “Kriz: Tekrar ve Fark”, <https://sendika.org/2009/05/kriz-tekrar-ve-fark-fuat-ercan-31920> (Erişim Tarihi: 15.10.2021).

⁵⁴ Diğer ekonomik krizlerin etkilerini yadsımamakla birlikte, büyük ekonomik krizlerin kapitalizmin kendisini yeniden yapılandırmasında önemli olduğu gerçeği dikkate alınarak, çalışmamızda bu krizlere bakılacaktır.

⁵⁵ Yazara göre “temel bir çelişkinin üzerinde yükselen bir toplum tipi için kriz normal bir varoluş biçimidir. Böyle bir toplum organizma olarak kendini krizler yoluyla yeniden üretir...” Holz, H. H. (2010), **Sosyalizmin Yenilgisi ve Geleceği**, Çev: Yener Orkunoğlu, İstanbul: Yordam Yayınları., s. 30.

dönüşümlere yol açmayabileceği akılda tutulmalıdır.⁵⁶ Ancak bu durum krizlerin politika değişiklikleri açısından önemli potansiyeller taşıdıkları gerçeğini bir kenara itmeye de neden olmamalıdır. Zira krizler toplumların, sorunları ve çözümleri algılama, bunları değerlendirme biçimlerini değiştirebilmektedir. Ancak bu değişimin içeriği ve etkisi, Akçay ve Güngen'in işaret ettikleri gibi, kriz sürecinde sınıfsal ve toplumsal güç ilişkilerinin durumu ile yakından ilişkilidir.⁵⁷ Dolayısıyla tarihsel olarak kapitalizmin krizlerini analiz ederken sınıfsal güç dengelerinin durumu, kapitalist hegemonik ilişkiler ve küresel kapitalist yönetim alanındaki aktörler, süreçler, hakim ideolojik yaklaşımların etkileri gibi pek çok hususu gözetmek gerekmektedir. Çalışmamızda da bu çerçevede bir değerlendirme yürütülmeye çalışılacaktır.

Kapitalizmin krizlerine ilişkin tanımlamalar farklılaşabilmekle birlikte,⁵⁸ krizlerin genel olarak kapitalizmin önemli bir bileşeni olduğu söylenebilir. Özellikle sistemin

⁵⁶ Örneğin Akçay ve Güngen'in belirttiği gibi, 1929 ve 1970'li yıllardaki krizlerin aksine, 1870'lerdeki kapitalizm tarihinin ilk önemli ve büyük krizi sonrasında, ekonomi politikalarında temel bir değişim söz konusu olmamıştır. Akçay, Ü.; Güngen A. R. (2019), **a.g.e.**, s. 199.

⁵⁷ Akçay, Ü.; Güngen A. R. (2019), **a.g.e.**, s. 201-202.

⁵⁸ Örneğin Harvey, kapitalizmin üç tür krizine dikkat çekmiştir. Bunlar kısmi krizler, yön değişikliği krizleri ve küresel krizlerdir. Kısmi krizler belli bir sektörü, coğrafi bölgeyi veya aracı kurumları etkilemekte, pek çok nedenle patlak verebilmekte ama potansiyel olarak o sektörde, bölgede ya da kurumlarda yatışma özelliğini taşımaktadır. Yön değişikliği krizleri üretici yatırımlara yeni kanalları açmak amacıyla sermaye akımlarının radikal yeniden organizasyonu ve yeniden yapılandırılmasıyla ve/veya aracı kurumların kökünden yeniden yapılandırılması ile ilgili krizlerdir. Bu krizlerin iki alt türü vardır. Sektörel yön değişikliği krizleri, sermayenin bir alandan alınarak (örneğin sabit sermayenin) başka bir alana (örneğin eğitime) taşınması ile ilgilidir. Coğrafi yön değişikliği krizleri ise sermaye akımlarının bir yerden alınarak başka bir yere yönlendirilmesini içerir. Üçüncü tür krizler ise küresel krizlerdir. Küresel krizler, kapitalist üretim sistemi dahilinde tüm sektörleri, alanları ve bölgeleri değişik ölçülerde etkilemektedir. Harvey, küresel krizlerde "sabit sermayenin ve tüketim havuzunun, değer kaybının, bilim ve teknoloji krizinin, devlet harcamalarında mali krizin ve emek üretkenliği krizinin kapitalist sistemin bütün bölgelerinde ya da çoğu bölgesinde aynı anda patlak verdiğini" belirtmiştir. Harvey, D. (2019), **Dünyanın Halleri**, Çev: Kolektif: Şükrü Alpagut, Zeynep Cansu Başeren, Bülent Doğan, Başak Kıcırcı, Mehmet Morali, Sungur Savran, Esin Soğancılar, Ayşe Deniz Temiz, Seda Yüksel), İstanbul: Sel Yayıncılık., s. 100-101.

Robinson ise temel olarak iş döngüsü/konjonktür krizi ve yapısal krizler olarak iki kriz türüne odaklanmıştır. Buna göre iş döngüsü/konjonktür krizleri kapitalist sistemde yaklaşık her 10 yılda bir gerçekleşen ve yaklaşık 18 ay süren çevrimsel krizler veya

bütünü sarsan krizler daha nadir görülseler de, bu krizler dönüşüm süreçleri açısından önemli etkiler doğurabilmektedir. Nitekim Harvey, tarihsel olarak iki küresel krize dikkat çekmiştir. Bunlardan ilki 1930’larda ve onun uzantısı olarak İkinci Dünya Savaşı ile görülen krizdir. İkincisi ise 1960’lar boyunca adım adım oluşan ama 1973 sonrasında iyice belirginleşen krizdir.⁵⁹ Robinson ise 1870 ve 1880’lerde ilk yapısal krizin yaşandığını ve bunları yeni sömürgecilik ve emperyalizm dalgasının çözdüğünü belirtmiştir. Sonraki yapısal krizin ise 1930’lardaki büyük buhran olduğunu, bunun ise fordizm-keynesçilik, sosyal demokrasi, yeni düzen (*New Deal*) kapitalizmi ve başka şeylerin oluşturduğu sınıfsal uzlaşmaya işaret eden yeniden dağıtımçı bir kapitalizm ile aşıldığını ifade etmiştir. 1970’li yıllarda görülen yapısal krize ise sermayenin küreselleşmesi ile yanıt verildiğini vurgulamıştır. Robinson, ayrıca bu önemli yapısal krizlerin “her birinin sistemde değişim potansiyelini” ortaya koyduğunu, tarihsel açıdan hepsinin “devlet meşruiyetinin çöküşünü, sınıfsal ve toplumsal mücadelelerin tırmanışını ve askeri çatışmaları beraberinde” getirdiğini vurgulamıştır.⁶⁰ Kanımızca 2008 yılıyla simgeleşen küresel finans krizinin akabinde devam eden küresel durgunluğun, sonrasında gelen pandemi ile derinleşen sorunların, ayrıca iklim, gıda, enerji gibi devam eden çoklu krizler sürecinin de yakından izlenmesi ve değerlendirilmesi önemlidir.

Bu çerçevede aşağıdaki alt bölümlerde tarihsel olarak önemli kriz süreçleri ve güncel gelişmeler izlenerek, bu süreçlerin ekonomik ve sosyal politikadaki yansımaları üzerinde durulacaktır.

durgunluklardır. Örneğin 1980’lerin başında, 1990’ların başında ve 2000’li yılların başında bu durgunluklar görülmüştür. Yapısal krizler ise her 40-50 yılda bir görülen, krizden çıkışın tek yolunun sistemi yeniden yapılandırmaktan geçtiği krizlerdir. Robinson, W. I. (2022), **Küresel Polis Devleti**, Çev: Akın Emre Pilgir, İstanbul: Ayrıntı Yayınları., s. 36-37.

⁵⁹ Harvey, D. (2019), **a.g.e.**, s.101.

⁶⁰ Robinson, W. I. (2022), **a.g.e.**, s. 37.

1.2.1. 1970'Lİ YILLARA UZANAN SÜREÇTE KAPİTALİZM VE SOSYAL POLİTİKA

18 ve 19. yüzyıl, klasik liberal anlayış çerçevesinde piyasanın işleyişinin serbest bırakılması, servetin oluşumu ve bölüştürülmesi sürecinin piyasa koşullarınca belirlenmesi gerektiğinin vurgulandığı bir dönem olarak belirginleşmiştir. Bununla birlikte Polanyi, “insan toplumlarının tarihinde çok ender olarak geçerli sayılan, kesinlikle daha önce hiçbir zaman günlük yaşam içindeki eylem ve davranışların açıklayıcısı düzeyine yükselmemiş”, kişisel kazanç amacı üzerine yükselen bu klasik liberal anlayışı, ekonomik liberalizmin “ütöpik çabası”⁶¹ olarak nitelendirmiştir.⁶² Zira bu dönemde her ne kadar piyasanın işleyişinin serbest bırakılması ve kendi kurallarına göre işlemesi gerektiği vurgulansa da sistemin sürdürülebilirliği için denetim ve müdahale mekanizmaları oluşturulmuştur. “Piyasayı ekonomik alanın tek düzenleyici gücü durumuna getiren koşulların sağlanması” için, “piyasanın kendi kurallarına göre işlemesini garanti altına alan politika ve yöntemler”⁶³ geliştirilmiştir. Bu çerçevede Polanyi, 19. yüzyıla dair yaptığı değerlendirmelerde “serbest piyasaya giden yol”un, “merkezi bir biçimde düzenlenen ve kontrol altında tutulan sürekli bir müdahaleciliğin sınırsız artışından” geçtiğini ifade etmiştir.⁶⁴

Diğer bir deyişle klasik liberal anlayışın hakim olduğu dönemde sistemin sürdürülebilirliğinin sağlanması için müdahaleler sisteme içkin bir işleyiş olarak var olmuştur. Örneğin özellikle hijyen, sağlık, sosyo-ekonomik risklerinin azaltılması amacı ile ortaya çıkan sosyal koruma sistemlerinin tarihinin 16. yüzyıl İngiltere’sinin Yoksul

⁶¹ Polanyi, K. (2000), **Büyük Dönüşüm: Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri**, Çev. Ayşe Buğra, İstanbul: İletişim Yayınları., s. 69.

⁶² Polanyi ayrıca laissez faire’in hiçbir doğal yanının olmadığını, işler oluruna bırakılmış olsa serbest piyasaların hiçbir zaman ortaya çıkamayacağını iddia etmiştir. Polanyi, K. (2000), **a.g.e.**, s. 201.

⁶³ Polanyi, K. (2000), **a.g.e.**, s. 116.

⁶⁴ Polanyi, K. (2000), **a.g.e.**, s. 201.

Yasaları'na⁶⁵ kadar götürülebildiği bilinmektedir. Bununla birlikte sınıfsal ve toplumsal mücadelelerin siyasal bir ürünü olarak devlet eliyle örgütlenmiş ve kurumsallaşmış sosyal politikanın doğuşunda 19. yüzyılda Bismarck Almanya'sında oluşturulan sosyal sigorta sistemleri önem taşımıştır.⁶⁶ Bu gelişmelerde sanayi devrimi ile birlikte geçim kaynaklarının tarımdan üretime ve zamanla hizmetlere kayması, kırdan kente artan göç, kentteki işçilerin ailelerini beslemek için giderek artan bir şekilde ücrete ve pazara bağımlı hale gelmesi,⁶⁷ sanayi devriminin getirdiği olumsuz yaşam ve çalışma şartları, açlık, yoksulluk, güvencesizlik gibi sorunların toplumsal huzursuzlukların artmasına neden olması ve işçi sınıfının toplumsal ve siyasal düzene müdahale edebilen örgütlenmeleri gibi pek çok dinamik etkili olmuştur. Dolayısıyla sosyal politika konuları, piyasa sistemini tehdit eden dinamikleri aşmak için yeni müdahale araçları olarak belirginleşmişlerdir. Bu ise Polanyi'nin belirttiği gibi ekonomik liberalizm ve sosyal koruma gibi iki düzenleyici ilkenin derin kurumsal gerilime yol açan çatışmasını da beraberinde getirmiştir.⁶⁸

Ayrıca sosyal politikanın bu erken dönemlerinden itibaren uluslararası sosyal politika da gündeme gelmeye başlamış, bu konudaki tartışmalar 19. yüzyılın ortalarından itibaren artmıştır. Uluslararası sosyal politika girişimleri, farklı ülkelerde sosyal korumaya ilişkin düzenlemelerin eşitsizliğinin yarattığı dezavantajlar nedeniyle rekabet koşullarının eşitlenmesi, toplum vicdanında ortaya çıkan siyasal ve dinsel tepkiler ve uluslararası alanda barış ve adalet düşüncesi, uluslararası sendikacılık ve

⁶⁵ İngiliz Yoksul Yasaları ile ilgili derinlikli bir çalışma için Bkz. Güngör, F.; Özügürlü, M. (1997). İngiliz Yoksul Yasaları: Paternalizm, Piyasa ya da Sosyal Devlet, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Gelişme ve Toplum Araştırmaları Merkezi Tartışma Metinleri, No.3.

⁶⁶ Urhan, G.; Arslankoç, S. (2021), "COVID-19 Pandemi Sürecinde Sosyal Politika ve Yerel Yönetimler: İstanbul İlçe Belediyeleri", **Çalışma ve Toplum**, 2: 945-980., s. 951.

⁶⁷ Devereux, S.; Cuesta, J. (2021), "Urban-Sensitive Social Protection: How Universalized Social Protection Can Reduce Urban Vulnerabilities Post COVID-19", **Progress in Development Studies**, 21 (4): 340-360., s.343.

⁶⁸ Polanyi, K. (2000), **a.g.e.**, s. 195.

siyasi hareketlerin ortaya çıkışı gibi etkilerle gerekçelendirilmiştir.⁶⁹ Sosyal politikayı daha fazla öne çıkaran gelişmeler kapitalist birikim sorununun üstesinden gelmek ve onu yaygınlaştırmak için izlenen politikaların sonuçlarıyla da ilişkili olmuştur. Nitekim emperyalizm kapitalist ilerlemenin yolunu açmış olsa da, özellikle 1900'lü yıllardan itibaren ülkeler arasında iktisadi ve siyasi gerginlikler derinleşmiş, “kapitalizmin kendisini yeniden üretebilmesi için sömürgelerin küresel ölçekte bir savaş ile yeniden paylaşılması kaçınılmaz”⁷⁰ hale gelmiştir. Neticede üst üste gelen ekonomik kriz ve paylaşım savaşları dönemi yaşanmıştır. 1. Dünya Savaşı'nın ardından 1919 yılında imzalanan Versailles Barış Antlaşması'na çalışma yaşamına ilişkin temel prensiplerin ve uluslararası çalışma kurallarının oluşturması için Uluslararası Çalışma Örgütü'nün kuruluşuna ilişkin hükümlerin konulması⁷¹ ise sosyal politika açısından önemli bir gelişme olmuştur.

Ancak 1. Dünya Savaşı kapitalizmin dönemsel sorunlarını çözememiştir. Zira “1. Dünya Savaşı'ndan sonra yüzyılın ilk yarısında büyük sosyal tahribata yol açan ikinci büyük felaket”⁷² olarak nitelendirilen 1929 ekonomik buhranı yaşanmış ve bunun etkileri büyük olmuştur. Örneğin Avrupa'da ekonomik krizin yanı sıra sosyal ayaklanmalar da ortaya çıkmış,⁷³ zaman içerisinde de faşizm yükselişe geçmiş, iktisat ve siyaset alanındaki tıkanmalar aşılammıştır. Bununla birlikte büyük buhran ve ikinci büyük savaş arasındaki dönemde ekonomik ve sosyal politikalar açısından önemli gelişmeler de söz konusu olmuştur. Zira bütün bu sorunların sistem için ortaya çıkardığı ihtiyaçlar, devletin ekonomik ve sosyal açıdan etkinliğini arttırması gerektiği fikirlerini güçlendirmiş,⁷⁴ ortaya çıkan geniş güvencesizlik sorunu karşısında geleneksel ve formel

⁶⁹ Çelik, A. (2014), **Avrupa Birliği Sosyal Politikası ve Türkiye**, İstanbul: Kitap Yayınevi., s. 45-46.

⁷⁰ Yeldan, E. (2008), **a.g.e.**, s. 87.

⁷¹ Çelik, A. (2014), **a.g.e.**, s. 46.

⁷² Çelik, A. (2014), **a.g.e.**, s. 49.

⁷³ Çelik, A. (2014), **a.g.e.**, s. 48.

⁷⁴ Urhan, G.; Arslankoç, S. (2021), **a.g.e.**, s. 951.

olmayan sosyal koruma tekniklerinin yetersiz kalması hal⁷⁵ bu gelişmeler ile birleşince, devlet tarafından beklenmedik durumların üstesinden gelmek ve halka asgari güvenlik sağlamak için tasarlanmış bir araç⁷⁶ olarak sosyal güvenlik sistemlerinin kurumsallaşmasına dönük girişimler söz konusu olmuştur. Örneğin ABD’de Başkan Franklin D. Roosevelt tarafından yürürlüğe konulan *New Deal* planı⁷⁷ çerçevesinde sosyal güvenlik uygulamaları geliştirilmiş, sendikacılık konusunda da düzenlemeler yapılmıştır.⁷⁸ İngiltere’de de 1942’de Beveridge Raporu olarak bilinen raporla yoksullukla mücadele ve yoksulluk sorununun çözümü için ilk defa geniş kapsamlı bir sosyal güvenlik sistemi yürürlüğe konulmuş,⁷⁹ “parasız ulusal sağlık sistemi, aile yardımı, tam istihdam için hükümetin müdahil olması ve “beşikten mezara kadar” yaygın bir sosyal sigorta sisteminin kurulması öngörülmüştür.”⁸⁰

Ancak Durusoy’un belirttiği gibi “değişimler, eğer kural koymak ya da denetim mekanizmaları geliştirmekten daha hızlı biçimde olursa sonuçta sistemin tıkanmasına yol açmaktadır.”⁸¹ Bu dönemde de kapitalist sistemdeki tıkanmaların aşılabilmesi neticesinde 2. Dünya Savaşı yaşanmıştır.⁸² Savaş sonrasında ise, kriz ve savaş arası dönemde baş gösteren Keynesyen yaklaşım giderek güçlenmiş, ekonomik ve sosyal politikalarda dönüşümler yaşanmıştır. Bu gelişmeler neticesinde “sosyal güvenlik, tam istihdam, ulusal sağlık, eğitim ve kamu maliyesi politikalarıyla bir bütün içerisinde ele

⁷⁵ Gökbayrak, Ş. (2022), **a.g.e.**, s. 108.

⁷⁶ Baltodano, A. P. (1999), **a.g.e.**, s. 28.

⁷⁷ Neocleous, Roosevelt’in sosyal güvenlik reformları çerçevesinde yaptığı tartışmada, bu uygulamaların Roosevelt’in pek çok yetki ve yasa kullanımı ile örgütlü işçi sınıfının militan eğilimlerini törpüleme ve yok etme çabası ile örtüştüğünü belirtmiştir. Neocleous, M. (2014), **a.g.e.**, s.128.

⁷⁸ Çelik, A. (2014), **a.g.e.**, s. 53.

⁷⁹ Güzel, A. (2005), “Türk Sosyal Güvenlik Sisteminde Öngörülen Reform Mevcut Sorunlara Çözüm mü?”, **Çalışma ve Toplum Ekonomi ve Hukuk Dergisi**, 7(4): 61-76.,s. 63.

⁸⁰ Çelik, A. (2014), **a.g.e.**, s. 58.

⁸¹ Durusoy, S. (2009), **a.g.e.**, s. 377.

⁸² Dowd, bu savaşı “kaosun çözümü için topyekün yıkım dışında çare bulamama beceriksizliğinin sonucu” olarak ifade etmiştir. Dowd, D. (2006), **a.g.e.**, s.28.

alınmaya başlanmıştır.”⁸³ “Sosyal korumayı ve devletin ekonomiye müdahalesini öngören politikalar savaş sonrası dönemde Batı Avrupa’da sosyal refah devleti adı altında geniş uygulama alanı bulmuştur.”⁸⁴

Keynesyen yaklaşım, ekonomik kaynakların piyasa şartları içinde kendiliğinden optimum seviyeye erişeceği düşüncesine dayanan klasik liberal düşünceye karşı çıkarak, devletin ekonomiye müdahale ettiği bir kapitalizm modeli ortaya koymuştur. Bu modelde, genişletici maliye politikaları ve işsizliği azaltıcı, yatırımları özendirici para politikaları savunulmuştur.⁸⁵ Dönemin üretim modeli ağırlıklı olarak fordist üretim yöntemleri olmuş, toplumsal uyum için ise sanayileşmiş ülkelerde refah devleti uygulamaları, daha az gelişmiş ülkelerde kalkınmacı devlet uygulamaları hayata geçirilmiştir. Yeldan’ın belirttiği gibi bu dönemde, “sanayileşme ve birikim tabanı özü itibarıyla kitlesel tüketim için kitlesel üretim anlayışına” dayanmıştır. Bu anlayışın devamlılığını sağlayabilmek için ise “geniş bir iç pazara gereksinim” duyulmuş, bu ihtiyaç da “aşırı üretim tehlikesinin önüne geçmek için iç pazarın canlı tutulması ve emekçi kesimin güçlü bir tüketici kitlesi olarak” piyasa ekonomisine dahil edilmesi ile karşılanmıştır.⁸⁶ Keynesyen yaklaşım ayrıca işsizliğin yüksek olduğu koşulların ücretlerin düşürülmesine ve bunun da tüketimde daralmaya neden olabileceği anlayışıyla ücretlerin piyasaya bırakılmaması gerektiği anlayışını da içermiş, dolayısıyla bu dönemde devlet iş sözleşmelerine çalışanlar lehine müdahalelerde bulunmuş, ayrıca sosyal riskleri azaltmaya dönük politikalar da görülmüştür. Ücret politikaları, asgari ücret, toplu iş sözleşmeleri gibi araçlar bu amaçlar çerçevesinde uygulanmıştır.⁸⁷

⁸³ Gökbayrak, Ş. (2022), **a.g.e.**, s. 108-109.

⁸⁴ Çelik, A. (2014), **a.g.e.**, s. 55.

⁸⁵ Yeldan, E. (2008), **a.g.e.**, s. 88.

⁸⁶ Yeldan, E. (2008), **a.g.e.**, s. 90.

⁸⁷ Yeldan, “ücret gelirlerinin ‘canlı’ ve göreceli olarak yüksek olması”nın “kapitalizmin o dönemdeki mantığı açısından ‘hoşgörüle karşılanabilir’ bir durum” olduğunu ifade etmiştir. Yeldan, E. (2008), **a.g.e.**, s. 91.

Bütün bu süreçte işçi sınıfının ve sendikaların aktifliği ve gücü, dönemin siyasal gelişmeleri, özellikle de Sovyetler Birliği'nin varlığı gibi etkenlerin de büyük belirleyiciliği olmuştur. Zira bu etkenler özellikle Batılı devletlerin işçi sınıfını olası alternatif siyasal taleplerden uzaklaştıracak, onları sistemde içerecek ve uyum sürecini işletecek mekanizmalara gereksinim duymasını beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla süreç içerisinde özellikle çalışma koşullarının ve ücretlerin belirlenmesi sürecinde işçi sınıfının talepleri dikkate alınmak durumunda kalınmış, toplu pazarlık ve toplu iş sözleşmeleri önemli araçlar olarak öne çıkmıştır. Bu dönemde ayrıca devletin kamu iktisadi teşebbüsleri yoluyla doğrudan üretimin içerisinde yer alması, aktif maliye politikalarının kullanılması gibi pratikler çerçevesinde servetin oluşum ve bölüştürülmesinde, üretim ve dağıtım süreçlerinde oynadığı rol giderek artmıştır.⁸⁸ “Kapitalizmin mal ve hizmet piyasaları bağlamında ortaya çıkardığı artığın, sosyal politikalar yoluyla doğrudan ya da dolaylı olarak yeniden dağıtımını”nın gerçekleştirilmesi ve ayrıca aktif maliye politikalarıyla sağlanan finansman ile birlikte sosyal politika daha etkin bir konuma ulaşmıştır.⁸⁹ Nitekim sosyal güvenlik sistemlerinin “herhangi bir nedenle oluşan gelir azalışı ve/veya harcama artışı karşısında sundukları asgari gelir güvencesiyle tüketimin sürdürülebilirliğini sağlayarak toplam talebe istikrar kazandıran otomatik düzenleyici işlevi”⁹⁰ öne çıkmıştır. Ayrıca toplumsal gelirin farklı gruplara ve ayrıca aynı grup içerisindeki farklı risklerle karşılaşabilecek insanlara yönelik yeniden dağıtım işlevi de belirginleşmiştir.⁹¹ Bunun yanı sıra devletin doğrudan kendi işletmeleriyle üretim süreci içerisinde yer alması, kamu gelirlerinin

⁸⁸Eraslan, C.; Bayraktar, Y. (2013), “Küresel Kriz, Sosyal Piyasa Ekonomisine Geçiş İçin Bir Fırsat Olabilir mi?”, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 14(2): 161-185., s. 167.

⁸⁹Eraslan, C.; Bayraktar, Y. (2013), *a.g.e.*, s. 167.

⁹⁰Gökbayrak, Ş. (2022), *a.g.e.*, s. 110.

⁹¹Akçay ve Güngen'in belirttikleri gibi “Keynesçilik, bir yandan krizi sermaye adına çözmeyi önüne koyan bir alternatif olmuş, diğer yandan da işçi sınıfının varlığının ve taleplerinin sistem tarafından tanınmasının teorisini yapmıştır.” Akçay, Ü.,Güngen A. R. (2019). *a.g.e.*, s. 200

artmasına ve kamu harcamalarının yürütülmesine olanak sağlamıştır. Devletlerin sağlık, eğitim, konut, sosyal güvenlik alanlarında sundukları hizmetlerde de önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Özetle zamanla sosyal güvenlik sistemleri kapitalizmin ihtiyaçları ve dönemin sınıf dinamikleri ekseninde gelişmiş ve değişmiş, sosyal politika da sosyal güvenlik sistemleri,⁹² işgücü piyasası politikaları, çalışma ilişkileri alanının düzenlenmesi, iş yasaları, toplu sözleşme düzeni, ücret politikaları gibi pek çok aracı içerir olmuştur. Güler'in ifade ettiği gibi, başlarda “sosyal güvenlikle özdeş olarak anılan sosyal politika, zaman içerisinde başta sınıf mücadelesi olmak üzere çeşitli faktörlerin etkisiyle önemli bir gelişme göstermiş ve konuyla ilgili çok daha kapsamlı tanımlamalar geliştirilmiştir.”⁹³

Keynesyen politikalar elbette ki her ülkede aynı biçimde, aynı etkililikte uygulanmamıştır.⁹⁴ Bununla birlikte genel olarak bakıldığında farklı refah rejimleri ile simgeleşen bu dönemde, özellikle gelişmiş ülkelerde kapitalist sistemde devletin rolünün artmış olması, sosyal politika alanının içerisinde yer alan farklı politikanın ekonomi ve maliye politikaları ile sıkı ilişki içerisinde yürütülerek etkin hale gelmesi, önemli dönüşüm süreçlerine işaret etmiştir. Zira bu dönemde sosyal devletin gelişimi sosyal güvencelerin yaygınlaşmasına sıkı sıkıya bağlı olmuştur.⁹⁵ Neticede süreç içerisinde sosyal politika kapsam ve içerik bakımından genişlemiştir. Bütün bu gelişmeler ise, yukarıda gördüğümüz gibi, bu dönemin yöneticilerinin kendiliğinden bir

⁹² Sosyal güvenlik sistemi kavramı çalışmamızda hem primli rejim olan sosyal sigorta uygulamaları, hem de primsiz rejim olarak adlandırılan sosyal yardım ve hizmetleri kapsayacak biçimde kullanılmaktadır.

⁹³ Güler, M. A. (2017), **a.g.e.**, s. 89.

⁹⁴ Gökbayrak; “özellikle sanayileşme düzeyi yüksek Batılı ülkelerde, sosyal güvenlik sistemleri genişleme yönünde yol alsa da, ülkelerin tarihsel ve kurumsal farklılıklarına dayalı olarak izledikleri rotaların” farklılaşmış olduğuna dikkat çekmiştir. Gökbayrak, Ş. (2022), **a.g.e.**, s.108.

Eraslan ve Bayraktar da “Keynesyen refah devletinin altın çağlarında (1945-1975) bile, kapitalist ekonomilerde devlet müdahalesine ilişkin homojen bir uygulama ile karşılaşılmamış” olduğunu belirtmişlerdir. Eraslan, C.; Bayraktar, Y. (2013), **a.g.e.**, s. 169.

⁹⁵ Castel, R. (2004), **Sosyal Güvensizlik**, Çev: Işık Ergüden, İstanbul: İletişim Yayınları., s. 39.

‘iyilik’ arayışı ile hareket etmesi neticesinde değil, bir dizi tarihsel koşul ve dinamiğin bir araya gelmesi ile yaşanmıştır.⁹⁶ Nitekim 1. Dünya Savaşı’nın yarattığı yıkım, bunun üzerine gelen 1929 buhranı, 2. Dünya Savaşı’nın sonuçları, Sovyetler Birliği’nin mevcudiyetinin etkisi, bu dönemde işçi sınıfı mücadelesinin ve sendikaların bir güç olarak varlığı, kapitalizmin çalışma ilişkilerini daha öngörülebilir kılma ve işçi sınıfını sistemde içermeye ihtiyacının öne çıkması gibi tarihsel koşul ve gereklilikler, kapitalizmin krizinin aşılması için ekonomik ve sosyal politikalarda bir dönüşüm sürecini tetiklemiştir.

Bu özel tarihsel koşul ve dinamikler kapitalizmin içerisine girdiği krizden çıkışta sadece ulusal politikalarda değil, uluslararası politikalar alanında da değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Nitekim 2. Dünya Savaşı sonrası dönemde yeni bir uluslararası işbirliği yapısı hayata geçirilmiş, bunun için yeni aktörler, ilişkiler ve yönetim mekanizmaları oluşturulmuş, yahut eskileri yeniden yapılandırılmıştır. Örneğin yeni uluslararası kapitalist düzenin temel siyasi yapılanması Milletler Cemiyeti’nin yerini alan Birleşmiş Milletler olmuştur. Çalışmamızda ele alacağımız Dünya Bankası⁹⁷ ve OECD de bu sürecin ürünü olarak ortaya çıkmış,⁹⁸ kuruluşu 1919’a dayanan ILO da bu dönemde yeniden yapılandırılmıştır. Her uluslararası kuruluşun farklı amaç ve hedefleri olmakla birlikte, bu yeni küresel kapitalist yönetim sisteminin amacı dünya ekonomisini istikrara kavuşturmak biçiminde sunulmuştur. Ancak oluşturulan bu sistemin bütününe ve tarihsel sonuçlarına bakıldığında gerçekte “diğer ekonomileri, bu ekonomilerin

⁹⁶ Baltodano da sosyal politikaların “modern devlet tarihindeki bir dizi özel koşulun sonucu” olduğunu belirtmiş, sivil toplumların ulusal devletlerin işlevlerini koşullandırma kapasitesinin etkisine dikkat çekmiştir.” Baltodano, A. P. (1999), **a.g.e.**, s. 29.

⁹⁷ Küresel sermaye piyasalarının zayıflığına dönük açığın kapatılması amacıyla 1944’te Uluslararası Para Fonu (IMF) ile Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası’ (IBRD-Daha sonra Dünya Bankası) kurulmuştur. IMF ödeme dengesizliklerini yönetmekle, Dünya Bankası ise daha uzun vadeli kalkınma finansmanını sağlamakla görevlendirilmiştir.

⁹⁸ Savaş sonrasında yıkıma uğramış Avrupa’nın ayağa kaldırılması için ortaya konulan Marshall Planı çerçevesinde kredi alacak ülkeler Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı’nda (OEEC) birleşmiş, daha sonra OECD (Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı) adını alarak yeniden yapılandırılmıştır.

kaynaklarını, emek güçlerini ve pazarlarını Batılı ve özellikle de ABD sermayesine açmak”,⁹⁹ savaş sonrasında ticaretin ABD sermayesi öncülüğünde¹⁰⁰ serbestleşmesini ve buna uygun uluslararası organizasyonun oluşturulmasını sağlamak gibi hedeflere yönelmiş olduğu görülebilmektedir.¹⁰¹ Bu hedeflere yönelik politikalar ise Marshall Planı çerçevesinde sunulan yardımlarla,¹⁰² Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu (IMF) gibi kuruluşların sunduğu hibe ve kredilerle, yeni örgütsel yapılanmalar kapsamında oluşturulan kural koyucu rejimlerle, ikili ve çoklu anlaşmalarla, yeni politika oluşturma süreçleriyle işler kılınmıştır.¹⁰³ Böylece Avrupa ekonomileri savaş sonrasında yeniden yapılandırılmış, üçüncü dünya ülkelerinin de sisteme uyum göstermesi sağlanmıştır. Özetle söz konusu dönemde Fülbert’in ifade ettiği gibi, o zamana kadar “ulusal sınırlar içinde örgütlenmiş olan kapitalizmin, bundan böyle uluslararası örgütlenmiş kapitalizme dönüşmesi”¹⁰⁴ söz konusu olmuştur. Yeni küresel

⁹⁹ Wood, E. M. (2003), **Sermaye İmparatorluğu**, Çev: Sami Oğuz, Epos Yayınları: İstanbul., s. 149.

¹⁰⁰ Panitch ve Gindin, 20. yüzyılın son yirmi yılında serbest serbest ticaret rejimini yerine oturtan ikili ve çoklu anlaşmaların, ABD Yasa ve mahkeme kuralları ile uygulamalarına uygun yazılmış olduklarına işaret etmişlerdir. Panitch, L.; Gindin, S. (2019), **Küresel Kapitalizmin Oluşturulması: Amerikan İmparatorluğunun Siyasal İktisadi**, Çev: Ümit Şenesen, İstanbul: Yordam Kitap., s. 226-232.

¹⁰¹ Türel, “1930’lu yılların büyük depresyonunu hala belleğinde taşıyan ABD sermayesinin savaş sonrasındaki temel çıkarlarının; ABD ihraç mallarına en geniş pazarları açmak, hammaddelere erişim imkânını artırmak ve ABD’nin uluslararası yatırımlarını genişletmekte” yattığını, “bu amaçla ABD yönetiminin savaş sonrası ekonomik düzenin oluşmasına büyük çabalar harcadığını” belirtmiştir. Türel, O. (2017), **Küresel Tarihçe: 1945-79**, İstanbul: Yordam Kitap., s. 45.

¹⁰² Çalışmamızın sonraki bölümlerinde göreceğimiz üzere 1947 yılında ABD’nin Marshall Planı’nı uygulamaya koyması savaş sonrasında hem ABD’nin ciddi bir güç kazanmasında, hem de savaş sonrasında yıkıma uğramış, kamu ve özel yatırımlar için kaynak bulmak zorunda olan, ayrıca ciddi tüketim talepleri ile uğraşan Avrupa’nın ayağa kaldırılmasında çok önemli bir gelişme olmuştur. Türel, O. (2017), **a.g.e.**, s. 69-74.

¹⁰³ Savaş sonrası yeni küresel düzenin oluşturulmasında önemli anlaşma ve aktörlerden bazıları şöyledir. 1947 yılında imzalanan Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT-General Agreement on Tariffs and Trade), Avrupa’da para akışını düzenlemek amacıyla Avrupa Ödeme Birliği, kömür ve çelik işlerini düzenlemek amacıyla 1951 yılında kurulan Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu, 1957 yılında kabul edilen ve 1958 yılında hayata geçen Avrupa Ekonomik Topluluğu, 1959 yılında oluşturulan Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi. Fülbert, G. (2008), **a.g.e.**, s. 241.

¹⁰⁴ Fülbert, G. (2008), **a.g.e.**, s. 240.

kapitalist yönetim sisteminin amacı da, çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde tartışılacağı üzere, kapitalizmin dünya ölçeğinde ilerleyişini sağlayacak koşulların oluşturulmasını içermiştir.

Neticede dünya savaşlarını da içeren kapitalizmin krizinin yaşandığı yıllardan 1970’li yıllara uzanan süreçte, yukarıda işaret ettiğimiz özgün koşul ve dinamiklerin etkisiyle, kapitalizmin ödünler vermek zorunda kaldığı, krize sunulan çözümlerde sosyal politikanın önem taşıdığı bir süreç yaşanmış, böylece sosyal politika “hem anlam hem de içerik bakımından gelişmiş”tir.¹⁰⁵ Bu süreçte kapitalizm, ilerleyişi için dönemsel gereklilikler çerçevesinde bir anlamda kendini yeniden şekillendirmiştir. Ancak kapitalizmin başarıları, onun kriz üretmeye meyilli doğasını bastıramamaktadır. Nitekim sistem 1970’li yıllarda yeni bir krize sürüklenmiş, bu dönemin koşul ve dinamikleri ise krizden çıkışta sosyal politika için başka bir anlayışın öne çıkarılmasını ve adım adım hayata geçirilmesini beraberinde getirmiştir.

1.2.2.1970’Lİ YILLARIN KRİZİNDE SOSYAL POLİTİKA: 2008 KRİZİNE UZANAN SÜREÇ

1970’li yıllara kadar sosyal devlet ve kalkınmacı politikalar çerçevesinde önemli gelişmeler yaşanmış olsa da, Yeldan’ın işaret ettiği gibi, “yoğunlaşan rekabet altında, kapitalizmin nesnel çelişkileri”¹⁰⁶ işlemiş, özellikle kâr oranlarının azalması Keynesyen talep artırıcı politikaların daha fazla uygulanmasını zora sokmuştur. Kamu harcamalarındaki artışlara karşın kamu gelirlerinin aynı oranda artırılamaması nedeniyle oluşan bütçe açıkları önemli bir sorun olarak ortaya çıkmış, borç krizleri doğmuştur.¹⁰⁷ 1970 yılında ABD’nin doları devalüe etmesi, finansal piyasalarda istikrarsızlıkları daha

¹⁰⁵ Urhan, G.; Arslankoç, S. (2021), **a.g.e.**, s. 952.

¹⁰⁶ Yeldan, E. (2008), **a.g.e.**, s. 105.

¹⁰⁷ Panitch, L.; Gindin, S. (2019), **a.g.e.**, s. 139.

görünür hale getirmiş, 1973 yılında da Bretton Woods sisteminin sona ermesi ve dolara bağımlılık kuralının kalkması¹⁰⁸ ile birlikte para, “sürekli genişleyen uluslararası borsalarda bir spekülasyon aracına indirgenmiştir.”¹⁰⁹ Bu süreçte ekonomilerde yaşanan durgunluk ve enflasyon, kamu harcamalarının ve özellikle de sosyal harcamaların daha fazla sorgulanmasını beraberinde getirmiştir. Kâr oranlarının düşmesine 1974-1979’da petrol fiyatlarındaki yüksek oranlı sıçramaların yarattığı sorunlar eklenince, Keynesyen politikalar kapitalizmin ilerleyebilmesi için artık sürdürülemez olarak görülmeye başlamıştır.¹¹⁰ Gelişmekte olan ulaşım, iletişim, bilgisayar teknolojileri de ekonomik faaliyetlerin ulus devletlerin sınırlarına sığamaz hale gelmesini beraberinde getirmiş,¹¹¹ sermaye sınıfı devlet müdahalelerinin azaltılması taleplerini giderek daha fazla yükseltmiştir. Ayrıca bu yıllarda dünyanın pek çok ülkesinde sosyal uyum ortamı da bozulmuştur. Gerilim, hem sermaye sınıfı,¹¹² hem de işçi sınıfı¹¹³ içerisinde

¹⁰⁸ Bretton Woods sisteminin dağılması ABD’nin ‘küresel bankerlik’ işlevinin sarsılmasına neden olsa da, uluslararası sistemdeki liderliği devam etmiştir. Birdal, bunda ABD’nin uluslararası ticaretini dolarizasyonu üzerinden kendi parasının uluslararası rezerv para konumunu sürdürmesinin de etkisinin bulunduğunu belirtmiştir. Birdal, A. (2021), **Hegemonya Bunalımı ve Çin**, İstanbul: Yazılama Yayınları., s. 46.

¹⁰⁹ Fülbert, G. (2008), **a.g.e.**, s. 259.

¹¹⁰ Yeldan, E. (2008), **a.g.e.**, s. 97.

¹¹¹ Paul, J. (1996), “The United Nations and Global Social-Economic Policy: Global Keynesianism for a New Era”, Global Policy Forum, <https://archive.globalpolicy.org/social-and-economic-policy/social-and-economic-policy-at-the-un/reform-of-ecosoc-and-the-social-and-economic-policy-process-at-the-un/47425.html> (Erişim Tarihi: 23.02.2022).

¹¹² Yeldan, sermaye sınıfında yaşanan bu gerilimi şu şekilde özetlemiştir: “1960’lı yılların sonunda, kapitalist sistemin eksik talep/aşırı üretim krizlerine sürüklenmeden kendini yenileyebilmesi için sürekli olarak genişleyici politikaların uygulanması gerekiyor; dahası, sermaye sınıfı emekçi sınıfların giderek yükselen taleplerini karşılamakta zorlanıyordu. Bütün bunların yanında finans sistemi, sabit kur rejimi ve kontrol altında tutulan sermaye piyasalarından yeterli gelir elde edemiyor, finansal sermaye tekrardan 19. yüzyıldaki akışkanlığına özlem duyuyordu.” Yeldan, E. (2008), **a.g.e.**, s. 96.

¹¹³ İşçi sınıfı nezdinde yaşanan gerilimlere dair Eraslan ve Bayraktar’ın aşağıdaki ifadeleri açıklayıcıdır: “...devletçi politikaların desteği ile güçlenen işçi sendikaları, ücretlerin belirlendiği toplu görüşmelerde genel çalışma koşulları ve işçilerin ortak hakları gibi konularda firmalar karşısında oldukça avantajlı hale gelmişlerdir. Ücret düzeyindeki artışlar, firmaların üretim maliyetlerinin giderek yükselmesine neden olmuştur. Bu durumda 1968’de işçi sendikalarının üretim sürecinin yönetimine dahil olmak istemesi eklenince, firmalar ile sendikalar arasındaki gerilim daha da artmıştır.

belirginleşmiştir. Dolayısıyla ekonomik sorunların yanına eklenen sosyal ve siyasi sorunlar kapitalizmin bir başka yeniden yapılanma sürecini tetiklemiştir.

Bu yeniden yapılanma sürecinin hakim ideolojisi ise neoliberalizm olmuştur. Neoliberalizm, yaşanan ekonomik krizlerin temel nedeni olarak devletin ekonomiye müdahalesini gören, güçlü özel mülkiyet haklarını, serbest piyasaları savunan bir anlayışa dayanmaktadır. Bununla birlikte neoliberalizm esasen tek bir ekonomi ya da siyaset okulunun fikirlerini temsil etmemiş, pek çok farklı ekonomi okulu ve düşünce yapısından etkilenmiş,¹¹⁴ ayrıca bir süreci de içermiştir. Dolayısıyla hem farklı ülkelerde hem de zaman içerisinde değişebilen politikalar çerçevesinde bir çeşitlilik arz etmiştir.¹¹⁵ Nitekim Fine ve Saad-Filho, neoliberal düşüncenin retorik (ideolojik), entelektüel (bilimsel) ve politik unsurların, zaman, yer ve konu açısından karmaşık bir bileşim içerdiğini, bu çerçevede de neoliberalizm kavramının farklı bağlamlarda ele alınabildiğini, ayrıca Carrier ve Miller'a referansla¹¹⁶ neoliberalizmin temsil ettiği ve yansıttığı iddialar ile maddi gerçeklik arasında bir gerilim olduğunu savunmuşlardır.¹¹⁷

Sendikalar, emeğin üretimin zorunlu bir unsuru olduğunu dikkate alarak ve grev tehdidini kullanarak, işçilerin hangi malların ne kadar ve hangi yöntemle üretileceği kararlarına da katılma hakları olduğunu savunmaya başlamışlardır. Bu ise işçilerin dolaylı yoldan da olsa yatırım ve teknolojik modernizasyon kararlarına da etki edebileceği anlamına gelmektedir. 1960'lı yılların sonuna gelindiğinde emek piyasasında bürokrasileşmenin giderek arttığı ve bu nedenle emek süreçlerinin yönetiminin zorlaştığı ifade edilebilir. Petrol Krizi öncesinde emek piyasalarında yaşanan söz konusu gelişmeler, refah devleti politikalarının miadının dolmak üzere olduğunu işaretlerini vermekteydi.” Eraslan, C.; Bayraktar, Y. (2013), **a.g.e.**, s. 170.

¹¹⁴ Saad-Filho'nun işaret ettiği gibi; “Avusturya ve Chicago ekonomi okullarından ve Alman Ordoliberalizminden esinlenen ve Mont Pelerin Derneği çatısı altında” detaylandırılmış fikirlerden ilham alan bir dizi politika, kurum ve uygulama olarak neoliberalizm; “çağdaş kapitalizmin veya bir birikim sisteminin varoluş tarzı” olarak simgeleşmiştir. Saad-Filho, A. (2017), “Neoliberalism”, Routledge **Handbook of Marxian Economics** içinde, Ed. David M. Brennan, David Kristjanson-Gural, Catherine P. Mulder, Erik K. Olsen, London: Routledge, 245-254, s.245.

¹¹⁵ Ekşi Uğuz, H.; Çalışkan, S. (2022), **a.g.e.**, s. 15.

¹¹⁶ Carrier ve Miller'dan Akt. Fine, B.; Saad-Filho, A. (2014), “Politics of Neoliberal Development: Washington Consensus and post-Washington Consensus”, The Politics of Development: A Survey içinde, H. Weber (ed.), London: Routledge., 154-166., s.155.; Carrier, J.; Miller, D. (Eds) (1998), **Virtualism: The New Political Economy**. Oxford: Berg.

¹¹⁷ Fine, B.; Saad-Filho, A. (2014), **a.g.e.**, s.155.

Örneğin bireyin özgürlüğünün ancak piyasa yoluyla sağlanacağı fikrinin en ateşli destekçilerinin bile, bu özgürlüklerin ancak devletin sunduğu temel bir dizi güvence yoluyla sağlanabileceğini, devletin maliye ve para politikasından hukuk, düzen ve mülkiyet haklarına kadar pek çok konuda gerektiğinde piyasa ekonomisini güvence altına almak için askeri müdahaleye kadar uzanan işlevleri olduğunu kabul ettiğine dikkat çekmişlerdir.¹¹⁸ Bu tespit ve iddialar neoliberal düşünce ve politikaların esnekliğini, zaman içerisinde farklılaşabilen politika örüntülerine sahip olabileceğini açıklaması ve tarihsel süreç içerisinde göreceğimiz politika yön değişikliklerini değerlendirirken bize yol göstermesi açısından kanımızca önemlidir. Bununla birlikte bu esneklik ve değişkenlik, neoliberalizmin temel hedef ve yönelimlerinde bir öz olmadığı anlamına gelmemektedir. Zira neoliberalizm sermayenin kâr ve sermaye birikimini süreklileştirmek, serbest rekabetçi kapitalizmi ulusal, bölgesel ve küresel tüm düzlemlerde hayata geçirmek hedefleri üzerine oturmuş, bu hedefleri temel bir öncelik olarak ele almıştır. Yaşanan tarihsel süreç de neoliberal politikaların hakim olduğu dönemde sermaye sınıflarının devlet müdahalesinden ziyade, işçi sınıfı lehine müdahalelere karşı tutumunu daha görünür kılmıştır.

1970’li yıllardan itibaren neoliberal fikir ve politikaların Bretton Woods kurumları içerisindeki ağırlığı giderek artmıştır.¹¹⁹ Boratav’ın belirttiği gibi, önceleri Latin Amerika ülkeleri neoliberal politikaların denendiği adeta bir laboratuvar olmuş,

¹¹⁸ Fine, B.; Saad-Filho, A. (2014), **a.g.e.**, s. 156.

¹¹⁹Saad-Filho bu dönemki neoliberal etkileri beş grup halinde şöyle özetlemektedir: Piyasa ve devlet arasındaki ikiliğe vurgu; devlet müdahalesinin savurgan, piyasaların ise verimli olduğu varsayımı; teknolojik ilerlemenin, finans ve sermaye hareketlerinin liberalleşmesinin, sistematik “hissedar değeri” arayışının ve dünya çapında art arda neoliberalizme geçişlerin, ülkeler içinde ve arasında hızlı sermaye hareketliliği ile karakterize edilen küresel bir ekonomi (küreselleşme) yarattığı inancı; tahsis etkinliğinin, makroekonomik istikrarın ve çıktı büyümesinin para politikasıyla en iyi şekilde güvence altına alınan düşük enflasyona bağlı olduğu varsayımı ve son olarak “serbestleştirilmiş” ticaret, finans ve emek piyasaları, enflasyon hedeflemesi, merkez bankası bağımsızlığı, dalgalı döviz kurları ve sıkı mali kurallar dahil olmak üzere kilit neoliberal makroekonomik politikaların işleyişinin, potansiyel olarak sınırsız devlet garantilerinin sağlanmasına bağlı olduğunun farkına varılması. Saad-Filho, A. (2017), **a.g.e.**, s.248.

İngiltere’de Thatcher ve ABD’de Reagan yönetimleri ise “neoliberalizmin Batı dünyasına yerleşmesinde bir dönüm noktası” teşkil etmiş, 1980 sonrasında da bu politikaların IMF ve Dünya Bankası’nın politika reçetelerindeki etkisi de giderek yaygınlaşmıştır.¹²⁰ Özellikle sürece 1989 sonrasında Sovyetler Birliği’nin çöküşü ile birlikte kapitalizme bir alternatif olmadığına dönük savlar eklenince¹²¹ neoliberalizmin küresel düzlemde yayılması hızlanmıştır.

Daha önce de belirttiğimiz gibi büyük ölçekli krizler yeniden yapılanmalara, yeni üretim ve yatırım organizasyonlarına, sınıf ilişkilerinin ve iktidarlarının yeniden biçimlenmesinde etkili olabilmektedir.¹²² Bu dönemde yaşanan kriz de neoliberal ideoloji çerçevesinde bu içerikteki dönüşümlerle sonuçlanmıştır. Castels, bu dönüşümlerin dört temel amacına dikkat çekmiştir: “Sermaye-emek ilişkilerinde kâr arayan kapitalist mantığı derinleştirmek; emek ile sermayenin üretkenliğini güçlendirmek; ürünü, dolaşımı ve pazarı küreselleştirmek, her yerde en avantajlı koşullarda kar elde etme fırsatından yararlanmak; üretkenlik artışı ve ulusal ekonomilerin rekabet gücünün sağlamaştırılması için genelde sosyal güvenlikle kamu

¹²⁰ Boratav, K. (2019), Sermaye Hareketleri ve Türkiye’nin Beş Krizi, **Çalışma ve Toplum Dergisi**, 1 (60): 311-323., s. 312-313.

¹²¹ Savran, uluslararası burjuvazinin krizinin 1970’li yılların ortalarında patlak vermesine, neoliberalizmin de 1980’li yılların başından itibaren yayılmaya başlamasına karşın, “‘küreselleşme’ ideolojisinin hakimiyetinin kurulması için neden 1990’lı yılların başını beklemek gerekti?” sorusunu sormuş ve bu soruya şöyle yanıt vermiştir: “Çünkü başta Sovyetler Birliği olmak üzere, bürokratik olarak yozlaşmış olsa da işçi devletlerinin varlığı, ‘küreselleşme’ kavramının inandırıcılığını sarsan bir gerçekliktir. İnsanlığın üçte biri kapitalizmin karşısında bırakın piyasa mantığında teslim olmayı, sermayenin iş gücünü sömürmesine dahi izin vermeyen bir karşı gerçeklik oluşturuyordu. Bu gerçekliğin 1989’dan itibaren ya açık çöküş süreçleri sonucunda ya da Çin ve Vietnam örneklerinde olduğu gibi içten içe çözülmesi ve kapitalist restorasyonun (kapitalizmin yeniden tesisinin) hızla ilerlemesi ‘küreselleşme’ teorisinin önünü açıyordu. Tabii, bu çöküş aynı zamanda uluslararası işçi sınıfı saflarında yarattığı büyük demoralizasyon ve dünya çapında sosyoekonomik sorunların kolektif çözümüne olan inanca vurduğu darbe sayesinde büyük işçi-emekçi kitlelerinin ve onların bağlı olduğu örgütlerin küreselleşme efsanelerine karşı psikolojik ve ideolojik bakımdan korunmasının olanaklarını da sarsıntıya uğrattıyordu.” Savran, S. (2022), **a.g.e.**, s. 19.

¹²² Harvey, finansal krizlerin “kapitalizmin akıldışılıklarını akılcı hale getirmeye” yaradığını, tipik olarak, “yeniden yapılanmalarla, yeni gelişme modelleriyle, yeni yatırım alanlarıyla, yeni sınıf iktidarı biçimleriyle” sonuçlandığını belirtmiştir. Harvey, D. (2010), **a.g.e.**, s. 22.

çıkartına yönelik düzenlemeler aleyhine devletin desteğini sağlamak.”¹²³ Bu çerçevede neoliberal süreçte devlet müdahaleleri ve işçi sınıfının talepleri sistemin ilerlemesi için bir engel olarak görülmüş,¹²⁴ emek örgütlerinin baskı altına alınmasına dönük araçlar ve baskı mekanizmaları devreye sokulmuştur.¹²⁵ Uluslararası piyasalarda rekabet edebilmek ve uluslararası yatırımları çekebilmek gibi gayelerin ön plana geçtiği bu dönemde ülkeler, emeği disiplin altına almak için sendikal hakları kısıtlamaya, çalışma standartlarını düşürmeye yönelmişlerdir. Ayrıca otoriter baskı yöntemleri, apolitikleştirme gibi siyasi araçlar, finansallaşma ve borçlandırma gibi ekonomik yöntemler de çalışma ilişkilerinde bireyselleşmenin artmasını kolaylaştırmış, kolektif hak taleplerini ve somut dayanışmaları zayıflatarak sürecin ilerlemesini beslemiştir. Akçay ve Güngen’in belirttiği gibi, bu konjonktürün mantıki sonucunda, kriz sonrasındaki ekonomi politikası değişiklikleri, işçi sınıfı aleyhine, sermaye lehine ekonomi politikalarından oluşmuştur.¹²⁶ Neticede Çelik’in işaret ettiği gibi, neoliberalizm “krizin kaynağı olarak gördüğü işçi haklarını, sosyal hakları” geriletmeye yönelmiş ve emekçilerin “sosyal haklarını geriletmeyi, dışsallaştırmayı, kuralsızlaştırmayı” gündeme getirmiştir.¹²⁷ Örneğin süreç içerisinde ücretler baskı altında tutulmuş, “emeğin milli gelirden aldığı pay hızla aşağıya çekilmiştir.”¹²⁸ Ancak

¹²³ Castels, M. (2005), **Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür- Cilt 1: Ağ Toplumunun Yükselişi**, Çev: Ebru Kılıç, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları., s.23.

¹²⁴ Panitch ve Gindin, “neoliberalizm aslında işçi sınıfının önceden sağladığı demokratik kazanımlara siyasi bir yanıt” olduğunu vurgulamış, “sermayenin gözünde bu hakların birikime engel” olarak görüldüğüne işaret etmişlerdir. Panitch, L.; Gindin, S. (2019), **a.g.e.**, s. 33.

¹²⁵ Polat ve Basmacı, bu baskıcı uygulamaların nedenlerini şöyle ifade etmişlerdir: “...çıkıma giren sistemi krizler aracılığıyla, yeniden düzeltme kapasitesine sahip olan burjuvazinin, bu yetisini kısıtlayabilecek yegâne unsur da işçi sınıfının mücadelesidir. Dünya’nın birçok ülkesinde neoliberal dönüşümlerin, işçi örgütlerinin tasfiyesiyle eşanlı yürütülmesinin altında yatan temel etmen budur.” Polat, F.; Basmacı, M. (2018), **a.g.e.**, s. 125.

¹²⁶ Akçay, Ü. ve Güngen A. R. (2019), **a.g.e.**, s. 201.

¹²⁷ Çelik, A. (2014), **a.g.e.**, s. 85.

¹²⁸ Yeldan, E. (2008), **a.g.e.**, s. 93.

ücret düşüklüğü, talep, tüketim ve üretim alanlarında sorun yaratma potansiyellerini de içermiş, kapitalizmin sürdürülmesine dönük olası riskleri beraberinde getirmiştir.

Bu risklerin aşılmasında ise kapitalizmin izlediği iki yol öne çıkmıştır. Bunlardan ilki borçlandırma ve finansallaşma, ikincisi ise sermaye ihracı/yabancı yatırımların artması, dünyanın başka yerlerinde ve yeni sektörlerinde yeni piyasalar yaratılması,¹²⁹ diğer bir deyişle sermayenin daha fazla uluslararasılaştırılmasıdır. Harvey'e göre, sermayenin girmiş olduğu birikim krizini aşmak için yürürlüğe sokulan neoliberalizm projesi, pratikte her şeyin finansallaştırılarak sınıf iktidarının yeniden tesis edilmesi anlamını¹³⁰ taşımıştır. Bu durum Göymen tarafından şöyle açıklanmıştır:

“Sınıf iktidarının yeniden tesisi ve finansallaşma, bir yandan sermaye birikiminin önündeki engellerin -örgütlü emeğin yarattığı politik engellerin ve emek maliyetinin uluslararası rekabet üzerindeki etkisinin- ortadan kaldırılmasını, diğer yandan da sermayenin yeni bir bileşim çerçevesinde kendisini var edebilecek birikim koşullarını oluşturmasını sağlayan ve bu yüzden birlikte değerlendirilmesi gereken iki temel dinamiği ifade etmektedir. Söz konusu dinamikleri diyalektik bir ilişki içerisinde, birbirinin varlığını koşullandıran ve de neoliberal çağ denen toplumsal ilişkiler bütünü var eden unsurlar olarak kavramamız gerekmektedir.”¹³¹

Nitekim “finansal serbestleşme süreci ve borçluluk ilişkileri, neoliberal politikaların süreklilik ve yapısallık kazanmasında 1980’lerden beri kritik bir rol oynamıştır.”¹³² Özellikle 2000’li yıllar “dünya kapitalizminin siyasi ve sınıfsal çelişkilerinin, başka politikaların yanı sıra, artan hanehalkı borçlanması yoluyla idare edilmeye çalışıldığı” yıllar olmuştur.¹³³ Finansal sermayenin artan akışkanlığı ve hızı, her şeyin piyasa

¹²⁹ Harvey, D. (2010), **a.g.e.**, s. 27-30.

¹³⁰ Harvey, D. (2015), **Neoliberalizmin Kısa Tarihi**, Çev. Aylin Onacak Sel Yayınları: İstanbul., s.30-41.

¹³¹Göymen, A. Y. (2017), ”Neoliberal Dönemde Siyasal Öznelliğin Dönüşümü ve Rejim Tartışmaları”, **İktisat Dergisi**, 536: 24-33., s. 25.

¹³² Bedirhanoglu, P. (2019), “Finansallaşma, Yeni Sınıfsal Çelişkiler ve Devletin Dönüşümü”, **Çalışma ve Toplum**, 1 (60): 371-388., s. 374.

¹³³ Bedirhanoglu, P. (2019), **a.g.e.**, s. 371.

gereklerine göre yeniden biçimlendirilmesini¹³⁴ beraberinde getirmiştir. Günümüzde daha belirgin biçimde deneyimlediğimiz üzere ulusötesi entegre finans, üretim ve yatırımın hacim ve bileşimini, talep yapısını, istihdamın düzey ve yapısını, devlet finansmanını, döviz kurunu ve uluslararası uzmanlaşma modeli dahil olmak üzere kaynakların tahsisini kontrol etmekte; ekonomiyi, büyümeyi, kalkınmayı,¹³⁵ sermayeyi, emeği, toplumu¹³⁶ ve devleti buna göre yeniden yapılandırmaktadır.¹³⁷ Dolayısıyla borçlandırma ve finansallaşma emekçilerin sistem içerisinde tutulmasının koşullarını yaratarak, Fine’ın işaret ettiği gibi, sosyal politikanın “hem parçası olduğu hem de yanıt verdiği ekonomik ve sosyal yeniden üretim koşullarını” ciddi biçimde etkilemiştir.¹³⁸ Ayrıca sosyal politikaların tasarlanması ve uygulanmasında piyasalaştırma ve finansallaşma süreçlerinin işletilmesi de sosyal politikanın dönüşümünde etkili olmuştur.

1970’li yıllardaki kapitalizmin krizine üretilen çözümlerden bir diğeri olan sermaye ihracı da dünyanın yeni yerlerinde ve yeni sektörlerde yeni pazarlar yaratılmasını sağlamış, sermayenin uluslararasılaşması süreci sistemin pek çok unsurunu ciddi biçimde değiştirmiştir. Zira bu dönemde devletlerin varlıklarının elden çıkarılmasında

¹³⁴ Bağımsız Sosyal Bilimciler (2011), **Ücretli Emek ve Sermaye: Derinleşen Küresel Kriz ve Türkiye’ye Yansımaları**, İstanbul: Yordam Kitap., s. 41.

¹³⁵ Saad-Filho, finansallaşmanın büyüme üzerindeki olumlu etkilerine dönük iddiaları eleştirerek, çoğu ülkede neoliberalizm çağındaki büyüme hızlanmalarının, finansal sektör düzenlemelerindeki değişikliklerle veya sermaye hesabının serbestleştirilmesiyle büyük ölçüde ilgisiz olduğunu vurgulamıştır. Saad-Filho, A. (2011b), “Crisis in Neoliberalism or Crisis of Neoliberalism?”, **Socialist Register**, 47: 242-259., s. 244.

¹³⁶ Assa, ister finans sektöründen gelen katma değer payındaki artışla, isterse o sektördeki istihdamın toplam istihdam içindeki yüzdesi olarak ölçülsün, finansın ekonominin geri kalanına karşı bu şekilde güçlendirilmesinin, eşitlik, büyüme ve istihdam üzerindeki olumsuz etkilerinin ampirik olarak doğrulandığını iddia etmiştir. Bu çalışma için bkz. Assa, J. (2012), “Financialization and its Consequences: the OECD Experience”. **Finance Research**, 1 (1): 35-39., s. 38.

¹³⁷ Saad-Filho, A. (2017), **a.g.e.**, s.250.

¹³⁸ Fine, B. (2014), The Continuing Enigmas of Social Policy, **UNRISD Working Paper**, No. 2014-10, Geneva: United Nations Research Institute for Social Development (UNRISD), s. 25.

ciddi bir artış gerçekleşmiş,¹³⁹ özelleştirmeler ile yeni sektör ve alanlar piyasaya ve sermaye birikimine açılmıştır. Bunun en can yakan örnekleri ise sağlık, emeklilik gibi alanların özel sektöre açılması ve bu hizmetlerin ürettiği çıktılarının metalaştırılmasında görülmüştür. Özelleştirmeler ayrıca mal ve hizmet üretiminin ve sunumunun amaçlarında, üretimin planlamasında, yönetim yapısında, emek süreçlerinde köklü değişiklikleri beraberinde getirmiştir.¹⁴⁰

Ayrıca bu süreçte bilgi ve iletişim teknolojisinin kullanımının yaygınlaşması ve ulaştırmada yaşanan gelişmelerin de etkisiyle hem ulusal üretim süreçleri yeniden yapılandırılmış, hem de ulusötesi mülkiyet, finans ve çıktıların dolaşımı yoluyla birbirine bağlanan (küresel) üretim süreçlerinde değişimler yaşanmıştır. Özellikle büyük şirketlerde fordist sistemden esnek üretim modellerine geçiş ve emek süreçlerinde esnekleşme uygulamaları yaygınlaşmıştır. Ortaya çıkan üretim ve emek süreci, pek çok farklı şirket tarafından dünyanın birçok farklı ülkelerinde üretilen parçaların bir araya getirilmesini, belli amaçlar ve piyasalar için yeni bir üretim ve ticaret tarzıyla birleştirilmesini içeren işbölümünü, çokuluslu ve taşeron şirketlerin bağlı olduğu bir üretim ve ticaret sistemini işaret eder hale gelmiştir. Bu ise Özüğurlu'nun belirttiği gibi, esasen “doğal ve kaçınılmaz bir süreci” değil, “sermayenin yayılmacı genişleme eğilimi içinde etkili stratejilerle yerleştirilen bir süreci” içermiştir. “Her aşamada bir alt basamağa ertelenen maliyet risklerinin tümüyle sınıflar mücadelesinin konusu olduğu düşünüldüğünde” taşeronlaşma, “sınıflar mücadelesinin etkilerinden görece yalıtılmış bir istihdam ve emek sömürü biçimi geliştirmek” amacını taşımıştır. Sonuçta “taşeronlaşma sürecinin etkileri konusunda meselenin özü emeğin toplumsal yeniden

¹³⁹ Fleming, bu varlıkların tasfiye programının “Serbest piyasada faaliyet gösteren rakip firmalar kamu firmalarına göre daha iyi örgütlenir, böylece israf önlenir ve müşterilere daha iyi hizmet verilir” biçimindeki bir anlayışa dayandığını ifade etmiştir. Fleming, P. (2019), **Homo Economicus'un Ölümü: İş, Borç ve Sonsuz Birikim Efsanesi**, Çev. Esin Soğancılar, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları., s. 65.

¹⁴⁰ Mütevellioğlu, N. (2010), “Özelleştirmelerin Krizine Karşı Toplumsal Olanı Savunmak”, **Tekel Direnişinin Işığında Gelenekselden Yeniye İşçi Sınıfı Hareketi** İçinde, İstanbul: Notabene Yayınları., s. 154-155.

üretim koşullarının tahrip edilmesi ise istihdamın güvencesizleşmesi de bu sürecin en belirgin görüngüsü” haline gelmiştir.¹⁴¹ Nitekim yaşanan sürecin neticesinde uluslararası ticaret sisteminde artan rekabet, şirketlerin parça ve mamül mal stoklarını azaltarak maliyetleri düşürmek için kalite kontrol sorumluluğunu üretimdeki işçilere kaydıran kalite çemberleri uygulaması¹⁴² gibi üretim organizasyonunu değiştiren düzenlemelere gitmesini, insan kaynakları yönetimi gibi ‘esnek işgücünü’ yönetmeyi hedefleyen yeni yönetim politikaları uygulamasını beraberinde getirmiştir. Şirketlerin ve devletlerin rekabetçi yapıda öne çıkma arayışları, başta sosyal güvenlik ve işçi sağlığı ve güvenliği maliyetleri olmak üzere işgücü maliyetlerini aşağı çekme, reel ücretleri düşürme, örgütlü emeği zayıflatma, istihdamı güvencesizleştirme¹⁴³ çabalarını belirginleştirmiştir. Neticede hem emek süreçleri ve çalışma ilişkilerinde esneklik taleplerinin arttığı, hem de işçi sınıfı ve sendikaların daha fazla güç ve etkinlik kaybına uğradığı bir süreç yaşanmıştır.¹⁴⁴ Bütün bunlar emekçilerin iş ve hayat koşullarının giderek kötüleştiği, güvencesiz çalışmanın yaygınlaştığı, gelir ve servet yoğunlaşmasının belirginleşerek eşitsizliği artırdığı bir ortamı giderek normalleştirmiştir.

Toplumsal yeniden üretimde yaşanan bu tür değişikliklerde Jessop, geçici işgücü piyasalarının gelişimi, aktif istihdam politikaları gibi politikalar aracılığıyla “çalışmanın

¹⁴¹ Özüğurlu, M. (2009), “Taşeronlaşma, Güvencesiz İstihdam ya da ‘Hayata Dikiş Tutturamama’ Halleri Üzerine”, **Memleket, Siyaset, Yönetim**, 4(9): 122-128., s. 125.

¹⁴² Erdoğan, S. (2006), **a.g.e.**, s. 45.

¹⁴³ Özüğurlu, güvencesizleşen istihdam yapısının özelliklerine dair şu ana hatlara işaret etmiştir: “İşgücü kompozisyonu içinde kadın ve çocuk işçi oranları belirgin biçimde artmıştır; üretimin teknolojik tabanında ve örgütlenmesinde meydana gelen gelişmeler sonucunda vasıflı emeğin maksimum düzeyde yerinden edilmesi gerçekleşmiştir; uzun çalışma süreleri neredeyse kural haline gelmiş, oldukça sınırlı tatil süreleri ve oldukça sık fazla mesaisi ile bezeli bir çalışma ortamı yerleşmiştir; düşük ücret ile uzun ve yoğun çalışma temposuna dayalı olarak istihdam edilen işgücü, yüksek bir sömürüye tabi kılınmıştır; işçilerin kolektif aidiyetlerini geliştirecekleri kanallar (kolektif örgütlülük) tıkanmış, sendikacılık hareketi işletmelerin karlılık ve rekabet stratejilerine tabi kılınmaya çalışılmıştır; bu koşullarda işgücü devrinin yüksek olması da kaçınılmazdır; öyle ki, bir-iki yıl içinde istihdam edilen işgücünün tümüyle yenilenmesi söz konusu olabilmektedir.” Özüğurlu, M. (2009), **a.g.e.**, s. 127.

¹⁴⁴ Çelik, A. (2014), **a.g.e.**, s. 86.

teşvik edilmesi ve/veya zorlanmasının” rolüne dikkat çekmiştir.¹⁴⁵ Nitekim çalışmamızın sonraki kısımlarında göreceğimiz üzere bu hususun içerdiği politikalar kapitalizmin etkili küresel aktörleri tarafından ısrarla savunulmuş ve evrenselleştirilmişlerdir. Bu politikaların Jessop’un işaret ettiği dört anahtar özelliği ise şöyledir: i) emek piyasalarının esnekliğini geliştirmeyi hedeflemeleri, ii) işçilerin istihdam edilebilirliğini geliştirmeye ve nihayet onları yaşam boyu işlerin artık garanti olmadığı ve beklenemeyeceği post fordist bir dünyada girişimci özneleri dönüştürmeye çalışmaları, iii) standart ulusal politikalardan ve önlemlerden ziyade yerel ihtiyaçları karşılayacak sonuçlar üreteceği inancıyla ve yerel hissedarları, yetenekleri ve kaynakları harekete geçirebilecek deneysel bir tavırla politika tasarılarına girişmek ve yönetmek için yerel faille çok daha fazla dayanmaları, iv) bilgi tabanlı ekonomiye yeniden beceri kazandırma ve yaşam boyu öğrenime giderek daha fazla yönelmeleri.¹⁴⁶

Bütün bu çerçevede, Yılmaz’ın işaret ettiği gibi, neoliberalizmde sosyal, “mikro düzeyde” ele alınmış, “sermaye suretinde yeniden” kurulmaya, “kendi çıkarlarını kovalayan bireyler üzerinden hareketle” ekonomikleştirilmeye çalışılmıştır.¹⁴⁷ Diğer bir deyişle sosyal politika bireyselleştirilmiş ve kolektif özünden koparılmış olarak yeniden düzenlenmiştir. Bu yeniden düzenlemede ise işgücü piyasalarının dönüşümü kritik bir yerde durmuştur. Nitekim Yılmaz bu ekseninde yaşanan dönüşümün dört önemli hedefi ve sonucu olduğuna dikkat çekmiştir. Bunlardan ilki neoliberal müdahale ve politikaların çalışma/çalışmama, formel/enformel istihdam arasındaki ayrımları belirsizleştirip, esnekleşme doğrultusunda hukuki düzenlemeleri hayata geçirirken, “hedefi emeğe sermayenin gerekleri doğrultusunda akışkanlık kazandırmak olan bir koridor olarak yapılmış” emek piyasasını yerleştirmeyi amaçlamasıdır. İkincisi neoliberal emek piyasasının kurumsallaşmasının kaçınılmaz olarak emeğin

¹⁴⁵ Jessop, B. (2009), **Kapitalist Devletin Geleceği**, Çev: Ahmet Özcan, Ankara: Epos Yayınları., s. 241.

¹⁴⁶ Jessop, B. (2009), **a.g.e.**, s. 243.

¹⁴⁷ Yılmaz, Z. (2012), **a.g.e.**, s. 39.

geleceksizleşmesi-güvencesizleşmesini (yarınsızlaşmasını) üretmeye yönelmesidir. Üçüncüsü bu geleceksizleştirme-güvencesizleştirmenin “insan potansiyelinin çoğulluğunu her daim emek potansiyeli olarak gerçekleştirilebilir bir biçim içerisinde hazır tutmayı ve onu bir anlamda sürekli el altında bulundurmaya hedeflemesi” ve bu bağlamda “her türlü insani potansiyeli sermaye tarafından tabiyet altına alınabilecek emek potansiyeline indirgemeyi” amaçlamasıdır. Dördüncüsü ise çalışma ilişkilerinde her geçen gün belirsizleştiren uygulamaların “emeğin siyasal varoluşunu sürdürme arzusunun gerçekleşme sürecini sürekli istikrarsızlaştırarak, yani onun geçim ve yeniden üretim koşullarını belirsizleştirmek yoluyla emek üzerindeki kontrolü tüm insani potansiyele ve yaşama genişletmeyi” hedeflemesidir.¹⁴⁸

Özetle neoliberal yeniden yapılanma neticesinde Türel’in ifade ettiği gibi, devlet, kapitalistler ve emekçi sınıflar arasında Keynesgil ‘altın çağ’da varılan örtük sözleşme, 1980 sonrasında “kapitalistler kayırılarak yeniden formüle” edilmiş, “yeni sözleşme ile piyasa adaleti (yani üretim faktörlerinin marjinal verimliliklerine göre ödüllendirilmesi ilkesi) sosyal adaletin” önüne geçmiştir.¹⁴⁹ Zira bu dönemde kapitalizm, piyasa toplumunu yeniden inşaaya yönelmiş, Keynesyen dönemin sosyal politika anlayışı yerine, Durmaz’ın belirttiği gibi, “sermaye sınıflarının çıkarlarıyla daha uyumlu yeni bir sosyal politika rejimi tesis” etmiştir.¹⁵⁰ Nitekim bu dönemde maliye politikalarına bölüşüm amaçlı gelir transferleri kısılmış, kamu yatırımları azaltılmış, kamusal hizmet sunumu daraltılmış, bu hizmetler metalaştırılmıştır.¹⁵¹ Durmaz, bu süreçte sosyal politikada “‘zorunluluktan gönüllülüğe’, ‘kolektif ve genel olma niteliğinden bireysel ve özel olma niteliğine’, ‘devlet merkezli olmaktan STK veya özel kuruluş merkezli olmaya’, ‘dağıtım sisteminden fonlama sistemine’ ve ‘sosyal sigortalardan sosyal

¹⁴⁸ Yılmaz, Z. (2012), **a.g.e.**, s. 285-286.

¹⁴⁹ Türel, O. (2021), **Küresel İktisadi Tarihçe: 1980-2009**, İstanbul: Yordam Kitap., s. 31.

¹⁵⁰ Durmaz, O. S. (2016), “Neo-Liberal Sosyal Politika Rejiminin Tesisi ve AKP”, **Çalışma ve Toplum**, 48: 143-168., s. 144.

¹⁵¹ Türel, O. (2021), **a.g.e.**, s. 31.

yardımlara' doğru bir 'kayış'" olduğuna işaret etmiştir.¹⁵² Ayrıca bu çerçeve, Gökbayrak'ın belirttiği gibi, "sosyal güvenlik sistemlerine erişimi sınırlandırırken; diğer yandan sosyal güvenlik sistemlerinin işlevlerinin önemli ölçüde budanmasını da beraberinde getirmiştir. Bu budamadan en fazla nasibini alan gerçekleştirilen reformların özelliklerine bağlı olarak sosyal güvenliğin gelirin yeniden dağılım işlevi olmuştur."¹⁵³ İşgücü piyasaları ise yukarıda gördüğümüz üzere verimlilik, rekabet edebilirlik, esneklik çerçevesinde yeniden kurgulanmış, güvencesizlik yaygınlaştırılmıştır. Zaman ilerledikçe neoliberal politikaların yol açtığı sorunların daha görünür hale gelmesi ve bunun ciddi tepkilere neden olmasıyla söz konusu politikalarda bazı değişikliklere gidildiği vurgulansa da,¹⁵⁴ sosyal politika anlayış ve yönelimleri açısından yaşanmış olan bu dönüşüm sürecinin temel özellikleri devam etmiştir.

Yukarıda genel özelliklerini vermeye çalıştığımız neoliberal politikaların belirlenme ve uygulama sürecinde ise gelişmiş kapitalist devletler, Dünya Bankası, IMF, OECD, DTÖ gibi uluslararası kuruluşların dahil olduğu küresel kapitalist yönetim düzleminin aktörleri önemli roller üstlenmişlerdir. Çalışmamızın sonraki bölümlerinde bu süreç işgücü piyasası politikaları bağlamında sosyal politika anlayışının aldığı içerik çerçevesinde ayrıntılı bir incelemeye tabi tutulacaktır. Bununla birlikte burada, sonraki değerlendirmelerimize temel olması açısından, küresel yönetim düzlemindeki aktörlerin neoliberal politikaların oluşturulmasında ve uygulanmasındaki önemlerine dair genel bir çerçeve sunulması anlamlı olacaktır.

Yukarıda temel yönlerini vurguladığımız neoliberal yeniden yapılanma sürecinin ilk dönemlerinde kapitalizmin etkili kuruluşlarının sunduğu ve yayılmasını sağladığı neoliberal politikalar, ABD'nin IMF ve Dünya Bankası üzerindeki etkisini de yansıtan

¹⁵² Durmaz, O. S. (2016), **a.g.e.**, s. 163.

¹⁵³ Gökbayrak, Ş. (2022), **a.g.e.**, s. 108.

¹⁵⁴ Bu süreç, aşağıda Post Washington Uzlaşısı dönemi ekseninde temel gelişme ve özellikleri çerçevesinde kısaca özetlenecek, uluslararası kuruluşlara odaklandığımız bölümlerde ise ayrıntılandırılarak tartışılacaktır.

Washington Uzlaşısı (*Washington Consensus*)¹⁵⁵ ifadesi ile isimlendirilmiştir. Washington Uzlaşısı politikalarının ana unsurları,¹⁵⁶ “mal ticaretinin serbestleştirilmesi; finansal sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi ve kuralsızlaştırılması, kamu açıklarının kapatılması; devletin ekonomik ve sosyal hayattaki rolünün küçültülmesi; özelleştirmeler, her alanda kuralsızlaştırma, serbestleşmeler”¹⁵⁷ olarak belirginleşmiştir. Bunların tamamının, yukarıda özelliklerini verdiğimiz neoliberal ideolojinin politikalarını içerdiği açıktır.¹⁵⁸ Bu yaklaşım ve politikaların ülkelere

¹⁵⁵ “Washington Uzlaşısı” terimi, IMF, Dünya Bankası ve ABD hükümetinin Washington’da konumlanmış olmasına, söz konusu kurumların ideolojilerini yansıttıkları politikaların çok uluslu şirketlerin, uluslararası bankaların, büyük Batı ülkelerinin, özellikle de ABD’nin çıkarlarına hizmet ediyor olmasına bir atıftır. Castels, M. (2006), **Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür- Cilt 2: Kimliğin Gücü**, Çev: Ebru Kılıç, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları., s. 420.

¹⁵⁶ Liberalleşmeyi zorlayan başlıca güçlerin 1989’da Washington DC’de yaptıkları değerlendirme toplantısında Latin Amerika’da gerçekleştirilen liberal dönüşümlerin hızlandırılması konusunda anlaşarak, ortaya koydukları reçete, bu ifadenin temel politika yönelimleri olarak nitelendirilmiştir. Pereira, J. M. M. (2016), “Recycling and Expansion: an Analysis of the World Bank Agenda (1989–2014)”, **Third World Quarterly**, 1-22, https://www.ucm.es/data/cont/media/www/pag-82030/Recycling_and_expansion_2016.pdf (Erişim Tarihi: 25.04.2022), s. 2.

¹⁵⁷ Yeldan, E. (2008), **a.g.e.**, s. 163.

¹⁵⁸ Saad-Filho, Washington Uzlaşısı’nın dört unsurdan oluştuğu üzerinden bir değerlendirme yapmıştır. Buna göre ilk unsur neo-klasik teorinin kalkınma ekonomisi içindeki hegemonyasıdır. Bu teorinin piyasanın etkin, devletin etkisiz olduğunu varsayımı; devletten ziyade piyasanın endüstriyel büyüme, uluslararası rekabet gücü ve istihdam yaratma gibi ekonomik kalkınma sorunlarına eğilmesi gerektiğinin öne sürülmesine yol açmıştır. İkinci olarak ülkelerin devlet müdahalesi, yolsuzluk, verimsizlik ve yanlış yönlendirilmiş ekonomik teşvikler nedeniyle gelişemediği anlayışı söz konusudur. Bu yaklaşıma göre kalkınma; mali kısıtlamalar, özelleştirme, fiyatlara devlet müdahalesinin kaldırılması, işgücü piyasası esnekliği ve ticaret, finansal ve sermaye hesabı liberalizasyonundan geçmektedir. Üçüncü olarak Washington Uzlaşısı piyasanın erdemlerine yaptığı vurgunun yanı sıra devletin bir temel işlevler ve kurumlar kümesi olduğunu kabul etmektedir. Bu kümenin bileşiminde düzen, mülkiyet, piyasa ekonomisinin güvenceye alınması, hatta tüm bunlar için askeri müdahale dahi bir gereklilik olarak bulunmaktadır. Yani Washington Uzlaşısı mümkün olduğu kadar çok şeyi piyasaya bıraktığını iddia ederken, pratikte devletin küreselleşmiş ve finansallaşmış kapitalizm için isteğe bağlı müdahalesini teşvik etmiştir. Dördüncüsü, Dünya Bankası çatısı altında, Banka ve IMF’nin kalkınma ekonomisi içinde ortodokslik standartlarını dayatması ve ödemeler dengesi sorunları ile karşı karşıya kalan yoksul ülkelere dayatılan koşullar aracılığıyla ilgili politikaların uygulanması söz konusu olmuştur. Bu düzenleme ve teşvik bileşiminin, devlet kurumlarının ekonomik rolünü, kaynakların tahsisine doğrudan müdahaleden uzaklaştırmak ve yatırım ve tüketim seviyeleri üzerindeki kontrolü (finansal) piyasalara aktarmak için tasarlandığı açıktır. Saad-Filho, A. (2011a). “Growth, Poverty and Inequality: Policies and Debates from the (Post-)”

yaygınlaştırılmasında ise her uluslararası kuruluş, farklı konu başlıklarında ve farklı araçlarla etkili olmuştur. Bununla birlikte özellikle Bretton Woods kurumlarının (IMF ve Dünya Bankası) ‘Yapısal Uyum Programları’, bu süreçte en fazla dikkat çeken araçlar olmuştur. Nitekim verilen kredilerin karşılığında koşul olarak sunulan bu programlar ile neoliberal politikanın yayılması kolaylaşmıştır.¹⁵⁹

Ancak zaman ilerledikçe bu politikalarının özellikle gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde yıkıcı ekonomik ve sosyal sonuçlar yarattığı ortaya çıkmış, 1990’lı yıllarda ardı ardına yaşanan ekonomik krizler ise önemli tartışmaları ve tepkileri beraberinde getirmiştir. Neticede sistemin meşruiyetinin ve sürdürülebilirliğinin sağlanması amacıyla Washington Uzlaşısı’nın değiştirilmiş versiyonu olan Post Washington Uzlaşısı olarak adlandırılan yaklaşım ve politikalara yönelinmiştir. Post Washington Uzlaşısı’nın ne kadar uzlaşma/mutabakat oluşturduğu tartışmalı olsa da¹⁶⁰ ve bunda bir önceki Washington Uzlaşısı’na göre bir ilkeler bütününden bahsedilemese de, bu uzlaşma döneminde sunulan bazı yaklaşım çerçevelerinin, söylemlerin ve öne çıkarılan politika konularına dair vurguların değiştiği görülmüştür. Nitekim neoliberal uyum politikalarının ilk evresinde de aslında önemli olmakla birlikte¹⁶¹ bu evrede devlet ve devletin işlevleri konusu ön plana çıkarılmıştır. Piyasa mekanizmasını tek itici güç

Washington Consensus to Inclusive Growth”, **Indian Journal of Human Development**, 5(2): 321-344., s. 325-325.

¹⁵⁹ Örneğin işgücü piyasasının daha fazla esnekliğini destekleyen iş kanunu düzenlemeleri, IMF ve Dünya Bankası’nın verdiği kredilere bağlı koşullardan biri olmuştur. Bkz. Mayer, J. F. (2016), “The Limits of Labor Legislation Reforms: Rigidity, Growth, and Employment in Brazil (1995–2010)”, **Journal of Politics in Latin America**, 8(1): 95-127.

¹⁶⁰ Sheppard, E.; Leitner, H. (2010), “Quo Vadis Neoliberalism? The Remaking of Global Capitalist Governance After the Washington Consensus” , **Geoforum**, 41:185-194., s. 187.

¹⁶¹ Saad-Filho’ya göre neoliberalizm özünde “sermayenin egemenliğinin beş düzeyde yeniden düzenlenmesine yönelik hegemonik bir projeyi dayatmak için ideolojik “müdahale etmeme” kisvesi altında, devlet gücünün sistematik kullanımına dayanmaktadır.” Bu beş düzeyi şöyle ifade etmiştir: “Yerel kaynak tahsisi, uluslararası ekonomik entegrasyon, devletin yeniden üretimi, ideoloji ve işçi sınıfının yeniden üretimi”. Saad-Filho, A. (2011b). **a.g.e.**, s.243.

Diğer bir deyişle neoliberalizm ekonomik ve sosyal yaşamın her alanında hegemonyasını kurmak için, devletin gücünden yararlanmaktadır.

olarak sunan bir yaklaşım yerine ‘düzenleyici devlet’ vurgusu belirginleştirilmiştir. Bu eksende piyasanın iyi işlemesi için devletin önemi, hizmetlerinin vatandaşlara ulaşması için kamunun düzenleyici konuma geçmesi ve işletmeci bir anlayışa bürünmesi vurgulanmıştır.¹⁶² Dolayısıyla aslında kamunun hem düzenleyici olması hem de özel sektör gibi yönetilmesi, etkin ve verimli olması gerektiği salık verilmiştir. ‘Yönetişim’ ve ‘yerelleşme’ gibi mekanizmalar¹⁶³ da bu çerçevede öne çıkarılmıştır.¹⁶⁴ Bu süreçte ayrıca uluslararası kuruluşlar, ülke ekonomilerinin yerel özelliklerinin önemini vurgulamaya başlamış, yoksullukla mücadele söylemlerini yükseltmiş, bu eksende projelendirilmiş ve hedefli sosyal yardımların uygulanmasını teşvik etmişlerdir.

Bütün bu çerçevede neoliberal politikaların ana hatları ise korunmuştur. Nitekim Fine ve Saad-Filho, neoliberal politikaların hem ilk geçiş veya şok döneminde hem de olgun döneminde devlet müdahalelerinin yer aldığına dikkat çekmişlerdir.¹⁶⁵ Dolayısıyla neoliberal sürecin bütününde sistemin sermayenin ihtiyaçlarına göre yeniden yapılanması ve sermayenin çıkarlarının dünya ekonomisine hakim kılınmasında devletin doğrudan ve dolaylı müdahaleleri her zaman kritik bir yerde durmuş, söylemlerin aksine neoliberalizm dünya ekonomisi içerisinde “meta, para ve üretim sermayesi akımlarının serbestleştiği” ve bu hedef çerçevesinde “her şeyin

¹⁶² Arslan, N. T. (2010), Klasik-Neo Klasik Dönüşüm Süreci: “Yeni Kamu Yönetimi”, **C. Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 11 (2): 21-38., s. 27.

¹⁶³ Yönetişim anlayışına göre devlet düzenleyici hale gelmeli, iktidarını da sivil toplum ve özellikle de özel sektör ile paylaşmalıdır. Yerelleşme de kamu hizmetlerindeki bazı yetki ve sorumlulukların merkezi yönetimden yerel yönetimlere, bağımsız yönetim örgütleri ve benzerine ve/veya özel sektöre transferini öngören düzenlemelerle ilgilidir.

¹⁶⁴ Castels’in dikkat çektiği gibi, bu tür yaklaşımların oluşturulması ve desteklenmesinde de uluslararası kuruluşlar önemli roller üstlenmiştir. Bununla birlikte yaşanan bütün bu entegrasyon süreci, hükümetlerin bilinçli politikalarıyla mümkün kılınmıştır. Castels, M. (2005), **a.g.e.**, s. 170.

¹⁶⁵ Yazarlara göre neoliberal politika reformlarının hem ilk (geçiş veya şok) aşamasında hem de emeği sınırlamak, solu örgütsüzleştirmek, yerli sermayenin ulusötesi entegrasyonunu teşvik etmek ve yeni kurumsal çerçeveyi yerleştirmek için güçlü devlet müdahalesini gerektirmiştir. İkinci (olgun) evre ise, daha önceki dönemde dayatılan toplumsal ilişkilerin istikrara kavuşturulmasını, mali sektör kaynak tahsisinin kontrolünün konsolidasyonunu, yeni uluslararası üretim bütünleşmesi modalitesinin devlet yönetimine ve özellikle neoliberal sosyal politikaların uygulamaya konulmasını içermiştir. Fine, B.; Saad-Filho, A. (2014), **a.g.e.**, s. 157.

düzenlendiği”¹⁶⁶ bir çerçeveyi içermiştir. Özetle yaşanan dönüşümlerde devlet ve kurumlar yeniden yapılandırılmış,¹⁶⁷ bu süreçte ise devlet müdahaleleri ortadan kalkmamış, ancak mekanizma ve işlevleri değişmiştir. Bu süreçte sosyal politikada emeğin gözetilmesi hususu zayıflatılmış, güvencesizleştirme ve piyasalaştırma (metalaştırma) belirginleşmiştir.¹⁶⁸ Yaşanan bütün bu değişim ise devletlere dışsal yönetim pratiklerini değil, bizatihi onu kapsayan ve onun tarafından yeniden üretilen uygulamaları içermiştir. Dolayısıyla neoliberal politikalar, devletlere tek başına küresel kapitalist yönetim düzlemindeki etkili aktörler tarafından dayatılan programlar olmamıştır. Bu aktörlerin söz konusu politikaların belirlenmesi ve yaygınlaştırılmasındaki etkileri çok önemli olsa da, politikaların ülke gündemlerine dahil edilmesinde ve uygulanmasında pek çok devlet ve hükümet etkin rol oynamıştır.

Neticede 1970’li yıllarda yaşanan krizin uzun yıllara yayılan sonuçları açısından sosyal politikadaki dönüşüm, tarihsel bağlamda son derece dramatik bir biçimde gerçekleşmiştir. Emeğin büyük oranda sosyal politikanın merkezinden çıkması,¹⁶⁹ odağın bir ‘sermaye’ olarak ‘birey’e kayması, sosyal politikanın içerdiği kamusal uygulamaların metalaştırılması, sosyal güvenlik sistemlerinin gelirin yeniden bölüşümü gibi eşitlikçi özelliklerinin zayıflatılması,¹⁷⁰ sosyal yardımların ‘en savunmasız olanlarla’ sınırlandırılması, işgücü piyasalarının tamamen rekabetçi bir eksende kurgulanarak emeğin korunmasına dönük politikaların azaltılması, politikalar üzerinde işçi sınıfının etkisinin zayıflatılması bu dönüşümün sonuçlarından sadece birkaçıdır. Bu

¹⁶⁶ Kaya Özçelik, P. (2013), “Neoliberal Küreselleşme Süreci ve Yoksulluk”, **Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi**, 5(2): 417-431., s. 419.

¹⁶⁷ Shields, S. (2011), “From the Washington Consensus to the Brussels Consensus: Neoliberalisation by Depoliticisation in Post-Communist Poland”, **Socialism and Democracy**, 25(2): 81-103.

¹⁶⁸ Bu konularda Türkiye özelinde yapılan önemli değerlendirmeler için bkz. Bağımsız Sosyal Bilimciler (2015), **a.g.e.**

¹⁶⁹ Urhan, G.; Arslankoç, S. (2021), **a.g.e.**, s. 953.

¹⁷⁰ Eraslan ve Bayraktar bu süreçte “yeniden dağıtımcı devlet anlayışı”nın yerini “piyasa güçlerini harekete geçirici devlet anlayışına bırakmış” olduğunu belirtmişlerdir. Eraslan, C.; Bayraktar, Y. (2013), **a.g.e.**, s. 170.

süreç eşitsizlik, yoksulluk, işsizlik gibi sorunların giderek daha çarpıcı hale gelmesi ile somutlaşmış, 2008 krizi de bu yapının üzerinde şekillenmiştir.

1.2.3. 'KÜRESEL' ZAMANLAR: 2008 KÜRESEL KRİZİNDEN PANDEMİYE SOSYAL POLİTİKA

1970'li yıllarda yaşanan kriz sonrasında izlenen neoliberal politikalar, sermaye hareketlerinin daha fazla serbestleşmesini, üretim ve dağıtım süreçlerinde rekabetin artmasını, finansallaşmanın yoğunlaşmasını, spekülasyon kazanç güdüsünün üretken yatırımların önüne geçmesini beraberinde getirmiştir. Bu süreç içerisinde dünyanın pek çok ülkesinde farklı krizler ortaya çıkmıştır.¹⁷¹ Örneğin 1994'te Latin Amerika, 1995'te Meksika, Tayland, Malezya ve Endonezya, 1997-98'de Doğu Asya, 1998'de Rusya, 2000'de Brezilya, 2000-2001'de Türkiye,¹⁷² 2001'de Arjantin krizleri yaşanmıştır.¹⁷³ Ard arada gelen bu krizler, dünyanın diğer bölgelerinde de etkilerini hissettirmeleri nedeniyle liberalleşme, küreselleşme ve küresel finans piyasalarının sorgulanmasına yol açmıştır. Daha önce de belirttiğimiz gibi bu gelişmeler, piyasa ve sermaye odaklılığıyla öne çıkan Washington Uzlaşısı'ndan, kapitalizmin sürdürülebilirliği açısından bazı politika değişikliklerini öngören Post Washington Uzlaşısı dönemini beraberinde

¹⁷¹ Robinson, süreç içerisinde "özelleştirmeler kurudukça, fethedilen bölgeler sisteme eklendikçe, küresel pazarlar doydukça ve yeni teknolojiler sabit sermaye genişlemesinin sınırlarına ulaştıkça" sistemin "yenilenen krizlerle" karşı karşıya kaldığını iddia etmiştir. Robinson, W. I. (2018). *a.g.e.*, s.246.

¹⁷² 2001 krizinin sosyal politika üzerine etkisine dair ayrıntılı bir değerlendirme için bkz. Uğurlu, M. (2014), **Türkiye'de İktisadi Krizler ve Sosyal Politika (2001 ve 2008 İktisadi Krizlerinin Karşılaştırmalı Bir Analizi)**, T. C. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi Anabilim Dalı Sosyal Politika Doktora Programı, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

¹⁷³ Panitch ve Gindin, küresel sermaye hareketlerinin doğrudan sonucu olarak, 1990'larda düşük ve orta gelirli ülkelerde en az 72 finansal kriz çıktığını belirtmişlerdir. Panitch, L.; Gindin, S. (2019), *a.g.e.*, s. 248.

getirmiştir. Bununla birlikte bu dönem neoliberal politikalardan uzaklaşmaya işaret etmemiştir.

2008 küresel krizi ve sonrasında yaşanan uzun süreli durgunluk da mevcut politikaların yeniden sorgulandığı bir süreci açmış,¹⁷⁴ özellikle küresel düzlemde ekonomik ve siyasi aktörlere dair hoşnutsuzlukları gündeme getirmiş, ekonomik ve mali politikalarda değişiklik olmasına ilişkin tartışmalar yaratmıştır.¹⁷⁵ Peki kriz sonrasında neoliberal politikalardan bir kopuş gerçekleşmiş midir? Bu sorunun yanıtlanması için krizin nedenlerini tartışmak, kriz ve sonrasında uygulanan politikalara bakmak, söz konusu sürecin sosyal politika anlayışı ve politika içerikleri açısından bir farklılık sunup sunmadığını sorgulamak gerekmektedir.

Öncelikle 2007 yılında başlayıp 2008 yılında küreselleşen kriz, merkez kapitalist ülkelerde başlaması, finansal etkilerle belirginleşmesi, ciddi bir ekonomik küçülmeye yol açması, dünyaya çok hızlı ve etkili biçimde yayılması gibi hususlarla dikkat çekmiştir. Temelde ise kriz, küresel kapitalist sistemin yapısal sorunlarının boyutunu ortaya koymuş, ülke ekonomilerinin küresel ekonomiye ve uluslararası ticarete bağımlılıklarının derinliğini yansıtmıştır. Bu açıdan finansallaşma, 2008 krizinin açıklanmasında önemli bir başlık olmuştur. Ancak krizin, aslında finansallaşmayı da içeren, kapitalizmin küresel ölçekte yayılma biçimi, kârlılık, sermaye birikimi ve rekabet hedefleri ve bu hedefleri içeren politikaların bütüncül bir sonucu olduğunu vurgulamak gerekmektedir.

2008 krizi, başlangıçta bir finans krizi olarak şekillenmiş, özellikle ABD'deki konut sektörü ile finans sektörünün eklemlenme biçimi, 2000'li yıllarda ABD'de konut fiyatlarının hızla artış ve düşüşü krizin patlak vermesinde etkili olmuştur. Ayrıca krizde

¹⁷⁴ Türel, O. (2021), **a.g.e.**, s. 55.

¹⁷⁵ Bkz. Robinson, W. I. (2018). **a.g.e.**, s. 249; Durusoy, S. (2009), **a.g.e.**, s. 374.

kredi piyasalarında ipoteğe dayalı menkul kıymetleştirme¹⁷⁶ ve finans kesiminin yapısı da kritik bir rol oynamıştır. Zira menkul kıymetleştirme sistemde riskin yayılması algısı yaratmış, ancak aslında denetim ve kontrolü zayıf olan yapıda başka pek çok başka risk oluşmuştur. Örneğin ABD’de kriz öncesinde ipotekli konut kredileri üzerine yükselen menkul değerler-türev piyasaları önemli bir yoğunluğa ulaşmış, ancak ABD devleti kâr güdüsünün yol açtığı aşırılıkları görmezden gelmiş,¹⁷⁷ krizin yükseldiği Ağustos 2008’den daha önce gözlenen kriz belirtilerinde sürece müdahale edilmemiştir.¹⁷⁸ İpoteğe dayalı menkul kıymetleştirmenin yaygınlaşması ise ortaya çıkan sorunların ABD içinde kalmayıp küresel sisteme yayılmasında da etkili rol oynamıştır.¹⁷⁹

Bütün bunlarla birlikte yukarıda vurguladığımız gibi, kriz aslında kapitalizmin işleyiş süreçlerinin doğrudan bir sonucu olmuştur. Zira kriz, kapitalizmin yıllar içerisinde sosyal hakları çöküntüye uğratarak toplumsal dayanışmanın zayıflatılması, bireyleştirilen ve kolektif haklardan uzaklaştırılan geniş toplum kesimlerinin güvencesiz bırakılması, bir anlamda insanların izole edilerek borçlandırması ile yakından ilintili

¹⁷⁶ Güngen, kapitalizmin niteleyici unsurunun metalaştırma ve piyasa mahkumiyeti olduğunu ifade etmiş; menkul kıymetleştirmeyi ise borcun metalaşması olarak tarif etmiştir. Yazara göre “Finansallaşma bu takdirde yepyeni bir evre veya tarihsel dönem olarak değil, hayali sermaye yaratımının ivmelenmesi olarak anlaşılabilir. Borcun metalaşması, hayali sermayeye yatırım olanaklarını artırmakta ve riskleri daha yaygın kılmaktadır.” Güngen, A. R. (2021), **Borçlandırma Siyaseti: Türkiye’de Finansal İçerilme**, İstanbul: İletişim Yayınları., s. 51.

¹⁷⁷ Bu dönemde bankalar kâr amacıyla çok zayıf ipotekleri kredilendirmiş, ayrıca krediler için gerekli kaynakları da yatırım bankaları üzerinden ihraç ettikleri tahviller ile borçlanarak sağlamış, bunun yanında kredi derecelendirme kuruluşları da yasal ve ahlâkî zemini sonuna kadar zorlamıştır. Mevduat ve yatırım bankaları ile derecelendirme kuruluşlarının davranışlarına bir anlamda göz yumulmuştur. Durusoy, S. (2009), **a.g.e.**, s. 373-374.

¹⁷⁸ Örneğin 2008 Haziran-Temmuz aylarında teminatlandırılmış borç yükümlülükleri alan bazı Amerikan yatırım fonları zarar edince derecelendirme kuruluşları bu tip borçların notlarını düşürmüş ve fon değerlerinin aşağı inmesine neden olmuştur. Düşük değerli bu fonları alıp sonrasında yüksek karlar elde etmeyi uman pek çok banka bu fonları almıştır. Ancak fonların değerleri umdukları gibi yükselmemiş, üstelik faiz oranlarının yükselmesi nedeni ile kendi faiz geri ödemeleri de artmıştır. Süreç içerisinde yüksek riskli fonları ellerinden çıkarmak isteyenler çıkaramaz hale gelmiş ve sorun hızla diğer piyasalara yayılmaya başlamıştır. Brenner, R.; Pröbsting, M. (2011). **a.g.e.**, s. 120-121.

¹⁷⁹ Panitch, L. Ve Gindin, S. (2019), **a.g.e.**, s. 89.

olarak şekillenmiştir. Örneğin Panitch ve Gindin'in işaret ettikleri gibi, ABD'de uzun yıllar sistemden dışlanmış, düşük ve/veya düzensiz gelire sahip, emeklilik hakları büyük ölçüde zedelenmiş, geleceklerinin güvenliğini konut sahibi olmakta gören geniş toplum kesimlerinin kredi ve konut piyasalarına dahil edilmesi, diğer bir deyişle daha fazla insanın finansal sistemle bütünleştirilmesi, krizin üzerinde yükseldiği temellerden biri olmuştur.¹⁸⁰ Sonuçta aşırı borçlanan insanlar kredilerini ödeyemez hale geldiklerinde domino taşları devrilmeye başlamıştır. İpoteklerin hem zayıf ipotekli konutları içermesi hem de konut fiyatlarındaki düşüşlerin etkisi ile krediler karşılıksız kalmış, ayrıca bu ipoteklerin üzerine kurulan menkul kıymetlerin değersizleşmesi ile pek çok finansal kurum ardı ardına iflas etmeye başlamıştır.¹⁸¹ Bütün bu süreç dünya finans piyasalarının durmasına neden olmuş, sadece tüketiciler için değil, küçük ve büyük ölçekli firmalar için de kredi kaynakları kesilmiştir.¹⁸² Zamanla büyük şirketler, küçük ve orta ölçekli

¹⁸⁰ Panitch ve Gindin'e göre; "Küresel kapitalizmin gerçekleştirmenin aracı olan finansallaşma, işçileri disipline sokan aracında ta kendisidir: İşçilerin 1980'lerden bu yana uğradıkları siyasi ve örgütsel yenilgiler şirketlerin karlılığını canlandırma ile yakından ilgilidir. Gerçi her canlanma yeni hassas noktalar taşır, en önemlisi de bu kadar çok tüketimin borçlanmaya dayanmasıdır." Panitch, L. Ve Gindin, S. (2019), **a.g.e.**, s. 332

¹⁸¹ Ağustos 2008'de ABD'de yatırım bankası Bear Stearns'ın batmasıyla süreç açığa çıkmıştır. 2008 Eylül ayı ekonomik çöküşün yaşandığı ay olmuş, broker firmaları batmaya başlamıştır. ABD'deki konut ve finans piyasasının iki önemli aktörü olan Fanie Mae ve Freddie Mac 7 Eylül 2008 tarihinde batmaktan kurtarılarak kamulaştırılmış, ancak yasal olarak gölge bankacılık sistemi içerisinde yer alması nedeniyle ile kamulaştırılmayan dünyanın en büyük dördüncü yatırım bankası Lehman Brothers 15 Eylül 2008'de iflas etmiştir. Bu durum hem finansal ekonomik etkileri, hem de sisteme duyulan güvenin sarsılması nedeniyle önemlidir. Çöküş, yatırım bankalarının yanında sigorta şirketlerini de derinden etkilemiştir. 16 Eylül 2008'de dünyanın en büyük sigorta şirketi olan American International Group'un (AIG) iflasın eşliğine gelmesi ve kamulaştırılması buna bir örnektir. Kasım ayına gelindiğinde, kriz geleneksel bankacılık sistemine nüfuz etmiş, Citi Group, Bank of America gibi bankalar Amerikan Merkez Bankası-FED tarafından batmaktan kurtarılmıştır. Durusoy, S. (2009), **a.g.e.**, s. 374.; Akçay, Ü.; Güngen A. R. (2019), **a.g.e.**, s. 109-113.

Not: Enformal bir kredi aracılığını içeren gölge bankacılık, "geleneksel ticari bankacılık düzenlemesine tabi olmayan dolayısıyla yasal yönden kontrol edilemeyen ve yeterince denetlenemeyen finansal faaliyetleri içeren bir bankacılık türüdür." Oktar, S.; Eroğlu, N. (2015), "2007 Küresel Finansal Kriz ve Gölge Bankacılık", **Marmara Üniversitesi İ.İ.B. Dergisi**, 37(2): 307-326., s. 310.

¹⁸² Brenner, R.; Pröbsting, M. (2011), **a.g.e.**, s. 122.

işletmeler ücret gelirlerini karşılamakta zorlanmış,¹⁸³ dolayısıyla krizin bundan sonra gelen dalgası tüketim ve reel piyasalar üzerindeki etkileriyle ortaya çıkmıştır.¹⁸⁴ Üretim düşürülüp stoklar eritilmiş, işten çıkarmalar görülmüştür.¹⁸⁵ Neticede ABD’deki tüketim harcamalarında dramatik bir düşüş olmuş,¹⁸⁶ böylelikle kriz sektörler arasında hızla yayılmıştır. Ayrıca tüketim harcamalarındaki düşüş ihracatı da olumsuz etkilemiş, bu da krizin diğer ülkelere sıçramasını kolaylaştırmıştır. Krizin etkileri her ülkenin küresel bütünleşmesine, finans piyasalarının entegrasyonuna, konut piyasalarının durumuna, ulusal makro ve mikro ekonomik sorunlarına göre farklılık gösterse de tüm dünyada yansımaları bulmuştur. Böylelikle Panitch ve Gindin’in ifadeleriyle “ABD tam anlamıyla emperyalist bir biçimde bütün sorunlarını dünyanın geri kalanıyla paylaşmıştır.”¹⁸⁷ Kriz Avrupa’ya ulaştığında ise, Akçay ve Güngen’in belirttiği gibi, “sadece şirketlerin değil, ülkelerin iflasları ile borç krizine dönüşmüş bir krizle karşı karşıya kalındığı”¹⁸⁸ ortaya çıkmıştır.

Krizden çıkış için pek çok ülkede politika yapıcılar kredi sıkışıklığını hafifletmek ve iç talebi canlandırmak amacıyla parasal ve mali politikalar uygulamış, vergi indirimleri, istihdam planları, altyapı yatırımları gibi çeşitli önlemleri kapsayan programlar yürütmüştür. Bazı ülkeler -özellikle orta gelir grubu ülkeler- mali sıkışıklığı hafifletmek, olası ödemeler dengesi sorunlarına karşı önlem almak ve yabancı yatırımcılara sinyal vermek için uluslararası finans kuruluşlarından dış fon talep

¹⁸³ Lapavitsas, C. (2009a), “Giriş: Finansallaşmanın Krizi”, **Finansallaşma ve Kapitalizmin Krizi** içinde, s: 9-24, Haz. Costas Lapavitsas, Çev: Tuncel Öncel, Yordam Kitap: İstanbul., s. 13.

¹⁸⁴ Reel sektörde büyük firmalar dahi ciddi sıkıntılar yaşamaya başlamış, örneğin Ford, General Motors ve Chrysler Kasım 2008’de iflastan kurtulmak için hükümete başvurmuştur. Akçay, Ü.; Güngen A. R. (2019), **a.g.e.**, s.113.

¹⁸⁵ Lapavitsas, C. (2009a), **a.g.e.**, s. 13.

¹⁸⁶ Panitch, L.; Gindin, S. (2019), **a.g.e.**, s. 39.

¹⁸⁷ Panitch, L.; Gindin, S. (2019), **a.g.e.**, s. 39.

¹⁸⁸ Akçay, Ü.; Güngen A. R. (2019), **a.g.e.**, s. 124

etmişlerdir.¹⁸⁹ Bu süreçte ayrıca ABD’de banka kurtarma operasyonları ve şirket kamulaştırmaları dikkat çekmiş, konut kredileri ve kredi piyasalarını tekrar canlandırmak için programlar uygulanmıştır. Avrupa Birliği ülkelerinde de krizi izleyen ilk yıllarda krizin olumsuz etkilerini azaltmak amacıyla bazı politika araçlarına başvurulmuştur. Krizin artan sürekli işsizlik ve eksik istihdam yoluyla işgücü piyasasındaki etkisinin piyasaları olumsuz etkileme ve toplumsal hoşnutsuzluklara yol açma ihtimali, devletlerin özellikle istihdam başlığına odaklanmalarını, bazı ekonomi ve sosyal politika ayarlamaları yapmalarını beraberinde getirmiştir.¹⁹⁰ Örneğin bu süreçte ülkeler emek talebinin sürdürülmesi amacıyla iş teşviklerini genişletmiş, “kamu sektörü iş yaratma programlarıyla işveren sosyal katkıları azaltarak, kısa çalışma planları oluşturarak ya da mevcut programların kapsamını genişleterek veya bu üçünün birleşimini uygulayarak bir ya da daha fazla değişikliği uygulamaya koymuşlardır.”¹⁹¹ Özellikle yüksek gelir grubunda yer alan ülkeler, var olan işsizlik sigortası uygulamalarının kapsamını genişletmiş, işsizliği tazmin edici programlar ile çalışma saatlerinin azaltılması, kısa çalışma ödeneği, iş paylaşımı gibi uygulamaları birlikte gerçekleştirmişlerdir. Orta gelir grubu ülkelerinde de benzer uygulamalar görülmüştür.¹⁹² İşgücü piyasalarında iş bulmayı kolaylaştırmayı hedefleyen politikalar genellikle “kamu istihdam hizmet kapasitelerinin artırılması, iş arama yardımları ve eğitim programları”na yönelmiş,¹⁹³ aktif istihdam politikaları öne çıkarılmaya devam

¹⁸⁹ Öniş, Z.; Güven, A. B. (2010), Global Crisis, National Responses: The Political Economy of Turkish Exceptionalism, TÜSİAD-Koç University Economic Research Forum Working Paper Series, No. 1013., s.3.

¹⁹⁰ McBride, S.; Merolli, J. (2013), “Alternatives to Austerity? Post-crisis Policy Advice from Global Institutions”, **Global Social Policy**, 13(3): 299-320., s. 300.

¹⁹¹ Müftüoğlu, Ö.; Özgün, Y. (2010), “Sınıflararası Mücadelede Yeni Bir Dönemeç: Türkiye’de 2008 Krizi”, **Praksis**, 22: 151-174., s. 158.

¹⁹² Euzéby’den ve Bonnet vd.’den Akt. Gökbayrak, Ş. (2022), **a.g.e.**, s. 129.; Euzéby, A. (2010), “Economic Crisis and Social protection in the European Union: Moving Beyond Immediate Responses”, **International Social Security Review**, 63(2): 71-86.; Bonnet,F.; Ehmke,E.; Krzysztof, H. (2010), “Social Security in Times of Crisis”, **International Social Security Review**, 63(2): 47-70., s. 50-58.

¹⁹³ Müftüoğlu, Ö.; Özgün, Y. (2010), **a.g.e.**, s. 158.

etmiştir. Ayrıca bu dönemde de, pek çok kriz döneminde olduğu gibi, genel olarak sosyal harcamalarda bir artış söz konusu olmuştur.¹⁹⁴

Görüldüğü üzere 2008 krizi, özellikle ilk yıllarında sosyal politika açısından bazı önlemlerin gündeme gelmesini zorunlu kılmıştır. Bununla birlikte bu uygulamaların geçmişten bir farklılaşmaya işaret edip etmediğinin sorgulanması gerekmektedir. Bu sorgulamada ise krizin neden ve sonuçları açısından etkili olan, ayrıca kanımızca sosyal politikanın içerisinde bulunduğu durumu açıklamada önem taşıyan bazı konulara dikkat çekmek anlamlı olacaktır.

Öncelikle 2008 krizinin, finansallaşmayla¹⁹⁵ ve emekçilerin temel tüketim dahil yaşam koşullarının borçlanmaya dayanır hale gelmiş olmasıyla¹⁹⁶ ilişkisi oldukça önemlidir. Bu durum güncel küresel kapitalist sistemin işleyiş mantığı ile doğrudan bağlantılıdır. Zira finansallaşma, hem neoliberal sürecin ekonomik ve sosyal yeniden yapılanmasına bağlı olarak gelişmiş, hem de neoliberal yeniden yapılanmalara yardımcı olmuştur.¹⁹⁷ Geline nokta ise pek çok ülkede işverenler için önemli maliyet kalemleri olarak görülen ücret, sosyal güvenlik, iş güvencesi gibi konularda emekçileri koruyan düzenlemeler geriletirken, başta sağlık ve emeklilik olmak üzere kamusal hizmetler metalaştırılırken, tüketicinin yanı sıra sosyal haklara erişim de finansallaşma ve borçlanmadan geçer hale gelmiştir.¹⁹⁸ Dolayısıyla çalışmamızın başında sosyal

¹⁹⁴ Uğurlu, M. (2014), **a.g.e.**, s. 175-177.

¹⁹⁵ Lapavitsas, C. (2009b), “Finansallaşmış Kapitalizm: Kriz ve Finansal Müsadere”, **Finansallaşma ve Kapitalizmin Krizi** içinde, s: 25-74, Haz. Costas Lapavitsas, Çev: Tuncel Öncel, İstanbul: Yordam Kitap., s. 25.

¹⁹⁶ Panitch, L.; Gindin, S. (2019), **a.g.e.**, s. 332.

¹⁹⁷ Bayliss, K.; Churchill, J.; Fine, B.; Robertson, M. (2016). Summary Report on the Impacts of Financialisation and of the Financial Crisis on Household Well-being, FESSUD Working Paper Series, No 199, https://eprints.soas.ac.uk/23416/1/FESSUD_WP199_Summary-report-on-the-impacts-of-financialisationfinancial-crisis-on-household-well-being.pdf (Erişim Tarihi: 01.07.2022), s.10.

¹⁹⁸ Finansallaşmanın sosyal politikanın dönüşümündeki yeri ve önemini ele alan, bu konuda Dünya Bankası'nın sağlık politikalarını tartışan çalışmamız için Bkz. Güler Ünlü, A. (2023b), “Bir Sınıfsal Tahakküm Biçimi Olarak Sosyal Politika'nın

politikanın dönüşümünde kritik unsurlar olarak vurguladığımız sosyal politikanın daha eşitlikçi ve dayanışmacı yeniden dağıtımaya yönelik fonksiyonlarının geriletilmesi ve kamusal hizmetlerin metalaştırılması başlıkları, bir anlamda finansallaşma ve borçlandırma süreçleri ile kol kola ilerleyerek, krizin ilk anda göze çarpmayan ama kanımızca önemli nedenlerinden olmuştur. Bu durum krizin etkilerinin emekçi sınıflar nezdinde daha derin biçimde hissedilmesini de beraberinde getirmiştir.

Bunun yanı sıra gerek sosyal politikanın neoliberal dönüşümünde gerekse de kapitalizmin borçlandırma ve finansallaştırma stratejilerinin ilerlemesinde örgütlü emek hareketinin güçsüzlüğü etkili olmuş, ayrıca yaşanan süreç ilişkisel biçimde emek hareketlerini daha da sınırlandıran sonuçlara yol açmıştır. Zira Güngen'in işaret ettiği gibi kredi piyasalarının derinleştirilmesi, bir anlamda insanlara disiplin dayatmıştır.¹⁹⁹ Reel ücretlerin düşük seyrettiği, emek hareketinin güçsüz olduğu yapıda sosyal politikada bir geri çekiliş oldukça, eğitim, sağlık, emeklilik gibi alanlar piyasalaştıkça, bunlara erişimin kredi ve finans piyasalarından geçer hale gelmesi ile emekçilerin sisteme entegrasyonları artmıştır. Kredi ve finansal yan ürünlerin türev ürünlere bağlanması da emekçilerin hayatlarının bu piyasalardaki olası dengesizliklere daha açık hale gelmesine neden olmuştur.²⁰⁰ Dolayısıyla borçlandırma ve finansallaşma, hem sosyal politikanın üzerinde yükseldiği yapıyı yeniden şekillendirmede, hem de sosyal politikanın geleneksel rollerinden uzaklaşmasında ve dönüşmesinde etkili olmuştur.

Finansallaşması: Dünya Bankası'nın Evrensel Sağlık Koruması Gündemi", **Sosyal Politika: Yeniden İnsanın Eleştirisi** içinde, Der. Serter Oran, Ankara: Nika Yayınevi.

¹⁹⁹ Güngen, A. R. (2021), **a.g.e.**, s. 62.

²⁰⁰ Zira Gökgöz'e göre bu vasıtayla, "yalnızca emeğin, sermayenin itici gücü haline gelmesi sağlanmış olmaz; daha da önemlisi emeğin toplumsal pratikleri ile finansal sermayenin genel yönelimleri arasında bir bütünleşmenin sağlanması mümkün hale gelir. Sermayenin krizi, doğrudan emeğin krizi olarak yankılanır; emeğin sınıfsal ve dolayısıyla nesnel konumu, finansal piyasalarla olan öznel ilişkisi tarafından tersine çevrilir; emeğin sermayeye karşı olası bir karşı duruşu, aynı zamanda kendisine karşı bir duruş olarak görünür." Gökgöz, G. (2012), "Finansallaşma Sürecinde "Tarih"in Yeniden Keşfi: Yazılı Basında "İstanbul Finans Merkezi Projesi", **İletişim Araştırmaları**, 10(1-2): 77-109., s. 91.

Kriz sürecine ilişkin vurgulanması gereken diğerk bir konu da özellikle ABD’de batan finansal kuruluşların kurtarılması ve özel zararlarının kamulaştırılmasında somutlaşan, ayrıca krizin ilk yıllarında sosyal harcamaların artması ile örneklenen, devletin kriz sürecine müdahale etmesi ile ilgilidir. Kriz sürecindeki bu müdahaleler Keynesyen politikalara geri dönüş olabileceğı, sosyal politikaya ilginin artabileceğı, hatta sistemin değışebileceğı gibi pek çok tartışmayı beraberinde getirmiştir. Ancak günümüzden bakıldığında bu beklentilerin karşılığını bulmadığı açıktır. Zira ilk olarak özellikle ABD’de batan bazı şirketleri kurtarmaya dönük kamulaştırmalar esasen kredi ve finans sektörüne yönelmiş, finans sisteminin yapısını ciddi biçimde değıştirmemiş,²⁰¹ bu operasyonların arkasında yatan mantık finans alanının acilen ve yeniden işler kılınmasına dönük olmuştur.²⁰² Nitekim Fine ve Saad-Filho, neoliberalizmin önceki dönemlerinde sermaye birikimi için kurulan çerçevenin, kriz ile birlikte finansın önemini sürdürmek için kullanıldığını, dolayısıyla geçmişte de zaman zaman görülen iflas eden bankaların kurtarılması uygulamalarının aslında şüphe götürmez bir şekilde neoliberal olduğunu belirtmişlerdir.²⁰³ Ayrıca daha önce de ifade ettiğimiz gibi, neoliberalizm devlet müdahalelerine karşı bir görüntü vermesine karşın, aslında kendi hedefleri doğrultusundaki müdahaleleri bünyesinde barındırmaktadır.²⁰⁴ Zira Papadatos’un ifadesiyle “emek ve para sisteminin güvence altına alınması için devlete

²⁰¹ Lapavitsas, C. (2009a), **a.g.e.**, s. 16.

Akçay ve Güngen de “ABD’de banka kurtarma ve toksik varlıkların alımı sürecinde pompalanan paranın yeni türev piyasa işlemleri için kullanılmasının önüne set çekilmemiş” olduğunu belirtmişlerdir. Akçay, Ü. ve Güngen A.R. (2019). **a.g.e.**, s. 208.

²⁰² Güngen, sosyal kaygılardan daha önce bu gerekliliğın öne çıkarılmasının “finansal risklerin toplumsallaştırılmasının olağanlaştırılması”nı mümkün kıldığını belirtmiştir. Güngen, A. R. (2021), **a.g.e.**, s. 185.

²⁰³ Fine, B.; Saad-Filho, A. (2014), **a.g.e.**, s. 157.

²⁰⁴ Nitekim Washington konsensusundaki süreçte yaşanan sorunlar ve bunlara geliştirilen tepkilerin büyüklüğü karşısında geliştirilen Post-Washington Konsensusu, piyasaların kusurlu çalışabildiğı vurgusu ile devlet müdahalesinin gerekçelerini de sağlamıştır. Fine, B.; Saad-Filho, A. (2014), **a.g.e.**, s. 160.

ihtiyaç duyulması, kapitalizmin mizacı gereğidir.”²⁰⁵ Bu çerçevede Akçay ve Güngen’in belirttikleri gibi, kriz sürecinde ele aldığımız devlet müdahaleleri esasen kapitalist devletin temel işlevlerinin altının tekrar çizilmesine işaret etmiştir.²⁰⁶ Ayrıca ABD’deki kamulaştırmaların krizin yükünü kamu borcuna aktardığı,²⁰⁷ dolayısıyla yükü aslında toplumun üzerine yüklediği de dikkatlerden kaçmamalıdır.

Krizin ilk yıllarında pek çok ülkede kamu harcamalarının artmış olması da esasen ekonomik ve sosyal politikalarda ciddi bir değişikliğe işaret etmemiştir. Nitekim Patomaki, krizin ilk yıllarında G20 toplantılarında, mevcut krizin finansal piyasaların içsel eğilimleri veya daha genel olarak kapitalizmin mevcut işleyişi nedeniyle değil, yeterli yönetim ve finans düzenlemesinin eksikliğinden kaynaklandığı yönünde bir görüş olduğuna dikkat çekmiştir. Buradan hareketle krizin sosyo-ekonomik etkilerinin sınırlı kalması halinde teknik düzenlemelerle yetinileceğine, devletlerin borçları arttıkça kamu harcamalarını kısmak veya vergileri artırmak yönünde kararlar alınabileceğine, dolayısıyla bunun kriz sonrasında refah devletinin daha da küçültülmesi ve neoliberalleşme anlamına gelebileceğine işaret etmiştir.²⁰⁸ Bu değerlendirmeler, 2008 sonrasındaki duruma baktığımızda karşılığını bulmuş gibidir. Zira genel olarak bakıldığında kriz sonrası sosyal politika uygulamaları genel olarak acil kriz önlemleri olarak çerçeveslendirilmiş, geçici ve kısa süreli programlar ekseninde kurgulanmıştır.²⁰⁹

²⁰⁵ Papadatos, D. (2009), “Günümüz Kapitalizmde Merkez Bankacılığı: Enflasyon Hedeflemesi ve Krizler”, **Finansallaşma ve Kapitalizmin Krizi** içinde, s: 171-202, Haz. Costas Lapavitsas, Çev: Tuncel Öncel, İstanbul: Yordam Kitap., s. 187.

²⁰⁶ Akçay, Ü.; Güngen A. R. (2019), **a.g.e.**, s. 120.

²⁰⁷ Harvey, D. (2010), **a.g.e.**, s. 270.

²⁰⁸ Patomaki, H. (2009), “Neoliberalism and the Global Financial Crisis”, **New Political Science**, 31(4): 431-442., s. 437.

²⁰⁹ Barbier, Avrupa Birliği sosyal politikalarına ilişkin analizinde bu duruma dikkat çekmiş, büyük üye devletler (Birleşik Krallık, Almanya ve Fransa) mali krize tepki verme ihtiyacıyla uğraşırken, sosyal politika söyleminin tamamen bir kenara bırakıldığını belirtmiştir. Bu bağlamda yazar, Komisyon Üyesi Špidla'nın başlıca konu alanı “esnek güvence” (flexicurity) olmasına rağmen, Şubat 2010’da Komisyon’dan ayrılmadan önce yaptığı son konuşmada bu konudan bir kez bile bahsetmemiş olmasını çarpıcı bir örnek olarak ifade etmiştir. Ayrıca hem 2009 yılında hazırlanan ilk Avrupa 2020 belgesinde hem de daha sonra Konsey tarafından Temmuz 2010’da kabul edilen

Ayrıca ekonomik toparlanmanın ilk nüveleri görülür görülmez sosyal politikanın kamu maliyesi için bir yük olarak görülmesi gerektiği anlayışı yeniden belirginleşmiş,²¹⁰ makroekonomik çözüm, parasal genişleme ve mali kemer sıkma (kamu harcamalarını azaltma ve vergi gelirlerini artırma) önlemleri öne çıkarılmıştır.²¹¹ McBride ve Merolli'nin belirttikleri gibi pratikte kemer sıkma politikaları, özellikle kamu harcamalarının azaltılmasıyla elde edilecek dengeli bütçelere dayalı ekonomik ve sosyal politikalar anlamına gelmektedir. Bu da neoliberal paradigma ile tutarlı bir yaklaşıma işaret etmektedir.²¹²

Bütün bunların yanı sıra krizden sonra sosyal politikanın kârlılık, verimlilik ve rekabet edebilirliğin güçlendirilmesi odağında şekillendirilmeye devam ettiği de bir gerçektir. Zira bu dönemde esneklik, düşük reel ücretler, emek maliyetlerinin azaltılması yönünde çabalar sürdürülmüştür. Örneğin Avrupa Birliği'nde işgücü piyasaları, rekabetçi ekonomi çerçevesinde düzenlenmeye devam edilmiştir.²¹³ Theodoropoulou, 2010 yılında mali kemer sıkma politikalarının ortaya çıkmasından sonra AB ülkelerinde işgücü piyasası politikalarında bir değişim olup olmadığını incelediği çalışmasında, refahın yeniden düzenlenmesi (daha iyi korunanların pahasına

bir dizi kılavuzda, sosyal politika söyleminin özünün, 1993'te (Essen zirvesi) yayılandan kökten farklı olmadığına işaret etmiştir. Daha sonra yapılan ekleme ile işlerin kalitesi ve istihdam koşullarından bahsedilerek esnek güvencenin kurtarılmaya çalışıldığını belirtmiştir. Barbier, J. C. (2011), Changes in Political Discourse from the Lisbon Strategy to Europe 2020: Tracing the Fate of 'Social Policy'?, ETUI Working Paper, 2011.01, <https://www.etui.org/sites/default/files/11%20WP%202011%2001%20WEB%20version.pdf> (Erişim Tarihi: 23.02.2022), s. 16, 18.

²¹⁰ Bu dönemde Stiglitz de, yöneticilerin krize neden olan finans piyasalarına kurtarma operasyonları için para harcanmasına ses çıkarılmazken, sonrasında hükümetlere kamu harcamalarını kısmalarını söylediklerine dikkat çekmiştir. Stiglitz, J. (2010), 'The Non-Existent Hand', London Review of Books, 22 April 2010, <https://www.lrb.co.uk/the-paper/v32/n08/joseph-stiglitz/the-non-existent-hand> (Erişim Tarihi: 24.09.2022).

²¹¹ Bremer, B.; McDaniel, S. (2019), "The Ideational Foundations of Social Democratic Austerity in the Context of the Great Recession", **Socio-Economic Review**, 18(2): 439-463., s. 1.

²¹² McBride, S.; Merolli, J. (2013), **a.g.e.**, s. 299.

²¹³ Akçay, Ü. ve Güngen A.R. (2019). **a.g.e.**, s. 208-209.

daha az korunanların lehine genişleme) ve esnek güvence-flexisecurity²¹⁴ uygulamalarının daha fazla esneklik ve aktivasyonla, genel olarak da daha az güvenlik veya koruma ile sonuçlandığı sonucuna ulaşmıştır.²¹⁵ Dolayısıyla Akçay ve Güngen'in belirttikleri gibi rekabetçi ekonominin ortak etkisi, "iş güvencesine sahip olmayan, temel ihtiyaçlarını karşılamak için dahi borçlanmak durumunda olan çalışanın iş disiplinine tabiiyetinin artışı arka planında, kolektif eylemlilik ve siyasal örgütlenme kapasitesinde bir zayıflamayı sürekli kılmak" olmuştur.²¹⁶ Bunun yanı sıra söz konusu süreçte, özellikle işsizlikle mücadele bağlamında özel sektörü ve girişimciliği öne çıkaran, işgücünün verimliliğinin ve rekabet edebilirliğin artırılmasına yönelik, insan sermayesine yatırım, eğitim ve ayrıca iş ve işgücü eşleşmesini sağlamaya odaklanan arz yönlü istihdam politikalarına ağırlık verilmesi hali sürdürülmüştür. Ancak Gökbayrak'ın işaret ettiği gibi "işgücünün niteliğine yatırım yaparak istihdam edilebilirliği artırıcı

²¹⁴ Aziz Çelik, Türkiye'de 2012 yılında hazırlanan "Ulusal İstihdam Stratejisi (UİS)" taslak metninde işgücü piyasası politikalarına ilişkin başlıklarda sıklıkla flexicurity kavramının çevirisi olarak kullanılan 'güvenceli esneklik' kavramına ilişkin itirazda bulunmuş ve hem kavramın içeriğini hem de Türkçedeki kullanımını eleştirmiştir. Güvenceli esneklik yerine "esnek güvence" çevirisini öneren Çelik, şu vurguları yapmıştır: "UİS'in temel hedefi, 2023'e kadar işgücü piyasalarını esnekleştirmek olarak özetlenebilir. Ancak, bu yapılırken, esnekliğe 'güvence' makyajı ihmal edilmemektedir. Bu nedenle, daha önce kullanılan "işgücü piyasasının esnekleştirilmesi" ifadesi yerine "işgücü piyasasında güvence ve esnekliğin sağlanması" ifadesi tercih edilmektedir. UİS belgesinde sık sık kullanılan bir diğer ifade ise, "güvenceli esneklik"tir. Flexicurity kavramı yerine kullanıldığı anlaşılan "güvenceli esneklik", hem çeviri açısından hem de içerik açısından hatalıdır. Flexible security (esnek güvence) ifadesinin kısaltması olan flexicurity, Türkçeye ancak "esnek güvence" olarak çevrilebilir. Dahası uygulamanın esası mevcut güvencelerin daha esnek hale getirilmesi olduğuna göre, içerik açısından da doğru çeviri 'esnek güvence' olacaktır. Ancak, 'güvenceli esneklik' daha pozitif bir çağrışım yaptığı için tercih edilmektedir". Bkz. Çelik, A. (2012), "Ulusal İstihdam Stratejisi: Ucuzluk, Esneklik ve Güvencesizlik", **Ulusal İstihdam Stratejisi Sempozyumu**, 13 Nisan 2012, Ankara: Türk İş., s. 23.

Çalışmamızda da kavramın Çelik tarafından eleştirel kullanımına uygun olarak 'esnek güvence' ifadesinin kullanılması tercih edilmiştir.

²¹⁵ Theodoropoulou, S. (2018), Drifting into Labour Market Insecurity? Labour Market Reforms in Europe after 2010, European Trade Union Institute (ETUI) Working Paper 2018-3, <https://www.etui.org/sites/default/files/18%20WP%202108%2003-labour%20market-Sotiria-WEB.pdf> (Erişim Tarihi: 03.01.2023), s. 4.

²¹⁶ Akçay, Ü. ve Güngen A.R. (2019), **a.g.e.**, s. 208-209.

yönde minimalist bir müdahale anlayışını ifade eden arz yanlı politikalar” işgücü piyasalarındaki sorunları çözmemektedir.²¹⁷

Özetle 2008 krizinden pandemiye uzanan süreçte sosyal politika alanında önceki dönemden ciddi biçimde farklılaşan değişimler yaşanmamıştır. Büyük ve küresel bir krizin ardından mevcut kapitalist yaklaşımlarda ciddi bir sapma olmaması, bir anlamda krizlerin tek başlarına ekonomik ve sosyal politikalarda dönüşümlere yol açmayabileceğini, yahut bir politika değişikliği söz konusuysa bunun her zaman ilerici bir anlam taşımayabildiğini bir kez daha göstermiştir. Zira Akçay ve Güngen’in belirttiği gibi, krizlerin ekonomi politikasının değişimini getirmesi için yeter şart, “krizin gerçekleştiği konjunktürdeki sınıfsal güç dengeleridir. Krizin gerçekleştiği konjunktürde işçi sınıfı ya da genel olarak yönetilen sınıflardan oluşan toplumsal muhalefetin güçlü ya da güçsüz oluşu a) kriz sonrasında bir ekonomi politikası değişimi olup olmayacağı, b) olacaksa bunun yönünün ne olacağı üzerinde etkili olabilir.”²¹⁸ Kanımızca da bu tespit, 2008 krizi sonrasında ve hala yaşamaya devam ettiğimiz küresel ekonomik durgunluk döneminde sosyal politikada hem anlayış hem de pratikte önemli bir farklılık görmememizin altında yatan kritik dinamiklerden birine işaret etmektedir. Nitekim işçi sınıfı ve toplumsal muhalefetin 1970’li yıllardan bu yana ciddi bir güç yitimine uğramış olduğu, bunun da bireyselleştirme, borçlandırma gibi politikalarla süreklileştirilmeye çalışıldığı bilinmektedir. Ayrıca son yıllarda pek çok ülkede iktidara taşınan otoriter popülist yönetimlerle kriz süreçlerinin üstesinden gelinmeye çalışılması da kanımızca dikkat çekilmesi gereken bir konudur.²¹⁹ Zira bu yönetimlerle işçi sınıfı ve toplumsal muhalefetin sesinin duyulmasının zorlaştırıldığı,

²¹⁷ Gökbayrak, Ş. (2022), **a.g.e.**, s. 130.

²¹⁸ Akçay, Ü.; Güngen, A. R. (2019). **a.g.e.**, s. 199.

²¹⁹ Fabry, otoriter rejimlerin yükselişinin yeni gelişmeler olarak görülmemesi gerektiğini, bunun daha çok kapitalizmde içkin olan otoriter eğilimlerin derinleşmesini temsil eden bir süreç olarak değerlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Fabry, A. (2018), “Neoliberalism, Crisis and Authoritarian–Ethnicist Reaction: The Ascendancy of the Orban Regime”, **Competition & Change**, 0(0): 1-27., s. 2-5.

oluşturulan bu siyasi ortam çerçevesinde mali kemer sıkma politikalarının uygulanmasının kolaylaştırıldığı söylenebilir. Bunun yanı sıra neoliberal otoriter yönetimlerle birlikte bazı ülkelerde sosyal politikaların otoriter ve/veya popülist yaklaşımlar çerçevesinde şekillendirilerek emek aleyhine yürütülen neoliberal politikaların yeniden üretildiği bir sürecin yaşandığı da gözlemlenebilmektedir.²²⁰ Nitekim Lendvai-Bainton ve Szelewa, güçlü popülizm ve milliyetçilik ile birlikte görülen yeni neoliberal otoriterliğin inşası ile 2008 sonrası konjonktürde neoliberal ekonomi politikalarının hızlı bir şekilde izlenmeye devam edildiğini belirtmişlerdir.²²¹

Neticede bu alt bölümdeki değerlendirmelerimiz, 2008 krizinin kapitalizmin bunalımını gözler önüne serdiğini, ancak krizin ardından sosyal politika anlayış ve pratiklerinde bir önemli bir değişim yaşanmadığını göstermiştir. Dahası krizin üzerinde yükseldiği sorunlar çözülmeden ve bir anlamda bu sorunların üzerinden atlanılarak, dünya çoklu krizler dönemine girmiş ve bir de pandemi ile yüzleşmiştir.

1.2.4.YAKIN GEÇMİŞİN TARİHİ: COVID-19 PANDEMİSİNDEN GÜNÜMÜZE SOSYAL POLİTİKA

2019 yılında yılında Çin'in Wuhan kentinde başlayan ve 2020 yılının başlarında tüm dünyaya yayılan Covid-19 pandemisi ile birlikte dünya, tarihin en büyük krizlerinden birini yaşamıştır. Salgının neden olduğu ölümler, ulusal ve küresel seyahat ve ticaret sistemlerinde yaşanan aksamalar, başta işgücü piyasaları olmak üzere toplumsal ve

²²⁰ Brüff ve Tansel, neoliberalizmin mevcut yörüngesinin kriz öncesi yöneliminden radikal bir kopuş gerçekleştirmediğini belirtmiş, ayrıca krizin neoliberalizmin mevcut antidemokratik eğilimlerini artırmada, bu eğilimleri yeniden üreten yeni ve mutasyona uğramış mekanizmalar üretmede önemli bir rol oynadığına işaret etmişlerdir. Bruff, I.; Tansel, C. B. (2019), "Authoritarian Neoliberalism: Trajectories of Knowledge Production and Praxis", **Globalizations**, 16(3): 233-244., s. 233, 235.

²²¹ Lendvai-Bainton, N.; Szelewa, D. (2021), "Governing New Authoritarianism: Populism, Nationalism and Radical Welfare Reforms in Hungary and Poland", **Social Policy Administration**, 55: 559-572., s. 560.

ekonomik yaşamın her alanında yaşanan karmaşa hali, 2008 küresel ekonomik krizi ve sonrasında süregelen ekonomik, sosyal ve siyasi sorunların artmasına sebep olmuştur. Nitekim bazı akademisyen ve araştırmacılar bu krizin derinliği ve karmaşıklığını 1930'ların büyük buhranına benzetirken,²²² bazıları salgının ekonomik etkileri, boyutu ve yayılımı açısından son yüz yıldaki en yakın karşılaştırmanın 2. Dünya Savaşı ile yapılabileceğini ifade etmişlerdir.²²³

Covid-19 pandemisi, toplumların ve ekonomilerin kırılganlığını bir kez daha gözler önüne sermesi açısından da çarpıcı olmuştur. Zira pandemi bir sağlık krizi olarak doğsa da, neden ve etkileri mevcut kapitalist sistemin işleyişindeki sorunları yansıtmıştır. Nitekim Guillén, yaşanan sürecin koronavirüs krizi değil, kapitalizmin krizinin yeni bir aşaması olduğuna işaret etmiştir. Bu çerçevede yaşanan kriz için koronavirüsü suçlamanın, her şeyden çok kapitalist sistemin çelişkilerini gizlemek anlamına geldiğini belirtmiş, krizin arkasında sistemdeki onlarca yıldır sürüklenen yapısal eğilimler - merkezi bir unsur olarak geleceği olmayan bir birikim ve tüketim modeline bağlı çevresel çöküş- ve ekonomik alandaki çelişkiler olduğuna dikkat çekmiştir.²²⁴ Saad-Filho da pandeminin aslında çok beklenmedik bir durum olmadığını,²²⁵ ancak neoliberalizmin bununla başa çıkacak kurumları ve planlama kapasitesini azaltarak, sosyal kolektiviteyi sarsarak, sağlık sistemlerinin içini boşaltarak, kötü barınma, yetersiz beslenme ve sağlıklı yaşamla bağdaşmayan çalışma biçimleri sunarak, sağlık sorunlarına karşı son derece savunmasız olan güvencesiz ve yoksul bir işçi sınıfı

²²² Guillén, A. (2020), "Coronavirus Crisis or a New Stage of the Global Crisis of Capitalism?", **Agrarian South: Journal of Political Economy**, 9(3): 356-367., s. 356.

²²³ Meadway, J. (2020), Coronavirus is The Greatest Challenge Capitalism Has Ever Faced: Will a New System Result?, <https://www.newstatesman.com/politics/2020/03/coronavirus-financial-economy-impact-labour-market> (Erişim Tarihi: 19.02.2021)

²²⁴ Guillén, A. (2020), **a.g.e.**, s. 358.

²²⁵ Saad-Filho, sivil ve askeri stratejistler tarafından, 1957-1958 ve 1968-1969'daki grip deneyimlerinden ve daha yakın zamanda Nipah, SARS, MERS, Ebola ve diğer yeni hastalıklardan sonra çok çeşitli senaryolar üretildiğini, buna karşın Covid-19 salgınına devletlerin hazırlıksız yakalandığını belirtmiştir. Saad-Filho, A. (2020), "From COVID-19 to the End of Neoliberalism", **Critical Sociology**, 0(0): 1-9., s. 2

yaratarak, devletleri hazırlıksız yakaladığını ifade etmiştir.²²⁶ Kanımızca da pandeminin bu kadar büyük bir ekonomik soruna dönüşmesinin ardında, kapitalizmin temel ve güncel işleyiş mekanizmalarının yarattığı sorunlar olduğu açıktır. 21. yüzyıl kapitalizmi rekabet önceliği ile hem bu sorunları artırmış hem de yine bu sorunları azaltabilecek mekanizmaları yıpratmıştır. Ayrıca 2008 krizi sonrasında da niceliksel büyüme ve finansın egemenliğine odaklanan, kısa dönemli kârlılığa yoğunlaşan politikalar, borçlandırma ve finansallaşma süreçleri sürdürülmüş, her alanda kârlılık ve rekabet edebilirliği birincil öncelik olarak ele alan politikalarda ısrar yinelenmiştir. Bütün bunların yarattığı gerilim hatları salgının daha yıkıcı olmasını beraberinde getirmiştir. Söz konusu gerilim hatlarının çalışma konumuz açısından bazı önemli yansımaları şöyle belirginleşmiştir:

Öncelikle kapitalizmin rekabet önceliğinin yıpratdığı işgücü piyasaları, pandeminin etkilerinin en derinden hissedildiği alanlardan biri olmuştur.²²⁷ Salgınla mücadelede kapanma önlemleri, kısıtlamalar ve karantina uygulamaları istihdamı ciddi biçimde etkilemiş, ayrıca işgücünün ekonomiler için ne kadar merkezi bir önemde olduğunu bir kez daha ortaya koymuştur. Giderek yaygınlaşan güvencesiz çalışmanın ne kadar büyük bir sorun alanı haline geldiğini hatırlatmıştır. Diğer bir gerilim hattı, işsizlik ve yoksulluk dinamiklerinde kendini göstermiştir. Neoliberalizm altında kolektivitinin neredeyse yok edilmiş olması da pandeminin bu sorunlar üzerindeki etkisini artırmıştır.²²⁸ Zira kötü şartlarda çalışan, borçlanarak sisteme bağlanan milyonlarca kişinin hayatlarını riske atarak pandemi koşullarında çalışmaya devam etmesinin, ayrıca milyonlarcasının işini kaybetmesinin altında emekçilerin kendini koruma kapasitesini azaltan zayıflamış kolektivitinin etkisi büyük olmuştur. Bir başka gerilim hattı ise artan

²²⁶ Saad-Filho, A. (2020), **a.g.e.**, s. 2.

²²⁷ Meadway, Covid-19'u temel bir ekonomik meydan okuma yapan hususun, onun kapitalizmin temel kurumuna, yani işgücü piyasasına saldırması, olduğunu belirtmiştir. Meadway, J. (2020), **a.g.e.**

²²⁸ Saad-Filho, A. (2020), **a.g.e.**, s. 3.

'eşitsizlik' başlığında belirginleşmiştir. Kapitalizm zaten kendi içsel işleyişinin ve çelişkilerinin bir sonucu olarak toplumsal eşitsizlikler üretse de, pandeminin etkisi bir sınıftan diğerine, bir ülkeden ya da bir bölgeden bir başkasına daha derin ve eşitsiz biçimde yansımıştır. Örneğin Leach vd.'nin belirttiği gibi salgına devletlerin verdiği 'evde kal' gibi yanıtlar, birçok insanın güvenli veya istikrarlı evleri olmadığı acı gerçeğini gözden kaçırmıştır.²²⁹ Göçmen ve mevsimlik işçilerin, kadınların geçim ve barınma koşullarına ilişkin sorunlar da pandemi sürecinde daha fazla görünür olmuştur. Bu dönemde varlıklı insanlar virüsten uzak kalmayı sağlayan güvenli alanlarına çekilebilme olanağına sahipken, yoksulluk ve işsizlikle boğuşan insanlar daha fazla sorunla yüzleşmişlerdir.²³⁰ Ayrıca sağlık emekçileri, tedarik sektöründe çalışanlar, bankacılar, market çalışanları, ulaşım emekçileri gibi kesimler hastalık ve ölümlere karşı daha savunmasız kalmışlardır. Bunun yanı sıra sağlık, eğitim hizmetleri, sosyal koruma kapasitelerinin önemi salgın döneminde daha fazla hissedilmiştir. Neoliberal politikaların sosyal politika kurumları üzerinde yarattığı yıpranma ve pek çok insanın sistemden hali hazırda dışlanmış olması, salgın ve kriz ortamında işsizlik, yoksulluk, yeni sosyal riskler söz konusuken ve sosyal yardım gibi uygulamalara bağımlı kitle büyümekte iken, krizin etkilerinin de şiddetlenmesine neden olmuştur.

Görüldüğü üzere pandemi, bir yandan dünya kapitalizminin eşitsizliklerine ayna tutarken bir yandan da iyi işleyen, eşitlikçi ve kamusal sosyal politika anlayış ve pratiklerinin önemini hatırlatmıştır. Bu çerçevede farklı çevrelerden mevcut politikalar ve bunların etkinliklerini sorgulayan, paradigma değişiminin mümkün olup olmadığını

²²⁹ Leach, M.; MacGregor, H.; Scoones, I.; Wilkinson, A. (2021), "Post-Pandemic Transformations: How and Why COVID-19 Requires us to Rethink Development", **World Development**, 138: 1-11., s. 5.

²³⁰ Örneğin Kim ve Bostwick, pandeminin ABD Chicago'da yaşayan Afro-Amerikalı yoksulları orantısız bir şekilde etkilediğini ifade etmişlerdir. Bunun mekânsal sosyal güvenlik açıkları ve risk faktörleri ile ilişkili olduğunu, Covid-19'un Afrika kökenli Amerikalı topluluklardaki orantısız etkilerinin Covid-19 krizinden önce var olan ırksal eşitsizliğin ve sosyal dışlanmanın bir yansıması olduğunu belirtmişlerdir. Kim, S., J.; Bostwick, W. (2020), "Social Vulnerability and Racial Inequality in COVID-19 Deaths in Chicago", **Health Education & Behavior**, 47(4): 509-513., s. 509.

tartışan değerlendirmeler gündeme gelmiştir. Örneğin ILO bu krizi “İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Avrupa’daki refah devletlerinin genişlemesi veya 1997 Asya mali krizinden sonra sosyal korumaya yapılan yatırımların örneklediği gibi, devletlerin sosyal koruma hükümlerini genişletmede eşi görülmemiş atılımlar yapabilecekleri benzersiz bir politika penceresi”²³¹ olarak ifade etmiştir. Capano vd. de pandeminin etkisininin büyük olmasının devletlerin davranış değişikliklerini tetikleme ihtimaline değinmişlerdir.²³² Leisering ise, bu tür makro olayların nüfusun geniş kesimlerinin yaşamını etkileyerek, sosyal bütünleşmeye ciddi tehditler oluşturarak, politikacıları sosyal koruma ilkelerini ve kurumlarını yeniden düşünmeye sevk edebileceğini ifade etmekle birlikte, bu duruma verilebilecek siyasi tepkilerin, yanıt vermemekten sembolik yanıtlar vermeye, geçici önlemlerden yasal düzenlemelerin kapsamının genişletilmesine ve hatta sosyal korumada toptan bir reforma kadar değişebileceğine işaret etmiştir.²³³

Peki, pandeminin başlangıcından günümüze kadar yaşadığımız süreçte iyimser beklentilerin karşılığını bulduğu, bu sorunlarla ilgili bütünlüklü çözüm arayışına girildiği söylenebilir mi? Bu sorununun yanıtını vermek için ülkelerin pandemiye verdikleri somut sosyal politika yanıtlarının neler olduğuna göz atmak gerekmektedir.

Öncelikle pandemi sürecinde aralarında farklılıklar olsa da devletlerin sosyal politikayı içeren rollerinden kaçamaz hale geldikleri, kamusal ve sosyal harcama düzeylerini artırdıkları bilinmektedir. Ancak sadece artan sosyal harcama düzeylerinin politika değişikliğinin tek ve önemli bir göstergesi olarak ele alınması hatalıdır. Zira ekonomik kriz zamanlarında sosyal harcama oranlarının, örneğin daha fazla sosyal

²³¹ ILO. (2021a), **Towards Solid Social Protection Floors? The Role of Non-contributory Provision During the COVID-19 Crisis and Beyond**, Social Protection Spotlight, January 2021, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/---soc_sec/documents/publication/wcms_766884.pdf (Erişim Tarihi: 09.04.2021).

²³² Capano, G.; Howlett, M.; Jarvis, D. S. L.; Ramesh, M. (2022), “Long-Term Policy Impacts of the Coronavirus: Normalization, Adaptation, and Acceleration in the Post-COVID State”, **Policy and Society**, 41(1): 1–12., s.1.

²³³ Leisering, L. (2021), “Social Protection Responses by States and International Organisations to the COVID-19 Crisis in the Global South: Stopgap or New Departure?”, **Global Social Policy**, 21(3): 396-420., s. 397.

yardım sunulması bir sonucu olarak artması normaldir. Bu çerçevede politikaların içeriği, kapsamı, yöntemi gibi pek çok hususun da değerlendirilmesi, bu politikaların, vatandaşların refah uygulamalarından yararlanma düzeylerinde bir genişlemeye, yahut prensiplerde bir farklılaşmaya işaret edip etmediğinin sorgulanması gerekmektedir.²³⁴

Pandeminin etkilerini azaltmak amacıyla dünyada en fazla öne çıkan sosyal politika önlemleri sağlık hizmetleri ile ilgili olmuştur. Başta Covid-19 vakaları için olmak üzere sağlık hizmetlerine erişimin artırılması, sağlık ödeneklerinden yararlanma koşullarının kolaylaştırılması, bu ödeneklerin süresinin uzatılması, yaşlılara, engellilere, çocuklara ve ailelere sağlık destekleri sağlanması bu uygulamalardan bazılarıdır. Ayrıca sosyal güvenlik sistemlerine erişimin pek çok ülkede sınırlı olması, krize çözüm arayışlarında özellikle sosyal yardımların/nakit transferlerin kullanılmasını beraberinde getirmiştir.²³⁵ Bunlar mevcut sosyal koruma politikaları içinde yer alan yardım programlarının düzeyinin artırılması, kapsamının genişletilmesi, yardımlara erişimin kolaylaştırılması, hak kazanma şartlarının esnetilmesi gibi uygulamaları içermiştir.²³⁶ Bunun yanı sıra bazı gelişmiş ülkelerde gelir testi yapılmadan sosyal yardım sunan belirli programların hayata geçirildiği de görülmüştür.²³⁷ Ayrıca bu süreçte istihdamı korumaya ve işsizlikteki artışı önlemeye yönelik uygulamalar da dikkat çekmiştir. Örneğin iş sözleşmelerinin devamlılığı için işten çıkarma sınırlamaları gibi yeni kuralların koyulması, kısa çalışma ödeneklerine erişimin kolaylaştırılması, işsizlik yardımlarının

²³⁴ Örneğin özel ve kamu sosyal koruma düzenlemelerinin gelirin yeniden dağıtımına etkileri farklılaşabilmektedir. Nitekim Goudswaard ve Caminada, toplam sosyal harcamaların daha büyük bir payının özel düzenlemelere tahsis edildiği ülkelerde, gelirin yeniden dağıtımının daha az olduğunu tespit etmişlerdir. Goudswaard, K.; Caminada, K. (2010), “The Redistributive Effect of Public and Private Social Programmes: A Cross-country Empirical Analysis”, **International Social Security Review**, 63(1): 1-19.

²³⁵ Gökbayrak, Ş. (2022), **a.g.e.**, 132.

²³⁶ Alsancak, F.; Balcı, E. (2021), “Pandemi Sürecinde Refah Rejimlerine Sosyal Koruma Politikaları Açısından Bir Bakış”, **Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi**, 7 (2): 111-122., s. 116.

²³⁷ Capano, G.; Howlett, M.; Jarvis, D. S. L.; Ramesh, M. (2022), **a.g.e.**, s. 4

artırılması,²³⁸ işsizlik ödeneklerinin verilme sürelerinin uzatılması ve telafi oranlarının artırılması,²³⁹ işsizlik sigortalarının kapsamının genişletilmesi,²⁴⁰ uzaktan eğitim ve danışmanlık sağlanması bunlardan bazılarıdır. Pandemi çerçevesinde çevrimiçi/uzaktan çalışma, izin hakkının kullanımı ve bakım izni verilmesi gibi işgücü piyasalarında değişiklik içeren bazı uygulamalar da söz konusu olmuştur. Bütün bunların yanı sıra işletmeleri desteklemeye yönelik uygulamalar da bu süreçte öne çıkmıştır.²⁴¹ Sosyal güvenlik katkıları ve vergilerin ertelenmesi, ücret sübvansiyonları,²⁴² kendi hesabına çalışanlar ve kobiler gibi gruplara geri ödemesiz ya da düşük faizli krediler sunulması,²⁴³ kredi ödemelerinin ertelenmesi bunlar arasında sayılabilir.

²³⁸ Amerika Birleşik Devletleri ve Birleşik Krallık'ta bu uygulama gerçekleştirilmiştir. Moreira, A.; Hick, R. (2020), "COVID-19, The Great Recession and Social Policy: Is This Time Different?", **Social Policy Administration**., 55: 261-279., s. 271.

²³⁹ Gökbayrak, Ş. (2022), **a.g.e.**, 133.

Portekiz ve Almanya gibi ülkelerde bu uygulama görülmüştür. Moreira, A.; Hick, **a.g.e.**, s. 271.

²⁴⁰ İşsizlik korumasının serbest meslek sahiplerine genişletildiği Finlandiya buna örnektir. Moreira, A.; Hick, R. (2020), **a.g.e.**, s. 271

²⁴¹ Ülkemizde de kısa çalışma ödeneği, nakdi ücret ödeneği, işsizlik ödeneği, ücret garanti fonu, telafi çalışması, sosyal güvenlik katkıları ve vergilerin ertelenmesi, ücret sübvansiyonları, işten çıkarma sınırlamaları gibi uygulamalar hayata geçirilmiştir. Höbel, Z.; Ergen Z. (2021), "İşsizlikle Mücadelede İstihdam Politikaları ve Pandemi Döneminde Uygulanan Reaktif Politikalar", **Yeni Fikir Dergisi**, 13(27): 01-12., s. 9.

Bununla birlikte Disk-Ar'ın 14 Nisan 2021 tarihli araştırma bülteninde İŞKUR Mart 2021 dönemine ait İşsizlik Sigortası Fonu (İSF) Bülteni çerçevesinde yapılan değerlendirmelerde, Nisan 2020 ile Mart 2021 dönemi arasında Covid-19 kapsamında İşsizlik Sigortası Fonu'ndan 2,5 milyon işçiye 10,2 milyar TL nakdi ücret desteği ayrılırken işverenlere 18,2 milyar TL doğrudan teşvik ve destek ayrılmasına (işverenlere verilen desteğin, işçilere verilen nakdi ücret desteğinin neredeyse iki katı olmasına) dikkat çekilmiştir. Disk-Ar. (2021), Araştırma Bülteni, 14 Nisan 2021, <https://arastirma.disk.org.tr/wp-content/uploads/2021/04/ISF-isveren-destekleri-ve-nakdi-ucret-haber-bulteni.pdf> (Erişim Tarihi: 26.08.2023).

²⁴² Ücret sübvansiyonları İtalya, Güney Kore, ABD'de mevcut planlarının bir uzantısını temsil ederken, İngiltere, Hollanda ve Macaristanda yeni uygulama olarak gerçekleştirilmişlerdir. Moreira, A.; Hick, R. (2020), **a.g.e.**, s. 271

²⁴³ T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı Kamu Maliyesi Raporu 2021-II'de; vergi ve sosyal güvenlik prim ertelemelerinin 70.2 milyar TL, kredi ertelemelerinin 143.2 milyar TL, kullanılan kredi toplamının 315.1 milyar TL olduğu belirtilmiştir. T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı. (2021b), **Kamu Maliyesi Raporu 2021-II**, Eylül 2021, <https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2021/10/Kamu-Maliyesi-Raporu-Eylul-2021.pdf> (Erişim Tarihi: 10.08.2022), s.36.

Genel olarak bakıldığında pandemi dönemindeki uygulamalar içerisinde sağlık sektöründe hasta ve yaşlı bakımı, işgücü piyasalarında uzaktan çalışma gibi konularda, pandemi sonrasındaki süreci etkileyebilecek bazı değişikliklerin yaşanması mümkündür.²⁴⁴ Ancak diğer başlıklarda ciddi ve kalıcı değişiklikleri öngörmek zordur. Zira neoliberalizmin hakim yaklaşım haline geldiği dönemden bu yana süregelen sosyal politika anlayış ve içeriklerinde bir değişim söz konusu olmazsa, rekabet baskısının sürdüğü, ekonomik krizin yoğunlaştığı, enflasyonun arttığı bir süreçte, devletlerin sosyal politika önlemlerinden hızla uzaklaşması oldukça olasıdır. Nitekim Saad-Filho, pandemi sonrasında neoliberallerin tanıdık konuşmalara geri dönebileceğini ve kamu hizmetlerinin yeniden itlaf turuna tabi tutulabileceğini iddia etmiştir.²⁴⁵ Chohan da pandeminin çok yönlü mali teşvik paketlerinin aktif olarak uygulanmasını gerektiren yeni politika yaklaşımlarına pencere açarak 2008 krizinden daha güçlü fırsatlar getirdiğini, bu dönemde gelir ve sosyal koruma programlarının krize hızlandırılmış tepkiler olarak meşru görüldüğünü belirtmiş, ancak pandemi yatıştığında neoliberal kemer sıkma paradigmasına geri dönülebileceğine işaret etmiştir.²⁴⁶

Bu öngörülerin karşılığını bulup bulmadığı, pandemi sürecinde izlenen sosyal politika anlayış ve pratiklerinin geçmişten farklılaşıp farklılaşmadığı, yahut bir paradigma değişikliğinin işaretlerini taşıyıp taşımadıklarını daha net görebilmek için farklı ülke ve bölgelerde pandemi dönemindeki sosyal politika uygulamalarını inceleyen araştırmaların bulgularına bakmak anlamlı olacaktır. Farklı sonuç ve değerlendirmeleri

²⁴⁴ Capano vd., pandemi ile birlikte işgücünün önemli bir bölümünün evden çalışması gibi uygulamaların tersine çevrilmesinin zor olabileceğini, yine kısa vadeli tepkiler olarak başlayan pek çok yeni programın krizin bitmesi ile ortadan kalkmayabileceğini vurgulamışlardır. Capano, G.; Howlett, M.; Jarvis, D. S. L.; Ramesh, M. (2022). **a.g.e.**, s. 5.

²⁴⁵ Saad-Filho, A. (2020), **a.g.e.**, s. 2.

²⁴⁶ Chohan, U., W. (2022), “The Return of Keynesianism? Exploring Path Dependency and Ideational Change in Post-Covid Fiscal Policy”, **Policy and Society**, 41(1): 68-82., s. 72-75.

içeren bu araştırmalar, bu süreçte öne çıkan yönelimleri görebilmemizde de yardımcı olacaktır.

Örneğın Leisering, Mart 2020 ile Mayıs 2021 arasında uygulanan veya planlanan önlemleri içeren Dünya Bankası arařtırmasından²⁴⁷ veri temin ederek yaptığı analizde, dünya nüfusunun neredeyse üçte birine sosyal yardım yoluyla ulaşıldığını, sosyal yardımlarda kapsamın genişlediğini, ancak kapsam genişlerken yardımların yeterliliğinin çok artmadığını, sosyal koruma müdahalelerinin birçok yönden sınırlı olduğunu belirlemiştir. Ayrıca ülkelerin çok daha sık biçimde yeni programlar uygulamaya koysalar da bir çok önlemin bir kerelik veya geçici nitelikte olduğuna işaret etmiştir.²⁴⁸ Seemann vd.'nin beş Avrupa ülkesinde (Danimarka, Fransa, İtalya, Almanya, Birleşik Krallık) yaptıkları çalışmada da, araştırmanın yapıldığı sürece kadarki kriz önlemlerinin ezici bir çoğunlukla geçici olduğu, yeni ve dönüştürücü olmadığı, derin yapısal değişiklikleri içermediği sonucuna ulaşılmıştır.²⁴⁹ Béland vd. de Kanada ve ABD'de yaptıkları çalışmada, bu ülkelerde çok fazla yeni uygulamanın gerçeleştirilmediğini, daha çok geçici politika önlemlerine yönelindiğini belirtmişlerdir.²⁵⁰ Bu araştırma sonuçlarına benzer biçimde ülkemizde de pandeminin etkilerini azaltmak için sosyal yardımlar öne çıkan politika araçlarından biri olmuş, bu çerçevede mevcut sosyal koruma politikaları içinde yer alan yardım programlarının kapsamının genişletilmesi, hak kazanma şartlarının esnetilmesi²⁵¹ gibi uygulamalar

²⁴⁷ Bu araştırma için bkz. Gentilini, U.; Almenfi, M.; Orton, I.; vd. (2020), Social Protection and Jobs Responses to COVID-19. A Real-Time Review of Country Measures. Version 14, 11 December. https://www.ugogentilini.net/wp-content/uploads/2020/12/Global-SP-COVID19-responses_Dec11.pdf (Erişim Tarihi: 09.04.2022).

²⁴⁸ Leisering, L., (2021). **a.g.e.**, s. 401-404.

²⁴⁹ Seemann, A.; Becker, U.; He, L.; Hohnerlein, E. M.; Wilman, N. (2021), "Protecting Livelihoods in the COVID-19 Crisis: A Comparative Analysis of European Labour Market and Social Policies", **Global Social Policy**, 21(3): 550–568., s. 565.

²⁵⁰ Béland, D.; Dinan, S.; Rocco, P.; Waddan, A. (2021), "Social Policy Responses to COVID-19 in Canada and the United States: Explaining Policy Variations Between Two Liberal Welfare State Regimes", **Social Policy Administration**, 55: 280–294.

²⁵¹ Alsancak, F.; Balcı, E. (2021), **a.g.e.**, s. 116.

gerçekleştirilmiş, kamu harcamalarında artış yaşanmış,²⁵² bununla birlikte uygulanan pek çok politika geçici nitelik arz etmiştir.²⁵³

Moreira ve Hick, pandemi sürecinde politika değişikliklerinin çoğu zaman sınırlı olduğunu belirtmekle birlikte Covid-19'a verilen kısa vadeli kriz yanıtlarının kararlılığının ve çevikliğinin önemine dikkat çekmişlerdir.²⁵⁴ Devereux ise Afrika'ya ilişkin yaptığı değerlendirmede, pandemideki sosyal koruma önlemlerinin mevcut yararlanıcılara sağlanan faydaların artırılmasını (dikey genişleme) ve yeni yararlanıcıların mevcut programlara kaydedilmesini (yatay genişleme) içerdiğini, bunların hızlı ve idari olarak basit olma avantajlarına sahip olmakla birlikte, Covid-19 tarafından daha savunmasız hale gelen, özellikle işten çıkarılmış ve sosyal sigortaya erişimi olmayan kayıt dışı çalışanları görmezden gelebilme özelliği taşıdığını belirtmiştir. Öte yandan mevcut programların genişletilmesine karşın yeni sosyal yardım programlarının oluşturulmasının daha yavaş olduğunu ifade etmiştir.²⁵⁵ Weisstanner da potansiyel bir kriz yanıtı olarak evrensel temel gelir politikalarına dair yaptığı çalışmada, dünyada evrensel temel gelir alanında çok az fiili politika değişikliği gözlemlendiğine işaret etmiştir. Nakit yardımlarının ise tek seferlik ve/veya geçici

²⁵² Hazine ve Maliye Bakanlığı'nın Eylül 2021 tarihli Kamu Maliyesi Raporu 2021-II'nin Ağustos 2021 verilerine göre; "salgının ekonomik etkilerinin azaltılması amacıyla Covid-19 ile mücadele kapsamında uygulanan tedbirlerin ekonomik büyüklüğü Ağustos 2021 itibarıyla toplamda 705,5 milyar TL" olmuştur. T. C. Hazine ve Maliye Bakanlığı. (2021b), **a.g.e.**, s.36.

²⁵³ Nitekim T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı'nın Kamu Maliyesi raporlarında salgınla ilgili maliye politikalarının "seçici", "odaklı ve "geçici" nitelik arz edeceği açıkça ifade edilmiştir. 2021-I ve 2022-II raporlarındaki ifadeler şöyledir: "..Salgınla mücadelede devreye alınan ve alınması muhtemel maliye politikaları; seçici, odaklı ve geçici bir nitelik arz edecek olup orta vadeli kamu maliyesi dengeleri üzerinde sapmaya izin verilmeyecektir." T. C. Hazine ve Maliye Bakanlığı. (2021a), **Kamu Maliyesi Raporu 2021-I**, Mayıs 2021, <https://ms.hmb.gov.tr/uploads/sites/12/2021/06/Kamu-Maliyesi-Raporu-1.pdf> (Erişim Tarihi: 10.08.2022)., s. 14.; T. C. Hazine ve Maliye Bakanlığı. (2021b), **a.g.e.**, s.17.

²⁵⁴ Moreira, A.; Hick, R. (2020), **a.g.e.**, s. 277.

²⁵⁵ Devereux, S. (2021), "Social Protection Responses to COVID-19 in Africa", **Global Social Policy**, 21(3): 421-447., s. 421.

olduğunu, araştırmanın yazıldığı döneme kadarki süreçte pandeminin sosyal politika alanında dikkat çekici değişikliklere yol açmadığını belirtmiştir.²⁵⁶

Hogan vd. pandeminin politika fikirlerini ve rutinlerini dönüştürüp dönüştürmediğini değerlendirdikleri çalışmalarında, paradigma değişiminin kriz tarafından harekete geçirilen otomatik bir süreç olmadığına, krizlerde politika başarısızlıklarının politika yapıcılarının çözüm arama yoluna ittiği görülebilse de, bunun mutlaka tamamen yeni bir politika dizisine yol açmayabildiğine dikkat çekmişlerdir. Bu çerçevede pandeminin bazı yakın sorun alanlarında (örneğin SARS gibi salgınlar ekseninde halk sağlığı konusunda) kritik bir kavşaktan çok bir hızlandırıcı işlev görerek, hali hazırda sürmekte olan değişim süreçlerindeki yol tıkanıklıklarının açılmasını kolaylaştırabildiğini, daha uzak sorun alanlarında ve değişimin henüz başlamadığı birçok sektörde ise önemli politika değişikliklerine yol açmadığını ifade etmişlerdir. Ayrıca pandeminin aciliyetine yanıt verme önceliğinin, daha uzak diğer sorun alanlarında değişimi frenleme işlevi görebileceğine de işaret etmişlerdir.²⁵⁷

Cook ve Ulriksen ise pandemi sürecinde farklı bölge ve ülkelerdeki uygulamalara ilişkin pek çok makaleyi değerlendirdikleri çalışmalarında, hükümetlerin mevcut refah programlarının kapsamını genişlettiğini veya sunulan faydaları artırdıklarını ve/veya mevcut refah sistemlerinin temel özelliklerini değiştirmeyen geçici önlemler aldıklarını, ayrıca farklı gruplara ulaşmaya yönelik bazı yenilikçi çabaların da görülebildiğini ifade etmişlerdir. Bununla birlikte araştırmanın yapıldığı döneme kadar büyük politika değişiklikleri olmadığını belirtmişlerdir.²⁵⁸ Yenilikçi bazı uygulamalara değinen başka araştırmalar da söz konusu olmuştur. Örneğin Spasova vd. sekiz ülkeyi kapsayan

²⁵⁶ Weisstanner, D. (2022), "COVID-19 and Welfare State Support: The Case of Universal Basic Income", **Policy and Society**, 41(1): 96-110., s. 96.

²⁵⁷ Hogan, J.; Howlett, M.; Murphy, M. (2022), "Re-thinking the Coronavirus Pandemic as a Policy Punctuation: COVID-19 as a Path-clearing Policy Accelerator", **Policy and Society**, 41(1): 40-52., s.46-48.

²⁵⁸ Cook, S.; Ulriksen, M. S. (2021), "Social Policy Responses to COVID-19: New Issues, Old Solutions?", **Global Social Policy**, 21(3): 381-395., s. 393-395.

(Belçika, Fransa, İrlanda, İtalya, Litvanya, Portekiz, Romanya ve İsveç) vaka çalışmalarında yenilikçi politikalara örnek olarak İrlanda ve Litvanya'nın bir hak kazanma süresi olmaksızın erişilebilen acil işsizlik yardımlarına ve İtalya'da olağan işsizlik ödeneğine erişemeyen kendi hesabına çalışanlar için geliştirilen özel bir plana işaret etmişlerdir.²⁵⁹ Leach vd. ise pandemi sürecinde görülen karşılıklılık ve dayanışmaya dayanan kapsayıcı ekonomilere dikkat çekmişlerdir. Bu çerçevede gıda tedariki alanında Hindistan ve Pakistan'daki yoksullara yaygın gıda bağıışı gibi dayanışma ve taban aktivizmi girişimlerini, Hindistan'ın Kerala Eyaleti'nde²⁶⁰ kadın dayanışma ağları tarafından işletilen ücretsiz topluluk mutfakları aracılığıyla gıda dağıtımını uygulamalarını örnek vermişlerdir.²⁶¹

Görüldüğü üzere pandemi sosyal politikayı tekrar gündeme getirse de, genel olarak bakıldığında anlayış ve pratikte ciddi bir değişim yaratmamıştır. Zira pek çok ülkede görülen genel eğilim, uygulamaların genelde tek seferlik ya da geçici olması, yahut değişikliklerin niteliğinin ciddi dönüşümleri içermemesi ile belirginleşmiştir. Hem yeni hem mevcut uygulamalar ağırlıklı olarak seçici, odaklı ve geçici olarak kurgulanmış, sosyal yardımlar ve nakit transferler ön planda yer almayı sürdürmüştür. İşgücü piyasalarında da rekabet edebilirlik ve esneklik odaklı politikalar devam ettirilmiştir.

²⁵⁹ Spasova, S.; Ghailani, D.; Sabato, S.; Vanhercke, B. (2022), Social Protection for Atypical Workers During the Pandemic: Measures, Policy Debates and Trade Union Involvement in Eight Member States, European Trade Union Institute (ETUI) Working Paper, 2022-10, <https://www.etui.org/sites/default/files/2022-04/Social%20protection%20for%20atypical%20workers%20during%20the%20pandemic-2022.pdf> (Erişim Tarihi: 26.04.2022)., s. 14-17.

²⁶⁰ Hindistan'ın güneybatı kıyısındaki Kerala eyaleti yaklaşık 50 yıldır yüksek düzeyde sosyal ve insani gelişme ve kronik yoksulluklarda hızlı azalma sağlayan, temel sosyal güvenlik konularında proaktif ve müdahaleci bir model ile dikkat çekmektedir. Bu eyaletin pandemi sırasındaki politikaları da bu anlamda ilgi uyandırmıştır. Kanımızca mevcut kriz dinamiklerinin ötesinde siyasi öznenin de belirleyici yönlerine işaret etmesi açısından önemli bir örnektir. Kerala Eyaleti kalkınma modeli ve Covid-19 pandemisi dönemi politikalarına yönelik ayrıntılı bilgi için bkz. Chathukulam, J.; Tharamangalam, J. (2021), "The Kerala Model in the time of COVID19: Rethinking State, Society and Democracy", **World Development**, 137: 1-13.

²⁶¹ Leach, M.; MacGregor, H.; Scoones, I.; Wilkinson, A. (2021). **a.g.e.**, s. 7.

Buraya kadarki değerlendirmelerimizden görülebileceği gibi, bugün kapitalizmin sürdürülebilirliği ve yönetilebilirliğine dair çözülmeyi bekleyen pek çok kilit sorun varlığını sürdürmekte, bu sorunların eşliğinde çoklu kriz sürecinden geçilmektedir. Bu durum gerek yakın gerekse uzak geleceğimiz açısından endişeli olasılıkları beraberinde getirmektedir. Bununla birlikte yaşadığımız sürecin hala belirsizlikler içerdieği de bir gerçektir. Belirsizliklerin yarattığı sis bulutlarını dağıtılabilmek için çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde takip edeceğimiz ölçek ve güzergah, küresel yönetim düzleminin etkili uluslararası kuruluşlarının geğmişten günümüze önemli kriz süreçlerindeki sosyal politika anlayışlarının analizi etrafında şekillendirilecektir. Zira bu aşamaya kadar gördüğümüz gibi, dünya kapitalizminin seyri içinde uluslararası kuruluşlar kritik roller üstlenmişlerdir. Bu kuruluşların geğmişten günümüze sosyal politika anlayışlarında bir farklılık olup olmadığının değerlendirilmesi, gelecek için olası politika çerçevelerine ilişkin önemli sonuçlar sunabilecektir. Bunun için ise öncelikle ‘küresel’ sosyal politika alanına dair kısa bir değerlendirme yapılması anlamlı olacaktır.

1.3. ‘KÜRESEL’ SOSYAL POLİTİKA VE ULUSLARARASI KURULUŞLAR: KISA BİR GİRİŞ

Yukarıda ele aldığımız tarihsel süreç, sosyal politikanın geğmişten günümüze aldığı yola dair genel bir görünüm sunmanın yanı sıra, kapitalist ekonomilerin birbirleri ile bağlarını, küresel kapitalist yönetim düzlemindeki etkili aktörlerin önemini, bu aktörlerin ulusal, bölgesel, küresel düzlemlerdeki politikalara etkisini²⁶² görmemize de

²⁶² Wood’un belirttiği gibi; “Küresel kapitalizme dair bir değerlendirme, eşit derecede temel olan iki gerçek arasında zorlu bir denge kurmak zorundadır: Bir yandan, her kapitalist ekonomi sadece diğer kapitalist ekonomilerle ilişki içinde varolur; diğer yandan ise, onu oluşturan özgöl, yerel, ulusal ve bölgesel ekonomilerden veya bunların

olanak sağlamıştır. Ayrıca küresel kapitalist yönetim düzleminin pek çok farklı aktörü ve güç ilişkilerini içeren oldukça grift bir yapıya işaret ettiğini de göstermiştir. Zira küresel düzlemdeki politikalar ulusal politikalar alanının bir toplamı olmadığı gibi, ulusal ve bölgesel politikalar da sadece uluslararası kuruluşların ve/veya etkili ülkelerin dayatmaları ile şekillenmemektedir. Diğer bir deyişle ulusal, bölgesel, küresel düzlemlerdeki politikalar birbirleriyle ve kapitalist sistemdeki diğer dinamiklerle yakından ilişkilidir. Örneğin uluslararası kuruluşların etkileri, üzerinde yükseldikleri kapitalizmin güncel durumunun yanı sıra, başta ulusal devletler olmak üzere sistemdeki diğer aktörlerle olan ilişkilerine de bağlıdır. Dolayısıyla bütün bu çerçeveye bize, uluslararası kuruluşlara dair yapılacak inceleme ve değerlendirmelerde, sistemin bütününe de bakılması, kapitalizmin dönemsel ihtiyaçları, ilişkileri, hakim yaklaşımları, sınıfsal güç dengeleri gibi pek çok dinamiğin gözetilmesi gerektiğini hatırlatmıştır.

Uluslararası kuruluşlar kendilerine has araç, yöntem ve ilişki ağları ile küresel olaylarda, kararlarda, sisteme ideolojik doğrultu sunmada, kavram, yaklaşım ve politika geliştirmede, bunları ulusal ve bölgesel politikalara yaymada roller üstlenmektedir.²⁶³ Zira tarihsel değerlendirmede gördüğümüz ve sonraki bölümlerde daha yakından ele alacağımız üzere bu kuruluşlar yalnızca ulusötesi sorunları ele almak için oluşturulmamış, ulusal, bölgesel ve küresel düzlemlerin tümünde dönemin gereksinimleri ekseninde bir bütün olarak kapitalizmin sürdürülebilirliğini ve yönetilebilirliğini sağlamaya yönelmişlerdir. Bu durum, kapitalizmin işlerliğinin sağlanmasında önemli bir yönetim aracı olan sosyal politikanın uluslararası kuruluşların ilgi alanına girmesini de açıklamaktadır. Nitekim en baskıcı kapitalist işleyiş içerisinde

arasındaki ilişkilerden soyutlanmış, hiçbir ‘küresel ekonomiden’ söz edilemez.” Wood; E. M. (2007), **Marx’a Dönüş**, İstanbul: Kalkedon Yayınları., s.36.

²⁶³ Deacon’a göre, uluslararası kuruluşlar ulusal politikayı çeşitli kanallardan etkilemektedir. Bunlar araştırma, gündem belirleme ve bilgi çerçevelerinin geliştirilmesi, politikaya dayalı kredilendirme ve proje koşulluluğu ile küresel kodların, kuralların ve normların oluşturulmasını içermektedir. Deacon, B. (2007), **Global Social Policy and Governance**, London: Sage Publications, s. 24.

dahi politika yapıcıların tam anlamıyla gündemden düşüremedikleri sosyal politikanın,²⁶⁴ kapitalizmin küresel dinamikleri ekseninde ele alınması olağandır. Dolayısıyla sosyal politika uygulamalarının şekillendirilmesinde yerel özellik ve dinamiklerin etkisi olsa da, sosyal politika anlayış ve uygulamalarının belirlenmesinde ve yönlendirilmesinde uluslararası aktör ve süreçler kritik roller üstlenmişlerdir.

Bu durum zaman içerisinde uluslararası sosyal politikayı bir araştırma alanı olarak daha dikkat çekici hale getirmiştir. Özellikle 1990'lardan bu yana bölgesel ve/veya küresel aktörlere, bu aktörlerin ulusal ve küresel politika alanlarına etkilerine odaklanmış oldukça geniş bir (yerli ve yabancı) literatür oluşmuştur.²⁶⁵ 'Küresel Sosyal Politika' (Global Social Policy) etiketi ile ortaya çıkan alan yazın da bunun bir örneğidir.²⁶⁶ Bu yazının kurucu ve önemli isimlerinden Deacon, bir ülkedeki 'sosyal'in, artık o ülkenin içinde bulunduğu küresel bağlama referans verilmeden anlaşılabilir hale geldiğini, pek çok sosyal problem küresel boyutlara sahip olduğundan uluslararası politika tepkilerine gereksinim duyulduğunu, ekonomik, sosyal ve politik yaşamın küreselleşmesi ile birlikte bölgesel veya küresel düzeyde ulusal üstü sosyal politika olarak kabul edilen bir alanın ortaya çıktığını belirtmiştir.²⁶⁷ Deacon'a göre, küresel sosyal politika iki unsurdan oluşmaktadır. Bunlardan ilki uluslararası kuruluşlar gibi

²⁶⁴ Wood'ın belirttiği gibi, neoliberalleşme süreci ile sosyal politikaların daraltıldığı dönemde dahi devletin sosyal işlevlerden tamamen vazgeçilememiştir. Yazara göre bu durum "sosyal güvenlikle ilgili en azından asgari bir 'güvenlik ağının' ekonomik başarı ve toplumsal istikrar için vazgeçilmez bir şey olduğu kanıtlanmıştır." Wood, E. M. (2003), **a.g.e.**, s. 158.

²⁶⁵ Bu çalışmalar ekonomi, siyaset bilimi, uluslararası ilişkiler, çalışma ekonomisi, sosyal politika gibi pek çok farklı disiplinin içerisinden çıkabilmektedir.

²⁶⁶ Küresel Sosyal Politika (Global Social Policy) yazını özel olarak sosyal politika konu ve sorunlarını inceleyen bir alan yazın oluşturması açısından dikkat çekmiştir. Bu etiket ile yapılan çalışmalar ilk olarak 1990'ların sonlarında ortaya çıkmıştır. Global Social Policy-Küresel Sosyal Politika dergisi ise 2001 yılında yayına başlamıştır. Deacon ve Stubbs, küresel sosyal politika alan yazınının küreselleşme ile yönetim tarzları, vatandaşlık rejimleri ve yeniden dağıtım uygulamaları arasındaki karmaşık ve değişen ilişkilerle ilgili olduğunu belirtmişlerdir. Deacon, B.; Stubbs, P. (2013), "Global Social Policy Studies: Conceptual and Analytical Reflections", **Global Social Policy**, 13 (1): 5-23., s. 6

²⁶⁷ Deacon, B. (2007), **a.g.e.**, s. 3.

küresel aktörler tarafından ulusal sosyal politika için sosyal politika reçetelerinin oluşturulmasıdır. İkincisi ise küresel yeniden dağıtım, küresel sosyal düzenleme ve küresel sosyal hakların (Küresel Sosyal Politikanın 3 R'si- Global social policy of redistribution, regulation and rights) ortaya çıktığı ulus üstü sosyal politikalar ve mekanizmalardır. Bu unsurlarla oluşan ilişkiler bütünü de küresel sosyal yönetim olarak ifade etmiştir.²⁶⁸

Deacon'un küresel sosyal politikanın ilk unsuru olarak belirttiği *küresel aktörler tarafından ulusal sosyal politika için sosyal politika reçetelerinin oluşturulması* hususu küresel düzlemde pratikte mevcuttur. Örneğin Dünya Bankası'nın başını çektiği, bununla birlikte pek çok uluslararası aktörün de destek verdiği, neoliberal emeklilik düzenlemelerinin kurgulanması ve pek çok ülkeye yayılması, bir küresel sosyal politika örneği olarak nitelendirilebilmektedir.²⁶⁹ Ayrıca IMF ve Dünya Bankası'nın koşullu kredi uygulamalarının ulusal politikaları etkilediği ve şekillendirdiği bilinmektedir. OECD de kredi koşulluluğu gibi uygulamalara sahip olmasa da ülke değerlendirmeleri, politika danışmanlığı gibi başka araçlarla ulusal politikaları yönlendirmektedir. ILO da dahil olmak üzere bu uluslararası kuruluşlar, kendi yaklaşım çerçevelerinden sosyal politika anlayış ve pratiklerinin geliştirilmesinde önemli roller oynamaktadır.

Deacon'un küresel sosyal politikanın ikinci unsuru olarak belirttiği *küresel yeniden dağıtım, küresel sosyal düzenleme ve küresel sosyal hakların ortaya çıktığı ulus üstü sosyal politika ve mekanizmaların* ise pratikteki karşılıklarını somutlayabilmek daha zordur. Küresel sosyal yeniden dağıtım başlığında sıkça tartışılan konular arasında göç, kalkınma yardımı, işçi dövizleri, küresel vergiler gibi konular yer almaktadır.²⁷⁰ Küresel sosyal düzenlemeler, sağlık, çalışma gibi konulardaki küresel düzenlemelere referans

²⁶⁸ Deacon, B. (2007), **a.g.e.**, s. 1

²⁶⁹ Bkz. Orenstein, M. A. (2005), "The New Pension Reform as Global Policy", **Global Social Policy**, 5(2): 175-202.

²⁷⁰ Kaasch, A. (2019), "Introduction to a Special Issue in Memory of Bob Deacon: Where Do We Stand in Global Social Policy Studies?", **Global Social Policy**, 19(1-2): 4-20., s. 12.

vermektedir. Bunlar, uluslararası çalışma standartları ve sosyal standartların yanı sıra, gıda standartları, uluslararası sağlık tedarikçileri, küresel kamu malları gibi konulardaki düzenlemeleri içermektedir. Küresel sosyal haklar da küresel yeniden dağıtım ve düzenlemelerin gerçekleştirilmesi ile bağlantılı olarak ele alınmaktadır.²⁷¹ Küresel yeniden dağıtım, küresel sosyal düzenleme ve küresel sosyal hakların ortaya çıktığı ulus üstü sosyal politikalar ve mekanizmalar için Deacon vd. 1997 yılında, “Artık küresel yeniden dağıtım mekanizmalarından, küresel düzenleyici mekanizmadan, küresel tedarik ve güçlendirme unsurlarından oluşan küresel bir sosyal politika var”²⁷² ifadesini kullanmışlardır. Bu ifadenin arkasında kanımızca 1990’lı yıllardan sonra küresel politikalar alanında sosyal meselelerin ağırlık kazanmaya başladığı fikri yatmıştır. Bununla birlikte bu hususta ciddi somut ilerlemeler kaydedilememiştir. Nitekim Deacon da sonraki değerlendirmelerinde, 1997 yılından 2007 yılına kadar olan bir dönemi kapsayan gelişmelerin ABD’nin tek taraflılığı, AB’nin sosyal korumacılığı, güney hükümetlerinin muhalefeti, modernist projenin kültürel farklılıklara saygı göstermediği düşüncesi gibi sebeplerden tökezlediğini iddia etmiştir.²⁷³ Ayrıca küresel yeniden dağıtımın, dünya yoksulluğunun azaltılmasına dair küresel söylemin bir parçası olmadığını belirtmiştir.²⁷⁴

Özetle Deacon’ın işaret ettiği küresel sosyal politikanın ilk unsuru olan küresel aktörler tarafından ulusal politika için sosyal politika reçetelerinin oluşturulması hususu bir gerçeklik iken, küresel yeniden dağıtım, küresel sosyal düzenleme ve küresel sosyal hakların ortaya çıktığı ulus üstü sosyal politikalar ve mekanizmalar hala daha çok bir ‘temenni’ye işaret etmektedir. Nitekim Deacon vd.’nin;

²⁷¹ Kaasch, A. (2019), **a.g.e.**, s. 13.

²⁷² Deacon, B. (2007), **a.g.e.**, s. 109.; Deacon, B.; Stubbs, P.; Hulse, M. (1997), **Global Social Policy: International Organisations and the Future of Welfare**. London: Sage Publications.

²⁷³ Deacon, B. (2007), **a.g.e.**, s. 110.

²⁷⁴ Deacon, B. (2007), **a.g.e.**, s. 111.

“Küresel sosyal düzenleme olmadan, serbest ticaret olmamalıdır. Küresel yeniden dağıtım olmadan, küresel bir sosyal düzenleme yapılmamalıdır. Vatandaşların (hükümetlerinin değil) yarar sağlamasını sağlamak için, küresel bir sosyal haklar mahkemesi önünde vatandaşların yetkilendirilmesi olmadan küresel bir sosyal yeniden dağıtım yapılmamalıdır.”²⁷⁵

ifadeleri mevcut durumdan ziyade, kendi bakış açılarından küresel sosyal reformist bir projeye dönük bir umut ifadesine işaret etmektedir. Dolayısıyla küresel yeniden dağıtım, küresel sosyal düzenleme ve küresel haklar, daha çok bir ‘küresel sosyal politika tahayyülünü’ yansıtmaktadır. Bu tahayyülün halen gerçeklik kazanmıyor olması aynı zamanda küresel sosyal politikanın sınırlılıklarına da işaret etmektedir. Bu sınırlılıkların pek çok nedeni üzerinde durmak mümkündür. Burada ise öne çıkan bazı nedenlere işaret etmek, daha somut örnekler üzerinden yapılacak tartışmaları ise uluslararası örgütlere odaklanacağımız bölümlere bırakmak daha doğru olacaktır.

Küresel sosyal politikanın sınırlılıklarına dair öne çıkan ilk neden, sosyal politikanın uzun yıllardır kapitalizmin kârlılık, sermaye birikimi, serbestleşme, verimlilik, rekabet gibi temel hedeflerine öncelik ve ağırlık verilerek şekillendirilmesidir. Nitekim eşitlik ve adalet gibi taleplere karşı kapitalizmin ilerleyişi için öncelenen bu temel hedefler, sosyal politikanın eşitlik ve adalete yönelmesine sınırlar çizmekte, sermaye sınıfı da bu sınırların korunması için uzun yıllardır büyük çaba sarf etmektedir. Bu, aynı zamanda kapitalizmin çelişkilerinin küresel politika alanındaki yansımalarından biri olarak da görülebilir. Zira kapitalizmde kapitalist devlet ve sermaye sınıfı için sermaye birikiminin sürekliliğini sağlamak bir önceliktir. Ancak bu önceliğe kitlenmiş olan sistemin sürekliliğini, gelişimini ve istikrarını sağlamak için sosyal politika uygulamalarına ihtiyaç duyulduğu da bir gerçektir. Bununla birlikte kapitalizmin kârlılık, sermaye birikimi ve rekabet hedefleri ile emekçi sınıfların ihtiyaç duyduğu

²⁷⁵ Deacon, B. (2007), **a.g.e.**, s. 110.; Deacon, B.; Stubbs, P.; Hulse, M. (1997), **a.g.e.**, s. 213.

eşitlikçi ve adil sosyal politika arasında sürekli bir gerilim vardır. Çünkü kapitalizm esasen meta yaratmakla, yeryüzünü kârlılık ve sermaye birikimine hep daha fazla açmakla ilgilidir. Daha eşitlikçi ve adil bir sosyal politika arayışı ise meta dışı alan yaratmakla, sermaye birikiminin önündeki sınırsız alanları sosyal eşitlik çerçevesinde sınırlamakla ilgili olmalıdır. Tarihsel ilerleyişte bu gerilimin sosyal politikaya yansıyan sonuçları, kapitalizmin dönemsel ihtiyaçlarının yanı sıra dönemin sınıfsal güç dengelerinin durumuna göre şekillenmiştir. Nitekim 1970’lerin krizi sonrasında işçi sınıfının güçsüzleştirildiği ve baskı altına alındığı bir ortamda sosyal politikanın anlam ve içeriği, neoliberal yaklaşım çerçevesinde kârlılık, verimlilik, rekabet edebilirlik gibi hedefleri öncelenerek dönüştürülmüştür. Bu çerçevede yıllar içinde uluslararası düzlemde özellikle kriz dönemlerinde yeniden dağıtımcı politikalar gündeme getirilmeye çalışılsa da bunlar hayata geçirilmemiştir. Bu durum eşitlikçi sosyal politikaya duyulan ihtiyacın kapitalizmin temel hedef ve ihtiyaçları ekseninde ötelenmesini yansıtan örneklerden sadece biridir.

Küresel sosyal politikanın sınırlılıklarına dair bir diğer önemli husus ise uluslararası normların nitelik ve etkileridir. Bu husus hem kapitalizmin temel hedefleri ve sosyal politikaya duyulan ihtiyaç arasındaki süregelen gerilimleri yansıtması, hem de küresel sosyal politika alanına dair bazı sorun ve soruları gündeme getirmesi açısından önemlidir. Nitekim uluslararası kuruluşlar nezdinde ortaya koyulan, hatta ulusal hükümetlerce de destek verilen ve imzalanan uluslararası norm ve programların, özellikle zayıf yaptırımlı yahut yaptırımsız oldukları hallerde, etkilerinin oldukça sınırlı kalabildiği bilinmektedir.²⁷⁶ Bu durumda akıllara şu soru gelmektedir: Uluslararası alandaki norm, anlaşma ve süreçlerin ‘küresel’ olarak adlandırılması ne kadar doğrudur? Kanımızca söz konusu normların uygulamadaki eksiklikleri göz önüne

²⁷⁶ Bu konudaki bir çalışma için bkz. Seekings, J. (2019), “The Limits to ‘Global’ Social Policy: The ILO, The Social Protection Floor and The Politics of Welfare in East and Southern Africa”, **Global Social Policy**, 19(1-2):139–158.

alındığında ‘küresel sosyal politika’ ifadesindeki ‘küresel’ sözcüğü, söz konusu normların küresel ölçekte etkili biçimde uygulanmasından çok, pratikte küresel düzlemde yer alan aktörlerce oluşturulmasını yansıtmakla kalmaktadır. Nitekim Seekings, küresel sosyal politika kavramının genellikle esnek bir kavram olduğunu, ancak kavramın özünde hükümetler arası ve diğer uluslararası kuruluşların ulusötesi veya küresel düzeyde sosyal politika yapımına dahil olduğu ve ulusal düzeyde de politika yapımını bilgilendirdiği fikrinin yattığını belirtmiştir.²⁷⁷

Bu çerçeve kanımızca küresel sosyal politikanın sınırlılıklarına dair bir başka hususa da işaret etmektedir. Bu, işgücü piyasalarının örgütlenmesi, sosyal politikaların kapsamının belirlenmesi gibi pek çok konuda kapitalizmin temel örgütlenme düzeyinin hala büyük ölçüde ulusal/yerel ölçeklere dayanmasıyla ilişkilidir. Nitekim Yeates, küreselleşme ve sosyal politika ilişkisini, uluslararası piyasalar ve uluslararası hükümet dışı kuruluşlar tarafından hükümete dayatılan kısıtlamalar çerçevesinde ele alan, küreselleşmeyi “karşı konulmaz ve uzlaşılması gereken” bir durum olarak gören, küresel güçlerin ulusal veya yerel güçler üzerindeki önceliğini vurgulayan güçlü küreselleşmeci bakış açısını eleştirerek, izlenmesi gereken yolun küreselleşmenin mücadele, direniş ve muhalefet yapılarını nasıl ortaya çıkardığını, devletlerin ve diğer çıkar gruplarının nasıl hareket ettiğini göstermek olduğunu belirtmiştir. Sosyal ve ekonomik refah için verilen bu mücadelelerin sonuçlarının hiçbir zaman önceden kesin olmadığına, bunların müzakere edildikleri bağlamla ilişkili olduklarına dikkat çekmiştir.²⁷⁸ Ayrıca devlet müdahalesi ve bölgeselleşmenin devam eden önemine de işaret etmiş, sosyal politika da dahil olmak üzere küreselleşmeye yönelik siyasi tepkileri şekillendirmede yerel faktörlerin ve bunların küresel faktörlerle etkileşimin önemini

²⁷⁷ Seekings, J. (2019), **a.g.e.**, s. 140.

²⁷⁸ Yeates, N. (2002), “Globalization and Social Policy: From Global Neoliberal Hegemony to Global Political Pluralism”, **Global Social Policy**, 2(1): 69-91.

vurgulamıştır.²⁷⁹ Dolayısıyla her ne kadar günümüzde sosyal politika küresel yönetim düzlemindeki aktörlere bakılmadan ele alınamaz hale gelmiş olsa da, ulusal/bölgesel aktörler, ulusal/bölgesel/küresel düzlemlerdeki güç ilişkileri, dengeleri, sınıfsal mücadeleler küresel sosyal politikaların belirlenmesi ve uygulanması açısından önemlidir.

Görüldüğü gibi uluslararası sosyal politika alanına dair çalışmalar, küresel kapitalist yönetim düzleminin grift doğasının da etkisi ile belirgin zorluklar taşımaktadır. Ancak daha önce de ifade ettiğimiz gibi günümüzde sosyal politika, artık küresel düzlemdeki aktörler dikkate alınmadan değerlendirilemez hale gelmiş durumdadır. Bu çerçevede söz konusu zorluklar çalışmamızda, uluslararası kuruluşların kapitalizmin tarihsel ve dinamik unsurları olarak ele alınması, kapitalizmin ve uluslararası kuruluşların temel hedef ve önceliklerinin tanımlanması, bu önceliklerin tarihsel ilerleyişte nasıl bir eksene oturtulduğunun değerlendirilmesi, önemli tarihsel dönemeçlerin bu kuruluşlarca nasıl yönetilmeye çalışıldığının sorgulanması ile aşılmaya çalışılacaktır. Böyle bir değerlendirmenin, yaşanan sürecin bütünü görmeyi, ele alacağımız uluslararası kuruluşların sistem içerisindeki rollerini, dönemsel sosyal politika anlayışlarını netleştirmeyi sağlayacağı, neticede de geleceğe dair politika eğilimleri konusunda sonuçlar sunabileceği düşünülmektedir.

Bu eksende tezin bundan sonraki üç bölümünde sosyal politikanın belirlenmesi ve yönlendirilmesinde önemli roller üstlenen Dünya Bankası, OECD ve ILO'nun kuruluşlarından günümüze uzanan süreçteki sosyal politika anlayışları, işgücü piyasası politikaları bağlamında incelenecek, bu konuda geçmişten günümüze uzanan süreçte önemli bir farklılaşma olup olmadığı sorgulanacaktır. Bu sorgulamada, sosyal politika başlıklarının birbirinden ayrılamayan içerik ve ilişkiselliklere sahip olduğu gözetilerek,

²⁷⁹ Yeates, N. (1999), "Social Politics and Policy in an Era of Globalization: Critical Reactions", **Social Policy & Administration**, 33(4): 372-393.; Yeates, N. (2002), **a.g.e.**

söz konusu kuruluşların ilgili dönemlerde öne çıkardığı diğer sosyal politika konuları da işgücü piyasası politikalarıyla ilişkisellikleri çerçevesinde tartışmalara dahil edilecektir. Dünya Bankası, OECD ve ILO'nun kapitalizmin önemli dönemeçlerindeki hedeflerinin, stratejilerinin, yaklaşımlarının, söylemlerinin, politika önerilerinin ele alındığı bu bölümler, ulusal ve uluslararası literatürde yapılmış olan çalışmaların yanı sıra, bu kuruluşların politika anlayışlarını içeren ayrıntılı bir kaynak incelemesine dayandırılacaktır. Bu çerçevede kuruluşların resmi internet siteleri, toplantı ve politika belgeleri, raporları, merkezi politika mesajlarını ileten önemli isimlerinin konuşma ve röportajları gibi geniş bir belge ağından yararlanılacaktır.

2. BÖLÜM: KURULUŞUNDAN GÜNÜMÜZE DÜNYA BANKASI VE SOSYAL POLİTİKA

Dünya Bankası'na dair tarihsel değerlendirmeye başlarken, bu kuruluşun politikalarının şekillenmesinde etkisi olan bazı organizasyonel özelliklere ve işleyiş mekanizmalarına değinmek gerekmektedir.

Dünya Bankası resmi olarak Birleşmiş Milletler ailesinin bir üyesi olsa da, özerk bir uluslararası kuruluştur.²⁸⁰ Beş ana organizasyonu bulunmaktadır. Bunlardan ilki orta gelirli ülkelere kredi sağlamaya yönelik Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (*IBRD-International Bank for Reconstruction and Development*), ikincisi düşük gelirli ülkelere yardım ve krediler sunmaya odaklanan Uluslararası Kalkınma Birliği (*IDA-International Development Association*)'dir. Diğer üç organizasyon ise daha çok özel sektör faaliyetlerinin teşvikine yöneliktir. Bunlar özel sektöre kredi sağlayan Uluslararası Finans Kurumu (*IFC-International Finance Corporation*), özel yatırımcılar için sigorta ve kredi garantilerine odaklanan Çok Taraflı Yatırım Garanti Ajansı (*MIGA-Multilateral Investment Guarantee Agency*), yatırımcılar ve hükümetler arasındaki anlaşmazlıklar için bir forum olan Uluslararası Yatırım Anlaşmazlıklarının Çözümü Merkezi (*ICSID-International Centre for Settlement of Investment Disputes*)'dir. Banka'nın gelirleri mevcutta 189 olan üye ülkelerden²⁸¹ toplanan fonlara ve fonların ödünç verilmesi ile elde edilen gelirlere dayanmaktadır. Bunun yanında Banka, küresel finans piyasalarında tahvil satabilmekte, kar amacı gütmeyen kuruluşlar adına kısa vadeli tröst fonları da yönetebilmektedir.²⁸²

²⁸⁰Dünya Bankası 1946 yılında faaliyete başlamıştır. Kasım 1947'de Birleşmiş Milletler ile Banka'nın BM'nin uzmanlaşmış bir kuruluşu olduğu ancak bağımsız bir uluslararası kuruluş olarak işlev göreceğini içeren bir anlaşmaya varılmıştır. <https://www.worldbank.org/en/archive/history/past-presidents/john-jay-mccloy>

²⁸¹ Bkz. <https://www.worldbank.org/en/about/leadership>

²⁸² Ravallion, M. (2016), "The World Bank: Why It Is Still Needed and Why It Still Disappoints", *Journal of Economic Perspectives*, 30(1): 77-94., s. 79.

Banka, üye ülke temsilcilerinin yıllık olarak toplandığı bir Guvernörler Kurulu (Yürütme Kurulu) tarafından yönetilmekte,²⁸³ bu kurula ise Dünya Bankası Başkanı başkanlık etmektedir. Banka başkanlarının seçilmesinde ve baş ekonomistlerin²⁸⁴ atanmasında ABD önemli bir ülke olarak öne çıkmaktadır. Zira oy ve veto hakkı üyelerin sermaye stoğuna göre belirlendiğinden, ABD bu haklara sahip olmakta ve böylelikle yönetimde, kararlarda²⁸⁵ ayrıca kredi ve faaliyetlerin yönlendirilmesinde etkili olmaktadır.²⁸⁶

Zabcı'nın ifade ettiği gibi Dünya Bankası “genellikle ekonomik bir kurum, 1945 sonrası dönemde kapitalist sistemin kurucu unsurlarından biri, bir finans kuruluşu olarak anılmasına” karşın, “siyasi, ideolojik ve kültürel”²⁸⁷ işlevleriyle de sistemde kritik roller üstlenmiştir. Nitekim Banka'nın küresel rekabetçi kapitalizmin ilerletilmesi misyonunu taşıyan bilgi üretimine, pek çok araştırma enstitüsünü, akademisyeni, uzmanı içine alan bilgi ağları ile üretilen bu bilginin yayılmasına verdiği önem bunun yansımalarından biri olmuştur. Dünya Bankası ve IMF'nin birlikte uyguladığı neoliberal dönüşüm programlarının, ülkelerin sosyal politika alanına ilişkin dil havuzunu yeniden şekillendirmesi²⁸⁸ de bu durumun kritik bir örneğini teşkil etmiştir.

²⁸³ 25 kişiden oluşan bu kurula en büyük altı hissedar ülke (ABD, Çin, Fransa, Almanya, Japonya, Birleşik Krallık) bir icra direktörü atarken, diğer üye ülkeler seçilen icra direktörleri tarafından temsil edilmektedir. Yönetim Kurulu kredi ve teminatların onaylanması, yeni politikaların benimsenmesi ile ilgilenmekte, idari bütçe, ülke yardım stratejileri ve borçlanma ve finansal kararlar da dahil olmak üzere Bankanın işlerini denetlemek için genellikle haftada en az iki kez toplanmaktadır. <https://www.worldbank.org/en/about/leadership>

²⁸⁴ Banka'nın üst düzey yönetim ekibinin bir üyesi olarak baş ekonomistler, Banka'nın genel uluslararası kalkınma stratejisine ve ekonomik araştırma gündemine küresel, bölgesel ve ülke düzeylerinde yön sağlamakla, başkana ve Banka yönetimine tavsiyelerde bulunmakla görevlidir.

²⁸⁵ ABD ayrıca Banka'nın en yoksul ülkelere kredi vermeye odaklanan Uluslararası Kalkınma Birliği IDA'ya tek ve en büyük katkıyı yapması ile bilinmektedir. Dünya Bankası üzerinde ABD etkisine dair bir çalışma için bkz. Hunter, R. (2002), “US Hegemony and the World Bank: The Fight over People and Ideas” **Review of International Political Economy**, 9(2): 201-229.

²⁸⁶ Zabcı, F. (2017), **a.g.e.**, s. 34.

²⁸⁷ Zabcı, F. (2017), **a.g.e.**, s.16.

²⁸⁸ Özüğurlu, M. (2018), **a.g.e.**, s. 29

Zira bu bölümdeki değerlendirmelerimizde göreceğimiz gibi, Özüğurlu'nun ifadesiyle “bütün bir dünyanın hızla işçileştiği bir evrede işçilerin kolektif varlığını yadsıyan”²⁸⁹ bu dil, işçi sınıfının tarihsel kazanımlarından uzaklaşan politikalarla somutlaşmıştır. Dolayısıyla sosyal politika alanında Dünya Bankası'nın etkisi önemlidir. Sosyal politikanın geleceğine dair olasılıkları anlayabilmek için de Banka'nın sosyal politika anlayışının ne yönde ilerlediğini değerlendirmek anlamlıdır.

Çalışmamızda bu değerlendirmeler kapitalizmin kritik tarihsel dönemeçlerini de içeren şu dönemselleştirme çerçevesinde yapılacaktır: İlk olarak Dünya Bankası'nın kuruluşundan Washington Uzlaşısı dönemine kadar geçen süreç özetlenecek, ardından Washington Uzlaşısı dönemi, sonrasında da Post-Washington Uzlaşısı'ndan 2008 krizine uzanan dönem incelenecektir. Bunun akabinde 2008 krizinden pandemiye kadar geçen süreç ve son olarak da pandemiden günümüze uzanan yıllar ele alınacaktır.²⁹⁰

2.1. KURULUŞTAN WASHINGTON UZLAŞISI'NA

Dünya Bankası'nın doğuşu, küresel sermaye piyasalarının zayıflığına dönük açığın kapatılması amacıyla, aralarında John Maynard Keynes'in de olduğu 44 ülkeden delegenin 1944'te Bretton Woods New Hampshire kasabasında bir araya gelerek IMF ile Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası'nı (IBRD-daha sonra Dünya Bankası olarak anılmıştır) kurmaya karar vermeleri ile gerçekleşmiştir.²⁹¹ Bretton Woods sistemi olarak anılan bu uluslararası yapıda, IMF ödeme dengesizliklerini yönetmekle, Dünya Bankası ise daha uzun vadeli kalkınma finansmanını sağlamakla görevlendirilmiştir. Banka'nın

²⁸⁹ Özüğurlu, M. (2018), **a.g.e.**, s. 38

²⁹⁰ Dünya Bankası, OECD ve ILO'ya dair değerlendirmelerimiz, kuruluşlarından 2023 Temmuz ayı başına uzanan süreci içerecektir.

²⁹¹ Ravallion, M. (2016). **a.g.e.**, s. 77.

ilk başkanı Eugene Meyer²⁹² de kuruluşun amacını “üretken amaçlarla sermaye yatırımını kolaylaştırarak, üye ülkelerin yeniden yapılandırılmasına ve geliştirilmesine yardım etmek”²⁹³ olarak ifade etmiştir.

Dünya Bankası ilk yıllarında 2. Dünya Savaşı’nda yıkıma uğramış Avrupa ülkelerine genel amaçlı krediler vermeye yönelmiştir. Ancak yeni kurulmuş ve yeterince güçlenememiş olmasının etkisiyle bu dönemde Avrupa ülkelerini ayağa kaldırma görevi daha çok Marshall Planı ve OECC ile sağlanmıştır.²⁹⁴ Eugene Meyer’ın kısa süren başkanlık döneminin ardından 1947-49 yılları arasında Dünya Bankası başkanlığını yürüten John J. McCloy²⁹⁵ dönemindeki krediler de genel olarak Avrupa’ya yönelik olmuş,²⁹⁶ 1946-49 yılları arasında Banka’nın daha geri planda kalmış olan gelişmekte olan ülkelere açtığı krediler ise kamu hizmetlerine ve geri ödeme potansiyeli yüksek görünen üretim alanlarına, enerji, sulama ve ulaşım gibi sektörlerde altyapı projelerini

²⁹² 18 Haziran 1946-18 Aralık 1946 arasında Dünya Bankası başkanlığını yürüten Meyer, bankacı ve yatırımcı olarak Wall Street’te çalışmış, 1933’te de Washington Post’u satın almıştır. Meyer savaş sürecinde devlet görevleri üstlenmiş, dönemin ABD Başkanı Truman’ın isteği ile Dünya Bankası’nın ilk başkanı olmuştur. Başkanlık yaptığı kısa dönemde Banka’nın üst düzey diğer görevlileri ile Yönetim Kurulu ve Başkan arasındaki sorumluluk paylaşımı, ABD ve Birleşik Krallık’ın konumu gibi konularda girdiği fikir çatışmaları neticesinde görevinden istifa etmiştir. <https://www.worldbank.org/en/archive/history/past-presidents/eugene-meyer>

²⁹³ Meyer, E. (1946), Address Presenting the First Annual Report. Meeting of the Board of Governors, September 30, 1946, Washington, D.C.: World Bank., <http://hdl.handle.net/10986/31686> (Erişim Tarihi: 08.10.2022)., s. 9.

²⁹⁴ Dünya Bankası’nın ikinci başkanı olan John McCloy, Banka’nın faaliyetlerinin Marshall Planı’na göre küçük kaldığını, ancak tasarlandığı gibi hükümetler ve finansal finansman arasında köprü olabilir ve dünya çapındaki özel sermaye akışını yeniden canlandırabilirse, Marshall Planı sahnedeki çekildikten çok sonra da faydalı bir şekilde varlığını sürdüreceğini ifade etmiştir. McCloy, J. J. (1948a), Address before the Overseas Press Club of America, New York City, March 16, 1948, Washington D.C.: World Bank, <http://hdl.handle.net/10986/31697> (Erişim Tarihi: 08.10.2022)., s. 2.

²⁹⁵ Esasen bir avukat olan McCloy, ABD Savunma Bakanlığı’nda çalışmış, ABD’nin savaş sırasında politikalarının geliştirilmesinde, atom bombasının kullanılması gibi kilit kararların çoğunda yer almıştır. Ayrıca savaş sonrasında 1947’de Almanya’nın yüksek komiserliği görevini de yürütmüştür. <https://www.worldbank.org/en/archive/history/past-presidents/john-jay-mccloy>

²⁹⁶ Bkz. McCloy, J. J. (1948b). The International Bank and World Trade. Address before the Thirty-Fifth National Foreign Trade Convention, New York City, November 8, 1948, Washington D.C.: World Bank., <http://hdl.handle.net/10986/31700> (Erişim Tarihi: 08.10.2022).

finans etmeye yönelmiştir.²⁹⁷ 1949-1962 tarihleri arasında başkanlık yapan Eugene R. Black²⁹⁸ döneminin başlarında da Banka operasyonlarında Avrupa'nın toparlanmasına öncelik verilmiştir. Black, bunun nedenini Avrupa'nın dünya ekonomisinin işleyişinde oynadığı önemli rolle ilişkilendirmiş, Avrupa ekonomileri istikrarlı bir temelde kurulmadıkça neredeyse hiçbir ülkenin ekonomik durumunun güvence altında olmayacağını iddia etmiştir.²⁹⁹ Bu iddialar esasında Dünya Bankası'nın savaş öncesi sömürgeciliğin bıraktığı dünya ekonomik işbölümünü veri aldığını³⁰⁰ da yansıtmıştır. Nitekim bu dönemde az gelişmiş ve gelişmemiş ülkelere verilen krediler üretim alanında gelişmiş ülke piyasalarındaki taleplere dönük ihrac kapasitesini artırma kaygısıyla şekillenmiş, bu ülkelerin ihracatla elde edeceği gelirlerin gelişmiş ülkelere yapılacak sınai ürünler ithalatı için kullanması istenmiştir.³⁰¹ Banka'nın kalkınma başlığındaki işlevi de özellikle 1940'lı yılların sonlarına doğru, esasen "sosyalist blok dışındaki yoksul ülkelere kalkınma amaçlı krediler sağlamak"³⁰² olarak belirginleşmiş, krediler ABD'nin jeostratejik amaçları için en önemli olan bölgelere yönlendirilmiştir.³⁰³ Süreç içerisinde de komünist genişlemeyi önlemek için kalkınma boyutu daha fazla öne çıkarılmaya başlanmıştır.³⁰⁴ Zira Black döneminde, kredilerin

²⁹⁷ <https://www.worldbank.org/en/archive/history/past-presidents/john-jay-mccloy>

²⁹⁸ 1. Dünya Savaşı sırasında ABD donanmasında görev alan Black, daha sonra bankacılık sektöründe önemli pozisyonlarda çalışmıştır. <https://www.worldbank.org/en/archive/history/past-presidents/eugene-robert-black>

²⁹⁹ Bkz. Black, E., R. (1949), Address Presenting the Fourth Annual Report. Opening Session of the Annual Meeting of the Board of Governors, September 13, 1949, Washington, D.C.: World Bank., <http://hdl.handle.net/10986/31726> (Erişim Tarihi: 08.10.2022)., s. 9.

³⁰⁰ Türel, O. (2017), **a.g.e.**, s. 155.

³⁰¹ Türel, O. (2017), **a.g.e.**, s. 155.

³⁰² Türel, O. (2017), **a.g.e.**, s. 155.

³⁰³ Zabcı, F. (2017), **a.g.e.**, s. 34.

³⁰⁴ Zabcı, 1949 yılında Çin'de gerçekleşen devrim ile birlikte ABD'nin Asya'daki bir müttefikini yitirmesinin bu kalkınma vurgularında etkili olduğuna işaret etmiştir. Zabcı, F. (2017), **a.g.e.**, s. 35.

borç alanların belirli davranışlarına bağlanması hususu Banka misyonunun bir parçası haline getirilmiştir.³⁰⁵

1950-68 yılları arasında Vietnam Savaşı (1955-1975), Küba Füze Krizi (1962), Çekoslovakya'nın işgali (1968) gibi uluslararası ekonomik ve siyasi gerilimler Banka'nın gündem ve faaliyetlerine yansımıştır.³⁰⁶ Bu dönemde Banka, ihracatı geliştirmeyi vurgulayan ve özel sektör yanlısı bir tutum geliştirerek, gelişmekte olan ülkelere dış ticaret ve sermaye işlemlerini serbestleştirmelerini önermiş, kalkınma konusundaki çalışmalarını da sürdürmüştür. Bütün bunlar kuruluşun organizasyonunun değişmesi ve faaliyetlerinin genişlemesini de beraberinde getirmiştir. Süreç içerisinde krediler ve teknik kadrolar büyümüş,³⁰⁷ 1955 yılında üye ülkelerden yetkililere eğitim vermek üzere Ekonomik Kalkınma Enstitüsü, 1956'da özel sektöre odaklanmak üzere Uluslararası Finans Kurumu (IFC),³⁰⁸ 1960 yılında ise yoksul ve gelişmekte olan ülkelere uzun vadeli kaynak sağlamak için Uluslararası Kalkınma Birliği (IDA) oluşturulmuştur. IFC'nin kuruluşu liberalleşmeye dönük politika anlayışına uygun ve önemli bir adım olsa da, bu dönemde Banka liberal politikalara dönük açık ve baskıcı

³⁰⁵ Rojas, C. (2015), "The Place of the Social at the World Bank (1949-1981): Mingling Race, Nation, and Knowledge", **Global Social Policy**, 15(1): 23-39., s. 24.

³⁰⁶ Bu gerilimler özellikle savaş sonrası kurulmaya çalışılan ekonomik dengelerin bozulma endişeleri ile söylemlere yansımıştır. Örnek için Bkz. Black, E. R. (1950), Address Presenting the Fifth Annual Report. Meeting of the Board of Governors, September 8, 1950, Washington D.C.: World Bank., <http://hdl.handle.net/10986/31730> (Erişim Tarihi: 08.10.2022)., s. 8.

³⁰⁷ Kapur, D.; Lewis, J. P.; Webb, R. (1997), **The World Bank: Its First Half Century (Vol 1)**, Washington D.C.: Brookings Institution Press., <http://documents.worldbank.org/curated/en/313081468322727631/The-World-Bank-its-first-half-century> (Erişim Tarihi: 04.10.2022)., s. 186-189.

³⁰⁸ IFC'nin ana amaçları Black tarafından; "İlk olarak buldukları ülkelerin ekonomileri için yüksek kalkınma önceliği olan özel yatırımcılarla birlikte yeni veya genişletilmiş girişimlerin finansmanına katkıda bulunmak; ikinci olarak üye ülkelerde sermaye piyasalarının kurulmasına veya gelişmesine katkıda bulunmak ve üçüncü olarak özel yabancı sermayenin uluslararası akışını teşvik etmek" olarak ifade edilmiştir. Black, E., R. (1962), Annual Address to the Board of Governors, September 18, 1962, Washington D.C.: World Bank., <http://hdl.handle.net/10986/31782> (Erişim Tarihi: 08.10.2022)., s. 10.

yönlendirmeler geliştirmemiştir.³⁰⁹ IDA'nın kuruluşu ise kanımızca dönemin ekonomik ve siyasi ayrışması çerçevesinde komünizmin yayılma tehdidi ve bunun küresel kapitalist ekonominin ilerlemesini engelleyebileceğine ilişkin endişelerle geliştirilen kalkınma politikaları ile ilişkili olmuştur. Bunun yanı sıra Türel, IDA'nın kuruluşunun Banka kadrolarının dünyadaki yoksulluktan giderek daha fazla kaygılanmaya başladıklarına işaret ettiğini, bu algı değişikliğinin ise kredi yapısının köklü bir biçimde yeniden yönlendirilmesinde değil, Dünya Bankası'nın faaliyet hacminin genişlemesinde tezahür ettiğini ifade etmiştir.³¹⁰ Banka faaliyetlerinin genişlemesi ise kaynak sorununu beraberinde getirmiş, bu süreçte kredi/ülke politikaları tartışmaları yaşanmıştır.³¹¹ Neticede kredi alacak ülkelerin makro ekonomik politikalarının daha fazla incelenmesi ve bu alanlara müdahale edilmesi eğilimi güçlenmiştir.³¹² Bu müdahaleler Dünya Bankası ile bazı borçlu ülkeler arasında gerilimlere de neden olmuştur.³¹³

³⁰⁹ Türel, bu dönemde Banka'nın gelişmekte olan ülkelerde ithal ikameci sanayileşme ve korumacılığa, ekonomik faaliyetlerin idari yönetimlerle kontrolüne ve hizmet üreten tesislerin kamu mülkiyeti altında bozulmasına kesin biçimde karşıya çıkmayacak kadar esnek ve gerçekçi bir tutum izlediğini belirtmiş, ayrıca “ulusal ekonomik planlamaya da hoşgörü ile yaklaştığını” ifade etmiştir. Türel, O. (2010), “Bir Uluslararası Finans Kuruluşun Evrimi: Dünya Bankası, 1944-...”, **Geç Barbarlık Çağı I: Dünya ve Türkiye** içinde, İstanbul: Yordam Kitap., s. 144.

³¹⁰ Türel, O. (2017), **a.g.e.**, s. 157.

³¹¹ <https://www.worldbank.org/en/archive/history/past-presidents/eugene-robert-black>; Türel, O. (2017), **a.g.e.**, s. 156.

³¹² Nitekim Black, bu süreçte öncelikle potansiyel borçlunun ek dış borç alma kabiliyetinin incelenmesinin ve ülkelerin genel ekonomik ve harcama sürdürme durumlarına dair değerlendirmelerin yapılmasının önemi üzerinde durmuştur. Bunun için borçlu ülkelere düzenli rapor talebinin, banka personelinin ülkeleri düzenli ziyaret ederek gözlem yapmasının önemine işaret etmiştir. Black, E., R. (1956), *The World Bank as Lender and Borrower: A Ten-Year Report. Delivered to the Economic Society of Zurich, Switzerland, Washington D.C.: World Bank.*, <http://hdl.handle.net/10986/32367> (Erişim Tarihi: 08.10.2022)., s. 5-7.

³¹³ Türkiye de bu gerilimlerin yaşandığı ülkelere biri olmuştur. Eylül 1954'te Dünya Bankası daimi temsilcisi Pieter Lieftinck'in ülkenin “egemenlik alanına giren hususlara yersiz müdahaleleri” dolayısıyla ülkeden ayrılması istenmiş, bunun üzerine 1960'a kadar Türkiye-Dünya Bankası ilişkileri askıda kalmıştır. 1950'lerde ve 1960'larda Brezilya ve Seylan ile (şimdiki Sri Lanka), 1957'de Kolombiya ile, 1963'te de Kore ile benzer gerilimler yaşanmıştır. Türel, O. (2017), **a.g.e.**, s. 156.; Kapur, D.; Lewis, J. P.; Webb, R. (1997), **a.g.e.**, s. 454-456.

1963-1968 arasında Dünya Bankası Başkanlığını yürüten George D. Woods³¹⁴ döneminde de özellikle IDA nezdinde Banka'nın kaynak sorunu sürmüştü,³¹⁵ buna karşın Banka kalkınma politikalarında tarımsal yatırıma daha fazla dahil olmaya, eğitim projelerini hızlandırmaya, ekonomik kalkınmada sanayinin teşvikine çalışmıştır.³¹⁶ Bununla birlikte 1950-68 döneminin bütününe bakıldığında kalkınma başlığında, yoksulluk ve bölüşüm sorunundan daha ziyade büyüme başlığına odaklanıldığı,³¹⁷ ihracatın geliştirilmesini vurgulayan piyasa dostu bir tutum geliştirilerek³¹⁸ gelişmekte olan ülkelere dış ticaret ve sermaye işlemlerini serbestleştirmelerinin önerildiği görülmüştür.³¹⁹

Özetle kuruluştan 1968 yılına kadar geçen dönemde Dünya Bankası, oluşturulan yeni uluslararası sistem içerisinde kendi varoluşunu kanıtlamaya, bu sistemi kapitalizmin gerekleri doğrultusunda güçlendirmeye, komünizm gibi alternatiflere karşı kapitalizmi altyapı, tarım gibi konulara yönelen kalkınma politikalarıyla ilerletmeye yönelmiştir. Bu süreçte Banka'da sosyal politika vurguları çok öne çıkmamıştır.

³¹⁴ George D. Woods Banka'daki görevinden önce ABD'de özel sigortacılık ve bankacılık alanında üst düzey yönetici olarak çalışmıştır. <https://www.worldbank.org/en/archive/history/past-presidents/george-david-woods>

³¹⁵ Woods bu problemleri konuşmalarında da dile getirmiştir. Örnek için bkz. Woods, G., D. (1966a), Address to the Economic and Social Council of the United Nations, December 20, 1966, Washington D.C.: World Bank., <http://hdl.handle.net/10986/32444> (Erişim Tarihi: 08.10.2022).; Woods, G., D. (1966b), Annual Address to the Board of Governors, September 26, 1966, Washington, D.C.: World Bank., <http://hdl.handle.net/10986/32443> (Erişim Tarihi: 08.10.2022).

³¹⁶ Daha önceki dönemde sulama, taşkın kontrolü ve arazi temizleme gibi büyük ölçekli yatırım projelerinin yanı sıra, bu dönemde arazi yerleşimi, çiftlik kredisi, hayvancılık gibi tarımsal faaliyetler üzerinde doğrudan etkisi olan faaliyetlere daha fazla dahil olması hedeflenmiştir. Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) ve UNDP gibi BM ve bağlı örgütleri ile işbirlikleri yapılmıştır. <https://www.worldbank.org/en/archive/history/past-presidents/george-david-woods>

³¹⁷ Türel, O. (2017), **a.g.e.**, s. 155-157.

³¹⁸ Nitekim bu dönemde IFC'nin rolünün genişletilmesi, kalkınma projelerinde devlet garantisi gereksiniminin özel teşebbüsü engelleyebileceğinin vurgulanması bunun örnekleri olmuştur. Banka'daki sanayi projeleri kadrosu bu süreçte IFC'ye devredilmiştir. <https://www.worldbank.org/en/archive/history/past-presidents/george-david-woods>

³¹⁹ Woods, G., D. (1964), Address to the United Nations Conference on Trade and Development, Geneva, March 25, 1964, Washington D.C.: World Bank., <http://hdl.handle.net/10986/31991> (Erişim Tarihi: 08.10.2022)., s. 3.

1968-81 yılları arasında Robert McNamara³²⁰ yönetimi altında ise Dünya Bankası önemli bir yeniden yapılanma dönemi yaşamış, önceliklerini yeniden tanımlamış,³²¹ kredilerinin ölçeğini arttırmış, personel sayısında ve niteliğinde genişlemeye gitmiştir.³²² Bu değişimler hem banka misyonunun Avrupa dışına daha fazla taşması, hem de yoksul ülkelere yönelen yeni kalkınma anlayışı³²³ ile yakından ilişkili olmuştur. Ayrıca Banka süreç içerisinde ‘ülke program belgeleri’ oluşturma düzeni kurarak üye ülkelerin projelerinin genel kalkınma projesine uyumunu sağlamaya çalışmıştır.³²⁴ Bu çerçevede ülkelerin izlenmesi ve değerlendirmesine, Banka raporlarına³²⁵ gösterilen ilgi ve önem artmıştır.³²⁶ Bunun yanı sıra McNamara, Banka’nın üniversiteler, vakıflar, diğer uluslararası ve bölgesel kuruluşlar gibi aktörlerle işbirlikleri geliştirilmesini de

³²⁰ Liberal bir ekonomist olarak bilinen Robert S. McNamara, Dünya Bankası başkanlığı öncesinde Ford Motor Company yöneticiliği yapmış, ABD başkanı Kennedy döneminde Vietnam Savaşı sırasında ABD Savunma Bakanlığı bürokrati olarak çalışmıştır. Keneddy daha sonra McNamara’yı Dünya Bankası başkanlığına önermiştir. <https://www.worldbank.org/en/archive/history/past-presidents/robert-strange-mcnamara>

³²¹ Türel, O. (2017), **a.g.e.**, s. 31.

³²² McNamara döneminde üye ülkelere verilen krediler on iki kat artmış, projeler çevre, kırsal kalkınma, su, eğitim gibi yeni sektörler yayılmıştır. Bu dönemde kredilerin coğrafi kapsamı da genişlemiş, McNamara’nın Çin Halk Cumhuriyeti ile üyelik müzakerelerinin kişisel sorumluluğunu üstlenmesinin sonucunda 1980’de Çin Halk Cumhuriyeti Dünya Bankası’na üye olmuştur. Ayrıca 1968 ve 1973 yılları arasında Banka’da profesyonel personel sayısı artmış ve banka personeli içerisinde ekonomistlerin yanına, antropoloji, sosyoloji, çevre bilimi uzmanlıklara sahip personeller eklenmiştir. <https://www.worldbank.org/en/archive/history/past-presidents/robert-strange-mcnamara>

³²³ Bu dönemde kalkınma konularının ortaklaştırılmasında IMF başta olmak üzere diğer uluslararası kuruluşlarla, Bölgesel Kalkınma Bankaları ve Fonlarla işbirliği öne çıkmış, ülke düzeylerinde yerel koordinasyon mekanizmalarının kurulması ve var olanların güçlendirilmesine çalışılmıştır. Bkz. McNamara, R. S. (1970c), Address to the U.N. Economic and Social Council. Delivered in New York, November 13, 1970, Washington D.C.: World Bank., <http://hdl.handle.net/10986/33149> (Erişim Tarihi: 08.10.2022)., s. 8-12.

³²⁴ <https://www.worldbank.org/en/archive/history/past-presidents/robert-strange-mcnamara>

³²⁵ Örneğin ilk Dünya Kalkınma Raporu Ağustos 1978 tarihinde yayınlanmıştır. Bkz. World Bank. (1978), **World Development Report 1978**, Washington D.C.: World Bank., <http://hdl.handle.net/10986/5961> (Erişim Tarihi 16.10.2022).

³²⁶ Bkz. McNamara, R. S. (1969), Address to the Board of Governors, September 29, 1969. Washington D.C.: World Bank., <http://hdl.handle.net/10986/33129> (Erişim Tarihi: 08.10.2022)., s. 22.

önemsemmiştir.³²⁷ Bütün bu çabalar ise Zabcı'nın işaret ettiği gibi, Dünya Bankası'nın 'bilgi bankası' olmasına giden yolda kurucu adımları içermesi açısından önem taşımıştır. Zira bu dönemde ciddi bir veri tabanı oluşturulmuş, bağımsızlığına yeni kavuşmuş ülkeleri kapitalizme yöneltmenin ve dünya ekonomik sisteminin bir parçası haline getirmenin "ekonomik ve ideolojik ağlarını" ören bu çabalar, "bankayı bilgi yoluyla iktidar kuran bir makine olmaya doğru" yönlendirmiştir.³²⁸

Bu dönemde yeni bir kalkınma paradigması oluşturma çabaları çerçevesinde McNamara'nın hem liberal söylemleri hem de refah devleti kavramlarını bir arada kullanması,³²⁹ Banka'nın ekonomik gündeminin bir parçası olarak sosyal politikayı duyurması dikkat çekmiştir.³³⁰ Bunun yanı sıra McNamara, Türel'in işaret ettiği gibi, piyasa mekanizmasının etkinliğine inancı çok güçlü bir isim olsa da, kamu müdahalesine ve mülkiyetine kategorik olarak karşı çıkmayan esnek³³¹ bir yaklaşım sergilemiştir. Bu çerçevede söz konusu dönemde nüfus kontrolü, çevre koruma, kentsel gelişim, tarım ve altyapı yatırımları ve makro politikalarda reform projeleri daha fazla kredilendirilmiş,³³² yoksulluk konusuna vurgu öne çıkarılmıştır. Örneğin McNamara 1973 yıllık toplantıda yaptığı konuşmada mutlak yoksulluk kavramını kullanmış,³³³

³²⁷ Bkz. McNamara, R. S. (1970a), Address to the Columbia University Conference on International Economic Development, New York, February 20, 1970, Washington D.C.: World Bank., <http://hdl.handle.net/10986/33133> (Erişim Tarihi: 08.10.2022)., s. 10-11.

³²⁸ Zabcı, F. (2017), **a.g.e.**, s. 40-41.

³²⁹ McNamara'nın bir konuşmasındaki, "Bir bütün olarak dünya topluluğu içinde zengin ulusların daha az avantajlı uluslara yardım etme sorumluluğu vardır. Bu duygusal bir hayırseverlik meselesi değildir. Bu doğrudan bir sosyal adalet meselesidir" ifadeleri bu açıdan ilgi çekicidir. McNamara, R. S. (1970b), Address to the Board of Governors, Copenhagen, September 21, 1970, Washington D.C.: World Bank, <http://hdl.handle.net/10986/33134> (Erişim Tarihi: 08.10.2022)., s. 10.

³³⁰ Rojas, C. (2015), **a.g.e.**, s. 23.

³³¹ Türel, O. (2017), **a.g.e.**, s. 250.

³³² McNamara 1969 tarihli Gubernurler Kurulu toplantısında bu politikalara yönelmelerinin gerekçesini bütünleşik bir yaklaşım geliştirmek çerçevesinde açıklamıştır. Buna göre Dünya Bankası'nın amacı hasta ekonomilerde iyi yatırımlar aramak değil, ekonomileri neyin hasta ettiğini anlamaya çalışmak, toparlanmayı ve sağlığı teşvik edecek iyileştirici adımları atmaktır. McNamara, R. S. (1969), **a.g.e.**, s. 5.

³³³ Bkz. <https://www.worldbank.org/en/archive/history#>

1978 Dünya Kalkınma Raporu'nun önsözünde de ekonomik büyümeyi hızlandırmayı ve yoksulluğu azaltmayı, kalkınmanın ikiz hedefleri olarak açıklamıştır.³³⁴

McNamara'nın yukarıda özetlediğimiz bütün yaklaşım çerçevesi Türel'e göre, onun ABD Savunma Bakanlığı görevi sırasında hem gelişmekte olan ülkelerde hem de gelişmiş ülkelerde yükselen antikapitalist mücadelenin farkına varmış olması ile yakından ilişkili olmuştur.³³⁵ Zabcı da, McNamara'nın Vietnam Savaşı'ndaki deneyimlerinin ve bu deneyimler neticesinde köylüleri kazanmanın yolunun altyapıya yatırımlarını da içeren geniş ve kapsamlı bir programdan geçtiğini sezmiş olmasının, onun uyguladığı programlarda etkili olduğuna işaret etmiştir.³³⁶ Saad-Filho da bu politikaların Sovyet ve Çin modellerinin ve ayrıca sol faaliyetlerin gelişmekte olan ülkelere bir alternatif sunduğu bir zamanda şekillendirilmiş olmasına dikkat çekmiştir.³³⁷ Özetle bu dönemde kapitalizm dışı alternatif yönetim modellerinin yayılmasına dair endişeler, kapitalizmin ilerleyişinin ülkelerin emekçi ve yoksul kesimlerinde yaratabileceği huzursuzlukların olası sonuçlar, ayrıca bütün bunların üretken emeğin daha verimli olabileceği koşulları baltalamasına dair kaygılar³³⁸ Banka'nın kalkınma politikalarının şekillenmesinde etkili olmuştur. Ancak McNamara döneminde gerçekleştirilen strateji değişiklikleri, Zabcı'nın ifade ettiği gibi, Dünya Bankası için ABD'nin stratejik çıkarlarından bir kopuşu yansıtmamıştır.³³⁹ Bunun yanı sıra Banka'nın bu dönemde uyguladığı yoksulluk ve tarım politikaları başta olmak üzere dönemin genel politik pratikleri de başarılı olmamıştır.³⁴⁰

³³⁴ World Bank. (1978). **a.g.e.**, s. 3.

³³⁵ Türel, O. (2017), **a.g.e.**, s. 249.

³³⁶ Zabcı, F. (2017), **a.g.e.**, s. 39.

³³⁷ Saad-Filho, A. (2011a), **a.g.e.**, s. 323.

³³⁸ McNamara'nın 1970 yılındaki bir konuşmasında, gelişmekte olan dünyada kentleşmede yaşanan olumsuz koşulların, sefalete, sağlık, eğitim, ulaşım gibi hizmetlere ulaşımında aksamalara yol açtığı, bu koşulların hastalıklar, düşük üretkenlik, sosyal gerilim, siyasi huzursuzluk gibi sorunları beslediği yönündeki ifadeleri bu açıdan dikkat çekicidir. Bkz. McNamara, R. S. (1970c), **a.g.e.**, s. 4.

³³⁹ Zabcı, F. (2017), **a.g.e.**, s. 39.

³⁴⁰ Goldman'dan akt. Zabcı, F. (2017), **a.g.e.**, s. 41.

1970’li yıllarda başta düşük ve orta gelirli ülkeler olmak üzere pek çok ülkenin ciddi ödemeler dengesi sorunları yaşadığı gözlenmiştir.³⁴¹ Bu ülkelerin Banka’ya borçlarını geri ödeyecek yeterli kaynağa sahip olmamaları hali, petrol fiyatlarının yükselmesi ve gıda fiyatlarının düşmesi ile birleşince, kriz büyümüştür.³⁴² Bu gelişmeler karşısında Dünya Bankası bazı çözüm arayışlarına girse de,³⁴³ esasen kredileri genişletmeye devam etmiş, 1970’lerde özellikle gelişmekte olan ülkelere ya da yeni beliren piyasa ekonomilerine kendi öz sermayelerini açacak miktarları bulan uzun dönemli krediler vermiştir.³⁴⁴ Zaman ilerledikçe ise sorunlar kuruluşa daha fazla yansımıştır. Nitekim McNamara’nın başkanlığının son yıllarında, Banka’nın uyguladığı pek çok ülke programı gecikmiş, küçültülmüş ya da işlerliğini yitirmiştir. Dahası Banka’nın üst düzey kadrolarında ortadaki başarısızlığın kötü makro politikalarından kaynaklandığı algısı oluşmuş,³⁴⁵ yoğun kredilendirme çabaları personelde nitelikten çok niceliğe önem verildiği yönünde eleştirilere sebep olmuş, ülkelerle ilişkilerde de sorunlar yaşanmıştır.³⁴⁶

Sonuçta Banka, dünya ekonomisini yönlendirmede yeni bir strateji ile hareket etmeye başlamış, 1979 yılında borç olan ülkeleri politika değişikliklerine yönlendirmek amacıyla yapısal uyum kredilerini başlatmış,³⁴⁷ “daha fazla verimlilik için daha fazla

Goldman, M. (2005), **Imperial Nature: The World Bank and Struggles for Social Justice in the Age of Globalization**, New Haven: Yale University Press.

³⁴¹ Bu dönemde gelişmekte olan ülkelerin ödemeler dengesi sorunları, büyük oranda ihracatların ithalatları karşılamamasından kaynaklanmıştır. Erdoğan, S. (2006), **a.g.e.**, s. 351-352.

³⁴² Zabcı, F. (2017), **a.g.e.**, s. 41.

³⁴³ Örneğin McNamara 1970 tarihli Güvernörler Kurulu toplantısında, dış borç ve ihracat kredilerinin aşırı kullanılması tehlikesi üzerinde durmuş, ani borç krizi tehlikesine karşı korunmaya yönelik çözümler bulmak için IMF ve OECD ile birlikte çalıştıklarını ifade etmiştir. McNamara, R. S. (1970b), **a.g.e.**, s. 5.

³⁴⁴ Zabcı, F. (2017), **a.g.e.**, s. 42.

³⁴⁵ Türel, O. (2017), **a.g.e.**, s. 251.

³⁴⁶ Bkz. <https://www.worldbank.org/en/archive/history/past-presidents/robert-strange-mcnamara>; Türel, O. (2017), **a.g.e.**, s. 31.

³⁴⁷ Bu kredilerin ilk denemeleri Türkiye, Filipinler, Kenya, Kolombiya ve Gana’da olmuştur. Türel, O. (2021), **a.g.e.**, s. 84.

özel sektöre yönelme” vurgusunu öne çıkarmıştır.³⁴⁸ 1979 tarihli Dünya Kalkınma Raporu’nda da işgücü piyasalarını serbestleştirmeye dönük eğilim de belirginleşmeye başlamıştır. Örneğin bu raporda kayıtlı işgücünün ve işçi sendikalarının işgücü piyasalarında ikiliğe yol açarak eksik istihdam ve işsizlik yaratabildiği, işgücünün verimli dağılımının bozulmasına ve verimsiz yatırımlara yol açabildiği iddia edilmiştir.³⁴⁹ İkiliğin ortadan kaldırılması için ise asgari ücretin doğru kullanılması, işverenlerin ücret belirleme üzerinde aşırı kontrol uyguladığı yerlerde sendikaların toplu pazarlık yeteneğinin güçlendirilmesi, kamu sektörü ücretlerinin rekabetçi tutulması, bazı durumlarda sosyal güvenliğin alternatif kaynaklardan finanse edilmesi, işe yerleştirmede bilgi sunumu ve istihdam kurumlarının kullanılması, uluslararası ticaret ortamının liberalleştirilmesi önerilerinde bulunulmuştur.³⁵⁰ Bu çerçevede, McNamara’nın son dönemlerinde neoliberal politikalara giden yolun açıldığını ortaya koymuştur.

1980’li yıllara gelindiğinde kapitalizmin yaşadığı sorunlar belirginleşmiş, sanayileşmiş ülkeler ekonomik durgunluğa girmiş, gelişmekte olan ülkeler bu kez daha ciddi ödemeler dengesi sorunlarıyla karşı karşıya kalmıştır.³⁵¹ Bu süreç 1980 Dünya Bankası Kalkınma Raporu’nun önsözünde McNamara tarafından “zor ve belirsiz” bir dönem vurgusu ile dile getirilmiştir.³⁵² Raporda bu zor dönemden çıkış için büyüme ve uyum süreçleri, yoksulluk, insani gelişme (*human development*) ve temel ihtiyaçlara yönelik vurgular öne çıkarılmıştır. Büyüme yoksulluğun azaltılması için hayati bir unsur olarak, insani gelişme de yoksulluğun azaltılmasına yönelik yaklaşımların

³⁴⁸ Bkz. <https://www.worldbank.org/en/archive/history/past-presidents/robert-strange-mcnamara>

³⁴⁹ Buna göre; çoğu gelişmekte olan ülkede istihdam koşullarındaki iyileştirmelerin güçlü olması, benzer yeteneklere sahip işçilere önemli ölçüde farklı ücretler ödenmesini beraberinde getirmekte, bu da işgücü piyasası ikiliğine neden olmaktadır. World Bank. (1979), **World Development Report 1979**, New York: Oxford University Press., <http://hdl.handle.net/10986/5962> (Erişim Tarihi 16.10.2022)., s. 54-55.

³⁵⁰ World Bank. (1979), **a.g.e.**, s. 55.

³⁵¹ Bu sorunun arkasında bu ülkelerin aşırı ve değişken faizlerle borçlandırılmaları yatmıştır. Erdoğan, S. (2006), **a.g.e.**, s. 351-352.

³⁵² World Bank. (1980), **World Development Report 1980**, New York: Oxford University Press., <http://hdl.handle.net/10986/5963> (Erişim Tarihi 16.10.2022)., s. iii.

tamamlayıcısı olarak gösterilmiştir. İnsani gelişme; eğitim ve öğretim, daha iyi sağlık ve beslenme, doğurganlığın azaltılması gibi ihtiyaçlar çerçevesinde ifade edilmiş, bu unsurlarda sağlanacak gelişimin hem yoksulluğu azaltacağı hem de büyümeyi artıracığı iddia edilmiştir.³⁵³ 1981 Kalkınma Raporu'nda da bu yaklaşım sürdürülmüş, ayrıca insani gelişmenin yoksullar için üretken iş fırsatlarının yaratılmasını içerdiği belirtilmiştir. Bu konudaki programların kamu tarafından finanse edilmesinin ise, büyüme sorunluken ve bütçeler baskı altındayken bu programları savunmasız kıldığına işaret edilmiştir.³⁵⁴ Ayrıca 1981 Kalkınma Raporu yapısal uyum politikaları çerçevesinde gerçekleştirilecek politika değişikliklerini büyük oranda yansıtması açısından dikkat çekici olmuştur. Sosyal programların maliyetlerinin devlet bütçelerini savunmasız kılma eğiliminde olduğu iddiası, hizmetleri uygun maliyetli hale getirme gerekliliğinin vurgulanması, belirli hizmetlerin bedelinin ödenmesi karşılığında yapılabileceğinin ifade edilmesi, kamu hizmetleri üzerindeki yükün bir kısmının özel sektörün orta sınıf ihtiyaçlarını (örneğin üniversite eğitimi veya belirli türdeki sağlık hizmetleri için) karşılamasına izin verilerek hafifletilebileceğinin dile getirilmesi, bunun örneklerini teşkil etmiştir.³⁵⁵ Bütün bu çerçeve, sosyal politika alanının metalaştırılmasına, hizmetlerin politikaların özel sektör ve üçüncü sektöre açılmasına giden bir sürecin habercisi olmuştur.

Özetle Dünya Bankası'nın neoliberal anlayış çerçevesinde ülke politikalarını yönlendirmeye yöneldiği bu yıllarda yoksulluk sorununun çözümü, büyüme ve temel ihtiyaçlar çerçevesinde ele alınan insani gelişme kavramıyla ilişkilendirilmiştir. İşgücü piyasası politikalarında da serbestleşmeye dönük işaretler görülmeye başlamış,

³⁵³ World Bank. (1980), **a.g.e.**

³⁵⁴ Bu konuda Brezilya, Hindistan ve Türkiye örnek gösterilmiş, bu ve benzeri ülkelerin kısmen dış kısıtlamalar nedeniyle sosyal programlarının büyümesini azalttığı ya da yavaşlattığı ifade edilmiştir. World Bank. (1981), **World Development Report 1981**, New York: Oxford University Press., <http://hdl.handle.net/10986/5964> (Erişim Tarihi 16.10.2022)., s. 97.

³⁵⁵ World Bank. (1981), **a.g.e.**, s. 98-99.

verimlilik ve rekabet edebilirliğin sağlanması çerçevesinde gerekli vasıflara sahip işgücününün yaratılmasına odaklanılmıştır. İşgücü piyasalarında arz yanlı politika önerilerine yönelik eşliğinde, bu piyasalardaki düzenlemelerin liberalleşme ekseninde gerçekleştirilmesi gerektiğine dönük söylemsel sabitler belirginleşmiştir. Yeni bir (neoliberal) uzlaşmaya tekabül eden bu çerçeve, aşağıda ele alacağımız dönemde önde gelen kapitalist devletler, etkili uluslararası kuruluşlar tarafından, yaşanan sorunların temel nedeninin devletçi kalkınma stratejileri olduğunu iddiasıyla yaygınlaştırılmıştır.

2.2. WASHINGTON UZLAŞISI DÖNEMİ

1980'li yılların başından itibaren neoliberalizm Dünya Bankası politikalarını şekillendirmiş, dahası Banka neoliberal politikaların üreticisi, uygulayıcısı ve ideolojik taşıyıcısı haline gelmiştir. Nitekim 1981-1986 yılları arasında Dünya Bankası başkanlığını yürüten Alden Winship (Tom) Clausen³⁵⁶ döneminde, Banka'nın neoliberal politikalara odaklanan pozisyonu daha fazla öne çıkmıştır.

Bu dönemde dünya ekonomisinin yaşadığı durgunluk ve borç krizinin getirdiği ekonomik zorluklar, ülkelerin Banka'dan daha fazla borç talepleriyle simgeleşmiş, kurumda kalkınma kredilerinin etkinliğinin sorgulandığı, bu konuda düzenlemelerin gerçekleştirildiği bir süreç yaşanmıştır.³⁵⁷ Kalkınma başlığında özel sektörün rolü ve

³⁵⁶ Clausen esasen hukukçu olmakla birlikte kariyerinde bankacılığa yönelmiş, bu sektörde önemli pozisyonlarda çalışmış, örneğin Bank America'nın başkanı ve CEO'su olarak görev yapmıştır. <https://www.worldbank.org/en/archive/history/past-presidents/alden-winship-clausen>

³⁵⁷ Bu dönemde Banka, yeni krediler için taahhüt ücretlerini iki katına çıkarmış, IDA kredileri için taahhüt ücretleri getirmiş ve yeni krediler için ek ücretler almaya başlamıştır. Ayrıca geleneksel sabit faizli krediler Banka'nın fon havuzunun maliyetine bağlı olarak altı ayda bir ayarlanabilen değişken faizli bir sistemle değiştirilmiştir. Clausen döneminde özel yatırımların, yatırımcıların gelişmekte olan ülkelerdeki politik riskleri yönetememeleri nedeniyle kısıtlandığı görüşü de yerleşmiş ve bu çerçevede 1986'da Çok Taraflı Yatırımlar Garanti Ajansı'nın (MIGA) kurulması için çalışmalar

ekonomik büyüme konuları daha fazla öne çıkarılırken, yoksullukla mücadele söylemi azaltılmıştır.³⁵⁸ Bu durum kuruluş içinde yoksullukla mücadele taahhüdünün terk edileceğine dönük eleştirilere neden olunca Clausen, bu başlığın Banka açısından önemini dile getirdiği bazı açıklamalar yapmıştır.³⁵⁹ Ancak esasen 1990'lı yıllara kadar yoksullukla mücadele başlığı geri planda kalmaya devam etmiştir.

Ayrıca bu süreçte Zabcı'nın işaret ettiği gibi, Banka'nın iç yapısında yeniden yapılanmalara gidilerek, personel tasfiyeleri yapılarak, neoliberal perspektifin rahatça dile getirilmesine, savunulmasına, meşrulaştırılmasına ve bu yönde politikaların daha sert bir biçimde uygulamabilmesine olanak tanıyacak düzenlemeler gerçekleştirilmiştir.³⁶⁰ Nitekim bu dönemde Banka, yaşanan krizden gelişmekte olan ülke hükümetlerini sorumlu tutmuş, bu ülkelere borçların ödenmesi konusunda baskılar yapmış, ülkelere kamu harcamalarını ve sübvansiyonları kısmalarını, idari kontrolleri kaldırmalarını, bazı kamu hizmet sunumlarını özel sektöre açmalarını talep etmiştir.³⁶¹

başlamıştır. <https://www.worldbank.org/en/archive/history/past-presidents/alden-winship-clausen>

³⁵⁸ Hall, A., (2007), "Social Policies at the World Bank: Paradigms and Challenges", **Global Social Policy**, 7(2): 151-175., s. 154.

³⁵⁹ Örneğin 1982'de Banka'nın yıllık toplantısında Clausen, "Dünya Bankası'nın temel amacının yoksulluğu azaltmak olduğunu" ifade etmiştir. 1983 Dünya Bankası Kalkınma Raporu'nun önsözünde de, raporda verimlilik odaklı yapılan vurguların Banka'nın yoksulluk konularına odaklanmasında herhangi bir değişikliğe işaret olarak görülmemesi gerektiğini belirtmiştir.

<https://www.worldbank.org/en/archive/history/past-presidents/alden-winship-clausen>;
World Bank. (1983), **World Development Report 1983**, New York: Oxford University Press., <http://hdl.handle.net/10986/5966> (Erişim Tarihi 16.10.2022)., s. iii.

³⁶⁰ Zabcı, F. (2017), **a.g.e.**, s. 45.

³⁶¹ Bu konulara dair örnek ifadeler için bkz. Clausen, A. W. (1983a), Remarks as prepared for delivery by A. W. Clausen, President, the World Bank and International Finance Corporation before the Society of American business and economics writers, May 10, 1983, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/955581467999375840/Remarks-as-prepared-for-delivery-by-A-W-Clausen-President-the-World-Bank-and-International-Finance-Corporation-before-the-Society-of-American-business-and-economics-writers> (Erişim Tarihi: 16.10.2022).; Clausen, A. W. (1984), Priority Issues for 1984 by A.W. Clausen, Presidential Speech, January 26, 1984, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/496891468331775011/Priority-issues-for-1984-by-A-W-Clausen> (Erişim Tarihi: 16.10.2022).; World Bank. (1982), **World**

Ayrıca gelişmekte olan ülkelerin borç krizinin çözümü için, bu ülkelerin ihracatlarını genişleterek döviz kazançlarını artırmalarını ve böylelikle diğer ülkelere mal ve hizmet alabilme kabiliyetlerini yükseltmelerini istemiştir.³⁶² Bu talep ise bir anlamda Banka'nın, ülkeler arasındaki geçmiş bağımlılık ilişkilerinin veri almaya devam ettiğini göstermiştir.³⁶³

Bu dönemde Banka'nın işgücü piyasalarının neoliberal yaklaşımla düzenlenmesine dönük talepleri de daha fazla somutlaşmıştır. Örneğin kapitalizmin içerisine girdiği kârlılık krizinin aşılması için sanayileşmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında üretim maliyetleri açısından büyük farklılıklara dikkat çekilerek³⁶⁴ gelişmekte olan ülkelerde yaşam standartlarının yükseltilmesi ve yoksullukla mücadelenin, verimliliğe her zamankinden daha fazla bağlı olduğu vurgulanmıştır. Bunun için ise beceri eksikliklerinin üstesinden gelmek, eğitimi çalışma ile ilişkilendirmek, daha etkili kariyer sistemleri oluşturmak, teşvik sistemlerini performansa bağlamak, girişimciliği ve

Development Report 1982, New York: Oxford University Press., <http://hdl.handle.net/10986/5965> (Erişim Tarihi 16.10.2022)., s. iii.

³⁶² Clausen, A. W. (1983b), The World Bank and International Finance Corporation Before the Trilateral Commission Conference on Disarray in the International Economy: Current Challenges and Constructive Next Steps, Presidential Speech, May 17, 1983, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/973831540962282843/Remarks-by-A-W-Clausen-President-the-World-Bank-and-International-Finance-Corporation-Before-the-Trilateral-Commission-Conference-on-Disarray-in-the-International-Economy-Current-Challenges-and-Constructive-Next-Steps> (Erişim Tarihi: 16.10.2022)., s. 4.

³⁶³ Şenses'in işaret ettiği gibi, bu dönemde sanayileşmiş kapitalist ülkelerde yavaşlamış olan verimlilik artışları ve şiddetlenen stagfasyonist eğilimler nedeniyle az gelişmiş ülkeler, sanayileşmiş ülkeler için sermaye birikim sürecinin sürdürülmesinde bir çıkış yolu olarak görülmüştür. Şenses, "azgelişmiş ülkelerin dünya kapitalist sistemine bu dönemde eklenmesini sanayilemiş ülkeler açısından gerekli kılan ve öne çıkan" temel unsurları şöyle ifade etmiştir: "Bunlardan birincisi, azgelişmiş ülkelerin sosyalist bloka ek olarak ayrı bir güç olarak ortaya çıkması ve mevcut güçler dengesini sorgulayarak uluslararası yeni ekonomik düzen çağrısında bulunmasıdır. İkinci unsur, başta yeni sanayileşen ülkeler olmak üzere azgelişmiş ülkelerde hız kazanan sanayileşme çabalarının sanayileşmiş ülke sanayilerinin uluslararası rekabet gücü açısından yarattığı kaygılardır. Üçüncü unsur ise, borç krizinin sanayileşmiş ülke finans piyasalarında yarattığı deprem sonucunda azgelişmiş ülkelerin borçlarını ödeme kapasitelerinin ancak ihracata yönelmeleriyle mümkün olabileceği yolundaki değerlendirmelerdir." Şenses, F. (2004), **a.g.e.**, s. 3.

³⁶⁴ Clausen, A. W. (1983b), **a.g.e.**, s. 4.

verimliliği teşvik etmek, sermayenin ve emeğin marjinal üretkenliklerine göre uluslararası ölçekte fiyatlandırılmasını sağlamak gibi önerilerde bulunulmuştur.³⁶⁵ Bu önerilerin yer aldığı 1983 yılı Kalkınma Raporu'nda ayrıca, süreç içerisinde “verimlilik ve dağıtım hedeflerinin çakıştığı ve takas edilmesi gereken durumlar” olacağına işaret edilmiş,³⁶⁶ kamunun verimsizlik yaratacak ölçüde genişlediği iddiası ile “kamu üzerindeki yükün azaltılması” gerektiğine vurgu yapılmıştır.³⁶⁷ Bunun yanı sıra asgari ücret uygulamalarının emek talebini azalttığı, ithalat kısıtlamaları ve sübvansede edilen faiz oranları gibi düzenlemelerin karaborsalara neden olduğu, gıdada düşük fiyatlandırmaların kıtlıklara ve ithalata daha fazla bağımlılığa yol açtığı iddia edilmiştir.³⁶⁸ Bütün bunlar, Dünya Bankası'nın kamu harcamalarının sınırlandırılması ekseninde sosyal politika uygulamalarını daraltmaya, işgücü piyasası politikalarını verimlilik ve rekabet edebilirlik çerçevesinde yeniden kurmaya yöneldiğini ortaya koymuştur. 1984 Kalkınma Raporu da bu yöneliş ve talepleri pekiştiren argümanları yinelemiştir. Nitekim söz konusu rapor, gelişmekte olan ülkeler için neoliberal yapısal uyumun, liberalleşmenin önemini vurgulamış,³⁶⁹ işgücü piyasalarının artan katılığı ve bunun reel ücretler üzerindeki güçlü yukarı yönlü baskı yarattığı fikri ile kamu

³⁶⁵ World Bank. (1983), **a.g.e.**, s. iii., 42-43, 101-103.

³⁶⁶ Rapora göre verimlilik için, sermayenin ve emeğin marjinal üretkenliklerine göre uluslararası olarak fiyatlandırılması gerekmektedir. Başka bir deyişle çıktı başına işgücü maliyetleri, uluslararası düzeyde rekabetçi tutulmalı ve faiz oranları dış borçlanma maliyetini yansıtmalıdır. World Bank. (1983), **a.g.e.**, s. 42-43.

³⁶⁷ Zira raporun iddiasına göre, birçok ülkede kamu sektörünün genişlemesi, yönetim kapasitesini ciddi verimsizliklerin ortaya çıktığı noktaya kadar genişletmiştir. Hükümetler ekonomik faaliyeti çok fazla kontrol etmeye çalıştıkları için kilit fiyatlamalar (döviz kurları, faiz oranları ve enerji fiyatları gibi) bozulmuş ve neticede de verimlilikte sorunlar yaşanmıştır. World Bank. (1983), **a.g.e.**, s. 46.

³⁶⁸ World Bank. (1983), **a.g.e.**, s. 52-53.

³⁶⁹ Raporun önsözünde Clausen, gelişmekte olan ülkelerin ticaret korumalarını azaltmalarının ve dışa dönük politikalar benimsemelerinin, ülkelerin kendi çıkarları için iyi olacağını belirtmiştir. Raporda ayrıca liberal ticaret ve döviz kuru politikalarının benimsenmesi, iş yaratmanın önündeki kurumsal engellerin kaldırılması, tarımda yeni fiyatlandırma politikalarının sağlanması, nüfus artışının azaltılması önerilmiştir. World Bank. (1984), **World Development Report 1984**, New York: Oxford University Press., <http://hdl.handle.net/10986/5967> (Erişim Tarihi 16.10.2022)., s. iv, 79-105.

harcamalarının ve mali açıkların arttığını iddia etmiş,³⁷⁰ sorunların giderilmesi için ise işgücü piyasalarının esnekleştirilmesini, ticaretin serbestleşmesini ve sermaye akışları ve krediler konusunda uluslararası işbirliği ve eşgüdüm konularını gündeme getirmiştir.³⁷¹

Clausen döneminde yapısal uyum kredileri ve politikalarına verilen büyük önem, Banka'nın analitik çalışmalarının genişletilmesini ve yoğunlaştırılmasını da beraberinde getirmiş,³⁷² dahası bu çalışmalar ülkelerin ekonomik politikalarına ve iç işleyişlerine müdahaleyi de içermiştir. Zira borç krizindeki ülkelerin kredi alabilmeleri, serbest ticaretin teşvik edilmesi, kamu harcamalarının kısılması, kemer sıkma önlemleri, tarım politikalarının liberalleştirilmesi, işgücü piyasalarının esnekleştirilmesi gibi şartları kabul etmelerine bağlanmıştır.³⁷³ Bu şartlar kalkınma raporlarında da dile getirilmeye devam edilmiştir. Örneğin 1986 Kalkınma Raporu'nda -yine küresel bağımlılık ilişkilerini veri alan anlayış çerçevesinde- gelişmekte olan ülkelere liberalleşme ve işgücü piyasalarında esneklik odaklı politikalar salık verilmiştir.³⁷⁴ Asgari ücret ve işgücünü koruma önlemlerinin ücret maliyetlerini artırdığı, ücret yapısına zarar verip ücretlerin ticaret şartlarındaki değişikliklere uyumunu yavaşlattığı, enflasyonu

³⁷⁰ Raporda, sanayi ülkelerindeki reel ücret katılığının, yüksek işsizlikle enflasyonun birlikte yaşanmasına katkıda bulunduğu belirtilmiş, ayrıca özellikle sağlık hizmetleri ve emekliliğe odaklanan kamu harcama artışlarının vergilerle karşılanamaması durumu çerçevesinde bütçe açıklarının doğduğu iddia edilmiştir. World Bank. (1984), **a.g.e.**, s. 13-16.

³⁷¹ Bkz. World Bank. (1984), **a.g.e.**, s. 34-50.; Clausen, A. W. (1983a), **a.g.e.**; Clausen, A. W. (1984), **a.g.e.**

³⁷² Bkz. <https://www.worldbank.org/en/archive/history/past-presidents/alden-winslip-clausen>

³⁷³ Türel, O. (2021), **a.g.e.**, 84.

³⁷⁴ Raporda dünya ticaretini artırmak amacıyla ticaret kısıtlamalarını azaltmak için uyumlu bir çabaya ihtiyaç duyulacağı vurgulanarak, sanayileşmiş ülkelerin politikalarının dünya ekonomisinin şekillenmesinde “temel bir rol” oynayacağı ifade edilmiştir. Ancak rapora göre bu, gelişmekte olan ülkelerin kendi politikalarını değiştirerek fayda sağlayamayacağı anlamına gelmemektedir. Onlar yüksek büyüme oranlarına ulaşmak için; istikrarlı para ve maliye politikalarının oluşturulmasına, fiyat çarpıklıklarının azaltılmasına ve işgücü piyasalarında daha fazla esnekliğin getirilmesine çalışmalıdır. World Bank. (1986), **World Development Report 1986**, New York: Oxford University Press., <http://hdl.handle.net/10986/5969> (Erişim Tarihi 16.10.2022), s. 3.

düşürmeyi zorlaştırdığı gibi iddialarla, esnekleşmenin gerekliliği üzerinde durulmuştur.³⁷⁵ Diğer bir deyişle emeğe güvence sağlayan politikalar katılık olarak sunulmuş, esneklik ise zorunlu bir politika gereksinimi olarak öne çıkarılmıştır. Nitekim raporda, piyasalarda iş yaratmak için esnekliğin ve işgücü maliyetlerinin azaltılmasının bir ihtiyaç olduğunu belirtilmiş, bu çerçevede de işgücü eğitimi ve hareketliliğini teşvik etmek, işsizlik sigortasını ve sosyal yardımları azaltmak, ücret ödemelerini verimlilik artışlarıyla uyumlu kılmak gibi politikaları önerilmiştir.³⁷⁶

Clausen'in ardından Barber Conable³⁷⁷ 1986-1991 tarihleri arasında Dünya Bankası başkanlığını üstlenmiştir. Bu dönemde de devam eden borç krizi çerçevesinde, başta Banka'nın yapısal dönüşüm programlarını uygulayan ülkelere olmak üzere, krediler verilmeye devam edilmiş, ek krediler hazırlanmıştır. Bu krediler çerçevesinde IMF ve Dünya Bankası yakınlaşması da güçlenmiştir.³⁷⁸ Ancak süreç ilerledikçe yapısal uyum politikalarının toplumlara olumsuz etkileri ortaya çıkmaya başlamış,³⁷⁹ işsizlik ve gıda fiyatlarının artması, başta sosyal harcamalar olmak üzere kamu harcamalarının kısılması ve ücretlerin düşürülmesi gibi uygulamalarla birleşince sorunlar belirginleşmiştir. Bu çerçevede Banka, önerdiği neoliberal politikaların meşruiyetini sağlamak amacıyla,

³⁷⁵ World Bank. (1986), **a.g.e.**, s. 21, 29.

³⁷⁶ World Bank. (1986), **a.g.e.**, s. 47.

³⁷⁷ Hukuk eğitimi almış olan Conable, Dünya Bankası başkanlığı öncesinde kariyeri politika üzerine kurmuş, ayrıca Kore savaşında ABD ordusunda görev yapmıştır. Conable, Dünya Bankası başkanlığına geldiğinde, Wall Street deneyimi olmayan ilk başkan olarak dikkat çekmiştir. <https://www.worldbank.org/en/archive/history/past-presidents/barber-conable>

³⁷⁸ Örneğin Mart 1986'da IMF'nin yapısal kredilendirmesinin bir ön koşulu olarak, donör ülkelerle birlikte politika çerçeve belgeleri hazırlanması hususu kabul edilmiştir. Mart 1989'da da iki kurum arasında birincil sorumlulukların tahsis edildiği ve yakın işbirliğine ihtiyacı yeniden teyit eden bir anlaşma müzakere edilmiştir. <https://www.worldbank.org/en/archive/history/past-presidents/barber-conable>

³⁷⁹ Saul, en yoksul ülkelerin 1990'ların ortalarına kadar borçlarını kendilerine zarar vermeden ödeyememez hale gelmiş olduklarına dikkat çekmiştir. Saul, J., R. (2018), **Küreselleşmenin Çöküşü: Dünyanın Yeniden Keşfi**, (Çev: Erdem İlgi Akter), İstanbul: Ayrıntı Yay., s. 155.

çevreye sosyal konulara yönelik vurgular yapmış,³⁸⁰ yoksulluğun azaltılmasına bağlılığını ifade eden söylemlere yönelmiştir.³⁸¹ Örneğin Conable 1988 tarihli Guvernörler Kurulu toplantısında, Dünya Bankası'nın hedeflerini yoksulluğun azaltılması, çevre için eylem, büyüme için gündem olarak dile getirmiştir.³⁸² Bu vurgulara karşın söz konusu dönemde neoliberal uyum talepleri devam etmiştir.

Nitekim 1987 Kalkınma Raporu'nda dışa dönük bir ticaret stratejisinin benimsenmesi çerçevesinde ticaret reformu, bütçe açıklarının azaltılmasına yönelik makroekonomik reform, yatırım düzenlemelerinin rasyonelleştirilmesi ve yurtiçi rekabet ortamının sağlanması için işgücü piyasası reformları önerilmiştir.³⁸³ Ayrıca bu raporda da esnekleşme bir 'gereklik' olarak sunulmaya devam edilmiş, bu gereklik de

³⁸⁰ Bu dönemde çevre ve yoksullukla mücadele başlığının yanı sıra nüfus artışını azaltmaya dönük programlar, kalkınmada kadınların rolünün geliştirilmesi gibi konular da dile getirilmiştir. Conable'ın bu konuları da içeren bazı konuşmaları için bkz. Conable, B. B. (1986b), The Board of Governors by Barber B. Conable, Presidential Speech, September 30, 1986, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/814451489065246271/Address-to-the-Board-of-Governors-by-Barber-B-Conable> (Erişim Tarihi: 16.10.2022)., s. 13.; Conable, B. B. (1987a), Presidential Speech, May 5, 1987, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/649511468160186469/Address-to-the-world-resources-institute> (Erişim Tarihi: 16.10.2022).; Conable, B. B. (1987b), The Safe Motherhood Initiative, Presidential Speech, February 10, 1987, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/876231468148493307/The-safe-motherhood-initiative> (Erişim Tarihi: 16.10.2022).; Conable, B. B. (1989), The New Zealand and the World Bank: Meeting the Challenge of Development in an Interdependent World, Presidential Speech, February 20, 1989, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/229891488951838510/Address-by-Barber-B-Conable-President-to-the-New-Zealand-and-the-World-Bank-meeting-the-challenge-of-development-in-an-interdependent-world> (Erişim Tarihi: 16.10.2022)., s.

³⁸¹ Bu çerçevede Banka'da 1986 yılında yoksulluk programlarını gözden geçirmek için kıdemli personelden oluşan bir görev gücü atanmış, uyum programlarının yoksulların gelir ve tüketimleri üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmak için daha iyi tasarlanması konusu gündeme gelmiştir. <https://www.worldbank.org/en/archive/history/past-presidents/barber-conable>

³⁸² Conable, B. B. (1988a), The Board of Governors by Barber B. Conable, Berlin (West), Germany, Presidential Speech, September 27, 1988, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/225771468762377382/Address-to-the-Board-of-Governors-by-Barber-B-Conable-Berlin-West-Germany> (Erişim Tarihi: 16.10.2022).

³⁸³ World Bank. (1987), **World Development Report 1987**, New York: Oxford University Press., <http://hdl.handle.net/10986/5970> (Erişim Tarihi 16.10.2022)., s. 4-5.

kamunun ücret politikaları ve iş güvencesini düzenleyen müdahale biçimlerinin maliyetleri yükselttiği, istihdamı ve genel yaşam standartlarını olumsuz etkileyerek işgücü piyasasını çarpıttığı iddialarına dayandırılmıştır.³⁸⁴ Nitekim asgari ücret uygulamaları “risk yaratan” düzenlemelerden biri olarak raporda pek çok bölümde dile getirilmiş, kıdem tazminatı uygulamaları da “işten çıkarma özgürlüğünü kısıtlayan” bir düzenleme olarak nitelendirilmiştir.³⁸⁵ İşgücünü korumaya yönelik politikalar nedeniyle Avrupa işgücü piyasasındaki katılıkların işsizlik sorununa katkı yaptığı, işgücünün işten çıkarılmasının yüksek maliyetlerinin piyasanın verimli çalışmasını engellediği, yüksek işsizliğin de iş kayıpları konusundaki endişeyi körüklediği için ticaret kısıtlamalarının kaldırılmasına engel teşkil ettiği iddia edilerek, ‘gereksiz’ işgücü piyasası düzenlemelerinin kaldırılması önerilmiştir. Bunun yanı sıra fiziksel ve beşeri sermaye stokunun güçlendirilmesi, beceri gelişimi ve eğitimin geliştirilmesi konuları da öne çıkarılmıştır.³⁸⁶

Özetle bu dönemde Banka, yoksulluğun azaltılması ve çevre konularına yaptığı vurguların arka planında serbest ticarete ve finansla,³⁸⁷ neoliberal uyum politikalarının sürdürülmesine,³⁸⁸ özel girişimciliği teşvik etmeye³⁸⁹ odaklanmış, bu politikalar ile

³⁸⁴ World Bank. (1987), **a.g.e.**, s. 9., 122-124.

³⁸⁵ Raporda, asgari ücretin çok yüksek belirlendiği durumlarda istihdamı caydırdığı, resmi ve kayıt dışı sektörler arasındaki eşitsiz bağları artırdığı, hatta eğitim ve öğretime geri dönüşleri azalttığı iddia edilmiştir. Ayrıca işverenlerin işçileri “işten çıkarma özgürlüğünü sınırladığı” ifade edilen kıdem tazminatı gibi uygulamaların da talep ve üretim gereksinimlerindeki değişikliklere yanıt vermeyi zorlaştırabildiği, işgücü maliyetini artırdığı ve yöneticilerin sermayeyi emeğin yerine koymalarına yol açtığı ileri sürülmüştür. World Bank. (1987), **a.g.e.**, s. 9, 123-124.

³⁸⁶ World Bank. (1987), **a.g.e.**, s. 4, 7, 169.

³⁸⁷ Finansal sektörün önemine odaklanan 1989 Dünya Kalkınma Raporu’nun önsözünde de Conable, 1960’lar ve 1970’lerde birçok ülkenin kalkınmayı ve ekonomik büyümeyi teşvik etmek için hükümet müdahalesini vurgularken, artık özel sektöre ve piyasa güçlerine daha fazla güvenmek için yaklaşımlarını gözden geçirdiklerini ifade etmiş ve bu açıdan finans sektörünün önemine değinmiştir. World Bank. (1989), **World Development Report 1989: Financial Systems and Development**, New York: Oxford University Press., <http://hdl.handle.net/10986/5972> (Erişim Tarihi: 01.09.2022)., s. iii-iv.

³⁸⁸ 1986 tarihli Uruguay GATT Bakanlar Kurulu Toplantısında Conable, liberalleşmenin devam etmesi, sanayileşmiş ülkelerdeki koruma uygulamalarının geriletilmesi ve

kamunun geri çekilmesi çabaları kol kola gitmiştir. Nitekim Conable'ın "öncelikler devlet kontrolünden serbest girişime, kapalı piyasalardan daha serbest ticarete, kamu yatırımından özel girişimciliğe kayıyor"³⁹⁰ sözleri bu durumu yansıtmıştır. Kamu maliyesinin kalkınmadaki rolünü incelediği vurgusuyla çıkan, yerelleşme, hesap verebilirlik, şeffaflık başlıklarını ele alan, ama esasen mali krizleri kamu sektörünün genişlemesi ile ilişkilendiren 1988 Kalkınma Raporu'nda da, kamu harcamalarının temel eğitim, temel sağlık, kentsel hizmetler ve altyapı gibi alanlara yönelmesi, ancak her durumda bu harcamaların daha uygun maliyetli tekniklere kaydırılması üzerinde durulmuştur.³⁹¹ Nitekim zaman ilerledikçe kamunun küçültülmesi, ekonomik olarak uygun olan hizmetlerin özel sektöre bırakılması, kamuda kalan hizmetler için verimliliğin artırılması, yerelleşme, performans hedefleri ve hesap verebilirliğin sağlanması gibi öneriler de yinelenmiştir.³⁹² Kamuda yeniden yapılanma salık verilirken, yoksulluk politikalarının ise sadece en yoksul ve en savunmasız kişilere

gelişmekte olan ülkelerin yapısal uyum çabalarının sürdürülmesi gerektiğini belirtmiştir. Bkz. Conable, B. B. (1986a), President to the GATT Ministerial Meeting, Uruguay, Presidential Speech, September 17, 1986, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/425841489737531935/Address-as-prepared-for-delivery-by-Barber-B-Conable-President-to-the-GATT-ministerial-meeting-Uruguay-September-17-1986> (Erişim Tarihi: 16.10.2022)., s. 3.

³⁸⁹ Bu süreçte Dünya Bankası Grubu'nun özel sektör kolu olan Uluslararası Finans Kurumu'nun (IFC), faaliyetleri de genişlemiştir. 1988'de de Conable, Banka'nın özel sektöre verdiği desteğin etkinliğini artırabilecek politikalar ve değişiklikler önermek üzere bir özel sektör inceleme grubu atamıştır. Çok Taraflı Yatırım Garanti Ajansı'nın (MIGA) kuruluşu da 1988 yılında tamamlanmıştır. <https://www.worldbank.org/en/archive/history/past-presidents/barber-conable>

³⁹⁰ Conable, B. B. (1988b), The World Bank to the World Affairs Council of Northern California, Presidential Speech, March 21, 1988, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/976371489067500991/Address-by-Barber-B-Conable-President-the-World-Bank-to-the-World-Affairs-Council-of-Northern-California> (Erişim Tarihi: 16.10.2022)., s. 2.

³⁹¹ World Bank. (1988), **World Development Report 1988**, New York: Oxford University Press., <http://hdl.handle.net/10986/5971> (Erişim Tarihi 16.10.2022)., s. 8.

³⁹² Bkz. Conable, B. B. (1990), The Colegio de Mexico, Presidential Speech, January 24, 1990, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/188651489750268780/Address-as-prepared-for-delivery-by-Barber-B-Conable-President-World-Bank-to-the-colegio-de-Mexico> (Erişim Tarihi: 16.10.2022)., s. 5-6.

yönelik ve hedef-grup odaklı olması talep edilmiştir.³⁹³ Sosyal güvenlik politikaları ise tasarrufları, ücret yapısını ve işgücü piyasalarını bozan uygulamalar olarak sunulmuş, 1988 Kalkınma Raporu'nda emeklilik finansmanında problem yaşanan durumlarda emeklilik yaşının artırılması, katkıların gelir artışına bağlı olacak şekilde yapılandırılması, finansal olarak özerk sistemler oluşturulması gibi öneriler getirilmiş, yoksullar için de genel gelirden finanse edilen ve sosyal güvenlik fonlarından ayrı tutulan hedeflenmiş sosyal yardım programları öne çıkarılmıştır.³⁹⁴

Görüldüğü üzere Washington Uzlaşısı döneminde Banka'da neoliberal politika önerilerinin son hızla üretildiği ve teşvik edildiği bir süreç yaşanmıştır. 1980'li yılların sonlarına doğru bu politikaların toplumlar üzerinde yarattığı sorunların ortaya çıkmasıyla, neoliberal anlayışın meşruiyetini sağlamak için çevre ve yoksullukla mücadele başlıklarının gündeme getirilmesi de bu süreci değiştirmemiş, sorunları perçinleyen politikalarda ısrar sürmüştür. Nitekim Washington Konsensusu yaklaşımının hedef, ilke ve politikaları, yoksulluğun azaltılması hedefinin Dünya Bankası için gerçek bir öncelik olmadığını açık biçimde ortaya koymuştur. Banka bu dönemde, Yılmaz'ın işaret ettiği gibi, “devlet piyasa ilişkilerine ilişkin önceki dönemden bu yana devam eden kurumsal düzenlemeleri piyasanın gerekleri doğrultusunda çözülmeye ve dönüşüme tabi tutacak” politikaların ve buna uygun “kurumsal düzeneklerin ve toplum siyasasının” yaratılmasına odaklanmıştır.³⁹⁵ Bu çerçevede hedefli ve sınırlı, özellikle de sosyal yardımlara odaklanan yoksulluğu azaltma projelerine yönelinmiş, işgücü piyasası politikalarında kârlılık, rekabet

³⁹³ Zira Conable bu politikaların sadece bu kesimi dikkate alması, temel mal ve hizmetlere yönelik sübvansiyonların da sadece bu gruplara yönelik olması gerektiğini açık biçimde ifade etmiştir. Bkz. Conable, B. B. (1990), **a.g.e.**, 5-6.

³⁹⁴ Örneğin raporda sosyal güvenlik yardımlarının tasarrufları azaltabileceği, sosyal güvenlik sistemlerinin hem daha erken emekliliğe neden olarak hem de ücret ödemelerine çarpıtıcı marjinal vergiler getirerek işgücü piyasasını etkilediği, en yoksul ülkeler için kamu tarafından finanse edilen bir sosyal güvenlik sistemleri kurmanın veya mevcut sistemleri genişletmenin genel gelir üzerinde drenaj olarak kaynak tahsisini bozabileceği iddia edilmiştir. World Bank. (1988), **a.g.e.**, s. 140.

³⁹⁵ Yılmaz, Z. (2012), **a.g.e.**, s. 312.

edebilirlik, verimlilik, serbestleşme hedefleri çerçevesinde neoliberal yapısal uyum ve esneklik teşvik edilmiştir. Kamu harcamalarının sınırlandırılması, sosyal güvenlik sistemlerinin finansmanının yeniden tasarlanması, kamunun hizmet verdiği bazı alanların özel sektöre açılması önerilmiştir. Bu ekseninde de işgücünün korunmasına dair asgari ücret, kıdem tazminatı gibi güvenceler, maliyeti artırdığı ve tüketimi azalttığı iddiaları ile geri çekilmeye çalışılmış, insan sermayesine yatırım çerçevesinde eğitim, beceri gelişimi, girişimciliğin teşviki gibi arz yanlı işgücü politikaları sorunlara çözüm olarak sunulmuştur. Yılmaz'ın belirttiği gibi, insan sermayesine yatırım yaklaşımıyla, “emeği ‘aktif bir ekonomik özne’ olarak davranmaya itecek zorunluluklar” kurumsallaştırılmaya çalışılmış, “emeğin kendisini gelir getiren bir sermaye olarak gören ve ekonomik rasyonaliteyi emeğe uygulayan” bu yaklaşım ile işçi ve yoksullar “kazanç akışlarını kolaylaştıracak girişimciler olarak davranmaya” zorlanmıştır.³⁹⁶

2.3. 1990’LI YILLAR, POST WASHINGTON UZLAŞISI VE 2008 KRİZİNE DOĞRU

1990’lı yıllar, Berlin duvarının yıkılması ile simgeleşen soğuk savaşın sona ermesi, Sovyetler Birliği’nin dağılmaya doğru ilerlemesi, neoliberal uyum politikalarının yarattığı sorunların daha görünürleşmesi ile açılmıştır. Bu süreçte Dünya Bankası bir taraftan neoliberal politikaların coğrafi olarak yaygınlaştırılması hedefi ile hareket ederken, bir taraftan da neoliberal politikalara karşı yükselen eleştiri dalgası³⁹⁷ ve halk

³⁹⁶ Yılmaz, Z. (2012), **a.g.e.**, s. 313.

³⁹⁷ Türel’in belirttiği gibi bu eleştiriler; uyum politikalarının vaadettiği üstün ekonomik başarı ile yaşanan gerçekler arasında tutarsızlıklar olması, gelişmekte olan ülkeler ve yükselen piyasa ekonomileri olarak adlandırılan ülkelerde iç ve dış finansal serbestleşmenin yurt içi tasarruflarla yatırımları ve ekonominin büyüme temposunu artırmadaki başarısızlığı, kamusal yolsuzlukların ciddi sorunlara sebep olması gibi konulara yoğunlaşmıştır. Türel, O. (2021), **a.g.e.**, s. 51-52.

hareketleriyle yüzleşmiştir.³⁹⁸ Bütün bunlar dünya piyasalarını genişletecek ve kapitalizmi ilerletecek politikaların devamlılığı açısından Banka'da bazı söylem ve politika değişikliklerine neden olmuş, yeni stratejiler ortaya koyulmuştur. Bu çerçevede Cammack, Dünya Bankası'nın 1990 yılında, işgücünün verimliliğini artırarak yoksulluğu ele almaya dönük bir dönüşüm stratejisini, bu dönüşümü ilerici olarak sunmaya yönelik bir pazarlama stratejisini ve reform koalisyonunun siyasi üstünlüğünü sürdürmeye yönelik kısa vadeli bir telafi stratejisini (güvenlik ağları) ortaya koyduğuna dikkat çekmiştir.³⁹⁹

Nitekim 1990'lı yılların başlarında Dünya Bankası, yoksulluk politikaları ve ekonomik liberalleşmeyi uzlaştırma çabalarına başlamıştır. Örneğin 1990 tarihli Dünya Kalkınma Raporu, yoksulluk sorununu bir özgürlük sorunu olarak nitelendirmiş ve bu sorununun çözümünü çalışma özgürlüğüne, diğer bir deyişle iş gücünün satılabilirliğinin artırılmasına bağlamış, ikinci aşamada ise yoksul kesimin ulaşamadığı sosyal hizmetlere ulaşılabilirliğinin sağlanmasını önermiştir.⁴⁰⁰ Rapor, ekonomik büyümenin damlama etkisi yaratacağı (gelirin kademeli olarak sosyal yapının en alt katmanlarına damlaması) iddiasıyla, yoksulluğun tek çözümün ancak piyasa odaklı politikalarla sağlanabileceği inancını yansıtmıştır.⁴⁰¹ Zira damlama etkisi (yahut 'aşağı damlama') neoliberalizm savunucularının yıllarca öne sürdüğü temel argümanlardan biri olmuştur. Bu argüman, iktisadi büyüme artışının ve genel hasılanın büyümesinin herkesin yaşam standartlarında iyileşmeye yol açacağını, böylelikle neoliberal

³⁹⁸ Meksika'daki Zapatista hareketi (1994), Peru'da (1999-2002), Tayland'ta (1997) ve Endonezya'da (1998), Arjantin'de (2001) görülen yaygın ve şiddetli protesto eylemleri bu örnekler içerisinde yer almaktadır. Türel, O. (2021), **a.g.e.**, s. 51.

Ayrıca Venezuela'da yaşanan halk hareketleri de oldukça önemli sonuçlar doğurmuştur. Yaşanan ekonomik ve siyasi krizlere karşı yükselen halk hareketleri, 1998 yılında Hugo Chavez'in başkanlığa seçilmesi ile sonuçlanmıştır.

³⁹⁹ Cammack, P. (2009b), "Poverty Reduction and Universal Competitiveness", **Labour, Capital and Society**, 42 (1-2): 32-54., s. 42.

⁴⁰⁰ Köse, A. H.; Bahçe, S. (2009), "Yoksulluk" Yazınının Yoksulluğu: Toplumsal Sınıflarla Düşünmek", **Praksis**, 19: 385-419., s. 396.

⁴⁰¹ World Bank. (1990), **World Development Report 1990: Poverty**, New York: Oxford University Press., <http://hdl.handle.net/10986/5973> (Erişim Tarihi: 01.09.2022).

küreselleşme sürecinde artan iktisadi fırsatların aşağı doğru damlayarak en yoksul kesimlere ulaşacağını iddia etmiştir.⁴⁰² Söz konusu raporda da kamu harcamalarının azaltılması gerekliliği öne çıkarılmış, sosyal güvenlik sistemleri ve işgücü piyasalarında emeği koruyan düzenlemelerin olumsuz sonuçlara yol açtığı iddialarıyla serbestleşme ve esnekleşme önerileri sunulmuştur.⁴⁰³ Bununla birlikte raporda, reformlara uyum zaman aldığı için işsizlik, eksik istihdam ve düşük gelir gibi sorunların ortaya çıkabildiği de kabul edilmiştir.⁴⁰⁴ Bu sorunların azaltılması için ise hedefli ve sınırlı sosyal yardımlar ve nakit transferleri, fiziki ve beşeri sermayenin korunması, devlet gelirlerinde reform yapılması -örneğin kamu hizmetleri, enerji ürünleri ve sosyal hizmetler için vergi yapılarının düzenlenmesi ve kullanıcı ücretleri alınması gibi- öneriler dile getirilmiştir.⁴⁰⁵ Bu öneriler, emekçiler ve yoksullar üzerinde neoliberal politikalarla oluşacak zorlukların, yine onlardan sağlanacak kaynaklarla nasıl karşılanabileceğini anlatan, yıllar süren mücadelelerle elde edilen kazanımları metalaştırma hamleleri ile sınırlamaya yönelik yaklaşımı sarih biçimde özetlemiştir. Sosyal sermayeye yatırım vurguları ise hem mevcut sorunlar karşısında insani bir anlatı oluşturulması çabalarını yansıtmış, hem de -ve esasında- verimlilik, karlılık ve rekabet edebilirlik sorununun çözümüne arz yanlı, birey odaklı yaklaşımın öne çıkarılmasını ifade etmiştir.⁴⁰⁶

1991-1995 yılları arasında Dünya Bankası başkanlığını yürüten Lewis T. Preston⁴⁰⁷ döneminde, Banka'ya dönük eleştirilere, kurumun bilgi paylaşımına ve şeffaflığa önem

⁴⁰² Kaya Özçelik, P. (2013), **a.g.e.**, s. 426.

⁴⁰³ World Bank. (1990), **a.g.e.**, s. 62-63.

⁴⁰⁴ World Bank. (1990), **a.g.e.**, s. 103.

⁴⁰⁵ World Bank. (1990), **a.g.e.**, s. 116-117.

⁴⁰⁶ 1990 Kalkınma Raporu'nda sosyal sermaye, yoksulluğa karşı ortaya konulan politikalarından biri olarak, sağlık, eğitim, beslenme, aile planlaması ve temel sosyal korumaya atıfla anlatılmıştır. World Bank. (1990), **a.g.e.**, s. 70-82.

⁴⁰⁷ Lewis Thompson Preston, 2. Dünya Savaşı sırasında Pasifik'te askerlik yapmış, üniversite eğitiminin ardından bankacılık sektöründe çalışmaya başlamış ve bu sektörde üst düzey yöneticilik görevleri üstlenmiştir. Preston, zamanının önde gelen Wall Street

veren bir yapıya yöneldiğine, sosyal kaygılara duyarlı hale geldiğine işaret edilerek yanıt verilmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede Banka'nın yoksulluğu azaltmak için çalışacağı, kapsayıcı olacağı, kredi başvurularının bir ülkenin ekonomik verimliliği kadar sosyal adalet siciline göre değerlendirileceği belirtilmiştir.⁴⁰⁸ Bu vurgular devam eden neoliberal dönüşüm sürecini ilerici olarak sunmaya yönelik bir algı oluşturma çabalarını da yansıtmıştır. Örneğin 1991 Yılında Yoksulluğu Azaltmaya Yönelik Yardım Stratejileri politika belgesinin, 1992 yılında da Yoksulluğu Azaltma El Kitabı'nın yayınlanması bu açıdan önemlidir.⁴⁰⁹ Zira bu belgeler işgücünün üretkenliğini artırarak yoksulluğu ele almaya dönük bir dönüşüm stratejisini içermiştir. Bu dönemde yayınlanan bir diğer önemli belge olan 1991 Dünya Kalkınma Raporu'nun arka planı da, yoksulluk politikalarının ardındaki temel hedeflerin esas olarak özel sektörün güvenini kazanacak istikrarlı bir makroekonomik çerçevenin oluşturulması, işletmelerin gelişebileceği bir rekabet ortamının yaratılması, ekonomilerin küresel ekonomiye entegrasyonunun sağlanması olduğunu göstermiştir. Söz konusu rapor ayrıca -sonraki yıllarda daha fazla belirginleşecek olan- devletlerin piyasayı tamamlayıcı rolüne dair yönelişin ilk sinyallerini de içermiştir. Zira raporda hem piyasaların dikey ve yatay olarak genişletilmesini hem de kalkınmada devlete temel bir destek rolü veren 'piyasa dostu' yaklaşım savunulmuştur.⁴¹⁰ Bu çerçevede devletlerin piyasaların iyi çalışmasına izin vermesi, müdahalelerini piyasaların yetersiz ya da

bankacılarından biri olarak nitelendirilmiştir.

<https://www.worldbank.org/en/archive/history/past-presidents/lewis-thompson-preston>

⁴⁰⁸ <https://www.worldbank.org/en/archive/history/past-presidents/lewis-thompson-preston>

⁴⁰⁹ Bkz. World Bank. (1991a), **Assistance Strategies to Reduce Poverty**, Washington, DC: World Bank.; World Bank. (1992a), **Poverty Reduction Handbook**, Washington, DC: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/327251492798145646/Poverty-reduction-handbook-1992> (Erişim Tarihi: 01.10.2022).

⁴¹⁰ Cammack, P. (2003), "The Governance of Global Capitalism: A New Materialist Perspective", **Historical Materialism**, 11(2): 37-59., s. 46.

işlemediği alanlara yoğunlaştırması önerilmiştir.⁴¹¹ Buna karşın devletlerin ücret ve iş güvencesi düzenlemelerinin gelir ve istihdamı azalttığı ve ekonomiyi daha az üretken hale getirdiği, istihdam düzenlemelerinin ücret ve performans arasındaki bağlantıyı zayıflattığı iddiaları sürdürülmüştür.⁴¹² Bu ekseninde piyasayı desteklemeye yönelik ‘insana yatırım’ çerçevesi öne çıkarılmıştır.⁴¹³ Ayrıca bazı kamu hizmetlerinin özelleştirilmesinin işgücü piyasasındaki disiplini güçlendireceği savunulmuştur.⁴¹⁴

Banka’nın bu dönemdeki stratejileri çerçevesinde öne çıkardığı en önemli başlıklardan biri ise ‘yönetişim’ olmuştur. Bu kavramının arkasındaki yaklaşım neoliberal dönemdeki politikaların özünde yanlış olmadığı, ama uygulamadaki başarısızlıkların sorunlar yaratabildiği yönündedir. Bu nedenle kurumların, ilişkilerin, uygulamaların gözden geçirilmesi ve düzeltilmesi gerekliliği üzerinde durulmuştur.⁴¹⁵ Şeffaflık, katılım, hesap verme gibi unsurlarla zenginleştirilen bu kavram, Zabcı’nın belirttiği gibi, aslında hem neoliberal “programların meşruluğu için toplumsal olana hassasiyet gösterme görüntüsünü vermek, hem de siyasal ve hukuksal yapıdaki reformlar için siyasi iktidarları harekete geçirmek ve daha yakından izlemeye almak”⁴¹⁶ amaçlarına yönelmiş, ayrıca müdahaleciliğin bir göstergesi olduğu kadar “bu müdahaleciliği meşru kılan bir kavram olarak”⁴¹⁷ da işlev görmüştür.

⁴¹¹ Raporda devlet piyasa ilişkisine şu gerekliliklere işaret edilmiştir: İnsanlara yatırım yapmak için verimli bir kamu rolü oluşturulması, işletmelerin gelişmesi için rekabet, yeterli altyapı ve kurumları içeren bir iklimin tesis edilmesi; ülkelerin küresel ekonomiyle entegrasyonunun sağlanması; sürdürülebilir ilerleme için istikrarlı bir makroekonomik temel sağlanması, bunun için ise özel sektörün güvenini yeniden tesis edilmesi. World Bank. (1991b), **World Development Report 1991: The Challenge of Development**, New York: Oxford University Press., <http://hdl.handle.net/10986/5974> (Erişim Tarihi: 01.10.2022)., s. iii.

⁴¹² World Bank. (1991b), **a.g.e.**, s. 79-80.

⁴¹³ World Bank. (1991b), **a.g.e.**

⁴¹⁴ World Bank. (1991b), **a.g.e.**, s. 36.

⁴¹⁵ Bkz. World Bank. (1994c), **Governance: The World Bank’s Experience**, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/711471468765285964/Governance-the-World-Banks-experience> (Erişim Tarihi: 06.10.2022)., s. vii.

⁴¹⁶ Zabcı, F. (2017), **a.g.e.**, 61.

⁴¹⁷ Zabcı, F. (2017), **a.g.e.**, 59.

Bu dönemde Dünya Bankası ayrıca hem küresel rekabetçi kapitalizmin ilerletilmesinin güvence altına alınması hem de neoliberal politikalara ve kendisine yöneltilen eleştirilere bir yanıt olarak ‘sürdürülebilir kalkınma’ başlığını öne çıkarmıştır.⁴¹⁸ Bu ekseninde dönemin kalkınma raporlarında sürdürülebilir küresel kapitalizm için temel yapısal gerekliliklere işaret edilmiştir.⁴¹⁹ Örneğin 1992 Dünya Kalkınma Raporu’nda⁴²⁰ sürdürülebilir kalkınma çerçevesinde -yoksulluk başlığında olduğu gibi- ekonomik büyüme ve çevre koruma konuları yeni neoliberal gündemin gereklilikleriyle uyumlulaştırılmaya çalışılmıştır.⁴²¹ Zira bu süreçte Banka’nın yoksulluğa, sosyal problemlere, çevre sorunlarına yönelik söylemleri artsa da, esas olarak bu sorunları büyüten neoliberal uyum programları sürdürülmüş ve daha da önemlisi bu programların dünyanın başka ülkelerine yaygınlaştırılması için özel bir çaba sarf edilmiştir.⁴²² Preston’ın, kapitalizmin dünya ölçeğinde yayılmasının önünde

⁴¹⁸ 1991 Yılında çevrenin korunmasına odaklanmayı ilerletmek için Dünya Bankası Grubu, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) ve Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) işbirliği ile Küresel Çevre Tesisi (*Global Environment Facility*) kurulmuştur. Ayrıca banka politikalarının yerli halklar üzerine yarattığı olumsuz etkilere yönelik eleştiriler nedeniyle bazı programlar oluşturulmuş, sağlık, eğitim, aile planlaması, kadınların kalkınma politikalarına dahil edilmesi, kız çocuklarının eğitimi gibi konulara dönük projeler geliştirilmiştir. <https://www.worldbank.org/en/archive/history/past-presidents/lewis-thompson-preston>; <https://www.worldbank.org/en/archive/history#>

⁴¹⁹ Cammack, P. (2003), **a.g.e.**, s. 46.

⁴²⁰ World Bank. (1992b), **World Development Report 1992: Development and the Environment**, New York: Oxford University Press., <http://hdl.handle.net/10986/5975> (Erişim Tarihi: 01.10.2022).

⁴²¹ Pereira, Banka’nın bu dönemde sürdürülebilir kalkınmayı çevrenin verimli ekonomik kullanımı ile ilişkilendirdiğini, kredi koşullarını kullanarak çevresel kurumların ve kuralların ticarileşme yönünde dönüşümünü (toprak ve orman mevzuatı ve çevresel varlıkların serbest ticareti ile uyumlu bilimsel protokollerin kabul edilmesi gibi) zorlamaya başladığını ifade etmiştir. Pereira, J. M. M. (2016), **a.g.e.**, s.10.

⁴²² Preston’ın 1992 tarihli Governörler Toplantısında, Banka’nın bu dönemde yoksulluğun azaltılması için çevresel açıdan sürdürülebilir kalkınmayı teşvik etmek ve eskiden merkezi olarak planlanmış ekonomilerin modern, piyasa temelli sistemlere geçiş yapmalarına yardımcı olmak çerçevesinde iki kritik zorluğa odaklanması gerektiğini belirtmesi de kanımızca çevre, yoksulluk ve sürdürülebilirlik posterleri yanında kapitalizmin ve neoliberal politikaların coğrafi olarak genişlemesine odaklanan eğilimi yansıtmıştır. Preston, L., T. (1992), The Board of Governors, Presidential Speech, September 22, 1992, Washington D.C.: World Bank.,

artık Sovyetler Birliği gibi bir engelin kalmadığına işaret ederek, “Bretton Woods ruhunun hakim olması” gerektiğine dair ifadeleri de,⁴²³ bu süreçte Banka’nın esasen neoliberal paradigmanın hâkimiyetini kesinleştirmek için derin bir mücadeleye girdiğinin işaretlerini vermiştir.

Nitekim bu dönemde yeni bağımsız devletlerin kurulması ile birlikte Dünya Bankası’nın etki alanı genişlemiş, faaliyetleri artmıştır.⁴²⁴ Ancak bu ülkelerin kapitalizme geçiş sürecinin oldukça sancılı olması, bu süreçte önemli görevler üstlenen Banka’ya da yansımıştır. Örneğin Preston, kapitalizme geçişin sadece ekonomik sistemlerde bir değişikliği değil, aynı zamanda düşüncede bir değişikliği de içermesi gerektiğini belirtmiş, reformlarda ısrarın sürmesini, bunlar için güçlü bir iç siyasi taahhüdün tesis edilmesini, yeterli dış desteğin sağlanmasını vurgulamıştır. Geçiş süreci sancularını hafifletmek için ise sosyal güvenlik ağlarına işaret etmiştir.⁴²⁵ Bu güvenlik ağları ise ağırlıklı olarak geçiş ekonomilerinde işlerinden olmuş ve mülksüz kalmış yoksul insanların makul düzeyde korunmasını içermiştir. Makul sosyal güvenlik ağları da esasında neoliberalizmin üzerinde yükseldiği en önemli argümanlardan biri olan, sosyal yardımların fazla olması halinin yoksulları çalışmadan alıkoyabileceği

<http://documents.worldbank.org/curated/en/371981468153844684/Address-to-the-Board-of-Governors-by-Lewis-T-Preston> (Erişim Tarihi: 16.10.2022)., s. 4-5.

⁴²³ Preston’un ifadesi şoyledir: “şimdi Soğuk Savaş bitti. İ ekonomik sorunlar öfkeli seçmenleri meşgul ediyor, ticaret sürtüşmeleri artıyor ve eski Sovyetler Birliği’nin ve dünyanın en fakir ülkelerinin ekonomileri küçülüyor. Bu tarihte kritik bir an. Bretton Woods’un ruhu hakim olmalı.” Preston, L., T. (1992), **a.g.e.**, s. 12.

⁴²⁴ Bu dönemde verilen kredilerin çoğu sosyalist ekonomilerden kapitalist piyasa ekonomisine geçişi sağlayan kredileri içermiş, ayrıca özel sektör kredileri de artmıştır. ye lke sayısının, kredi ve operasyonların artması Banka’nın personel sayısının artmasını beraberinde getirmiş, organizasyonda da kimi değişikliklere neden olmuştur. Örneğin bu çerçevede Avrupa ve Orta Asya’da yeni bölge başkan yardımcılıkları oluşturulmuştur. <https://www.worldbank.org/en/archive/history/past-presidents/lewis-thompson-preston>

⁴²⁵ Preston, L., T. (1994), Proceedings of the World Bank Annual Conference on Development Economics, Opening Remarks, Washington D.C.: World Bank, <http://documents.worldbank.org/curated/en/862281468780271003/Proceedings-of-the-World-Bank-annual-conference-on-development-economics-1994-opening-remarks> (Erişim Tarihi: 16.10.2022), s. 7-8.

iddiasına⁴²⁶ dayanmıştır. Ancak makul düzeyde koruyucu bu politikaların yetersizliği, zaman içerisinde geçiş ülkelerin halkları için yıkıcı sonuçlarla kendisini göstermiştir. Dünya Bankası'nın 1994 yılında yayınladığı “*Averting the Old Age Crisis: Policies to Protect the Old and Promote Growth*”⁴²⁷ raporunu⁴²⁸ takiben emeklilik sistemlerinin özelleştirilmesi için diğer bazı uluslararası kuruluşların da dahil olduğu ulusötesi bir kampanya yürütülmesi,⁴²⁹ bu kampanya ile pek çok ülkede kamu emeklilik sistemlerinin piyasaya açılması da yaşanan sorunlara yenilerini eklemiştir.

Preston yönetiminde kapitalist geçiş sürecinde uygulanan politikaların sancılarını hafifletmek ve sistemin ilerleyişini kolaylaştırmak üzere dile getirilmeye başlanan sosyal söylemler ve kapsayıcılık vurguları, 1995 yılında göreve gelen ve 10 yıl bu görevi sürdüren James David Wolfensohn⁴³⁰ yönetiminde daha dikkat çekici biçimde karşımıza çıkmıştır. Örneğin Wolfensohn göreve başladığı yıl yaptığı bir konuşmada; artık dünyanın değiştiğini, Banka'dan beklenti ve taleplerin her zamankinden daha karmaşık hale geldiğini, bununla birlikte bu dönemi “zor ama muazzam fırsatların da olduğu bir dönem olarak” gördüğünü belirtmiştir. Bu çerçevede “daha adil ve barışçıl

⁴²⁶ Kaya Özçelik, P. (2013), **a.g.e.**, s. 426.

⁴²⁷ Bu belgenin temel mesajı, yaşlanan nüfus bağlamında kamu emeklilik sistemlerinin sürdürülebilir olmadığı yönündedir. Bu nedenle bazı ülkeler için çok sütunlu bir emeklilik sisteminde risk çeşitlendirmesinin avantajları belirtilirken, diğerleri için, dünya çapında Şili tarzı bir özel emeklilik sistemi savunulmuştur. World Bank. (1994a), **Averting the Old Age Crisis: Policies to Protect the Old and Promote Growth**, New York: Oxford University Press.

⁴²⁸ Bu rapor hazırlanırken özelleştirme savunucuları ile parametrik reformları savunanlar arasında bir tartışma süreci yürümüş ve sonunda rapor çok sütunlu bir emeklilik sistemi çerçevesinde yazılmıştır. Bkz. Heneghan, M.; Orenstein, M. A. (2019), “Organizing for Impact: International Organizations and Global Pension Policy”, **Global Social Policy**, 19(1-2): 65-86., s. 70.

⁴²⁹ Bu kampanyaya IMF, OECD, ADB (Asya Kalkınma Bankası) ve USAID (Amerika Birleşik Devletleri Uluslararası Kalkınma Ajansı) de katılmıştır. Ayrıca emeklilik sistemi düzenlemeleri yapısal uyum kredileri çerçevesinde önemli bir yere sahip olmuştur.

⁴³⁰ 1 Haziran 1995-31 Mayıs 2005 tarihleri arasında Dünya Bankası başkanı olarak görev yapan Wolfensohn, hukuk geçmişi de olan bir bankacıdır. Esas olarak Avustralya'lı olmakla birlikte eğitimini ve hayatını ABD'de sürdürmüştü ve ABD vatandaşı olmuştur. <https://www.worldbank.org/en/archive/history/past-presidents/james-david-wolfensohn>

bir dünya için yoksulluğun azaltılması, çevrenin korunması, sosyal adaletin yaygınlaştırılması, insan haklarının güçlendirilmesi ve kadın haklarının geliştirilmesi için harekete geçmek” ve “bu hedeflere ulaşmak için kurumun en üst düzeyde çalışmasını sağlamak” gerektiğini vurgulamıştır.⁴³¹ Ayrıca hem Banka içinde iş yapma şeklinin değiştirilmesi,⁴³² hem de BM, IMF ve Dünya Ticaret Örgütü gibi uluslararası kuruluşlarla, sivil toplum örgütleriyle, özel sektör ve hükümetlerle ortaklıkların güçlendirilmesi, politika diyalogunun etkili hale getirilmesi gerektiğini de ifade etmiştir.⁴³³ Nitekim Cammack’ın işaret ettiği gibi bu dönemde, Banka’nın “finansal kaynakları, yüksek eğitilmiş personeli ve kapsamlı bilgi tabanı”, etnik eşitlik ve toplumsal cinsiyet eşitliği arayışı gibi stratejilerle kendini yoksulları güçlendirmeye adanmışlığına ilişkin söylemleri,⁴³⁴ “Hayalimiz, yoksulluktan arınmış bir dünyadır” gibi

⁴³¹ Wolfensohn, J. D. (1995a), Address to the Board of Governors by James D. Wolfensohn, President: New Directions and New Partnerships, October 10, 1995, Washington D.C. : World Bank, <http://documents.worldbank.org/curated/en/828111467998492432/Address-to-the-Board-of-Governors-by-James-D-Wolfensohn-President-new-directions-and-new-partnerships> (Erişim Tarihi: 17.10.2022), s. 1.

⁴³² 1997 yılında Wolfensohn ve ekibi Stratejik Anlaşma isimlendirmesiyle Banka ve hissedarlar arasındaki bir anlaşma önermiştir. İcra Direktörleri Kurulu tarafından Nisan 1997’de kabul edilen sözleşmenin programı şunları içermiştir: Banka müşterilerine daha iyi hizmetler sunmak; kalkınma gündemini insani gelişme, çevre ve kurumlara daha fazla ilgi gösterecek şekilde yeniden odaklamak; daha iyi bilgi yönetimi sağlamak ve yönetim katmanlarını azaltmak ve işlev ve sorumlulukları sahaya dağıtmak; süreçleri hızlandırmak dahil olmak üzere organizasyonu yenilemek. <https://www.worldbank.org/en/archive/history/past-presidents/james-david-wolfensohn>

⁴³³ Wolfensohn, J. D. (1995a), **a.g.e.**, s. 8-10.

⁴³⁴ Wolfensohn döneminde de çevre, kalkınma stratejileri, toplumsal cinsiyet eşitliği, kadının toplumsal ve ekonomik alandaki rolü gibi konulara, ayrıca HIV/AIDS, sıtma, verem gibi hastalıklarla mücadele gibi başlıklara dair çalışmalar ve söylemler dikkat çekmiştir. Wolfensohn’un bu konuları içeren bazı konuşmaları için bkz. Wolfensohn, J. D. (1995b), Women and the Transformation of the Twenty-First Century, Address to the Fourth UN Conference, September 15, 1995, Washington D.C.: World Bank, <http://documents.worldbank.org/curated/en/612661557757517260/Women-and-the-Transformation-of-the-Twenty-First-Century-Address-to-the-Fourth-UN-Conference-by-James-D-Wolfensohn-President-The-World-Bank> (Erişim Tarihi: 17.10.2022).; Wolfensohn, J. D. (1999d), The Board of Governors: Coalitions for Change, Presidential Speech, September 28, 1999, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/643091468170682625/Address-to-the-Board-of-Governors-by-James-D-Wolfensohn-President-coalitions-for-change> (Erişim Tarihi: 17.10.2022).; Wolfensohn, J. D. (2000a), War on AIDS: Free From Poverty,

sloganları öne çıkarılmıştır.⁴³⁵ Ancak bütün bu vurgularla şekillenen söylem değişikliğinin arkasında Banka'nın geçmişten bu yana süregelen temel hedefleri ve özellikle 1990 yılında ortaya koymuş olduğu stratejileri sürdürülmüş ve ilerletilmiştir. Hatırlanacağı üzere bunlar, işgücünün verimliliğini artırarak yoksulluğu ele almaya dönük bir dönüşüm stratejisini, bu dönüşümü ilerici olarak sunmaya yönelik pazarlama stratejisini, reform koalisyonunun siyasi üstünlüğünü sürdürmeye yönelik güvenlik ağlarını içeren telafi stratejisini içermiştir.⁴³⁶

1995 Kalkınma Raporu, hem bu stratejileri yansıtmayı, hem de Banka'nın birbiri ile çelişik karakterli vurguları giderek daha incelikli biçimde bütünlüklü söylemlere dönüştürme çabalarını örneklendirmesi açısından üzerinde ayrıntılı durulmayı hak etmektedir. Bu raporda “düşük gelir, kötü çalışma koşulları ve güvencesizlik sorunlarının, yoksulluğu ve bölgesel eşitsizliği azaltacak” yönde ele alınması için işgücünün becerilerini artırma ve üretkenlik sağlayan piyasaya dayalı büyüme yollarını takip etmek, ticareti serbestleştirmek, piyasaya dayalı ve uluslararası düzeyde entegre bir kalkınma örüntüsüne geçişi sağlamak gibi bilindik politikalar vurgulanmıştır.⁴³⁷ Bunun yanı sıra raporun sosyal politikada kamu müdahalelerini ele aldığı kısımlarında önce bu düzenlemelerin olumlu taraflarına işaret edilmiş, ardından ‘ancak’ denilerek neoliberal iddialar yinelenmiştir.⁴³⁸ Böylelikle ifadeler şu içeriklere tekabül eder hale

Free From AIDS, the Impact on AIDS on Peace and Security in Africa, Presidential Speech, January 10, 2000, Washington, D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/263371467991050407/War-on-AIDS-free-from-poverty-free-from-AIDS-by-James-D-Wolfensohn-President-the-impact-on-AIDS-on-peace-and-security-in-Africa> (Erişim Tarihi: 17.10.2022).

⁴³⁵ Cammack, P. (2002a), “Attacking The Poor”, **New Left Review**, 13: 125-134., s. 125.

⁴³⁶ Cammack, P. (2009b), **a.g.e.**, s. 42.

⁴³⁷ World Bank. (1995b), **World Development Report 1995: Workers in an Integrating World**. New York: Oxford University Press., <http://hdl.handle.net/10986/5978> (Erişim Tarihi: 01.10.2022)., s. 2-3, 14, 35.

⁴³⁸ Raporda ‘ancak’ bağlacı ile ard arda sıralanmış bu argümanlar dizisinin ruhunu, popüler bir televizyon dizisinde geçen çarpıcı bir replik ile daha açık ifade etmek mümkündür. George R. R. Martin’in roman serisinden uyarlanan “Game of Thrones” (*Taht Oyunları*) dizisinin 1. Sezon 3. Bölümünde, Benjen Stark ve Tyrion Lannister

gelmiştir: İşsizlik yardımları kullanılabilir *ancak* bunlar bazı işçileri iş aramaktan caydırabilir. Firmaların işçileri işten çıkarmasını zorlaştırmak için uygulanan iş güvencesi düzenlemelerine haksız uygulamaları sınırlamak için ihtiyaç duyulabilir *ancak* bunun fazlası istihdamı engelleyebilir. Kıdem tazminatları ücretler tamamen esnekse sorun olmayabilir *ancak* ücretler katı ise ek maliyetler istihdamı caydırabilir.⁴³⁹ Özetle sosyal politika uygulamaları Dünya Bankası'nda artık, Washington Uzlaşısı dönemindeki gibi doğrudan karşıya alınarak sunulmamaktadır. Bunlar iyi olabilir, ancak iyi olmaları piyasaya göre uyarlanmalarına bağlıdır. Bununla birlikte bu uyarlamanın ölçüsü, geleneksel varlık nedenlerinden biri belirsizliklerin ve toplumsal sorunların kamusal-kolektif müdahale yoluyla sınırlandırılması olan sosyal politika karşısında, hassas, sürekli kırılmaya hazır ve belirsizliklerle yüklü bir piyasa düzeninin her koşulda sürdürülmesine öncelik veren bir vurgu ile belirlenmiştir. Neticede de sosyal politikanın emeği koruyan düzenlemelerden piyasayı ve işvereni koruyan düzenlemelere doğru kaydırılması hali sürdürülmüştür.

Benzer yaklaşım raporun sendikalarla ilgili ifadelerinde de görülmektedir. Burada sendikaların “işçilerin daha yüksek ücretler ve daha iyi çalışma koşulları özlemleriyle, işletmelerin esas olarak rekabet edebilme ihtiyacını dengelemeyi amaçlayan etkili bir endüstriyel ilişkiler sisteminin temel taşı” olduğu ifade edilmiştir. *Ancak* bu ifadelerin arkasından bazı ülkelerde sendikaların tekelci gibi davrandığına, daha iyi koşullardaki sendikalı işçilerden oluşan bir azınlık grubunu işsizler ve/veya kayıt dışı çalışanlar pahasına koruduklarına işaret edilmiştir. Sendikaların “gelişmeyi engellemek yerine”, bunu ilerletebilecekleri koşulları ve politikaları belirlemelerine vurgu yapılmıştır.⁴⁴⁰ Bu vurgular neoliberalizmin temel argümanlarından bir diğerine dayanılmaya devam

karakterleri arasında geçen bir diyalogda Benjen Stark, abisi Ned Stark'ın bir sözüne referans verir ve şöyle söyler: “-Abim bir keresinde bana, birinin “ama”dan önce söylediği hiçbir şeyin gerçekten önemli olmadığını söylemişti [*You know, my brother once told me that nothing someone says before the word "but" really counts*].

⁴³⁹ World Bank (1995b). **a.g.e.**, s. 86-90.

⁴⁴⁰ World Bank (1995b). **a.g.e.**, s. 79, 80, 86.

edildiğini göstermesi açısından dikkat çekicidir. Nitekim neoliberal yaklaşımda yıllarca sendikal faaliyetler ve işgücü piyasası düzenlemeleri, gelirin yeniden bölüşümü ve diğer etkiler çerçevesinde bozucu nitelik taşıdığı, bunların olağan dışı yüksek ücretlere, yüksek enflasyona ve işsizliğe yol açacağı çerçevesinde dile getirilmiştir.⁴⁴¹ Bu çerçevede Dünya Bankası ele aldığımız raporda, sınıf mücadelesi yürüten sendikaları değil, Cammack'ın ifadeleriyle “büyük ölçekli devlet düzenlemesi ve müdahalesi ihtiyacını ortadan kaldıracak ve şirketlerin işçilerden daha fazla artı-değer elde etmesine yardımcı olabilecek”, ancak “reform ve yapısal uyum programlarına karşı çıkmayacak veya piyasaları bozmayacak sendikaları” teşvik etmeye yönelmiştir.⁴⁴² Bunun yanı sıra raporda, devletlerin işçi ve işverenleri müzakereye yönlendirmesinin önemine işaret edilmesi, bununla birlikte “çok sayıda yoksul pahasına, içerideki birkaç kişiye yardım etmekten kaçınılması” gerektiğinin vurgulanması da dikkat çekicidir.⁴⁴³ Zira bütün bu vurgular, Banka'nın eskiye nazaran ‘ılımlı’ bir üslupla da olsa, hem hükümetleri hem de sendikaları, serbest piyasalara müdahalede sınırlarını bilmeleri konusunda hizaya getirmeye çalıştığına dair bir yorumun yapılmasını olanaklı kılmaktadır.

1995 Kalınma Raporu'nda ayrıca büyümenin tek başına yeterli olmadığını ifade edilmesi dikkat çekmiş, bununla birlikte büyümenin birincil öncelik olduğu da vurgulamaya devam edilmiştir. Bu çerçevede büyümenin eşitsizlikleri azaltabilmesi için özellikle yoksulların eğitime erişiminin sağlanması ve hedeflenmiş transferlerin uygulanması gerekliliğine işaret edilmiştir.⁴⁴⁴ Çalışanların becerilerine, sağlığına ve beslenmesine yapılan yatırımın, giderek bütünleşen ve rekabetçi bir küresel ekonomide hem refah hem de ekonomik başarının anahtarı olduğunu belirtilmiştir.⁴⁴⁵ Dolayısıyla

⁴⁴¹ Kaya Özçelik, P. (2013), **a.g.e.**, s. 427.

⁴⁴² Cammack, P. (2003), **a.g.e.**, s. 46.

⁴⁴³ World Bank (1995b). **a.g.e.**, s. 14.

⁴⁴⁴ World Bank (1995b). **a.g.e.**, s. 46-47.

⁴⁴⁵ World Bank (1995b). **a.g.e.**, s. 4., 36.

insana yatırım vurguları esasen değişen koşullarda kapitalizmin gereksindiği ve gereksinebileceği “verimli, adapte olabilir, hareketli işgücü yaratılması ve emek verimliliğinin artırılması” ile ilişkilendirilmiş,⁴⁴⁶ “işçileri değişim için donatmak” ifadesiyle de işçilerin hızla değişen işgücü piyasalarında uygun becerilere ve iş alışkanlıklarına sahip olmaları gerektiğine işaret edilmiştir.⁴⁴⁷ Özetle Banka insana yatırım başlığını öne çıkararak⁴⁴⁸ hem rekabet edebilir ve verimli işgücünü yetiştirmek için gerekli ortamın oluşturulmasına yönelmiş, hem de insani vurgularla neoliberal politikalar için bir meşruiyet zemini açmaya çalışmıştır.

Görüldüğü üzere Dünya Bankası’nın sosyal politika araçları olarak öne çıkardığı yoksullukla mücadeleyi içeren programlar ve rekabet edebilirliğe odaklanan işgücü piyasası politikaları birbiriyle uyum içerisinde tasarlanmıştır. Nitekim bunlar Cammack’ın ifadesiyle “dünya piyasalarının kapsamını ve kapitalizmin küresel erişimini genişletecek politikaların benimsenmesine” dayanmış,⁴⁴⁹ bu çerçeve, piyasaya bağımlılığı güçlendirecek düzenlemelerin teşvik edilmesini, sistemin gerektirdiği işgücünün oluşturulmasını, sisteme giren ve giremeyen herkesin sistem içerisinde tutulmasını ve toplumun tüm unsurlarının yönetilebilmesini sağlayacak koşulların oluşturulmasına yönelmiştir. Cammack, bu ekseninde, Dünya Bankası’nın yoksullukla mücadele, insana yatırım gibi görünüşte ilerici gibi algılanabilecek amaçlarının arkasında, mevcut proletaryanın kolayca işe girip çıkacağı, küçük köylü üreticiler ya da henüz sermayenin erişimine yeterince açık olmayan genç kadınlar gibi gizli

⁴⁴⁶ World Bank (1995b). **a.g.e.**, s. 19, 36.

⁴⁴⁷ World Bank (1995b). **a.g.e.**, s. 111.

⁴⁴⁸ 1995 tarihli Eğitim için Öncelikler ve Stratejiler adlı bildiri de insan sermayesine yatırım başlığının Banka için artan önemine işaret eden belgelerden biri olmuştur. Bkz. World Bank. (1995a), **Priorities and Strategies for Education: A World Bank Review**, Washington D.C.: World Bank.

⁴⁴⁹ Cammack, P. (2003), **a.g.e.**, s. 45.

proletaryanın tamamen proleterleşeceği etkin bir küresel işgücü piyasası oluşturulması amacının olduğunu iddia etmiştir.⁴⁵⁰

Dünya Bankası'nın bu dönemde sosyal söylemleri öne çıkarması, daha doğru bir ifadeyle piyasaya uyarlanan sosyal politika uygulamalarının iyi olabileceğine işaret etmesi, kârlılık ve birikim koşullarının sürdürülmesi hedefinin yanı sıra gelinen noktada uygulanan politikaların emekçi sınıflar üzerinde yarattığı tahribatın sistemi sürdürülemez noktaya getirmemesi ve bunun için yeterli düzeyde sosyal uyumun tesis edilmesi ihtiyacı ile de ilişkili olmuştur. Nitekim Wolfensohn bu yıllarda “sosyal dokunun parçalandığına ve çatışmaların patlak verdiğine” dikkat çekerek ekonomik ilerleme için sosyal ilerlemeye ihtiyaç duyulduğunu vurgulamıştır.⁴⁵¹ Dolayısıyla bu dönemde sosyal vurguların piyasacı hedeflerle bağlantılandırılması Banka için bir tutarsızlığı değil, onun temel hedefleri çerçevesindeki tutarlılığını ve Banka'nın küresel rekabetçi kapitalizmin ilerletilmesine dönük bağlılığını yansıtmıştır. Zira Dünya Bankası hiçbir dönem kapitalizmi ilerletmek ve yaymak hedefinden şaşmamış, dönemsel gereklilikler çerçevesinde gerekli kanalları düzenlemeye ve gerekirse onları yeniden örgütlemeye çalışmış, özellikle de 1980'li yıllardan itibaren -diğer pek çok uluslararası kuruluşla birlikte- kapitalizmi küresel ölçekte geliştirmek için her alanda ciddi bir çaba göstermiştir.⁴⁵²

⁴⁵⁰ Cammack, P. (2002a), **a.g.e.**, s. 125.; Cammack, P. (2002b), “Making Poverty Work”, **Socialist Register 2002: A World of Contradictions**, 38: 193-210., s. 197.; Cammack, P. (2003), **a.g.e.**, s. 45.

⁴⁵¹ Wolfensohn, J. D. (1996b), *People and Development: Address to the Board of Governors*, October 1, 1996, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/243871468141893629/People-and-development-address-to-the-Board-of-Governors-Washington-DC-October-1-1996> (Erişim Tarihi: 17.10.2022)., s. 12-13.

⁴⁵² Paul Cammack, pek çok çalışmasında hem Dünya Bankası'nın hem de BM, OECD, IMF gibi pek çok uluslararası kuruluşun 1980 sonrasındaki politikalarının, küresel rekabetçi kapitalizmin ilerletilmesi çerçevesindeki küresel projeye bağlı olduğuna ve bu politikaların içeriklerinin söz konusu proje ile tutarlılığına işaret etmiştir. Örnek için Bkz. Cammack, P. (2006), *The Politics of Global Competitiveness*, Manchester Metropolitan University, *Papers in the Politics of Global Competitiveness*, No. 1, <https://e->

Nitekim bu dönemde kapsayıcılık, yönetim, bilgi yönetimi gibi hususların öne çıkarılmasının, bir taraftan yapısal uyum politikalarının bir taraftan da yoksullukla mücadele başlıklı programların ve emeğin üretken kullanımını teşvik eden politikaların birbirini besler ve destekler biçimde oluşturulması, Banka için kapsamlı bir yönetim stratejisine işaret etmiştir. Örneğin kapitalist geçiş ülkelerindeki neoliberal uyum politikalarının anlatıldığı Plandan Piyasaya başlıklı 1996 tarihli Dünya Kalkınma Raporu'nun kapitalist rekabet ve birikim mantığını tüm alanlarda uygulamaya yönelmesi bunu yansıtmıştır.⁴⁵³ Raporda işgücü verimliliğinin, işçilerin bilgi, beceri, motivasyon ve sağlığına bağlı olduğu, insan sermayesinin piyasa sisteminin ihtiyaçlarına uyarlanmasının, büyümeyi, sosyal adaleti ve siyasi sürdürülebilirliği destekleyeceği iddia edilmiştir.⁴⁵⁴ Ayrıca bu dönemde yoksullukla mücadele ve sosyal uyum söylemleri sürerken, özellikle düşük gelirli ülkeler için neoliberal yapısal uyum politikaları ilerletilmiştir.⁴⁵⁵ Hatta Dünya Bankası ve IMF'nin 1996'da başlattığı, Ağır

space.mmu.ac.uk/6190/1/The%20Politics%20of%20Global%20Competitiveness.pdf (Erişim tarihi: 01.03.2023).; Cammack, P. (2009a), All Power to Global Capital!, Manchester Metropolitan University, Papers in the Politics of Global Competitiveness, No. 10, <https://e-space.mmu.ac.uk/67573/1/All%20Power%20to%20Global%20Capital.pdf> (Erişim tarihi: 01.03.2023).; Cammack, P. (2007), **a.g.e.**; Cammack, P. (2009b), **a.g.e.**

⁴⁵³ Cammack da bu raporun hem kapitalistler yaratmayı hem de onları rekabete zorlamayı amaçlayan, ekonomik liberalizm mantığıyla desteklenen kapsamlı bir yasalar, kurumlar ve mikro düzeyde teşvikler çerçevesi ortaya koyduğunu belirtmiştir. Cammack, P. (2003), **a.g.e.**, s. 47.

⁴⁵⁴ World Bank. (1996), **World Development Report 1996: From Plan to Market**, New York: Oxford University Press., <http://hdl.handle.net/10986/5979> (Erişim Tarihi: 01.10.2022)., s. 66.

⁴⁵⁵ Örneğin 1996 tarihli bir konuşmasında Wolfensohn, düşük gelirli ülkeler için kalkınma gündeminin temel unsurlarını şöyle tanımlamıştır: Ekonomiyi uluslararası ticarete ve yatırıma açan ve istikrara kavuşturan makroekonomi politikaları oluşturmak ve sürdürmek; devlete ait işletmelerin özelleştirilmesi, piyasa yanlısı düzenleyici reformlar, finans sektörünün yeniden yapılandırılması ve kredilerin girişimciler için daha erişilebilir hale getirilmesi dahil olmak üzere özel sektörü geliştiren önlemleri başlatmak; eğitim, eşleştirme düzenlemeleri, özel sektöre geçici görevlendirmeler ve genel yeniden yapılandırma yoluyla kamu sektörü yönetiminin kalitesini artırmak; ve kırsal kalkınma, sağlık ve temiz su programları aracılığıyla yoksulluğu azaltmak ve insan refahını iyileştirmek. Wolfensohn, J. D. (1996a), Remarks Prepared for Delivery by James D. Wolfensohn, President at the Meeting Organized by the Institute of Policy Studies: Emerging Trends in East Asia-New Directions in the World Bank's

Borçlu Yoksul Ülkeler (*Heavily Indebted Poor Countries/HIPC*) girişimi ile yapısal uyum programlarının uygulanması için yeni bir baskı aracı oluşturulmuştur.⁴⁵⁶ Uygulamada sınırlı kalsa da bu girişim⁴⁵⁷ borç indirimini şartlara bağlamasıyla⁴⁵⁸ ve geçmişte denenen başarısız makroekonomik stratejileri sürdürmesiyle dikkat çekmiştir.⁴⁵⁹

Dünya Bankası'nın dönemsel gereklilikler çerçevesinde kapitalizmi ilerletmek ve yaymak hedefi çerçevesinde örgütlediği kanallardan bir diğeri olan bilgi yönetimi başlığı da özellikle 1996 yılından itibaren belirginleşmiştir. Dünya Bankası bu çerçevede artık borç veren banka olmaktan 'bilgi bankası' olmaya doğru dönüşeceğini vurgulamaya başlamıştır.⁴⁶⁰ Broad, Banka'nın çabalarının nedenlerini, söz konusu dönemde borç krizinin en parlak döneminin geride kalması, ticari bankaların üçüncü dünya ülkelerine borç vermeye başlamaları, Çin'in borç veren olarak ufukta belirmesi gibi nedenlerle Banka'nın borç veren olarak merkezi rolünün zayıflaması çerçevesinde

Partnership, May 10, 1996, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/467411468189846127/Remarks-prepared-for-delivery-by-James-D-Wolfensohn-President-at-the-meeting-organized-by-the-Institute-of-Policy-Studies-emerging-trends-in-East-Asia-new-directions-in-the-World-Banks-partnership> (Erişim Tarihi: 17.10.2022).

⁴⁵⁶ Erdoğan, S. (2006), *a.g.e.*, s. 360.

⁴⁵⁷ Sonraki dönemde Wolfensohn tarafından "yoksul ülkelerin borçlarının düzenlenmesi fikri oldukça devrimciydi" sözleriyle işaret edilen ve büyük bir atılım olarak sunulan bu girişime katılım, ekonomik ve jeopolitik gerekçelerle seçilen 41 ülke ile sınırlandırılmış, bu borçlar yoksul ülke borcu toplamının %39'unu içermiştir. <https://www.worldbank.org/en/archive/history/past-presidents/james-david-wolfensohn>; Sheppard, E.; Leitner, H. (2010), *a.g.e.*, s. 187.

⁴⁵⁸ Örneğin borç indirimi almadan önce potansiyel hibe alanların neoliberal politikalara, özelleştirmeye, vergi reformuna ve dengeli bir bütçeye uyum göstermeleri ve Dünya Bankası'nın yoksulluğu azaltma girişimlerine katılmaları gerekmiştir. Diğer bir deyişle Dünya Bankası ve IMF tarafından talep edilen makroekonomik reformların gerçekleştirilmesi şart koşulmuştur. <https://www.worldbank.org/en/archive/history#>

⁴⁵⁹ Saad-Filho, A. (2007), "Life Beyond the Washington Consensus: An Introduction to Pro-poor Macroeconomic Policies" *Review of Political Economy*, 19(4):513-537., s. 518.

⁴⁶⁰ Banka'nın bilgi bankası olma konusundaki sürecine dair değerlendirme için Bkz. Zabcı, F. (2017), *a.g.e.*, s. 50-55.

değerlendirmiştir.⁴⁶¹ Enns ise, bu dönemde Banka'nın kalkınmaya yönelik yukarıdan aşağıya ve kuralcı yaklaşımına dair uluslararası toplumdan gelen eleştiri ve protestoların Banka'nın kalkınma konusunda dünyanın bilgi sağlayıcısı olma arzusunun nedenlerinden biri olduğuna işaret etmiştir.⁴⁶² Neticede Banka'nın bilgi bankası olma yönündeki stratejik çabaları, aşağıda göreceğimiz üzere, küresel kapitalizmin gerçekte iyi ve erdemli olabileceğini gösterme, neoliberal küreselleşme gündemini güçlendirme, olası alternatifleri bertaraf etmeye dönük bilgi ve politikaları meşrulaştırma ve yayma açısından kritik bir yerde durmuştur.

1997 yılında Joseph Stiglitz'in baş ekonomist olması ve Wolfensohn'la pek çok başlıkta ortaklaşmaları da dönemin Dünya Bankası yaklaşım ve politikalarının şekillenmesinde etkili olmuştur.⁴⁶³ Nitekim Stiglitz, dönemin sorunlarını aşmak için kalkınma kavramını genişletmeye yönelmiş, sosyal eşitlik, eğitim, teknolojik yenilik, çevre koruma, sosyal katılım, piyasaların işleyişini iyileştirme başlıklarına odaklanan bir yaklaşıma sahip olmuştur.⁴⁶⁴ Bu ekseninde “güçlü ve rekabetçi bir özel kesimin var olabilmesi ve piyasaların iyi işleyebilmesi için uygun nitelikte temel kurumsal yapıların

⁴⁶¹ Broad, R. (2007), “‘Knowledge Management’: A Case Study of the World Bank’s Research Department”, **Development in Practice**, 17(4): 700-708., s. 701.

⁴⁶² Enns, C. (2015), “Knowledges in Competition: Knowledge Discourse at the World Bank During the Knowledge for Development Era”, **Global Social Policy**, 15(1): 61-80., s. 66.

⁴⁶³ Saul'e göre Stiglitz, gelişmiş, gelişmekte olan ve uluslararası yapıların nasıl birlikte çalışabileceği ile ilgili resmi görüşün değişiminde kilit bir rol oynamıştır. Saul, J., R. (2018), **a.g.e.**, s. 224.

⁴⁶⁴ Bunları başarmak için Stiglitz'in önerileri şöyle olmuştur: Mali sistemi güçlendirecek ve ekonominin tüm sektörlerinde rekabeti teşvik edecek yasal çerçeve ve düzenleme araçlarının oluşturulması; devletin beşeri sermayenin inşasına ve en yoksullar için koruma ağlarının yaratılmasına odaklanması ve alışkanlıkları, davranışları ve bireysel ve kolektif değerleri dönüştürecek ve değişim sürecinde tüm toplumu birbirine bağlayacak örgütsel ve sosyal katılım mekanizmalarının yaratılması. Stiglitz, J. (1998), “More Instruments and Broader Goals: Moving Toward the Post-Washington Consensus”, 1998 WIDER Annual Lecture, Helsinki, January 1998, <https://archive.globalpolicy.org/soecon/bwi-wto/stig.htm> (Erişim Tarihi: 01.10.2022.); Stiglitz, J. (2000), “What I learned at the World Economic Crisis”, **New Republic**, April 17, 2000, https://business.columbia.edu/sites/default/files-efs/imce-uploads/Joseph_Stiglitz/What_I_Learned_at_the_World_Economic_Crisis.pdf (Erişim Tarihi: 01.12.2023).

oluşturulmasını ve bu amaçla toplumsal ve siyasal etmenlere dikkat edilmesini” vurgulamıştır.⁴⁶⁵ Wolfensohn ve Stiglitz’in yaklaşımı da bu çerçevede “yapısal uyumun bizatihi yanlış olmadığı, ancak yapısal uyum politikalarının iyi işlemlerini sağlamak için gerekli olan yapısal ve kurumsal zeminin yokluğunun yönetim başarısızlığına yol açtığı” düşüncesine dayanmıştır.⁴⁶⁶

Dönemin kalkınma raporları da bu yönelimleri ve Banka’nın giriştiği kapsamlı yönetim stratejisinin unsurlarını yansıtmıştır.⁴⁶⁷ Örneğin 1997 Dünya Kalkınma Raporu, yoksulluğu azaltacak kalkınma çerçevesinin beş bileşeni olarak hukuk, makro ekonomik istikrarı içeren uygun bir siyasi ortam, insanlara ve altyapıya yatırım, savunmasız olanların korunması ve doğal çevrenin korunmasını saymıştır.⁴⁶⁸ Rapora göre devlet, hukuksal yapıyı, istikrarlı makroekonomiyi, en temel kamu sağlığı hizmetlerini, ilköğretimi, yeterli ulaşım altyapısı ve minimal bir güvenlik sistemini sağlamakla ilgilenmeli, diğer kamu hizmetleri ise özel sektöre bırakılmalıdır.⁴⁶⁹ Bu çerçevede Cammack, raporun “devleti girişimciye yaklaştırmak ve nüfusun geri kalanını piyasa

⁴⁶⁵ Bağımsız Sosyal Bilimciler (2015), **a.g.e.**, s. 94.

⁴⁶⁶ Bağımsız Sosyal Bilimciler (2015), **a.g.e.**, s. 94.

⁴⁶⁷ Örneğin 1998/99 raporunda eğitim ile ‘sağlıklı, yetenekli ve çevik bir işgücünün’ ilişkisine, 1999/2000 Kalkınma Raporunda işgücü hareketliliğini ve becerileri artırma planlarını içeren işgücü piyasası kurumlarının güçlendirilmesine işaret edilmiştir. World Bank. (1998a), **World Development Report 1998/1999: Knowledge for Development**, New York: Oxford University Press., <http://hdl.handle.net/10986/5981> (Erişim Tarihi: 01.10.2022)., s.8.; World Bank. (1998b), **World Development Report 1999/2000: Entering the 21st Century**, New York: Oxford University Press., <http://hdl.handle.net/10986/5982> (Erişim Tarihi: 02.10.2022).

⁴⁶⁸ Zabcı’nın da vurguladığı üzere; “Bu öğelerden ilk üçü doğrudan devletin yerine getirmesi gereken düzenlemelerle ilgilidir. Bir anlamda devlet eliyle devletin yeniden düzenlenmesi olarak da formüle edilebilir. Son iki öğe ise Dünya Bankası ve IMF’nin hazırladığı ve uyguladığı yapısal uyum programlarına yönelik gelişen ve gittikçe şiddetlenen eleştirilere hem bir yanıt hem de kendini meşrulaştırma çabasının bir göstergesidir.” Zabcı, F. (2017), **a.g.e.**, s. 68-69.

Pereira’ya göre de, rapordaki anlamıyla devlet eylemi küreselleşmiş finansal sektörlerin kapitalistler lehine, sosyal olana ve işçi haklarına karşı yeniden yönlendirilmesi ve güçlendirilmesine yol açmıştır. Pereira, J. M. M. (2016), **a.g.e.**, s. 8.

⁴⁶⁹ Raporda yönetim konusunda gelişmekte olan ülkelerdeki politika yapıcılara öneriler de sunulmuştur. Bu öneriler için bkz. World Bank. (1997), **World Development Report 1997: The State in a Changing World**, New York: Oxford University Press., <http://hdl.handle.net/10986/5980> (Erişim Tarihi: 01.10.2022), s. 40-60.

disiplinine kilitlemek için” yola çıktığını, “hem disiplinli devletin reçetesini hem de bunu halka satmanın retoriğini” sunduğunu belirtmiştir.⁴⁷⁰ Nitekim raporda sosyal güvenlik ve sosyal yardımlar arasında net bir ayırım önerilmesi, emekli aylıkları ve sigortanın bir hak olarak değil bir tasarruf biçimi olarak tanımlanması, bunların kendi kendilerini finanse etmeleri gerekliliği çerçevesinde özelleştirilmelerin doğru olduğuna işaret edilmesi dikkat çekmiştir. Ayrıca belgede kaynakların en yoksullara odaklanması, diğer cömert sübvansiyonların kaldırılması gerektiği de belirtilmiştir.⁴⁷¹ Özetle 1997 Kalkınma Raporu bir taraftan devletin görevlerini sayarken, bir taraftan da kamu harcamalarının kısılmasını, özelleştirmeleri, sosyal yardımların en yoksullara odaklanmasını öneren geçmiş perspektifi sürdürmüştür.

Bununla birlikte 1990’lı yılların sonunda arka arkaya patlayan krizler, sistemi yönetenler açısından kapitalizmin geleceğine dair endişeleri artırmıştır.⁴⁷² Nitekim bu yıllarda Wolfensohn “önce insan” sloganı ile iyi bir makroekonomik yönetimin tek başına yeterli olmadığına dair söylemleriyle dikkat çekmiş,⁴⁷³ özellikle eski Sovyet ülkelerinde yaşanan geçiş sürecinin yarattığı olumsuzlukları örnek göstererek, sosyal

⁴⁷⁰ Cammack, P. (2003), **a.g.e.**, s. 47.

⁴⁷¹ World Bank. (1997), **a.g.e.**

⁴⁷² Wolfensohn’un bu konudaki şu ifadeleri dikkat çekicidir: “...Finansal istikrarın ötesine geçmeliyiz. Refahın ve insani gelişmenin bağlı olduğu uzun vadeli adil büyüme konularını ele almalıyız. İyileşme ve sürdürülebilir kalkınma için gereken kurumsal ve yapısal değişikliklere odaklanmalıyız. Sosyal konulara odaklanmalıyız. Bütün bunları yapmalıyız. Çünkü sosyal acil durumlarla başa çıkma kapasitemiz yoksa, sağlam kurumlar için daha uzun vadeli planlarımız yoksa, daha fazla eşitlik ve sosyal adaletimiz yoksa, siyasi istikrar olmaz. Ve siyasi istikrar olmadan, finansal paketlerde bir araya getirilen hiçbir para bize finansal istikrar sağlamaz.” Wolfensohn, J. D. (1998b), The Other Crisis: 1998 Annual Meetings Address to the Board of Governors by James D. Wolfensohn, October 6, 1998, Washington D.C.: World Bank, <http://documents.worldbank.org/curated/en/163861467991911338/The-other-crisis-1998-annual-meetings-address-to-the-board-of-governors-by-james-d-wolfensohn> (Erişim Tarihi: 17.10.2022), s. 2-3.

⁴⁷³ Bkz. Wolfensohn, J. D. (1997a), People First: Paul Hoffman Lecture, Presidential Speech, May 29, 1997, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/469661468189530878/People-first-Paul-Hoffman-lecture> (Erişim Tarihi: 17.10.2022).

korumanın önemine değinen konuşmalar yapmış,⁴⁷⁴ küreselleşmeye karşı tepkilerin gerçek ve derin insani nedenleri olduğunu ifade etmiştir.⁴⁷⁵ Bu çerçevede Banka, küreselleşmenin aslında doğru bir sistem olduğunu, sorunları azaltmak için bazı düzenlemelerin yapılması halinde sistemin herkes için iyi işleyeceğini savunmaya ve bir anlamda projelerini meşrulaştırmaya yönelmiştir. Örneğin 1999-2000 Dünya Kalkınma Raporu, küreselleşmeyi durdurulamaz bir güç olarak tasvir etmiş, Banka politikalarını ideolojik olarak tarafsız ve hayırsever bir yanıt olarak sunmuş, hükümetleri yerelleştirme politikalarını teşvik etmeye çağırmıştır.⁴⁷⁶

Nitekim Dünya Bankası, bu dönemde oluşturduğu yaklaşımı, devletin sermayeye destek olarak yeniden yapılandırıldığı, makroekonomik istikrarı garanti eden ve yerel düzeyde kullanıcıların ve paydaşların katılımının sağlandığı bir çerçeve olduğunu iddia etmiştir.⁴⁷⁷ Küreselleşmenin sürdürülebilirliğini ve yönetilebilirliğini tesis etmeye yönelik, ekonomik, sosyal ve siyasal süreçleri kapsayacak bütünlüklü yönetim stratejisinin yeni bir ilanı olarak nitelendirilebilecek bu çerçeve, 1999 yılında Kapsamlı

⁴⁷⁴ Örnek bir konuşma için bkz. Wolfensohn, J. D. (1999a), Walter Sterling Surrey Memorial Lecture at the National Policy Association, Presidential Speech, April 7, 1999, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/894621467986375157/Walter-Sterling-Surrey-memorial-lecture-at-the-national-policy-association-by-James-D-Wolfensohn-President> (Erişim Tarihi: 17.10.2022).

⁴⁷⁵ Wolfensohn bu çerçevede geçiş ekonomilerine tek yönden bakıldığında başarılı özelleştirmelerin bir listesinin görüldüğünü, başka bir açıdan bakıldığında ise eski hantal devlet tarafından sağlanan sosyal güvenlik ağlarının değiştirilmediğinin, “soğukta bırakılanlar” arasında siyasi kargaşaya ve tehlikeli bir hayal kırıklığı duygusuna yol açabilecek aşırı kırılganlıkların görüldüğünü belirtmiştir. Küreselleşmeye karşı tepkinin ve insanların bu şekilde hissetmesinin gerçek ve derin insani nedenleri bulunduğunu ifade etmiştir. Wolfensohn, J. D. (1999b), Remarks at the Symposium on Global Finance and Development: Foundations for a More Stable Global System, March 1, 1999, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/632151467995099903/Remarks-at-the-symposium-on-global-finance-and-development-by-James-D-Wolfensohn-President-foundations-for-a-more-stable-global-system> (Erişim Tarihi: 17.10.2022)., s. 4.

⁴⁷⁶ World Bank. (1998b), **a.g.e.**; Cammack, P. (2002a), **a.g.e.**, s. 131.; Cammack, P. (2003), **a.g.e.**, s. 47.

⁴⁷⁷ Cammack, P. (2004), “What the World Bank Means by Poverty Reduction? Why It Matters?”, **New Political Economy**, 9 (2): 189-211.

Kalkınma Çerçevesi olarak duyurulmuştur.⁴⁷⁸ Bunun unsurları ise i) yolsuzluktan kurtulmuş, iyi bir düzenleyici çerçeveye sahip iyi yönetim; ii) iyi bir hukuk ve adalet sistemi; iii) bankalar, finansal piyasalar, sermaye piyasaları düzeyinde mali denetim ve kontrolün sağlanması; iv) bir sosyal güvenlik ağı ve işleyen bir sosyal yapının varlığı olarak tanımlanmıştır.⁴⁷⁹ Bu ekseninde kalkınma hedeflerinin ve bunları gerçekleştirmek için programların zamanlama ve sıralamasının, ülkelerin kendi ihtiyaç ve yetenekleri doğrultusunda belirlenmesi, hükümet, sivil toplum,⁴⁸⁰ özel sektör ve diğer paydaşlar ile dış kalkınma ortakları arasındaki istişareler temelinde oluşturulması,⁴⁸¹ sosyal ve yapısal sorunlar ile makroekonomik ve finansal konulara eşit yer verilmesi gerektiği üzerinde durulmuştur.⁴⁸² Görüldüğü üzere bu dönemde Banka'nın programı, Zabcı'nın vurguladığı gibi, iki hat üzerinden gelişmiştir:

⁴⁷⁸ <https://www.worldbank.org/en/archive/history/past-presidents/james-david-wolfensohn>

⁴⁷⁹ Wolfensohn, J. D. (1999a), **a.g.e.**

⁴⁸⁰ Pereira, 'Sivil toplum'dan kastedilenin emek örgütlerinden ziyade, gönüllü dernekler, düşünce kuruluşları, araştırma merkezleri, enstitüler ve diğer sivil toplum kuruluşları olduğunun zaman içerisinde anlaşıldığına dikkat çekmiştir. Yazara göre sivil toplum kuruluşları, Dünya Bankası'nın proje döngüsü üzerinde önceden de zaten önemli olmuşlardır. Ancak süreç içerisinde ulusal politikaların yeniden yapılandırılması ve yapısal uyum ilerledikçe, devletten alınan işlevleri yerine getirmeye hazırlanan STK'ların eylemlerine muazzam bir alan açılmıştır. Pereira, J. M. M. (2016), **a.g.e.**, s. 5.

⁴⁸¹ Zabcı, bütün bunların "ekonomik ve siyasal düzene potansiyel direnişlerin" sistemle bütünleştirilmesi" çabası ile de ilgili olduğuna dikkat çekmiştir. Zabcı'nın ifade ettiği gibi; "Yönetişimin demokratik boyutunun temel bir bileşeni olarak sunulan sivil toplumun güçlendirilmesi, aslında Dünya Bankası'nın muhalif hareketleri yapısal uyum programının siyasi ideolojik bir parçası olan yoksulluk politikalarına dahil ederek, alternatif siyasal hareketleri yeni liberal politikalarının dar duvarları içine hapsetmek sonucunu yaratmıştır." Zabcı, F. (2017), **a.g.e.**, 60, 80.

⁴⁸² Bkz. Wolfensohn, J. D. (1999a), **a.g.e.**; Wolfensohn, J. D. (2000c), Rethinking Development: Challenges and Opportunities-Remarks at the Tenth Ministerial Meeting of UNCTAD Presidential Speech, February 16, 2000, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/522761468187740375/Rethinking-development-challenges-and-opportunities-remarks-at-the-tenth-ministerial-meeting-of-UNCTAD-by-James-D-Wolfensohn-President> (Erişim Tarihi: 17.10.2022).; Wolfensohn, J. D. (1999c), The Bretton Woods Committee Annual Meeting, Presidential Speech, June 9, 1999, Washington D.C.: World Bank, <http://documents.worldbank.org/curated/en/789441468197334679/Remarks-at-the-Bretton-Woods-committee-annual-meeting-by-James-D-Wolfensohn-President> (Erişim Tarihi: 17.10.2022).; Wolfensohn, J. D. (2000d), Statement at Development and International Cooperation in the Twenty-first Century: The Role of Information

“Birincisi uluslararası sermayenin uzun dönemli çıkarlarını korumaya yönelik yasal ve siyasal düzenlemelerin yerine getirilmesi, bu düzenlemeler sayesinde piyasa ekonomisine uygun bir piyasa demokrasisi modeli yaratma girişimi. İkincisi ise yoksulun ve çevrenin korunması konuları etrafında sivil toplum unsurlarını devreye sokarak, yapısal uyum programlarının sosyal risklerinin azaltılması, bu programa bir siyasal meşruluk zeminin sağlanması.”⁴⁸³

Böylelikle Şenses’in belirttiği gibi sivil toplum örgütleri, “genellikle neoliberal modelin ana ilkelerini sorgulamayan, onun çizdiği dar çerçeve içinde hareket etmeyi kabullenen ve siyasal alanda etkisiz türden örgütlenmeler” olmuş, yoksullukla mücadele uygulamaları da “devletten yapılacak transferlere ve hayırsever yurttaşların doğrudan ve sivil toplum örgütleri aracılığıyla yapacakları katkılara, enformel sektörün istihdam yaratma kapasitesine ve aile ve topluluk içi yardımlaşmaya hapsolmuş”tur.⁴⁸⁴ Dolayısıyla Dünya Bankası neoliberal müdahaleyi işler kılacak çerçeveyi, Yılmaz’ın ifadeleriyle, “piyasayı var edecek kurumların inşası ile neoliberal bir toplum siyasetini yoksulluğun azaltılması adı altında birleştirerek”⁴⁸⁵ yeniden üretmiştir. Nitekim Cammack da kapsamlı kalkınma çerçevesinin, sosyal ve yapısal politikaları makroekonomik disiplini güçlendirecek ve genişletecek biçimde şekillendirmenin ve onları kapitalist politikaların zorunluluklarına tabi kılmanın bir aracı olarak belirginleştiğine dikkat çekmiştir.⁴⁸⁶

Neticede bu dönemde öne çıkarılan ‘insancıl’ söylemler hem kapitalist birikim sürecinin sürdürülmesi için gerekli koşulların sağlanması hem de sisteme potansiyel

Technology in the Context of a Knowledge-based Global Economy, July 5, 2000, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/414601468197948359/Statement-at-development-and-international-cooperation-in-the-twenty-first-century-the-role-of-information-technology-in-the-context-of-a-knowledge-based-global-economy-by-James-D-Wolfensohn-President> (Erişim Tarihi: 17.10.2022).

⁴⁸³ Zabcı, F. (2017), **a.g.e.**, s. 69.

⁴⁸⁴ Şenses, F. (2004), **a.g.e.**, s. 9.

⁴⁸⁵ Yılmaz, Z. (2012), **a.g.e.**, s. 326.

⁴⁸⁶ Cammack, P. (2004), **a.g.e.**, s. 189-211.

karşı çıkışların içerilmesi ihtiyaçlarıyla ilişkili olmuştur. Bu açıdan Cammack, Banka'nın kapitalist gelişmeyle yoksulluğun azaltılabileceğine dair inacı çerçevesinde bu dönemdeki yoksullukla mücadele taahhüdünün gerçek olduğunu, ancak birincil bir hedef olmadığını iddia etmiştir. Buna göre temel hedef, küresel ölçekte kapitalist birikimi genelleştirmek, kolaylaştırmak ve sıkı bir şekilde kontrol edilen katılım ve mülkiyet biçimlerinin teşvik edilmesi yoluyla kapitalist hegemonyayı inşa etmek için gelişmekte olan dünyadaki sosyal, siyasi ilişkilerin ve bunlara dair kurumların dönüşümünü sağlamaktır.⁴⁸⁷ Dolayısıyla yoksullukla mücadele bu hedefle uyumluluk ölçüsünde ve ekseninde şekillendirilmektedir. Yılmaz da “kapsamlı kalkınma çerçevesinin asıl amacının, güneyde siyasi bir kriz ihtimalini ortadan kaldıracak ve bu ülkelerin küresel piyasaya eklenmesine olanaklı kılacak bir yönetim yapısı ve kurumsal düzen kurmak” olduğuna işaret etmiştir.⁴⁸⁸

Cammack, ayrıca Banka'nın öne çıkardığı yoksulluktan arınmış dünya iddiasını ve bu yöndeki çabalarını küresel kapitalizmin iki temel çelişkisine dayandırmıştır. Bunlardan ilki küresel kapitalizmin tek bir sınıfın çıkarlarını tüm toplumun çıkarları gibi temsil etme ihtiyacıdır. Yazara göre bu ihtiyaç neoliberal politikaları hayırsever olarak sunmaya yönelik sistematik çabada kendini göstermiştir. İkinci ihtiyaç ise kapsayıcı bir siyasi otoriteye sahip olmayan rekabet halindeki devletlerden oluşan parçalanmış bir dünyada tek bir sistem olarak faaliyet gösterme ihtiyacıdır. Bu da küresel sistemin yönetilebileceği uluslararası rejimler ve örgütler arayışında belirginleşmiştir.⁴⁸⁹ Gerçekten bu dönemde ILO da dahil olmak üzere uluslararası kuruluşların birbirleri ile diyalog ve işbirlikleri artmış,⁴⁹⁰ çalışmamızın sonraki bölümlerinde göreceğimiz üzere

⁴⁸⁷ Cammack, P. (2004), **a.g.e.**, s. 189-211.; Cammack, P. (2009b), **a.g.e.**, s. 42.

⁴⁸⁸ Yılmaz, Z. (2012), **a.g.e.**, s. 330.

⁴⁸⁹ Cammack, P. (2002b), **a.g.e.**, s. 193.

⁴⁹⁰ Wolfensohn, J. D. (1997b), The International Labor Conference, Presidential Speech, June 13, 1997, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/106501468189253501/Address-to-the->

bu kuruluşların pek çok politikasında önemli yakınsamalar gerçekleşmiştir. Bu çerçevede Cammack'ın ifadeleriyle “sanki çıkar gözetmeyen hayırseverlikten ilham almış gibi görünen ama esasen sermayenin sınıfsal talepleriyle aşılınmış politika çerçeveleri”⁴⁹¹ sadece Dünya Bankası tarafından değil, diğer uluslararası örgütlerce de yaygınlaştırılmıştır.⁴⁹²

Nitekim bu süreçte Dünya Bankası ve IMF paralel politikalar uygulamaya devam etmiş, Banka özellikle IMF'ye dönük eleştirilere ona sahip çıkarak yanıt vermiştir.⁴⁹³ 1999 yılında ortaya konulan Dünya Bankası'nın Yoksulluğu Azaltma Destek Kredileri (PRSP- *Poverty Reduction Strategy Paper*) ve IMF'nin Yoksulluğu Azaltma ve Büyüme Tesisi (PRGF-*Poverty Reduction Growth Facility*) programları da, kapsamlı kalkınma çerçevesini işler kılma hedefini taşımış, bütün bu çerçeve küresel bir siyasal kriz riskini önlemeye ve küresel piyasaları güvence altına almak için gerekli kurumsal çerçeveyi inşa etmeye yönelmiştir.⁴⁹⁴ Dünya Bankası'nın borç alan ülkelerden izlemeyi seçtikleri kalkınma politikalarının 'sahipliğini' üstlenmelerini isteyen ve bu süreçlerde sivil toplum katılımını vurgulayan Yoksulluğu Azaltma Destek belgeleri, genel olarak ülkelerin üç yıllık veya daha uzun bir süreçte makro ekonomik, yapısal ve sosyal politikalarını ve programlarını, dış finansman ihtiyaçlarını ve ana finansman

[international-labor-conference-by-James-D-Wolfensohn-President](#) (Erişim Tarihi: 17.10.2022).

⁴⁹¹ Cammack, P. (2002a), **a.g.e.**, s. 132.

⁴⁹² Bu yıllarda ayrıca pek çok uluslararası kuruluş (OECD, ILO, DB dahil) ortak kalkınma hedefleri belirlenmesi için yoğun bir istişare süreci yürütmüş, 2000 yılında Birleşmiş Milletler Binyıl Kalkınma Hedeflerini kabul etmiş, bu hedefler Banka tarafından da benimsenmiştir.

⁴⁹³ Wolfenshon 1998 yılında yaptığı bir konuşmada IMF'ye yapılan eleştirilere karşı olarak; “Uluslararası Para Fonu çok fazla eleştiriye maruz kalsa da, uluslararası finans sisteminin zorlandığı tarihin bu özel anında istikrarlı ve önemli bir güç olduğu için övgüyü hak ettiğine inanıyorum.” diyerek, bir anlamda Banka'nın IMF'ye güven duyduğunu ilan etmiştir. Wolfensohn, J. D. (1998a), Remarks at the Economic Strategy Institute's Seventh International Trade Conference by James D. Wolfensohn, May 6, 1998, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/490041468197348975/Remarks-at-the-economic-strategy-institutes-seventh-international-trade-conference-by-James-D-Wolfensohn-President> (Erişim Tarihi: 17.10.2022), s. 1.

⁴⁹⁴ Yılmaz, Z. (2012), **a.g.e.**, s. 327-328.

kaynaklarını tanımlamaya yönelmiştir.⁴⁹⁵ Kapsamlı kalkınma çerçevesinin unsurları üzerine oturan, bununla birlikte yapısal uyum sürecine benzerlikleri ile eleştiri konusu olan PRSP ve PRGF uygulamaları⁴⁹⁶ ayrıca Cammack'ın işaret ettiği gibi “dar kapsamlı neoliberal bir gündemden, yatırım için bir iklim yaratmaya odaklanan ve ürün, sermaye ve işgücü piyasalarında rekabetçiliği teşvik etmek için pozitif devlet eylemi ile karakterize edilen daha geniş bir gündeme geçişi” de içermiştir.⁴⁹⁷

Zaman ilerledikçe bu politikaların ülkeler ve halklar üzerindeki tahribatlarının sürmesi ise yeni halk hareketlerini beraberinde getirmiştir. 2000’li yıllarda küreselleşme karşıtı tepkiler belirginleşmiş, bu tepkilerde de özellikle Bretton Woods kurumları hedefe alınmıştır.⁴⁹⁸ Dünya Bankası ise bu süreci, gerek küreselleşmenin zorunlu ve geri döndürülemez olduğu, küreselleşmenin yarattığı fırsatlara odaklanılması gerektiği yönündeki vurgularla,⁴⁹⁹ gerekse de yoksullukla mücadelenin önemini içeren

⁴⁹⁵ Craig, D.; Porter, D. (2003), “Poverty Reduction Strategy Papers: A New Convergence”, **World Development**, 31 (1): 53-69., s. 53.

⁴⁹⁶ Erdoğan, Kapsamlı Kalkınma Çerçevesi'nin, IMF ve Dünya Bankası'nın küresel kapitalizm döneminde benimsediği neoliberal makroekonomik politika çerçevesini aynen muhafaza ettiğini belirtmiş, Sheppard ve Leither da, PRSP ile ilgili krediler için uygun koşulların, başlangıçta yapısal uyum kapsamında kullanılanlarla hemen hemen aynı olduğuna işaret etmişlerdir. Pereira da, bu programların koşullarına dikkat çekmiştir. Zira ülkelerin PRGF ve PRSP'ye hak kazanabilmeleri için hem yapısal uyum politikalarına onay almaları hem de Yoksulluğu Azaltma Strateji Belgelerini onaylatmaları şarttır. Bu programda, hükümetler anlaşmaya varılan değişiklikleri yaptıktan sonra fonlar serbest bırakıldığı için, talimatların ihlali zorlaştırılmış ve aslında bir ön koşul süreci uygulanmıştır. Ayrıca PRSP'lerin hazırlanması sırasında ülkeler yoksulluğun azaltılması için kendi doğru buldukları bir yol izlemeyememiştir. Bunlar Dünya Bankası'nın Kapsamlı Kalkınma Çerçevesi Klavuzundaki ilkelere göre hazırlanmıştır. Erdoğan, S. (2006), **a.g.e.**, s. 358.; Sheppard, E.; Leitner, H. (2010), **a.g.e.**, s. 187.; Pereira, J. M. M. (2016), **a.g.e.**, s. 14.

⁴⁹⁷ Cammack, P. (2009b), **a.g.e.**, s. 33.

⁴⁹⁸ Örneğin 2000 yılında Seattle'da DTÖ toplantısına dönük protestolar gerçekleştirilmiş, bu protestolar Prag, Roma, Quebec gibi şehirlerde de protestoları tetiklemiştir. Bu tür eylemlilikler özellikle DTÖ, Dünya Bankası, IMF gibi kuruluşları hedefe koymuştur. Öniş, Z.; Şenses, F. (2005), “Rethinking the Emerging Post-Washington Consensus”, **Development and Change**, 36(2): 263-290., s. 272.

⁴⁹⁹ Wolfensohn, J. D. (2000b), Building an Equitable World, Presidential Speech, September 26, 2000, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/644811468340210720/Building-an-equitable-world> (Erişim Tarihi: 17.10.2022), s. 5-6.

söylemlerle,⁵⁰⁰ “parolamız insan yüzlü küreselleşme olmalıdır” gibi ifadelerle ve kapsayıcı küreselleşme⁵⁰¹ gibi sloganlarla, dönemin kapitalist entegrasyon sürecini meşrulaştırarak aşmaya çalışmıştır.

Bununla birlikte Dünya Bankası bu yıllarda hem kurum içinde⁵⁰² hem de ABD Hazinesi ve ABD üst yönetimi ile bazı gerilimler de yaşamıştır.⁵⁰³ Stiglitz’i ve ardından 2000 Dünya Kalkınma Raporu’nu yazacak ekibe liderlik eden Ravi Kanbur’u istifaya sürükleyen bu gerilimler, dönemin kalkınma yaklaşımının liberal anlayış doğrultusunda sınırlandırılmaya devam edildiğini göstermesi açısından dikkat çekici olmuştur. Nitekim 2000 Dünya Kalkınma Raporu taslağında “ekonominin serbestleştirilmesinin ve serbest uluslararası mal, hizmet ve sermaye hareketlerine açılmasının otomatik olarak yoksullara yardım etmediği, aslında bazen onların durumlarını daha da kötüleştirdiği” gibi ifadelerin bulunması⁵⁰⁴ kurum içinden ve dışından ciddi muhalefetle karşılaşmış, taslakta büyüme ve serbestleşmenin öncelik ve önemine ilişkin değişiklikler yapılması istenmiştir.⁵⁰⁵ Yaşanan tartışmalı ve gerilimli sürecin sonunda taslağın bazı mesajları bozulmadan kalsa da, bu değişiklikler gerçekleştirilmiştir.⁵⁰⁶

⁵⁰⁰ Wolfensohn, J. D. (2000b), **a.g.e.**, s. 5.

⁵⁰¹ Wolfensohn, J. D. (2000c), **a.g.e.**, s. 6.

⁵⁰² Bu dönemde ayrıca Dünya Bankası çok sütunlu bir emeklilik modelinin teşviki konusunda önemli iç tartışmalardan geçmiştir. Heneghan, M.; Orenstein, M. A. (2019), **a.g.e.**

Ayrıca Bkz. Orszag, P.; Stiglitz, J. (1999), “Rethinking Pension Reform: Ten Myths About Social Security Systems”, **New Ideas about Old Age Security** içinde, Ed. Holzmann, R, Washington, DC: The World Bank., 17-56, <https://documents1.worldbank.org/curated/en/934881468767126362/pdf/multi0page.pdf> (Erişim Tarihi: 01.09.2022).

⁵⁰³ Stiglitz’in özellikle 1997-98 Asya krizlerinden sonra IMF’yi ve Endonezya’daki gelişmeler özelinde de ABD Hazinesi ve onun finans gündemini de eleştirmesi, hem banka içinde tartışmalara hem ABD Hazinesi başta olmak üzere ABD üst yönetim seviyesiyle bazı gerilimlere neden olmuştur. Bu gerilimlerin ardından Stiglitz, görev süresinin dolmasına bir ay kala istifa etmiştir. Hunter, R. (2002), **a.g.e.**, s. 207.

⁵⁰⁴ Hunter, R. (2002), **a.g.e.**, s. 210.

⁵⁰⁵ Bu tartışmalara ABD Hazinesi de dahil olmuştur. Hunter, R. (2002), **a.g.e.**, s. 211-213.

⁵⁰⁶ Buna göre ilk olarak, büyümenin yoksulluğu azaltmada önemli olduğunu göstermek için bir bölüm eklenmiş ve bu bölüm ayrıca gelir eşitsizliğini tartışmıştır. İkinci olarak, piyasa reformları (Piyasaların yoksullar için işlemlerini sağlamak) hakkındaki bölüme

Bu rapordan sonra gelen 2000/2001 Dünya Kalkınma Raporu ise Banka'nın yoksullukla mücadele stratejisinin kapsamlı anlatımını içermesi, ayrıca Zabcı'nın dikkat çektiği gibi, yoksullar için bir sosyal güvence alanının oluşturulması başlığında “yoksulların iyi durumda olanlar için bir tehlike oluşturmasını engelleme amacı”nın öne çıkarılması ve onların tepkilerinin patlama noktasına gelmesiyle ilişkili olarak sosyal riskten söz etmesiyle⁵⁰⁷ dikkat çekmiştir. Bu açıdan söz konusu rapora daha yakından bakılması önemlidir.

2000/2001 Dünya Kalkınma Raporu'nda yoksulluğun sadece ekonomik bir olgu olmadığı, savunmasızlığı ve riske maruz kalmayı, söz hakkından yoksun olmayı ve güçsüzlüğü de kapsadığı belirtilmiştir.⁵⁰⁸ Yoksulluğu azaltmak için öneriler ise, fırsat sağlama, yoksulları güçlendirme-onların katılımını sağlama ve risk yönetimi konularına odaklanmıştır.⁵⁰⁹ Bununla birlikte fırsat sağlama esas olarak piyasa bağımlılığının güvence altına alınmasına, yoksulları güçlendirme ise gerçekte sermayenin özgürce hareket etmesinin önündeki engelleri bertaraf etmeye yönelmiştir.⁵¹⁰ Yoksulları katılımını sağlama konusu da Özüğurlu'nun belirttiği gibi, “yoksulların finans piyasalarına ve girişimcilik hizmetlerine erişimini sağlayacak ve bunu kolaylaştıracak yasal ve kurumsal düzenlemelerin yapılması, yani ‘piyasanın yoksul için çalışır hale

daha güçlü bir piyasa eğilimi verilmiş, örneğin sosyal güvenlik ağlarının piyasa reformlarıyla eşzamanlı olarak sağlanması gerektiği söylenmiştir. Böylece, Ocak taslağının “hızlı piyasa liberalizasyonunun tehlikelerine yaptığı vurgu” yumuşatılmıştır. Üçüncüsü, Ocak versiyonunun Asya krizini kısmen finansal piyasaların hızlı açılmasına bağlayan, Malezya ve Şili'nin sermaye kontrolleri deneyimlerinden lehte bahseden; hatta gelişmekte olan ülke ekonomik yönetiminin normal bir aracı olarak sermaye kontrollerini savunan dünya sermaye piyasalarıyla ilgili bölümü kesilmiştir. Mesaj, serbest sermaye piyasalarına giden yolda sermaye kontrollerinin yalnızca geçiş önlemleri olarak kullanıldığı finansal piyasaların serbestleştirilmesine yönelik “temkinli bir yaklaşım” ihtiyacına indirgenmiştir. STK'lara ilişkin kısımlar ise, biraz da rapor kendileri ile istişarelere dayandığı için, onların tepkisini çekmemek adına bırakılmıştır. Hunter, R. (2002), **a.g.e.**, s. 215.

⁵⁰⁷ Zabcı, F. (2017), **a.g.e.**, s. 127.

⁵⁰⁸ World Bank. (2001), **World Development Report 2000/2001: Attacking Poverty**, New York: Oxford University Press., <http://hdl.handle.net/10986/11856> (Erişim Tarihi: 01.10.2022)., s. 15.

⁵⁰⁹ World Bank. (2001), **a.g.e.**, s. 33-96.

⁵¹⁰ Cammack, P. (2002b), **a.g.e.**, s. 199.

getirilmesi' hedefi" ile ilişkili olmuştur. Özügürlü, fırsat ilkesinin "genel olarak ekonomik eşitsizlikleri törpülemek yerine sadece yoksulların 'dışlanmışlığına' odaklanan bir yönelimi" temsil ettiğini, "dolayısıyla, bütün dikkatleri bölüşüm ilişkilerinden ziyade bireylerin 'toplumsal bağlarına' ve 'içerilmesine' çektiğini" ifade etmiştir.⁵¹¹ Ayrıca Cammack bu yaklaşımla, yoksulların yerel düzlemlerde katılımcı olmasına ve rekabet gücünü azaltmayacak şekilde refah sistemlerine entegre edilmesine çalışıldığını belirtmiştir.⁵¹² Bu çerçevenin ise esasında Banka'nın 1990'lardaki yoksullukla mücadele politikalarından çok farklı olmadığını iddia etmiştir. Yazara göre 1990'larda Banka'nın yoksulluk politikalarında yoksullara emeklerini kullanmaktan başka bir çare sunulmamış, Banka sağlık ve eğitime yönelik yatırımları teşvik ederek bu gücün verimli bir şekilde kullanılmasını destekleyeceğini belirtmiştir. Cammack, yeni olarak sunulan mantığın da aynı olduğunu, ancak bunu gizlemek için daha ayrıntılı bir çaba gösterildiğini, "yoksulların yoksul kaldığı ve tek varlıklarını satmak zorunda bırakıldığı emek-yoğun büyümenin, fırsat, güçlendirme ve güvenlik gibi üçlü fayda sunuyormuş gibi" yansıtıldığını ifade etmiştir.⁵¹³ Nitekim Banka'nın risk yönetimi ile kastettiği politikaların amacı "riske karşı kırılganlığı azaltmak değil, onun karakterini dönüştürmek" olmuştur. Zira yoksullar piyasa bağımlılığı riskine kalıcı olarak maruz bırakılmış, yoksulların yaşamak için çalışması gerektiği yönündeki mesaj yeni bir dille yeniden sunulmuştur.⁵¹⁴ Özügürlü da fırsat ve güçlendirme ilkelerinin, "yoksulların sahip oldukları her bir 'varlık' türü bakımından aslında piyasaya 'pazarlanabilir' kılınmalarını" içerdiğini, yoksulluğu azaltma stratejilerinin üçüncü ayağı olan güvenlik

⁵¹¹ Özügürlü, A. (2012), "İnsani İhtiyaçlar Kavramı: Yoksulluğu Azaltma Stratejileri Üzerine Eleştirel Düşünceler", **Mülkiye Dergisi**, 36(4):35-49., s. 40.

⁵¹² Cammack, P. (2002a), **a.g.e.**, s. 132.

⁵¹³ Cammack, P. (2002b), **a.g.e.**, s. 199.

⁵¹⁴ Cammack, P. (2002b), **a.g.e.**, s. 200.

ilkisinin de bu çerçevede “pazarlanabilirliği olmayan yoksullar için öngörölmüş bir koruma şemsiyesine” işaret ettiğini belirtmiştir.⁵¹⁵

Bu rapordan sonra Dünya Bankası sosyal politikalarını sosyal risk yönetimine odaklamıştır.⁵¹⁶ Bu eksen de Yılmaz’ın işaret ettiğı gibi yoksulluk “risklere karşı korunmasızlık temelinde” tanımlanmış, sosyal politika programı “risk, korumasızlık, güvenlik, güçlendirme” gibi kavramlar etrafında oluşturulmuştur. Böylelikle sosyal politika “küresel piyasa ile rekabet ve girişimciliğın gerekleri doğrultusunda” şekillendirilmiştir.⁵¹⁷ Sosyal politika bireyselleştirilmiş, sorunlar kolektif mücadelelerden dışsallaştırılmıştır. Nitekim bu yaklaşımla çalışma esaslı refah programları (*workfare*)⁵¹⁸ ve nakit transferler öne çıkarılmıştır. Nakit transferler içerisinde de özellikle de gelir testi ile verilen, Saad-Filho’nun “hak eden yoksullara vergilerle finanse edilen küçük şartlı meblağlar tahsis eden”⁵¹⁹ programlar olarak işaret ettiğı, şartlı nakit transferleri ön planda yer almıştır. Cammack, böylelikle destek programlarının en çaresizler dışındakileri kapsam dışı bıraktığını ifade etmiştir.⁵²⁰ Ayrıca Özüğurlu, kapitalizmin tarihindeki hak eden-etmeyen yoksul tasnifi üzerinde yükselen bu çerçevenin, “19. yüzyıl başlarında ücretli çalışma biçimini genelleştirebilmenin ve piyasa disiplinini egemen kılabilmenin bir aracı olarak” işlemesi gibi, içinde bulunulan zamanda da “kamu sorumluluğunu sadece çalışamayacak durumda olanlarla (hak eden yoksullarla) sınırlayıp, çalışabilecek herkesi emek piyasasına iterek”, “yeniden proleterleşmenin bir yolu olarak” işlediğine dikkat

⁵¹⁵ Özüğurlu, A. (2012), **a.g.e.**, s. 41-42.

⁵¹⁶ Yılmaz, Z. (2012), **a.g.e.**, s. 349.

⁵¹⁷ Yılmaz, Z. (2012), **a.g.e.**, s. 352.

⁵¹⁸ Workfare programları genel olarak çalışma karşılığı destek sağlayan programlar olarak ifade edilebilir.

⁵¹⁹ Saad-Filho, A. (2016), “Social Policy Beyond Neoliberalism: From Conditional Cash Transfers to Pro-Poor Growth”, **Journal of Poverty Alleviation and International Development**, 7(1):67-93., s. 67.

⁵²⁰ Cammack, P. (2002b), **a.g.e.**, s. 202.

çekmiştir.⁵²¹ Bunun yanı sıra Saad-Filho, şartlı nakit transferlerinin kısa vadede en yoksulların durumunu iyileştirebilecek olsa da, düşük ücretleri sübvansede ettiğini ve yoksulluğun yeniden üretimini desteklediğini belirtmiştir.⁵²² Devletin bu programlar aracılığıyla sadece en zor durumda olan yoksulları desteklemek için devreye girdiğine, bireyselleştirmenin güçlendirildiğine dikkat çekerek, şartlı nakit transferlerinin neoliberalizm için tipik bir sosyal politika aracı olarak belirginleştiğine işaret etmiştir.⁵²³ Ayrıca söz konusu programların şartlılıklarının, bireyleri neoliberal davranış normlarını içselleştirmeye teşvik ederek neoliberalizmin yeniden üretimini desteklediğini ifade etmiştir. Zira bu programlarla istikrarlı ücretli istihdam, mikro girişimcilik, eğitim, sağlık gibi beşeri sermayeye daha fazla yatırım yapılmasını içeren davranışların ödüllendirildiğini, bireyselleşmenin artmasının kolektif eylemi engellediğini, ayrıca bu programların yoksulları hem tüketici olarak mal piyasalarına hem de banka hesaplarına yapılan transferler çerçevesinde finansal piyasalara dahil ettiğini vurgulamıştır.⁵²⁴ Yılmaz da bu sosyal yardım uygulamalarının “yoksulları siyasi ‘borç’ altına sokan ve yoksullar ile iktidarlar arasında yeni siyasal tabiyet ilişkileri yaratan”⁵²⁵ niteliğine işaret ederek, bu politikaların temel amacının özellikle “güneyde yarınsızlaşmış emeği ve krizler sonucu yarınsız emek ilişkilerinin dahi dışına düşen işsiz kesimi, küresel düzeyde kontrol altına alacak ve bu amaçla da bu ülkelerin özgül durumlarını göz önüne almaya el verecek bir sosyal politika çerçevesinde üretmek” olduğunu belirtmiştir. Bu yolla “güneyde başlanan kurumsal dönüşümün tamamlanması”na ve “küresel piyasanın sürekli kriz ortamında güvence altına alınması”na yönelindiğini de ifade etmiştir.⁵²⁶ Dahası, çalışmamızın diğer bölümlerinde göreceğimiz üzere, bu tür politikalar sadece Dünya Bankası tarafından ve sadece güney ülkelerinde değil, diğer uluslararası

⁵²¹ Özügürlü, A. (2012), **a.g.e.**, s. 42.

⁵²² Saad-Filho, A. (2016), **a.g.e.**, s. 67.

⁵²³ Saad-Filho, A. (2016), **a.g.e.**, s. 69.

⁵²⁴ Saad-Filho, A. (2016), **a.g.e.**, s. 74,75,79,80.

⁵²⁵ Yılmaz, Z. (2012), **a.g.e.**, s. 353.

⁵²⁶ Yılmaz, Z. (2012), **a.g.e.**, s. 353.

kurumların da desteği ile küresel düzeyde uygulanmaya çalışılmıştır. Bu ise kanımızca rekabetçi küresel kapitalizmin ilerletilmesine dönük çabanın her alan ve düzlemde ortaya konulduğunu göstermesi açısından önemlidir.

2001 yılında yaşanan 11 Eylül saldırısından sonra Dünya Bankası ayrıca ulusal ve uluslararası güvenlik ile yoksulluk ve kalkınma vurgularını sentezlemeye yönelmiştir.⁵²⁷ Bu çerçevede de ‘küreselleşme’nin karşı konulamazlığını tekrar tekrar vurgulamıştır. Örneğin Wolfensohn güvenli bir dünya sorununun yoksullukla ilgili bir konu olduğunu belirterek,⁵²⁸ “11 Eylül ile zengin ve fakir ülkelerin bir duvarla ayrıldığı düşüncesinin artık ortadan kalktığını iddia etmiştir.⁵²⁹ Bu süreçte Wolfensohn güvensiz bir toplumdaki uzaklaşmak, kilit sorunları yönetmek için üç acil önceliği; gezegeni korumak, yoksulluğu azaltmak, gençleri eğitmek ve onlara umut vermek olarak tanımlamıştır.⁵³⁰ Bununla birlikte ekonomik büyüme, serbestleştirme, özel sektörün gelişmesi Banka için öncelik olmaya devam etmiştir.⁵³¹ 2002 Kalkınma Raporu’nun başlığı olan Piyasalar

⁵²⁷ Bu süreçte güvenlik, insana odaklanma ve yoksulluğun Banka’nın gündeminde merkezi bir yer işgal etmesinin Pereira’ya göre sonucu, “genişletilmiş Washington Uzlaşısı ile neo-muhafazakar teröre karşı savaş arasında bir sentez” olmuştur. Pereira, J. M. M. (2016), **a.g.e.**, s.14.

⁵²⁸ Wolfensohn, J. D. (2003a), Towards a More Secure World, Presidential Speech, January 21, 2003, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/892531467996654481/Towards-a-more-secure-World-by-James-D-Wolfensohn-President> (Erişim Tarihi: 17.10.2022)., s. 1.

⁵²⁹ Wolfensohn’un bir başka konuşmasındaki “...Zengin ve fakir dünyanın bölünmüş olduğunu düşünen insanlar için 11 Eylül muhtemelen aramızdaki duvar imajının yıkıldığı bir an olmuştur. Benim için de Dünya Ticaret Merkezi’nin çöküşünün görüntüsü, zengin ve fakir ülkelerin bir duvarla ayrıldığı düşüncesinin sonsuza dek ortadan kalktığı bir görüntü oldu.” ifadeleri de bunun örneklerinden biridir. Wolfensohn, J. D. (2004b), Georgetown University, Presidential Speech, February 24, 2004, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/818061468196157379/Remarks-at-Georgetown-University-by-James-D-Wolfensohn-President> (Erişim Tarihi: 17.10.2022)., s. 2.

Benzer ifadeler için ayrıca bkz. Wolfensohn, J. D. (2003a), **a.g.e.**, s. 1-2.

⁵³⁰ Bkz. Wolfensohn, J. D. (2004a), Securing the 21st Century: Protecting the Planet, Presidential Speech, October 3, 2004, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/801111468149959845/Securing-the-21st-century-protecting-the-planet> (Erişim Tarihi: 17.10.2022)., s. 10.

⁵³¹ Wolfensohn bu dönemde küresel ekonomide mevcut kaynakları yeniden dağıtmanın ancak büyüme ve gelişmenin olumlu olduğu bir ortamda mümkün olduğu, kalkınmaya

İçin Kurumlar İnşa Etmek ifadesi de bunu yansıtmıştır.⁵³² Kurum inşası ve özellikle iyi yönetim konusuna yönelen bu raporda, Banka'nın küresel kapitalizm anlayışı ve devletin bunu teşvik etme ve desteklemedeki rolü üzerinde durulmuştur.⁵³³

Görüldüğü üzere Wolfensohn döneminde Dünya Bankası'nın güncel sorunlar çerçevesinde sosyal söylemleri öne çıkardığı değişim süreci, kapitalizmin ilerletilmesini ve yönetilebilirliğini sağlamaya, kapitalist sistemin ve Banka'nın meşruiyetini güçlendirmeye yönelen bütünlüklü bir stratejiye dayanmıştır. Böylelikle 1990'da ortaya konulan ve Cammack'ın ifadeleriyle "emeğin üretkenliğini artırarak yoksulluğu ele almaya yönelik dönüşüm stratejisini, bu dönüşümü ilerici olarak sunmaya yönelik bir pazarlama stratejisini ve siyasi üstünlüğü sürdürmeye yönelik güvenlik ağlarını içeren kısa vadeli bir telafi stratejisini"⁵³⁴ içeren bu çerçeve, yaşanan gelişmeler ve dönemin ihtiyaçları çerçevesinde güçlendirilmiş ve ilerletilmiştir. Zira Dünya Bankası sözü konusu stratejinin yaygınlaştırılabilmesi için sadece kredi koşulları gibi araçları kullanmamış, bunun yanı sıra, algı yönetimi, bilgi üretimi gibi pek çok aracı seferber etmiştir. Banka'nın 'bilgi bankası'na dönüşme stratejisi de bununla ilgili olmuştur. Nitekim Broad, Dünya Bankası'nın bilgi yönetimi alanındaki girişimlerine dair yaptığı değerlendirme sonucunda, Banka'nın araştırma ve bilgi faaliyetlerini titiz ve nesnel olarak sunmasına karşın, bilgi yönetiminin aslında baskın neoliberal küreselleşme politikası gündemini güçlendirme eğilimindeki araştırmaları içerdiğini, kuruluşun neoliberal serbest ticaret paradigmasının meşrulaştırılmasında kritik bir rol oynadığını

yaklaşımında ve istihdam yaratma konusunda özel sektörün rolünün son derece önemli yönünde söylemlerde bulunmuştur. Örnek ifadeler için bkz. Wolfensohn, J. D. (2003b), Making Globalization Work for the Poor of the World, Presidential Speech, February 18, 2003, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/251951468187744363/Making-globalization-work-for-the-poor-of-the-world-by-James-D-Wolfensohn-President> (Erişim Tarihi: 17.10.2022)., s. 2-3.; Wolfensohn, J. D. (2003a), **a.g.e.**, s. 3.

⁵³² World Bank. (2002a), **World Development Report 2002: Building Institutions for Markets**, New York: Oxford University Press., <http://hdl.handle.net/10986/5984> (Erişim Tarihi: 02.10.2022).

⁵³³ Cammack, P. (2003), **a.g.e.**, s. 47.

⁵³⁴ Cammack, P. (2009b), **a.g.e.**, s. 42.

ortaya koymuştur.⁵³⁵ Gerçekten de Dünya Bankası'nın bu dönemde ürettiği ve/veya yaygınlaştırdığı pek çok kavramın, kapitalizmin eşitsiz ilişkilerinin üzerinin örtülmesine hizmet ettiği görülebilmektedir. Örneğin Banka'nın geleneksel sosyal politika kavramlarından uzak durarak sosyal sermaye, risk yönetimi gibi kavramları yayması, sınıfsal eşitsizlikleri görmezden gelen, kolektif bağlanımlardan uzak, bireyselleştirilmiş bir kavramsal çerçeve ve sosyal politika disiplini oluşturulmasına neden olmuştur. Benzer bir biçimde Zabcı'nın işaret ettiği gibi, yönetim kavramı da esasen ideolojik bir işlev görmüş, üçüncü dünya ülkelerinin kapitalist dünya sisteminin egemen güçlerine, daha fazla bağımlı kılınmasını gizleyecek bir terim olarak dolaşıma sokulmuştur.⁵³⁶ Bu süreç içerisinde Banka'nın sürekli ve ısrarlı bir biçimde, kapitalist küreselleşmeyi zorunlu ve geri çevrilemeyecek bir süreç olarak vurgulaması da Banka'nın ideolojik ve politik işlevlerini yansıtmıştır. Zira Cammack'ın belirttiği gibi böylelikle “üretimin belirli bir toplumsal örgütlenme biçiminin hegemonyasını kurmaya kararlı insan faillerin amaçlı eylemi, sanki insanlığın karşı koyamayacağı kadar güçlü soyut güçlerin doğal bir sonucu” gibi sunulmuştur.”⁵³⁷

Neticede Wolfensohn dönemi Dünya Bankası'nın, kapitalizmin temel hedefleri ve güncel gereksinimleri çerçevesinde düzenin tüm unsurlarını ele alarak yeniden yönlendirdiği bir dönem olmuştur. Oluşturulan strateji ve politikalar ise neoliberalizmden uzaklaşmayı değil onu sağlamlaştırmayı içermiştir. Bu çerçevede yaşanan süreç gerek Banka'nın yoksullukla mücadele ve işgücü piyasalarının küresel rekabetçi kapitalizmin ilerletilmesine odaklanan çerçevesini netleştirmiş, gerekse de bu odak eksenindeki politikaların diğer uluslararası kuruluşlarla birlikte sadece bazı ülke ve bölgelere değil küresel düzlemin bütününe yaygınlaştırılması halini daha fazla görünür kılmıştır. Zira çalışmamızın sonraki bölümlerinde tartışacağımız üzere, diğer

⁵³⁵ Bkz. Broad, R. (2007), **a.g.e.**, s. 700, 702.

⁵³⁶ Zabcı, F. (2017), **a.g.e.**, 79.

⁵³⁷ Cammack, P. (2003), **a.g.e.**, s. 48.

uluslararası kuruluşlar pek çok başlıkta Dünya Bankası ile paralel yaklaşım ve politikalar izlemişlerdir.

Wolfensohn'dan sonra 2005 yılında Dünya Bankası başkanı olan Paul D. Wolfowitz'in⁵³⁸ kısa süren (2 yıl) görev süresi boyunca da yukarıdaki eğilimler ve politikalar sürdürülmüştür. Yönetişim, yolsuzlukla mücadele, yoksullukla mücadele, sosyal sermaye gibi konular, piyasa ve rekabet odaklılık, işgücü piyasalarında esneklik gibi vurgular öne çıkarılmaya devam edilmiştir.⁵³⁹

2005 Dünya Kalkınma Raporu'nda da neoliberal politikaları meşrulaştırma çabası yinelenmiş,⁵⁴⁰ reformların esasen topluma bir bütün olarak fayda sağlayabileceğine dair

⁵³⁸ Siyaset bilimi alanında akademik çalışmaları olan Wolfowitz, ABD hükümetinde önemli bürokratik görevlerde bulunmuş, ayrıca 1994-2001 arasında Johns Hopkins Üniversitesi'nde dekanlık yapmıştır. <https://www.worldbank.org/en/archive/history/past-presidents/paul-dundes-wolfowitz> Zabcı'nın işaret ettiği gibi Irak işgalinin düşünsel mimarlığını yapan ve işgal sırasında savunma Bakan yardımcısı olan Wolfowitz'in bu dönemde Dünya Bankası başkanı olarak atanması ABD'nin Banka üzerindeki hakimiyetinin bir başka örneği olarak görülebilir. Zabcı, F. (2017), **a.g.e.**, s. 145.

2007 baharında Wolfowitz kendisi ile yakından ilişkili bir personele sağladığı olanaklar konusunda eleştirilerin ve tartışmaların çıkması üzerine Dünya Bankası başkanlığı görevinden istifa etmiştir.

⁵³⁹ Bkz. Wolfowitz, P. (2006a), Path to Prosperity, Presidential Speech, September 19, 2006, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/804241468325188560/Path-to-prosperity> (Erişim Tarihi: 17.10.2022).; Wolfowitz, P. (2007), Annual Conference of the Parliamentary Network on the World Bank (PNoWB), Presidential Speech, March 16, 2007, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/355681548967386908/Annual-conference-of-the-Parliamentary-Network-on-the-World-Bank-PNoWB-by-Paul-Wolfowitz-President> (Erişim Tarihi: 17.10.2022).; World Bank. (2005a), **Economic Growth in the 1990s: Learning from a Decade of Reform**, Washington D.C.: World Bank., <http://hdl.handle.net/10986/7370> (Erişim Tarihi: 01.10.2022).

⁵⁴⁰ Nitekim 2005 Dünya Kalkınma Raporu'nda işgücü uyum maliyetlerini azaltmak başlığında bazı ülke örnekleri sunulmuştur. Kolombiya ve Peru'nun 1990'lardaki istihdam korumalarını serbestleştirme yönündeki düzenlemelerinin, istihdamın üretim artışına daha yüksek yanıt vermesini, istihdamın daha hızlı ayarlanmasını sağladığı; İtalya ve İspanya'da ise kısıtlayıcı işten çıkarma rejimlerinin gevşetilmesinin ardından istihdam üzerinde oldukça olumlu etkiler görüldüğü iddia edilmiştir. World Bank. (2004), **World Development Report 2005: A Better Investment Climate for Everyone**, New York: Oxford University Press., <http://hdl.handle.net/10986/5987> (Erişim Tarihi: 02.10.2022)., s. 150.

ifadeler kullanılmıştır.⁵⁴¹ Bu süreçte hak ve koşulları geriye çekilen insanların durumlarını telafi etmek ve neoliberal politikalara karşı büyüyen muhalefeti baskılamak için ise hedeflenmiş ve sınırlı sosyal politika uygulamaları önerilmiştir. Örneğin raporda işgücü piyasası ile ilişkili üç ana strateji olarak, yukarıda önem ve etkilerini tartıştığımız, çalışma esaslı refah programları (workfare) programları, sosyal fonlar ve şartlı nakit transferleri sunulmuştur.⁵⁴² 2006 Kalkınma Raporu'nda da bu stratejiler üzerinde durulmuş, ihtiyaca dayalı nakit transferlerinin sınırlı ve hedeflenmiş olması kaydıyla faydalı olabileceği belirtilmiştir.⁵⁴³ Rapor ayrıca eşitlik için ana sorunun fırsatlara erişim olduğunu vurgulamış, erişimi genişletmeyi ise daha fazla ekonomik rekabet ve daha fazla politik hesap verebilirlikle bağdaştırmıştır.⁵⁴⁴ Böylelikle fırsat eşitliğinin sağlanması esasen piyasa çözümlerine bağlanmıştır. Bu anlayış temel çalışma standartlarına dair ifadelere de yansımış, örneğin raporda temel çalışma standartları - zorla çalıştırma, çocuk işçiliğinin ve işyerinde ayrımcılığın önlenmesi, örgütlenme özgürlüğü ve toplu pazarlık hakkı- konusunda uluslararası fikir birliğinin varlığına işaret edilmiş, ancak bu standartların “en etkili ve minimum maliyetle” nasıl

⁵⁴¹ World Bank. (2004), **a.g.e.**, s. 137.

⁵⁴² Raporda workfare programlarıyla genellikle vasıfsız işçilere, yol yapımı ve bakımı, sulama altyapısı, ağaçlandırma ve toprak koruma gibi konularda kısa süreli istihdam sağlayarak gelirin yoksul hanelere aktarılmasının sağlandığı belirtilmiştir. Bu programların tüketim üzerindeki olumlu etkisinden, yoksul insanları işgücü piyasasıyla uyumlu hale getirmesinden, ihtiyaç duyulan altyapıyı oluşturmasından ve böylece kamu harcamaları ile gelir transferleri ve kalkınma arasındaki değiş tokuşu azaltmasından bahsedilmiştir. İkinci strateji ise yoksul bölgelerdeki fırsatları ve yatırım ortamını iyileştirmek amaçlı sosyal fonlar olarak belirtilmiştir. Bunların yoksulluğun azaltılması çerçevesinde geçici iş fırsatları sağlama, temel hizmetlere erişim, yerel yönetimlerle iletişim bağlarını güçlendirme odaklı olduğu ifade edilmiştir. İnsan sermayesi ve sağlığını koruma çerçevesinde işaret edilen şartlı nakit transferleri ise üçüncü stratejidir. Bunlar raporda gelir desteğini yerel kalkınma ile birleştirmenin başka bir yolu olarak sunulmuştur. World Bank. (2004), **a.g.e.**, s. 155-156.

⁵⁴³ Bu raporda işgücü piyasalarının rekabetçi olmamasından yakınılarak, bunun nedenleri eşit olmayan piyasa gücü, işçilerin hareketliliğindeki sorunlar, yetersiz bilgi veya ayrımcılık ile açıklamıştır. World Bank. (2005b), World Development Report 2006: Equity and Development, New York: Oxford University Press., <http://hdl.handle.net/10986/5988> (Erişim Tarihi: 01.10.2022)., s. 150-190.

⁵⁴⁴ World Bank. (2005b), **a.g.e.**, s. 178.

sağlanacağına dair soruların olduğu belirtilmiştir.⁵⁴⁵ Bu tür ifadeler kanımızca, kârlılık, rekabet edebilirlik, verimlilik, maliyet odaklılık söz konusu olduğunda ‘uluslararası fikir birliği olan’ hakların bile geri plana itilebilmesinin makul karşılanabildiğini göstermesi açısından çarpıcıdır. Bu durumda standartlar konusunda uluslararası fikir birliğinin olmasının ne önemi kaldığı sorusunun yanıtı ise raporda yoktur.

2006 ve 2007 Kalkınma Raporları ayrıca bir taraftan koruma ve esneklik arasında ‘denge’ vurgusuna yönelmesi, diğer taraftan da iyi bir yatırım ortamı, iyi işleyen piyasalar, özel sektörün önemi ve işgücü piyasalarında reform gibi vurguları sürdürmesi ile de dikkat çekmiştir.⁵⁴⁶ Nitekim 2007 Kalkınma Raporu’nda “parça parça değil, geniş bir işgücü piyasası reformu” gerektiği belirtilerek, koruma seviyesinin “iş yaratmayı teşvik etmek için gereken esneklikle dengelenmesi” gerektiği ifade edilmiştir.⁵⁴⁷ Kısacası işgücü piyasalarında esnekliğin artırılması yönündeki düzenlemeler zorunlu bir unsur olarak sunulmuş, sosyal politika alanının rekabet edebilirlik önceliği çerçevesinde sınırlı tutulması istenmiştir. Nitekim bu dönemde “ekonomik büyümenin paylaşılması” gibi bazı ifadeler dile getirilse de,⁵⁴⁸ kârlılık, rekabet odaklılık, özel sektörün gelişmesi, serbestleşmenin önemine yönelik vurgular son hızla devam ettirilmiştir.⁵⁴⁹ Bu çerçevede

⁵⁴⁵ World Bank. (2005b), **a.g.e.**, s. 190.

⁵⁴⁶ World Bank. (2005b), **a.g.e.**; World Bank. (2006), **World Development Report 2007: Development and the Next Generation**, Washington, DC.: World Bank., <http://hdl.handle.net/10986/5989> (Erişim Tarihi: 02.10.2022)., s. 106.

⁵⁴⁷ World Bank. (2006), **a.g.e.**, s. 109.

⁵⁴⁸ Bkz. Wolfowitz, P. (2005b), Corporate Social Responsibility-Good for Business, Presidential Speech, November 4, 2005, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/112111467994602856/Remarks-by-President-Paul-Wolfowitz-corporate-social-responsibility-good-for-business> (Erişim Tarihi: 17.10.2022)., s. 1.

⁵⁴⁹ Bkz. Wolfowitz, P. (2005b), **a.g.e.**; Wolfowitz, P. (2006c), The Challenges of Global Development, Frankfurt Chamber of Commerce and Industry, Germany, Presidential Speech, May 31, 2006, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/789361468195846448/The-challenges-of-global-development-Frankfurt-Chamber-of-Commerce-and-Industry-Germany> (Erişim Tarihi: 17.10.2022).; Wolfowitz, P. (2005a), Trading for Results-Realizing the Promise of Doha, Keio University, Tokyo, Japan, Presidential Speech, October 12, 2005, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/303861467987869233/Remarks-by->

Banka’da koruma ve esneklik arasında ‘denge’ vurgusunun öne çıkarılmaya başlaması kanımızca, ard arda yaşanan ekonomik krizlerin de etkisi ile hem kapitalizme yöneltilen eleştirilerin dizginlenmesi⁵⁵⁰ hem de küresel rekabetçi kapitalizmin ilerletilmesi için toplumsal ve ekonomik yaşamın tüm unsurlarının sistem içerisinde ve sistemin gerekliliklerine uygun işlevler ekseninde içerilmesi çabalarına işaret etmiştir.⁵⁵¹ İnsan sermayesine yatırım konusunun genişletilerek kullanımı da bu anlayışın bir başka yansıması olmuştur.

Örneğin 2007 Kalkınma Raporu geleceğin işgücünün, girişimcilerinin, ebeveynlerinin, aktif vatandaşlarının ve liderlerinin oluşturulmasında “öğrenme, çalışma, sağlıklı kalma, aile kurma ve vatandaşlığı kullanma boyutlarının” önemine

[President-Wolfowitz-trading-for-results-realizing-the-promise-of-Doha-Keio-University-Tokyo-Japan](#) (Erişim Tarihi: 17.10.2022).

Rekabet ve özel sektöre verilen önem Wolfowitz’in Türkiye için önerilerinde de görülmüştür. 2006 tarihinde Türkiye’de yaptığı bir konuşmada Wolfowitz, Türkiye’nin büyümeden yararlanmak ve Avrupa’ya yaklaşmak için odaklanması gereken iki önemli öncelik olarak eğitim ve sağlıklı özel sektörü göstermiş, eğitim konusunda da özel sektörün daha kaliteli eğitim sunabileceğini iddia etmiştir. Bkz. Wolfowitz, P. (2006b), Turkey-Embracing East and West, Sakip Sabanci Lecture, Brookings Institution, Presidential Speech, May 23, 2006, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/476551467991007931/Turkey-Embracing-East-and-West-Sakip-Sabanci-Lecture-Brookings-Institution-Washington-D-C> (Erişim Tarihi: 17.10.2022)., s. 2-3.

⁵⁵⁰ Bu süreçte Banka’nın emeklilik politikası çerçevesinde de yeniden değerlendirmeler görülmüştür. Zira 2005 yılında emeklilik sisteminin özelleştirilmesindeki momentum azalmıştır. Béland ve Orenstein, bunun üç faktörle bağlantılı olduğunu ifade etmişlerdir. Buna göre ilk faktör 2005 ve 2006’da yayınlanan ve emekliliğin özelleştirilmesini eleştiren Dünya Bankası raporlarıdır. İkincisi Şili’nin dönüm noktası niteliğindeki özelleştirilmiş emeklilik sisteminin revizyonudur. Üçüncüsü ise başkan George W. Bush’un 2005’te ABD’de emeklilik özelleştirmesini yasalaştırma çabalarının başarısızlığıdır. Béland, D.; Orenstein, M. A., (2013), “International Organizations as Policy Actors: An Ideational Approach”, **Global Social Policy**, 13(2): 25-143., s. 130.

⁵⁵¹ Örneğin 2006 Dünya Kalkınma Raporu’nda yaşanan sorun ve karşılaşılan engeller, ya emeğin baskısı ile ya da sendikalaşmış ve (nispeten) avantajlı kayıtlı sektör işçileriyle ilişkilendirilmeye devam edilmiştir. Toplam refahı “başkalarının faydası pahasına, politik olarak güçlü orta gruplara kaydırmayı amaçladığı” söylenen bu müdahalelerin eşitlik ve verimlilik için kötü sonuçları olabildiği iddia edilmiştir. Diğer bir ifadeyle emekçilerin tepkilerini yahut hak arayışlarını içeren siyasi tepkiler Banka için hala kötüdür. Sendikalar ancak işgücü devrini azaltarak, işçilerin eğitimini ve daha yüksek verimliliği teşvik edecek uygulamalar benimserlerse iyi olarak görülmektedir. Bkz. World Bank. (2005b), **a.g.e.**, s. 178, 188.

odaklanmıştır.⁵⁵² Kanımızca bu beş boyut, bir anlamda sistemin talep ettiği insan ve işgücü özelliklerini tanımlamıştır. Nitekim rapor “üretken işçiler, iyi ebeveynler ve sorumlu vatandaşlar” olmak için doğru bilgi ve becerileri edinmeye işaret etmiştir.⁵⁵³ Raporun sunduğu çerçeveye göre piyasanın ihtiyaç duyduğu rekabetçi işgücü, temel eğitim sonrası dönemde rekabetçi koşullarda yolunu bulmaya çalışacak, insana yatırım da bireyin rekabet edebilme gücüne ve yeteneğine göre gerçekleşecektir.⁵⁵⁴ Bu ise aslında işgücü piyasasında yaşanan sorunların, seçim ve rekabet konusunda başarılı ve becerikli olamayanların sorunu olduğunu söylemenin bir başka yolu gibidir. Zira bu çerçevede Banka, büyümenin sağlanması, yoksulluğun azaltılması, insana yatırımın güçlendirilmesi gibi konularda sorun ve çözümleri, kolektif mücadeleden koparılmış tekil bireylerin tercih ve sorumluluklarına bırakmıştır.

Görüldüğü üzere 2008 yılına⁵⁵⁵ gelindiğinde sosyal politikaya ilişkin Banka’nın söylemleri, Washington Uzlaşısı dönemine göre daha ılımlı bir algı yaratmaya yönelmiştir. Öyle ki 1990’lı yıllardan sonra sadece dönemin Banka başkanlarının konuşmalarına bakarak bir çalışma yapılırsa, neoliberal politikalarından sanki ciddi bir kopuş olduğunu düşündürtebilecek kadar fazla sosyal olana, yoksullukla mücadeleye, insan odaklılığa vurgu söz konusudur. Ancak tüm bu söylem ve politikaların temelinde geçmişten bir kopuş görülmemiştir. Zira Dünya Bankası bu süreçte, daha önceki dönemde kurmaya odaklandığı neoliberal yönetim rasyonalitesini daha fazla yerleştirecek ve güçlendirecek bir çerçeve sunmuştur.⁵⁵⁶ Bu eksende Yılmaz’ın belirttiği

⁵⁵² World Bank. (2006), **a.g.e.**, s. 40.

⁵⁵³ World Bank. (2006), **a.g.e.**, s. 68.

⁵⁵⁴ Zira rapor yoksulluğun azaltılması ve büyüme için hükümetlerin sadece yatırımlarını artırmalarını değil, aynı zamanda gençlerin ve ailelerinin kendilerine yatırım yapmaları için ortamlar oluşturmalarını da vurgulamıştır. World Bank. (2006), **a.g.e.**, s. ix.

⁵⁵⁵ Wolfowitz’in ardından 1 Temmuz 2007’de Robert B. Zoellick başkanlığa seçilmiş ve 30 Haziran 2012’ye kadar görev yapmıştır. Bu süreç ağırlıklı olarak 2008 krizi dönemini içerdiğinden bir sonraki bölümde ele alınacaktır.

⁵⁵⁶ Şenses de, 1990’lı yılların sonlarında neoliberal politikaların olumsuz sonuçlarının ortaya çıkmasının, bu politikaları savunanlarda neoliberal politikaların köklü bir sorgulamasına yol açmadığını belirtmiştir. Yazara göre “tam tersine, yoksullukla

gibi “devlet ile toplumu bu yeni rasyonel etrafında yeniden inşa etme”ye odaklanmış, “bu yeniden inşa girişiminin en önemli müdahale noktasına ise emek piyasası ve yoksulluk” konularını yerleştirmiştir.⁵⁵⁷ Ancak yoksulluk ve sosyal yardım odaklı uygulamaları büyük oranda en muhtaç ve düşük kesimlerle sınırlandırmıştır.⁵⁵⁸ Ayrıca öne çıkardığı şartlı nakit transferleri ve çalışma esaslı refah programları (*workfare*) gibi projelerle, birey ve hedefli bazı gruplara odaklanan ve risk yönetimi merkezli bir çerçevede sosyal politikayı temelinde yatan toplumsal dayanışmadan uzaklaştırmıştır. Yoksullukla mücadelede devletin kolaylaştırıcı olarak rol oynaması gerekliliğini belirtse de, piyasaya odaklanan yaklaşımla toplumsal bölünümde adaleti ve eşitliği görmezden gelmiştir. Hedefli ve sınırlı müdahalelerin, sosyal harcamalara dair ufak ayarlamaların kitlesel yoksullukla bağlantılı ciddi sorunları ele almak için yetersiz olduğunun ard arda gelen süreçler boyunca deneyimlenmesi de bu durumu değiştirmemiştir.

Neticede Dünya Bankası yoksullukla mücadeleyi eşitsizliklerle ilgili bir sorundan ziyade, hafifletme ve yönetme olarak çerçevelemiştir.⁵⁵⁹ Nitekim Cammack, Banka'nın “yoksulluğu ortadan kaldırmayı istemek bir yana, yoksulluğun kapitalizm için çalışmasını istediğini” iddia etmiştir.⁵⁶⁰ Pereira da Dünya Bankası'nın gündemini liberalleşme, özelleştirme ve makroekonomik uyumun yanı sıra, ekonominin geniş kapsamlı yeniden inşasını, toplum ve doğa arasındaki ilişkiyi, devlet, sivil toplum ve dünya vizyonları ve sosyal pratikleri savunan neoliberal bakış açısıyla genişlettiğine işaret ederek, yoksullukla mücadelenin liberalleşme için yardımcı bir mekanizma olarak

mücadele ve iyi yönetim amaçları ön plana çıkarılarak”, “olumsuz sonuçlar, uygulanan politikalar yerine az gelişmiş ülkelerin bunları uygulamadaki kusur ve yetersizlikleriyle ilişkilendirilerek neoliberalizmin derinleşerek kök salması amacı” güdülmüştür. Şenses, F. (2004), **a.g.e.**, s. 4.

⁵⁵⁷ Yılmaz, Z. (2012), **a.g.e.**, s. 312.

⁵⁵⁸ Ekşi Uğuz, H.; Çalışkan, S. (2022). **a.g.e.**, s. 19.

⁵⁵⁹ Haarstad; H.; St Clair, A. L. (2011), “Social Policy and Global Poverty: Beyond the Residual Paradigm?”, **Global Social Policy**, 11(2-3): 214-219., s. 215.

⁵⁶⁰ Cammack, P. (2002b), **a.g.e.**, s. 194.

dahil edildiğini ileri sürmüştür.⁵⁶¹ Dolayısıyla Dünya Bankası'nın yoksulluk karşıtı programı neoliberalizmden uzaklaşmak bir yana, Cammack'ın belirttiği gibi, onu tamamlamanın bir yolu⁵⁶² olmuş, bu programın asıl hedefi de rekabetçi küresel kapitalizmin güncel yönetim ve politika dinamiklerini yerleştirmeye yönelmiştir. Neticede tüm “vurgu farklılıklarına rağmen, önceki ve sonraki Washington mutabakatlarının ortak yanı, yoksulluğun giderilmesi için gelişmekte olan ülkelerin küresel ekonomiye daha sıkı bağlarla bağlanması önerisi” olmuştur.⁵⁶³ Ayrıca Cammack'ın dikkat çektiği gibi, yoksulluk politikalarının uygulanış biçimi daha çok günün yedek sanayi ordusunun dizginlenmesine ve ayrıca geleceğin proleteryanının yetiştirilmesine dönük bir çabaya işaret etmiştir.⁵⁶⁴

Özetle daha önce de ifade ettiğimiz üzere Dünya Bankası, küresel rekabetçi kapitalizmin ilerletilmesi için rekabetçiliği, kârlılığı ve verimliliği sağlamayı birincil planda tutmuş, dolayısıyla temel hedeflerine yönelik açısından ciddi bir tutarlılık sergilemiştir. Bu durum Banka'nın işgücü piyasası politikalarında açık biçimde karşımıza çıkmıştır. Nitekim bu alanda Washington Uzlaşısı döneminde tespit ettiğimiz üç eğilim sürdürülmüş, işgücü politikaları esas olarak rekabet edebilirlik, kârlılık, verimlilik çerçevesinde ele alınarak insan sermayesine yatırım başlığı öne çıkarılmış, arz yanlı politikalar önerilmiştir. Esnekleşme bir ‘gerekliklik ve zorunluluk’ olarak teşvik edilmiş, böylelikle de Yılmaz'ın belirttiği gibi formel ve enformel çalışma arasındaki ayırım belirsizleştirilmeye devam edilmiştir.⁵⁶⁵ Dolayısıyla ‘denge’ vurguları esasında bir ‘dengesizliği’ yansıtmış, emekten ziyade sermayeyi korumak öncelikli olmuştur. İşgücü piyasası politikaları özel sektör, sermaye birikimi ve rekabet edebilirlik çerçevesinde ele alınıp, işsizlik gibi sorunların çözümü beceri gelişimi, eğitim,

⁵⁶¹ Pereira, J. M. M. (2016), **a.g.e.**, s. 1.

⁵⁶² Cammack, P. (2004), **a.g.e.**, s. 189-211.

⁵⁶³ Bağımsız Sosyal Bilimciler (2015), **a.g.e.**, s. 93.

⁵⁶⁴ Cammack, P. (2004), **a.g.e.**, s. 189-211.

⁵⁶⁵ Yılmaz, Z. (2012), **a.g.e.**, s. 316.

teknolojiye uyum gibi politikalara bağlanırken, yapısal sorunlar görmezden gelinmiştir. İnsan sermayesi⁵⁶⁶ yaklaşımıyla bireyselleşme güçlendirilmiş, yoksulluk ve işsizlik ise bir piyasa disiplini kaynağı olarak durmaya devam etmiştir. Zira Ekşi Uğuz ve Çalışkan'ın insan sermayesi yaklaşımına işaret ederek, “sürekli başarısız olma, gereksiz kalma ve terk edilme tehlikesi altındaki neoliberal öznelere”⁵⁶⁷ olarak ifade ettikleri insanların önemli bir kısmı, sosyal politikaların kapsamının daraltıldığı, pek çok hizmetin metalaştırıldığı, esneklik ve güvencesizliğin yaygınlaştığı bir ortamda koruyucu politikalara erişememiş, en zora düştükleri hallerde de sosyal yardıma muhtaç bırakılmışlardır.

Görüldüğü gibi, esas olarak az gelişmiş dünyaya kalkınma politikaları sunduğunu, yoksullukla mücadelede öncü bir uluslararası kuruluş olduğunu iddia eden Dünya Bankası, 2008 yılına gelindiğinde dünyanın az gelişmişlik döngüsünü kırmayan, bunu yeniden üreten ve bütün bunları tüm dünyaya yayan oldukça arkaik bir sosyal politika anlayışı ile hafızalara kazınmıştır.

2.4. 2008 KRİZİNDEN PANDEMİYE

Wolfowitz'in ardından 2007 yılında göreve gelen ve bu görevi beş yıl sürdüren Robert B. Zoellick'in⁵⁶⁸ başkanlık dönemi⁵⁶⁹ küresel krizin etkileri ile yüzleşildiği bir

⁵⁶⁶ Fine, sosyal sermayenin öne çıkarılmasında da Washington Uzlaşısı öncesi kalkınma yaklaşımından esintiler olduğunu ifade etmiştir. Fine, B. (2011), **Sosyal Sermaye Sosyal Bilime Karşı: Bin Yılın Eşiğinde Ekonomi Politik ve Sosyal Bilimler**, Çev: Ayşegül Kars, İstanbul: Yordam Kitap., s. 234.

⁵⁶⁷ Ekşi Uğuz, H.; Çalışkan, S. (2022), **a.g.e.**, s. 16.

⁵⁶⁸ Hukukçu olan Robert B. Zoellick, ABD hükümetinde Beyaz Saray'da farklı dönemlerde pek çok üst düzey görevlerde bulunmuş, bir dönem finans şirketi Fannie Mae'in Başkan Yardımcılığını, Goldman Sachs'in kıdemli danışmanlığını yapmıştır. Ayrıca çeşitli akademik görevlerde çalışmıştır. <https://www.worldbank.org/en/archive/history/past-presidents/robert-bruce-zoellick>

⁵⁶⁹ Zoellick, 2007 yılında göreve geldiğinde kendi dönemi için şu stratejik temaları sunmuştur: Özellikle Afrika başta olmak üzere en yoksul ülkelerde yoksulluğun

sürece tekabül etmiştir. Bu süreçte Banka, krizin etkilerini azaltmaya yönelik krediler sunmuş, bununla birlikte Zabcı'nın belirttiği gibi bu kredilerin yöneldiği ülkelerin ağırlıklı olarak orta gelirli ülkeler olması dikkat çekmiştir.⁵⁷⁰ Ayrıca Banka, kriz nedeniyle Bretton Woods kuruluşlarına yönelen eleştirileri göğüslemeye çalışmış, bu çerçevede uluslararası sistem için çözümün yeni kurum ve formlarda aranmasına gerek olmadığını savunmuş, mevcut kurumları reforme etmek ve güçlendirmekle sorunların aşılabileceğini iddia etmiştir. Bu eksende küresel düzlemde diyalog ve ilişkilerin artırılması, uluslararası finans ve kalkınma süreçlerinin iyileştirilmesi çağrılarını yapmıştır. Yeni bir küresel ekonomi için çok taraflılık vurgusunu öne çıkarmış, finans ve kalkınma konularına ilişkin bazı düzenleme önerileri sunmuştur.⁵⁷¹ Ayrıca Zoellick, bu süreçte Banka'nın artık borç veren rolünden çıkarak, yoksulluğun üstesinden gelmek ve büyümeyi teşvik etmek için özelleştirilmiş finansal ve kalkınma çözümleri sağlama rolüne geçeceğini belirtmiştir.⁵⁷² Nitekim bu dönemde Banka, kalkınma politikalarında her ülkeye aynı çözümler sunmak yerine, ülke yerelliklerine göre ve deneyimlerden

üstesinden gelinmesine ve sürdürülebilir büyümenin teşvik edilmesine yardımcı olmak; çatışmadan çıkan devletlerin özel sorunlarını ele almak; orta gelirli ülkeler için daha farklılaştırılmış bir iş modeli benimsemek; ulusal sınırları aşan bölgesel ve küresel kamu mallarını teşvik etmede daha aktif bir rol oynamak; Arap dünyasında gelişme ve fırsatları ilerletmek isteyenlere destek olmak ve diğer beş stratejik temayı desteklemek için Bankadaki bilgi ve öğrenimi kullanmak.

<https://www.worldbank.org/en/archive/history/past-presidents/robert-bruce-zoellick>

⁵⁷⁰ Zabcı, misyonunu yoksullukla mücadele olarak belirlenmiş olan bir kurumun kriz sonrasında kredilerini yoksul ülkelere daha çok, orta gelirli ülkelere yönlendirmesinin sapma olarak nitelenebileceğine işaret etmiştir. Zabcı, F. (2017), **a.g.e.**, s. 152-153.

⁵⁷¹ Aynı konuşmada Zoellick, mali ve ekonomik işbirliği için Brezilya, Çin, Hindistan, Meksika, Rusya, Suudi Arabistan, Güney Afrika ve G-7'yi içeren yeni bir Yönlendirme Grubu oluşturulmasını teklif etmiştir. Yönlendirme Grubu'nun sayısının esnek olması gerektiğini, ayrıca IMF, Dünya Bankası ve DTÖ'nün bu grubu destekleyebileceğini belirtmiştir. Zoellick, R., B. (2008b), Annual Meeting of Board of Governors of the World Bank Group: Modernizing Multilateralism and Markets, Presidential Speech, October 13, 2008, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/508481523261627247/Annual-meeting-of-Board-of-Governors-of-the-World-Bank-Group-remarks-of-Robert-B-Zoellick-President-modernizing-multilateralism-and-markets> (Erişim Tarihi 18.10.2022).

⁵⁷² Zoellick, R., B. (2008b). **a.g.e.**, s. 5.

yararlanarak çözümler üretme yaklaşımına geçtiğini iddia etmiştir.⁵⁷³ Kurumun kriz sonrası rolleri de Zoellick tarafından; kalkınma finansmanı, bilgi üretimi, iklim değişikliği ve bulaşıcı hastalıklar gibi acil küresel zorlukları içeren küresel gündemler olarak tanımlamıştır. Bununla birlikte söz konusu süreçte Banka, büyümenin itici gücü olarak özel sermaye ve piyasalara işaret etmeye, ayrıca küresel ticarete serbestleşmenin teşviki, ticaretin kolaylaştırılması için adımlar atılması, ticaret maliyetlerinin düşürülmesi gibi gereklilikleri vurgulamaya da devam etmiştir.⁵⁷⁴

Bütün bu vurgu ve söylemler 2008 krizinin başında Dünya Bankası'nın sunduğu çözümlerin, serbestleşme ve rekabet edebilirliğin artırılması ve bunların sağlanması için çok taraflı işbirliklerinin güçlendirilmesi temeli üzerinde yükseltildiğini göstermiştir. Nitekim yaşanan kriz bu unsurları daha problemlili hale getirmiş, Zoellick'in "çok taraflılık ve piyasalar üzerinde fırtına bulutları var"⁵⁷⁵ diyerek vurguladığı bu durum, artan ticari korumacılık eğilimleri, bölgesel bloklaşmalar, yükselen yeni piyasa ekonomileriyle yakından ilişkili olmuştur. Zira Dünya Bankası'nın Arap ülkelerini, Brezilya gibi yükselen piyasa ekonomilerini desteklemeye dair vurguları, gelişmekte olan ülkelerin çözümün bir parçası olması gerektiğine ilişkin çağrılarını,⁵⁷⁶ "kırılgan ve

⁵⁷³ 2008 Büyüme Raporu da bunu yansıtmıştır. Bkz. World Bank. (2008a), **The Growth Report: Strategies for Sustained Growth and Inclusive Development**, Washington, DC: World Bank., <http://hdl.handle.net/10986/6507> (Erişim Tarihi: 10.10.2022).

⁵⁷⁴ Bkz. Zoellick, R., B. (2008b). **a.g.e.**; Zoellick, R., B. (2009b). Kriz Sonrası Dünya Bankası Grubu, Presidential Speech, October, 6, 2009, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/399591522060735514/Kriz-Sonrası-Dünya-Bankası-Grubu> (Erişim Tarihi 18.10.2022).

⁵⁷⁵ Zoellick, R., B. (2008d), Modernizing Multilateralism and Markets, Presidential Speech, October 6, 2008, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/532091523274243036/Modernizing-multilateralism-and-markets-by-Robert-B-Zoellick-President-The-World-Bank-Group> (Erişim Tarihi 18.10.2022)., s. 3.

⁵⁷⁶ Örnek için bkz. Zoellick, R., B. (2009c), The Arab Economic Summit, Presidential Speech, January 19, 2009, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/146311522068447276/Remarks-at-the-Arab-economic-summit-by-Robert-B-Zoellick-President-The-World-Bank-Group> (Erişim Tarihi 18.10.2022).; Zoellick, R., B. (2009a), Kriz Sonrası, Presidential Speech, September 29, 2009, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/250071522074060743/Kriz-sonrası->

çatışmalardan etkilenen ülkeler⁵⁷⁷ başlığına artan ilgisi,⁵⁷⁸ kriz sonrasındaki süreçte artık çok kutuplu bir dünyada yaşanıldığının kabulüyle sistemi düzenleme çabalarını yansıtmıştır.⁵⁷⁹ Dolayısıyla Zoellick'in serbest ticaret gündeminin güçlendirilmesi, hizmet ticaretinin serbestleştirilmesi, krizden doğan korumacılık eğilimlerine dönük önlemler alınması, çok taraflılığın modernize edilmesi gibi söylemleri ve kapsayıcılık

[tarafından-Robert-B-Zoellick-Dünya-Bankası-Grubu-Başkanı](#) (Erişim Tarihi 18.10.2022).; Zoellick, R., B. (2010b), The End of the Third World Modernizing Multilateralism for a Multipolar World, Presidential Speech, April 14, 2010, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/535001521621952910/The-end-of-the-third-world-modernizing-multilateralism-for-a-multipolar-world-by-Robert-B-Zoellick-President-World-Bank-Group> (Erişim Tarihi 18.10.2022).

⁵⁷⁷ Dünya Bankası her yıl kırılğan ve çatışmadan etkilenen ülkelerin ve durumların bir listesini yayınlamaktadır. Bu türden ilk liste 2006 mali yılında derlenmiş ve sınıflandırma açısından Düşük Gelirli Stres Altındaki Ülkeler Listesi (2006-2009) olarak yayınlanmıştır. Ardından Kırılğan Devletler Listesi (2010), Uyumlaştırılmış Kırılğan Durumlar Listesi (2011-2015) ve günümüzde de Kırılğan ve Çatışmadan Etkilenen Durumlar Listesi olmak üzere değişiklik geçirmiştir.

2007 yılında Banka'nın yayınladığı, "kötü yönetim, uzun süreli siyasi kriz, çatışma sonrası geçiş ülkeleri ve kademeli ancak yine de kırılğan reform süreçlerindeki ülkeler de dahil olmak üzere bir kırılğanlık yelpazesini kapsadığı" belirtilen listede yer alan ülkelerden bazıları Afganistan, Myanmar, Somali, Kongo, Haiti, Sudan, Özbekistan, Nijerya, Papua Yeni Gine'dir. Geçmişten bu yana hazırlanmış listeler için bkz. World Bank. (2023c), FY24 List of Fragile and Conflict-affected Situations, Washington D.C.: World Bank., <https://thedocs.worldbank.org/en/doc/608a53dd83f21ef6712b5dfef050b00b-0090082023/original/FCSListFY24-final.pdf> (Erişim Tarihi: 01.12.2023).

Ayrıca bkz. <https://www.worldbank.org/en/topic/fragilityconflictviolence/brief/harmonized-list-of-fragile-situations>; World Bank. (t.y.), Historical Overview: The World Bank Group's Classification of Fragile and Conflict Affected Situations, Washington D.C.: World Bank., <https://thedocs.worldbank.org/en/doc/373511582764863285-0090022020/original/FCSHistorialnote.pdf> (Erişim Tarihi: 01.12.2023).

⁵⁷⁸ Zoellick'in "Kırılğan devletlerin yarattığı boşlukta ortaya çıkabilecek hastalıklar, çaresiz insanların göçleri, suç ve terörizm hızla küresel tehditlere dönüşebilir" ifadesi de, bu ülkelerin rekabetçi kapitalizmin ilerleyişini zora sokabileceği yönündeki endişeleri yansıtan bir örnek olarak görülebilir. Zoellick, R., B. (2008c), Fragile States: Securing Development, Presidential Speech, September 12, 2008, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/573741523266673715/Fragile-states-securing-development-by-Robert-B-Zoellick-President-The-World-Bank-Group> (Erişim Tarihi 18.10.2022)., s. 2.

⁵⁷⁹ Zoellick bir konuşmasında, dünyanın 1989'da Komünizmin çöküşüyle ikinci dünyanın sonunu gördüyse, 2009'da da üçüncü dünyanın sonunu gördüğünü iddia etmiştir. Zoellick, R., B. (2010b), **a.g.e.**, s. 1.

ve sorumlu küreselleşme gibi çağrılarını,⁵⁸⁰ kanımızca blokları, bölgeleri, ülkeleri rekabetçi kapitalizmin içinde tutmak amacına işaret etmiştir.⁵⁸¹ 2009 Dünya Bankası Kalkınma Raporu'nun küresel ekonomik entegrasyon konusuna yoğunlaşması da bunun yansımalarından biri olmuştur.⁵⁸²

Bu süreçte ayrıca krizin ekonomik etkilerinden, sosyal ve siyasi sonuçlarından duyulan tedirginlik çerçevesinde Banka'nın sosyal güvenlik ağlarının önemine dair söylemleri de dikkat çekmiştir. Bununla birlikte sosyal güvenlik ağları çerçevesinde daha çok krizin neden olduğu ve olabileceği acil ekonomik ve sosyal sorunların hafifletilmesine yönelmiş, hedefli ve düşük maliyetli yöntemlere işaret edilmiştir.⁵⁸³ Bu süreçte de şartlı nakit transferleri öne çıkarılan sosyal politika araçlarından biri olmuş, bu uygulamalar yoksullara beslenme, sağlık ve eğitim ihtiyaçlarını karşılamaları için bir koşula bağlı olarak minimum gelir transferi yapılmasını içermiştir.⁵⁸⁴ Ayrıca krizden çıkışta rekabet ve ekonomik entegrasyon konularına odaklanılması ile bağlantılı olarak, işgücü piyasası politikalarında esneklik, iş yaratma, istihdam edilebilirlik, beceri geliştirme, eğitim gibi konular, geçmişte olduğu gibi sürdürülmüştür.⁵⁸⁵

⁵⁸⁰ Zoellick, R., B. (2009a), **a.g.e.**

⁵⁸¹ 2008-2010 arasında Banka hissedarların oy haklarına dönük düzenlemelere gidilmesi de bu konularla ilişkilidir. Bununla birlikte, Türel'in de ifade ettiği gibi bu sayısal değişimler, Dünya Bankası yönetimindeki gelişmiş ülkelerin ağırlığını köklü bir biçimde etkileyecek ölçülere ulaşmamıştır. Türel, O. (2021), **a.g.e.**, s. 94.

Bu konuya dair ayrıca bkz. Zoellick, R., B. (2009b). **a.g.e.**, s. 7-8.; World Bank. (2010a), **The World Bank Annual Report 2010: Year in Review**, Washington, DC.: World Bank., <http://hdl.handle.net/10986/5906> (Erişim Tarihi: 15.10.2022), s. 11.

⁵⁸² World Bank. (2009), **World Development Report 2009: Reshaping Economic Geography**, World Bank., <http://hdl.handle.net/10986/5991> (Erişim Tarihi: 02.10.2022).

⁵⁸³ Bkz. World Bank. (2009), **a.g.e.** s. 2.; Zoellick, R., B. (2009d), **Seizing Opportunity from Crisis: Making Multilateralism Work**, Presidential Speech, March 31, 2009, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/991551522047833781/Seizing-opportunity-from-crisis-making-multilateralism-work-by-Robert-B-Zoellick> (Erişim Tarihi 18.10.2022)., s. 7.

⁵⁸⁴ Yılmaz, Z. (2012), **a.g.e.**, s. 368-369.

⁵⁸⁵ Örneğin Zoellick dört politika klavuzundan söz etmiştir. Bunlardan ilki tüm işçilere yardım etmek için politikalar izlemektir. Buna göre özellikle, savunmasız gruplara dikkat edilmeli ve iş geliri destek programları da uygulanmalıdır. İkinci husus işçileri

Yukarıda vurguladığımız söylem ve yaklaşımlar Zoellick döneminin sonuna kadar birbirini tekrar etmiştir. Örneğin 2010 Kalkınma Raporu'nda kapsayıcı ve sürdürülebilir bir küreselleşme ekseninde kalkınma paradigması, ekonomik entegrasyon gerekliliği ile ilişkilendirilerek açıklanmıştır.⁵⁸⁶ 2010 Yıllık Raporda da Banka'nın kriz sonrası beş önceliğe odaklandığı belirtilmiştir. Bunlar; özellikle Sahra Altı Afrika'da yoksulları ve savunmasızları hedeflemek, ekonomik büyüme için fırsatlar yaratmak, kolektif küresel eylemi teşvik etmek, yönetişimi güçlendirmek ve gelecekteki krizlere hazırlanmak olarak ifade edilmiştir. Raporda bu stratejik önceliklerin, düşük gelirli ve en az gelişmiş ülkeler, kırılgan ve çatışmalardan etkilenen devletler, orta gelirli ülkeler ve Arap Dünyası gibi kilit üyelerin ihtiyaçlarına göre uyarlayarak gerçekleştireceği belirtilmiştir.⁵⁸⁷ 2011 yılında da Zoellick, Banka'nın hayırseverlik paradigmasından karşılıklı ekonomik fayda paradigmasına geçişi içeren yeni bir kalkınma paradigmasına ihtiyaç duyduğunu yinelemiştir.⁵⁸⁸

Bu süreçte ayrıca yönetim başlığı öne çıkarılmaya devam edilmiş,⁵⁸⁹ ayrıca bilgi ve bilgi paylaşımı konularında girişimler gerçekleştirilmiştir.⁵⁹⁰ Bu tür girişimler açıklık

beceri geliştirme konusunda desteklemektir. Bu hem bireylere hem de genel ekonomilere yardımcı olacaktır. Üçüncüsü işçilerin değişime uyum sağlamasına yardımcı olmaktır. Dördüncüsü ise kadınların özel zorluklarına odaklanmaktır. Zoellick, R., B. (2008a), The International Labour Organization, Presidential Speech, March 17, 2008, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/275561523274393483/World-Bank-Group-President-Robert-B-Zoellick-at-the-International-Labour-Organization> (Erişim Tarihi 18.10.2022)., s. 4.

⁵⁸⁶ World Bank. (2010b), **World Development Report 2010: Development and Climate Change**, Washington DC.: World Bank., <http://hdl.handle.net/10986/4387> (Erişim Tarihi: 02.10.2022).

⁵⁸⁷ World Bank. (2010a), **a.g.e.**, s. 10.

⁵⁸⁸ Zoellick, R., B. (2011c), The 50th Anniversary of Germany's Federal Ministry for Economic Cooperation and Development, Presidential Speech, November 13, 2011, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/197441521699018363/Remarks-by-World-Bank-Group-President-Robert-B-Zoellick-at-the-50th-anniversary-of-Germany-s-federal-ministry-for-economic-cooperation-and-development> (Erişim Tarihi 18.10.2022)., s. 2.

⁵⁸⁹ Örnek için bkz. Zoellick, R., B. (2011a), Beyond Aid, Presidential Speech, September 14, 2011, Washington D.C.: World Bank.,

ve tarafsızlık yönünde adımlar olarak gösterilmiş, dönemin şeffaflık, katılım, yönetim, bilgi paylaşımı, cinsiyet eşitliği⁵⁹¹ gibi konularda geliştirilen anlayış ve uygulama çerçevesi de yeni sosyal sözleşme olarak sunulmuştur.⁵⁹²

Bütün bu vurgulara karşın Zoellick döneminde Dünya Bankası politikalarının ana eğilimi, krizin artırdığı rekabet, ticaret ve serbestleşme sorunlarına ve küresel kapitalist entegrasyonun ilerletilmesine öncelik verilmesi yönünde olmuştur. Neticede yaşanan büyük krize karşın sosyal politika uygulamaları, krizin etkilerinin azaltılmasında kritik, ama hedefli ve düşük maliyetli acil çözüm önerileri olarak, sosyal transferler ve özellikle de şartlı nakit transferleri odağında ele alınmıştır. Böylelikle Zabcı'nın da ifade ettiği gibi, Banka "kriz sonrasında yoksulluk sorununu ikinci plana atmış", "kapitalist sistemin sürekliliğini sağlama amacı bir kez daha temel bir güdü olarak bankanın kredilerini ve politikalarını belirlemiştir."⁵⁹³ İşgücü piyasası düzenlemeleri de rekabet odaklılık çerçevesinde, esnekleşme, işgücü hareketliliğinin sağlanması, sosyal sermayenin geliştirilmesi gibi konular eksenine sıkıştırılmıştır.

<http://documents.worldbank.org/curated/en/282351487076173828/Beyond-aid> (Erişim Tarihi 18.10.2022)., s. 11.

⁵⁹⁰ Banka 2010 yılında bilgiye erişimi güçlendirmeyi hedefleyen bir yapılanmaya gitmiş, "Açık Veri, Açık Bilgi, Açık Çözümler" sloganı çerçevesinde bankanın bilgi bankası olma özelliğine dönük girişimler sürdürülmüştür. Bkz. Zoellick, R., B. (2010a), Democratizing Development Economics, Presidential Speech, September 29, 2010, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/919061521627731460/Democratizing-development-economics-by-Robert-B-Zoellick-President-World-Bank-Group> (Erişim Tarihi 18.10.2022)., s. 8-10.

⁵⁹¹ 2012 Kalkınma Raporu da Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Kalkınma başlığında çıkmıştır. Bkz. World Bank. (2012b), **World Development Report 2012: Gender Equality and Development**, Washington D.C.: World Bank., <http://hdl.handle.net/10986/4391> (Erişim Tarihi: 02.10.2022).

⁵⁹² Bkz. Zoellick, R., B. (2011b), The Middle East and North Africa: A New Social Contract for Development, Presidential Speech, April 6, 2011, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/577281521603479230/Speech-by-Robert-B-Zoellick-President-of-the-World-Bank-Group-at-the-Middle-East-and-North-Africa-a-new-social-contract-for-development> (Erişim Tarihi 18.10.2022).

⁵⁹³ Zabcı, F. (2017), **a.g.e.**, s. 152.

Zoellick'in ardından 2012 yılında Jim Yong Kim⁵⁹⁴ Dünya Bankası başkanlığına gelmiş ve bu görevi 2019'a kadar sürdürmüştür. Bu dönemde krizin başlangıcının üzerinden zaman geçmesine karşın sorunların artarak ve çeşitlenerek devam ediyor olması, Banka'nın söylem ve politikalarına yansımıştır.⁵⁹⁵ Sosyal refah, sosyal adalet, sosyal uyum gibi vurgular öne çıkmış, Jim Yong Kim'in üslup ve söylemleri seleflerinden oldukça farklılaşmıştır.⁵⁹⁶ Örneğin kendisi ile yapılan bir söyleşide Kim, Dünya Bankası'nın geçmişte sadece büyümeye odaklanması, sağlık, eğitim ve sosyal koruma gibi başlıklara yönelmemesi gibi nedenlerle 50 Yıl Yeter protestolarına kendisinin de katıldığını belirtmiş, şimdi Dünya Bankası Başkanı olmasının ise Banka'nın gelişmesini ve değişmesini yansıttığını iddia etmiştir.⁵⁹⁷ Bu söylemlerle

⁵⁹⁴ Güney Kore doğumlu olan Jim Yong Kim, ABD'de büyümüştür ve ABD vatandaşıdır. Aslen tıp doktoru ve antropologdur. Tıp alanında akademik çalışmalar yapmış, 2003-2005 arasında Dünya Sağlık Örgütü HIV/AIDS bölümü başkanlığını yürütmüştür. Kim, U.S. News & World Report tarafından Amerika'nın 'En İyi 25 Lideri'nden biri olarak ve TIME dergisinin "Dünyadaki En Etkili 100 Kişi"sinden biri olarak seçilmiştir. <https://www.worldbank.org/en/archive/history/past-presidents/jim-yong-kim#>

⁵⁹⁵ Jim Yong Kim, göreve başladığı yılları "zor zamanlardayız" diyerek ifade etmiş, "küresel mali krizin ilk darbesinden dört yıl sonra, hepimiz hala toplu olarak istikrarı yeniden inşa etmeye ve güveni yeniden tesis etmeye çalışıyoruz" sözleriyle sorunların hala aşılamamış olduğunu vurgulamıştır. Kim, J., Y. (2012d), Opening Press Conference Annual Meetings in Tokyo, Japan, October 11, 2012, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/996751467992490337/Transcript-opening-press-conference-annual-meetings-in-Tokyo-Japan> (Erişim Tarihi 19.10.2022)., s. 2.

⁵⁹⁶ Kim'in dünyadaki sorunlara karşı eleştiri ve protestoların gerekçelerine haklılık verdiği dair şu ifadeleri dikkat çekicidir: "Küresel manzara başka şekillerde değişiyor. Arap Baharı, Los Indignados kampanyası, Wall Street'i İşgal Et ve birçok ülkedeki sosyal protestolar gibi hareketler, insanların katılım ve refahın faydalarından adil bir pay alma taleplerini yansıtıyor. Bu hareketler bize zenginlik ve güçteki radikal eşitsizliklerin sürdürülebilir olmadığını hatırlatıyor. Bilgili, yetkilendirilmiş yurttaşların olduğu bir dünyada ekonomik stratejiler, sosyal adalet taleplerinden ayrılamaz." Kim, J., Y. (2012c), Delivering on Development: Harnessing Knowledge to Build Prosperity and End Poverty, Presidential Speech, October 9, 2012, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/949081467995639358/Delivering-on-development-harnessing-knowledge-to-build-prosperity-and-end-poverty> (Erişim Tarihi 19.10.2022)., s. 2.

⁵⁹⁷ Kim, J., Y. (2013d), World Bank Group President Jim Yong Kim Press Conference, New Delhi, March 13, 2013, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/363511468195002098/Transcript-World->

uyumlu olarak bu dönemde Dünya Bankası'nın yoksullukla mücadele hedefi öne çıkarılmıştır. Banka Kim yönetiminde, 2030 yılına kadar aşırı yoksulluğu sona erdirmek ve gelişmekte olan ülkelerdeki nüfusun en alttaki % 40'ına odaklanarak paylaşılan refahı artırmak biçiminde iki ana hedef belirlemiştir. Yoksul ülkelere yönelik fonlar da önemli oranlarda artırılmıştır.⁵⁹⁸ Ayrıca Kim, kuruluşu daha hızlı, daha yenilikçi ve daha esnek kılacağı gerekçeleri ile kurumsal bir değişim sürecine sokmuş, oldukça tartışmalı olan bu süreç,⁵⁹⁹ kredi çalışmalarında coğrafi yapılanma yerine teknik uzmanlık uygulamalarının geliştirilmesini de içermiştir.⁶⁰⁰

Bunların yanı sıra bu dönemde de yönetim, yolsuzlukla mücadele, kırılğan ve çatışma içerisindeki devletler, kalkınma ve altyapı yatırımları gibi konularına verilen önem sürdürülmüştür.⁶⁰¹ Ayrıca kapitalizmin ve Banka'nın meşruiyetini yeniden

[Bank-Group-President-Jim-Yong-Kim-Press-Conference-New-Delhi-March-13-2013](#)

(Erişim Tarihi 19.10.2022), s. 8.

⁵⁹⁸ Bkz. Kim, J., Y. (2013a), Building Climate and Disaster Resilience for African Development, Presidential Speech, June 2, 2013, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/127491468179053738/Building-climate-and-disaster-resilience-for-African-development-remarks-by-World-Bank-Group-President-Jim-Yong-Kim> (Erişim Tarihi 19.10.2022; <https://www.worldbank.org/en/archive/history/past-presidents/jim-yong-kim#>

⁵⁹⁹ İki yıl süren yeniden yapılanma pek çok banka personelinin işten çıkarılmasına ve personel içinde ciddi tepkilere neden olmuştur. Bu süreçte harcamalar kısıtlanmış ve 15.000 çalışanın işine son verilmiştir. Zabcı, F. (2017), **a.g.e.**, s. 155.

Kim, bu süreçte Bankanın Grubunun dünyadaki sorunlara hızlı ve kararlı bir şekilde yanıt verebilmesi amacıyla, en çok ihtiyaç duyulan, en zorlu yerlerde yetenekli ve deneyimli personelin çalıştığından emin olmak için çalıştıklarını, Banka'nın, şeffaflık ve hesap verebilirlik açısından değişmesinin hedeflediğini belirtmiştir. Kim, J., Y. (2012e), The Annual Meeting Plenary Session, Presidential Speech, October 12, 2012, Washington, D.C.: World Bank, <http://documents.worldbank.org/curated/en/117961468179640518/Remarks-as-prepared-for-delivery-World-Bank-Group-President-Jim-Yong-Kim-at-the-annual-meeting-plenary-session> (Erişim Tarihi 19.10.2022)., s. 6.; Kim, J., Y. (2012d). **a.g.e.**, s. 3.

⁶⁰⁰ Bu durum, Banka politikalarının uygulanması için gerekli yerel uzmanlığın kaybedilmesiyle ilgili endişelere de yol açmıştır. Heneghan, M.; Orenstein, M. A. (2019), **a.g.e.**, s. 79.

Kim'in Banka'daki değişim süreci ile ilgili bazı başka ifadeleri için bkz. Kim, J., Y. (2012c), **a.g.e.**, s. 10-11.

⁶⁰¹ Bkz. Kim, J., Y. (2012b), Brookings Institution, Presidential Speech, July 19, 2012, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/827381467988929810/World-Bank-Group->

oluşturma hedefi çerçevesinde Banka'nın artık bir "çözüm bankası" haline geleceği, dünyanın her yerinden gelen seslere kulak vereceği ileri sürülmüştür.⁶⁰² Dolayısıyla çözüm bankası olma hedefi esasen dünyadaki artan bölgeselleşme ve kutuplaşma eğilimleri çerçevesinde küresel entegrasyona⁶⁰³ dönük çabaların "yeni bir stratejik kimlik" çerçevesinde tanımlanmasını yansıtmıştır. Kim ayrıca bu kimlik ile, üye ülkelerin kanıta dayalı, ideolojik olmayan çözümlerle yönlendirileceğini, her kalkınma sorununa hazır çözümler üretilmeyeceğini, devletler ve yerel topluluklarla birlikte bir öğrenme ve keşif süreci işletileceğini iddia etmiştir.⁶⁰⁴ Bu eksende söz konusu yaklaşım, her ülkeye tek bir çözüm reçetesi sunmak yerine, deneyimlerle öğrenmek yaklaşımının somutlaştırılmasını da içermiştir. En iyi uygulama stratejisine dayanan Washington Uzlaşısı döneminden bir farklılaşma olarak nitelendirilen bu yaklaşım,⁶⁰⁵ Saad-Filho'ya göre, Banka'nın kalkınma için kesin planlar sunma anlayışından, deneyim, seçici reformlar, eklektizm, deney ve yaparak öğrenmenin erdemlerini vurgulamaya geçişini ifade etmiştir.⁶⁰⁶

[President-Dr-Jim-Yong-Kim-at-Brookings-Institution](#) (Erişim Tarihi 19.10.2022).; Kim, J., Y. (2012f), The Conference on Extreme Poverty and Social Inclusion in Port-au-Prince, Haiti, Presidential Speech, November 6, 2012, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/610021468195590726/World-Bank-Group-President-Jim-Yong-Kim-speech-at-the-conference-on-extreme-poverty-and-social-inclusion-in-Port-au-Prince-Haiti> (Erişim Tarihi 19.10.2022).; Kim, J., Y. (2014b), Tackling the Most Difficult Problems-Infrastructure, Ebola, and Climate Change, Presidential Speech, October 10, 2014, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/231421468190444628/Speech-by-World-Bank-Group-President-Jim-Yong-Kim-tackling-the-most-difficult-problems-infrastructure-Ebola-and-climate-change> (Erişim Tarihi 19.10.2022).

⁶⁰² Kim, J., Y. (2012e), **a.g.e.**, s. 7-10.

⁶⁰³ Uluslararası sistemde yerini koruma ve küresel kapitalist entegrasyonu güçlendirme çabası ile ilişkili olarak bu dönemde de Banka, diğer uluslararası kurumlarla ortaklıklarını güçlendirme ve genişletme çabasını sürdürmüştür. Zira Kim'in IMF ve BM'in yanı sıra bölgesel kalkınma bankaları ile işbirliğini güçlendirmenin önemini ve ortak hedefleri ilerletmek için önde gelen sivil toplum kuruluşları, vakıflar, akademik kurumlar ve özel sektör ile yeni ittifaklar kurmak gerekliliğini vurgulaması bunun işaretleri olarak nitelendirilebilir. Kim, J., Y. (2012e), **a.g.e.**, s. 8.

⁶⁰⁴ Kim, J., Y. (2012e), **a.g.e.**, s. 7.

⁶⁰⁵ Sheppard, E.; Leitner, H. (2010), **a.g.e.**, s. 191.

⁶⁰⁶ Saad-Filho, A. (2011a), **a.g.e.**, s. 333.

Kim'in başkanlığının ilk yıllarında sosyal yardım ve nakit transferlerine, temel sosyal hizmetlere, risk yönetimi, insan sermayesi, esneklik konularına odaklanma hali sürdürülmüştür.⁶⁰⁷ Serbestleşme, rekabet edebilirlik, verimlilik, küresel entegrasyon ve dolayısıyla özel sektörün geliştirilmesi hedefleri birincil öncelik olmaya devam etmiş, sosyal politika bu öncelikler çerçevesinde kurgulanmıştır. Dolayısıyla yoksullukla mücadele ve istihdam hedefleri girişimciliğe ve güçlü bir özel sektörün varlığına bağlanmıştır.⁶⁰⁸ Ayrıca bu süreçte, ILO ve OECD'de de göreceğimiz 'iyi iş' vurgusu⁶⁰⁹

⁶⁰⁷ Nitekim 2012 yılında yayınlanan Sosyal Koruma ve Çalışma Stratejisi, sosyal korumanın risk yönetiminde oynayabileceği rolü özetlemiş, esneklik, eşitlik ve fırsat olarak üç temel ilkeye odaklanmıştır. Sosyal korumanın yeni sosyal risklere karşı direnç, yoksulluğu azaltmada eşitlik ve insan sermayesi yatırımı yoluyla fırsatlar sunduğu savunulmuştur. Bu strateji ILO Sosyal Koruma Tabanına kapsamlı atıfta bulunmuş ve bu konuda ortaya çıkan küresel bir fikir birliğine dikkat çekilmiştir. World Bank. (2012a), **Resilience, Equity, and Opportunity: Social Protection and Labor Strategy**, Washington DC: The World Bank., <https://documents.worldbank.org/en/publication/documents-reports/documentdetail/443791468157506768/resilience-equity-and-opportunity-the-world-banks-social-protection-and-labor-strategy-2012-2022> (Erişim Tarihi:26.10.2022)., 14.

⁶⁰⁸ Bkz. Kim, J., Y. (2013h), Keynote Speech at the International Economic Forum of the Americas, June 11, 2013, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/605131468184729255/Keynote-speech-at-the-international-economic-forum-of-the-americas-by-world-bank-group-president-jim-yong-kim> (Erişim Tarihi 19.10.2022).; Kim, J., Y. (2012f), **a.g.e.**, s. 6. Bu dönemde özel sektörün belirli ülkelerde faaliyet gösterdiği ülkelerdeki koşulların izlendiği İş Yapma Kolaylığı Raporları da Banka tarafından çok önemsenmiştir. Bkz. Kim, J., Y. (2013h), **a.g.e.**, s. 4.; World Bank. (2013a). **The World Bank Annual Report 2013**, Washington D.C: World Bank., World Bank. <http://hdl.handle.net/10986/16091> (Erişim Tarihi: 15.10.2022)., s. 15.

⁶⁰⁹ Kim, J., Y. (2012a), Joint Press Conference with Swedish Finance Minister Anders Borg, Development Minister Gunilla Carlsson and World Bank Group President Jim Yong Kim, December 11, 2012, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/515141468196133262/Joint-press-conference-with-Swedish-Finance-Minister-Anders-Borg-Development-Minister-Gunilla-Carlsson-and-World-Bank-Group-President-Jim-Yong-Kim> (Erişim Tarihi 19.10.2022)., s. 2.; Kim, J., Y. (2013b), George Washington University-The World Bank Group Strategy: A Path to End Poverty, Presidential Speech, October 1, 2013, Washington D.C.: World Bank, <http://documents.worldbank.org/curated/en/451961467999360291/World-Bank-Group-President-Jim-Yong-Kim-s-Speech-at-George-Washington-University-The-World-Bank-Group-strategy-a-path-to-end-poverty> (Erişim Tarihi 19.10.2022).

öne çıkarılmış,⁶¹⁰ istihdamın dünyadaki yaşam standartlarının temel belirleyicilerinden olduğu belirtilerek, istihdam başlığı yoksullukla mücadele hedefinin kritik unsurlarından biri olarak ele alınmıştır.⁶¹¹ 2013 Dünya Kalkınma Raporu da bu konuları içermiştir. Bu rapor ayrıca esneklik ve koruma arasında denge yaklaşımını ayrıntılı biçimde ele alması, ‘iyi iş’ başlığında ILO’nun ‘insana yakışır iş (*decent work*)’ gündeminin Dünya Bankası’na nasıl yorumlandığını göstermesi, her ülkeye göre farklı politika önerileri sunma yaklaşımını belirginleştirmesi gibi özellikleriyle dikkat çekmiştir. Bu nedenlerle rapora daha yakından bakılması gerekmektedir.

Öncelikle 2013 Dünya Kalkınma Raporu’nun yöntemi, ele alınan her konuya ilişkin farklı görüşlerin, veri ve sonuçların sunulması, ardından da her ülkeye ve zamana göre farklı politika çözümleri üretilmesini içermiş, bu açıdan Banka’nın çözüm bankası olma yaklaşımını yansıtmıştır. Örneğin raporda işgücü piyasalarına aşırı veya yetersiz müdahalelerin ikisinin de üretkenlik üzerinde zararlı etkilerde bulunabildiği belirtilmiş, dolayısıyla işgücü politikaları ve kurumlarının kalkınma için ‘iyi iş’ler⁶¹² yaratmanın önündeki en büyük engel veya bir sihirli değnek olarak görülmemesi gerektiğine işaret edilmiştir.⁶¹³ Bu çerçevede istihdam koruma mevzuatı bir düzlem üzerinde düşünülecek olursa, düzlemin kenarlarında (çok katı ya da çok esnek tarafta) bu düzenlemelerin etkilerin daha olumsuz olduğu sonucuna ulaşılmış, zorluğun ise bu politikaları düzlemden düşmeden işgücü piyasasındaki kusurları ele alacak şekilde belirlemek olduğunu belirtilmiştir.⁶¹⁴ Aktif işgücü politikaları çerçevesinde de iş arama hizmetleri,

⁶¹⁰ Bu içerik ILO’da ‘*decent work*-insana yakışır iş’ olarak kavramsallaştırılmış ve daha sonra BM nezdinde de bu kavramla ifade edilmiştir. İnsana yakışır iş kavramı ILO bölümünde ayrıntılı olarak değerlendirilecektir.

⁶¹¹ World Bank. (2013a), **a.g.e.**, s. 15.

⁶¹² ILO’nun “insana yakışır iş”i küresel bir gündem haline getirme çabaları ile ilişkili biçimde raporda, ‘iyi işler’ için uluslararası koordinasyon gerektiği belirtilmiştir. World Bank. (2012c), **World Development Report 2013: Jobs**, Washington D.C.: World Bank., <http://hdl.handle.net/10986/11843> (Erişim Tarihi: 02.10.2022)., s. 292-293, 309-311.

⁶¹³ World Bank. (2012c), **a.g.e.** s. 25-27, 258-277.

⁶¹⁴ World Bank. (2012c), **a.g.e.**, s. 261-262.

ücret sübvansiyonları, eğitim programları, kamu yararına çalışma programları konuları ele alınırken, tasarım ve maliyet etkinliğinin sağlanması vurgusu öne çıkarılmıştır. Teknolojik yeniliklerin bu konularda yeni olanaklar sunabileceği, farklı politika kombinasyonları bir arada kullanılarak etkinliğin artırılacağı belirtilmiştir. Ayrıca kamu eğitim kurumlarının, taleplere genellikle çok yavaş yanıt verdiği iddia edilerek, bunların rekabetçi koşullarda özel sektöre ve kâr amacı gütmeyen sağlayıcılara yönlendirilebileceği belirtilmiş, dolayısıyla bu hizmetleri özel ve üçüncü sektöre açma eğilimi sürdürülmüştür.⁶¹⁵ Neticede raporda aktif istihdam politikalarının bir fark yaratabileceği, ancak işgücü piyasasının ihtiyaçlarıyla uyumlu hale getirilmeleri ve istenen istihdam sonuçlarını engelleyen piyasa kusurlarını ve kurumsal başarısızlıkları ele alacak şekilde tasarlanmaları gerektiği vurgulanmıştır.⁶¹⁶

Raporda ayrıca sendikalar ve toplu pazarlık konularında, bunların iş yerindeki bilgi eksikliklerini giderecek, üretkenliği, istihdam güvenliğini ve faydaları artıracak şekilde ele alınması gerektiğine işaret edilmiştir.⁶¹⁷ İşsizlik sigortası ve diğer sosyal güvenlik önlemleri konusunda da bu programların işleri sürdürme, iş arama veya iş teklifini kabul etme durumunu azaltmayacak biçimde tasarlanmaları ve maliyet etkin biçimde uygulanmaları gerektiği üzerinde durulmuştur.⁶¹⁸ Sosyal sigortalar başlığında ise kapsam genişlemesi gerekliliğinin vurgulanması ve kayıt dışı sektörü kapsama gerekliliğinin ifade edilmesi dikkat çekmiştir.⁶¹⁹ Bunun yanı sıra sosyal sigorta ve sosyal yardımın tutarlı bir şekilde bütünleştirilmesi gerektiği belirtilmiş, çok zayıf olan işgücü piyasası düzenlemelerinin risk yönetimi sorunlarının devamına neden olabileceği, çok katı kuralların da piyasa kusurlarını kurumsal başarısızlıklarla

⁶¹⁵ World Bank. (2012c), **a.g.e.**, s. 267-270.

⁶¹⁶ World Bank. (2012c), **a.g.e.**, s. 27, 272.

⁶¹⁷ World Bank. (2012c), **a.g.e.**, s. 262-266.

⁶¹⁸ World Bank. (2012c), **a.g.e.**, s. 272-273.

⁶¹⁹ Öncelikli risklerin doğru belirlenmesi konusunda rapor, örneğin düşük gelirli ülkelerde yaşlılık ve maluliyet aylığı ve temel sağlık sigortasının, işsizlik sigortasından daha önemli olduğuna işaret etmiştir. World Bank. (2012c), **a.g.e.**, s. 273-276.

birleştirebileceği iddia edilmiştir.⁶²⁰ Bu bağlamda söz konusu düzenlemelerin ‘düzlemin ortasında’ bir yerlerde, iki uçurumdan kaçınarak belirlenmesi gerektiği vurgulanmıştır.⁶²¹

Görüldüğü üzere 2013 Dünya Kalkınma Raporu’nda zamana, mekana, koşullara göre çözüm yaklaşımı çerçevesinde politika önerileri çok keskin ve net değildir. Bununla birlikte söz konusu politikaların hangi temelde önceliklendirilmesi gerektiği nettir. Buna göre uygun politikalar konusunda piramidin en altında, makroekonomik istikrar, elverişli bir iş ortamı, insan sermayesi ve hukukun üstünlüğü yer almaktadır. Bunlar temel ilkeler olarak nitelendirilmiştir. İkinci basamakta büyümenin istihdama dönüşmesi için uygun işgücü politikalarının oluşturulması bulunmaktadır. Üçüncü basamakta ise kalkınma için iyi işlerin desteklenmesine yönelik politika önceliklerinin belirlenmesi yer almaktadır. Buna göre politikalar, özel sektörün daha fazla iş yaratmasını engelleyen piyasa kusurlarını ve kurumsal başarısızlıkları ortadan kaldırmayı amaçlamalıdır.⁶²² Piramitte en temel ilkelerin istihdam politikalarının da dayandığı temel ilkeler olarak da sunulması;⁶²³ esasen Banka’nın sosyal politikalara bakışının temellerini görmemizi kolaylaştırmaktadır. Zira raporda bu başlıklar “özel sektörün önemi, rekabet edebilirlik, verimlilik, mülkiyet” eksenlerinde değerlendirilmiştir.⁶²⁴ Ayrıca raporda kapitalist küresel entegrasyon tüm politikaların üzerinde yükseldiği genel ortam olarak sunulmuştur.⁶²⁵ Dolayısıyla ‘denge’ yaklaşımı çerçevesinde politikalar esasen küresel kapitalist entegrasyon, rekabet edebilirlik, verimlilik öncelikleri ile kurgulanmıştır.

Bu yaklaşım çerçevesinde sonraki yıllarda da iş ve istihdam başlıkları büyüme ve yoksulluk sorunlarının çözümünde önde tutulmaya devam edilmiştir. Ayrıca bu süreçte

⁶²⁰ World Bank. (2012c), **a.g.e.**, s. 28.

⁶²¹ World Bank. (2012c), **a.g.e.**, s. 292.

⁶²² World Bank. (2012c), **a.g.e.**, s. 257.

⁶²³ World Bank. (2012c), **a.g.e.**, s. 392.

⁶²⁴ World Bank. (2012c), **a.g.e.**, s. 292-297.

⁶²⁵ World Bank. (2012c), **a.g.e.**, s. 168.

sürdürülebilirlik, kapsayıcılık, yönetim gibi vurgular sürdürülmüş,⁶²⁶ zaman içerisinde ‘kapsayıcı yönetim’ kavramı da dile getirilmiştir.⁶²⁷ Bir başka deyişle dönemin gereksinimleri çerçevesinde Banka’da ideolojik ve meşruiyet sağlamaya dönük kavram ve vurgular giderek genişletilen biçimde kullanılır olmuştur.

Bununla birlikte süreç ilerledikçe Dünya Bankası’nın sosyal politika gündemlerini çeşitlendirdiği de görülmüştür. Evrensel sağlık güvencesi bu gündemlerden biri olarak dikkat çekmiştir. Bu başlıkta Dünya Bankası, yine Banka’nın da destek vermiş olduğu Türkiye’deki Sağlıkta Dönüşüm Programı’nı örnek uygulama olarak göstermiştir. Herkes için uygun fiyatlı, kaliteli sağlık hizmetlerine erişim sağlamak amacıyla başlatıldığı söylenen bu programın, nüfusun % 95’inden fazlasını kapsar hale getirdiği iddiası pek çok konuşma ve metinde yer almıştır.⁶²⁸ Geline nokta Türkiye’de

⁶²⁶ Bkz. Kim, J., Y. (2013e), Spring Meetings 2013 Opening Conference with World Bank Group President Jim Yong Kim, Presidential Speech, April 18, 2013, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/968911468196162806/Spring-meetings-2013-opening-conference-with-World-Bank-Group-President-Jim-Yong-Kim> (Erişim Tarihi 19.10.2022).; World Bank. (2013a), **a.g.e.**; Kim, J., Y. (2012e), **a.g.e.**

⁶²⁷ Kapsayıcı yönetimin özünde hükümet yetkilileri ve vatandaşları arasında üç ilkeye dayanan bir sosyal sözleşme olduğu vurgulanmıştır. Buna göre ilkelerden birincisi hükümetlerin eylemlerinde şeffaf olması ve vatandaşlarla tam olarak ilişki kurmasıdır. İkincisi, hükümetlerin tam potansiyellerine ulaşma fırsatı vermek için çalışanlarına yatırım yapmasıdır. Üçüncüsü ise hükümetlerin yeniliği (inovasyon), rekabeti ve özel sektör yatırımını teşvik eden iş ortamları yaratmasıdır. Bu da sırasıyla istihdam yaratacak ve ekonomik büyümeyi artıracaktır. Kim, J., Y. (2016a), World Government Summit, Presidential Speech, February 8, 2016, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/746651536734102062/Remarks-by-World-Bank-Group-President-Jim-Yong-Kim-at-the-World-Government-Summit> (Erişim Tarihi 19.10.2022)., s. 4.

⁶²⁸ Bkz. Kim, J., Y. (2013g), World Health Assembly: Poverty, Health and the Human Future, Presidential Speech, May 21, 2013, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/194151467994604367/World-Bank-Group-President-Jim-Yong-Kim-s-speech-at-World-health-assembly-poverty-health-and-the-human-future> (Erişim Tarihi 19.10.2022)., s. 3.; Kim, J., Y. (2013f), The Government of Japan-World Bank Conference on Universal Health Coverage, Presidential Speech, December 6, 2013, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/165141468194971410/Speech-by-World-Bank-Group-President-Jim-Yong-Kim-at-the-Government-of-Japan-World-Bank-Conference-on-universal-health-coverage> (Erişim Tarihi 19.10.2022)., s. 4-5.; World Bank. (2013b), **World Development Report 2014: Risk and Opportunity-Managing**

kamusal sağlık hizmetlerine erişim ve bu alanda özel sektörün rolü gibi başlıkları göz önüne aldığımızda ise, Banka'nın evrensel sağlık güvencesinden kastettiğinin kamusal ve eşit sağlık hizmetlerinden farklı olduğu görülebilmektedir. Nitekim Belek'in Türkiye sağlık sistemine dair yaptığı çalışmada ulaştığı sonuçlar bu açıdan dikkat çekicidir. Bu çalışmaya göre 2015 yılı itibarıyla Türkiye'nin gelirine göre kamunun sağlık için ayırdığı pay %12.2 olması gerekirken %10.1 olmuş, 2017 itibarıyla sağlık harcamalarının %22'si cepten karşılanmış, 2002 yılında özel hastanelerin toplam hastaneler içindeki oranı %23 iken bu oran 2017 yılında %38'e çıkmıştır. Neticede Belek, Türkiye'de sağlık sisteminin piyasaya açıldığı, özel aktörlerin hakimiyetinin artırıldığı, sistemin bileşenlerinin tümünde (birinci basamak, hastaneler, finansman, personel) rekabetin ve paranın hâkim kılındığı ve sistemin şirketleştiği bir sürecin yaşandığına işaret etmiştir.⁶²⁹

Dünya Bankası bu dönemde ayrıca krizlere karşı dayanıklılığı artırmak ekseninde sosyal güvenlik ağlarını da öne çıkarmaya devam etmiş, bu çerçevede pek çok söylem ve metinde Brezilya'nın Bolsa Familia ve Meksika Oportunidades şartlı nakit transferi programlarını örnek uygulama olarak göstermiştir. Bu programların ise özellikle maliyet etkin oluşlarına dikkat çekmiştir.⁶³⁰ Nitekim bu dönemde Banka'nın güvenlik

Risk for Development, Washington DC.: World Bank., <http://hdl.handle.net/10986/16092> (Erişim Tarihi: 02.10.2022)., s. 136-137.

⁶²⁹ Belek, İ. (2020), **AKP'li Yıllarda Sağlık**., İstanbul: Yazılama Yayınevi., s. 126, 129, 154, 223.

⁶³⁰ Örnek için bkz. World Bank. (2011b), **The World Bank Annual Report 2011: Year in Review**, Washington D.C.; World Bank., <http://hdl.handle.net/10986/2378> (Erişim Tarihi: 15.10.2022)., s. 9.; World Bank. (2014), **The World Bank Annual Report 2014**, Washington D.C.: World Bank., <http://hdl.handle.net/10986/20093> (Erişim Tarihi: 15.10.2022)., s. 21.; Kim, J., Y. (2013c), Media Roundtable with World Bank Group President Jim Yong Kim in Brasilia, Brazil, Presidential Speech, March 5, 2013, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/478871468196162258/Media-roundtable-with-World-Bank-Group-President-Jim-Yong-Kim-in-Brasilia-Brazil> (Erişim Tarihi 19.10.2022).; Kim, J., Y. (2014a), The Importance of Safety Nets and Mexico's Leadership, Presidential Speech, November 19, 2014, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/576981468194977806/Speech-by-World->

ağlarını etkinlik ve sürdürülebilirlik çerçevesinde ele aldığı görülmüştür.⁶³¹ Bir politikanın maliyetinin hesaplanması elbette ki olağan ve kaçınılmaz bir durumdur. Bununla birlikte insan odaklılık ve yoksullukla mücadele vurgularının yükseltildiği bir süreçte, yoksullukla mücadele politikalarının halen ağırlıklı olarak şartlı nakit transferleri ekseninde kurgulanması ve bu politikaların insan odaklılıktan ziyade maliyet etkinlik odağında ele alınması, kanımızca üzerinde düşünülmesi gereken bir yaklaşım biçimidir.

Dünya Bankası süreç ilerledikçe esneklik ve koruma arasında denge gerekliliği vurgularını da sürdürmüş, ayrıca bu konuda geçmişten farklılaşan bazı söylemleriyle de dikkat çekmiştir. Örneğin 2014 yılı Kalkınma Raporu'nda esneklik, geçmişte olduğu gibi zorunlu bir gereksinim olarak sunulmuş, esnek işgücü piyasalarının çalışanlara ve işverenlere değişikliklere uyum kapasitesi kazandırdığı iddia edilerek piyasalardaki katılıkların azaltılması gerektiği vurgulanmıştır.⁶³² Bununla birlikte yeni bir söylem olarak, esnekliğin insanların “refahı pahasına olmaması” için güçlü ve kapsayıcı sosyal sigortalar gerektiği de belirtilmiştir.⁶³³ Bu ifadelerin Banka açısından ilerici bir yaklaşım olarak olarak görülüp görülmemesi gerektiği konusunda bir kanaate varmak için, kanımızca sigorta kapsamının genişletilmesi başlığında Banka'nın nasıl bir anlayışla hareket ettiğine daha yakından bakmak gerekmektedir. Öncelikle Banka'nın kapsam genişlemesini, sistemin “adil” ve “mali açıdan sürdürülebilir” olması ve “kapsamı genişletme ihtiyacı ile özel tasarrufları teşvik etme ihtiyacının uzlaştırılması” ifadeleriyle ele aldığı görülmüştür. Raporla ‘temel’ düzeyde fayda sağlayan programların genel gelirlerle finanse edilebileceği, primli sistemlerin de işgücü

[Bank-Group-President-Jim-Yong-Kim-on-the-importance-of-safety-nets-and-mexico-s-leadership](#) (Erişim Tarihi 19.10.2022).

⁶³¹ Örnek için bkz. Kim, J., Y. (2012b), **a.g.e.**, s. 5-6.; World Bank. (2014), **a.g.e.**, s. 21.

⁶³² World Bank. (2013b), **a.g.e.**, s. 167, 182.

⁶³³ World Bank. (2013b), **a.g.e.**, s. 27.

piyasasında bozulmalara yol açmayacak şekilde tasarlanması gerektiği belirtilmiştir.⁶³⁴ Ayrıca “işçileri korumaktan vatandaşları korumaya geçişin” işverenler üzerindeki aşırı yükü hafifleteceğine dikkat çekilmiş, genel finansman ile herkese yönelmenin ise “sunulan faydaları mütevazı tutmayı beraberinde getireceği” belirtilmiş, bunların “mali sürdürülebilirlik” ve “ahlaki tehlikeyi sınırlamak” için gerekli olduğu vurgulanmıştır.⁶³⁵ Kanımızca bu çerçeve, işverenler üzerindeki yük azaltılırken, kapsam genişlemesi ile insanlara sunulacak hizmetlerin nitelik ve niceliğinin düşürülme olasılığına işaret etmesi açısından dikkat çekicidir. Böyle bir olasılığın kabul edilebilir görülmesinin temelinde ahlaki tehlikenin esasen emek dünyası ile ilgili bir tehlike olduğu, buna karşın sermayenin hayati ihtiyaçlar üzerinde yarattığı tahribatın ahlaktan bağışık nesnel ekonomik sonuçlar olduğu şeklinde ifade edilebilecek bir savın bulunduğu söylenebilir.

Bu dönemde Dünya Bankası'nın koruma ve esneklik arasında denge vurgularının, sosyal politika önerilerini çeşitlendirmesinin, sosyal sigortalarda kapsam genişlemesi önermeye başlamasının⁶³⁶ sadece kendi inisiyatifi çerçevesinde gerçekleşmemiş olduğu

⁶³⁴ World Bank. (2013b), **a.g.e.**, s. 128-129.

⁶³⁵ World Bank. (2013b). **a.g.e.**, s. 184.

Ayrıca Benzer çerçeve 2015 yıllık raporunda da görülmektedir. Bkz. World Bank. (2015a), **The World Bank Annual Report 2015**, Washington D.C.: World Bank., <http://hdl.handle.net/10986/22550> (Erişim Tarihi: 15.10.2022)., s. 11.

⁶³⁶ 2015-2016 yıllarında da Banka'nın stratejik tavsiyeleri; büyüme, yatırım ve sigorta olarak özetlenmiştir. Bu çerçevede dünya ekonomisinin daha hızlı, daha sürdürülebilir ve yoksulların bu büyümenin faydalarından daha fazla pay almasını sağlayacak şekilde büyümesi gerektiğine vurgu yapılmış, sürdürülebilir büyüme için, iş ortamını iyileştirmek ve kamu harcamalarını daha verimli ve hedefli hale getirmek için reformların yapılması gerektiği belirtilmiş, gelişmekte olan ülkelere adil, verimli ve şeffaf vergi sistemleri salık verilmiştir. İkinci olarak özellikle eğitim ve sağlık yoluyla insanlara yatırım yapılması gerektiği vurgulanmış, üçüncü olarak ise sigorta sistemlerine önem verilmesi, sosyal güvenlik ağlarının oluşturulması, bunun yanı sıra afet ve sağlık krizi gibi durumlar için de sistemler kurulması gerektiği üzerinde durulmuştur. Bkz. Kim, J., Y. (2015a), For Ending Extreme Poverty by 2030, The Final Push, Presidential Speech, April 7, 2015, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/693871467995371571/Speech-by-World-Bank-Group-President-Jim-Yong-Kim-for-ending-extreme-poverty-by-2030-the-final-push> (Erişim Tarihi 19.10.2022)., s. 3-8.; Kim, J., Y. (2015b), Shared Prosperity-Equal Opportunity for All, Presidential Speech, October 1, 2015, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/741371468000293360/Speech-by->

da belirtilmelidir. Zira bunda, OECD ve ILO'ya odaklanacağımız bölümlerde de göreceğimiz üzere, sistemde yükselen sorunlar çerçevesinde kapitalizmin ilerleyişinin ve yönetilebilirliğinin sağlanması için küresel yönetim düzlemindeki aktörlerin ortak stratejiler çerçevesinde hareket etme eğiliminin etkisi de büyük olmuştur. Örneğin Birleşmiş Milletler'in Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri konusunda uluslararası kuruluşlar aynı hedefler doğrultusunda ilişki ve işbirliklerini artırmış, pek çok başlıkta ortak projeler yürütmüşlerdir. 2015 yılında ILO ve Dünya Bankası'nın ortaklaşa gerçekleştirdikleri evrensel sosyal koruma girişimi de bu örneklerden biri olmuştur. Kısa vadede şartlı nakit transferleri gibi hedeflenen güvenlik ağlarının artırılmasını, orta ve uzun vadede ise ulusal sosyal koruma sistemlerinin oluşturulması ve genişletilmesi için finansal destek sunulmasını içeren bu girişimde, evrensel ve sürdürülebilir sistemlerin amaçlandığı belirtilmiştir.⁶³⁷

Banka'nın bu süreçte 'evrensellik' vurgusu içeren her girişiminde 'mali sürdürülebilirlik' konusunun öne çıkarılması kanımızca önemlidir. Mali sürdürülebilirlik, daha önce de belirttiğimiz gibi, elbetteki bir politika tasarımı dikkat edilmesi gereken bir çerçevedir. Ancak mali sürdürülebilirlik gerekçe gösterilerek hizmetlerin içerik ve sunuluş biçiminde bir geriye çekiliş öngörülüyorsa, bu durumun 'evrensel' olarak vurgulanmasının gerçekçiliği sorgulanmalıdır. Diğer bir deyişle evrensel olarak nitelenen girişimlerin kapsamlarının yanı sıra sunduğu hizmetin nitelik ve içeriğinin, bu hizmetlerin sunuluş biçimlerinin de değerlendirilmesi gerekmektedir. Nitekim Banka'nın bu girişimlerde özel sektörün dahilini yadsımadığı,

[World-Bank-Group-President-Jim-Yong-Kim-shared-prosperity-equal-opportunity-for-all](#) (Erişim Tarihi 19.10.2022)., s. 2.

⁶³⁷ Kim, J., Y. (2016e), The Launch of the Global Partnership for Universal Social Protection, Presidential Speech, September 21, 2016, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/323391536757660087/Remarks-by-World-Bank-Group-President-Jim-Yong-Kim-at-the-Launch-of-the-Global-Partnership-for-Universal-Social-Protection> (Erişim Tarihi 19.10.2022)., s. 1-2.

ayrıca maliyet odaklılık ve ahlaki tehlike vurgularıyla sunulan faydaların kısılabileceğini işaret etmekten geri durmadığı görülebilmektedir.

Bununla birlikte yukarıda sıralanan girişimlerin, özellikle sosyal politika alanındaki faaliyetlerini çeşitlendirmesini anlamında, Dünya Bankası için bir farklılaşmaya işaret ettiği söylenebilir. Kanımızca bu durum, kapitalizmin geldiği noktada mevcut politikaların yetersiz kalması, yaşanan kriz sürecinin çok boyutluluğu, sistem üzerinde oluşturduğu meşruiyet krizi gibi dinamiklerle yakından ilişkilidir. Zira Kim'in, sıradışı zamanlarda sıradan önlemlere güvenilemeyeceğini,⁶³⁸ birden fazla küresel şok ve kriz nedeniyle Banka'nın çabalarının artırılması gerektiğini vurgulaması,⁶³⁹ eşitsizliğin büyümeyi kısıtladığı ve istikrarsızlığı beslediği vurguları ile büyümeyi daha adil hale getirme çağrılarını yapması⁶⁴⁰ bu ihtiyaçların bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Ancak Dünya Bankası geçmişe göre daha geniş bir politika alanı ile ilgilense de, serbestleşme, verimlilik, rekabet edebilirlik sabitlerini sürdüren, sosyal politikayı da hedeflere uyum ile sınırlayan bir anlayış çerçevesinde ele almayı sürdürmüştür. Bu durum Banka'nın 'denge' yaklaşımında daha net biçimde görülebilmektedir. Zira bu yaklaşımda esneklik bir gereklilik olarak sunulurken, sosyal politika uygulamaları ülkeye, zamana, duruma göre değişen ama esasen esnekliğin ve piyasaların işleyişini

⁶³⁸ Kim, J., Y. (2016b), The World Bank Group's Mission-To End Extreme Poverty, Presidential Speech, October 3, 2016, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/244981536644262530/Speech-by-World-Bank-President-Jim-Yong-Kim-The-World-Bank-Group-s-Mission-To-End-Extreme-Poverty> (Erişim Tarihi 19.10.2022)., s. 3.

⁶³⁹ Zayıf küresel ekonomi ve küresel zorluklar nedeniyle, Banka'nın kredi faaliyetleri de bu dönemde artmıştır. Kim, 2016 yılındaki kredi öngörüsüne işaret ederek, bunun kriz dışı bir dönemde Dünya Bankası tarihindeki diğer dört yıllık dönemlerden daha fazla olduğunu vurgulamıştır. Kim, J., Y. (2016d), The World Bank-IMF Spring Meetings 2016, Presidential Speech, April 14, 2016, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/528151536647799146/Remarks-by-World-Bank-Group-President-Jim-Yong-Kim-at-the-World-Bank-IMF-Spring-Meetings-2016> (Erişim Tarihi 19.10.2022)., s. 2.

⁶⁴⁰ Kim, J., Y. (2016b), **a.g.e.**, s. 4.; Kim, J., Y. (2016f), New Approach to Economic Challenges, Presidential Speech, July 24, 2016, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/85111536672124131/Speech-by-World-Bank-Group-President-Jim-Yong-Kim-on-a-New-Approach-to-Economic-Challenges> (Erişim Tarihi 19.10.2022)., s. 2-3.

zedelemeyecek biçimde kurgulanmaktadır. Bu durum, esnekleşme ve koruma arasında bir önceliklendirmeye işaret etmekte, öncelik büyümeyle sağlayacak ticaret, yatırım, işgücü piyasası ortamının oluşturulması gerekçeleriyle esnekliğe yönelmektedir. Dolayısıyla sosyal politika esnekliği sağlayacak bir ortamda yeterli sosyal uyumun tesis edilmesi ile sınırlandırılmaktadır.

Zaman ilerledikçe 2008 krizinin başlangıcının üzerinden yıllar geçmesine karşın krizin aşılamamış olması, Dünya Bankası'nın ilgilendiği sorun alanlarının daha da genişlemesini beraberinde getirmiştir. Bu çerçevede ticarete korumacılık, mülteci sorunu, iklim krizi, pandemi olasılıkları gibi pek çok farklı konu ele alınmıştır.⁶⁴¹ Özellikle ekonomik durgunluk ve verimliliğe dair sorunlar çerçevesinde Banka, talebi destekleyecek mali ve parasal politikaları, altyapıya daha fazla yatırım yapılmasını, dünya ekonomisine daha fazla entegrasyon sağlanmasını, yapısal reformları ve teknik değişimi hızlandırmak için inovasyonun geliştirilmesini, özel sektörün önündeki engellerin kaldırılmasını önermiştir.⁶⁴² Teknolojik gelişme, inovasyon, insan sermayesine yatırım, eğitim ve beceri gelişimi⁶⁴³ gibi konulara ilgisi artmıştır. 2016 Kalkınma Raporu'nun dijital dönüşüm, 2018 Kalkınma Raporu'nun da eğitim başlığına

⁶⁴¹ Örnek için bkz. Kim, J., Y. (2016c), The Annual Meetings Plenary, Presidential Speech, October 7, 2016, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/454421536644316465/Speech-by-World-Bank-Group-President-Jim-Yong-Kim-at-the-Annual-Meetings-Plenary> (Erişim Tarihi 19.10.2022).; Kim, J., Y. (2016b), **a.g.e.**; World Bank. (2016b), **The World Bank Annual Report 2016**, Washington D.C.: World Bank., <http://hdl.handle.net/10986/24985> (Erişim Tarihi: 15.10.2022).; Kim, J., Y. (2017c), The 2017 Annual Meetings Plenary, Presidential Speech, October 13, 2017, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/813211536560806252/World-Bank-Group-President-Jim-Yong-Kim-Speech-at-the-2017-Annual-Meetings-Plenary> (Erişim Tarihi 19.10.2022).

⁶⁴² Örnek için bkz. Kim, J., Y. (2016f), **a.g.e.**; Kim, J., Y. (2016b), **a.g.e.**

⁶⁴³ Kim'in aynı dönemde "geleceğin ekonomisinde rekabetçi olabilecek bir işgücü oluşturmak için" insanlara yatırım yapmak gerektiğini belirtmesi, ayrıca sağlık, eğitim ve becerilere yatırım yapılmaması ihtimalinin gelecekte çıkabilecek ve karşılanamayacak krizlerin tohumlarını ekmek anlamına geleceğini ifade etmesi de bunu yansıtmaktadır. Kim, J., Y. (2016b), **a.g.e.**, s. 10.

odaklanması bu konulara ilginin göstergelerinden biri olmuştur.⁶⁴⁴ Ayrıca Banka, 2017 yılında İnsan Sermayesi Projesi'ni oluşturmuş,⁶⁴⁵ bu dönemde fonların önemli bir kısmını da insan sermayesine yapılan yatırımlara ayırmıştır.⁶⁴⁶ Bunların yanı sıra eşitsizlikle ilgili sorunların giderek daha görünür olmasının da etkisi ile⁶⁴⁷ vergi politikalarında bazı değişiklik önerileri dile getirilmiş, sosyal sigortanın kayıt dışı sektörü de kapsayacak biçimde genişletilmesi başlığını daha fazla öne çıkarmıştır.⁶⁴⁸ Bütün bu çerçevenin yönetilmesi için yönetim başlığına odaklanmayı sürdürmüştür.⁶⁴⁹

⁶⁴⁴ World Bank. (2016a), **World Development Report 2016: Digital Dividends**, Washington D.C.: World Bank., <http://hdl.handle.net/10986/23347> (Erişim Tarihi: 02.10.2022).; World Bank. (2018), **World Development Report 2018: Learning to Realize Education's Promise**, Washington D.C.: World Bank., <http://hdl.handle.net/10986/28340> (Erişim Tarihi: 02.10.2022).

⁶⁴⁵ Bu proje, insan sermayesi yatırımları için yenilikçi ve sonuç odaklı finansmanı hızlandırmak, bu konudaki araştırmalara devam etmek, yeni modeller ve yeni cevaplar aramak ve diğer uluslararası finans kuruluşları, hükümetler, sivil toplum kuruluşları ve özel sektör gibi tüm paydaşlarla diyalog kurmak gibi amaçları içermiştir. Kim, J., Y. (2017c). **a.g.e.**, s. 10.; Kim, J., Y. (2017d), Rethinking Development Finance, Presidential Speech, April 11, 2017, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/624241536573617950/Speech-by-World-Bank-Group-President-Jim-Yong-Kim-Rethinking-Development-Finance> (Erişim Tarihi 19.10.2022)., s. 1-2.

⁶⁴⁶ Kim, J., Y. (2017b), The 2017 Annual Meetings Press Conference, Presidential Speech, October 12, 2017, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/656161536558947684/World-Bank-Group-President-Jim-Yong-Kim-Opening-Remarks-at-the-2017-Annual-Meetings-Press-Conference> (Erişim Tarihi 19.10.2022)., s. 2.

⁶⁴⁷ Bu dönemde söylem ve yayınlarda, gelişen teknolojilerle insanların başka dünyaları görmeleri nedeniyle ihtiyaç ve özlemlerinin arttığına, bunların da eğitim, iş, sağlık ve ulaşım gibi hizmetler için talepleri artıracığına dikkat çekilmiştir. Kim, J., Y. (2017a), Opening Remarks by World Bank Group President Jim Yong Kim WBG-IMF 2017 Spring Meetings Opening Press Conference, Presidential Speech, April 20, 2017, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/932761536580250456/Opening-Remarks-by-World-Bank-Group-President-Jim-Yong-Kim-WBG-IMF-2017-Spring-Meetings-Opening-Press-Conference> (Erişim Tarihi 19.10.2022). s. 2.; World Bank. (2017b), **The World Bank Annual Report 2017**, Washington D.C.: World Bank., <http://hdl.handle.net/10986/27986> (Erişim Tarihi: 15.10.2022), s. 2.

⁶⁴⁸ Nitekim 2016 Kalkınma Raporu'nda teknolojik değişimin hızlı temposu çerçevesinde işgücü düzenlemelerinin, vergilendirme ve sosyal koruma sistemlerinin işgücü hareketliliğini desteklemesi ve işin değişen doğasına uyum sağlaması gerekliliğine dikkat çekilerek, sosyal sigorta kapsamının genişletilmesi gerektiği belirtilmiştir. World Bank. (2016a), **a.g.e.**, s. 101.

⁶⁴⁹ Örneğin 2017 Dünya Kalkınma Raporu, Yönetişim ve Hukuk başlığında çıkmıştır. Raporla politikaların istenilen sonuçları vermesini sağlamak için gereken üç temel

Bu süreçte işgücü piyasalarında esneklik yönünde düzenleme önerilerini de yinelemeye devam etmiştir.

Kamu harcamaları ve kamu gelirleriyle ilgili önerileriyle ve yeni bir sosyal sözleşmeden bahsetmesiyle dikkat çeken İşin Değişen Doğası başlıklı 2019 Dünya Kalkınma Raporu⁶⁵⁰ ise pandemiye yaklaşılacak süreçte Banka'nın sosyal politika yönelimlerini netleştirmek açısından önemli bir belge olmuştur. Raporda, mevcut sosyal sözleşmelerdeki çatlakların yoksullara yönelik hizmet eksiklikleriyle belirginleştiği, işin değişen doğasının kitlesel işsizlikle ilgili korkular yarattığı vurgulanmıştır. Bu nedenle toplumda en dezavantajlı olanların yeteneklerini, fırsatlarını geliştirmek olarak tanımlanan sosyal içerme konusundaki tartışmalara yeni fikirlerin eşlik etmesi gerektiği belirtilmiştir.⁶⁵¹ Bu çerçevede ise insan sermayesine yatırım, sosyal korumanın artırılması, bunların sağlanması için gelirlerin artırılması önerileri üzerinde durulmuştur. Gelirlerin artırılması için büyük şehirlerdeki emlak vergileri, şeker veya tütün tüketim vergileri, karbon salınımı vergileri gibi vergilere, ayrıca vergi idaresinin iyileştirilmesine dikkat çekilmiştir.⁶⁵² Bu ifadeler Dünya Bankası için yenilikçi olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte raporda gelişmiş sosyal yardım ve sigortalarla insanlar daha iyi korundukça, işgücü piyasası düzenlemelerinin daha esnek hale getirilebileceği vurgusunun⁶⁵³ yer alması da dikkat çekmektedir. Dolayısıyla bütün bu çerçevenin, sistemin sürdürülebilirliği ve meşruiyetini sağlamak amacıyla, devletleri ve

işlevin “bağlılık, koordinasyon ve işbirliği” olduğu belirtilmiştir. World Bank. (2017a), **World Development Report 2017: Governance and the Law**, Washington D.C.: World Bank., <http://hdl.handle.net/10986/25880> (Erişim Tarihi: 02.10.2022), s. xiii.

⁶⁵⁰ Bu raporun önsözünde de Kim, raporun evrensel, garantili asgari düzeyde bir sosyal koruma çağrısında bulunduğunu belirtmiştir. Yararsız sübvansiyonların sona ermesi, işgücü piyasası düzenlemelerinin iyileştirilmesi ve küresel olarak vergilendirme politikalarının elden geçirilmesi gerekliliğini ifade etmiştir. World Bank. (2019a), **World Development Report 2019: The Changing Nature of Work**, Washington D.C.: World Bank., <http://hdl.handle.net/10986/30435> (Erişim Tarihi: 02.10.2022), s. vii-viii.

⁶⁵¹ World Bank. (2019a), **a.g.e.**, s. 124.

⁶⁵² World Bank. (2019a), **a.g.e.**, s. 9-14.

⁶⁵³ World Bank. (2019a), **a.g.e.**, s. 14, 107.

işverenleri ikna etme çabasını içerdiğini, ayrıca sosyal politika uygulamalarını esnekliği artırma hedefi önceliğinde araçsal bir çerçevede ele alınma halini yansıttığını söylemek mümkündür.

Özetle 2008 krizinden pandeminin başlangıcına uzanan süreçte, yaşanan krizlerle artan ve insanların artık görmezden gelinemeyen talepleri, bu taleplerin daha sarsıcı tepkilere dönüşmesi endişeleri ile yükselen yönetilebilirlik sorunu,⁶⁵⁴ sistemin yaşadığı meşruiyet kaybı, çok kutuplu bir küresel düzlemde küresel rekabetçi entegrasyonun sağlanması ihtiyacı gibi pek çok konu, Dünya Bankası'nın pek çok farklı başlıkta yoğun bir gündem çerçevesinde çalışmasını beraberinde getirmiştir. Bütün bunlar Banka'nın politikalarında gördüğümüz değişikliklerin nedenlerini de yansıtmıştır. Jim Yong Kim döneminde sosyal politikanın Banka'da geçmişe göre daha fazla öne çıkmasında, bu alana dair farklı pek çok konu ve programın gündeme getirilmesinde, bu sorunları aşma gereksinimi belirleyici olmuştur. Bununla birlikte bu süreçte Dünya Bankası küresel düzlemde kârlılık, verimlilik, serbestleşme, rekabet edebilirlik, kapitalist entegrasyon koşullarını yaratacak, bu hedeflerin önüne çıkan sorunları bertaraf edecek bir büyüme çerçevesi çizme hedefinden şaşmamıştır. Ancak artık bu çerçevenin yarattığı ulusal ve küresel talep sorunlarının çözülmesi, ekonomik durgunluktan çıkılması, olası sosyal patlamaların önlenmesi, siyasi meşruiyetin yeniden tesis edilmesi, çok daha fazla görünür hale gelen eşitsizliklerin törpülenmesi gibi ihtiyaçlar giderek artmıştır. Bu nedenle Banka, söz konusu süreçte eskiden beri teşvik ettiği şartlı nakit transferleri gibi

⁶⁵⁴ Bu konuda Kim'in şu ifadeleri kanımızca dikkat çekicidir: "Beklentilerin ne kadar hızlı yükseldiği göz önüne alındığında, sadece Arap Baharlarına sahip olmayacağız. Afrika Baharlarımız, Güney Asya Baharlarımız, Latin Amerika Baharlarımız olacak ve liste uzayacak....artık bu yatırımların verimlilik ve ekonomik büyüme açısından önemini bildiğimize göre, -bu krizin gerektirdiği aciliyet duygusuyla-halklarımıza yatırım yapmak için harekete geçmekten başka bahanemiz yok." Kim, J., Y. (2018), The 2018 Annual Meetings Plenary, Presidential Speech, October 12, 2018, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/734111544687396205/Remarks-by-World-Bank-Group-President-Jim-Yong-Kim-at-the-2018-Annual-Meetings-Plenary> (Erişim Tarihi 19.10.2022)., s. 11.

sistemle uyumlu politikaları sürdürürken, bir taraftan da sosyal politika önerilerini çeşitlendirmiş, evrensel sağlık güvencesi, evrensel sosyal sigorta, evrensel sosyal koruma gibi daha önce kendisinde görmeye alışık olmadığımız önerileri dile getirmiştir. Bununla birlikte bu öneriler küresel rekabetçi kapitalizmin ilerletilmesi ve yönetilir kılınması amacıyla bağımsız ve ayrık bir amaca sahip olmamıştır. Nitekim gelinen noktada kapitalist küresel ekonominin işlerliğinin sağlanmasında her türlü piyasanın kârlılık ve rekabet edebilirliği güçlendirecek biçimde kurgulanmasının hayati olduğu yaklaşımı bu politikalara da aksettirildiği görülmüştür. Bu çerçevede Banka'nın eski ve yeni sosyal politika önerileri 'insana odaklanmaktan' çok 'maliyet ve etkinliğe odaklanmayla' şekillendirilmiştir. Dolayısıyla aslında sınırlı fayda sunumunu içeren politikalar, tek başına kapsam genişlemesini içermeleri nedeniyle ilerici olarak sunulmuş, kapsam genişlemesinin metalaştırma ve piyasalaştırma pratikleri ile ilişkili yönleri ise tartışılmamıştır. Ayrıca tüm bu süreçte işgücü piyasası politikalarında geçmiş dönemden süregelen yönelimler devam ettirilmiş, bu politikalar esas olarak rekabet edebilirlik, kârlılık, verimlilik çerçevesinde ele alınmış, insan sermayesine yatırım başlığı öne çıkarılmaya devam edilmiş, esneklik odaklı düzenlemelerde ısrar yinelenmiştir.

Sonuç olarak pandemi sürecine kadar Dünya Bankası'nın sosyal politika anlayışı geçmişten bir kopuşa işaret etmemiştir. Bu, özellikle işgücü piyasası politikalarında geçmişten bu yana gördüğümüz ana eğilimlerin aynen sürdürülmesinde açık biçimde ortaya çıkmıştır. Ayrıca evrensellik vurgularıyla gündeme getirilen ve Dünya Bankası için bir yenilik olarak görülen politika önerilerinin somut bir ilerici yön taşımadıkları, sorunların giderilmesinden ziyade yönetilmesi anlayışını yansıttıkları görülmüştür. Bir taraftan güvencesizlik yaratan işgücü piyasası esnekliğinde ısrar edilirken diğer taraftan sigortalarda sınırlı kapsam genişlemeleriyle yetinilmesi, sosyal politika alanının içeriğinin, insan odaklılıktan ziyade küresel rekabetçi piyasaları ilerletme stratejilerine

uyum ekseninde kurgulanmaya devam edildiğini göstermiştir. Kamusal ve yeniden dağıtımçı yönlerinden uzaklaştırılan, odağına sermaye odaklılığı, kârlılığı, rekabet edebilirliği koyan politikaların yetersizliği ise pandemi döneminde bir kez daha ve daha çarpıcı biçimde gözler önüne serilmiştir.

2.5. COVID-19 PANDEMİSİNDEN GÜNÜMÜZE

5 Nisan 2019'da Dünya Bankası Başkanlığı'na gelen David Malpass⁶⁵⁵ yönetiminde, pandemi başlamadan önceki kısa süreçte, bir önceki döneme kıyasla yapısal reformlara,⁶⁵⁶ ülkelerin artan borç sorunları nedeni ile borç şeffaflığı sorununa, kredilerin iyi ve üretken amaçlar için kullanılması gerektiğine dair söylemler artmıştır.⁶⁵⁷ Bu süreçte kırılğan ve çatışmadan çıkan ülkelere yönelik fon aktarımı sürmüş, bu konularda IMF başta olmak üzere diğer uluslararası aktörlerle işbirliği çabaları gündeme gelmiştir.⁶⁵⁸

Bu temelde hareket edilirken Banka'nın yoksulluğu hafifletmeye ve refahı artırmaya öncelik vereceğine ilişkin söylemler de devam ettirilmiştir. Yoksulluğun azaltılması için büyümenin sağlanmasının vazgeçilmez bir temel olduğu vurgulanmış, önerilen

⁶⁵⁵ Malpass, uluslararası ekonomi alanında uzmanlaşmış, bir dönem Bear Stearns firmasının baş ekonomistliğini yapmıştır. Daha sonra ABD Hazine Bakanlığında önemli görevler üstlenmiş, ayrıca ABD'yi uluslararası kuruluşlar nezdinde temsil etmiştir. <https://www.worldbank.org/en/archive/history/past-presidents/david-robert-malpass>

⁶⁵⁶ Örnek için Bkz. Malpass, D. (2019a), Driving Growth from the Ground Up, Speech delivered at McGill University, Montreal, Washington D.C.: World Bank, 7 October 2019, <http://hdl.handle.net/10986/33349> (Erişim Tarihi 20.10.2022)., s. 6.; Malpass, D. (2019c), Opening Remarks at the 2019 Annual Meetings Opening Press Conference, October 17, 2019, Washington D.C.: World Bank., <http://hdl.handle.net/10986/33351> (Erişim Tarihi 20.10.2022).

⁶⁵⁷ Malpass bu çerçevede ülkelere verilecek borcun daha şeffaf olması, tedarik sözleşmelerinde olduğu gibi standartlara sahip olması gerektiğini belirtmiş, bu konuda düzenlemeler yapılacağını ifade etmiştir. Malpass, D. (2019b), Remarks at Media Roundtable During Annual Meetings 2019, October 16, 2016, Washington D.C.: World Bank., <http://hdl.handle.net/10986/33350> (Erişim Tarihi 20.10.2022)., s. 3.

⁶⁵⁸ Malpass, D. (2019a), **a.g.e.**, s. 6.

çözümlerde ülkelerin ve bölgelerin kendine özgü koşullarına göre uyarlanmış yaklaşımlar çerçevesinde hareket etme anlayışı sürdürülmüştür. Büyümenin sağlanması ve yoksulluğun azaltılması için öne çıkarılan konular, altyapının güçlendirilmesi, hukukun üstünlüğünün sağlanması, sağlık, beslenme ve eğitim konularında ilerleme gerçekleştirilmesi, kadınların sisteme dahil edilmesi, kamu harcamalarının, vergi ve altyapı politikalarının iyileştirilmesi gibi başlıkları içermiştir.⁶⁵⁹ İyi tasarlanan ve uygulanan sosyal koruma programlarının insan sermayesini ve üretkenliğini artırdığı, eşitsizlikleri azalttığı, dayanıklılığı artırdığı ve kuşaklar boyunca yoksulluk döngülerini kırmaya yardımcı olduğu ifadeleri dile getirilmiştir.⁶⁶⁰ Bunun yanı sıra yoksulluğun azaltılması için küresel ticarete ve özel sektörde büyümenin sağlanması gerekliliği de yinelenmiştir.⁶⁶¹ Ayrıca bu süreçte küresel ticaretteki korumacılık eğilimi ve ticaretteki daralmanın etkisi ile küresel değer zincirlerine dönük değerlendirmeler dikkat çekmiş, ekonomilerin ticaret ve rekabet gücünü güçlendirmesi için altyapı ve beşeri sermaye yatırımlarına işaret edilmiştir.⁶⁶²

2019 yılının sonunda Çin’de görülen Covid-19 salgını, 2020 yılının başlarında dünyaya yayılmaya başlamış ve 11 Mart 2020’de Dünya Sağlık Örgütü tarafından pandemi olarak ilan edilmiştir.⁶⁶³ Pandemi ilanının öncesinde çıkan 2020 Dünya Bankası Kalkınma Raporu ise küresel değer zincirleri konusunu ana tema olarak belirlemiştir. Rapor, küresel değer zincirlerine katılımı kolaylaştıracak ve maliyetleri

⁶⁵⁹ Malpass, D. (2019a), **a.g.e.**

⁶⁶⁰ 30 Haziran 2019 itibarıyla sosyal koruma ve işlere yönelik yıllık kredilerinin, IDA ülkelerine 11,1 milyar dolar olmak üzere 17,2 milyar dolara ulaştığı ifade edilmiştir. Bunların nakit transferleri, bayındırlık işleri ve okul beslenme programları dahil olmak üzere güvenlik ağlarını içerdiği belirtilmiştir. World Bank. (2019b), **The World Bank Annual Report 2019: Ending Poverty, Investing in Opportunity**, Washington D.C.: World Bank., <http://hdl.handle.net/10986/32333> (Erişim Tarihi: 15.10.2022)., s. 56.

⁶⁶¹ World Bank (2019b), **a.g.e.**, s.44.; Malpass, D. (2019a), **a.g.e.**, s. 6-7.

⁶⁶² Bkz. Malpass, D. (2019b), **a.g.e.**; Malpass, D. (2019d), Remarks at the SDG Summit. Delivered in New York, September 24, 2019, Washington D.C.: World Bank., <http://hdl.handle.net/10986/33348> (Erişim Tarihi 20.10.2022).

⁶⁶³ Dünya Sağlık Örgütü 5 Mayıs 2023’te COVID-19 pandemisi için getirilen küresel acil sağlık durumu statüsünün sona erdirildiğini açıklamıştır.

azaltacak tamamlayıcı politikalara işaret etmesi ve Banka'nın sosyal politika önerilerini içermesi açısından dikkat çekici bir belge olmuştur. Nitekim raporda tamamlayıcı politikalar arasında yapısal değişiklikten zarar görebilecek çalışanlara yardımcı olacak işgücü piyasası politikaları, işgücü düzenlemelerine uyumu sağlayacak mekanizmalar ve çevre koruma önlemleri sayılmıştır. Uyum politikalarının işgücü hareketliliğinin kolaylaştırılmasını ve işçilerin yeni iş bulmaları için donatılmasını içermesi gerekliliğine dikkat çekilmiş ve bu çerçevede Danimarka'nın *flexicurity* yani 'esnek güvence' modeli başarılı bir örnek olarak ele alınmıştır. Bu modelde hem işverenlerin çok az kısıtlamayla işçileri işe alma ve işten çıkarma özgürlüğüne sahip olduğu, hem de işçilerin cömert faydalara erişebildiği belirtilmiştir. Programın aktif işgücü piyasası programlarıyla da desteklendiğine işaret edilmiştir.⁶⁶⁴ Ayrıca rapor, esnek güvence modelinin Dünya Bankası'nda öne çıkarılmasının temel nedenlerini de yansıtmıştır. Zira koruma politikaları rekabet unsurunu güçlendirme ve uyumun yönetilmesine yardımcı olabilme yönleri ile ele alınmıştır. Küresel değer zincirindeki işverenlerinin rekabet ihtiyacı nedeniyle kısıtlayıcı işgücü piyasası politikalarının yatırımın önünde engel olabildiği belirtilmiş, ülkelerin destekleyici sosyal koruma ve zorunlu sosyal sigorta ile daha fazla işgücü piyasası esnekliği sağlayabileceklerine işaret edilmiştir. Bu çerçevede hem zorunlu sosyal sigorta hem de işgücü piyasalarında daha fazla esneklik çağrıları bir arada yapılmıştır.⁶⁶⁵ Belgede ayrıca beceri eksikliğinin değer zincirlerinde yarattığı sorunlara değinilmiş, insan sermayesine yatırım, eğitim, kamunun işgücü piyasalarında eşleşmeyi kolaylaştırması gibi konulara yer vermiştir. Politika önlemlerinin işgücü hareketliliğinin önündeki engellerin kaldırılmasını sağlamasına da dikkat çekilmiştir.⁶⁶⁶ Özetle bu raporla Dünya Bankası, esneklik ve güvence arasında

⁶⁶⁴ World Bank. (2020a), **World Development Report 2020: Trading for Development in the Age of Global Value Chains**, Washington D.C.: World Bank., <http://hdl.handle.net/10986/32437> (Erişim Tarihi: 02.10.2022)., s. 5-7.

⁶⁶⁵ World Bank. (2020a), **a.g.e.**, s. 202.

⁶⁶⁶ World Bank. (2020a), **a.g.e.**, s. 163, 180-181, 196, 204.

'denge' yaklaşımını yükseltmiş, ancak yaklaşımda esnekliği korumaya göre daha öncelikli bir pozisyona yerleştirmeyi sürdürmüştür.

Banka bu dönemde ayrıca istihdam konusuna da odaklanmış, bu çerçevede çalışmamızın daha sonraki bölümlerinde göreceğimiz, ILO'nun *decent work*-insana yakışır iş kavramı ekseninde, ILO ile işbirliğiyle 'iyi iş' programını yürütmüştür.⁶⁶⁷ İyi iş ve istihdam yaratma başlığı daha çok özel sektörün güçlendirilmesi, girişimciliğin teşvik edilmesi ve bunları sağlayacak ve şeffaflık ve hesap verebilirliği güçlendirecek hukuksal ve kurumsal düzenlemelerin yapılması konularına yönelmiştir.⁶⁶⁸

Pandeminin ilanından sonra hem küresel kapitalist yönetim düzlemi hem de Dünya Bankası için zorlu bir dönem başlamıştır. Nitekim Malpass, pandemiye küresel ekonomiye yıkıcı bir darbe olarak nitelendirmiş, bunun onlarca yıllık kalkınma ilerlemesini tehlikeye atabileceğine işaret etmiştir. Zararı sınırlamak için krizle acil başa çıkma çabalarının ötesinde, özel sektörün ve altyapının korunmasını, piyasaların üretken faaliyetlere kaynak ayırmasına izin verilmesinin sağlanmasını vurgulamıştır.⁶⁶⁹ Bu ifadeler kanımızca, pandeminin kapitalizmin temel işleyişine zarar vermesi endişeleri çerçevesinde, temelde sistemin korunması gerekliliğini içeren uyarıyı da yansıtmıştır.

Dünya Bankası pandemiye öncelikle acil durum desteği ekseninde, kaynaklarını büyütür ve fon akışını hızlandırarak yanıt vermeye çalışmıştır.⁶⁷⁰ Bu dönemde mevcut

⁶⁶⁷ World Bank. (2020a), **a.g.e.**, s. 5-7.

⁶⁶⁸ Malpass, D. (2019a), **a.g.e.**; Malpass, D. (2019d), **a.g.e.**; World Bank (2019b), **a.g.e.**, s. 4, 45.

⁶⁶⁹ Bkz. Malpass, D. (2020a), Opening Remarks During the Media Call on the Analytical Chapters of the June 2020 Global Economic Prospects Report, June 2, 2020, Washington D.C.: World Bank., <http://hdl.handle.net/10986/34515> (Erişim Tarihi 20.10.2022).

⁶⁷⁰ Malpass bu süreçte IDA ve IBRD'nin sosyal güvenlik ağı programlarının kapsamını genişletmek, IFC'nin gelişmekte olan ülkelerdeki özel sektöre finansman sağlamak, MIGA'nın ise belirsizlikten kaynaklanan riskleri hafifleterek ve yöneterek yatırım için daha istikrarlı bir ortam sağlamaya odaklandığı belirtilmiştir. Malpass, D. (2020a), **a.g.e.**, s. 1.

Ayrıca Malpass, Ekim 2020'de sağlık alanında Covid-19 desteği çerçevesinde 111 ülkeye acil durum desteği sağladıklarını ifade etmiş, 15 aylık hedeflerinin 160 milyar dolarlık finansman olduğunu, bunun büyük bir kısmının en yoksul ülkelere ve ticaret

borç sorununun pandemi ile derinleşmesi endişeleri ile, özellikle IMF ile yakın işbirliği içerisinde çalışarak, en yoksul ülkelerin borçlarını ertelemeye dönük öneriler de ortaya koymuştur.⁶⁷¹ Örneğin G20, G7 ve Paris Kulübü'nün onayıyla, Borç Servisi Askıya Alma Girişimi (DSSI) başlatılmış ve bazı ikili alacaklıların borç ödemeleri askıya alınmıştır.⁶⁷² Bu girişim sonraki süreçte önce 2021 yılına kadar,⁶⁷³ ardından da 2021'in sonuna kadar uzatılmıştır. Ayrıca bu dönemde IMF ile işbirliği çerçevesinde üç ülke için -Çad, Etiyopya, Zambiya- özel sektörün de dahil olduğu bir ortak çerçeve anlaşması kapsamında borç sürdürülebilirliği girişimleri de gerçekleştirilmiştir.⁶⁷⁴ Bütün bu girişimlerde ise borç şeffaflığı vurguları ve bunun gerçekleştirilmesi için düzenlemeler

finansmanı ve işletme sermayesi için özel sektörlere yönelik olduğunu belirtmiştir. 50 milyar dolardan fazlasının ise sağlık sistemlerini ve sosyal güvenlik ağlarını korumak veya genişletmek için kaynak sağlayan hibeler veya düşük faizli, uzun vadeli krediler şeklinde gerçekleştiğini ifade etmiştir. Neticede 2020 yılında Dünya Bankası taahhütlerde yüzde 65'lik bir büyüme kaydetmiş, grup çapında taahhütler ilk kez 100 milyar doları aşarak 108 milyar dolara ulaşmıştır. 2021 mali yılında da taahhütler daha fazla arttığı, 157 milyar dolar olduğu belirtilmiştir. Bkz. Malpass, D. (2020b), Reversing the Inequality Pandemic, Frankfurt School of Finance and Management, October 5, 2020, Washington D.C.: World Bank., <http://hdl.handle.net/10986/34585> (Erişim Tarihi 20.10.2022); Malpass, D. (2021a), Remarks to the Nordic and Baltic Ministers and Governors of the World Bank Group, June 1, 2021, Washington D.C.: World Bank, <http://hdl.handle.net/10986/35733> (Erişim Tarihi 20.10.2022).; World Bank. (2021a), **The World Bank Annual Report 2021: From Crisis to Green, Resilient, and Inclusive Recovery**, Washington D.C.: World Bank., <http://hdl.handle.net/10986/36067> (Erişim Tarihi: 15.10.2022)., s. 3.

⁶⁷¹ Malpass, D. (2020a), **a.g.e.**, s. 2.; Malpass, D. (2020b), **a.g.e.**, s. 4-5., Malpass, D. (2020d), Remarks at High-Level Event on Financing for Development in the Era of COVID-19 and Beyond, May 28, 2020, Washington, DC.: World Bank., <http://hdl.handle.net/10986/34490> (Erişim Tarihi 20.10.2022)., s. 2.

⁶⁷² Malpass, D. (2021d), Building a Green, Resilient, and Inclusive Recovery, Delivered to the London School of Economics, March 29, 2021, Washington D.C.: World Bank., <http://hdl.handle.net/10986/35348> (Erişim Tarihi 20.10.2022)., s. 5-6.

⁶⁷³ Malpass, D. (2021c), Remarks at the G20 Finance Ministers and Central Bank Governors Meeting, April 7, 2021, Washington D.C.: World Bank, <http://hdl.handle.net/10986/35414> (Erişim Tarihi 20.10.2022)., s. 1.

⁶⁷⁴ Malpass, D. (2021g), Remarks at Media Roundtable during Annual Meetings 2021, October 11, 2021, Washington D.C.: World Bank, <http://hdl.handle.net/10986/36487> (Erişim Tarihi 20.10.2022), s. 6-7.

dikkat çekmiş, söz konusu girişimlerin genişliği ve etkinliği de tartışma konusu olmuştur.⁶⁷⁵

Özetle pandemi öncesindeki ülke borçlulukları ve borç şeffaflığı sorunları pandemi sonrasında da gündemde kalmaya devam etmiştir. Zira pandemi sonrasında yüksek borç yükleri ödeme gücünü tehlikeye atacak şekilde genişlemiş, bu da sistemin kırılganlığı konusunda endişeli söylemlerde yankısını bulmuştur.⁶⁷⁶ Ayrıca pandemi ile ülkelerin kendi sınırlarına çekilmesi, üretim ve liman faaliyet kesintileri gibi nedenlerle tedarik zincirlerinin durma noktasına gelmesi, ticari korumacılığın artması gibi durumlar, pandemi öncesindeki küresel ticaret ve entegrasyon sorunlarının daha ciddi bir hal almasına sebep olmuştur. Bütün bunların yanı sıra devam eden siyasi istikrarsızlıklar, mülteci krizleri gibi ek sorunlar, Dünya Bankası'nın uluslararası işbirliği çağrılarını artırmasını beraberinde getirmiştir.⁶⁷⁷

Süreç ilerlerken Dünya Bankası, sürdürülebilir toparlanma için yoksulluk, eşitsizlik, beşeri sermaye, iklim değişikliği, ekonomik uyarlanabilirlik konularını öne

⁶⁷⁵ Eleştiriler karşısında Malpass, yardımın beklenenden az olmasının nedeninin Paris Kulübü dışındaki büyük alacaklıların DSSI'ya yalnızca kısmen katılması ve ayrıca tahvil sahipleri ve diğer özel alacaklıların kriz boyunca geri ödemeleri toplamaya devam etmesi olduğunu iddia etmiştir. Özel sektörün ve Çin'in Kalkınma Bankasının bu uygulamaya katılmamasını işaret ederek süreci savunmuştur. Ayrıca bu uygulamaların borç şeffaflığı konusunda önemli ilerleme kaydetmeyi sağladığını belirtmiş, politika yapıcılarının finansal taahhütlerin şeffaflığını sağlaması konusunda önemli olduğunu vurgulamıştır. Bkz. Malpass, D. (2020b), **a.g.e.** s. 4-5.; Malpass, D. (2020a), **a.g.e.**; Malpass, D. (2021g), **a.g.e.** Malpass, D. (2021d), **a.g.e.**, s. 5-6.; Malpass, D. (2021i), Interview with Paolo Mastrolilli, La Stampa, February 25, 2021, Washington D.C.: World Bank., <http://hdl.handle.net/10986/35324> (Erişim Tarihi 20.10.2022)., s. 5-6.

Kanımızca borç erteleme ile birlikte yürütülen şeffaflık konusunun, ülkelere dönük müdahale olanakları sağlaması çerçevesinde de ele alınması gerekmektedir. Ayrıca DSSI'nın bir borç indirimi değil, borç erteleme olduğu dikkate alınmalıdır.

⁶⁷⁶ Ayrıca ülkelerin içinde de işletmelerin borç ödeme yükünün ciddi sorunlar yaratacak biçimde artması nedeni ile ortaya çıkabilecek istihdam kaybı, girişimciliğin tehdit altına girmesi konusu da dile getirilmiştir. Örnek için bkz. Malpass, D. (2020b), **a.g.e.**, s. 5.

⁶⁷⁷ Bkz. Malpass, D. (2020c), Remarks to the G20 Finance Ministers and Central Bank Governors Meeting, November 20, 2020, Washington D.C.: World Bank, <http://hdl.handle.net/10986/34880> (Erişim Tarihi 20.10.2022).

çıkarmıştır.⁶⁷⁸ Bu çerçevede farklı krizlerin tek tek ele alınamayacağı belirtilerek Yeşil, Dayanıklı ve Kapsayıcı İyileşme sloganını ortaya koyulmuş, kalkınmanın temelini atmak için şeffaflık ve kamu maliyesinin verimli kullanımı yönünde çalışmanın önemi vurgulanmıştır.⁶⁷⁹ Bu çerçeve daha sonra Banka'nın yeni kalkınma yaklaşımı olarak sunulmuş ve Yeşil, Dirençli ve Kapsayıcı Kalkınma (*GRID - Green, Resilient ve Inclusive Development*) olarak ifade edilmeye başlanmıştır. Kapsayıcı iyileşme için gereken hususlar ise; insana yatırım yapmak, verimli harcamalar ve iyi yönetim, serbest mali alan olarak belirtilmiştir.⁶⁸⁰ İnsana yatırım için özellikle birinci basamak sağlık hizmetlerine odaklanmak, sağlam sosyal güvenlik ağları oluşturmak ve eğitim ve becerileri geliştirmek gibi faaliyetlere işaret edilmiştir.⁶⁸¹

Görüldüğü üzere insan sermayesine yatırım başlığı pandemi sürecinde de Dünya Bankası için ön planda olmaya devam etmiştir. Zira verimliliğin artırılması bu dönemin de önceliklerinden olmuş, bu nedenle beşeri sermaye, büyüme ve yoksulluğun azaltılmasını sağlayan temel unsur olarak nitelendirilmiş, beşeri sermayenin verimlilik, kârlılık ve rekabet edebilirliği güçlendirecek biçimde geliştirilmesi gerektiğine işaret edilmiştir.⁶⁸² Ayrıca pandeminin değiştirdiği çalışma biçimleri, teknoloji konusunu ileri iterek yine beşeri sermaye, eğitim, beceri belişimi, inovasyon gibi konulara ilgiyi ivmelendirmiştir.⁶⁸³ Bu süreçte yoksullukla mücadele ve eşitsizliklerin giderilmesi gerektiği yönünde vurgular da artmış, bu çerçevede tüm insanlara fayda sağlayacak bir

⁶⁷⁸ Örnek için bkz. Malpass, D. (2020b), **a.g.e.**; Malpass, D. (2020c), **a.g.e.**; Malpass, D. (2021a), **a.g.e.**

⁶⁷⁹ Malpass, D. (2021d), **a.g.e.**; Malpass, D. (2021a), **a.g.e.**

⁶⁸⁰ Malpass, D. (2021b), Remarks at the Human Capital Conclave, April 5, 2021, Washington D.C.: World Bank., <http://hdl.handle.net/10986/35399> (Erişim Tarihi 20.10.2022).; World Bank. (2020b), **The World Bank Annual Report 2020: Supporting Countries in Unprecedented Times**, Washington D.C.: World Bank., <http://hdl.handle.net/10986/34406> (Erişim Tarihi: 15.10.2022)., s. 9.

⁶⁸¹ Malpass, D. (2021j), Remarks to the Heads of State of the Central African Economic and Monetary Community, August 18, 2021, Washington D.C.: World Bank., <http://hdl.handle.net/10986/36175> (Erişim Tarihi 20.10.2022)., s. 2.

⁶⁸² Malpass, D. (2020b), **a.g.e.**; World Bank. (2020b), **a.g.e.**, s. 47.

⁶⁸³ Örnek için bkz. Malpass, D. (2020b), **a.g.e.**

büyüme sağlanamazsa sosyal düzenin ve siyasi istikrarın sürdürülmesinin zorlaşacağına, demokrasinin tehdit altında kalacağına işaret edilmiştir.⁶⁸⁴

Bütün bu sorunlar çerçevesinde Dünya Bankası bir taraftan verimliliği ve rekabet edebilirliği güçlendirme amaçlı politikaların sürdürülmesi çabalarını artırırken, bir taraftan da sosyal politikaya dönük vurgular yapmıştır. Örneğin Banka'nın en yoksul ve en savunmasız kesimlere dönük güçlü sosyal koruma programlarını desteklediği, sosyal güvenlik ağlarını genişletme çabalarını güçlendirdiği ifade edilmiştir.⁶⁸⁵ 2021 yıllık raporda da Banka'nın sosyal sigorta kapsamının genel finansmana dayanan modellerle kayıt dışı çalışanlara genişletilmesi konusunda kararlı bir geçiş çağrısında bulunduğu, ayrıca kayıt dışı çalışanlara yönelik eğitim fırsatlarına, mikrofinansla, serbest meslek ve kamu işi programlarına erişmelerine yardımcı olmak için desteklerin sürdürdüğü belirtilmiştir.⁶⁸⁶ Bununla birlikte özellikle ülkeler üzerindeki borç yükünün artmasına bağlı olarak kamu maliyetlerinde yaşanan sorunlar, söz konusu politikaların nasıl uygulanacağı konusunda gerilimler oluşturmuştur. Örneğin Malpass bu süreçte ülkelerin sosyal güvenlik ağlarını genişletmelerinin ve teşviklerini artırmalarının borç miktarını artırdığına işaret ederek, politikaların kamu yatırımlarından ödün vermeden ve daha fazla sosyal yardım harcamalarını kolaylaştırabilecek mali reformlarla tamamlanması gerektiğini ifade etmiştir.⁶⁸⁷ Bu sorunlar yeni teşvik yapıları ve vergi sistemlerinde düzenleme gerekliliğinin yinelenmesini de beraberinde getirmiştir.⁶⁸⁸

⁶⁸⁴ Malpass, D. (2022e), Opening Remarks -Media Roundtable - Annual Meetings 2022, October 7, 2022, Washington D.C.: World Bank., <https://www.worldbank.org/en/news/speech/2022/10/07/wbg-president-david-malpass-opening-remarks-media-roundtable-annual-meetings-2022> (Erişim Tarihi 20.10.2022).;

Malpass, D. (2020b), **a.g.e.**, s. 2.

⁶⁸⁵ World Bank. (2020a), **a.g.e.**, s. 4-9, 54.

⁶⁸⁶ World Bank. (2021a), **a.g.e.**, s. 63.

⁶⁸⁷ Malpass, D. (2021h), Transcript of Media Roundtable for East Asia and the Pacific, July 15, 2021, Washington D.C.: World Bank., <http://hdl.handle.net/10986/35942> (Erişim Tarihi 20.10.2022)., s. 2.

⁶⁸⁸ Bkz. Malpass, D. (2021e), Remarks at the G20 International Tax Symposium-Fiscal Policies to Integrate Climate and Development, Delivered in Venice, July 9, 2021

2022 yılında dünyanın yaşadığı problemlere bir de Rusya-Ukrayna savaşı eklenmiştir. Bu süreçte savaşın Avrupa’da ciddi bir mülteci sorununa neden olması, enerji ve gıda piyasalarında zorluklar yaratması, ekonomik durgunluğu pekiştirmesi,⁶⁸⁹ bunun yanı sıra pek çok ülkede sınıfsal ve toplumsal tepkilerin ve eylemliliklerin ortaya çıkması gibi nedenler, sistemin devamlılığı ve meşruiyeti açısından endişeli söylemleri beraberinde getirmiştir.⁶⁹⁰ Bütün bu sorunlar Banka’nın gündem ve faaliyetlerinde de yankılarını bulmuş,⁶⁹¹ diğer uluslararası kuruluşlar, hükümetler, özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarına yönelik işbirliği çağrılarını artırmıştır.

Bu süreçte bir taraftan ‘iyi iş’lerin yaratılması, özel sektörün teşviki, inovasyona yatırım, etkin sosyal koruma sistemlerinin oluşturulması, insan sermayesinin

Washington D.C.: World Bank., <http://hdl.handle.net/10986/35939> (Erişim Tarihi 20.10.2022)

⁶⁸⁹ Malpass, savaşın etkileriyle ekonomik faaliyette son 80 yılın en keskin yavaşlamasını gördüklerini vurgulamış, ayrıca birçok ülkede durgunluk beklentisinde olduklarını belirterek, gelişmekte olan ülkeler için enflasyon, artan borç servisi maliyetleri ve uluslararası rezervlerin çöküşü nedeniyle durumun akut hale geldiğine işaret etmiştir. Bu sorunların gelecekteki büyümeyi ciddi şekilde kısıtladığını, eşitsizliği ve kırılganlığı derinleştirdiğini belirtmiştir. Bu çerçevedeki ifadeler için bkz. Malpass, D. (2022b), Remarks by World Bank Group President David Malpass at the 2022 Nordic Baltic Governors Meeting, June 9, 2022, Washington D.C.: World Bank., <http://hdl.handle.net/10986/37767> (Erişim Tarihi 20.10.2022).; Malpass, D. (2022d), Remarks by World Bank Group President David Malpass to G20 Finance Ministers and Central Bank Governors on the Global Economy and Health Agenda, July 15, 2022, Washington D.C.: World Bank, <http://hdl.handle.net/10986/37809> (Erişim Tarihi 20.10.2022); World Bank. (2022a), **The World Bank Annual Report 2022: Helping Countries Adapt to a Changing World**, Washington D.C.: World Bank., <http://hdl.handle.net/10986/37972> (Erişim Tarihi: 15.10.2022)., s. 5.

⁶⁹⁰ Malpass’ın “enflasyon, iklim değişikliği, kıtlık, sivil protestolar ve şiddetle ilgili günlük haber raporlarında aciliyet açıkça görülüyor” ifadesi bunun bir örneğidir. Malpass, D. (2022f), The Crisis Facing Development-Speech by World Bank Group President David Malpass Before the 2022 Annual Meetings, September 28, 2022, Washington D.C.: World Bank., <http://hdl.handle.net/10986/38107> (Erişim Tarihi 20.10.2022)., s. 8.

⁶⁹¹ Malpass, üst üste binen bu krizlerle yüzleşmek için Dünya Bankası Grubunun Nisan 2022’den Haziran 2023’e kadar olan dönem için yaklaşık 170 milyar dolarlık 15 aylık bir kriz müdahale zarfı hazırladığını duyurmuştur. Malpass, D. (2022c), Remarks by World Bank Group President David Malpass to the Europe Institute at the University of Zurich, May 16, 2022, Washington D.C.: World Bank, <http://hdl.handle.net/10986/37784> (Erişim Tarihi 20.10.2022)., s. 5.

geliştirilmesi gibi konulara vurgu devam ettirilirken,⁶⁹² bir taraftan da enerji, gıda, mülteci krizleri, enflasyon sorunu, borç yükünün giderek artması gibi başlıklara odaklanılmıştır.⁶⁹³ Nitekim bu sorunlar karşısında kemer sıkma politikalarını meşrulaştıracak ifadeler Banka'da daha görünür hale gelmiştir. Örneğin 2022 Dünya Kalkınma Raporu'nun önsözünde Malpass, Covid-19 salgınının neredeyse bir asırdır görülen en kapsamlı ekonomik krizi tetiklediğini belirtmiş, bu krize karşı hükümetlerin sunduğu desteklerin ve kamu harcamalarının pandeminin ekonomik ve sosyal uyumsuzluklarını kısmen hafifletmeye yardımcı olsa da, halkın aşırı borçluluğu, artan finansal kırılganlık ve şeffaflıkta genel bir erozyon dahil olmak üzere yüksek risklerle de sonuçlandığını vurgulamıştır.⁶⁹⁴ Ayrıca Malpass 2022 G24 toplantısında, dünyanın 2030 yılına kadar aşırı yoksulluğu sona erdirme hedefine ulaşamayacak durumda olduğunu belirtmiş,⁶⁹⁵ 2023 yılı başındaki ekonomik görünüm değerlendirmesinde de birçok hükümetin milyonlarca kişiyi daha yoksulluğa itebilecek bir mali kriz ve siyasi istikrarsızlıkla karşı karşıya olduğunu vurgulamıştır.⁶⁹⁶ 2023 yılında bütün bu sorunlara sunulan çözüm adımları ise genel olarak şöyle olmuştur: i) para, döviz kuru, maliye ve ticaret politikaları dahil olmak üzere sağlam makroekonomik politikalar uygulamak, ii)

⁶⁹² Bkz. <https://www.worldbank.org/en/news/feature/2022/10/16/annual-meetings-2022-development-in-crisis>; World Bank. (2022a), **a.g.e.**

⁶⁹³ Bkz. <https://www.worldbank.org/en/news/feature/2022/10/16/annual-meetings-2022-development-in-crisis>; World Bank (2022a). **a.g.e.**, s. 3; Malpass, D. (2022a), Remarks by World Bank Group President David Malpass at Fragility Forum 2022: Development and Peace in Uncertain Times, March 7, 2022, Washington D.C.: World Bank, <http://hdl.handle.net/10986/37773> (Erişim Tarihi 20.10.2022).;

⁶⁹⁴ World Bank. (2022b), **World Development Report 2022: Finance for an Equitable Recovery**, Washington D.C.: World Bank., <http://hdl.handle.net/10986/36883> (Erişim Tarihi: 10.10.2022)., s. xi-xii.

⁶⁹⁵ Malpass, D. (2022g), Remarks by World Bank Group President David Malpass to the G24 Meeting of Ministers and Governors, October 11, 2022, Washington D.C.: World Bank, <http://documents.worldbank.org/curated/en/099814510142211465/IDU0e7c8f6c4040509b2b0ca55ae6016c0> (Erişim Tarihi: 01.06.2023)., s. 1.

⁶⁹⁶ Malpass, D. (2023b), Opening Remarks by World Bank Group President David Malpass during the Launch of the January 2023 Global Economic Prospects Report, January 10, 2023, Washington D.C.: World Bank, <http://documents.worldbank.org/curated/en/099958101182340691/IDU05142e4ea0d010a73b0140786def6fe> (Erişim Tarihi: 01.06.2023)., s. 1.

istihdam yaratmak, üretimi arttırmak ve tüketimi arttırmak için daha fazla yatırımı teşvik etmek, iii) iş ortamını (doğrudan yabancı yatırımlar, iş kurma önündeki engellerin kaldırılması ve özel sektörün güçlendirilmesi anlamında) iyileştirmek ve hukukun üstünlüğünü güçlendirmek, iv) özellikle borç sıkıntısı riski yüksek olan yoksul ülkelerin artan payı için borç şeffaflığını ve sürdürülebilirliğini arttırmak, v) sınır ötesi ticareti güçlendirmek, vi) enerji erişimini artıracak ve düşük karbonlu enerjiye geçişi hızlandıracak şekilde iklim ve kalkınmayı entegre etmek, vii) dijital teknolojilerin sağladığı ekonomik fırsatlardan tam olarak yararlanmak.⁶⁹⁷

Görüldüğü gibi Dünya Bankası'nın krizlere sunduğu çözümler yıllardır birbirine benzemeye devam etmiştir. Geline nokta Banka, pandeminin etkisinin büyüklüğü, ülkelerin borç ve enflasyon sorunlarının gelecek yıllarda da süreceği beklentisi gibi gerekçelerle mali sürdürülebilirlik başlığını öne çıkarmaktadır.⁶⁹⁸ Dahası enflasyon sorununa çözüm olarak, gelişmiş ülkelere kamu harcamalarını azaltmalarını ve bu harcamalarda en çok ihtiyacı olanları ve savunmasızları hedeflemelerini önermektedir.⁶⁹⁹ Bütün bu çerçeve Banka'nın yakın gelecekteki olası politika önerilerinin, krizin en fazla kaybedenleri olan emekçi ve yoksul kesimler açısından, tüm dünyada olumlu bir gündem açmayacağına işaret etmektedir. Dünya Bankası pandemiden ardından devam eden çoklu kriz sürecinde de yoksullukla mücadele,

⁶⁹⁷ Malpass, D. (2023b). **a.g.e.**, s. 2.; Malpass, D. (2023c), Remarks by World Bank Group President David Malpass at the World Government Summit, February 15, 2023, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/099033502212316633/IDU0ada998600b0c0afe00e01f8bc13046> (Erişim Tarihi: 01.06.2023)., s. 2.

⁶⁹⁸ Bkz. World Bank (2022a). **a.g.e.**, s. 6.; Malpass, D. (2022a), **a.g.e.**; Malpass, D. (2023a), Opening Remarks by World Bank Group President David Malpass at Spring Meetings 2023 Media Call, April 10, 2023, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/099953404182392870/IDU1e11ca4e414431141a619f8615e37530ab2e8> (Erişim Tarihi: 01.06.2023); Malpass, D. (2022h), Spring Meetings 2022 Media Roundtable Opening Remarks by World Bank Group President David Malpass, April 18, 2022, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/099525104192239292/IDU094256b0b040e0b09005a8353b07717> (Erişim Tarihi: 01.06.2023).

⁶⁹⁹ Malpass, D. (2022f), **a.g.e.**, s. 7.; Malpass, D. (2022c), **a.g.e.**, s. 4.

kapsayıcılık, eşitlik gibi söylemlerine karşın, esasta küresel kapitalist rekabetçi sistemin sermaye birimini, kârlılık, rekabet, verimlilik gibi hedeflerini her şeyin üstünde tutarak yola devam etme eğilimini sürdürmektedir.

Dünya Bankası'nın en son yayınladığı Göçmenler, Mülteciler ve Toplumlar başlıklı 2023 Dünya Kalkınma Raporu da Banka'nın güncel politika yönünü netleştirebilmek açısından üzerinde ayrıntılı durmayı hak etmektedir. Göç konusuna odaklanan⁷⁰⁰ ve Cammack'ın işaret ettiği gibi, ekonomik göçü teşvik etmesi, mülteci ve düzensiz göçmenleri aynı söylemsel çerçeveye oturtması, bu insanları işgücüne potansiyel katkılar olarak ele alması gibi yönleriyle dikkat çeken bu raporun temelinde ticaretteki korumacılık ve işgücünün serbest dolaşımı üzerindeki kısıtlamalara karşı çıkış yer almıştır.⁷⁰¹ Bu temel üzerinden rekabetçi küresel kapitalizmin teşvikine odaklanılmış ve bu odak sosyal politika önerilerine de yansıtılmıştır.

Raporda yüksek ve orta gelirli ülkeler ile düşük gelirli ülkelerin zıt demografik profillerine, yüksek gelirli ve orta gelirli ülkelerdeki artan yaşlı ve emekli oranına, düşük gelirli ülkelerde ise artan nüfusa ve gençlerin işgücü piyasasında ihtiyaç duyulan becerilere sahip olmadan işgücüne katıldığına dikkat çekilmiştir. Bu çerçevede belgenin genel argümanı, göçün tüm ülkelerde büyüme ve ortak refah için bir güç olarak hizmet edebileceği, hızlı demografik değişimin tüm gelir düzeylerindeki ülkeler için göçü giderek daha gerekli hale getirdiğidir.⁷⁰² Bu ekseninde sunulan öneriler ise çalışma

⁷⁰⁰ Raporda göç konusuna odaklanmanın nedenleri; küresel dengesizliklerin, yerel şokların ve toplumların değişen ihtiyaçlarının sınır ötesi hareketler yaratmaya devam edeceği öngörüsüne, reel ücretler, işgücü piyasası fırsatları, demografik modeller ve iklim maliyetleri açısından ülkeler arasında ve içindeki ciddi farklılıklar nedeniyle göç sorunlarının daha yaygın ve acil hale gelmiş olduğu fikrine dayandırılmıştır. World Bank. (2023a), **World Development Report 2023: Migrants, Refugees, and Societies**, Washington D.C.: World Bank., <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099042523192514880/pdf/P17826903573340450b2d00e8cfd3baf7ac.pdf> (Erişim Tarihi: 30.06.2023)., s. xv, 275.

⁷⁰¹ Cammack, P. (2023), "World Development Report 2023: Migrants, Refugees, and Society, World Bank", <https://www.whatsworthreading.com/migrants-refugees-and-societies.html> (Erişim tarihi: 01.06.2023)

⁷⁰² World Bank. (2023a), **a.g.e.**, s. xv, xvi, xxiii, xxiv, 2, 14.

ekonomisi ve uluslararası hukuktan yola çıkarak oluşturulduğu belirtilen, göçmenlerin beceri ve niteliklerinin hedef ülkelerin ihtiyaçlarıyla ne kadar örtüştüğü ve bu kişilerin hareketlerinin altında hangi motivasyonların yattığını içeren bir matrise dayandırılmıştır.⁷⁰³ Bu yaklaşımın politika yapımcıların farklı hareket türlerini ayırt etmelerini ve göç politikaları tasarımlarını sağlayacağı iddia edilmiştir.⁷⁰⁴ Bu çerçevede raporda göçmenlerin beceri ve niteliklerinin hedef ülkelerin ihtiyaçlarıyla, göçmenlerin hareket motivasyonlarıyla eşleşmesinin güçlü olduğu durumlarda kazançların büyük olduğu, eşleşmenin zayıf olduğu durumlarda ise hedef ülkelerin maliyetlerinin göçün faydalarından fazla olduğu savunulmuştur.⁷⁰⁵ Hedef ekonomilerin göçten orta vadede kazanım için insana yakışır işe erişime ve işgücü piyasasının arz ve talebi hızla eşleştirme esnekliğine sahip olması gerektiğine işaret edilmiştir.⁷⁰⁶ Bununla birlikte özellikle daha küçük ve daha yoksul ekonomilerde yüksek vasıflı bireylerin göçünün olumsuz etkileri olduğu, bu nedenle menşe ülkelerin kalkınma faydalarını en üst düzeye çıkarmak için göçü aktif olarak yönetmeleri gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca göçmenlerin sosyal entegrasyonunun kamusal tartışmanın önemli bir parçası haline geldiğine işaret edilerek, bu konudaki başarının büyük ölçüde hedef ülkelerin politikalarına bağlı olduğu ifade edilmiştir. Genel olarak zorunlu yerinden edilmenin ve düzensiz göçün ise göçmenler ve hedef toplumlar için potansiyel maliyetlerinin etkili politika oluşturma ve uluslararası işbirliği yoluyla yönetilebileceği vurgulanmıştır.⁷⁰⁷

Özetle raporun ana mesajı göçün kalkınma kazanımlarını sağlaması için hem menşe ülkeler hem de hedef ülkeler tarafından stratejik olarak yönetilmesi gerektiği ve bu konuda uluslararası işbirliğinin şart olduğudur. Bu çerçevede göçü kaynak ve hedef

⁷⁰³ Eşleşme ve Motivasyon Matrisi (The Match and Motive Matrix) güçlü eşleşmeye sahip ekonomik göçmenler, güçlü eşleşmeye sahip mülteciler, eşleşmesi zayıf olan mülteciler ve düzensiz göçmenler olarak dördü bir ayırım sunmuş ve her durum için politika öncelikleri belirlemiştir. World Bank. (2023a), **a.g.e.**, s. 4-7.

⁷⁰⁴ Bkz. <https://www.worldbank.org/en/publication/wdr2023>

⁷⁰⁵ World Bank. (2023a), **a.g.e.**, s. 93, 203.

⁷⁰⁶ World Bank. (2023a), **a.g.e.**, s. 285.

⁷⁰⁷ World Bank. (2023a), **a.g.e.**, s. 93, 127, 159, 203.

toplumlara fayda sağlayacak şekilde yönetmek için üç nihai hedefe vurgu yapılmıştır. Bunlar özetle i) göçmenlerin becerilerini ve niteliklerini hedef toplumun ihtiyaçlarıyla güçlü bir şekilde eşleştirmek; ii) hem mülteciler hem de ev sahibi topluluklar üzerinde orta vadeli kalkınma etkileri ve uluslararası toplum içinde yeterli sorumluluk paylaşımına yönelik bir bakış açısıyla mültecilik durumunu sürdürülebilir bir şekilde yönetmek ve iii) düzensiz göçe insanca ve zamanla yanıt vermek, olarak sunulmuştur.⁷⁰⁸

Cammack, bütün bu yaklaşımın temelinde küresel rekabeti ele alma, onu yoğunlaştırma ve kapitalist kalkınmanın içinde ilerlediği daha geniş ortamı istikrara kavuşturma amaçlarının yattığına işaret etmiştir. Zira bu yaklaşıma göre dünyada sadece çok fazla insan olduğu için değil, aynı zamanda birçoğu yanlış yerde olduğu için nerede yaşarlarsa yaşasınlar bireyler, taşınabilir becerilerle donatılmalı ve iş için dünyanın dört bir yanında sorunsuzca hareket edebilmelidir. Bu çerçevede Cammack, Banka'nın dünya çapında serbest dolaşıma dair bu savunusunu, küresel ölçekte kapitalizme olan sarsılmaz bağlılığının bir yansıması olarak nitelendirmiştir.⁷⁰⁹

Bununla birlikte rapordaki bazı sosyal politika önerileri önemli ve dikkat çekicidir. Zira bunlar arasında göçmenlere yasal statü sunulması, onların kayıtlı işgücü piyasalarına dahil edilmesi, göçten olumsuz etkilenen vatandaşlara destek verilmesi, göçmenlerin beceri ve niteliklerinin eşleşmesini güçlendirmek için ikili anlaşmalar yapılması, mültecilerin eğitim, sağlık ve sosyal hizmetlerden mümkün olduğunca ulusal sistemler aracılığıyla yararlanmalarının sağlanması gibi öneriler bulunmaktadır.⁷¹⁰ Ayrıca raporda ülkelere dışlanmayı önlemeleri, hizmetlere erişimi ve kapsayıcılığı kolaylaştırmaları tavsiye edilmiş, göçmenlerin eğitim veya sağlık hizmetleri gibi kamu hizmetlerine erişiminin sağlanmasının kapsayıcılığı kolaylaştırdığı ve marjinalleşme

⁷⁰⁸ World Bank. (2023a), **a.g.e.**, s. 275.

⁷⁰⁹ Cammack, P. (2023), **a.g.e.**

⁷¹⁰ Bu politika önerilerinin ayrıntıları için bkz. World Bank. (2023a), **a.g.e.**, s. 277-308.

risklerini azalttığı belirtilmiştir.⁷¹¹ Bu vurgu ve ifadeler Dünya Bankası için oldukça ilerici gibi görünmektedir. Bununla birlikte Cammack, bu önerilerin esasında ilerici bir yaklaşımı içermediğini, Banka'nın on yıllardır yoksulları sömürülebilir bir proletaryaya dönüştürmeye odaklandığını, özellikle 2010 ve 2011 sonrasında bilimsel ve teknolojik devrimi, özel teşebbüs ve istihdamı merkeze alan ve her şeyi kucaklayan bir çerçeve olarak esneklik ve uyarlanabilirliğe odaklanan yoğun bir faaliyete yöneldiğini iddia etmiştir.⁷¹²

Son yıllarda Banka'nın hemen her konudaki raporunda farklı pek çok sosyal politika başlığını vurgulaması gerçekten dikkat çekicidir. Ancak Banka'nın öne çıkardığı sosyal politika çerçevesinin, rekabetçilik ve piyasaya uyum çerçevesinde dönüştürdüğü uygulamalara dayandığı görülebilmektedir. Nitekim Banka'nın ele aldığımız bu son kalkınma raporunda da sosyal politika uygulamaları, sistemin yönetilebilirliğin sağlanması ve bu uygulamaların rekabetçi küresel ekonomiyi destekleyecek nitelikte olması hedefi ile ele alınmıştır. Bu ekseninde sosyal koruma sistemleri esasen “bireylerin fiziksel ve beşeri sermayeye yatırım yapmasına olanak tanımaları”, “ekonomik üretkenliği artırabilmeleri”, “ekonomik faaliyeti destekleyerek talebi artırabilmeleri”, “yerel ekonomileri canlandırabilmeleri” gibi hususlara dayandırılmıştır.⁷¹³ İşgücü piyasası alanında da işgücünün serbest hareket edebilirliği, rekabet edebilirlik, esneklik konuları önde yer almıştır.⁷¹⁴ Raporda geçen “işgücü piyasaları esnek olduğunda, insanlar başka işlere, mesleklere, sektörler veya bölgelere daha kolay geçebilir ve olumsuz etkiler daha hızlı dağılır. İşsizlik sigortası, eğitim sübvansiyonları ve istihdam destek programları gibi sosyal koruma sistemleri de buna yardımcı olur”⁷¹⁵ ifadesi de kanımızca Banka'nın işgücü piyasası politikalarını esneklik ve rekabetçilik temelinde

⁷¹¹ World Bank. (2023a), **a.g.e.**, s. 286.

⁷¹² Cammack, P. (2023), **a.g.e.**

⁷¹³ World Bank. (2023a), **a.g.e.**, s. 287.

⁷¹⁴ Bkz. World Bank. (2023a), **a.g.e.**, s. 167-173.

⁷¹⁵ World Bank. (2023a), **a.g.e.**, s. 286.

yükseltirken, sorunların yönetilmesi için bazı sosyal politika araçlarını bir eklenti gibi kullanma yaklaşımını örneklemiştir. Dahası bu yaklaşımın yakın gelecekte de devam edeceğine işaret etmiştir.

Bu rapor hazırlanırken David Malpass 2023 yılının Şubat ayında istifa etmiş⁷¹⁶ ardından dünyanın önemli büyük şirketlerinde üst düzey yöneticilik yapmış olan Ajay Banga,⁷¹⁷ Banka başkanı seçilmiştir. Banga'nın 2 Haziran 2023'te göreve başlamasının hemen ardından duyurduğu girişimlerden biri Özel Sektör Yatırım Laboratuvarı (*Private Sector Investment Lab*) olmuştur. Bu girişimle Banka'nın özel sektöre odaklanacağı, gelişmekte olan piyasalarda özel sektör yatırımlarının önündeki engelleri ele alan çözümler geliştirmeye ve bunları ölçeklendirmeye yöneleceği, laboratuvarın çalışmalarının ilk sektörel girişiminin de yenilenebilir enerji ve enerji altyapısı olacağı belirtilmiştir.⁷¹⁸ Banga, ayrıca diğer çok taraflı bankalar ve kalkınma örgütleriyle stratejik ortaklıkları yeniden tasarlamak, özel sektör yatırımlarının önündeki engelleri tespit etmek, Dünya Bankası ile hizmet verdiği ülkeler arasındaki ilişkileri derinleştirmek, bilgi, finansman ve teknik yardım yoluyla etkiyi en üst düzeye çıkarma

⁷¹⁶ Malpass istifasına ilişkin özel bir gerekçe sunmamış olsa da, bu kararı beş yıllık görev süresinin dolmasına bir yıldan az bir süre kalmışken vermesi dikkat çekmiştir. Bunun sebebinin, Eylül ayında New York'ta düzenlenen bir konferansta Malpass'ın fosil yakıtların insan eliyle yakılmasının gezegeni hızla ve tehlikeli bir şekilde ısıttığı iddialarına katılmadığını işaret eden tavırları nedeniyle iklim krizi inkarcısı olduğuna dair eleştirilerin odağına yerleşmesi ve ayrıca bu konuda Beyaz saraydan da kınama almasının etkili olduğu iddia edilmiştir. Bkz. Crace, J. (2023), "World Bank Chief Resigns After Climate Stance Misstep", The Guardian, 15 February 2023, <https://www.theguardian.com/business/2023/feb/15/david-malpass-world-bank-president-steps-down> (Erişim Tarihi: 02.11.2023).

⁷¹⁷ Ajay Banga, MasterCard, General Atlantic, Kraft Foods ve Dow Inc. gibi büyük ve önemli şirketlerde üst düzey yöneticilik görevleri üstlenmiştir. 2020-2022 yılları arasında Uluslararası Ticaret Odası Onursal Başkanı olarak görev yapmıştır. Bu görevleri sırasında kapsayıcı büyüme, iklim fonu gibi girişimleri teşvik ettiği ve bunları yönettiği ifade edilmiştir. Daha önce Amerikan Kızıl Haçı yönetim kurulunda da yer alan Ajay Banga'nın Dış Politika Derneği Madalyası, Hindistan Cumhurbaşkanı'nın verdiği Padma Shri Ödülü, Ellis Adası Onur Madalyası ve Uluslararası Anlayış için İş Konseyi Küresel Liderlik Ödülü, Singapur'un Seçkin Dostları Kamu Hizmeti Yıldızı gibi ödüller aldığı belirtilmektedir. <https://president.worldbankgroup.org/en/president>

⁷¹⁸ Bkz. <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2023/06/22/world-bank-group-intensifies-focus-on-private-sector-launches-effort-to-scale-investment-in-emerging-markets>

fırsatlarını belirlemek için Aralık 2023'e kadar sürecektir. Ülke ziyaretleri turuna başlamıştır. Bu turun, Banka'nın gelecek dönemde orta gelirli ülkelerde yaşam kalitesini artırırken düşük gelirli ülkeleri ayağa kaldırmaya yönelik küresel çabaları geliştirmek, bunlara öncülük etmek ve aynı zamanda iklim krizi, borç, gıda güvensizliği, salgın hastalıklar ve kırılganlıkla yüzleşmek, temiz hava, su ve enerjiye erişimi hızlandırmak için izlenecek yolun belirlenmesine yardımcı olmasının amaçlandığı belirtilmiştir.⁷¹⁹

Gördüğümüz üzere dünyada sorunlar arttıkça, Dünya Bankası'nın ele aldığı konular da çeşitlenmekte, pek çok farklı sosyal politika başlığı üzerinde söylem ve çalışmaları artmaktadır. Bununla birlikte Banka, ilgilendiği tüm konulara küresel rekabetçi kapitalizmin ilerletilmesi stratejisi çerçevesinde bakmayı sürdürmektedir. Nitekim Banka'nın işgücü piyasası politikalarında onca zamana ve yaşanan krizlere karşın daha önceki dönemlerde gördüğümüz üç eğilim yerinde durmaktadır. Bu çerçevede işgücü politikaları esas olarak rekabet edebilirlik, kârlılık, verimlilik çerçevesinde ele alınmakta, insan sermayesine yatırım öne çıkarılmakta, işgücü piyasasında esneklik yönünde düzenlemelerin gerçekleştirilmesinde ısrar sürekli olarak yinelenmektedir. Yaşanan ekonomik, sosyal ve siyasal sorunların yönetilmesinde sosyal politikadan destek alınması ihtiyaçlarının belirginleşmesi Banka'nın bu başlıktaki çalışmalarını çeşitlendirse de, örneğin sosyal sigortalarda kayıt dışı çalışmayı da içeren 'evrensel' olarak ifade edilen sigorta önerileri, ülke borçlulukları sorunu çerçevesinde kapsam genişlerken faydaların kısılabileceğinin işaretleri verilerek ve hizmetlerin sunuluş niteliği önemsizleştirilerek ele alınmaya devam edilmektedir. Yıllardır öne çıkarılan şartlı nakit transferleri gibi sosyal yardım programlarına verilen öncelikli önem de sürdürülmektedir. Bunun yanı sıra yine süreç içerisinde yaşanan ekonomik problemler gerekçe gösterilerek kamu harcamalarının azaltılması gerektiğine işaret eden söylemler

⁷¹⁹ Bkz. <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2023/06/08/mission-to-rewrite-world-bank-group-playbook-advances-with-banga-s-global-tour>

dikkat çekmektedir. Dahası enflasyonu düşürmek için gelişmiş ülkelere sunulduğunu gördüğümüz bu öneriler, sadece gelişmiş ülkelerle sınırlı tutulmamaktadır. Nitekim Haziran 2023 tarihli Küresel Ekonomik Beklentiler raporunda küresel ekonominin istikrarsız olduğu, 2024'te zayıflığın devam edeceği belirtilerek, gelişmekte olan ekonomilerde ve özellikle düşük gelirli ülkelerde mali sürdürülebilirliği desteklemenin, daha yüksek gelir elde etmeyi, harcamaları daha verimli hale getirmeyi ve borç yönetimi uygulamalarını iyileştirmeyi gerektireceğinin ifade edilmesi de bunun örneklerinden biri olmuştur.⁷²⁰ Bu raporda uzun vadede ekonomik büyüme sorunlarını tersine çevirmek için bu ülkelere fiziksel ve beşeri sermaye ile işgücü arzı büyümesini desteklemek için reformların gerekeceğine de işaret edilmiştir.⁷²¹

Özetle Banka'nın güncel değerlendirme ve önerileri, önümüzdeki süreçte tüm dünya ülkelerinde kamu harcamalarının kısılmasının, sosyal harcamaların en yoksullara ve savunmasızlara odaklanmasının, işgücü piyasasında beceri gelişimi gibi arz yanlı politikalara odaklanma halinin ve bu piyasaların esnekleştirilmesine dair ısrarın süreceğini göstermektedir. Evrensel sosyal sigorta gibi başlıkların da kapsayıcılığı öne çıkaran ama sunulan faydaları azaltan, içeriği ve hizmet sunum niteliklerini değiştirmeyen biçimde ele alınması yüksek ihtimaldir. Bütün bu çerçevede Dünya Bankası'nın yakın gelecekteki sosyal politika anlayışından sosyal adalet ve eşitlik beklemenin mümkün olmadığına işaret etmektedir. Nitekim son kalkınma raporunda göç ve işgücü piyasalarını ele alış biçimi de Banka'nın küresel kapitalist yönetimin üzerinde yükseldiği gelişmiş-gelişmemiş ülkelere ilişkin bağımlılık mantığını her şeye rağmen devam ettirdiğini göstermektedir. Güncel kapitalizmin uluslararası kutuplaşma momentinde, eşitsizlik sorununun sosyal patlamaları doğurma ihtimalinin Banka

⁷²⁰ World Bank. (2023b), **Global Economic Prospects**, June 2023, Washington D.C.: World Bank., <https://openknowledge.worldbank.org/server/api/core/bitstreams/6e892b75-2594-4901-a036-46d0dec1e753/content> (Erişim Tarihi: 01.07.2023), s. xvii.

⁷²¹ World Bank. (2023b), **a.g.e.**, s. xvii.

tarafından dahi dile getirildiği gündemde, ekonomiler arasındaki bu köklü bağımlılık mantığından sıyrılamayan ve toplumsal eşitlik sorununun etrafından dolaşan bu tür yaklaşımların nereye kadar sürdürülebileceği tartışmalıdır.

Bu bölümde rekabetçi kapitalizmin küresel düzeyde ilerletilmesi amacıyla hareket eden, bununla birlikte özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere yönelik kalkınma politikalarıyla dikkat çeken Dünya Bankası'nın, kuruluşundan günümüze uzanan süreçte işgücü piyasası politikaları bağlamında sosyal politika anlayışı ortaya konulmuş, dönemsel olarak bu konuda bir farklılaşma olup olmadığı tartışılmıştır. Aşağıdaki bölümde yine kapitalizmin ilerletilmesinde önemli rol oynayan, bunun yanı sıra ilk yıllarında özellikle Avrupa ülkelerinin, sonrasında gelişmiş ülkelerin politika yönelimlerini şekillendirmesiyle öne çıkan ve zamanla geçirdiği coğrafi genişleme süreci ile etki alanı artan OECD üzerinden bir değerlendirme gerçekleştirilecektir.

3. BÖLÜM: KURULUŞUNDAN GÜNÜMÜZE OECD VE SOSYAL POLİTİKA

OECD, Dünya Bankası'nın aksine kredi koşulları gibi araçlara sahip olmayan, bununla birlikte yumuşak güç mekanizmaları⁷²² veya ahlaki ikna⁷²³ olarak nitelenen mekanizma ve süreçlerle ülkelerin politikalarını yönlendiren bir uluslararası kuruluştur. Pek çok farklı konuda veri toplama, analiz, bilgi ve politika önerileri sunma, politika desteği ve danışmanlık sağlama, uluslararası kodlar geliştirme, kalkınma yardımları sağlama gibi faaliyetler yürütmekte,⁷²⁴ sistemin ihtiyaç duyduğu kavram ve bilgi üretimi açısından da önemli roller üstlenmektedir.

OECD'nin Türkiye'nin de kurucu üye olarak dahil olduğu⁷²⁵ 38 üye ülkesi vardır.⁷²⁶ Finansmanı, üye ülke ekonomilerinin büyüklüğünü dikkate alan bir formül çerçevesinde belirlenen ülke katkılarına dayanmaktadır. Dünya Bankası'ndan farklı olarak OECD'de

⁷²² Leimgruber, M.; Schmelzer, M. (2017), "From the Marshall Plan to Global Governance: Historical Transformations of the OEEC/OECD, 1948 to Present", **The OECD and the International Political Economy Since 1948** içinde, Eds. M. Leimgruber and M. Schmelzer, s. 23-61, DOI 10.1007/978-3-319-60243-1_2 (Erişim Tarihi: 02.01.2023), s. 24.

⁷²³ McBride, S.; Williams, R. A. (2001), "Globalization, the Restructuring of Labour Markets and Policy Convergence The OECD 'Jobs Strategy'", **Global Social Policy**, 1(3): 281-309., s. 283.

⁷²⁴Bkz. <https://www.oecd.org/about/>; <https://www.oecd.org/about/how-we-work/>; <https://www.oecd.org/global-relations/>

⁷²⁵ Kurucu üyeler Avusturya, Belçika, Danimarka, Fransa, Yunanistan, İzlanda, İrlanda, İtalya, Lüksemburg, Hollanda, Norveç, Portekiz, İsveç, İsviçre, Türkiye, Birleşik Krallık ve Batı Almanya'dır. <https://www.oecd.org/about/history/oec/>

⁷²⁶ Nitekim OECD, üyesi olmayan Brezilya, Çin, Hindistan, Endonezya ve Güney Afrika'yı kilit ortaklar olarak tanımlayarak bu ülkelerle yakın işbirliği geliştirmektedir. Bu ülkeler OECD'nin günlük çalışmalarına, politika tartışmalarına, araştırmalarına katılmakta ve istatistiksel veri tabanlarına dahil edilmektedir. OECD'nin ayrıca pek çok bölgesel girişimi de bulunmaktadır. <https://www.oecd.org/global-relations/>; <https://www.oecd.org/about/members-and-partners/>

her üye ülkenin bir oy hakkı bulunmakta, kararlar, özel durumlar için örgüt aksini oybirliğiyle kabul etmedikçe, tüm üyelerin mutabakatı ile alınmaktadır.⁷²⁷

Kuruluş, üç temel yapı ile faaliyetlerini sürdürmektedir. Bunlardan ilki kapsayıcı karar verme organı olan OECD Konseyi'dir.⁷²⁸ Temel işlevi gözetim ve stratejik yönlendirme olan Konsey, üye ülkeler ve Avrupa Komisyonu temsilcilerinden oluşmakta,⁷²⁹ beş yıllık süre için seçilen Genel Sekreter tarafından yönetilmekte ve yılda bir kez toplanmaktadır.⁷³⁰ İkinci temel organ olan Komiteler ise üye ülkelere çözümler önerme, veri ve politika başarılarını değerlendirme ve politika eylemlerini gözden geçirme gibi işlevler üstlenmektedir. Ayrıca işçi ve işverenlerin temsil edildiği İş ve Sanayi Danışma Komitesi (*Business and Industry Advisory Committee*-BIAC) ve Sendika ve Danışma Komitesi (*Trade Union and Advisory Committee* -TUAC) de bulunmaktadır.⁷³¹ Üçüncü organ olan Sekreterlik ise Genel Sekreter tarafından yönetilmekte, OECD'nin temel çalışmalarının yürütülmesini sağlamakta, farklı direktörlük ve bölümleriyle komite tartışmalarını bilgilendirmek için veri toplama, analizler sağlama ve tavsiyeler formüle etme görevlerini yerine getirmektedir.⁷³²

OECD farklı niteliklere sahip yasal araçlar oluşturabilmektedir. Bunlardan ilki olan Kararlar, OECD Konseyi tarafından alınan ve kabul sırasında çekimser kalanlar hariç tüm üyeler için yasal olarak bağlayıcı olan, belirli haklar ve yükümlülükler belirleyen ve izleme mekanizmalarını da içerebilen belgelerdir. Tavsiyeler, Konsey tarafından kabul edilmekle birlikte yasal olarak bağlayıcılıkları bulunmayan, içerdikleri ilkelerle siyasi

⁷²⁷Bkz.<https://www.oecd.org/about/budget/>; <https://www.oecd.org/legal/oecd-convention.htm>

⁷²⁸ Bkz. <https://www.oecd.org/legal/oecd-convention.htm>

⁷²⁹Avrupa Komisyonu'nun oy hakkı bulunmamaktadır. <https://www.oecd.org/general/supplementaryprotocolno1totheconventionontheoecd.htm>

⁷³⁰Bkz.<https://www.oecd.org/legal/oecd-convention.htm>; <https://www.oecd.org/about/structure/>; <https://www.oecd.org/ces/>

⁷³¹Bkz.<https://www.oecd.org/ces/>;<https://www.oecd.org/about/structure/>; <https://www.oecd.org/60-years/timeline/>

⁷³²Bkz.<https://www.oecd.org/about/document/list-of-departments-and-special-bodies.htm>

bir bağıllığı temsil eden belgelerdir. Maddi sonuç belgeleri ise, bir OECD organı yerine organizasyondaki bir başka üst düzey toplantının sonucu olarak kabul edilmekte, genellikle genel ilkeler veya uzun vadeli hedefler belirlemektedir. Bunun yanı sıra uluslararası anlaşmalar ve düzenlemeler, mutabakatlar ve Kalkınma Yardımı Komitesi belgeleri gibi diğer belgeler de bulunmaktadır.⁷³³

OECD'nin tarihsel süreçteki sosyal politika anlayış ve yönelimlerini ele almak üzere yapacağımız değerlendirmeler, Dünya Bankası'nda olduğu gibi, kapitalizmin önemli krizleri ve kuruluşun değişim süreçlerine uygun bir dönemselleştirme ekseninde gerçekleştirilecektir. Bu çerçevede öncelikle OECD'nin mirasçısı olduğu Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı'nı (OEEC) kapsayan yıllar ve OECD'nin yeniden kuruluş yılları olan 1948-61 dönemi özetlenecek, ardından 1969-1990 yıllar arası dönem, sonrasında 1990'lı yıllardan 2008 krizine uzanan süreç değerlendirilecektir. Bunların akabinde 2008 krizinden pandemiye kadarki süreç ve son olarak pandemiden günümüze uzanan dönem ele alınacaktır.

3.1. KURULUŞ VE YENİDEN YAPILANMA SÜRECİ: MARSHALL PLANI'NDAN 1970'LERE

Çalışmamızın ilk bölümünde belirttiğimiz üzere, Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (*Organisation for European Economic Co-operation-OEEC*), İkinci Dünya Savaşı sonrası yeni dünya düzeninin oluşturulmasında kritik roller üstlenmiştir. Örgütün doğuşunda gerek ABD'nin dünya ekonomik ve siyasi süreçlerini düzenleme arayışları gerekse de ABD ihraç mallarına en geniş pazarların açılması, hammaddelere erişim

⁷³³ OECD yasal araçlarının yanı sıra, OECD'de geliştirilen diğer politika ilkeleri veya yönergeleri OECD'de standart kavramı çerçevesinde kullanılmaktadır. <https://legalinstruments.oecd.org/en/about>

imkânının artırılması ve uluslararası yatırımların genişletilmesi gibi ABD sermayesinin dönemsel çıkarları⁷³⁴ etkili olmuştur. Nitekim ABD ve SSCB arasında soğuk savaşın sürdüğü bu dönemde, Sovyet etkisinin Batı'ya doğru genişlemesinin dizginlenmesi hedefi ile, güçlü ve birleşik bir Batı Avrupa gereksinimi söz konusu olmuştur.⁷³⁵ Bu çerçevede dönemin ABD Dışişleri Bakanı George Catlett Marshall'ın 5 Haziran 1947'de Harvard Üniversitesi'ndeki konuşmasında sunduğu Avrupa'nın toparlanmasını sağlamak üzere bir program taslağı önerisinin akabinde,⁷³⁶ Marshall yardımları olarak bilinen Avrupa Kurtarma Programı (*European Recovery Program-ERP*) doğmuştur. Ardından Marshall Planı'nın uygulama esaslarını belirlemek üzere Avrupa Ekonomik İşbirliği Konferansı düzenlenmiş,⁷³⁷ planın ABD'de yasalaşmasından sonra da kalıcı bir organizasyon kurulması gerekliliğine dönük eğilimler çerçevesinde 16 Nisan 1948'de, Paris'te bir Avrupa yapısı olarak OEEC kurulmuştur.⁷³⁸ Bu yapıya ABD ve Kanada ise gözlemci olarak katılmıştır.

OEEC şartnamesi uyarınca üye ülkelerden; ellerindeki kaynakları verimli kullanarak üretimin geliştirilmesini teşvik etmeleri, mal ve hizmetlerin mümkün olan en üst düzeyde mübadelesini geliştirmeleri ve kendi aralarında çok taraflı bir ödeme sistemine ulaşmaları, gümrük birlikleri veya serbest ticaret bölgeleri gibi benzer düzenlemelerin fizibilitesini yapmaları, ticaretin genişlemesinin önündeki tarife ve diğer engelleri azaltmaları ve iç mali istikrarlarını korumaları, işçilerin dolaşımını kolaylaştırmak ve

⁷³⁴ Türel, O. (2017), **a.g.e.**, s. 45.

⁷³⁵ Burk, K. (2001), "The Marshall Plan: Filling in Some of the Blanks", **Contemporary European History**, 10 (2):267-294., s. 268.

⁷³⁶

Bkz.

<https://www.oecd.org/general/themarshallplanspeechatharvarduniversity5june1947.htm>

⁷³⁷ Bu yardımların yaklaşık %65'i İngiltere, Fransa, Almanya ve İtalya'ya yönelmiş, bunların yaklaşık %10'u bağış, geri kalanı ödünç olarak kullanılmıştır. Türel, O. (2017), **a.g.e.**, s. 72.

⁷³⁸ OEEC'nin kuruluş hedefleri şöyle belirlenmiştir: Avrupa'da ortak bir toparlanma programı üzerinde çalışmaya devam etmek, yardımların dağıtımını denetlemek, Batı Avrupa ülkeleri için bir Avrupa Kurtarma Programını planlamak ve uygulamak, üye devletlerin sanayi, tarım, enerji ve teknoloji alanlarında büyümesinin teşvik edilmesi ve ticaretin serbestleştirilmesine ve Avrupa para birimlerinin dönüştürülebilirliğine katkıda bulunmak. <https://archives.eui.eu/en/isaar/39>

daha genel olarak kişilerin serbest dolaşımı önündeki engelleri azaltmak için çaba göstermeleri istenmiştir.⁷³⁹ Bu çerçevede kuruluşun ilk yıllarındaki çalışmaları Marshall Planı'nı hazırlamaya ve uygulamaya yönelmiş,⁷⁴⁰ ayrıca OEEC himayesinde Avrupa Ödemeler Birliği ve Avrupa Yatırım Bankası gibi girişimler söz konusu olmuştur.⁷⁴¹ Ancak bu dönemde yaşanan ekonomik kriz Marshall Planı'nı etkilemiş, verilen kredilerin ağırlıklı olarak Avrupa ülkelerinin dolar denge açığını kapatmak için kullanılması ve ABD'nin planın ekonomik entegrasyon konusunda yetersiz kaldığını düşünmesi çerçevesinde ABD ile bazı anlaşmazlıklar yaşanmıştır. Bu sorunlar Avrupa'da ticaretin büyük oranda serbest bırakılması ile aşılmıştır.⁷⁴² Kore Savaşı'nın başlamasıyla ABD'nin değişen önceliklerinin etkisi de⁷⁴³ Marshall Planı'nı olumsuz etkilemiş, İngiltere'ye yapılan yardımın askıya alındığı 1950 yılından başlayarak bu plan sekteye uğramış, 1952 yılında da sona ermiştir.

⁷³⁹ Bkz. <https://www.oecd.org/about/history/oeeec/>; <https://archives.eui.eu/en/isaar/39>

⁷⁴⁰ Bu başlıkta bazı yararlanıcı ülkelerin uzun vadeli programlarının uyumlaştırılması konusunda anlaşamamaları nedeni ile zorluklar ortaya çıkmıştır. Ağustos 1949'da bir kısmen çözülen bu sorun, ikinci yardım paylaşımında yeniden yaşanmış, bu sorunlar ise yardım paylaşımı konusunda bir ölçek hazırlanması ile aşılmıştır. <https://www.oecd.org/about/history/oeeec/>

⁷⁴¹ 1950 yılında OEEC himayesinde Avrupa Ödemeler Birliği (*European Payments Union-EPU*) kurulmuş, 1958'de feshedilmesine kadar geçen sürede bu yapı, Avrupa para birimlerinin konvertibilite engelini, miktar kısıtlamalarını kaldırmak ve ikili ticari uygulamalarını bastırmak, ticareti serbestleştirmek hedefleriyle hareket etmiştir. Bunun yanı sıra 1950'de ayrıca Stikker Planı olarak bilinen, OEEC Konseyi Başkanı Stikker'ın faaliyetlerin uzmanlaşması, işbölümü ve tek bir Avrupa pazarının yaratılması yoluyla Avrupa'nın ekonomik entegrasyonu için bir eylem planı ortaya koyması da önemli bir gelişme olmuştur. Sonuçta Stikker Planını değiştirilerek, ortak pazar çerçevesinde şekillenen bir Avrupa Yatırım Bankası (*European Investment Bank-EIB*) fikri doğmuştur. <https://www.oecd.org/about/history/oeeec/>; <https://archives.eui.eu/en/isaar/31>

⁷⁴² ABD'nin kaynak temini için ticaretin serbest bırakılması yönündeki baskılarının etkisi ile ülkelerin gıda maddeleri, mamul ürünler ve hammaddelerde özel ithalat ticaretinin %50'sinin serbest bırakılması konusunda bir anlaşma yapılmıştır. Neticede 1950'de Avrupa içi özel ticaretin %60'ı serbest bırakılmıştır. Bu oran, 1955'te %84'e ve 1959'da ise %89'a yükselmiştir. <https://www.oecd.org/about/history/oeeec/>

⁷⁴³ Tarnoff, C. (2018), *The Marshall Plan: Design, Accomplishments, and Significance*, CRS Report Prepared for Members and Committees of Congress, Congressional Research Service, <https://sgp.fas.org/crs/row/R45079.pdf> (Erişim Tarihi: 02.01.2023), s. 15.

Sona erdiği zamana kadar Marshall Planı, Türel'in belirttiği gibi, ABD ile Batı'lı müttefikleri arasında bir ödünleşmeyi simgelemiştir. Zira ABD bu ülkelere kaynak transfer ederken onlardan ABD'nin uluslararası politika vizyonuna bağlı kalma güvencesini almış, ayrıca planın Avrupa'da yarattığı olumlu ortam ABD sermayesinin önünü açmıştır. Bununla birlikte plan, Batı Avrupa'daki ekonomik ve siyasal bütünleşme hareketine de ilk ivmeyi sağlamıştır.⁷⁴⁴ Bu nedenle planın Avrupa entegrasyonunun ilk dönem ateşleyicisi olduğu, aynı zamanda ABD hegemonyası altında dünya kapitalist yapısının oluşturulması için ortak bir girişimi temsil ettiği ifade edilmiştir.⁷⁴⁵ Marshall Planı'nın sonuçlanmasından bu yana ABD'deki bazı politikacılar tarafından Orta Amerika, Sahra altı Afrika gibi bölgeler için zaman zaman yeni Marshall Planları oluşturulması önerilerinin gündeme getirilmesi de⁷⁴⁶ kanımızca bu planın ABD açısından önemini ve etkilerini ortaya koyar niteliktedir.

Marshall Planı'nın sonlanmasının ardından, uluslararası sistemde NATO'nun öne çıkmasının etkisiyle OEEC bir gerileme sürecine girmiştir.⁷⁴⁷ Bununla birlikte zaman içerisinde Avrupa'nın ekonomik sorunlarını kendi başına halletmesi yönündeki eğilimlerin belirginleşmesi ile⁷⁴⁸ OEEC, politika değerlendirmeye, koordinasyona, uyumlaştırmaya yönelik yumuşak güç mekanizmalarıyla ülkelerin fikir ve tercihlerini şekillendirmeye çalışmıştır.⁷⁴⁹ Bu çerçevede ülke değerlendirme, politika inceleme gibi süreçleri ve 1950'li yıllardan bu yana sürdürülen çok taraflı gözetim prosedürlerini içeren mekanizmalar, örgütün işleyişinde önemli araçlar haline gelmiştir. Ayrıca bu dönemde OEEC'nin önceden daha çok ekonomik alanla sınırlı olan faaliyetleri de

⁷⁴⁴ Türel, O. (2017), **a.g.e.**, s. 74-75.

⁷⁴⁵ Burk, K. (2001), **a.g.e.**, s. 268.

⁷⁴⁶ Tarnoff, C. (2018), **a.g.e.**, s. 0, 1.

⁷⁴⁷ 1948-1955 yılları arasında Robert Marjolin ve 1955-1961 yılları arasında René Sergent OECD genel sekreteri olarak görev yapmıştır. <https://jean-monnet.ch/en/archive/fonds-marjolin/>;

<https://archives.eui.eu/en/fonds/173651?item=OEEC.WR-01>

⁷⁴⁸ Bkz. <https://www.oecd.org/about/history/oeeec/>

⁷⁴⁹ Leimgruber, M.; Schmelzer, M. (2017). **a.g.e.**, s. 24-25.

genişlemeye başlamış, bu süreç özellikle işgücü piyasalarına odaklanmayı ve Keynesyen anlayış çerçevesinde işçi-işveren ilişkilerini uyumlaştırmaya yönelik faaliyetleri beraberinde getirmiştir.

Bu konuda Avrupa Verimlilik Ajansı (*European Productivity Agency-EPA*) önemli bir girişim olmuştur. 1953 yılında OEEC himayesinde yarı bağımsız bir yapı olarak kurulan, bununla birlikte büyük ölçüde ABD tarafından finanse eden Ajans,⁷⁵⁰ verimliliğin artırılması⁷⁵¹ ve Avrupa entegrasyonunun desteklenmesine odaklanmıştır. Ajans, 8 yıl süren çalışma döneminde seminerler, konferanslar, misyonlar, pilot projeler gerçekleştirmiş, ülkelere bilgi sağlamış, rehberlik sunmuş, ayrıca yönetim eğitimi, üretim yönetimi tekniklerinin yaygınlaştırılması, sendika programı ve tarımsal danışmanlık gibi konularda da çalışmalar yapmıştır. Ajans, bilgi üretimi, politika değerlendirme, koordinasyon ve uyumlaştırma faaliyetleriyle, yönetim eğitimi, işçi-işveren işbirliği, bilim ve teknoloji gibi konularda ABD misyonunun Avrupa'ya taşınmasındaki işlevleriyle de önem taşımıştır. Bu çerçevede dönemin kapitalizminin ilerleyişi için daha fazla verimliliğin ve rekabet edebilirliğin sağlanmasına dönük politikaların hayata geçirilmesini kolaylaştırma yönünde görevler üstlenmiştir.⁷⁵² 1960 yılında tasfiye edilen Ajans'ın önemli programları, OEEC içerisindeki başka komitelere aktarılmıştır.⁷⁵³

OEEC bu süreçte ayrıca ekonomik ihtiyaçlara ilişkin analizler geliştirmiş, eylem planları oluşturarak yatırım projelerinin yönünü etkilemiştir.⁷⁵⁴ Avrupa'da serbestleşmeyi, verimliliği ve rekabeti teşvik ederken, bir yandan da Keynesyen talep

⁷⁵⁰ Boel, B. (2003), **The European Productivity Agency and Transatlantic Relations; 1953-1961**, Studies in 20th and 21st Century European History, No: 4, Copenhagen: Museum Tusulanum Press., s. 133.

⁷⁵¹ 1948-52 yılları arasında da OEEC çeşitli verimlilik kampanyaları başlatmış, bu konuda komite ve çalışma grupları oluşturmuştur. Bununla birlikte Avrupa Verimlilik Ajansı bu konuda kapsamlı bir girişimi temsil etmiştir. Bkz. <https://www.oecd.org/about/history/oeecc/>

⁷⁵² Boel, B. (2003), **a.g.e.**, s. 92-93; 133-154.

⁷⁵³ Bkz. <https://archives.eui.eu/en/isaar/40>

⁷⁵⁴ Tarnoff, C. (2018), **a.g.e.**, s. 10.

politikaları izlemiştir.⁷⁵⁵ Bu çerçevede hem dünya kapitalizminin yeniden inşasında Avrupa'nın bütünleşmesini teşvik etmiş, hem de dönemin yönetim reformlarının ortaklaşa kabulünü sağlamada işlevler görmüştür.⁷⁵⁶ Nitekim kuruluş 1957'de dış ticarete daha fazla serbestleşmeyi tesis etmek için daha ciddi bir adım atmış, Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi kurulmasına yönelik koşulları belirlemeyi amaçlayan müzakereler için bir çerçeve oluşturmuştur.⁷⁵⁷ Bu süreç neticesinde Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi ve Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun kurulması ise⁷⁵⁸ örgütün çalışma biçimini, ana hedeflerini, siyasi misyonu yeniden şekillendirecek bir dönüşüm dönemini beraberinde getirmiştir.

Bu dönüşüm Eylül 1961'de OEEC'nin yerini Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü'nün (*Organisation for Economic Co-operation and Development-OECD*) alması ile neticelenmiştir. OECD'nin amacı "işbirliği geleneğini güçlendirmek ve onu yeni görevlere ve daha geniş hedeflere uygulamak" olarak ifade edilmiştir.⁷⁵⁹ Nitekim dönemin soğuk savaş ve rekabet ortamı içerisinde, ABD açısından Sovyetler Birliği'nin ekonomik etkinliği ve olası genişlemesine karşı koymak için daha geniş bir işbirliği

⁷⁵⁵ Leimgruber, M.; Schmelzer, M. (2017). **a.g.e.**, s. 35-36.

⁷⁵⁶ 1996-2006 tarihleri arasında OECD Genel Sekreterliği yapan Donald J. Johnston, Marshall Planı'ndan bahsederken, aslında konunun sadece para olmadığını, bunun bir kurum inşası, piyasa ekonomilerinin yaratılması ve ekonomik karşılıklı bağımlılık ile ilgili olduğunu vurgulayarak, OEEC'nin bu yöndeki önemine işaret etmiştir. Bkz. Johnston, D., J. (2006c), Opening Address at the MENA-OECD Investment Ministerial Meeting, Dead Sea, Jordan, 14 February, 2006, Paris: OECD., <https://www.oecd.org/mena/competitiveness/36372450.pdf> (Erişim Tarihi 04.01.2023)., s. 2.

Marshall Planı ile ilgili Johnston'ın bir başka konuşması için bkz. Johnston, D., J. (2006d), Speech at the Global Corporate Social Responsibility Forum, China, Beijing, 22 February 2006, Paris: OECD., <https://www.oecd.org/investment/mne/36196777.pdf> (Erişim Tarihi 04.01.2023).

⁷⁵⁷ Bkz. <https://archives.eui.eu/en/fonds/173534?item=OEEC.FTA>

⁷⁵⁸ Ventresca, R. (2018), "The OECD as a Global Preacher for Capitalism", **Forms of Europe. European Union and Other Organisations** içinde, Eds. G. Grin, F. Nicod, B. Altermatt, Paris: Cahiers Rouges, 218: 301-326., s. 304.

⁷⁵⁹ Bkz. <https://www.oecd.org/about/history/oec/>; <https://www.oecd.org/legal/oecd-convention.htm>

ihtiyacı doğmuştur.⁷⁶⁰ Dolayısıyla OECD, hem gelişmiş kapitalist ülkeleri komünist blok karşısında koordine etmek, hem de diğer ülkelerde kapitalist genişlemeyi artırmak amaçlarına yönelmiş ve dünya ölçeğinde etkiye odaklanmıştır.⁷⁶¹ Zira bu süreçte OEEC'den devralınan ülkelerin yanı sıra, üyeliğe önce ABD ve Kanada (1961), ardından Japonya (1964), Finlandiya (1968) gibi ülkeler eklenmiştir.

Thorkil Kristensen'in⁷⁶² Genel Sekreterliği üstlendiği 1961-69 dönemi, kuruluşun çalışma biçiminin, ana hedeflerinin, siyasi misyonun yeniden şekillendirilmesi anlamında bir yeniden kuruluş/yeniden yapılanma sürecini içermiştir. Kristensen'in, OECD'nin "avangart bir düşünce kuruluşu" olarak çalışması gerektiğine dönük fikirleri⁷⁶³ çerçevesinde organizasyonel yapıda değişim ve girişimler gerçekleşmiştir.⁷⁶⁴ Ayrıca bu yıllarda OECD iki temel göreve ağırlık vermiş, bunlardan ilki ekonomik büyümeyi artırmak için Batı ülkelerini koordine etmek, ikincisi ise gelişmekte olan ülkelerde komünizmin etkisine karşı koymak ve kapitalist büyümeyi teşvik etmek için kalkınma yardımları sağlamak yönünde olmuştur.⁷⁶⁵ Bu çerçevede Kalkınma Yardımı

⁷⁶⁰ ABD'nin bu dönemde içerisinde olduğu ödemeler dengesi sorunlarını çözmek, doların küresel lider para birimi olarak rolünü güçlendirmek gibi amaçları ve ekonomik büyüme endişelerinin de OECD içerisinde yer alma sürecini etkilediği de iddia edilmektedir. Leimgruber, M.; Schmelzer, M. (2017). **a.g.e.**, s. 35.

⁷⁶¹ Führer, organizasyonun ismine 'kalkınma' ifadesinin eklenmesinin "uluslararası işbirliğinin yeni boyutuna" işaret ettiğini belirtmiştir. Führer, H. (1996), **The Story of Official Development Assistance: A History of the Development Assistance Committee and the Development Co-operation Directorate in Dates, Names and Figures**, OCDE/GD(94)67, Paris: OECD., <https://www.oecd.org/dac/1896816.pdf> (Erişim Tarihi 04.01.2023)., s. 8.

⁷⁶² Daminarkalı olan Kristensen, bir ekonomisttir. Liberal-muhafazakar bir politikacı olarak bilinmektedir. Leimgruber, M.; Schmelzer, M. (2017). **a.g.e.**, s. 36.

⁷⁶³ Leimgruber, M.; Schmelzer, M. (2017). **a.g.e.**, s. 37.

⁷⁶⁴ Örneğin 1961 yılında OECD içinde örgütlü emeğin görüşlerini temsil etmek için OECD Sendikalar ve Danışma Komitesi (*Trade Union and Advisory Committee - TUAC*), Mart 1962'de de OECD İş ve Sanayi Danışma Komitesi (*Business and Industry Advisory Committee*) oluşturulmuştur. Bu organizasyonun şimdiki adı OECD'de İş Dünyası (*Business at OECD*)'dir. <https://www.oecd.org/60-years/timeline/>

⁷⁶⁵ Leimgruber, M.; Schmelzer, M. (2017). **a.g.e.**, s. 34.

Komitesi (*Development Assistance Committee-DAC*),⁷⁶⁶ Kalkınma Departmanı,⁷⁶⁷ Kalkınma Merkezi kurulmuş,⁷⁶⁸ büyüme ve kalkınma başlıkları temel politika hedefleri olarak öne çıkmış,⁷⁶⁹ kalkınma alanında ölçüt ve normlar geliştirilmeye çalışılmıştır. Leimgruber ve Schmelzer, bu dönemde OECD'nin büyüme hedefi konusundaki fikir birliğinin, bir yanda uluslararası rekabet ve serbest piyasa politikaları diğer yanda Keynesyen talep yönetimi ve ekonomik planlamanın birleşimini içerdiğini belirtmişlerdir.⁷⁷⁰

Bu süreçte OECD, uzun vadeli büyümeyi artırmayı amaçlayan politikalara, özellikle insan sermayesi ve eğitim başlıklarına odaklanmış,⁷⁷¹ bu konularda teknik yardım projeleri yürütmüştür.⁷⁷² Yapılan bu çalışmalar yumuşak güç mekanizmalarına yaslanan, dolayısıyla üye ülkelerin fikir ve tercihlerini şekillendirmeye yönelik bir kuruluş olma yönünde OECD'yi güçlendirmiş, “emsal/akran değerlendirme süreci”

⁷⁶⁶ DAC'ın ilk adı Kalkınma Yardımı Grubu (*The Development Assistance Group-DAG*)'dur. OECD. (2011a), **The DAC: 50 Years, 50 Highlights**, Paris: OECD., <https://www.oecd.org/dac/46717535.pdf> (Erişim Tarihi: 10.01.2023)., s. 5.

⁷⁶⁷ Kalkınma Departmanı 1961 yılında oluşturulmuştur. OECD (2011a). **a.g.e.**, s. 6.; Führer, H. (1996), **a.g.e.**, s. 9, 55.

⁷⁶⁸ 1962'de kurulan bu merkez 1964 yılında faaliyete geçmiştir. <https://www.oecd.org/60-years/timeline/>

⁷⁶⁹ Örneğin Kasım 1961'de gerçekleşen ilk Konsey toplantısında OECD, üye ülkelerin toplam Gayri Safi Milli Hasılasını %50 artırmak gibi 1960'lı yıllar için iddialı bir büyüme hedefi kabul etmiştir. Leimgruber, M.; Schmelzer, M. (2017). **a.g.e.**, s. 36.

⁷⁷⁰ Leimgruber, M.; Schmelzer, M. (2017). **a.g.e.**, s. 36.

⁷⁷¹ Leimgruber, M.; Schmelzer, M. (2017). **a.g.e.**, s. 36.

⁷⁷² Akdeniz Bölgesel Projesi (*Mediterranean Regional Project*) bu dönemde önemli bir teknik proje olmuştur. Bu proje başta Yunanistan, İtalya, Portekiz, Türkiye ve Yugoslavya'yı kapsamış, ardından projeye üye ülke olmayan İspanya da dahil edilmiştir. Bu tür çalışmalar zamanla Avrupa sınırlarını aşarak Yakın Doğu ve Latin Amerika ülkeleri için de yapılmış, çalışma grupları ve seminer gerçekleştirilmiştir. Ayrıca Ford Vakfı'nın yardımıyla OECD, Arjantin ve diğer Latin Amerika ülkelerindeki eğitim kurslarını finanse etmenin yanı sıra eğitim ve insan kaynakları planlamasında uzmanlığa sahip hem Avrupalı hem de Avrupalı olmayan devlet memurlarını oluşturmak için bir insan kaynakları burs programı oluşturmuştur. Alacevich, M.; Granata, M. (2021), “Economists and the Emergence of Development Discourse at OECD”, CHOPE Working Paper, No. 2021-03, Duke University, Center for the History of Political Economy (CHOPE), Durham, NC, <https://doi.org/10.2139/ssrn.3805779> (Erişim Tarihi: 02.01.2022), s. 24-29.

(Peer-review process) bu açıdan önemli bir araç olarak kullanılmıştır.⁷⁷³ Ülkelerin politikalarının ve performansların diğer ülkeler tarafından izlenebilmesini, değerlendirilmesini, eleştirilmesini, ülkelerin politikalarını savunmasını içeren bu mekanizma, OECD'nin bilimsel ve politik meşruiyetini üzerine inşa ettiği temel unsurlardan biri olarak nitelendirilmiştir.⁷⁷⁴

Görüldüğü üzere Dünya Bankası'nda olduğu gibi, OECD'de de 1960'lı yılların sonuna kadar geçen dönem, uluslararası sistem içerisinde yerini sağlamlaştırma, küresel kapitalist sisteminin oluşturulmasına katkı koyma, Sovyetler Birliği'nin etkisine karşı kapitalizmin direncini artırma ve bunu ilerletme amaçlarına yönelmiştir. Bu çerçevede ele aldığımız dönemde kuruluş, ticaretin serbestleştirilmesi ve verimliliğin artırılmasına dönük faaliyetleriyle dikkat çekmiş, işgücü piyasalarına dönük çalışma ve yönlendirmeler yapmış, işgücünün hareket edebilirliğinin sağlanması, verimliliğin artırılması, insan sermayesi, vasıf ve eğitim gibi konular üzerine çalışmalar yürütmüştür. Diğer bir deyişle piyasa entegrasyonun gerektirdiği nitelikte işgücünü oluşturma artırma çabası, OECD'de daha diplomatik bir dille yeniden üretmiştir.

3.2. 1969-1990 ARASI DÖNEM

1969-1984 yılları arasında genel sekreterlik görevini yürüten Emile van Lennep⁷⁷⁵ döneminde OECD, hedeflerini, çalışma alanlarını ve mekanizmalarını genişletmiş,

⁷⁷³ 1963 yılı OECD Observer yayınında OEEC'den aktarılan ayrıntılı bir çalışma yöntemi olan 'ekonomi politikalarının yüzleşmesi' sisteminin, her ülkenin uluslararası koşullar ve diğer hükümetlerin planları ve bunların arkasındaki nedenler hakkında tam bilgi sahibi olarak politikasını formüle etmesine ve uygulamasına olanak sağladığı ifade edilmiştir. OECD. (1963), **OECD Observer**, V. 1963, I. 2., Paris: OECD., <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/observer-v1963-3-en.pdf?expires=1705994962&id=id&accname=guest&checksum=5E0086D5DA29FE8E920970F5120BE4FA> (Erişim Tarihi: 06.01.2023)., s. 3.

⁷⁷⁴ Ventresca, R. (2018). **a.g.e.**, s. 316.

⁷⁷⁵ Ekim 1969-Eylül 1984 yılları arasında OECD genel sekreterliği görevini yürüten Emile Van Lennep, Amsterdam'ın önde gelen bankacı ailelerinden birinden gelmiştir. Lennep, Hollanda Maliye Bakanlığı'nda üst düzey yetkili da olarak çalışmış, Genel

organizasyonunda değişiklikler yapmış, etki alanını artırmış, örneğin bu süreçte Finlandiya (1969), Avustralya (1971), Yeni Zelanda (1973) gibi ülkeler üyeliğe katılmıştır. Bu süreç içerisinde kuruluş, dünyada hakim hale gelen neoliberal iklimden, diğer bir ifadeyle rüzgarın değişen yönünden ilham alarak zamanla neoliberal politikaların savunuculuğunda öne çıkmış, kapitalist gelişme ve ilerlemede yaşanan zorlukların neoliberal politikalarla aşılması için kavram ve bilgi üretimine ve bunların yayılmasına katkıda bulunmuş,⁷⁷⁶ küresel yönetim düzleminde daha fazla önem kazanmıştır.⁷⁷⁷

1960'lı yılların sonunda ve 1970'li yılların başında pek çok ülkede antikapitalist mücadelelerin yükselişinin ve bu ülkelerin alternatif politikalara kayma tehlikesini önleme ihtiyacının da etkisiyle OECD, gelişmekte olan ülkeler de dahil olmak üzere pek çok ülke ile ilişkilerini güçlendirmiş, karşılıklı bağımlılık ve kalkınma işbirliği konularını öne çıkarmıştır. Nitekim 1970 OECD Konseyi'nde ulusal ve uluslararası düzeylerde tutarlı politikalar gerekliliği vurgulanmış, 1973 OECD Konseyi'nde de kalkınma işbirliği sorunlarına entegre bir yaklaşım başlatılmıştır.⁷⁷⁸ Bu yıllarda OECD ayrıca, her dönemde olduğu gibi rekabete, ticaret politikalarına ve serbestleşmeye de ağırlık vermiştir.

1975 yılı Konseyi, OECD'de neoliberal yönelime dair işaretlerin görülmesi açısından önemli olmuştur. Zira bu Konsey'de "planlama ve refah devletçiliğinin artık stagflasyon sorununun üstesinden gelmekten aciz olduğu"na işaret edilmiştir.⁷⁷⁹ Ayrıca

Sekreter olarak atanmadan önce OECD'de birçok farklı görevde bulunmuştur. Leimgruber, M.; Schmelzer, M. (2017). **a.g.e.**, s. 38.

⁷⁷⁶ Ventresca, R. (2018). **a.g.e.**, s. 308.

⁷⁷⁷ Leimgruber, M.; Schmelzer, M. (2017). **a.g.e.**, s. 38.

⁷⁷⁸ Bu dönemde Kalkınma Yardımı Komitesi-DAC, kalkınma yardımlarının gözden geçirilmesi konusuna yönelmiştir. Führer, H. (1996), **a.g.e.**, s. 22-26.

⁷⁷⁹ Andersson, J. (2018), "Planning the Future of World Markets: the OECD's Interfuturs Project", **Planning in Cold War Europe: Competition, Cooperation, Circulations (1950s-1970s)** içinde, Eds. Michel Christian, Sandrine Kott, Ondrej Matejka, Ebook, De Gruyter Oldenbourg, <https://doi.org/10.1515/9783110534696>, s. 315-343, s. 322.

burada alınan kararlarla Amerikalı ekonomist William McCracken liderliğinde bir çalışma grubu oluşturulmuş ve Interfutures isimli araştırma projesi başlatılmıştır. Bu iki projenin sonraki yıllarda yayınlanan raporları, OECD'nin neoliberal politika yönelimlerini belirlemesi ve bu yönelimleri yansıtmaması açısından önem taşımıştır. 1975 yılının OECD açısından bir diğer önemli gelişmesi ise G7'nin kuruluşu olmuştur. Bu girişimin OECD'nin uluslararası yönetim yapısında geride kalmasına neden olacağı yönünde endişeler ortaya çıksa da,⁷⁸⁰ süreç içerisinde (özellikle 1980'li yılların ortalarından sonra) OECD ve G7 ilişkileri giderek güçlenmiş, bu iki yapı uluslararası kapitalist sistemi ve ülke politikalarını yönlendirme konusunda yakın ortaklık içerisinde çalışmışlardır.

1976'da ise petrol krizi ile birlikte artan stagflasyon, ekonomik durgunluk gibi sorunların OECD'ye daha fazla yansıdığı görülmüştür. Nitekim aynı yılın Konsey toplantısında bu sorunlar ele alınmış, ayrıca sürdürülebilir ekonomik büyüme stratejisi değerlendirilmiştir.⁷⁸¹ Bu strateji içerisinde yer alan tam istihdam ve fiyat istikrarına kademeli geçiş gibi ifadeler, OECD'nin Keynesyen yaklaşımın kavramsal çerçevesinden hala tam olarak kopmadığını gösterse de, kuruluş esasen Keynesyen talep politikalarından adım adım uzaklaşmaya başlamıştır. Örneğin 1977 yılı⁷⁸² Konsey

⁷⁸⁰ G7'nin daha yakın, daha küçük ve gayri resmi yapısının yükselen enflasyonu durdurmak, petrol üreticilerinin talepleriyle başa çıkmak, gayri safi milli hasıla oranlarındaki yaygın düşüşü önlemek gibi Batı ülkelerinin kısa vadeli ihtiyaçlarına daha uygun görünmesi, OECD yetkililerinde hoşnutsuzluklara neden olmuştur. G7'nin, OECD'nin küresel kapitalist ekonomilerin önde gelen uluslararası forumu olma önceliğini tehdit edebileceği öne sürülmüştür. Ventresca, R. (2018). **a.g.e.**, s. 301-326, s. 320.

Tekrarlanan taleplere rağmen bu dönemde OECD Genel Sekreteri Emile van Lennep, G7 toplantılarına davet edilmemiştir. OECD uzmanlık sunmak ve temas kurmak yoluyla G7 için bir destek altyapısı işlevi gördüyse de, karar alma gücünde bu dönemde bir etkisi olmamıştır. Leimgruber, M.; Schmelzer, M. (2017). **a.g.e.**, s. 39.

⁷⁸¹ Bkz. OECD. (1976b), **Recommendation of the Council on a OECD Legal Instruments General Employment and Manpower Policy**, 5 March 1976, Paris: OECD., <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0138> (Erişim Tarihi: 07.01.2023).

⁷⁸² 1977'de yayınlanan Temel İnsan İhtiyaçlarına İlişkin DAC Bildirisinde de mevcut kaynakların, özellikle işgücünün verimliliğinin iyileştirilmesine yönelik politikalar

toplantısında, bir önceki yılda gördüğümüz tam istihdam ve fiyat istikrarı ifadeleri yinelenmiş, bununla birlikte talepte sürekli bir artışın işsizlik ve yatırım sorunlarını tek başına çözmeyeceği kabul edilmiştir. Bu çerçevede kamu harcamalarının kısılmasına ve işgücünün değişime uyum sağlamasına yardımcı olacak politikalara ihtiyaç duyulacağına dikkat çekilmiştir.⁷⁸³ 1978 Konseyi'nde de genişletici talep yönetimi politikalarının hala oynayacağı bir rol olduğu belirtilse de, yapısal değişikliklere uyum sağlamayı kolaylaştıracak politikalara işaret edilmiş, serbest piyasa odaklı bir ekonomik sistemi sürdürme konusundaki kesin taahhütlerin bu programın başarısı için gerekli olduğu konusunda da anlaşılmıştır.⁷⁸⁴ Toplantı beyanının ekinde yer alan Uyum Politikaları: Bazı Genel Yönelimler başlıklı belge ise OECD'nin neoliberal anlayış yönündeki politika kaymalarını somutlaştırmıştır. Zira bu belgede yüksek işsizlik başlığında işgücünü koruyan düzenlemelerin kısa vadeli ekonomik ve sosyal faydalar ile uzun vadeli maliyetler arasındaki dengede bozulma olasılığı yarattığı ifade edilmiştir. Bu konuda emek ve sermaye hareketliliğini artırmak, piyasa güçlerine güvenerek yeni koşullara daha fazla uyum sağlamak gibi öneriler sunulmuştur. Sürdürülebilir büyümeyi gerçekleştirmek için; ekonomik sisteme daha fazla katılım yaratmaktan kaçınmak veya mevcut katılımları hafifletmek için rekabet gücünü artırmak, yeni emek ve sermaye koşullarını oluşturmak gibi 'gerekliliklere' işaret edilmiştir. İstihdam ve işgücü politikaları başlığında; eğitim, işgücü hareketliliği ve işe yerleştirme üzerine çalışılması, dezavantajlı gruplara yönelik hedefli istihdam yaratma

gerekliliğine işaret edilmiştir. DAC üyeleri bu yıl DAC Yerel Maliyet Finansmanı Yönergelerini benimsemiş, bu yönergede DAC Üyeleri, temel ihtiyaç yaklaşımının öncelikle refah veya hayırseverlik değil, üretkenlik odaklı olduğu, yoksulların üretken gelirlerini artırmayı ve uzun vadeli kendi kendini üreten kalkınmanın temelini güçlendirmeyi amaçladığı belirtilmiştir. Führer, H. (1996), **a.g.e.**, s. 31. OECD. (2011a), **a.g.e.**, s. 19.

⁷⁸³ OECD. (1977), **The Council of the OECD Meeting Communiqué**, 23 June 1977, Paris: OECD., <http://www.g8.utoronto.ca/oecd/oecd77.htm> (Erişim Tarihi: 07.01.2023).

⁷⁸⁴ OECD. (1978a), **The Council of the OECD Meeting Communiqué**, 14-15 June 1978, Paris: OECD, <http://www.g8.utoronto.ca/oecd/oecd78.htm> (Erişim Tarihi: 07.01.2023).

programlarının oluşturulması, işten çıkarmaları önlemeye dönük araçların aşamalı olarak kaldırılması, yalnızca gelir desteğine odaklanan programların daraltılması ve bunların yerine iş odaklı programların geliştirilmesi (özel istihdam programları da dahil olmak üzere) gibi öneriler sunulmuştur.⁷⁸⁵ Esneklik politikaları ise; iş güvencesi uygulamalarının değişimi yavaşlattığı, insanlar arasında ayrımcılığa sebep olduğu, şirketlerin rekabet gücünü olumsuz etkilediği, ücret yapısının işgücü arzının değişen ihtiyaçlara göre ayarlanmasını engellediği gibi iddialarla gerekçelendirilmiştir.⁷⁸⁶ Bütün bu çerçevede açık biçimde işgücü piyasalarının esnekleştirilmesine odaklanıldığına, bu piyasalarda arz yanlı politikaların öne çıkarıldığına işaret etmiştir. Nitekim aynı yıl kabul edilen Değişen Sosyal ve Ekonomik Bağlamda Geleceğin Eğitim OECD Yasal Araç Politikalarına İlişkin Deklarasyon da insan sermayesi konusunu ele almış, vasıf, beceri gelişimi, yaşam boyu öğrenme politikalarını teşvik etmiştir.⁷⁸⁷

Görüldüğü üzere değişen koşullara uyum vurgularıyla neoliberal politikaların tüm süreçleri OECD’de de ortaya çıkmıştır. Sosyal politika uygulamalarının daraltılması, hedeflenmiş sosyal yardım ve nakit transferine ağırlık verilmesi, işgücünü koruyan düzenlemelerin sınırlandırılması ve/veya kaldırılması ile işgücü piyasalarında esnekleşmenin teşvik edilmesi, verimlilik ve rekabet edebilirliği kolaylaştırmak için insan sermayesine yatırım gibi politikaların önerilmesi, aynı dönemde Dünya Bankası’nda da gördüğümüz politikalar. Bu durum bir anlamda, Cammack’ın belirttiği gibi, OECD’nin, Batı ekonomilerinde sorunlar biriktikçe, çıkarların pasif bir koordinatörü olarak hareket etmek yerine, önde gelen kapitalist devletler içinde reformu

⁷⁸⁵ OECD. (1978a), **a.g.e.**

⁷⁸⁶ OECD. (1978a), **a.g.e.**

⁷⁸⁷ OECD. (1978b), **Declaration on Future Educational OECD Legal Instruments Policies in the Changing Social and Economic Context**, 20 October 1978, Paris: OECD., <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0166> (Erişim Tarihi: 07.01.2023).

şiddetle teşvik ederek onları rekabeti benimsemeye çağırma⁷⁸⁸ rolünü üstlendiğini göstermiştir. Nitekim OECD için bu rol sadece neoliberal politikaların teşviki ile sınırlı kalmamış, neoliberal argümanların, kavramsal çerçevelerin, bilginin üretimi ve yayılması konularında önemli görevleri de kapsamıştır.

McCracken ve Interfutures çalışma gruplarının raporları neoliberal argümanların oluşturulması ve yayılmasına dönük çabaların önemli bir yansıması olmuştur. 1978’de yayınlanan McCracken raporu,⁷⁸⁹ Andersson’un işaret ettiği gibi, refah devletçiliği döneminin sona erdiği argümanını vurgulamak amacıyla, Batı ekonomilerindeki yapısal zorluklar fikrini ortaya atmış, işgücü piyasalarının serbestleştirilmesi, büyüme ve yeniden dağıtımına ilişkin yeni düzenlemeler, daha az devlet müdahalesi, daha fazla piyasa mekanizması ve küresel piyasalara daha fazla eklemleme önerilerinde bulunmuştur.⁷⁹⁰ Bu raporun analiz ve reçeteleri, işgücü piyasasındaki esnekliğin artırılmasına giden yolu göstermiştir.⁷⁹¹ Birbirine bağlı bir dünyada Batı ekonomileri için alternatif kalkınma modellerini araştırmayı amaçlayan ve 1970’te tamamlanan Interfutures araştırma projesi⁷⁹² de neoliberal argümanları içermiş, Andersson bu projenin, baskın bir dünya piyasası nosyonu etrafında örgütlenen neoliberal argümanların erken versiyonlarını taşıdığını ve ana amacının belirgin bir şekilde Batı’lı, liberal bir küreselleşme stratejisi ortaya koymak olduğunu iddia etmiştir.⁷⁹³

Nitekim 1970’li yılların sonu ve 1980’li yıllarda OECD, neoliberal politikalarda artık ısrarcı olduğunu kanıtlamıştır. Örneğin 1979 ve 1980 Konsey toplantılarında,

⁷⁸⁸ Cammack, P. (2019), The OECD and the World Market: Antecedents of Deep Marketization, **Globalizations**, 16(6): 1-15., s. 7.

⁷⁸⁹ McCracken, P.; Carli, G.; Giersch, H.; Karaosmanoğlu, A.; Komiya, R.; Lindbeck, A.; Marjolin, R.; Matthews, R. (1977), **Towards Full Employment and Price Stability: A Report to the OECD by a Group of Independent Experts**, Paris: OECD.

⁷⁹⁰ Andersson, J. (2018), **a.g.e.**, s. 315, 317.

⁷⁹¹ Mahon, R.; McBride, S. (2009), “Standardizing and Disseminating Knowledge: The Role of the OECD in Global Governance”, **European Political Science Review**, 1: 83-101., s. 95.

⁷⁹² OECD. (1979a), **Interfutures: Facing The Future**, Paris: OECD., <https://web.archive.org/2012-06-15/149003-35393713.pdf> (Erişim Tarihi: 07.01.2023).

⁷⁹³ Andersson, J. (2018), **a.g.e.**, s. 315-316.

kamu harcamalarının azaltılması, işgücü piyasasının arz tarafının iyileştirilmesi, emek ve sermayenin hareketliliğini en verimli kullanımlara yönlendirmek için piyasa güçlerine dayanılması, verimliliği ve kârlılığı geri kazanmak amacıyla ücret ve fiyat belirleme davranışlarının değiştirilmesi, serbest ticaret ve yapısal uyum için uluslararası işbirliklerinin güçlendirilmesi ve kalkınma yardımları gibi konular öne çıkarılmıştır.⁷⁹⁴ 1981-82-83 yılı Konsey toplantılarında da enflasyon, işsizlik gibi sorunların temel sebebi olarak Keynesyen politikalar gösterilmiştir. Sosyal güvenlik harcamalarındaki artışın bütçeleri zorladığı iddia edilmiştir. Artık temel amacın, fiyat istikrarını yeniden tesis etmek, kısa ve orta vadede üretim ve istihdamda yatırıma dayalı arz odaklı büyüme koşullarını teşvik etmek olduğu belirtilmiştir. Bu çerçevede rekabeti kısıtlayıcı işgücü politikalarına karşı güçlü önlemler alınması, piyasadaki sertliklerin ortadan kaldırılması veya azaltılması hedeflenmiş, işgücü eğitimi, vasıf kazandırma gibi faaliyetlere dikkat çekilmiştir. Ayrıca bu süreçte sosyal ortaklarla diyalog kurulması gerekliliği üzerinde de durulmuştur.⁷⁹⁵ Bu husus kanımızca hem neoliberal politikaların yaratabileceği sınıfsal karşı çıkışlara karşı bir ön alma çabasını yansıtmış, hem de neoliberal yapısal uyumun gerçekleştirilmesi için OECD'nin tüm ilişkileri seferber etmeye yöneldiğini göstermiştir. 1984 yılı Konsey toplantısında da tüm ekonomik faaliyetler yelpazesinde uyum politikalarının hayata geçirilmesi üzerinde anlaşılmış, hükümetlerin karşı karşıya olduğu görevin, ekonomik performansı engelleyen önlemleri aşamalı olarak kaldırmak veya bunun mümkün olmadığı durumlarda bunları daha iyi, piyasaya uygun

⁷⁹⁴ OECD. (1979b), **The Council of the OECD Meeting Communique**, 13-14 June 1979, Paris: OECD., <http://www.g8.utoronto.ca/oecd/oecd79.htm> (Erişim Tarihi: 07.01.2023).; OECD. (1980), **The Council of the OECD Meeting Communique**, 3-4-June 1980, Paris: OECD., <http://www.g8.utoronto.ca/oecd/oecd80.htm> (Erişim Tarihi: 07.01.2023).

⁷⁹⁵ OECD. (1981), **The Council of the OECD Meeting Communique**, 16-17 June 1981, Paris: OECD., <http://www.g8.utoronto.ca/oecd/oecd81.htm> (Erişim Tarihi: 07.01.2023).; OECD. (1982), **The Council of the OECD Meeting Communique**, 10-11 May 1982, Paris: OECD., <http://www.g8.utoronto.ca/oecd/oecd82.htm> (Erişim Tarihi: 07.01.2023).; OECD. (1983), **The Council of the OECD Meeting Communique**, 9-10 May 1983, Paris: OECD., <http://www.g8.utoronto.ca/oecd/oecd83.htm> (Erişim Tarihi: 07.01.2023).

alternatiflerle değiştirmek olduğuna işaret edilmiştir. Ücretler ve ücret dışı işgücü maliyetlerine de dikkat edilmesi gerektiği belirtilmiştir.⁷⁹⁶

Görüldüğü üzere Van Lennep dönemi, OECD'nin Keynesyen talep politikalarından uzaklaşması, neoliberal politikaları sahiplenmesi ve bu politikaların güçlü bir savunucusu haline gelmesi ile simgeleşmiştir. Kuruluş, 1970'lerin ortalarından itibaren konjonktür dalgalanmaları karşısında maliye politikaları önermeyi bir kenara bırakmış, büyüme, enflasyon ve istihdamla ilgili makroekonomik hedeflere yönelmiştir. Ayrıca politika geliştirmede ve özellikle yumuşak güç mekanizmaları aracılığıyla ülkelerin politikalarını yönlendirmede daha fazla rol oynamaya çalışmıştır.⁷⁹⁷

Van Lennep'in ardından 1984-1996 yılları arasında genel sekreterlik görevini üstlenen Jean-François Paye⁷⁹⁸ döneminde de bu eğilimler sürmüştür. 1985-86-87 yılı Konsey toplantılarında, ekonomilerin uyum gücünün artırılması, iş yaratan büyüme odaklanılması, işgücü maliyetlerinin azaltılması, tüm piyasalarda serbestleşme ve esneklik politikalarının güçlendirilmesi gibi konular öne çıkmıştır.⁷⁹⁹ Eğitim ve öğretim sistemleri, esnek işgücü piyasaları, işsizler için eğitim ve yerel istihdam programları,⁸⁰⁰ sosyo-ekonomik reformun üç alanı olarak ifade edilmiştir. Ayrıca sosyal harcamaların bütçeye etkileri ve demografik eğilimler gibi konulara dikkat çekilerek⁸⁰¹ sosyal güvenlik sistemleri başta olmak üzere kamusal sosyal politika uygulamalarında

⁷⁹⁶ OECD. (1984), **The Council of the OECD Meeting Communiqué**, 17-18 May 1984, Paris: OECD., <http://www.g8.utoronto.ca/oecd/oecd84.htm> (Erişim Tarihi: 07.01.2023).

⁷⁹⁷ Leimgruber, M.; Schmelzer, M. (2017). **a.g.e.**, s. 38.

⁷⁹⁸ Fransız ekonomist ve diplomat olan Jean-François Paye, OECD genel sekreterliği görevinden önce Fransa Dış İşleri Bakanlığı'nda görev yapmıştır. Leimgruber, M.; Schmelzer, M. (2017). **a.g.e.**, s. 40.

⁷⁹⁹ OECD. (1985), **The Council of the OECD Meeting Communiqué**, 11-12 April 1985, Paris: OECD., <http://www.g8.utoronto.ca/oecd/oecd85.htm> (Erişim Tarihi: 07.01.2023).

⁸⁰⁰ OECD. (1987b), **The Council of the OECD Meeting Communiqué**, 12-13 May 1987, Paris, OECD., <http://www.g8.utoronto.ca/oecd/oecd87.htm> (Erişim Tarihi: 07.01.2023).

⁸⁰¹ OECD. (1986), **The Council of the OECD Meeting Communiqué**, 17-18 April 1986, Paris: OECD., <http://www.g8.utoronto.ca/oecd/oecd86.htm> (Erişim Tarihi: 07.01.2023).

dönüşüme ve piyasalaştırmaya giden yolların taşları döşenmiştir. Bütün bunlar yapılırken sosyal diyalogun bu sürecin ayrılmaz bir parçası olduğu ifadeleriyle⁸⁰² de neoliberal politikaların uygulanması için gerekli ortam ve işbirliği sağlanmaya çalışılmıştır. 1988 yılı Konseyi'nde de işgücü piyasalarının esnekliğinin artırılmasına dönük reformlara özellikle dikkat edileceği vurgulanmış, bütçe sorununun özellikle kamu tarafından finanse edilen sağlık hizmetleri ve emekli aylıkları için sorun olduğu iddia edilmiştir.⁸⁰³

Ayrıca OECD bu yıllarda, kapitalizmin coğrafi ölçeğinin genişletilmesi çabaları ekseninde, hem gelişmekte olan ülkelerle ilişkilerini hem de diğer uluslararası örgütlerle işbirlikleri güçlendirmiş, bu çerçevede de kalkınma yardımı başlığını öne çıkarmıştır.⁸⁰⁴ Aynı dönemde Dünya Bankası'nda da gördüğümüz, 'kapsayıcı', 'katılımcı' gibi ifadelerle yönetim süreçlerini meşrulaştırma çabaları OECD de de kendisini göstermiş, kalkınma politikalarında 'katılımcı kalkınma' vurgusu dikkat çekmiştir.⁸⁰⁵

⁸⁰² OECD. (1987b), **a.g.e.**

⁸⁰³ OECD. (1988), **The Council of the OECD Meeting Communiqué**, 18-19 May 1988, Paris: OECD., <http://www.g8.utoronto.ca/oecd/oecd88.htm> (Erişim Tarihi: 07.01.2023).

⁸⁰⁴ Nitekim 1985 Konsey toplantısında, yoksul ülkelerin izlediği politika reform çabalarını desteklemenin, Dünya Bankası, IMF gibi kurumların işbirliklerini ve eylemlerinin etkinliğini güçlendirmelerinin önemi üzerinde durulmuştur. 1986 yılında da yardım politikalarına dair değerlendirme ve tartışmalar sürmüştü, bu konuda yol gösterici ilkeler benimsenmiş, uluslararası organizasyonların yardım koordinasyonuna temel oluşturabilecek etkili kalkınma stratejileri ve programları hazırlaması değerlendirilmiştir. 1986-87 yıllarında DAC, kalkınma işbirliğini gözden geçirmiş, yardımların etkinliğini tartışmış, yardım kuruluşlarının düşük gelirli ülkelerde sermayeyi ve piyasa süreçlerini güçlendirmedeki rolünü vurgulayan değerlendirmeler yapmıştır. Bu süreçte bölgesel kalkınma bankalarının, öncelikle proje odaklı olmakla birlikte, Dünya Bankası ve IMF ile birlikte ve birlikte çalışarak politika tabanlı program kredilendirme araçları geliştirmeleri gerekliliği vurgulanmıştır. OECD. (1985). **a.g.e.**; Führer, H. (1996), **a.g.e.**, s. 39-41, 46-47.

⁸⁰⁵ 1989 yılında DAC Üst Düzey Toplantısı'nda kabul edilen Bildiri'de, 'katılımcı kalkınma' kavramının, kalkınma süreçlerine geniş halk katılımının hem ekonomik hem de politik yönlerini içerdiği, daha fazla demokrasi, yerel kuruluşlar ve özyönetim için daha büyük bir rol, etkin ve erişilebilir hukuk sistemleri dahil olmak üzere insan haklarına saygı anlamına geldiği belirtilmiştir. Bunun için ise rekabetçi piyasalara ve dinamik politikalara işaret edilmiştir. Bu yıl DAC 1990'larda kalkınma işbirliği, katılımcı kalkınma, cinsiyet eşitliği ve çevresel sürdürülebilirlik üzerine yoğunlaşmıştır. Führer, H. (1996), **a.g.e.**, s. 52.

Özetle 1990'lı yıllara gelindiğinde OECD, neoliberal politikaları ısrarla teşvik eden bir kuruluş olarak simgeleşmiştir. Bu rolü yürütürken ise ülke değerlendirmeleri gibi mekanizmaları kullanmıştır. Bazı araştırmacılar tarafından “daha sert yumuşak yönetim” (*harder soft governance*) olarak da ifade edilen,⁸⁰⁶ politika ikna süreçlerine işaret eden bu uygulamalarla OECD, zorlayıcı güç ve yaptırımlara sahip olmasa da, üye ülkeleri neoliberal politikaları benimsemeye yönlendirmiştir.⁸⁰⁷ Ayrıca kuruluşun akademik çalışmaları sentezleme, ülkeler arasında karşılaştırmalı çalışmalar yapma, veri toplayarak bunlarla uluslararasılaştırılmış sıralamalar, kıyaslamalar ve göstergeler oluşturma yönündeki faaliyetleri de⁸⁰⁸ neoliberal ufkun genişlemesi ve neoliberal politikaların yaygınlaştırılmasında önem taşımıştır.⁸⁰⁹ Nitekim OECD'nin bu dönemdeki politika önerileri bir anlamda, sosyal politikada neoliberal yaklaşım çerçevesinde yaşanan merkezi kaymayı özetlemiştir. Zira bu süreçte OECD, sosyal harcamaları büyümenin önünde bir engel olarak nitelemiş,⁸¹⁰ sosyal politika

⁸⁰⁶ Örnek için bkz. Lehtonen, M. (2020), “Harder Governance Built on Soft Foundations: Experience from OECD Peer Reviews”, **Journal of Environmental Policy & Planning**, 22(6): 814-829.

⁸⁰⁷ Paye'nin şu ifadeleri OECD'nin etki biçimini yansıtmaları açısından ilgi çekicidir: “OECD uluslararası bir kuruluş değil, politika yapımcıların bir araya gelip sorunlarını tartışabilecekleri, hükümetlerin kendi bakış açılarını ve deneyimlerini karşılaştırabilecekleri bir yer. Sekreterlik, katalizör görevi yapmak için gidilecek yolu bulmak ve işaret etmek için oradadır. Rolü akademik değildir. Fikirlerini dayatma yetkisi de yoktur. Gücü, entelektüel ikna etme kapasitesinde yatmaktadır.” OECD. (1987a), **Interdependence and Co-operation in Tomorrow's World, A Symposium Marking the Twenty-Fifth Anniversary of the OECD**, Paris: OECD., <https://web.archive.org/2012-06-15/138333-38301049.pdf> (Erişim Tarihi: 07.01.2023), s. 3.

⁸⁰⁸ Örneğin Leimgruber ve Schmelzer, OECD ülke sıralamalarının yayınlanmasının, üye devletlerin performansının bir testi olarak görüldüğünü, bunun genellikle kamuoyunda tartışmalara yol açtığını ve sıralamanın en iyi uygulama olarak oluşturduğu şeye doğru bir yakınsama politikası sürecini ilerlettiğini belirtmişlerdir. Leimgruber, M.; Schmelzer, M. (2017). **a.g.e.**, s. 28.

⁸⁰⁹ Ventresca, R. (2018). **a.g.e.**, s. 313.

⁸¹⁰ Shaikh, yaptığı bir çalışmada bu savın yanlış olduğunu ortaya koymuştur. Altı büyük OECD ülkesini içeren (Avustralya, Kanada, Almanya, İsveç, Birleşik Krallık ve Amerika Birleşik Devletleri), 1980'ler ve 1990'larda refah devleti üzerine yapılan bir dizi uluslararası çalışmaya dayanan bu çalışmada, sosyal harcamalar ile yavaşlayan büyüme arasındaki varsayılan nedensel bağlantının geçerli olmadığını göstermiştir. Bkz. Shaikh, A. (2003), “Who Pays for the “Welfare” in the Welfare State? A Multicountry Study”, **Social Research**, 70(2): 531-550.

uygulamalarının gelirin yeniden dağıtımına yönelik ve dayanışmacı özelliklerinin gerçekleştirilmesini teşvik etmiş, bu konularda piyasalaşma/metalaşma yönünde çözümler önermiştir. Yoksulluk odaklı, sınırlı ve hedefli sosyal yardımları ve nakit transferlerini öne çıkarmış, ayrıca bu uygulamaların insanları işgücü piyasalarına dahil edebilecek programlarla bir arada yürütülmesini istemiştir. Serbestleşme ve esnekleşme talepleri temelinde işgücü piyasalarını güvencesizleşmeye açmış, bu piyasalarda verimliliği ve rekabet edebilirliği artırma önceliği çerçevesinde insana yatırım konusunu ve bu bağlamda da eğitim, beceri geliştirme, işgücü hareketliliğinin kolaylaştırılması, iş yerleştirme hizmetlerinin geliştirilmesi gibi başlıkları öne çıkarmıştır. Ayrıca sosyal diyalogun geliştirilmesi vurgularıyla, neoliberal dönüşüm sürecinde oluşabilecek sorunların azaltılmasını hedeflemiştir. Bütün bu çerçeve ise kanımızca neoliberal yaklaşımın uluslararası örgütler nezdinde bir uzlaşmaya işaret ettiğini bir kez daha kanıtlamıştır.

3.3. 1990’LI YILLARDAN 2008 KRİZİNE

Ele alacağımız bu uzun dönem, hatırlanacağı üzere Sovyetler Birliği’nin dağılması ve soğuk savaşın sona ermesi ile başlamıştır. Bu gelişmeler OECD’de “entegre bir küresel ekonomik sistem olasılığının” artmasına işaret edilerek memnuniyetle karşılanmış,⁸¹¹ kuruluşun, eski sosyalist ülkelerin kapitalizme geçiş sürecini koordine etmede rol alma istekliliği dile getirmiştir.⁸¹² Kapitalizmin coğrafi olarak genişlemesine

⁸¹¹ OECD. (1990a), **The Council of the OECD Meeting Communique**, PRESS/A(90)32, 31 May 1990, Paris: OECD., [https://one.oecd.org/document/PRESS/A\(90\)32/En/pdf](https://one.oecd.org/document/PRESS/A(90)32/En/pdf) (Erişim Tarihi: 07.01.2023), s. 1.

⁸¹² OECD Genel Sekreteri Jean-Claude Paye, 1990 yılında Batı’nın Doğu Avrupa’ya yardımını koordine etmeye yardımcı olacak yeni bir yapı çağrısında bulunmuş, OECD’nin bu konuda yapılacak reformları belirleyebileceğini ifade etmiştir. OECD. (1990b), Press Review, SG/PRB/D(90)167, 12 October 1990, Paris: OECD., [https://one.oecd.org/document/SG/PRB/D\(90\)167/en/pdf](https://one.oecd.org/document/SG/PRB/D(90)167/en/pdf) (Erişim Tarihi: 06.01.2023), s. 1.

dair duyulan bu heyecan, OECD'nin rolünün ve çalışmalarının giderek genişleyeceği bir süreci açmıştır.⁸¹³ Nitekim bu dönemde eski Sovyet Bloğu ülkeleriyle, az gelişmiş ülkelerle, bazı Asya ve Latin Amerika ekonomileri ile ilişkiler ilerletilmiş, ayrıca 1995'te Çek Cumhuriyeti, 1996'da da Meksika üyeliğe dahil olmuştur.

Kapitalizmin ilerletilmesi ve coğrafi olarak yaygınlaştırılmasına dönük istekliliği, OECD'nin 1990'lı yılların başında neoliberal politikaları daha fazla teşvik etmesini beraberinde getirmiştir. Zira 1990 ve 1991 yılı Konsey toplantılarında serbest piyasalar ve yapısal uyum politikalarının önemi vurgulanmış,⁸¹⁴ kamu harcamalarının daha uygun maliyetli yollarının aranması üzerine tartışılmış,⁸¹⁵ işgücüne daha aktif olarak katılmak isteyenleri desteklemek için özel sektörü kapsayan, işgücü piyasası, eğitim ve öğretim politikaları ve diğer sosyal politika uygulamaları arasında uygun etkileşimi sağlayan bütünlük bir yaklaşım konusunda hemfikir olduğu ifade edilmiştir.⁸¹⁶ Ayrıca 1991

⁸¹³ Mart 1990'da oluşturulan Geçiş Halindeki Ekonomilerle İşbirliği Merkezi (*The Centre for Co-operation with the Economies in Transition*) de OECD ile Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ve eski Sovyetler Birliği'nin yeni bağımsız devletleri arasındaki işbirliğinin sağlanması çabalarının bir yansıması olmuştur. Merkezin başlıca sorumluluğu, Sekreteryaya ve üye ülkelerin uzmanlığını ekonomik reform yapan ülkelerin emrine veren bir politika danışmanlığı, teknik yardım ve eğitim programı tasarlamak ve yönetmek olarak ifade edilmiştir. OECD. (1993c), Centre for Co-Operation With The Economies In Transition Overview of Humanitarian and Technical Assistance to the Newly Independent States of the Former Soviet Union, July 1993, Paris: OECD., [https://one.oecd.org/document/OCDE/GD\(93\)164/En/pdf](https://one.oecd.org/document/OCDE/GD(93)164/En/pdf) (Erişim Tarihi: 07.01.2023)., s. 3.

⁸¹⁴ Nitekim İstihdam Çalışma ve Sosyal İşler Komisyonu'nun 1991'de yapılan Bakanlar düzeyindeki toplantısında, yapısal politikaların OECD ekonomilerinin üretkenlik potansiyelini geliştirmede oynayabileceği önemli rolün altını çizmiş, işgücü piyasalarının yapısal reformunun bu süreçte merkezi bir role sahip olduğu vurgulanmıştır. OECD. (1992b), Labour Market Policies for the 1990s, Meeting of The Employment, Labor and Social Affairs Committee at Ministerial Level, 14-15 January 1992, Paris: OECD., [https://one.oecd.org/document/SG/PRESS\(92\)4/En/pdf](https://one.oecd.org/document/SG/PRESS(92)4/En/pdf) (Erişim Tarihi: 06.01.2023)., s. 3.

⁸¹⁵ OECD. (1990a), **a.g.e.**; OECD. (1991), **The Council of the OECD Meeting Communique**, 4-5- June 1991, Paris: OECD, <http://www.g8.utoronto.ca/oecd/oecd91.htm> (Erişim Tarihi: 07.01.2023).

⁸¹⁶ OECD. (1990a), **a.g.e.**, s. 8.

İşgücü piyasaları, eğitim, beceri geliştirme gibi konuların ele alındığı bir başka belge için bkz. OECD. (1990c), Press Review, Communique Meeting of The Education Committee at Ministerial Level: High Quality Education and Training for All,

yılındaki Konsey toplantısında, ele alınan konulara göç ve kentsel işler başlıkları eklenmiştir. Bu başlıklar, kapitalizmin eski sosyalist ülke coğrafyalarına doğru ölçek genişlemesi ile birlikte OECD'nin ele aldığı politika konularının daha fazla çeşitlenmeye başladığının bir göstergesi olmuştur. Bunun yanı sıra 1991 Konsey toplantısında sosyal politikanın, toplumların uyumunu etkileyen bir dizi soruna yanıt vermek zorunda kalacağı belirtilmiştir. Bu çerçevede sosyal programların amacının “bireysel ihtiyaçlara yanıt verebilirliğini geliştirmek”, “bireyleri toplumun aktif üyeleri olmaya teşvik etmek”, gelir transferlerindeki kalıcı bağımlılığa karşı koymak, sağlık ve emeklilik sistemlerinin artan maliyetleriyle başa çıkmak için hizmetlerde verimliliği artırmak olduğu ifade edilmiştir.⁸¹⁷ Sosyal politikanın sınıfsal ve kolektif bağlamından uzaklaştırılarak bireyselleştirilmesi, kamusal hizmetlerin piyasalaşmaya açılması süreçlerini teşvik eden bu ifadeler, neoliberal sosyal politika anlayışının önemli bazı noktalarını yansıtmaları açısından kanımızca dikkat çekicidir.

Nitekim bu yıllarda neoliberal politikalar coğrafi olarak hızla yayılmıştır. Ancak yaşanan hızlı değişim, özellikle geçiş ülkelerinin kapitalizme entegrasyonunun sağlanmasında ciddi sorunlar doğurmuş,⁸¹⁸ bu da Dünya Bankası'nda olduğu gibi OECD'de de kapitalizmin yönetilebilirliğini ve sürdürülebilirliğini sağlamak için uluslararası işbirliği çağrılarını, sosyal içerikli söylemlerin artmasını beraberinde getirmiştir. Örneğin 1992 yılında Bakanlar seviyesinde gerçekleştirilen İstihdam,

SG/PRESS(90)69, 14 November 1990, Paris: OECD, [https://one.oecd.org/document/SG/PRESS\(90\)69/en/pdf](https://one.oecd.org/document/SG/PRESS(90)69/en/pdf) (Erişim Tarihi: 07.01.2023).

⁸¹⁷ OECD. (1991), **a.g.e.**

⁸¹⁸ OECD Genel Sekreteri Paye'nin 1992 yılında yaptığı bir konuşmadaki şu ifadeleri dikkat çekicidir: “En belirgin değişiklik Soğuk Savaş'ın sona ermesidir. Düşman siyasi, ekonomik ve sosyal ideolojiler içinde kurulan iki sistemin genellikle tehditkar ve her zaman gergin olan çatışması birkaç ay içinde buharlaştı. Bu kayboluş Doğu ülkelerini aynı zamanda hem umut verici hem de acı verici bir geçişe sürüklüyor. Batı ülkeleri için cömertçe işbirliği yapma fırsatı ve yükümlülüğü yaratıyor.” Paye, J. C. (1992), Statement at the Eighth Session of the United Nations Conference on Trade and Development, Cartagena de Indias, 11 February 1992, Paris: OECD., [https://one.oecd.org/document/SG/PRESS\(92\)11/En/pdf](https://one.oecd.org/document/SG/PRESS(92)11/En/pdf) (Erişim Tarihi: 06.01.2023), s. 2.

Çalışma ve Sosyal İşler Komitesi toplantısında eşitlik ve verimlilik hedeflerinin dengelenmesinden bahsedilmiş,⁸¹⁹ ancak önerilen politikalar daha önce izini sürdüğümüz neoliberal stratejiden farklı olmamıştır. 1992 Konsey toplantısında da büyüme ve kalkınma başlıklarına sosyal ilerleme ifadesinin eklendiği, Daha Geniş Bir Temelde Sosyal Eylem başlığı çerçevesinde göç, kent, çevre ve kırsal sorunlar gibi daha geniş bir alanda eylemlilik gerekliliğinin dile getirildiği görülmüştür. Bununla birlikte hızlandırılmış yapısal reformlardan oluşan politika çerçevesinin temelde durduğu vurgulanmaya devam edilmiştir. Ayrıca ülkelerin “giderek daha fazla çok taraflı gözetime ve akran incelemesine/ülke değerlendirmesine tabi tutulacağı” belirtilmiştir. Bu ifade kanımızca OECD’nin neoliberal politikalar konusunda ülkeler üzerinde daha fazla kontrolcü olmaya yöneleceğini de yansıtmıştır. Ayrıca 1992 Konseyi’nde, bundan sonra ağırlık verilmesi istenen işgücü piyasalarındaki arz yanlı reformların, tek başına devletlerin sorumluluklarını aşacağı gerekçesi ile, sosyal ortaklar ve özel sektör ile işbirliği ile gerçekleştirilebileceğine işaret edilmiştir.⁸²⁰ Bu ifadeler işgücü piyasalarındaki kamu hizmetlerinin özel sektöre açılmasına dönük teşvik çabalarını örneklemiştir. Nitekim 1993 Konsey toplantısında özelleştirme konusu daha açık biçimde dile getirilmiş, taahhüt edilen makroekonomik politikalar arasında “uygun olduğu hallerde özelleştirme ve politikaların daha uyumlu hale getirilmesi yoluyla kamu sektörünün verimliliğinin artırılması” ifadesi yer almıştır.⁸²¹

1990’lı yılların ortalarına doğru pek çok ülkede arka arkaya krizlerin yaşanması, yapısal uyum politikalarına tepkilerin doğması, bazı ülkelerde ticarete korumacılık eğilimlerinin artması gibi gelişmeler çerçevesinde, Dünya Bankası’nda olduğu gibi

⁸¹⁹ OECD. (1992b), **a.g.e.**

⁸²⁰ OECD. (1992c), **The Council of the OECD Meeting Communiqué**, 18-19 May 1992, Paris: OECD., <http://www.g8.utoronto.ca/oecd/oecd92.htm> (Erişim Tarihi: 07.01.2023).

⁸²¹ OECD. (1993a), **The Council of the OECD Meeting Communiqué**, 2-3- June 1993, Paris: OECD., <http://www.g8.utoronto.ca/oecd/oecd93.htm> (Erişim Tarihi: 07.01.2023).

OECD’de de, bir taraftan sosyal konulara vurgular bir taraftan da küreselleşmenin önem ve faydalarına dair söylemler artmıştır.⁸²² Örneğin 1994 Konseyi’nde sürdürülebilir istihdamı artırabilecek, “hem sosyal eşitliğin hem de ekonomik verimliliğin sağlanmasına” yardımcı olabilecek önlemlerin teşvik edileceği ifade edilmiştir. Ancak öneriler, artık süreklileşen biçimde, esneklik, işgücünün vasıf ve becerilerinin geliştirilmesi, aktif işgücü piyasası politikaları çerçevesinde şekillendirilmiştir. Yine bu Konsey’de sosyal uyum ihtiyacının dikkate alınması gerektiği belirtilse de, bu konuda öne sürülen çözüm, her hükümetin kendi özel koşulları dahilinde, “geçici olarak teşvik edilmeye ihtiyaç duyanlar ve tüm çabalara rağmen uyum sağlamayı başaramayan insanlar” için “yeterli bir sosyal güvenlik ağı” olarak ifade edilmiştir. Bu sosyal güvenlik ağının sunacağı “makul yaşam standardı” ile “ekonomik ve sosyal hayata tam katılımın” sağlanmasının hedeflendiği belirtilmiştir. Ayrıca istihdam stratejisinin başarısının bireylerin ve firmaların inisiyatifine ve onların yenilikçi ve yaratıcı kapasitelerine bağlı olduğu vurgulanmıştır.⁸²³ Dünya Bankası’nda da benzerini görmüş olduğumuz bu çerçevede, piyasanın ihtiyaç duyduğu rekabet edebilir işgücünün oluşturulması çabalarını temsil etmiş, ayrıca sosyal ve ekonomik hakların bireyselleştirilmiş sorumluluğa indirgenmesi eğiliminin bir başka tipik yansımasını oluşturmuştur.

⁸²² Örnek için Bkz. OECD. (1994b), **The OECD Jobs Study: Facts, Analysis, Strategies**, Paris: OECD., <https://www.oecd.org/els/emp/1941679.pdf> (Erişim Tarihi: 07.01.2023).; OECD. (1994c), **Globalisation of Industrial Activities**, Joint Report by the Industry Committee and the Trade Committee, Paris: OECD., [https://one.oecd.org/document/OCDE/GD\(94\)60/En/pdf](https://one.oecd.org/document/OCDE/GD(94)60/En/pdf) (Erişim Tarihi: 07.01.2023).; OECD. (1996e), **Globalisation: What Challenges and Opportunities for Governments?**, Paris: OECD., [https://one.oecd.org/document/OCDE/GD\(96\)64/En/pdf](https://one.oecd.org/document/OCDE/GD(96)64/En/pdf) (Erişim Tarihi: 10.01.2023).

⁸²³ OECD. (1994a), **The Council of the OECD Meeting Communiqué**, 7-8 June 1994, Paris: OECD., <http://www.g8.utoronto.ca/oecd/oecd94.htm> (Erişim Tarihi: 07.01.2023).

OECD'nin bu yaklaşımı 1994 yılındaki Jobs Study başlıklı iş stratejisinde daha fazla somutlanmıştır.⁸²⁴ Cammack'ın ifadeleriyle bu strateji, “refah ve işgücü piyasası reformuna olan ihtiyacı” ele alan ve bugün apaçık ortada olan derin piyasalaşmanın evrensel politikalarının habercisi olmuştur.⁸²⁵ Nitekim bu belgede, McBride ve Williams'ın işaret ettiği gibi, “yüksek işsizliğe verilecek rasyonel yanıtın, ‘katılıkları’ azaltan ve esnekliği benimseyen daha liberal, piyasaya dayalı işgücü piyasası politikaları benimsemek olduğu” iddia edilmiştir.⁸²⁶ Ayrıca yazarlar bu stratejinin neoliberal politikaları teşvik etmeye yönelik ahlaki ikna çabalarının da önemli bir örneğini teşkil ettiğini ileri sürmüşlerdir.⁸²⁷ Gerçekten belgede uyum sağlamanın gelişme için tek yol olduğu, uyum süreci için ise yüksek derecede bir toplumsal fikir birliğine ihtiyaç duyulduğu belirtilmiştir.⁸²⁸ Toplumsal fikir birliği ifadesi kanımızca, yapısal uyum için sadece politikaların değil ideolojilerin de yapısal uyum programlarına toplumsal rıza üretecek doğrultuda değişmesi gerektiğine dönük bir imayı içermiştir. Başka bir deyişle söz konusu fikir birliği, ideolojik mücadele alanında hiç bir durumda terk edilemeyecek bir mevziye işaret etmiştir.

Söz konusu istihdam stratejisinin politika önerileri ise özetle şöyle olmuştur: i) Makroekonomik politikayı hem büyümeyi teşvik edecek hem de iyi yapısal politikalarla birlikte sürdürülebilir kılacak şekilde belirlemek. ii) Teknolojik bilgi birikiminin yaratılmasını ve yayılmasını geliştirmek. iii) İşçiler ve işverenlerle birlikte çalışma süresi esnekliğini artırmak. iv) İşletmelerin kurulması ve genişletilmesi önündeki

⁸²⁴ Dostal bu raporun, OECD'nin refah ve işgücü piyasası politikalarına ilişkin çalışmaları için uzun vadeli bir platform sağladığını, 1994 ve 2001 yılları arasındaki çoğu OECD belgesinin bu çalışmanın varsayımlarını referans noktası aldığını, bulgularını ve sonuçlarını tekrarladığını ifade etmiştir. Dostal, J. M. (2004), “Campaigning on Expertise: How the OECD Framed EU Welfare and Labour Market Policies-And Why Success Could Trigger Failure”, **Journal of European Public Policy**, 11(3): 440-460., s. 448.

⁸²⁵ Cammack, P. (2019), **a.g.e.**, s. 1.

⁸²⁶ McBride, S.; Williams, R. A. (2001), **a.g.e.**, s. 282.

⁸²⁷ McBride, S.; Williams, R. A. (2001), **a.g.e.**, s. 283.

⁸²⁸ OECD. (1994b), **a.g.e.**, s. 3-4.

engelleri ve kısıtlamaları ortadan kaldırarak bir girişimcilik ortamını beslemek. v) Özellikle genç işçilerin koşulları ve bireysel beceri düzeylerini yansıtmamasını önleyen kısıtlamaları kaldırarak ücret ve işgücü maliyetlerini daha esnek hale getirmek. vi) Özel sektörde istihdamın genişlemesini engelleyen iş güvencesi reformları yapmak. vii) Aktif işgücü piyasası politikalarını ve bunların etkinliğini güçlendirmek. viii) Eğitim ve öğretim sistemlerinde değişiklikler yoluyla işgücü becerilerini ve yeterliliklerini geliştirmek. ix) İşsizlik ve ilgili sosyal yardım sistemlerinde ve bunların vergi sistemiyle olan etkileşimlerinde hakkaniyet hedeflerine uygun ve işgücü piyasalarının verimli işleyişini çok daha az etkileyecek şekilde reform yapmak.⁸²⁹

Görüldüğü üzere bu stratejinin bütün politika önerileri Dünya Bankası politikaları ile ciddi benzerlikler taşımıştır. Bu ise Cammack'ın belirttiği gibi, daha rekabetçi emek ve sermaye piyasaları yaratacak, erken emeklilik ya da geniş devlet yardımlarını ortadan kaldıracak düzenlemelerin gelişmiş devletlere de dayatıldığının bir kanıtı olmuştur.⁸³⁰ Bu çerçevede 1994 İş Stratejisi, Dünya Bankası ve OECD'nin bu dönemde rekabetçi kapitalizmi küresel düzlemde ilerletmek için işbirliği içerisinde ve ortak bir strateji ile çalıştıklarını belgelemesi açısından da önem taşımıştır. Ayrıca belgedeki önerilerin hem gelişmiş ülkelerde hem de ülkemiz dahil pek çok ülkede neoliberal yapısal dönüşümün anahtar formülasyonları olarak kullanıldığı ve uygulandığı göz önüne alındığında, stratejinin hedeflerinin büyük oranda karşılığını bulmuş olduğu da söylenebilir.

Daha önce belirttiğimiz gibi bu dönemde dünyada yaşanan gelişmeler çerçevesinde OECD'de ekonomik ve sosyal sorunların daha fazla dile getirildiği, sosyal söylemlerin arttığı bir süreç yaşanmıştır. Örneğin kuruluş bu dönemde eşitsiz gelir dağılımına dikkat çekmiş, "daha fazla istihdam yaratarak, yoksulluğu ve dışlanmayı azaltarak, çevreyi koruyarak ve güveni artırarak" sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasından bahsetmiş,

⁸²⁹ OECD. (1994b), **a.g.e.**, s. 46-47.

⁸³⁰ Cammack, P. (2009b), **a.g.e.**, s. 44.

yoksullukla mücadele çerçevesinde kalkınma yardımlarını gözden geçirmiştir.⁸³¹ Ayrıca OECD bu yıllarda uluslararası işbirliği arayışını da daha fazla öne çıkarmıştır.⁸³² Nitekim 1996 yılında DAC tarafından 21. Yüzyılı Şekillendirmek: Kalkınma İşbirliğinin Katkısı başlığında, Birleşmiş Milletler konferanslarının tavsiyelerine dayanan, yoksulluğun azaltılması, temel eğitim, cinsiyet eşitsizliği, sağlık, çevre gibi başlıklarda somut, orta vadeli hedefleri ortaya koyan ve bu konularda uluslararası ortaklık çağrısında bulunan bir çalışma gerçekleştirmiştir.⁸³³ Bunun akabinde uluslararası sistemdeki diğer örgütlerle istişarelerde bulunulmuş, bu çalışmada ortaya konulan hedefler daha sonra 2000 yılında kabul edilecek olan Binyıl Kalkınma hedefleri için bir temel oluşturmuştur. Yine bu dönemde OECD ile G7 arasındaki ilişkiler de daha yakın işbirliği çerçevesinde gelişmiştir.⁸³⁴ Bütün bu çabalar küresel rekabetçi

⁸³¹ 1995 yılında DAC tarafından çıkarılan Yeni Küresel Bağlamda Kalkınma Ortaklıkları Bildirgesi, merkezinde yoksulluğun azaltılması olan kapsamlı bir kalkınma stratejisi (Kalkınma Ortakları Stratejisi) çağrısında bulunmuştur. Bu çalışma, ayrıca Binyıl Kalkınma Hedefleri'nin) detaylandırılması için zemin hazırlamıştır. OECD. (2011a), **a.g.e.**, s. 35-42.

⁸³² OECD. (1995b), **Recommendation of the Council on Improving the Quality of Government Regulation**, 9 March 1995, Paris: OECD., <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0278> (Erişim Tarihi: 07.01.2023).; OECD. (1996a), **The Council of the OECD Meeting Communiqué**, 21-22 May 1996, Paris: OECD., <http://www.g8.utoronto.ca/oecd/oecd96.htm> (Erişim Tarihi: 07.01.2023).

⁸³³ Bu belge Kalkınma Ortakları belgesi olarak de bilinmektedir. Bu stratejide hedefler şöyle belirlenmiştir: i) 2015 yılına kadar aşırı yoksulluk içinde yaşayan insanların oranını yarı yarıya azaltmak. ii) 2015 yılına kadar tüm ülkelerde evrensel ilköğretim sağlamak. iii) İlk ve orta öğretimde cinsiyet eşitsizliğini 2005 yılına kadar ortadan kaldırmak. iv) Bebekler ve beş yaşın altındaki çocuklar için ölüm oranını, gelişmekte olan her ülkede 2015 yılına kadar 1990 seviyesinin üçte ikisi oranında azaltılmak, aynı dönemde anne ölüm oranı dörtte üç oranında azaltılmak. vi) Güvenli ve güvenilir aile planlaması yöntemleri de dahil olmak üzere uygun yaştaki tüm bireylerin üreme sağlığı hizmetlerine mümkün olan en kısa sürede ve en geç 2015 yılına kadar birinci basamak sağlık sistemi aracılığıyla erişilebilir olmalarını sağlamak. vii) 2015 yılına kadar hem ulusal hem de küresel düzeyde çevresel kaynakların kaybındaki olumsuz eğilimleri etkili bir şekilde tersine çevirmek için 2005 yılına kadar sürdürülebilir kalkınma için ulusal stratejiler uygulamaya koymak. OECD. (1996d), **Shaping the 21st Century: The Contribution of Development Co-operation**, Development Assistance Committee, May 1996, Paris: OECD., <https://www.oecd.org/dac/2508761.pdf> (Erişim Tarihi: 10.01.2023).

⁸³⁴ Ventresca'ya göre, OECD ve G7 ilişkilerinin bu biçimde gelişmesinde, maliye politikasından işgücü piyasasının deregülasyonuna kadar pek çok konuyu içeren yapısal

kapitalizmin ilerletilmesi, sistemin yönetilebilirliği ve sürdürülebilirliğinin sağlanması için küresel yönetim düzlemindeki aktörlerin stratejilerini daha fazla ortaklaştıracak bir sürecin önünü açmıştır.

1996 yılında OECD ayrıca İş Stratejisi'ni yenilemiştir. Bununla birlikte yeni strateji esasında 1994 yılı iş stratejisinden çok farklılaşmamıştır. Zira bu belgede, 1994 yılından bu yana yürütülen çalışmaların 1994 belgesinin temel sonuçlarını doğruladığı ileri sürülmüştür.⁸³⁵ Stratejide yeni olan ise firma ve çalışanların sürekli yenilik yapmaları ve verimliliklerini artırmaları gerektiği vurgusu olmuştur.⁸³⁶ İşgücü piyasası politikalarının daha etkin hale getirilmesi için daha sıkı yönetsel düzenlemeler ile işsizlik yardımları arasında daha iyi koordinasyonun sağlanması, sosyal yardımlar ve vergi sistemlerinde reformlar yapılması, yaşam boyu eğitim çerçevesinde eğitim ve iş arasındaki yolların iyileştirilmesi gibi politikaları içeren önerilerle,⁸³⁷ sosyal politika uygulamalarına sınırlı ve hedefli bakan, işgücü piyasasında esnekliği teşvik eden, bu alanda arz yanlı neoliberal politikaları savunan, dil, söylem ve politika önerileri tekrarlanmıştır.

1996 yılında yayınlanan 2000'in Ötesinde: Yeni Sosyal Politika Gündemi-Sosyo Ekonomik Değişim ve Sosyal Politika Konuları Sekreteryası Bildirisi de ısrarla sürdürülen bu yaklaşımın bir başka örneği olmuştur. Bildiri, nakit transferlerdeki büyümeye işaret ederek, mevcut sosyal koruma sistemlerinin sürdürülebilirliği konusundaki endişelere dikkat çekmiştir. Bu çerçevede OECD stratejisinin amacının bağımlılık döngüsünü kırmak olduğunu belirterek, stratejinin pasif gelir desteğinden, işte olan veya işe girmeye çalışan kişilerin desteklenmesine geçmek olduğuna işaret

reformların uygulanmasıyla ilgili teknik konuların artan karmaşıklığının etkisi büyüktür. OECD bu çerçevede G7 politika yapımcılarının ekonomik ve politik programlarını uygulamak için aradıkları ham bilimsel materyaller (istatistikler, veri analizleri, ekonomik araştırmalar ve yumuşak güç önerileri) için önemli bir kurumsal kaynak işlevi görmüştür. Ventresca, R. (2018). **a.g.e.**, s. 320-321.

⁸³⁵ OECD. (1996c), **OECD Jobs Strategy: Pushing Ahead with the Strategy**, Paris: OECD., <https://web-archiv.e.oecd.org/2012-06-15/169126-1868601.pdf> (Erişim Tarihi: 10.01.2023)., s. 5.

⁸³⁶ OECD. (1996c), **a.g.e.**, s. 5.

⁸³⁷ OECD. (1996c), **a.g.e.**, s. 8-16.

etmiştir. Belgede ayrıca sosyal sigorta sistemlerinin temelini erozyona uğradığı belirtilerek, reform ‘gerekliliği’ vurgulanmıştır.⁸³⁸

Görüldüğü gibi sosyal ilerleme, sosyal eylem, kapsayıcılık gibi ifadelerle karşı⁸³⁹ Paye döneminde, Dünya Bankası’nda olduğu gibi OECD’de de serbestleşme, verimlilik, kârlılık, rekabet birincil hedefler olarak devam etmiş, diğer tüm politikalar dönemin gereklilikleri çerçevesinde, yine bu hedeflere uyumlu biçimde şekillendirilmiştir. Bu da işgücü piyasası politikalarının esnekleşme, aktif işgücü piyasası, beşeri sermayenin güçlendirilmesi ekseninde kurgulanmasını, sosyal korumanın en muhtaç olanlara asgari sosyal yardım çerçevesine sıkıştırılmasını, kamusal hizmetlerin (emeklilik, sağlık, eğitim, kamu istihdam hizmetleri gibi) piyasaya açılmasını içermiştir.

1996 yılında Donald J. Johnston⁸⁴⁰ Genel Sekreter olarak seçilmiş, bu görevi 2006 yılına kadar sürdürmüştür. Bu dönemde kuruluş coğrafi etkisini genişletmeye devam etmiş, Macaristan, Güney Kore, Polonya, Slovak Cumhuriyeti üyeliğe katılmış, diğer ülkelerle ve uluslararası organizasyonlarla ilişkiler de güçlendirilmiştir. Bu dönemde organizasyonu modernize etmek ve çıktı odaklı yapıya geçmek gibi amaçlarla kuruluş

⁸³⁸ Bu çerçevede yararlanıcıları teşvik eden gelir desteği düzenlemelerine doğru ilerlemek, sosyal yardım gelirine bağımlı olabilecek kişiler için istihdam sağlamak, gelir belirli bir düzeyin üzerine çıktığında gelir destek ödeneğinin geri çekmek, yaşlılara bakım verenlere destek sağlamak, hayatın daha erken dönemlerinde olanlar için politika müdahaleleri sunmak yönünde politikalar önerilmiştir. OECD. (1996b), **Beyond 2000: The New Social Policy Agenda**, Socio-Economic Change and Social Policy Issues Paper By The Secretariat, High-level Conference to be held at the Château de la Muette, Paris, 12-13th November 1996, Paris: OECD., [https://one.oecd.org/document/OCDE/GD\(96\)170/En/pdf](https://one.oecd.org/document/OCDE/GD(96)170/En/pdf) (Erişim Tarihi: 10.01.2023)., s. 3-4.

⁸³⁹ Bu dönemde öne çıkarılan katılımcı kalkınma yaklaşımı ve iyi yönetim konusu da bu yönelimle ve neoliberal politikaların coğrafi olarak da daha fazla yaygınlaştırılması çabalarıyla yakından ilişkilidir. Nitekim DAC 1992-93 yıllarında bu konularda çalışmalar yapmıştır. Bkz. Führer, H. (1996), **a.g.e.**, s. 59-61.; OECD. (1992a), Press Review, 1992 Report of The DAC Chairman, SG/PRESS(92)84, 27 November 1992, Paris: OECD., [https://one.oecd.org/document/SG/PRESS\(92\)84/En/pdf](https://one.oecd.org/document/SG/PRESS(92)84/En/pdf) (Erişim Tarihi: 07.01.2023).; OECD. (1993b), **DAC Orientations on Participatory Development and Good Governance**, December 1993, Paris: OECD., [https://one.oecd.org/document/OCDE/GD\(93\)191/En/pdf](https://one.oecd.org/document/OCDE/GD(93)191/En/pdf) (Erişim Tarihi: 07.01.2023).

⁸⁴⁰ Avukat olan Donald J. Johnston uzun yıllar siyasetle ilgilenmiş, ayrıca üniversitelerde hukuk dersleri vermiştir. <https://web-archiv.oecd.org/2012-06-14/82560-donaldjjohnstonoecdsecretary-generalfromjune1996tojune2006.htm>

içinde bazı düzenlemeler de yapılmıştır.⁸⁴¹ Ayrıca süreç içerisinde küreselleşme ve yapısal uyum politikalarına geliştirilen tepkiler ve kapitalizmin yönetilebilirliğine dair sorunların artması OECD'nin özellikle bilgi ve politika üretimi faaliyetlerine yansımıştır. Bu çerçevede kuruluşun iç değerlendirmelerinde dönemin endişelerine daha aktif yanıt verebilmek için, teorik argümanları somut ampirik analizlere dayandırmak, politika mesajlarını daha iyi iletmek gibi gereklilikler dile getirilmiştir.⁸⁴² Zira süreç içerisinde OECD, küreselleşme ve reformların faydalarına odaklanan vurgu ve çalışmalarını yoğunlaştırmıştır.⁸⁴³ Ayrıca Dünya Bankası'nda gördüğümüz gibi, yönetim ve kalkınma konularını öne çıkarmış,⁸⁴⁴ sürdürülebilir büyüme, karşılıklı bağımlılık, sosyal sermaye, sosyal uyum, sosyal dışlanma ile mücadele gibi söylemleri belirginleştirmiştir. Bunların yanı sıra teknolojik gelişmelere uyum, vergi rekabeti, yolsuzluk, rüşvetle mücadele, çevre sorunları gibi pek çok başlık çerçevesinde çalışma gündemini genişletmiştir.

Nitekim 1997 yılı Konseyi'nde küreselleşmenin fırsatlarından yararlanmak için teknolojinin ve bilginin, yenilik yapmanın önemi üzerinde durulmuş, dünyadaki gelir ve

⁸⁴¹ OECD. (2004b), **Getting to Grips with Globalisation: The OECD in a Changing World**, Paris: OECD., <https://www.oecd.org/about/31499355.pdf> (Erişim Tarihi: 15.01.2023)., s. 26-31.

⁸⁴² 1996 yılında gerçekleştirilen Küreselleşme ve 2020 ile Bağlantılar: OECD Ülkeleri için Zorluklar ve Fırsatlar konulu Uluslararası Üst Düzey Uzmanlar Toplantısı'nda, küreselleşme sürecinin zorluklarını, fırsatlarını ve bunların politika sonuçlarını analiz etmenin OECD çalışmalarında ana tema olduğu ifade edilmiştir. Bundan sonraki süreçte "küreselleşmeyi teşvik edecek, uyum ve adaptasyonu kolaylaştıracak politikalar tasarlama"nın OECD'nin merkezi görevi olmaya devam edeceği vurgulanmıştır. OECD. (1996f), **Globalisation and Linkages to 2020 Challenges and Opportunities for OECD Countries**, International High-Level Experts Meeting, Paris: OECD., [https://one.oecd.org/document/OCDE/GD\(96\)126/En/pdf](https://one.oecd.org/document/OCDE/GD(96)126/En/pdf) (Erişim Tarihi: 10.01.2023)., s. 11-12.

⁸⁴³ Örneğin 1997 yılında çıkarılan Düzenleyici Reform Raporu, reformlar düzgün yapıldığında verimliliği artırabileceğini, fiyatları düşürebileceğini, yeniliği teşvik edebileceğini ve ekonomilerin değişime uyum sağlama ve rekabetçi kalma becerilerini geliştirmeye yardımcı olabileceğini, çevre kalitesi, sağlık ve güvenlik gibi diğer önemli politika hedeflerini desteklemeye de yardımcı olabileceğini iddia etmiştir. OECD. (1997b), **The OECD Report on Regulatory Reform Synthesis**, Paris: OECD., <https://web-archive.oecd.org/2012-06-15/151878-2391768.pdf> (Erişim Tarihi: 10.01.2023).

⁸⁴⁴ Leimgruber, M.; Schmelzer, M. (2017). **a.g.e.**, s. 26-27.

fırsat eşitsizlikleri ve sosyal dışlanma endişesinden bahsedilmiştir. Bununla birlikte sunulan politika önerileri daha önceki yıllarda gördüklerimizden farklılaşmamıştır. Esneklik ve rekabet edebilirliğinin geliştirilmesi, çalışma sürelerine dair kısıtlamalarının kaldırılması, işgücü piyasası reformlarının sürdürülmesi, kamu harcamalarının kısılması, kamu yönetimi reformlarının gerçekleştirilmesi, beşeri sermayenin ve inovasyonun geliştirilmesi, aktif işgücü piyasası politikalarının uygulanması, ‘aktif yaşlanma’nın⁸⁴⁵ ve girişimciliğin teşvik edilmesi, emeklilik, sağlık, yaşlı bakım yardımlarında reform yapılması gibi öneriler dile getirilmiştir.⁸⁴⁶ Asya krizinin etkili olduğu 1998 ve 1999 yıllarında da bu öneriler sürdürülmüş,⁸⁴⁷ yönetim konusu⁸⁴⁸ da öne çıkarılmaya devam edilmiştir.⁸⁴⁹

⁸⁴⁵ Ulukan, 1994’den itibaren özellikle AB ve OECD tarafından çalışma, emeklilik ve yaşlanma arasındaki ilişkinin istihdam edilebilirlik ve yaşam boyu öğrenmeyi vurgulayan aktif yaşlanma söylemiyle şekillendirildiği bir dönem olduğuna dikkat çekmiştir. Ulukan’ın aktif yaşlanma söyleminin ortaya çıkışı ve gelişimine dair çalışması için bkz. Ulukan, U. (2019), “Kriz ve Yaşlıları İşe Koşmak: Avrupa Birliği’nin ‘Aktif Yaşlanma’ Yaklaşımı Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme”, **Emek Araştırma Dergisi (GEAD)**, 10(16): 23-38.

⁸⁴⁶ OECD. (1997a), **The Council of the OECD Meeting Communiqué**, 26-27 May 1997, Paris: OECD., <http://www.g8.utoronto.ca/oecd/oecd97.htm> (Erişim Tarihi: 10.01.2023).

⁸⁴⁷ 1999’da yayınlanan kalkınmayı destekleyen politika tutarlılığına ilişkin raporda da gelişmekte olan ülkelerde sürdürülebilir yüksek büyümenin üç temel unsuru olarak i) Piyasa odaklı sağlam ekonomi politikaları; ii) beşeri sermayeye güçlü yatırım ve yeterli sosyal güvenlik ağları dahil olmak üzere uygun sosyal politika çerçeveleri; iii) iyi yönetim gösterilmiştir. OECD. (1999b), **Policy Coherence Matters Promoting Development in a Global Economy**, Paris: OECD., [https://one.oecd.org/document/SG/LINKS\(99\)1/FINAL/En/pdf](https://one.oecd.org/document/SG/LINKS(99)1/FINAL/En/pdf) (Erişim Tarihi: 10.01.2023)., s. 4.

⁸⁴⁸ Nitekim 1999 Konseyi’nde yönetim başlığı üzerinde özel olarak durulmuş, kamu sektörü yönetimi, rüşvetle mücadele, düzenleyici reform, kurumsal yönetim, kamusal yaşamda etik ilkeler, yerel ve bölgesel yönetimler ve yönetime ilişkin küresel ilerlemenin göstergeleri üzerinde devam eden çalışmalara atıf yapılmıştır. OECD. (1999a), **The Council of the OECD Meeting Communiqué**, 26-27 May 1999, Paris: OECD., <http://www.g8.utoronto.ca/oecd/oecd99.htm> (Erişim Tarihi: 10.01.2023).

⁸⁴⁹ OECD. (1998), **The Council of the OECD Meeting Communiqué**, 27-28 April 1998, Paris: OECD., <http://www.g8.utoronto.ca/oecd/oecd98.htm> (Erişim Tarihi: 10.01.2023).; OECD. (1999a), **a.g.e.**

Ayrıca bu yıllarda OECD, uluslararası işbirliği çabaları ekseninde diğer uluslararası kuruluşların çalışmalarına destek vermiş,⁸⁵⁰ OECD'nin odakta durduğu bazı girişimler de dikkat çekmiştir. Örneğin DAC'ın 1996'da ortaya koyduğu kalkınma işbirliği hedefleri çerçevesinde yürütülen istişareler neticesinde 2000 yılında IMF, Dünya Bankası, BM, OECD ortaklığında Herkes İçin Daha İyi Bir Dünya: Uluslararası Kalkınma Hedeflerine Doğru İlerleme başlıklı ortak raporu yayınlanmış, Eylül 2000'de de Birleşmiş Milletler Binyıl Deklarasyonu ve Binyıl Kalkınma Hedefleri kabul edilmiştir.⁸⁵¹ Bu hedeflerin kabulünden sonra diğer uluslararası örgütlerde olduğu gibi, OECD'de de söz konusu hedeflere odaklı söylem ve girişimler artırılmıştır. Örneğin 2000 yılında DAC çalışmalarında ve OECD Konsey toplantısında yoksulluğun azaltılması, kalkınma işbirliğinin rolü, yönetim konuları öne çıkmıştır.⁸⁵² Konsey'de ayrıca sürdürülebilir kalkınma ve sosyal uyum başlıkları ele alınmıştır.⁸⁵³ Bu başlıklardaki politika önerilerinin temel dayanağı ise neoliberal OECD İş Stratejisi olmuştur. Dolayısıyla OECD sosyal uyumdan bahsetse de, mevcut politika yönelimlerinden şaşmamıştır. Örneğin pek çok insanı emeklilik hakkından uzaklaştıran emeklilik sistemi değişikliklerini “yaşlı insanların toplumda aktif rol oynayabilecekleri ve emeklilik kararlarında daha fazla esneklik kazanabilecekleri bir ortam yaratma”

⁸⁵⁰ Örneğin Dünya Bankası ve ILO'nun sosyal güvenlik ağı girişimine dair OECD de 'karşılabilir ve uygun' sosyal güvenlik ağlarının geliştirilmesinin önemi üzerinde durmuş, temel çalışma standartlarına ilişkin ILO deklarasyonuna da destek verilmiştir. OECD. (1999b), **a.g.e.**, s. 17-19.; OECD. (1998), **a.g.e.**,

⁸⁵¹ OECD. (2011a), **a.g.e.**, s. 41-43.

⁸⁵² 2000 yılında DAC, Binyıl Kalkınma hedeflerine ulaşmak için temel eylemleri özetleyen Yoksulluğun Azaltılması için Ortaklık: Taahhütten Uygulamaya Bir Politika Bildirisi'ni yayınlamıştır. OECD. (2011a), **a.g.e.**, s. 41-43.

⁸⁵³ Örneğin gelişmekte olan ülkelerin küreselleşmenin fırsatlarından tam olarak yararlanması için politika tutarlılığının önemine değinilmiş, OECD Politika Tutarlılığı Kontrol Listesi geliştirilmesine karar verilmiştir. OECD. (2000), **The Council of the OECD Meeting Communiqué**, 26-27 June 2000, Paris: OECD., <http://www.g8.utoronto.ca/oecd/oecd2000.htm> (Erişim Tarihi: 10.01.2023).

ifadeleriyle,⁸⁵⁴ kamusal sağlık hizmetlerini piyasaya açan sağlık alanındaki düzenlemeleri ise “iyi sağlık, herkes için erişilebilir ve karşılanabilir olmalıdır” ifadeleriyle teşvik etmeyi sürdürmüştür.⁸⁵⁵

2001 ve 2002 Konsey toplantılarında ise OECD’nin rolüne dair değerlendirme süreci yürütülmüştür.⁸⁵⁶ Bu değerlendirmelerde OECD’nin küresel yönetim düzlemindeki gelecekteki rolünün öne çıkarılması istekliliği belirleyici olmuş, bu da sonraki yıllarda OECD’nin bilgi üretim merkezi ve küresel forum özelliklerinin daha

⁸⁵⁴ Yaşlılık çağındaki insanları toplumda aktif bir rol üstlenmeye teşvik ettiği iddia edilen bu anlayışın yaratabileceği yıkıcı sonuçlara dair bir örneğin, Fleming’in anlatımı çerçevesinde burada sunulması kanımızca anlamlı olacaktır:

“*Dawn Amos*, Birleşik Krallık’ın Essex kentinde Yaşayan 67 yaşında bir kadındı. Bir süredir kronik akciğer rahatsızlığından mustarıpti ve nefes almakta zorlanıyordu. *Dawn* hastalık yardımına hak kazanmış biri olarak tedavi ihtiyaçlarını karşılamak üzere haftalık 55,10 ile 82,30 sterlin arasında değişen bir ödenek alıyordu. Kocasının (serbest çalışan bir cam temizleyicisi) anlattığına göre karısı kötü günlerinde bahçenin sonuna kadar yürüyemiyordu. Ama *Dawn* ile ailesinin yüz yüze olduğu tek kaygı bu değildi. *Çalışma ve Emeklilik Dairesi*, *Dawn*’un durumundaki insanları tekrar işgücüne katmak için girişimde bulunma kararı almıştı. Hatta Bakan, bu projeye ilgili, çalışmanın işsizlere musallat olan hastalıkları tedavi edebileceğini bile savunmuştu:

Yeterince dikkat sarf etmediğimize inandığım bir konu var: Çalışmanın sağlık için ne kadar iyi olduğu. Çalışmak insan sağlığını korumanın yanında, hastalandığında da iyileşmesine yardım edebilir. Dolayısıyla, sistemin hasta olan insanları nasıl desteklediğini ve işe dönmelerine yardım ettiğini dikkate almamız doğru bir yaklaşım olur.

Dawn Amos’un ödeneğinden sorumlu daire, 17 Kasım 2015’te, onun sağlık ödemelerine ve çalışmaya uygunluk durumuna ilişkin önceki kararı bozdu. Uygulanmakta olan tedaviye, test sonuçlarına ve mevcut hastalık belirtilerine dayanılarak, *Dawn*’a, yeniden işgücüne katılabilecek durumda olduğunu bildiren bir mektup gönderildi. Durumu çalışmaya uygundu. Bu gelişme, bakımını finanse eden *Bakım Ödeneği* için uygun şartlara sahip olmaması anlamına geliyordu. Mektubun örtülü anlamı oldukça netti. *Dawn Amos* CV’sinin tozunu silkelemeli ve mali açığı kapatmanın bir yolunu bulmak üzere sokaklara düşmeliydi. Fakat resmi mektup *Amos*’un evine ulaştığında *Dawn* evde olmadığı için mektubu alamadı, çünkü bir sorun vardı. *Dawn* ölmüştü. (...) Resmi kaynaklardan yapılan açıklamaya göre, Aralık 2011 ile Şubat 2014 arasında durumu ‘çalışmaya uygun’ görülerek yardım ödenekleri kesilen 2380 kişi hayatını kaybetmişti. (...) *Atos* ve *Capita* adlı özel taşeron firmalar, ‘çalışmaya uygunluk’ testleri yaparak 2013 ile 2016 arasında 507 milyon sterlin kazandılar”. Fleming, P. (2019), **a.g.e.**, s. 97-98.

⁸⁵⁵ OECD. (2000), **a.g.e.**

⁸⁵⁶ OECD. (2001), **a.g.e.**; OECD. (2002), **The Council of the OECD Meeting Communique**, 15-16 May 2002, Paris: OECD., <http://www.g8.utoronto.ca/oecd/oecd2002.htm> (Erişim Tarihi: 15.01.2023).

fazla öne çıkmasıyla somutlaşmıştır.⁸⁵⁷ Ayrıca bu toplantılarda sürdürülebilir kalkınma, yoksullukla ve sosyal dışlanma ile mücadele vurguları devam etmiş, bunun yanı sıra daha sonra ILO’da göreceğimiz *decent work*-insana yakışır iş gündemi ekseninde ‘herkese iş ve kariyer fırsatları yaratma’ konusu öne çıkarılmıştır. 2001 Konseyi’nde “süreklileşmiş düşük gelirlerin, çalışma ve öğrenme fırsatlarının olmamasının, kaliteli kamu hizmetlerine erişim eksikliğinin” sürdürülebilir kalkınmayı engellediğinin belirtilmesi⁸⁵⁸ ise kanımızca dikkat çekici olmuştur. Zira yıllarca reel ücretlerin düşürülmesini telkin etmiş olan OECD’nin gelinen noktada bunu bir sorun olarak vurgulaması, yıllardır ısrarla sürdürülen ve OECD’nin de teşvik ettiği politikaların yarattığı sorunların, yol kazaları gibi sunulduğuna işaret etmiştir.

2003 yılında bazı ülkelerde devam eden ekonomik kriz nedeniyle uluslararası ekonomik ortam belirsiz olduğundan, bu yılki Konsey’de OECD gündeminin odak noktası büyüme, kalkınma ve güvenin yeniden sağlanması olarak belirlenmiştir. Konsey’de sosyal politika reçeteleri geçmişten farklılaşmamış, ancak işgücü piyasası esnekliği ve savunmasız işçilerin korunması arasında doğru ‘denge’ kurulması gerekliliğine dönük ifadelere yer verilmiştir.⁸⁵⁹ Bununla birlikte daha önce Dünya Bankası’nda da gördüğümüz gibi, ana hedefleri küresel rekabetçi kapitalizmin ilerletilmesi olan ve tüm politikalarını bu hedefler üzerine inşa eden OECD’nin denge vurguları da esasında piyasa lehine bir dengesizlik durumunu içermiştir. Bu durum 2004 yılı OECD Konseyi’ndeki vurgularda açık biçimde görülmüştür. Krizin arkasından hafif toparlanmanın yaşandığı bu yıl, özellikle kamu harcamaları üzerinde nüfusun

⁸⁵⁷ Nitekim özellikle 2000’li yıllarda OECD’nin forum mekanizmalarının, işbirliği yöntemlerinin işlerliği artmış, küresel katılımlı bir dizi girişim gerçekleştirilmiştir. 2001 yılında 28, 2002 yılında 34 ve 2003 yılında 41 Küresel Forum toplantısı yapılmıştır. OECD. (2004b), **a.g.e.**, s. 11.

⁸⁵⁸ OECD. (2001), **The Council of the OECD Meeting Communiqué**, 16-17 May 2001, Paris: OECD., <http://www.g8.utoronto.ca/oecd/oecd2001.htm> (Erişim Tarihi: 10.01.2023).

⁸⁵⁹ OECD. (2003), **The Council of the OECD Meeting Communiqué**, 29-30 April 2003, Paris: OECD., <http://www.g8.utoronto.ca/oecd/oecd2003.htm> (Erişim Tarihi: 15.01.2023).

yaşlanmasıyla ilgili artan baskılara işaret edilerek, krizde uygulanan genişletici maliye politikalarının geri alınması gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca emeklilik yaşının yaşam beklentisine bağlanması ve emeklilik için gelir kaynaklarının çeşitlendirilmesi gibi konular üzerinde durulmuş, bireysel emekliliğin bazı ülkelerde daha önemli bir rol oynayacağı ifade edilmiştir. Sağlık hizmetlerinde de maliyet etkinliği konusuna odaklanılmış, özel sağlık sigortaları ve önleyici bakımın etkinliğini artırmak için alternatif mali stratejiler tartışılmıştır.⁸⁶⁰ Bütün bunlar bir taraftan sosyal uyum, sosyal içerme gibi söylemler öne çıkarılırken, bir taraftan da kriz sürecinde ilk gözden çıkarılanın sosyal harcamalar olduğunu, sağlık ve emeklilik sistemdeki neoliberal dönüşümlerin OECD tarafından son sürat teşvik edildiğini göstermiştir.

Daha sonraki yıllarda yıkıcı sonuçlarını deneyimlediğimiz bu öneriler sürdürülürken, küreselleşmenin faydalarına odaklanılması gerektiği de vurgulanmıştır. Örneğin 2005 Konsey tebliğinde OECD'nin görevinin, geride kalma riski taşıyanların ihtiyaçlarını karşılarken, serbest piyasaların fırsatlarından yararlanarak, onu kapsayıcı ve sürdürülebilir hale getirmek olduğu belirtilmiştir. Ayrıca küreselleşmenin “hem kaçınılmaz hem de arzu edilir” olduğu ifade edilmiş, bununla birlikte henüz yeterince piyasalaşamamış hizmet sektöründeki alanlara işaret edilerek⁸⁶¹ özelleştirmelerin ve serbestleşmenin ilerletilmesi istenmiştir.⁸⁶²

⁸⁶⁰ OECD. (2004a), **The Council of the OECD Meeting Communiqué**, 13-14 May 2004, Paris: OECD., <http://www.g8.utoronto.ca/oecd/oecd2004.htm> (Erişim Tarihi: 15.01.2023).

⁸⁶¹ Bu kapsamda hizmet sektörünün, istihdamı, üretkenliği ve yenilikçiliği artırmak için kullanılmayan büyük bir potansiyele sahip olduğu, bu nedenlerle hizmet sektöründe reform yapmanın elzem olduğu ifade edilmiştir. 2003 yılındaki Konsey'in isteği ile hizmet sektörü için gerçekleştirilen ve 2005 yılındaki toplantıya sunulan rapor için bkz. OECD. (2005b), **Growth in Services Fostering Employment, Productivity and Innovation**, Meeting of the OECD Council at Ministerial Level 2005, Paris: OECD., <https://web-archiv.e.oecd.org/2012-06-15/152561-34749412.pdf> (Erişim Tarihi: 15.01.2023).

⁸⁶² OECD. (2005a), **The Council of the OECD Meeting Communiqué**, 3-4 May 2005, Paris: OECD., <http://www.g8.utoronto.ca/oecd/oecd2005.htm> (Erişim Tarihi: 15.01.2023).

Süreç ilerledikçe, Dünya Bankası'nda gördüğümüz gibi, OECD'de de 'denge' vurguları artmış, bunun yanı sıra düzenleyici devlet anlayışı çerçevesinde Post Washinton Uzlaşısı'nın yaklaşımını yansıtan çerçeve belirginleşmiştir. Örneğin Genel Sekreter Johnston'ın 2006 yılındaki konuşmalarında, hükümetlerin temel rolünün ekonomik ve sosyal ilerlemenin altında yatan üçgen bir paradigmanda uygun dengeyi bulmak olduğuna işaret edilmiştir. Buna göre üçgenin bir köşesinde ekonomik büyüme, diğerinde sosyal uyum ve üçüncüsünde iyi yönetim vardır. Johnston, denge çubuğu tutan ip cambazı benzetmesini kullanarak, devletlerin denge çubuğunu tutan aktör olarak ekonomik büyüme ve sosyal uyum arasında dengeyi yönetimle sağlaması gerektiğini belirtmiştir. Buna göre devlet "ekonomik birimlere neyin peşinden koşacaklarını söylemekle değil", kendi amaçlarını seçen ve onların peşinden koşan özerk aktörlerle dolu bir pazarda tarafsız "bir hakem ve kamu malları sağlayıcısı" olarak hareket etmelidir.⁸⁶³ Bir başka deyişle istenen devlet, kesinlikle eski kamucu ve müdahaleci devlet değildir. Piyasaların uyum içerisinde çalışması için görevler üstlenen devlettir. Ayrıca Johnston, devletlerin ekonomik büyüme ve sosyal uyum arasında dengeyi sağlayamadığı hallerde toplumsal ilerlemenin yavaşlayacağına veya duracağına, hatta aşırı uçta şiddete ve hatta devrimlere yol açacağına dikkat çekmiştir.⁸⁶⁴ Bu ifadeler, Dünya Bankası'nda olduğu gibi OECD'de de, temel kaygıların dönüp dolaşıp kapitalizmin ilerletilmesi ve yönetilebilirliğinin sağlanmasına dair endişelerde düğümlendiğinin bir başka örneğini sunmuştur.

⁸⁶³ Johnston, D., J. (2006a), "Public Finances and Social Harmony in China", Speech at the China Development Forum 2006 China: Promoting Social Harmony and Development Beijing, 19-20 March 2006, Paris: OECD., <https://web-archive.oecd.org/2012-06-15/145896-36325649.pdf> (Erişim Tarihi 04.01.2023). s. 1.; Johnston, D., J. (2006b), Governance in the 21st Century: Perspectives for Partnerships, Speech at the VII Annual International Scientific Conference 'Modernisation of the Economy and the State', State University-Higher School of Economics, Moscow, 4 April 2006, Paris: OECD., <https://web-archive.oecd.org/2012-06-15/145706-36440651.pdf> (Erişim Tarihi 04.01.2023)., s. 1-3, 8.

⁸⁶⁴ Johnston, D., J. (2006a), **a.g.e.**, s. 1.; Johnston, D., J. (2006b), **a.g.e.**, s. 1-3.

Özetle bu yıllarda Post Washington Uzlaşısı yaklaşımının OECD’de de benimsendiği, bu çerçevede bazı söylem ve politika değişikliklerinin gündeme geldiği görülmüştür. Ancak, daha önce de tartıştığımız gibi, bir bütün olarak bakıldığında Post Washington Uzlaşısı, geçmiş dönemden ve neoliberalizmden ciddi bir kopuşu ifade etmemiştir. Nitekim 2006 yılı Konseyi’nde her zaman olduğu gibi serbestleşmeye vurgu yapılmış, geride kalma eğiliminde olan OECD ülkelerinde yapısal reform hızının artırılması gerektiği üzerinde durulmuştur. Bununla birlikte bu toplantıda sosyal hedefler ve ekonomik önceliklerin çekişmesi halinde politika hedeflerinin nasıl uzlaştırılacağı konusu da tartışılmıştır.⁸⁶⁵

2006 yılında OECD’de ayrıca Genel Sekreter değişimi gerçekleşmiş ve José Angel Gurría⁸⁶⁶ bu göreve gelmiştir. 2021 yılına kadar süren Gurria dönemi, çoğunluğu 2008 krizi ve sonrası yılları içeren ve OECD’de dikkat çekici değişimleri yansıtan bir süreç olmuştur. Bu dönemin büyük kısmı bir sonraki alt bölümde değerlendirilecektir. Bununla birlikte 2007 yılı Konseyi, hem daha sonra yaşanacak değişimlere dair ipuçlarını taşıması, hem de küresel krize doğru adım adım ilerlenirken OECD’nin üzerinde durduğu genel politika hattını özetlemesi açısından önemlidir. Yenilik: OECD Büyüme ve Eşitlik Gündemini İlerletmek başlığında gerçekleştirilen bu Konsey’de, OECD’nin küresel erişimini, politika etkisini ve ilgi düzeyini daha da genişletme gereği kabul edilmiştir.⁸⁶⁷ Gurria da toplantıda, küresel ekonomik konularda diyalog merkezi

⁸⁶⁵ OECD. (2006), **The Council of the OECD Meeting Communique**, 23-24 May 2006, Paris: OECD., <http://www.g8.utoronto.ca/oecd/oecd2006.htm> (Erişim Tarihi: 15.01.2023).

⁸⁶⁶ Esasen ekonomist olan Gurría, ülkesi olan Meksika’da 1990’larda kamuda üst düzey görevlerde bulunmuştur. OECD Genel Sekreterliğini 2006-2021 yılları arasında yürütmüştür. <https://www.oecd.org/about/secretary-general/former-oecd-secretary-general-angel-gurria-cv.htm>

⁸⁶⁷ Bu çerçevede OECD için stratejik öneme sahip ülkeler ve bölgelerle ve ayrıca G8 ile olan ilişkilerin güçlendirilmesi vurgulanmıştır. Genişlemiş olan kuruluşun gereksinimleri çerçevesinde OECD içerisinde finansman reformu üzerinde de değerlendirmelerde bulunulmuştur. Bkz. OECD. (2007a), **The Council of the OECD Meeting Communique**, 15-16 May 2007, Paris: OECD., <http://www.g8.utoronto.ca/oecd/oecd2007.htm> (Erişim Tarihi: 15.01.2023).; OECD.

olarak rol oynayabilecek daha kapsayıcı bir organizasyon olmak için stratejik bir vizyon gerektiğine işaret etmiştir.⁸⁶⁸ Ayrıca Konsey’de küreselleşme, ekonomik büyümenin önemli bir motoru olarak vurgulanmış, piyasalarda serbestleşme ve entegrasyona ihtiyaç duyulduğu belirtilmiştir. Bunun yanı sıra uyum sürecinin güçlüklerinden ve bir çok ülkenin küreselleşmenin faydalarından yararlanamadığından bahsedilmiştir.⁸⁶⁹ Bütün bu çerçeve OECD’nin stratejilerinde bazı değişikliklere yöneleceğinin işaretlerini de içermiştir.

Bu alt bölümde ele aldığımız dönemde OECD, küresel rekabetçi kapitalizmin ilerletilmesi hedefi etrafında seferber olmuş, küreselleşme sürecine dair ikna çabalarını yoğunlaştırmış, hem üyelerini hem de temasta olduğu ülkeleri kapitalist gelişmenin temel hedeflerine yönelten bir siyasi, ekonomik, sosyal işleyiş yörüngesine sokmaya çalışmıştır. Bu çerçevede gelişmiş ekonomilere küresel rekabet koşullarından şaşmamaları ve kapitalizmin gerekliliklerine göre gerekirse bazı yan hususları yeniden şekillendirmeleri için danışmanlık yapmış, diğer ülkelerde de serbestleşme ve kapitalist entegrasyon yönünde kontrolcü ve ısrarcı bir teşvik süreci yürütmüştür. Bütün bu faaliyetlerini ise küresel bir forum olma, araştırma ve bilgi üretimi süreçlerine odaklanma, politika önerileri geliştirme, politika danışmanlıkları yürütme, ülke değerlendirmeleri gibi yumuşak güç mekanizmalarını etkinleştirme gibi pek çok farklı yolla gerçekleştirmiştir.

(2007b), **Council Resolution on Enlargement and Enhanced Engagement**, 16 May 2007, Paris: OECD., <https://www.oecd.org/legal/41462458.pdf> (Erişim Tarihi: 15.01.2023).; OECD. (2007c), **A General Procedure for Future Accessions**, 10-13 May 2007, Paris: OECD., [https://one.oecd.org/document/C\(2007\)31/FINAL/en/pdf](https://one.oecd.org/document/C(2007)31/FINAL/en/pdf) (Erişim Tarihi: 10.01.2023).

⁸⁶⁸ Gurria, OECD’nin iyi politikaları teşvik etme ve uygulamayı kolaylaştırma konusunda daha ileri gitmesi gerektiğini belirtmiş, küresel zorluklara uyumlu yanıtlar geliştirmek için OECD’nin daha proaktif, açık ve temsiliyetçi olması gerektiğini vurgulamıştır. OECD. (2007a), **a.g.e.**

⁸⁶⁹ OECD. (2007a), **a.g.e.**

2008 krizine gelindiği noktada OECD, Cammack'ın belirttiği gibi, dünya kapitalizminin sürekli gelişmesine yanıt veren tam teşekküllü bir küresel proje olarak⁸⁷⁰ somutlaşmıştır. Carroll'ın “rekabetçi kapitalist sosyal ilişkileri gerçek anlamda küresel ölçekte aşılacak”⁸⁷¹ olarak ifade ettiği bu süreç, sosyal politika önerilerinde kendisini açık biçimde göstermiştir. Nitekim OECD, işsizlik sorununa ülkelerin ekonomik değişime uyum sağlama ve yenilik yapma konusundaki yetersizliklerine atıfla bakmış, bu çerçevede işgücü piyasasını serbestleştirecek ve esnekleştirecek düzenlemeleri önermiş, rekabet edebilirliği ve verimliliği güçlendirebileceği iddiası ile insana yatırım, eğitim, beceri geliştirme, işe yerleştirme hizmetlerinin geliştirilmesi gibi başlıkları öne çıkarmaya, aktif işgücü piyasası politikalarını vurgulamaya devam etmiştir. Ayrıca bu dönemde sosyal söylemleri öne çıkarsa da, sosyal harcamaları büyümenin önünde bir engel olarak görmeyi, sosyal yardım ve nakit transferleri öncelikli uygulamalar olarak ele almayı, bunların işgücü piyasalarına aktif katılımı sağlayacak programlara eklenmesi gerektiğini vurgulamayı sürdürmüştür. Bütün bunların yanı sıra sosyal politikada daha derin piyasalaşmayı teşvik etmiş,⁸⁷² sağlık, emeklilik, istihdam hizmetleri gibi pek çok alanın metalaştırma süreçlerine açılmasına dönük ısrarlarını yinelemiştir. Bu uygulamalar yoluyla hem işgücü maliyetlerinin azalacağını, hem de verimliliğin artırılabileceğini ve dolayısıyla kârlılığın sağlanacağını iddia etmiştir. Bütün bu çerçeve OECD'nin, Cammack'ın ifadeleriyle “sermayenin emek üzerindeki hegemonyasının” sürdürülmesi ve güçlendirilmesi hedefinden⁸⁷³ bu süreçte de şaşmadığına işaret etmiştir.

⁸⁷⁰ Cammack, P. (2019), **a.g.e.**, s. 8.

⁸⁷¹ Carroll, T. (2012), Working on, Through, and Around the State: The Deep Marketisation of Development in the Asia Pacific, **Journal of Contemporary Asia**, 42 (3): 378-404., s. 381.

⁸⁷² Carroll, T.; Jarvis, D. S. L. (2015), The New Politics of Development: Citizens, Civil Society, and the Evolution of Neoliberal Development Policy, **Globalizations**, 12(3): 281-304., s. 283.

⁸⁷³ Cammack, OECD'nin 1961-2001 yıllarına dair yaptığı değerlendirmede, kuruluşun dünya piyasalarının sürekli gelişimi üzerine kurulu serbest bir küresel rekabet

Neticede konjektürel bazı söylem ve politika değişiklikleri olsa da, Dünya Bankası gibi OECD'nin sosyal politika anlayışında geçmiş dönemden ciddi bir farklılık olmamıştır. Bu durum şimdiye kadar ele aldığımız uluslararası kuruluşların temel hedef ve yönelimlerinin bir tür uzlaşmaya dayandığını da bir kez daha göstermiştir.

3.4. 2008 KRİZİNDEN PANDEMİYE

2008 krizi ve sonrası OECD için mevcut politikalarının ve örgütsel kapasitesinin sınandığı yıllar olmuştur. Bu süreçte G20'nin etkinliğini artırması⁸⁷⁴ ilk başlarda OECD'nin rolüne ilişkin bazı endişelere neden olsa da, zaman içerisinde kuruluş bu tür organizasyonlara danışmanlık yapma rolünü ilerletmiş, küresel yönetim düzlemindeki diğer aktörlerle işbirliklerini güçlendirmiş ve Batı dışındaki ülkelerle ilişkilerini artırmıştır.⁸⁷⁵ 2010'da Şili, Estonya, İsrail, Slovenya, 2016'da Letonya, 2018'de Litvanya, OECD üyeliğine dahil olmuştur.⁸⁷⁶ Ayrıca kriz sürecinin içerdiği çok boyutlu zorluklar, kuruluşun ilgilendiği konuları genişletmiş, veri toplama, analiz, bilgi, rapor ve

edebilirlik doktrinine bağlı olduğunu ortaya koymuş, OECD muhakemesinin temel unsurunun üyelerinin “sermayenin emek üzerindeki hegemonyasını güvence altına almak için”, korumacılıktan vazgeçmeleri, rekabeti benimsemeleri ve özellikle işgücü piyasalarına ve sosyal politikalarda iç reformları gerçekleştirmeleri olduğunu vurgulamıştır. Cammack, P. (2019), **a.g.e.**, s. 1.

⁸⁷⁴ Esasen 1997'deki Asya ve 1998'deki Rusya krizlerinin ardından 1999 yılında Maliye Bakanları ve Merkez Bankası Başkanları düzeyinde oluşturulmuş olan G20, gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomiler arasında gayri resmi diyalog için kalıcı bir foruma duyulan ihtiyacı vurgulayan G7 içindeki tartışmalardan doğmuştur. G-20 liderler düzeyindeki ilk toplantısını 2008 yılında yapmıştır. <https://www.mfa.gov.tr/g-20-tr.tr.mfa>; Wouters, J.; Van Kerckhoven, S. (2011), “The OECD and the G20: An Ever Closer Relationship?”, Leuven Centre for Global Governance Studies Working Paper, No. 71, <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1898704> (Erişim Tarihi: 30.01.2023)., s. 9.

⁸⁷⁵ Clifton ve Diaz-Fuentes, onlarca yıldır Batılı kapitalist ekonomilerin kulübü gibi çalışan bir organizasyonu daha kapsayıcı ve heterojen bir örgütlenmeye dönüştürme çabalarının kolay olmadığını belirtmişlerdir. OECD'de uygulamada Batı'ya olan tarihsel bağımlılığının yapışkan hale geldiğini, bunun kuruluşun dünyanın geri kalanının ihtiyaçlarına cevap verme kapasitesini sınırlandırdığını iddia etmişlerdir. Clifton, J.; Diaz-Fuentes, D. (2011), The OECD and Phases in the International Political Economy-1961–2011, **Review of International Political Economy**, 18 (5): 552-569., s. 554.

⁸⁷⁶Bkz. <https://www.oecd.org/about/members-and-partners/>

politika üretim süreçlerindeki faaliyetleri de yoğunlaşmıştır. OECD bu dönemde güncel kapitalist gelişme programlarını meşrulaştırmaya, küresel rekabetçi kapitalizmin ilerlemesi çerçevesinde politika önerileri sunarak itibar kazanmaya, uluslararası bir tartışma ve politika forumu olarak öne çıkmaya çalışmıştır.

Küresel krizin ilk şokunun yaşandığı 2008 yılında OECD, üye ülkelerinin krize daha dayanıklı olduğunu iddia etmiş, bu başarıyı yapısal uyum programlarına bağlamıştır.⁸⁷⁷ Aynı yıl, eşitsizlik, yoksulluk, iklim krizi gibi zorluklara dikkat çekmiş,⁸⁷⁸ ayrıca hem kriz koşullarına hem de sonrasındaki değişime ayak uydurmak için araştırma, bilgi ve politika üretmeyi amaçlayan Ekonomik Zorluklara Yeni Yaklaşımlar (*New Approaches to Economic Challenges-NAEC*) adında bir merkez oluşturmuştur.⁸⁷⁹ 2009 yılında ise krizin öngörülenden daha derin etkilere yol açacağına anlaşılmasıyla birlikte, Genel Sekreter Gurria, krizin iki ekseninde politika tepkisi gerektirdiğini belirtmiştir. Buna göre ilk tepki acil olarak talebi canlandırmak, krizin sosyal etkisini ele almak ve finansal sistemi onarmaktır. İkinci tepki ise krizden çıkışın daha güçlü, daha sürdürülebilir bir ekonomik büyüme paradigmasına doğru olması için, bu amaçlara dönük faaliyet ve politikaları yönlendirilmek ve bunların tutarlılığını sağlamaktır.⁸⁸⁰

⁸⁷⁷ OECD. (2008a), **The Council of the OECD Meeting Communiqué**, 4-5 June 2008, Paris: OECD, <http://www.g8.utoronto.ca/oecd/oecd2008.htm> (Erişim Tarihi: 15.01.2023).

⁸⁷⁸ 2008 yılında OECD ülkelerinin çoğunda gelir dağılımının kutuplaşmasını gösteren *Growing Unequal? Income Distribution and Poverty in OECD Countries* başlıklı bir rapor yayınlanmıştır. Bu raporun Türkçe özeti için bkz. OECD. (2008b), **Growing Unequal? Income Distribution and Poverty in OECD Countries Summary in Turkish**, Paris: OECD., <https://www.oecd.org/els/soc/41521804.pdf> (Erişim Tarihi: 15.01.2023).

⁸⁷⁹ OECD. (2020a), **The OECD at 60**, Paris: OECD., https://read.oecd-ilibrary.org/view/?ref=1059_1059103-who5k2wv7w&title=OECD-at-60 (Erişim Tarihi: 10.01.2023), s. 15.

⁸⁸⁰ Gurria, J. A. (2009), Statement at the Spring 2009 Meetings of the International Monetary and Financial Committee, Washington D.C., 25 April 2009, Paris: OECD., <https://web-archiv.oecd.org/2012-06-14/68086-statementbyoecdsecretary-generaltotheinternationalmonetaryandfinancialcommittee.htm> (Erişim Tarihi: 10.01.2023).

Ayrıca kriz ile birlikte, Dünya Bankası'nda olduğu gibi OECD'de de dünya ekonomisinin işleyişine dair yeniden düşünmek gerektiği belirtilmiş, bununla birlikte sorunların sistemden değil, yanlış uygulamalardan kaynaklı olduğu anlayışı öne çıkarılmıştır. Bu çerçevede iyi politikaların, piyasa temelli ekonomiyi destekleyen politikalar olduğu iddia edilmiştir.⁸⁸¹ Nitekim McBride ve Merolli, OECD'nin kriz sonrası stratejisinde krizlerden kaçınmak için düzenleme ihtiyacını kabul ettiğini, bununla birlikte sunduğu planının temelini piyasaların serbestleştirilmesini ve kamu mülkiyetinden çıkışı teşvik etmeye yöneldiğini belirtmişlerdir.⁸⁸² Gerçekten bu yıllardaki Konsey toplantılarında krizin temel nedenleri, dengesiz küresel büyüme, finans sektöründe düzenleme ve denetimde yaşanan başarısızlıklar olarak sunulmuş, piyasa ilkelerine dayalı serbest bir dünya ekonomisini korumak için düzenlemeleri iyileştirecek, ekonomilerin esnekliğini ve verimliliğini artıracak yapısal reformların hızla uygulanması gerekliliği vurgulanmıştır.⁸⁸³ Bu yapısal reformlar ise, aşağıda göreceğimiz üzere, kamu hizmetlerinin özelleştirilmesi, sübvansiyonların azaltılması, engellilere sunulan hizmetlerde ve sağlık sistemlerinde reform yapılması, erken emeklilik programlarının kaldırılması, istihdam yardımlarının azaltılması ve kısa çalışma programlarının sona erdirilmesi gibi talepleri içermiştir.

Bununla birlikte krizin etkileri OECD'de kamu harcamalarının ve sosyal uyumu tesis edecek sosyal politika uygulamalarının gündeme getirilmesini kaçınılmaz kılmıştır.

⁸⁸¹ Gurria, J. A. (2010a), A Reinforced Commitment to Relevance and Impact: High Level Dialogue with Parliamentarians, Introductory remarks at NATO Parliamentary Assembly, 17 February 2010, Paris: OECD., <https://search.oecd.org/fr/apropos/secretairegeneral/areinforcedcommitmenttolevanceandimpacthighleveldialoguewithparliamentarians.htm> (Erişim Tarihi: 10.01.2023).

⁸⁸² McBride, S.; Merolli, J. (2013), *a.g.e.*, s. 305.

⁸⁸³ Bkz. OECD. (2009d), **2009 Ministerial Conclusions, Meeting of the Council at Ministerial Level**, 24-25 June 2009, Paris: OECD., [https://one.oecd.org/document/C/MIN\(2009\)5/FINAL/en/pdf](https://one.oecd.org/document/C/MIN(2009)5/FINAL/en/pdf) (Erişim Tarihi: 15.01.2023).; OECD. (2010a), **2010 Ministerial Conclusions, Meeting of the Council at Ministerial Level**, 27-29 May 2010, Paris: OECD., [https://one.oecd.org/document/c/min\(2010\)6/final/en/pdf](https://one.oecd.org/document/c/min(2010)6/final/en/pdf) (Erişim Tarihi: 18.01.2023).

Bu çerçevede kuruluş, geleneksel makroekonomik teşvik önlemlerine, işini kaybedenlere, en savunmasız kişilere ve düşük gelirli hanelere gelir desteği sağlayan sosyal güvenlik ağlarına (işsizlik yardımları ve sosyal yardım) işaret etmiştir.⁸⁸⁴ Ancak bu uygulamalar kriz ekseninde hedefli ve geçici olarak kurgulanmış, ayrıca içerikleri açısından geçmişten ciddi bir farklılaşmaya işaret etmemişlerdir. Nitekim bu süreçte OECD, öncelikle en hassas gruplara ve bölgelere odaklanan, iş arama programlarını destekleyen, eğitim ve öğretimi geliştiren ve çalışma teşvikleriyle birlikte uygun sosyal koruma sistemleri ve güvenlik ağları sağlayan aktif işgücü piyasası politikalarına yöneleceğini belirtmiştir.⁸⁸⁵ Bunun yanı sıra kamu harcamalarının zamanında ve etkili olması, bu politikaların rekabeti bozmaması, toparlanma sağlandıktan sonra harcamaların gevşetilmesi gibi uyarıları da dile getirmiştir.⁸⁸⁶ Diğer bir deyişle OECD'nin bu dönemdeki temel yaklaşımı, acil durum önlemleri işini yaptığı devletin müdahalelerinin geri çekilmesine dayanmıştır. Gerçekten kuruluş krizden sonra oldukça erken bir zamanda mali konsolidasyonu yeniden gündeme getirmeye ve savunmaya başlamıştır. Örneğin 2010 yılında Gurria, krizin işsizlikte büyük artışa, potansiyel üretim seviyesindeki önemli düşüşe, kriz harcamaları ile kamu maliyesinin altüst olması gibi sorunlara yol açtığını işaret ederek, OECD ülkelerinin yatırım ve işgücü üretkenliğini artırması, işgücü kaynaklarının tam olarak kullanılmasını sağlamak için yapısal reformlara ve kamu maliyesi konsolidasyonuna yönelmesi gerektiğini belirtmiştir. Konsolidasyon yapılırken ise eğitim, sağlık, yenilikçilik (inovasyon) ve altyapı harcamalarına dikkat edilmesi, en az verimli olan harcama programlarının kesilmesi,

⁸⁸⁴ Bunların yanı sıra artık klasikleşmiş başlıklar olarak eğitim ve beceri geliştirme gibi aktif istihdam politikalarına da vurgu yapılmıştır. Örnek bazı belgeler için bkz. OECD. (2009e), **OECD Employment Outlook 2009: Tackling the Jobs Crisis, Summary in English**, Paris: OECD., <https://web-archiv.e.oecd.org/2012-06-14/114546-43687710.pdf> (Erişim Tarihi: 15.01.2023).; OECD. (2009b), **Sickness, Disability and Work: Keeping on Track in the Economic Downturn**, High-Level Forum, Stockholm, 14-15 May 2009 Background Paper, Paris: OECD., <https://www.oecd.org/els/emp/42699911.pdf> (Erişim Tarihi: 15.01.2023)., s. 5.

⁸⁸⁵ Bkz. OECD. (2009d), **a.g.e.**, s. 6.; OECD. (2010a), **a.g.e.**, s. 3.

⁸⁸⁶ OECD. (2009d), **a.g.e.**, s. 2.; Gurria, J. A. (2010a), **a.g.e.**

sosyal yardım sistemlerinde istihdam odaklı teşviklerin güçlendirilmesi, iş danışmanlığı, eğitim ve diğer aktif işgücü piyasası politikalarının iyileştirilmesi gerekliliğini ifade etmiştir.⁸⁸⁷ McBride ve Merolli, OECD’de 2010 yılının ortalarından sonra görülen bu mali konsolidasyona odaklanma halinin, 2010 yılı sonunda olağanüstü önlemlerin sona ermesi ve kemer sıkma zamanının başlaması yönünde bir netleşme ile sonuçlandığına dikkat çekmişlerdir.⁸⁸⁸

OECD ayrıca 2008 krizine, küreselleşmenin aslında faydalı olduğunu vurgulayarak, küreselleşme sürecinin meşruiyetini sağlamaya yönelerek, mevcut sistemin daha iyi işlemesi için bazı politika ve kurumları gözden geçirerek yanıt vermeye çalışmıştır. Ekonomik Zorluklara Yeni Yaklaşımlar Merkezi-NAEC de bu konulara yönelmiş, küreselleşmenin faydalarına dair kanıtlar sunmaya odaklanmıştır. Gurria da bu merkezin amacının yeni bir ekonomik teori oluşturmaktan ziyade, politika tavsiyelerini şekillendiren ekonomik temelleri daha iyi değerlendirerek yeni politikalar üretmek olduğunu belirtmiştir.⁸⁸⁹ Dolayısıyla McBride ve Merolli’nin dikkat çektikleri gibi, OECD’nin bu dönemdeki tavsiyeleri alternatif bir paradigma geliştirmekten uzak olmuş, mevcut olanı olabildiğince erken biçimde yeniden oluşturmaya yönelmiştir.⁸⁹⁰ Nitekim OECD’nin krize stratejik tepkisi daha çok finans, rekabet, yönetim ve sürdürülebilir uzun vadeli büyümeye odaklanmış, serbestleşme planının merkezinde yer

⁸⁸⁷ Gurria, J. A. (2010c), Global Economic Outlook, Remarks at the China Development Forum/Academic Summit, Beijing, People’s Republic of China, 20 March 2010, Paris: OECD., <https://web-archiv.e.oecd.org/2012-06-14/64322-globaleconomicoutlook.htm> (Erişim Tarihi: 10.01.2023).; Gurria, J. A. (2010g), Requirements for Economic Policy, 3 November 2010, paris: OECD., <https://web-archiv.e.oecd.org/2012-06-14/62308-requirementsforeconomicpolicy.htm> (Erişim Tarihi: 10.01.2023).; Gurria, J. A. (2010f), Labour Market Strategies in a Time of Crisis: OECD Countries’ Experience, Speech at HEC Montréal, 7 May, 2010, Paris: OECD., <https://web-archiv.e.oecd.org/2012-06-14/63575-labourmarketstrategiesinatimeofcrisisoecdcountriesexperience.htm> (Erişim Tarihi: 10.01.2023).

⁸⁸⁸ McBride, S.; Merolli, J. (2013), **a.g.e.**, s. 306.

⁸⁸⁹ OECD. (2012f), **Strategic Orientations by the Secretary-General**, Meeting of the Council at Ministerial Level 23-24 May 2012, Paris: OECD., <https://web-archiv.e.oecd.org/2012-06-27/85492-50452360.pdf> (Erişim Tarihi: 10.01.2023)., s. 3.

⁸⁹⁰ McBride, S.; Merolli, J. (2013), **a.g.e.**, s. 306.

almaya devam etmiştir.⁸⁹¹ Bu çerçevede sosyal güvenlik ağları, istihdamı teşvik eden süreçleri de gözeten nakit transferlerine ve sosyal yardımlara odaklanan hedefli, geçici ve maliyet etkin acil kriz kurtarma paketleri olarak görülmüştür. Esnekliğe, üretkenliğe ve rekabet edebilirliğe yönelen eğitim ve beceri geliştirme odaklı aktif işgücü piyasası politikaları ise çözümün daha esas parçaları olarak ele alınmıştır.

Bu yıllarda serbest ticaretteki korumacılık eğilimleri, ülkeler arası bloklasmalar da OECD gündeminde yansımalarını bulmuştur. Bu ekseninde Dünya Bankası'nda gördüğümüz gibi OECD'de de çok taraflılık vurguları öne çıkarılmıştır.⁸⁹² Bunun yanı sıra kuruluşun daha kapsayıcı olması hedefiyle,⁸⁹³ ülkelerle ve küresel düzlemdeki etkili aktörlerle ilişkiler ilerletilmeye çalışılmış,⁸⁹⁴ kalkınma yardımlarına önem verilmiştir.⁸⁹⁵ Diğer bir deyişle krizin ilk yıllarında OECD de, blokları, bölgeleri, ülkeleri küresel rekabetçi kapitalizm içerisinde tutmaya dönük çabalarını artırmıştır.

Daha İyi Yaşamlar için Daha İyi Politikalar çerçevesinin ortaya koyulduğu 2010 yılında ve kuruluşun 50. Yılı'nın kutlandığı 2011 yılında ise OECD, politikalarını

⁸⁹¹ McBride, S.; Merolli, J. (2013), **a.g.e.**, s. 305.

⁸⁹² Örnek için bkz. OECD. (2009d), **a.g.e.**; OECD. (2011e), **Secretary-General's Strategic Orientations for 2011 and Beyond**, Paris: OECD., <https://web.archive.org/2012-06-27/95565-48064885.pdf> (Erişim Tarihi: 15.01.2023)., s. 2-3.

⁸⁹³ Gurria, J. A. (2012d), A Better Global Governance: What is at Stake? The OECD Perspective, Delivered at the China Institute of International Studies (CIIS), 16 March 2012, Paris: OECD., <https://web.archive.org/2012-06-14/58498-abetterglobalgovernancewhatisatstaketheoecdperspective.htm> (Erişim Tarihi:10.01.2023).

⁸⁹⁴ Bu dönemde OECD; Brezilya, Çin, Hindistan, Endonezya ve Güney Afrika gibi ülkelerle ilişkilerini artırmış, G7, G20 gibi organizasyonlarla da yakın işbirliğine girmiştir. Diğer uluslararası organizasyonlarla işbirliğinin artırılmasına dair çalışmalar da güçlendirilmiştir. Bkz. OECD. (2010b), **Strategic Orientations by the Secretary-General**, Meeting of the Council at Ministerial Level 27-28 May 2010, 12 May 2020, Paris: OECD., [https://one.oecd.org/document/c/min\(2010\)1/en/pdf](https://one.oecd.org/document/c/min(2010)1/en/pdf) (Erişim Tarihi: 18.01.2023)., s. 2-5. ; Gurria, J. A. (2010a), **a.g.e.**

⁸⁹⁵ OECD. (2009d), **a.g.e.**; OECD. (2011e), **a.g.e.**, s. 2-3.; OECD. (2011b), **OECD Ministerial Council Meeting 2011 Chair's Summary**, 25-26 May 2011, Paris: OECD., <https://web.archive.org/2012-06-14/60470-oecdministerialcouncilmeeting2011chairsummary.htm> (Erişim Tarihi: 15.01.2023).; OECD. (2012b), **Ministerial Council Meeting 2012 Chair's Summary**, 23-24 May 2012, Paris: OECD., <https://web.archive.org/2012-06-14/57768-ministerialcouncilmeeting2012-chairsummary.htm> (Erişim Tarihi: 15.01.2023).

kapsamlı bir strateji çerçevesinde bütünleştirilmeye çalışmıştır.⁸⁹⁶ Bu strateji, Yapısal Ol, Yeşil Ol, Sosyal Ol (*Go Structural, Go Green, Go Social*) ifadeleri ile sloganlaştırılmış,⁸⁹⁷ buna daha sonra Kurumsal Ol (*Go Institutional*) ifadesi eklenmiştir.⁸⁹⁸ Strateji çerçevesinde bundan sonraki yıllarda “insanları stratejinin tam merkezine yerleştirmek”ten bahsedilmiş, sadece “sermaye sahipleri için değil herkes için büyüme” vurgusu⁸⁹⁹ yapılmış, ayrıca sosyal diyalogun önemi üzerinde durulmuştur.⁹⁰⁰ Bunun yanı sıra eşitsizlik sorununa⁹⁰¹ yönelik araştırmalar

⁸⁹⁶ Bkz. Gurria, J. A. (2010b), Renewal of OECD Secretary-General’s Mandate by the OECD Council, 30 September 2010, Paris: OECD., <https://web-archive.oecd.org/2012-06-14/62564-renewalofocedsecretary-generalsmandatebytheoecdouncil.htm> (Erişim Tarihi: 10.01.2023).; Gurria, J. A. (2010d), Innovation and Green Growth for a Job-Rich Recovery, Remarks by Angel Gurría, OECD Secretary-General, During the Meeting of Chancellor Merkel with the Heads of International Organisations, Berlin, 28 April 2010, Paris: OECD., <https://web-archive.oecd.org/2012-06-14/64012-innovationandgreengrowthforajob-richrecovery.htm> (Erişim Tarihi: 10.01.2023).; Gurria, J. A. (2010e), Towards Better Policies for Better Lives, Remarks at the Council Meeting of the Socialist International, 15 November 2010, Paris: OECD., <https://web-archive.oecd.org/2012-06-14/62214-towardsbetterpoliciesforbetterlives.htm> (Erişim Tarihi: 10.01.2023).; Gurria, J. A. (2011a), OECD Debate at the Parliamentary Assembly of the Council of Europe, Strasbourg, 5 October 2011, Paris: OECD., <https://web-archive.oecd.org/2012-06-14/62527-oecddebateattheparliamentaryassemblyofthecouncilofeurope.htm> (Erişim Tarihi: 10.01.2023).; Gurria, J. A. (2011c), International Conference: Jobs, Growth and Values-Creating Opportunities for New Generations, Milan, 9 May 2011, Paris, OECD., <https://web-archive.oecd.org/2012-06-14/60621-internationalconferencejobsgrowthandvalues-creatingopportunitiesfornewgenerations.htm> (Erişim Tarihi: 10.01.2023).; OECD. (2011e), **a.g.e.**; OECD. (2011f), **OECD 50th Anniversary Vision Statement**, Meeting of the OECD Council at Ministerial Level Paris, 25-26 May 2011, Paris: OECD., <https://www.oecd.org/mcm/48064973.pdf> (Erişim Tarihi: 15.01.2023).

⁸⁹⁷ Gurria, J. A. (2012b), OECD Annual Meeting with the Economics and Security Committee of the NATO Parliamentary Assembly, 10 February 2012, Paris: OECD., <https://web-archive.oecd.org/2012-06-14/58766-oecdannualmeetingwiththeeconomicsandsecuritycommitteeofthenatoparliamentaryassembly.htm> (Erişim Tarihi: 10.01.2023).

⁸⁹⁸ OECD. (2012b), **a.g.e.**

⁸⁹⁹ Gurria, J. A. (2013b), People First!, Secretary-General's Opening Remarks to OECD Forum 2013, 28 May 2013, OECD Conference Center, Paris: OECD., <https://www.oecd.org/forum/people-first-opening-remarks-forum-2013.htm> (Erişim Tarihi: 15.01.2023).

⁹⁰⁰ OECD. (2013b), **Ministerial Council Statement**, Meeting of the Council at Ministerial Level, 29-30 May 2013, Paris: OECD.,

gerçekleştirilmiş,⁹⁰² eşitsizliğin büyümeyi ve sosyal uyumu engellediği, bunun ekonomik ve sosyal olarak sürdürülemezliği beraberinde getirdiği, sosyal sözleşmenin çözülmeye başladığı gibi ifadeler dile getirilmiştir. Bu sorunlara karşı politika önerileri ise vergi ve yardım sistemlerinde reform yapmak gibi konuların yanı sıra, dezavantajlı grupları işe dahil etmek, üretken işler yaratmak, istihdamı teşvik etmek, beşeri sermayeye yatırım yapmak gibi tanıdık çerçevelere yönelmiştir.⁹⁰³ Nitekim bu dönemde OECD, yapısal reformları,⁹⁰⁴ işgücü piyasalarında esnekliğin ilerletilmesini, beceri gelişimi ve işgücü eğitimi gibi programların teşvikini sürdürmüştür.⁹⁰⁵ 2013 Konseyi'nde kabul edilen Ülke Programlarının Oluşturulmasına Yönelik Çerçeve

<https://one.oecd.org/document/C/MIN%282013%2916/FINAL/En/pdf> (Erişim Tarihi: 15.01.2023)., s. 2.

⁹⁰¹ 2011 Konsey toplantısında da Bakanlar eşitsizlik sorununu ele almak konusunda anlaşmış, ayrıca büyüme, iş yaratma inovasyon, gibi başlıklar öne çıkarılmış, aktif işgücü piyasası politikaları, kadınların işgücüne katılımı beceri gibi konular üzerinde durulmuştur. Bkz. OECD. (2011b), **a.g.e.**

⁹⁰² Örnek için bkz. OECD. (2011d), **Divided We Stand: Why Inequality Keeps Rising**, Paris: OECD., https://read.oecd-ilibrary.org/social-issues-migration-health/the-causes-of-growing-inequalities-in-oecd-countries_9789264119536-en#page1 (Erişim Tarihi: 15.01.2023).

⁹⁰³ Gurria, J. A. (2011b), Presentation of the Economic Outlook No. 89, 25 May 2011, Paris: OECD., <https://web-archive.oecd.org/2012-06-14/60486-presentationoftheeconomicoutlookno89.htm> (Erişim Tarihi: 10.01.2023).; Gurria, J. A. (2011e), Divided We Stand: Why Inequality Keeps Rising, Speech at the Press Conference, 5 December 2011, Paris: OECD., <https://web-archive.oecd.org/2012-08-20/59278-dividedwestandwhyinequalitykeepsrisingsspeech.htm> (Erişim Tarihi:10.01.2023).; Gurria, J. A. (2011d), Symposium "50 years OECD", Vienna, 11 July 2011, Paris: OECD., <https://web-archive.oecd.org/2012-06-14/60176-symposium50yearsoecd.htm> (Erişim Tarihi:10.01.2023).

⁹⁰⁴ Gurria ayrıca reformların faydalarının çok uzun süreceği ve kısa vadeli maliyetler gerektireceği yönündeki korkuların abartıldığını, bazı faydaların kısa vadede dahi gerçekleşebileceği iddia etmiştir. Gurria, J. A. (2012c), Going for Growth 2012: Structural Reforms can Make the Difference, Mexico City, 24 February 2012, Paris: OECD.,<https://web-archive.oecd.org/2012-06-14/58657-goingforgrowth2012structuralreformscanmakethedifference.htm> (Erişim Tarihi:10.01.2023).

⁹⁰⁵ Bkz. OECD. (2012b), **a.g.e.**; Gurria, J. A. (2013a), Presentation of the May 2013 OECD Economic Outlook, 29 May 2013, Paris: OECD., <https://web-archive.oecd.org/2013-05-29/236281-presentation-of-the-may-2013-oecd-economic-outlook.htm> (Erişim Tarihi:15.01.2023).; Gurria, J. A. (2013e), Labour Activation, Equity and Inclusion, Remarks at G20 Meeting of Labour and Employment Ministers: Labour Activation, Equity and Inclusion, Moscow, 18 July 2013, Paris: OECD., <https://web-archive.oecd.org/2013-07-18/242068-sg-labour-activation-equity-inclusion.htm> (Erişim Tarihi:15.01.2023).

Belgesi⁹⁰⁶ ile de OECD'ye, ülkelerin bu tür politika düzenlemelerini yönlendirmede daha fazla kontrol alanı açılmaya çalışılmıştır.

2013 Konseyi için hazırlanan Herşey İnsanlarla İlgili: İş, Eşitlik ve Güven başlıklı rapor da OECD'nin bu yıllardaki sosyal politika anlayış ve yönelimlerini büyük oranda yansıtmıştır. Bu raporda, sosyal politika uygulamalarının özellikle kriz sürecindeki olumlu etkileri, mali konsolidasyon çerçevesinde kamu harcamalarının kısılması gerekliliği, yapısal reformların teşviki konuları bir arada yer almıştır. Bu ekseninde rapor, nakit yardımlar ve kamu tarafından sağlanan mal ve hizmetlerin en savunmasız grupları hedeflemesini, istihdam dostu sosyal politika uygulamalarının tasarlanmasını, toparlanma ivme kazandıkça ve işgücü arzını teşvik etmek daha önemli hale geldikçe aktif işgücü piyasası politikalarının odak noktasının işgücü talebi desteğinden düşük gelirli çalışan ailelere yönelik iş içi desteğe doğru kaydırılmasını önermiştir. Rapor, emeklilik yaşının yükseltilmesi ve gerekli prim süresinin uzatılmasını içeren emeklilik düzenlemelerini ve “gereksiz hizmet arzını azaltacağı ve verimlilik kazanımları yoluyla tasarruf sağlayacağı” iddialarıyla sağlık hizmetlerindeki değişiklikleri de teşvik etmiştir.⁹⁰⁷

Nitekim bu dönemde, daha önce Dünya Bankası'nda da gördüğümüz, sosyal sigortalarda kayıt dışı işçilerin kapsanması gerekliliği OECD'de de dile getirilmeye

⁹⁰⁶ Bu belge, nihai üyelik hedefi olsun ya da olmasın, OECD standartlarına doğru ilerlemek isteyen ülkeler için orta/uzun vadeli hedefleri belirleyen bir yaklaşımı içeren bir yaklaşım önermiştir. Buna göre OECD organlarının ilgi ve önceliklerini dikkate alan Ülke Programları, seçilen OECD faaliyetlerine katılımın yanı sıra ortak çalışmaların ve akran değerlendirmelerinin hazırlanmasını kolaylaştıracaktır. Programlar ayrıca küresel öneme sahip yatay projelere katılımı, sistematik veri alışverişini ve görevlilerin görevlendirmelerini içerebilecek, ülkenin OECD standartlarına ve çalışma yöntemlerine alışmasını sağlayan kademeli, adım adım bir yaklaşım sunacaktır. OECD. (2013d), **A Framework for the Establishment of Country Programmes**, 30 April 2013, Paris: OECD., [https://www.oecd.org/mcm/C-MIN\(2013\)12-ENG.pdf](https://www.oecd.org/mcm/C-MIN(2013)12-ENG.pdf) (Erişim Tarihi: 15.01.2023).

⁹⁰⁷ OECD. (2013e), **It's All About People: Jobs, Equality and Trust**, Meeting of the Council at Ministerial Level, 29-30 May 2013, Paris: OECD., [https://www.oecd.org/mcm/C-MIN\(2013\)4-ENG.pdf](https://www.oecd.org/mcm/C-MIN(2013)4-ENG.pdf) (Erişim Tarihi: 15.01.2023), s. 61-64.

başlansa da,⁹⁰⁸ kuruluşun aynı yıllarda bazı ülkelerdeki sosyal ve ekonomik hakları, çalışma koşullarını gerileten sosyal politika değişikliklerini memnuniyetle karşıladığı da görülmüştür. Örneğin Gurria, Yunanistan'da 65 yaşından önce emekli olanlar için emeklilik karşılıklarının azaltıldığı ve emeklilik yaşının yükseltildiği emeklilik düzenlemesini, İspanya'da işverenler için işten çıkarma maliyetlerini azaltan toplu pazarlık uygulamalarını ve işgücü piyasalarını şirketlere özgü koşullara daha duyarlı hale getiren düzenlemeleri, İtalya'da eczane, ulaşım, noter hizmetleri gibi alanları rekabete açan serbestleştirmeleri takdirle zikretmiştir.⁹⁰⁹ Ayrıca Gurria bu dönemde yardım bağımlılığı riskini en aza indirmek için sosyal yardımları etkin iş aramaya koşullandırmak gerektiğini, temel sosyal koruma programlarının kapsamını genişletmenin zor olduğunu belirtmiş, bu politikaların maliyet etkin yöntemlerle, çalışma teşviklerine zarar vermeyecek biçimde tasarlanması gerektiğini vurgulamıştır.⁹¹⁰ Nitekim bu yıllarda Dünya Bankası'nda maliyet etkin yönleri ve istihdam odaklılıkları çerçevesinde öne çıkarılan Meksika'daki Oportunidades, Brezilya'daki Bolsa Familia programları OECD'de de örnek politikalar olarak gösterilmiştir.⁹¹¹

Yukarıda ele aldığımız tüm politika önerileri OECD'de 'sosyal ol' sloganıyla, sosyal kapsayıcılık ve büyümenin el ele gidebileceği vurgularıyla⁹¹² bir tür 'denge'

⁹⁰⁸ Gurria, J. A. (2013e), **a.g.e.**

⁹⁰⁹ Gurria, J. A. (2012c), **a.g.e.**; Gurria, J. A. (2013c), OECD's 2013 Going for Growth: Reforming for a Strong and Balanced Recovery, Moscow, 15 February 2013, Paris: OECD.,<https://web-archiv.e.oecd.org/2013-02-15/225177-oecd2013goingforgrowthreformingforastrongandbalancedrecovery.htm> (Erişim Tarihi:15.01.2023).

⁹¹⁰ Gurria, J. A. (2012a), OECD, G20 Labour and Employment Ministerial Meeting, Opening Remarks, Guadalajara, 17-18 May, 2012, <https://web-archiv.e.oecd.org/2012-06-14/57864-oecdg20labourandemploymentministerialmeeting.htm> (Erişim Tarihi:10.01.2023).

⁹¹¹ Gurria, J. A. (2013e), **a.g.e.**

⁹¹² Gurria, J. A. (2013d), Crisis in Capitalism: Can the Modern Welfare State and Global Competitiveness be Reconciled?, St. Petersburg International Economic Forum: Russia Today Open Televised Debate, Saint Petersburg, 20 June, 2013, Paris: OECD.,

yaklaşımı olarak sunulmuştur. Ancak sosyal politika alanında piyasalaştırmayı teşvik eden anlayışın sürdürülmesi, gelirin yeniden daha eşitlikçi dağıtımını ele almayan çerçevelerde ısrar edilmesi, buna karşın işgücü piyasalarının esnekleştirilmesinin adeta zorunlu bir ekonomik gereklilik olarak sunulması, OECD'nin de denge yaklaşımının ardında, kriz öncesi dönemdeki rekabetçi küresel kapitalist gelişmeye dair temel yönelimlerin ve piyasaya odaklı 'dengesizlik' halinin sürdüğünü göstermiştir.

2014 yılı ve sonrasında da OECD'de kapsayıcı büyüme,⁹¹³ insana yakışır iş, daha fazla ve daha iyi iş, kaliteli iş⁹¹⁴ gibi sloganlar⁹¹⁵ öne çıkarılmış, önerilen politikadaki amacın "insanların bir işi olmasından insanların iyi bir işi olmasına geçişi sağlamak" olduğu ifade edilmiş,⁹¹⁶ ancak esas olarak yukarıda sunduğumuz sosyal politika anlayış

<https://web-archive.oecd.org/2013-06-26/239279-crisis-in-capitalism-welfare-state-global-competitiveness-reconciled.htm> (Erişim Tarihi:15.01.2023).

⁹¹³ Örnek için bkz. OECD. (2014e), **New Approaches to Economic Challenges (NAEC) Synthesis**, Meeting of the OECD Council at Ministerial Level, 6-7 May 2014, Paris: OECD., [https://www.oecd.org/mcm/C-MIN\(2014\)2-ENG.pdf](https://www.oecd.org/mcm/C-MIN(2014)2-ENG.pdf) (Erişim Tarihi: 18.01.2023).; Gurria, J. A. (2014b), Changing the Conversation on Growth: Going Inclusive, Remarks OECD/Ford Foundation Workshop, 27 February 2014, <https://web-archive.oecd.org/2014-02-28/268725-changing-the-conversation-on-growth-going-inclusive.htm> (Erişim Tarihi:15.01.2023).

⁹¹⁴ Kaliteli iş kavramı OECD'de üç temel boyut çerçevesinde temellendirilmiştir. Bunlardan ilki kazançlar (kazanç düzeyi ve eşitsizlik derecesi), ikincisi işgücü piyasası güvenliği (iş kaybı riski ve mevcut gelir desteği), üçüncüsü ise çalışma ortamının kalitesi (çalışma koşulları) olarak ifade edilmiştir. Gurria, J. A. (2015d), World Bank/IMF Spring 2015 Meetings, Written Statement to the International Monetary and Financial Committee at Annual Meetings of the IMF and World Bank, Washington DC, 18 April 2015, Paris: OECD., <https://web-archive.oecd.org/2015-04-17/354669-statement-for-international-monetary-and-financial-committee-april-2015.htm> (Erişim Tarihi: 18.01.2023).

⁹¹⁵ 2014 OECD forumunda Gurria, ILO'nun insana yakışır iş gündemi ile ilişkili biçimde iş-çalışma konusunun hala krizin ağırlık merkezinde yer aldığını ifade etmiş, insana yakışır işlerin nasıl yaratılacağına odaklanmak gerektiğini vurgulamıştır. Gurria, J. A. (2014c), Let's Make Wisdom Matter! Resilient Economies for Inclusive Societies, Opening Remarks at the OECD Forum 2014, 5 May 2014, Paris: OECD., <https://web-archive.oecd.org/2014-05-04/303493-let-s-make-wisdom-matter-resilient-economies-for-inclusive-societies.htm> (Erişim Tarihi: 18.01.2023).

⁹¹⁶ Bkz. Gurria, J. A. (2014a), Launch of the 2014 Employment Outlook, 3 September 2014, Paris: OECD., <https://web-archive.oecd.org/2014-09-04/315417-launch-2014-employment-outlook.htm> (Erişim Tarihi: 18.01.2023).; Gurria, J. A. (2014f), Global Economic Outlook-Written Statement for the IMFC, Prepared for the IMF/WB Spring Meetings, Washington D.C., 12 April 2014, Paris: OECD., <https://web->

ve pratiklerinden bir farklılaşma söz konusu olmamıştır. Bununla birlikte bu dönemde dünyada yaşanan problemler ve öne çıkan zorluklar çerçevesinde, Dünya Bankası'nda gördüğümüz gibi OECD'de de küresel meta zincirleri, inovasyon, bilim ve teknoloji, dijital ekonomi ve bilgiye dayalı yatırım, girişimcilik, iyi yönetim gibi konular daha fazla ele alınır hale gelmiştir.⁹¹⁷ Bu süreçte ayrıca kuruluşun küresel erişiminin güçlendirilmesi ve kalkınma yardımları konularına verilen önem de devam etmiştir.⁹¹⁸

2015 yılına gelindiğinde krizin etkilerinin derinleşerek sürmesi nedeniyle Gurria, gelecek dönemde kuruluşun dört öncelikli alana odaklanacağını belirtmiş, bu alanları, gelir ve servet eşitsizliği, küresel ve çok boyutlu eşitsizlikler, öznel refah ve sürdürülebilirlik olarak sunmuştur.⁹¹⁹ NAEC de başta bu başlıklar olmak üzere, oldukça geniş bir konu yelpazesinde araştırmalar gerçekleştirmiştir. Yeni olma iddiasındaki bu çalışmalar ise temelde OECD'nin temel politika saiklerini güçlendirmeye hizmet etmiştir. Nitekim 2015 yılı Stratejik Yönelimler Belgesi'nde, yapısal politikaların kuruluşun dayanak noktası olmayı sürdüreceği, büyüme, verimlilik ve rekabetin kritik başlıklar olmaya devam edeceği belirtilmiştir. Ayrıca ülkelere özgü politika değerlendirme süreçlerinin geliştirilmesinin süreceği vurgulanarak, bir anlamda üye

archive.oecd.org/2014-04-14/274722-global-economic-outlook-written-statement-for-the-imfc.htm (Erişim Tarihi: 18.01.2023).

⁹¹⁷ Bkz. OECD. (2014a), **2014 Ministerial Council Meeting: Chair's Summary**, 6-7 May 2014, Paris: OECD., <https://www.oecd.org/mcm/documents-archive/2014/mcm-2014-chair-summary.htm> (Erişim Tarihi: 18.01.2023).

⁹¹⁸ Gurria, J. A. (2014d), Policy Coherence for Development in a Post-2015 Era, Opening Remarks at Meeting of National Focal Points for Policy Coherence for Development, OECD, 4 March 2014, Paris: OECD., <https://web-archive.oecd.org/2014-03-06/269145-policy-coherence-for-development-in-a-post-2015-era.htm> (Erişim Tarihi: 18.01.2023).; Gurria, J. A. (2014e), Global Partnership for Effective Development Co-operation, Opening Remarks at First High-Level Meeting of the Global Partnership for Effective Development Co-operation, Mexico City, 15 April 2014, Paris: OECD., <https://web-archive.oecd.org/2014-04-16/274971-global-partnership-for-effective-development-cooperation.htm> (Erişim Tarihi: 18.01.2023).; OECD. (2014a), **a.g.e.**

⁹¹⁹ Gurria, J. A. (2015a), Opening Remarks at High Level Expert Group on the Measurement of Economic Performance and Social Progress, 15 January 2015, Paris: OECD. <https://web-archive.oecd.org/2015-01-15/336229-high-level-expert-group-on-the-measurement-of-economic-performance-and-social-progress.htm> (Erişim Tarihi: 18.01.2023).

ülkelere bu politikaların uygulanması konusunda daha fazla yönlendirme yapılacağına işaret edilmiştir.⁹²⁰

Bu dönemde bir taraftan yapısal reform ısrarının sürmesinin,⁹²¹ bir taraftan da sosyal konuların ve sosyal uyum söylemlerinin daha fazla öne çıkarılmasının ardında kanımızca, verimlilik düşüşü ve eşitsizliklerin artışı eksenindeki sorunların sistemin yönetilebilirliğini daha fazla tehdit eder hale gelmesi de etkili olmuştur. Zira OECD’de bu konulara dönük kaygılar sıkça dile getirilmiş,⁹²² bu çerçevede araştırma ve bilgi üretim süreçleri artırılmıştır.⁹²³ Bununla birlikte verimlilik sorununun çözümünün;⁹²⁴

⁹²⁰ Buna göre daha fazla ülke “yapısal hale gelmenin” önemini kabul ettikçe, OECD reform gündemlerinin uygulanmasında onlara “ulusal hale gelerek” destek olacak ve onlara politika değiş tokuşlarını ve tamamlayıcılıklarını dikkate alan ülkeye özgü tavsiye ve öneriler sunacaktır. Belgede bu çabaların bir parçası olarak kuruluşun, ülkeye özgü politika incelemeleri ve raporlar ile hükümetlerin çabalarını desteklemeye devam edeceği, aynı zamanda yeni araçlar geliştireceği belirtilmiştir. Ayrıca OECD’nin Entegre bir Politika Değerlendirme projesi üzerinde çalışacağı da ifade edilmiştir. OECD. (2015a), **Strategic Orientations of the Secretary-General 2015 and Beyond**, Meeting of the OECD Council at Ministerial Level, 3-4 June 2015, Paris: OECD., <https://www.oecd.org/mcm/documents/Strategic-Orientations-of-the-Secretary-General-CMIN2015-1.pdf> (Erişim Tarihi: 20.01.2023)., s. 2-7.

⁹²¹ Gurria, J. A. (2015b), Launch of the OECD Economic Outlook November 2015, 9 November 2015, Paris: OECD., <https://www.oecd.org/fr/apropos/secretairegeneral/launch-of-the-oecd-economic-outlook-november-2015.htm> (Erişim Tarihi: 20.01.2023).

⁹²² Örnek için bkz. Gurria, J. A. (2015c), OECD Forum 2015 Opening Remarks, 2 June 2015, Paris: OECD., <https://web-archive.oecd.org/2020-04-01/363703-oecd-forum-2015-opening-remarks.htm> (Erişim Tarihi: 20.01.2023).; Gurria, J. A. (2016a), OECD Forum 2016 Opening Remarks, 31 May 2016, <https://web-archive.oecd.org/2020-04-01/403759-oecd-forum-2016-productive-economies-inclusive-societies-opening-remarks.htm> (Erişim Tarihi: 20.01.2023).

⁹²³ Örnek için bkz. OECD. (2015e), **The Future of Productivity**, Paris: OECD., https://read.oecd-ilibrary.org/economics/the-future-of-productivity_9789264248533-en#page1 (Erişim Tarihi: 20.01.2023).; OECD. (2016c), **The Productivity-Inclusiveness Nexus**, Meeting of the OECD Council at Ministerial Level, 1-2 June 2016, Paris: OECD., <https://web-archive.oecd.org/2016-06-03/403764-The-Productivity-Inclusiveness-Nexus-Preliminary.pdf> (Erişim Tarihi: 20.01.2023).; OECD. (2015g), **In It Together: Why Less Inequality Benefits All**, Paris: OECD., https://read.oecd-ilibrary.org/employment/in-it-together-why-less-inequality-benefits-all_9789264235120-en (Erişim Tarihi: 20.01.2023).

⁹²⁴ 2016 yılı Konsey toplantısı da Kapsayıcı Büyüme İçin Verimliliği Artırmak başlığında gerçekleştirilmiş, bu konuda da bir deklarasyon kabul edilmiştir. OECD. (2016a), **2016 Ministerial Council Statement “Enhancing Productivity for Inclusive Growth”**, Meeting of the OECD Council at Ministerial Level, 1-2 June 2016, Paris: OECD., <https://web-archive.oecd.org/2016-06-02/404704-2016-Ministerial-Council->

inovasyon, girişimcilik, dijitalleşme, sürdürülebilirlik, yapısal uyum reformlarının hızlandırılması, ticaret ve yatırımın desteklenmesi, rekabetin geliştirilmesi, beceri gelişiminin teşviki gibi, büyük oranda geçmişten bu yana süregelen başlıklarda aranmaya devam edildiği görülmüştür.⁹²⁵ Eşitsizlik sorununun çözümü için ise; i) fırsat eşitliğini artırmak, ii) çalışma koşullarını, ücretleri ve sosyal diyalogu (işin kalitesini) ele almak, iii) eğitim ve becerileri geliştirmek, iv) gelir ve servet farklılıklarını hafifletmek ve yeniden dağıtımını gerçekleştirmek için vergi ve transferleri ele almak, dört temel politika alanı olarak tanımlanmıştır.⁹²⁶ Burada ücret ve gelirin yeniden dağıtımını konusunun dile getirilmesi hariç diğer konuların uzun yıllardır dile getirilen başlıklar olduğu açıktır. Ücret ve gelirin yeniden dağıtımını konusu da OECD için bir farklılık gibi görünse de, gelirin yeniden dağıtımını fonksiyonunun transferler ve vergiler çerçevesinde ele alınması, bu konuda başta sosyal güvenlik sistemleri olmak üzere kurumsal düzenlemelerin önemi üzerinde durulmaması kanımızca dikkat çekici olmuştur.⁹²⁷

[Statement.pdf](#) (Erişim Tarihi: 20.01.2023).; OECD. (2016b), **Declaration on Enhancing Productivity for Inclusive Growth**, 2 June 2016, Paris: OECD., <https://legalinstruments.oecd.org/public/doc/340/340.en.pdf> (Erişim Tarihi: 20.01.2023).

⁹²⁵ Bkz. OECD. (2016a), **a.g.e.**

⁹²⁶ Gurria, J. A. (2015e), Launch of “In It Together-Why Less Inequality Benefits All”, 21 May 2015, Paris: OECD., <https://web-archiv.oecd.org/2015-05-27/362382-publication-launch-in-it-together-why-less-inequality-benefits-all.htm> (Erişim Tarihi: 20.01.2023).

Ayrıca 2015 yılı NAEC Raporundaki öneriler de buradaki önerilerle benzerdir. Bkz. OECD. (2015f), **Final NAEC Synthesis New Approaches to Economic Challenges**, Meeting of the OECD Council at Ministerial Level, 3-4 June 2015, Paris: OECD., <https://www.oecd.org/naec/Final-NAEC-Synthesis-Report-CMIN2015-2.pdf> (Erişim Tarihi: 20.01.2023)., s. 3-4.

⁹²⁷ Ayrıca OECD’de bu dönemde asgari ücretin yaşam standartlarını yükseltmedeki önemine işaret edilse de, bunların uygun ve makul olması gerektiği vurgulanmıştır. Gurria, 2015 İstihdam Görünümü’ne göre makul asgari ücret tasarımı şunları içermesi gerektiğini belirtmiştir: i) ekonomik koşullardaki bölgesel farklılıkları dikkate almak, ii) çok genç, deneyimsiz işçiler için daha düşük ücretler belirlemek, ve iii) düşük vasıflı istihdam ve yaşam koşullarında asgari ücret seviyesinin düzenli olarak ayarlanmasını ve potansiyel etkisinin objektif değerlendirmeleriyle bilgilendirilmesini sağlamak. Gurria, J. A. (2015f), Launch of the 2015 Employment Outlook, 9 July 2015, Paris: OECD.,

Zaman ilerledikçe, ülkelerin ticarete korumacılık eğilimleri, küreselleşmeye karşı artan güvensizlik, ekonomik ve sosyal sorunlara yükseltelen tepkiler gibi pek çok problem Dünya Bankası'na benzer biçimde OECD'de de küreselleşmenin sunduğu fırsatlara odaklanılmasına dair vurguların⁹²⁸ ve çok taraflılık çağrılarının artırılmasını beraberinde getirmiştir.⁹²⁹ Nitekim 2017 yılı OECD Konseyi Küreselleşmenin İşe Yaraması: Herkes İçin Daha İyi Yaşamlar başlığında gerçekleştirilmiş, bu toplantıda eşitsizlik, işsizlik gibi sorunların yalnızca küreselleşmenin değil, piyasa çarpıklıkları ve teknolojik değişim gibi pek çok faktörün sonucu olduğu iddia edilmiş, neticede küreselleşmenin faydalarına odaklanılması gerektiği belirtilmiştir.⁹³⁰ 2018 Konseyi'nin ana teması da çok taraflılık olarak belirlenmiş, bu çerçevede küreselleşmenin ve küresel kapitalist entegrasyonun artık geri döndürülemez ve zorunlu bir süreç olduğu ileri

<https://web-archive.oecd.org/2015-07-09/367655-launch-of-the-2015-employment-outlook.htm> (Erişim Tarihi: 20.01.2023).

⁹²⁸Örnek için bkz. Gurria, J. A. (2016b), October 2016 G20 Finance Ministers and Central Bank Governors Meeting: Remarks on the Global Economic Outlook, Washington DC, 6 October 2016, Paris: OECD., <https://web-archive.oecd.org/2016-10-07/416716-october-2016-g20-finance-ministers-and-central-bank-governors-meeting-remarks-on-global-economic-outlook.htm> (Erişim Tarihi: 20.01.2023).; Gurria, J. A. (2017a), Megatrends to 2050: What Better Policies for Better Lives?, 27 January 2016, Paris: OECD., <https://web-archive.oecd.org/2017-01-27/425993-megatrends-to-2050-what-better-policies-for-better-lives.htm> (Erişim Tarihi: 20.01.2023).; Gurria, J. A. (2017d), 2017 IMF and World Bank Spring Meetings-IMFC Written Statement, Washington, 22 April 2017, Paris: OECD., <https://web-archive.oecd.org/2017-04-28/434788-2017-imf-wb-spring-meetings-imfc-written-statement.htm> (Erişim Tarihi: 20.01.2023).; Gurria, J. A. (2017c), Institute of International Finance (IIF) G20 Conference, Frankfurt, 16 March 2017, Paris: OECD., <https://web-archive.oecd.org/2017-03-16/431324-institute-of-international-finance-iif-g20-conference.htm> (Erişim Tarihi: 20.01.2023). Gurria, J. A. (2017b), Making Globalisation Work for All-5th OECD Parliamentary Days Opening Remarks, 9 February 2017, Paris: OECD., <https://web-archive.oecd.org/2017-02-09/427244-making-globalisation-work-for-all-5th-oecd-parliamentary-days-opening-remarks.htm> (Erişim Tarihi: 20.01.2023).

⁹²⁹ Gurria, J. A. (2018b), Challenges for the Global Economy and Possible Responses: Multilateralism that Delivers, Montreal, Canada, 14 May 2018, Paris: OECD., <https://web-archive.oecd.org/2018-05-14/481287-challenges-for-global-economy-and-possible-responses-canada-may-2018.htm> (Erişim Tarihi: 21.01.2023).

⁹³⁰ OECD. (2017a), **2017 Ministerial Council Statement**, Meeting of the OECD Council at Ministerial Level, 7-8 June 2017, Paris: OECD., <https://www.oecd.org/mcm/documents-archive/2017/2017-ministerial-council-statement.htm> (Erişim Tarihi: 31.01.2023).

sürülerek, küreselleşmenin getirdiği faydalardan yararlanabilmek için ona uyum sağlamak gerektiği vurgulanmıştır. Bu ekseninde de kapsayıcılık yönündeki vurgular yinelenmiştir.⁹³¹

Ayrıca bu dönemde bir taraftan küreselleşme savunusu yapılırken bir taraftan da küreselleşmeye karşı oluşan güvensizlik ve tepkilere yönelik sosyal söylemler daha fazla öne çıkarılmıştır. Gurria'nın, "insanlar tarafından dile getirilen endişelere yanıt verilmezse, serbestleşmeden geri çekilme riskiyle karşı karşıya kalınabilecektir",⁹³² "bizi krize sürükleyen aynı mantık, aynı teoriler ve aynı kavramlarla dünyayı iyileştirmeyeceğiz"⁹³³ gibi ifadeleri de kanımızca bunu yansıtmıştır. Bu çerçevede yeni bir toplumsal sözleşmeye ihtiyaç olduğu vurgulanmıştır. Yeni sosyal sözleşmenin sözleşmenin ise; insanların hayat boyu beceri gelişimini sağlama, işgücü piyasası kurumları ve sosyal koruma modellerini değişen çalışma koşullarına uyarılama, standart dışı çalışanları içermeye, hareketliliği kolaylaştırmak için işgücü piyasalarının ötesinde düşünme, katılım ve diyaloga önem verme konularını içermesi gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca herkes için kaliteli sağlık ve eğitime erişimin sağlanması, en dezavantajlı durumdakiler için fırsatların güçlendirilmesi, istihdam edilebilirlik ve iş fırsatları geliştirilirken etkili aktivasyon çerçevelerinin sunulması, değişen beceri ihtiyaçlarına yanıt verilmesi ve işyerinde becerilerin daha iyi kullanılmasının teşvik edilmesi,

⁹³¹ OECD. (2018a), **Strategic Orientations of the Secretary-General**, Meeting of the OECD Council at Ministerial Level 30-31 May 2018, Paris: OECD., <https://www.oecd.org/mcm/documents/C-MIN-2018-1-EN.pdf> (Erişim Tarihi: 31.01.2023).; OECD. (2018c), **Statement of The Chair of MCM 2018**, Meeting of the OECD Council at Ministerial Level Paris, 30-31 May 2018, <https://web.archive.org/2018-06-26/485208-Statement-French-Chair-OECD-MCM-2018.pdf> (Erişim Tarihi: 31.01.2023).

⁹³² Gurria, J. A. (2017e), **Making Globalisation Work for All: An OECD Perspective**, Copenhagen, Denmark, 27 April 2017, Paris: OECD., <https://web.archive.org/2017-04-27/435321-making-globalisation-work-for-all-an-oecd-perspective.htm> (Erişim Tarihi: 20.01.2023).

⁹³³ OECD. (2017c), **Strategic Orientations of the Secretary-General**, Meeting of the OECD Council at Ministerial Level, 7-8 June 2017, Paris: OECD., <https://web.archive.org/2017-06-07/441659-C-MIN-2017-1-EN.pdf> (Erişim Tarihi: 31.01.2023)., s. 4-5.

bölgesel ekonomilerin dayanıklılığının artırılması ve canlandırılması konuları da öne çıkarılmaya devam edilmiştir.⁹³⁴ Dolayısıyla bu yıllarda Dünya Bankası'nda olduğu gibi OECD'de de bir taraftan sosyal politika daha fazla gündeme getirilirken, bir taraftan da rekabetçi piyasaları güçlendirecek çözümlere odaklanılmıştır. Nitekim 2018 OECD Sosyal Politika Bakanlar Toplantısı'nda sosyal politika konularının Yeni İş Dünyası için Modern Sosyal Politikalar başlığında ele alınması, bu politikaların rekabetçi özel sektöre ayak uyduracak biçimde düzenlenme isteği yansıtması açısından kanımızca dikkat çekici olmuştur.⁹³⁵ Özetle gelinen noktada OECD de sorunların sistemin işleyişini engellemesi kaygılarıyla ele aldığı sosyal politika başlıklarını çeşitlendirmiştir. Bununla birlikte sosyal politika önerilerini, adalet, eşitlik ve kamusal politikaları önceleyen bir yaklaşımdan ziyade, dönemsel ihtiyaçlar çerçevesinde rekabetçi kapitalizmi ilerletme hedefleri ile sosyal politika konularını uyumlaştırmaya yönelik bir yaklaşımla şekillendirmiştir.

Bütün bu çerçeve 2018 yılında yenilenen OECD İş Stratejisi'nde de görülmüştür. Değişen İş Dünyasında Herkes İçin İyi İşler başlığında çıkan bu stratejinin, önceki OECD istihdam stratejilerinden daha kapsamlı ve ileriye dönük olduğu, iyi işleyen bir işgücü piyasasını kapsayıcı büyümenin merkezine yerleştirdiği iddia edilmiştir.⁹³⁶

⁹³⁴ Gurria, J. A. (2017c), **a.g.e.**; Gurria, J. A. (2018c), Social Policy for Shared Prosperity: Embracing the Future, Opening Remarks at OECD Social Policy Ministerial Meeting, Montreal, Canada, 15 May 2018, Paris: OECD., <https://web.archive.oecd.org/2018-05-14/481329-social-policy-for-shared-prosperity-embracing-the-future-canada-may-2018.htm> (Erişim Tarihi: 21.01.2023).; Gurria, J. A. (2018d), OECD Social Policy Forum: The Future of Social Policy, Montreal, Canada, 14 May 2018, Paris: OECD., <https://web.archive.oecd.org/2018-05-15/481297-oecd-social-policy-forum-future-of-social-policy-canada-may-2018.htm> (Erişim Tarihi: 21.01.2023).; OECD. (2018e), **Ministerial Policy Statement Social Policy for Shared Prosperity: Embracing the Future**, OECD Ministerial Meeting on Social Policy, Montréal, Canada, 15 May 2018, Paris: OECD., <https://www.oecd.org/social/ministerial/ministerial-statement-2018.pdf> Erişim Tarihi: 31.01.2023)., s. 2-4.

⁹³⁵ OECD. (2018e), **a.g.e.**, s. 4-5.

⁹³⁶ Rapora göre; 1994 tarihli orijinal OECD istihdam Stratejisi, o zamanki ana politika kaygısı olan yüksek ve kalıcı işsizlikle mücadelede esnek işgücü ve ürün pazarlarının rolünü vurgulamıştır. Esnek ürün ve işgücü piyasaları da dahil olmak üzere büyüme

Stratejinin ana mesajı ise; büyüme için esnekliği destekleyecek politikalara ihtiyaç duyulduğu, ama bunun tek başına yeterli olmadığı,⁹³⁷ iş miktarının yanı sıra, iş kalitesi ve kapsayıcılık açısından iyi sonuçlar elde etmek gerektiği, bunun için sosyal ortakların desteğinin sağlanmasının elzem olduğu, yönünde olmuştur. Bu ekseninde politika önerileri üç ilkeye dayandırılmıştır. Bunlardan ilki yüksek kaliteli işler için gerekli ortamın teşvik edilmesidir. Buna göre yüksek kaliteli istihdam için gerekenler, sağlam bir makroekonomik politika çerçevesi, büyüme dostu bir ortam ve piyasa ihtiyaçları doğrultusunda gelişen becerilerdir. Raporda bu vurguların önceki stratejilerle tutarlı olduğu ancak bazı farklılıklar içerdiği belirtilmiştir. Buna göre, kriz süreci otomatik mali dengeleyicilerin önemini göstermiştir. Ayrıca yüksek kaliteli işler yaratmak için ürün ve işgücü piyasalarında esnekliğin gerekliliği kabulü devam etse de, bazı esneklik biçimlerinin istenen etkiyi vermeyebileceği de belirtilmiştir. Dolayısıyla politikaların istihdam esnekliği ile onun istikrarı arasında doğru dengeyi sağlaması gerektiği vurgulanmıştır. İstihdamın istikrarı için ise, tüm işçilere uygun ve öngörülebilir istihdam koruması sağlanması, işverenlerin işsizlik sigortası primleri ile işsizlik sigortası yardımlarının maliyeti arasındaki bağlantının güçlendirilmesi, işçilerin becerilerle donatılması, toplu pazarlık ve sosyal diyalog sayesinde esnekliğin ve kaliteli

dostu bir ortam sağlamayı, istihdam yaratmayı ve iyi işgücü piyasası performansını teşvik etmenin anahtarı olarak görmüştür. 2006'de yeniden değerlendirilen İş Stratejisinin ise, işgücüne katılımın teşvik edilmesine ve iş kalitesinin iyileştirilmesine daha fazla önem verdiği, korumanın esneklikle birleşimini ele aldığı belirtilmiştir. Bu yeni stratejinin ise, güçlü ve sürdürülebilir ekonomik büyüme ile iş miktarı arasındaki bağlantıları vurgulamaya devam ettiği, ancak aynı zamanda çalışma koşulları açısından iş kalitesini ve işgücü piyasasının kapsayıcılığını merkezi politika öncelikleri olarak kabul ettiği vurgulanmıştır. Ayrıca direnç ve uyarlanabilirliğin bu stratejinin kalbinde yer aldığı belirtilmiştir. OECD. (2018f), **Good Jobs for All in a Changing World of Work; The OECD Jobs Strategy Foreword, Key Messages and Recommendations**, Paris: OECD., https://web-archiv.eocd.org/2018-12-04/501120-short%20booklet_EN.pdf (Erişim Tarihi: 31.01.2023)., s. 8.

⁹³⁷ Raporun, iş kalitesini, iş miktarını ve daha fazla kapsayıcılığı teşvik eden politika ve kurumlara sahip ülkelerin, politikanın odak noktasının ağırlıklı olarak piyasa esnekliğini artırmaya (veya korumaya) odaklanan ülkelere daha iyi performans gösterdiğini gösteren yeni kanıtlara dayandığı belirtilmiştir. OECD. (2018f), **a.g.e.**, s. 8.

işlerin yaratılması gibi konular öne çıkarılmıştır.⁹³⁸ Stratejideki ikinci ilke işgücü piyasalarından dışlanmayı önlemek ve bireyleri işgücü piyasası risklerine karşı korumak olarak sunulmuştur. Buna göre kapsayıcı bir işgücü piyasasını teşvik etmenin en iyi yolu iyileştirici politikalardan önleyici politikalara yönelmektir. Bu çerçevede fırsat eşitliğinin sağlanması, yaşam boyu eğitim ve becerileri edinimi üzerinde durulmuştur. Ayrıca 2006 OECD istihdam Stratejisi'nin önerdiği gibi, aktivasyon önlemlerinin önemini koruduğuna da dikkat çekilmiştir. Bunun yanı sıra karşılıklı yükümlülüklerin sıkı bir şekilde yerine getirilmesi koşuluyla, işsizlik, engellilik ve diğer sosyal yardımların istihdamın önündeki engeller konusunda fayda sağlayabildiğine işaret edilmiştir.⁹³⁹ Stratejideki üçüncü ilke ise hızla değişen işgücü piyasasında gelecekteki fırsatlara ve zorluklara hazırlanmak olarak ifade edilmiştir. Bu başlıkta teknolojik ilerleme, küreselleşme ve demografik değişimden kaynaklanan dönüşüm ile başa çıkmak için ürün ve işgücü piyasası dinamizmine duyulan gereklilik vurgulanmıştır. Rapora göre işgücü hareketliliğini sağlamak için bireylerin becerilerini geliştirmelerini sağlamak, geride kalmış bölgelere yardımcı olmak, sosyal güvenlik ağlarını güçlendirmek ve sosyal diyalogu geliştirmek gerekmektedir. Daha yüksek iş kalitesi ve kapsayıcılık elde etmek için de beceri geliştirme politikaları önerilmiş, sosyal koruma ve işgücü piyasası düzenlemelerinin yeni iş dünyasına uyarlanması gerekeceği vurgulanmıştır. Sosyal koruma kapsamını genişletmeye yönelik olası yaklaşımlar üzerinde durulmuş, hatta bu konuda radikal bir çözüm olarak evrensel temel gelir konusu tartışılmış, ancak neticede böyle bir planın mali baskıyı önemli ölçüde artırmadan veya bazı insanların durumlarını daha da kötüleştirmeden tüm işçilere etkili koruma sağlamanın pek olası olmadığına işaret edilmiştir.⁹⁴⁰

⁹³⁸ OECD. (2018f), **a.g.e.**, s. 9-10.

⁹³⁹ OECD. (2018f), **a.g.e.**, s. 10-11.

⁹⁴⁰ OECD. (2018f), **a.g.e.**, s. 11-12.

Kanımızca OECD'nin yeni İş Stratejisi'nin temel yaklaşımının, aynı dönemdeki Dünya Bankası yaklaşımı ile ve özellikle de Banka'nın İşin Değişen Doğası 2019 başlıklı Kalkınma Raporu⁹⁴¹ ile benzerliği dikkat çekicidir. Bu benzerlik, artan sorun ve tepkilerle baş etmek, kapitalizmin yönetilebilirliğini, meşruiyetini ve ilerletilmesini sağlamak için iki kuruluşun da esneklik ile sosyal politika arasında bir konumlanış aldığını göstermektedir. Bununla birlikte daha önce de vurguladığımız üzere burada da esneklik ve koruma arasında bir dengeden ziyade bir hiyerarşi olduğu, politikaların eşitlik ve adaletten ziyade rekabet odaklılığı merkeze aldığı görülebilmektedir. Nitekim bundan sonraki yıllarda 2018 İş stratejisinin mantığı takip edilerek politika önerileri ortaya koyulmuş,⁹⁴² işgücü piyasalarını serbestleşme ve rekabet odağında kurgulayan politikalar ilerletilmiştir.⁹⁴³ Gurria, bu dönemde yaşanan sürecin bazı değişiklikler gerektireceğini belirtse de “mesajımızın özü değişmemiştir” diyerek rekabetin “kapsayıcı büyümenin temel bir bileşeni” olduğunu vurgulamıştır.⁹⁴⁴ Dolayısıyla OECD için rekabetçi piyasa çözümleri temelde yer alırken, sosyal politika uygulamaları buna uygun biçimde tasarlanmış ve tamamlayıcı bir ek olarak devreye sokulmuştur.

Bütün bunların yanı sıra pandemiye doğru ilerlenen süreçte, ekonomik durgunluk ve ülkelerin borç sorunlarının ciddi endişe kaynağı olmaya başlaması hali Dünya Bankası

⁹⁴¹ Bkz. World Bank. (2019a), **a.g.e.**

⁹⁴² Bkz. OECD. (2019c), **Chair's Statement**, Meeting of the OECD Council at Ministerial Level, 22-23 May 2019, Paris: OECD., <https://web-archive.oecd.org/2019-05-23/521013-OECD-MCM-2019-Chair-s-Statement.pdf> (Erişim Tarihi: 31.01.2023).; Gurria, J. A. (2019c), Launch of 2019 Employment Outlook, Berlin, Germany, 25 April 2019, Paris: OECD., <https://web-archive.oecd.org/2019-04-25/517341-launch-of-2019-employment-outlook-germany-april-2019.htm> (Erişim Tarihi: 21.01.2023).

⁹⁴³ Gurria, J. A. (2019d), 2019 IMF and World Bank Spring Meetings, Written Statement to the IMFC, Washington, D.C., 13 April 2019, Paris: OECD., <https://web-archive.oecd.org/2019-04-11/515285-oecd-sg-written-statement-to-imfc-washington-2019.htm> (Erişim Tarihi: 21.01.2023).

⁹⁴⁴ Gurria, J. A. (2019b), 18th Global Forum on Competition, 5 December 2019, Paris: OECD., <https://web-archive.oecd.org/2019-12-05/539738-18th-global-forum-on-competition-paris-december-2019.htm> (Erişim Tarihi: 21.01.2023).

gibi OECD’de de yankılarını bulmuştur.⁹⁴⁵ Bu çerçevede kalkınma yardımları konusunda çabalar artmış, uluslararası işbirliği çağruları yapılmıştır.⁹⁴⁶

Gördüğümüz üzere 2008 krizinden pandemiye uzanan dönemde OECD, küreselleşmenin savunuculuğu görevini üstlenmiş, küresel rekabetçi kapitalizmin ilerletilmesi için gerekli her konunun ve alanın buna uygun hale getirilmesi için çalışmış, ayrıca uluslararası sistem içerisinde daha etkili olmaya yönelmiştir. Bu çerçevede ilgilendiği konuları, üyeliğini, ilişkilerini giderek genişleterek, ülke programları gibi yumuşak güç mekanizmalarını güçlendirerek, araştırma, bilgi üretme, kavram, yaklaşım ve politika geliştirme süreçlerini geliştirerek, kapitalizmin üzerinde yükseldiği temel dinamiklerin meşrulaştırılması için inandırıcı anlatıların oluşturulmasına çalışarak⁹⁴⁷ hem küresel düzlemdeki hem de ülkelerdeki politikaları güncel rekabetçi kapitalizmin ilerletilmesi doğrultusunda yönlendirmeye odaklanmıştır. Bu ekseninde bir taraftan serbest piyasaların ve küresel kapitalist ticaretin işlerliği için tüm olanakları seferber ederken, bir taraftan da artık çok fazla görünür hale gelen ekonomik, sosyal ve siyasal sorunları yönetmeye çalışmıştır. Dolayısıyla 2008 krizinden pandemiye kadarki süreçte, Dünya Bankası gibi OECD’de de piyasa ve sosyal koruma arasında ‘denge’ vurgusu çerçevesinde sosyal politika önerileri çeşitlenmiştir. Bununla birlikte serbestleşme, kârlılık, rekabet edebilirlik, verimliliğin artırılması gibi hedefler birincil öncelik olmayı sürdürmüş, sosyal politika alanı bu ekseninde şekillendirilmiştir. Bu çerçevede sosyal yardımlar istihdam koşulluğuna, karşılıklı yükümlülüklerin sıkı bir şekilde yerine getirilmesine bağlanmış, sosyal sigortaların kapsamının genişletilmesi

⁹⁴⁵ Bkz. Gurria, J. A. (2018a), 2018 IMF and World Bank Annual Meetings, Written Statement to the Development Committee, Bali, Indonesia, 13 October 2018, Paris: OECD., <https://web-archiv.e.oecd.org/2018-10-12/496369-oecd-sg-written-statement-to-the-development-committee-imf-wb-2018.htm> (Erişim Tarihi: 21.01.2023).

⁹⁴⁶ Gurria, J. A. (2019a), Launch of the Development Co-operation Report 2018: Joining Forces to Leave No One Behind, 21 February 2019, Paris: OECD., <https://web-archiv.e.oecd.org/2019-02-21/508287-launch-of-2018-development-cooperation-report-paris-february-2019.htm> (Erişim Tarihi: 21.01.2023).

⁹⁴⁷ OECD’nin bu tür işlevleri için bkz. Leimgruber, M.; Schmelzer, M. (2017). **a.g.e.**, s. 45.

önerileri de sağlanan faydaların makul olması ile sınırlandırılmıştır. Eşitsizlik gibi toplumsal yaşamda çok fazla görünür hale gelen sorunların sürdürülemezliği endişeleriyle gelirin yeniden dağıtımı gibi konular dile getirilmeye başlansa da, bu başlık sadece maliyet etkin tasarlanmış transferler ve vergilere odaklanılarak ele alınmış, başta sosyal güvenlik sistemleri olmak üzere kurumsal düzenlemelerin bu eksenindeki rollerini dikkate alan öneriler sunulmamıştır. Ayrıca her ne kadar esnekliğin bazı durumlardaki olumsuz sonuçları kabul edilse ve bunun tek başına yeterli olmadığı vurgulansa da işgücü piyasaları rekabet edebilirlik, üretkenlik ve esneklik temelinde kurgulanmaya devam edilmiştir. Bu çerçevede insan sermayesine yatırım, yaşam boyu eğitim, beceri eğitimi ve aktif işgücü piyasalarına vurgular aynen sürdürülmüştür. Ayrıca süreç içerisinde sosyal diyalog ve toplu pazarlığın önemine dair vurgular dikkat çekmiş olsa da, bunlar kolektif haklar ve sosyal eşitsizlikler bağlamında değil, ekonomik koşullara adaptasyonun sağlanmasına yardımcı olma rolleriyle ele alınmıştır.

Neticede pandemi sürecine gelindiğinde OECD’de ele alınan sosyal politika konularında çeşitlilik ve bazı yaklaşım değişiklikleri gözlense de bütün bunlar geçmişten bir kopuşu içermemiştir. Zira işgücü piyasalarında esneklik ilerletilirken, bazı sınırlı koruma çerçevelerinin gündeme getirilmesi ile esneklik ve koruma arasında bir denge yaratılabileceği varsayılmıştır. Oysa birinci bölümdeki tarihsel anlatıda gördüğümüz gibi, sosyal politika uygulamaları ancak metadışı alanlar yaratabildiği ve gelirin yeniden dağılımını eşitlikçi bir çerçevede etkileyebildiği oranda, rekabet ve verimlilik sorunlarının yarattığı adaletsizlikleri bir ölçüde dengeleyebilmiş ve bir tür sosyal gelişme sağlayabilmiştir. Dolayısıyla ele aldığımız dönemde bu gerçeklikleri dikkate almayan bir yaklaşım ile geliştirilen yanıtlar, eşitlik ve sosyal adalet odaklı bir sosyal politika anlayışını içermemiş, ‘denge’ vurgularının arkasında Dünya Bankası’nda olduğu gibi OECD’de de ibreyi daha çok piyasaya bükten bir dengesizlik hüküm sürmüştür.

3.5. COVID-19 PANDEMİSİNDEN GÜNÜMÜZE

Covid-19 salgını henüz pandemi olarak ilan edilmeden önce 2020 yeni yıl konuşmasında Gurria, 2019 büyüme oranlarının OECD ülkeleri için küresel mali krizden beri en düşük seviyelerde olduğuna işaret etmiş, sosyal refahın aşağı çekildiğini, sosyal hoşnutsuzluğun dünya çapında arttığını vurgulamıştır.⁹⁴⁸ Bu sorunlu ortama eklemlenen pandemi ise OECD’de endişeleri büyütmüş, örneğin Gurria bu süreci 1930’lardaki büyük buhrandan bu yana dünyanın yaşadığı en büyük ekonomik gerileme olarak nitelendirmiş,⁹⁴⁹ küresel sağlık krizinin büyük bir ekonomik ve finansal krizle birleşmesinin toplumlar üzerinde büyük baskılar yaratacağını, sağlık krizi geçtikten sonra bile insanların ortaya çıkacak istihdam kriziyle karşı karşıya kalacaklarını ifade etmiştir.⁹⁵⁰ Bu çerçevede pandemi ile birlikte OECD acil, büyük ölçekli ve koordineli eylem çağrılarını yapmış,⁹⁵¹ en savunmasız ülkeleri desteklemek için uluslararası işbirliğini vurgulamış,⁹⁵² ülkelerin borçlarını askıya almaya dönük IMF ve Dünya

⁹⁴⁸ Gurria, J. A. (2020a), 2020 New Year’s Wishes, OECD, France, 20 January 2020, Paris: OECD., <https://web.archive.oecd.org/2020-01-20/543016-secretary-generals-2020-new-year-wishes-oecd-january-2020.htm> (Erişim Tarihi: 22.01.2023).

⁹⁴⁹ Gurria, J. A. (2020d), 2020 IMF and World Bank Spring Meetings, Written Statement to the IMFC, 16 April 2020, Paris: OECD., <https://web.archive.oecd.org/2020-04-17/551104-oecd-sg-written-statement-to-imfc-april-2020.htm> (Erişim Tarihi: 22.01.2023).

⁹⁵⁰ Gurria, J. A. (2020b), Coronavirus (COVID-19): Joint Actions to Win the War, Paris: OECD., <https://web.archive.oecd.org/2020-03-23/549113-Coronavirus-COVID-19-Joint-actions-to-win-the-war.pdf> (Erişim Tarihi: 22.01.2023).

⁹⁵¹ Gurria, J. A. (2020e), XIV CAF-SEGIB Economists’ Meeting: The Economic Impacts of COVID-19 in Ibero-America: Moving Towards Recovering Growth, 12 May 2020, Paris: OECD., <https://web.archive.oecd.org/2020-05-12/552987-economic-impacts-of-covid-19-in-ibero-america-moving-towards-recovering-growth-may-2020.htm> (Erişim Tarihi: 22.01.2023).

⁹⁵² DAC da bu dönemde üyelerini mevcut taahhütlerini korumaya çağırmış ve ülkelerin pandemiden etkilenen yoksul insanların geçim kaynaklarını korumalarına ve yeniden inşa etmelerine yardımcı olmak için çok taraflı bankaların, özel sektörün ve sivil toplumun desteğini teşvik etmek için daha çok çalışmayı taahhüt etmiştir. OECD. (2021a), **The DAC: 60 Years, 60 Highlights**, Paris: OECD, <https://www.oecd.org/dac/development-assistance-committee/dac-60-years/DAC-60-Highlights.pdf> (Erişim Tarihi: 10.01.2023)., s. 6.; OECD. (2020d), **COVID-19 Global**

Bankası girişimlerini de desteklemiştir.⁹⁵³ Ayrıca özellikle Covid-19 krizi bağlamında araştırma, raporlama ve politika önerileri geliştirme faaliyetlerini yoğunlaştırmış, koronavirüsle mücadele konusunda dijital bir merkez oluşturmuş,⁹⁵⁴ Refah, Kapsayıcılık, Sürdürülebilirlik ve Fırsat Eşitliği Merkezi'ni (*The Centre on Well-Being, Inclusion, Sustainability and Equal Opportunity*) faaliyete geçirmiştir.⁹⁵⁵

Bu dönemde OECD'nin politika çerçevesi öncelikle halk sağlığı krizini ele almak, ardından ekonomiyi yeniden ayağa kaldırmak ve hasarı onarmak, ayrıca gelecekteki şoklara daha hazırlıklı olmak için yeni politika yaklaşımları geliştirmek olarak belirginleşmiştir. Guria, pandeminin olumsuz etkisini hafifletmek ve toparlanmayı hızlandırmak için ülkelere; sağlık hizmetlerine erişimin sağlanması, kısa vadeli istihdam planlarının oluşturulması, işsizlik sigortasından yararlanmak için şartların hafifletilmesi, serbest meslek sahiplerine ve en savunmasız kişilere destek verilmesi, firmalara vergi indirimleri, ücret ve kredi destekleri sunulması gibi önerilerde bulunmuştur.⁹⁵⁶ Bununla birlikte artan kamu harcamalarının uzun vadeli mali sürdürülebilirlik çerçevesinde gerçekleştirilmesini vurgulamış, ayrıca toparlanma sürecinde özel sektörün rolüne dikkat çekmiştir. Yatırım ve girişimcilik koşullarını iyileştiren üretken bir strateji

Pandemic, Joint Statement by the Development Assistance Committee (DAC) of the Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD), 9 April 2020, Paris: OECD., <https://web-archive.oecd.org/2020-04-09/550461-DAC-Joint-Statement-COVID-19.pdf> (Erişim Tarihi: 31.01.2023).

⁹⁵³ Gurria, J. A. (2020c), G20 Finance Ministers and Central Bank Governors' Virtual Meeting, 31 March 2020, Paris: OECD., <https://web-archive.oecd.org/2020-04-22/549769-2nd-extraordinary-g20-fmcbg-virtual-meeting-paris-march-2020.htm> (Erişim Tarihi: 22.01.2023).

⁹⁵⁴ Gurria, J. A. (2020f), Release of the June 2020 Economic Outlook: Revamping the International Policy Architecture to Emerge from the Pandemic Stronger Together, France, 10 June 2020, Paris: OECD., <https://web-archive.oecd.org/2020-06-10/555790-release-of-the-june-2020-economic-outlook.htm> (Erişim Tarihi: 22.01.2023).

⁹⁵⁵ Gurria, J. A. (2020p), Launch of the OECD WISE Centre, Opening Remarks, 25 November 2020, Paris: OECD., <https://web-archive.oecd.org/2020-11-25/571031-oecd-sg-remarks-to-launch-oecd-wise-centre-november-2020.htm> (Erişim Tarihi: 22.01.2023).

⁹⁵⁶ Gurria, J. A. (2020b), **a.g.e.**

geliştirme gerekliliği üzerinde durmuştur.⁹⁵⁷ Krizin ilk acil aşamasından sonra ise politikaların eşitsizlikleri ve işsizliği hafifletmeye odaklanması, esnek, kapsayıcı ve sürdürülebilir büyümenin teşviki için serbest piyasaların faydalarından ödün vermeden dayanıklılığı artırmaya özen gösterilmesi, uluslararası işbirliğine önem verilmesi gibi gerekliliklerin söz konusu olacağına işaret etmiştir.⁹⁵⁸ Ayrıca acil müdahale sürecinden çıkılırken destek önlemlerinin istihdamı destekleyecek biçimde düzenlenmesi gerekeceğini vurgulamıştır. İşgücü piyasası ve sosyal koruma politikaları konularında şirketler ile insanlar arasında bir denge kurulması ve desteğin orta vadede uygulanabilir faaliyetlere yönlendirildiğinden emin olunması gerektiğini belirtmiştir. Toparlanma aşamasında ise aktif işgücü piyasası politikaları ve eğitim politikalarının önemli olacağına, bunun için de kamu ve özel istihdam hizmetlerinin ölçeklendirilmesi gerekeceğine işaret etmiştir.⁹⁵⁹

Bu çerçeve, G20 liderlerinin talebi üzerine ILO ile OECD'nin ortak hazırladığı Covid-19 Salgınının G20 Ekonomilerindeki İş ve Gelirler Üzerindeki Etkisi⁹⁶⁰ başlıklı raporda da yer almıştır. Bu raporda ilk olarak tüm çalışanlar için yeterli gelir desteği ve işte tutma planlarını içeren politikalarla işgücü piyasasının direncinin güçlendirilmesi üzerinde durulmuş, sosyal diyalogun güçlendirilmesi gerektiği belirtilmiştir. İkinci olarak istihdam ve sosyal koruma sistemlerinin güçlendirilmesi, üçüncü olarak ise değişen beceri ihtiyaçlarını karşılamak ve krizin yarattığı koşullara uyarlanmak için

⁹⁵⁷ Gurria, J. A. (2020e), **a.g.e.**

⁹⁵⁸ Gurria, J. A. (2020f), **a.g.e.**

⁹⁵⁹ Gurria, J. A. (2020g), First Ministerial Council Roundtable: The Path to Recovery: Alternative Scenarios and Macroeconomic Policies, 10 June 2020, Paris: OECD., <https://web-archive.oecd.org/2020-06-10/555823-first-ministerial-council-roundtable-the-path-to-recovery-june-2020.htm> (Erişim Tarihi: 22.01.2023).; Gurria, J. A. (2020k), Launch of the 2020 Employment Outlook, 7 July 2020, Paris: OECD., <https://web-archive.oecd.org/2020-07-07/558330-launch-of-the-2020-employment-outlook-july-2020.htm> (Erişim Tarihi: 22.01.2023).

⁹⁶⁰ OECD-ILO. (2020a), **The Impact of the COVID-19 Pandemic on Jobs and Incomes in G20 Economies**, ILO-OECD Paper Prepared at the Request of G20 Leaders Saudi Arabia's G20 Presidency 2020, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---cabinet/documents/publication/wcms_756331.pdf (Erişim Tarihi: 23.01.2020).

yaşam boyu öğrenme fırsatlarının teşvik edilmesi vurgulanmıştır.⁹⁶¹ Aynı yıl yine ILO ve OECD'nin birlikte hazırladığı Sosyal Diyalog, Beceriler ve Covid-19 başlıklı raporda⁹⁶² da sosyal diyalog, işçilerin korunması için önemiyle, ekonomiyi ayakta tutan politikalarındaki rolüyle, krizin olumsuz etkilerini frenleme, yetişkin eğitimlerinde destek olabilme gibi özellikleriyle öne çıkarılmıştır.⁹⁶³ Dolayısıyla sosyal diyalog anlayışı etrafında geliştirilen politika önerileri ve araçlar, kriz döneminin atlatılmasında bir ikna ve yönetim aracı olarak önemsenmiştir.

OECD'nin pandemi sonrasına dair politika önerileri Dünya Bankası'ninkilerle yine büyük oranda benzemiştir. Bu benzerlik kalkınma yaklaşımında da kendisini göstermiştir. Hatırlanacağı üzere Dünya Bankası bu dönemde yeşil, dirençli ve kapsayıcı kalkınma(*Green, Resilient ve Inclusive Development*) sloganını öne çıkarmıştır. OECD de benzer biçimde 2020 Konsey toplantısında güçlü, esnek, yeşil ve kapsayıcı bir toparlanma çağrısında bulunmuştur.⁹⁶⁴ Benzerlikler ayrıca OECD'nin de bu dönemde uluslararası ticaret sisteminin sorunlarına eğilmesinde, serbest ticaretin ve küresel tedarik zincirlerinin dayanıklılığının sağlanması gibi konuları öne çıkarmasında da gözlemlenmiştir.⁹⁶⁵ Bunların yanı sıra bu süreçte OECD'nin de özellikle toplumsal

⁹⁶¹ Gurria, J. A. (2020m), G20 Meeting of Labour and Employment Ministers, 9 September 2020, Paris: OECD., <https://web-archive.oecd.org/2020-09-10/563563-g20-meeting-of-labour-and-employment-ministers-september-2020.htm> (Erişim Tarihi: 22.01.2023).

⁹⁶² OECD-ILO. (2020b), **Global Deal Report: Social Dialogue, Skills and COVID-19**, The Global Deal for Decent Work and Inclusive Growth Flagship Report, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_758550.pdf (Erişim Tarihi: 23.01.2020).

⁹⁶³ Gurria, J. A. (2020o), Launch of the 2020 Global Deal Report - Social Dialogue, Skills and Covid-19, 20 October 2020, Paris: OECD., <https://web-archive.oecd.org/2020-10-20/567321-2020-global-deal-report-social-dialogue-skills-and-covid-19.htm> (Erişim Tarihi: 22.01.2023).

⁹⁶⁴ OECD. (2020b), **2020 Ministerial Council Statement: A Strong, Resilient, Inclusive and Sustainable Recovery from Covid-19**, Meeting of the Council at Ministerial Level, 28-29 October 2020, Paris: OECD., <https://www.oecd.org/mcm/C-MIN-2020-7-FINAL.en.pdf> (Erişim Tarihi: 31.01.2023).

⁹⁶⁵ Bkz. Gurria, J. A. (2020g), **a.g.e.**; Gurria, J. A. (2020h), MOTIE-OECD Joint Conference on Industry and Trade in the Post-COVID-19 Era, 18 June 2020, Paris: OECD., <https://web-archive.oecd.org/2020-06-19/556688-motie-oecd-joint-conference->

parçalanma, küçülen orta sınıf ve büyüyen bir hoşnutsuzluk coğrafyasına dikkat çekerek, güçlü çok taraflı sistemin desteklediği yeni bir sosyal sözleşme çağrılarını yaptı ve görülmüştür. OECD bu çerçevede sağlık ve sosyal korumanın bir kamu malı olduğunu belirtmiş, ayrıca Dünya Bankası'nda gördüğümüz gibi evrensel sosyal koruma ve evrensel sağlık sistemlerine işaret etmiştir. Kayıtlı işgücü piyasalarına erişimin teşvik edilmesi, işgücünün beceri ve yeteneklerinin geliştirilmesi, sosyal diyalogun geliştirilmesi, kamu harcamaları ve kamu borcunun iyi yönetilmesi, vergi politikalarının etkinleştirilmesi gibi konular üzerinde durulmuştur. Ayrıca politikaların potansiyel doğal afetler, iklim değişikliği, biyolojik çeşitlilik, çevre gibi konularla uyumlaştırılması gerekliliği de öne çıkarılmıştır.⁹⁶⁶ Bunların yanı sıra Gurria bu dönemde ekonomilere, kurumlara ve demokrasilere olan güvenin sarsıldığını belirtilerek,⁹⁶⁷ önceliğin verimlilik, kapsayıcılık, dayanıklılık ve sürdürülebilirliğe dayalı ekonomik ilerleme olduğunu ifade etmiştir.⁹⁶⁸ Bu çerçevede ekonomi ve

[on-industry-and-trade-in-post-covid-19-era-june-2020.htm](https://www.oecd.org/mcm/2020/SO-CMIN-2020-1-EN.pdf) (Erişim Tarihi: 22.01.2023).; OECD. (2020b), **a.g.e.**; OECD. (2020c), **2020 Strategic Orientations of the Secretary-General**, Meeting of the Council at Ministerial Level, 28-29 October 2020, Paris: OECD., <https://www.oecd.org/mcm/2020/SO-CMIN-2020-1-EN.pdf> (Erişim Tarihi: 31.01.2023)., s. 2-3.

⁹⁶⁶ OECD. (2020c), **a.g.e.**, s. 5.; Gurria, J. A. (2020i), Informality and Social Inclusion in the Times of COVID-19, Opening Remarks at OECD-LAC Social Inclusion Ministerial Summit, 3 July 2020, Paris: OECD., <https://web.archive.oecd.org/2020-07-06/558182-oecd-lac-social-inclusion-ministerial-summit-july-2020.htm> (Erişim Tarihi: 22.01.2023).; Gurria, J. A. (2020j), ILO Global Summit-COVID-19 and the World of Work, 8 July 2020, Paris: OECD., <https://web.archive.oecd.org/2020-07-09/558014-ilo-global-summit-covid-19-and-the-world-of-work-july-2020.htm> (Erişim Tarihi: 22.01.2023).; Gurria, J. A. (2020n), Social Protection for All, Meeting of Experts on the Establishment of a Global Fund, Transcript of the Video-message, 22 September 2020, Paris: OECD., <https://web.archive.oecd.org/2020-09-22/564501-meeting-of-experts-on-establishment-of-global-fund-social-protection-for-all-september-2020.htm> (Erişim Tarihi: 22.01.2023).

⁹⁶⁷ Gurria, J. A. (2021b), Trust, Institutions and Resilience, Opportunities for Recovery Webinar, Opening Remarks, 19 January 2021, Paris: OECD., <https://web.archive.oecd.org/2021-01-19/577034-oecd-sg-remarks-at-webinar-on-trust-institutions-and-resilience-19-january-2021.htm> (Erişim Tarihi: 22.01.2023).

⁹⁶⁸ Bunlardan ikincisi, güçlü bir sosyal sözleşme oluşturması, üçüncüsü ise çevre ve iklim değişikliklerini ele almaktır. Gurria, J. A. (2020s), 60th Anniversary of the OECD, Leaders' Conversations Concluding Remarks, 14 December 2020, Paris:

insanları, üretkenlik ve kapsayıcılığı, inovasyon ve doğayı birbirine bağlama çağrıları yapmıştır.⁹⁶⁹ Özetle her alanda ‘denge’ vurgularının sıklıkla tekrar ettiği bir dil sürdürülmüştür.

OECD bu dönemde de tüm politikalarını rekabet ve verimliliğin artırılması odağında kurgulamaya, örneğin işgücü hareketliliklerinin kolaylaştırılması, beceri ve vasıf gelişimi gibi konuları öne çıkarmaya devam etmiştir.⁹⁷⁰ Ayrıca Dünya Bankası gibi OECD de pandemi ile artan kamu harcamalarının, hali hazırda süren kamu borcu sorununa eklenmesinin sosyal politika uygulamalarının finansmanı ile ilgili zorluklar yarattığı gündeme getirilmiştir. Bu sorunların çözümü için ise kamu-özel işbirliklerine işaret edilmiştir.⁹⁷¹ Bu husus kanımızca önemlidir, zira kuruluşun çok yakın zamanda kamu malı olarak nitelendirdiği bu sosyal politika uygulamalarının sunumunda özel sektör desteğini vurgulaması bir anlamda OECD’nin, liberal öğretilerin ilk bakışta paradoksal görünen ancak bu öğretilere dayalı programların içeriği ile uyumlu olarak, sistematik biçimde kolektif içeriğinden adım adım arındırılmış bir kamu anlayışına ve bu anlayışın yerleşikleştirilmesine yönelik bağlılığını yansıtmıştır.

OECD., <https://web-archive.oecd.org/2020-12-14/574154-oecd-sg-closing-remarks-at-60th-anniversary-of-the-oecd-14-december-2020.htm> (Erişim Tarihi: 22.01.2023).

⁹⁶⁹ Gurria, J. A. (2021a), 2021 New Year’s Wishes, by the Secretary-General of the OECD, 29 January 2020, Paris: OECD., <https://web-archive.oecd.org/2021-01-29/578281-oecd-sg-2021-new-years-wishes.htm> (Erişim Tarihi: 22.01.2023).

⁹⁷⁰ Verimlilik konusundaki değerlendirmeler için bkz. Gurria, J. A. (2020r), OECD Annual Conference of the Global Forum on Productivity, 8 December 2020, Paris: OECD., <https://web-archive.oecd.org/2020-12-10/573451-oecdannualconferenceoftheglobalforumonproductivity8december2020.htm> (Erişim Tarihi: 22.01.2023).

⁹⁷¹ Gurria, J. A. (2020l), Business in a Post-COVID World, Opening Remarks at OECD Emerging Markets Network (EMnet) Meeting, 15 December 2020, Paris: OECD., <https://web-archive.oecd.org/2020-12-18/575034-oecd-sg-remarks-at-emerging-markets-network-15-december-2020.htm> (Erişim Tarihi: 22.01.2023).; Gurria, J. A. (2021c), Addressing the Protection Gap for Pandemic Risk, 23 March 2021, Paris: OECD., <https://web-archive.oecd.org/2021-03-22/582966-oecd-sg-remarks-at-addressing-the-protection-gap-for-pandemic-risk-23-march-2021.htm> (Erişim Tarihi: 22.01.2023).

2021 yılının ortasında, Gurria'nın Genel Sekreterlik dönemi sona ermiş, Mathias Cormann⁹⁷² bu görevi devralmıştır. Devir teslim konuşmasında Cormann, OECD için beş politika gündemine işaret etmiştir. Bunlar; i) güçlü, sürdürülebilir, daha temiz, daha kapsayıcı büyüme yoluyla Covid-19'un ardından ekonomik toparlanmanın gücünü en üst düzeye çıkarmaya yardımcı olmak, ii) 2050 yılına kadar küresel net sıfır emisyonu ulaşmak için iklim değişikliği konusunda küresel liderliği teşvik etmek, iii) dijital vergilendirmeye ve büyük çok uluslu şirketlerin etkili uluslararası vergilendirmesine yönelik çok taraflı bir yaklaşımı sonuçlandırmak, iv) dijital ekonomideki riskleri daha iyi yönetirken ekonomilerin dijital dönüşümünün fırsatlarından yararlanmasını sağlamak, v) piyasalara dayalı politikalar ve kurallara dayalı bir uluslararası düzenin desteklemek ve OECD'nin Asya-Pasifik'e erişimini güçlendirmek, olarak sıralanmıştır.⁹⁷³ 2021 Konsey toplantısında Cormann'ın konuşmasında da yinelenen bu beş gündem⁹⁷⁴ 2021'den günümüze uzanan süreçte OECD'nin öne çıkardığı stratejik başlıklar olmuş, bunların yanı sıra kuruluş, temel misyonu olan ticaretin serbestleştirilmesi, yatırımın kolaylaştırılması, rekabetin güçlendirilmesi gibi hedeflere odaklanmaya da devam etmiştir.

Nitekim Cormann göreve gelir gelmez, daha fazla istihdam yaratılması, özel sektör ve girişimciliğin önündeki engellerin kaldırılması, uygun rekabet ortamının sağlanması, işgücü piyasalarında becerileri geliştirmeyi amaçlayan etkili politikaların uygulanması

⁹⁷² 5 yıllık görev süresi 1 Haziran 2021'de başlayan Mathias Cormann Belçika doğumludur. Daha sonra Avusturya'ya göç etmiştir. Hukukçu olan Cormann, OECD'ye atanmadan önce Avustralya'da sağlık sigortası alanındaki şirketlerde ve Avustralya Maliye Bakanlığında üst düzey görevlerde çalışmıştır. <https://www.oecd.org/about/oecd-secretary-general-mathias-cormann-biography.htm>

⁹⁷³ Cormann, M. (2021a), Handover Remarks by Mathias Cormann at the Meeting of the OECD Council at Ministerial Level (MCM), 1 June 2021, Paris: OECD., <https://www.oecd.org/about/secretary-general/mcm-handover-remarks-by-mathias-cormann-1-june-2021.htm> (Erişim Tarihi: 23.01.2023).

⁹⁷⁴ Bkz. Cormann, M. (2021b), Introductory Remarks at the Meeting of the OECD Council at Ministerial Level (MCM), 1 June 2021, Paris: OECD., <https://www.oecd.org/about/secretary-general/oecd-sg-cormann-mcm-introductory-remarks-1-june-2021.htm> (Erişim Tarihi: 23.01.2023).

konularını öne çıkarmıştır.⁹⁷⁵ Bu çerçeve, OECD resmi internet sitesindeki Cormann'ın “serbest piyasaların pozitif gücünün, serbest ticaretin ve kurallara dayalı bir uluslararası ticaret sisteminin öneminin güçlü bir savunucusu olduğu”⁹⁷⁶ nitelemesi ile örtüşmektedir. Zira Gurría döneminde gördüğümüz sosyal söylemler, Cormann'da daha ilk anda piyasa odaklı bir söyleme kaymıştır. Bu eğilimler OECD içinde de bazı endişelere neden olmuş, bu çerçevede Cormann TUAC Genel Kurul Toplantısı'nda “tüm çalışanlar için daha iyi fırsatları destekleyen ve kimseyi geride bırakmayan kamu politikasına gerçekten bağlı” olduğunu ifade etmek durumunda kalmıştır.⁹⁷⁷ Bununla birlikte bu yıllarda sosyal sorunlar ve sosyal politikalar ele alınmaya devam edilse de, esasen yeşil büyüme ve dijital dönüşüm başlıkları daha fazla öne çıkmış, serbest ticaret, özel sektör, verimlilik, iş yaratımı, beceri gelişimi gibi konulara⁹⁷⁸ verilen ağırlık ise daha fazla olmuştur.

Ayrıca Cormann, kriz çerçevesinde genişletilen maliye politikalarının daha iyi hedeflenmesi gerektiğine işaret etmiş, desteklerin uzun süre sürdürülmesinin sermayenin ve emeğin yeniden tahsisini yavaşlatabileceğini vurgulayarak, bu konuda

⁹⁷⁵ Cormann, M. (2021b), **a.g.e.**

⁹⁷⁶ Bkz. <https://www.oecd.org/about/oecd-secretary-general-mathias-cormann-biography.htm>

⁹⁷⁷ Cormann'ın konuşmasındaki ifadeleri şöyledir: “Genel Sekreter olarak atanmadan önce, birçoğunuz benim görüşlerim ve geçmişim hakkında siyasi yorumlar okumuş olabilirsiniz. Ancak, siyasi çekişmeler sırasında söylenenlerin çoğu dikkate alınmamalıdır. Tüm çalışanlar için daha iyi fırsatları destekleyen ve kimseyi geride bırakmayan kamu politikasına gerçekten bağlıyım.” Cormann, M. (2021c), TUAC Plenary Meeting, 2 June 2021, Paris: OECD., <https://www.oecd.org/about/secretary-general/oecd-sg-remarks-at-tuac-plenary-meeting-2-june-2021.htm> (Erişim Tarihi: 23.01.2023).

⁹⁷⁸ Bkz. Cormann, M. (2021e), Global Productivity Forum, Venice, Italy, 8 July 2021, Paris: OECD., <https://www.oecd.org/about/secretary-general/oecd-sg-welcome-remarks-at-global-productivity-forum-8-july-2021.htm> (Erişim Tarihi: 23.01.2023).; Cormann, M. (2021f), Global Productivity Forum, Venice, Italy, 9 July 2021, Paris: OECD., <https://www.oecd.org/about/secretary-general/oecd-sg-introductory-remarks-at-global-productivity-forum-9-july-2021.htm> (Erişim Tarihi: 23.01.2023).; Cormann, M. (2021g), Policies for Recovery, G20 Finance Ministers and Central Bank Governors Meeting-Session 3, Venice, Italy, 10 July 2021, Paris: OECD., <https://www.oecd.org/about/secretary-general/oecd-sg-remarks-at-g20-finance-ministers-and-central-bank-governors-meeting-policies-for-recovery-10-july-2021.htm> (Erişim Tarihi: 23.01.2023).

acil durum önlemlerinin yeniden değerlendirilmesi, bunların istihdam teşvikleri de sağlayabilecek daha hedefli ve sistemik tepkilere dönüşmesi gerektiğini belirtmiştir.⁹⁷⁹ Ortak Değerler: Yeşil ve Kapsayıcı bir Gelecek İnşa Etmek başlıklı OECD Konsey toplantısında da Cormann, pandemiden çıkış için politika desteğinin sağlık ortamına ve ekonomik duruma göre esnek kalması gerektiğini, bu desteklerin özellikle yeşil ve dijital geçişler ve altyapılar olmak üzere, gerçekten ihtiyacı olanlara ve geleceğe odaklı yatırımlara doğru daha iyi hedeflenmesi gerektiğini belirtmiştir. Serbest piyasaların, güçlü bir rekabet çerçevesinin, en üretken ve yenilikçi iş fikirlerini ödüllendiren, gelecekteki büyüme ve başarıya yatırımı teşvik eden bir sistemin, kaliteli iş yaratılmasını ve yaşam standartlarının yükselmesini sağlayacağını iddia etmiştir.⁹⁸⁰

Konsey toplantısında kabul edilen OECD'nin 60. Yıl Vizyon Beyanı da kuruluşun ekonomik ve ideolojik merkezi yönelimi olan serbest piyasa ekonomisini bir kez daha vurgulamış,⁹⁸¹ yapısal reform ve üretkenlik konusunda OECD'nin öncü rolünün sürdürüleceği belirtilmiş, bilim, inovasyon, dijitalleşme, yeni beceriler geliştirme, geleneksel çalışma modellerinin evrimi, rekabet politikasının güncellenmesi, küresel vergi politikalarının düzenlenmesi konularında çalışılacağı ifade edilmiştir. Ayrıca OECD'nin işin geleceği, esnek işgücü piyasaları, kaliteli işler ve sosyal diyalogun önemi ile ilgilenmeye devam edeceği, dayanıklı sağlık sistemleri konusuna da daha fazla odaklanacağı belirtilmiştir.⁹⁸² Konsey toplantısında da bu beyandaki çerçeve

⁹⁷⁹ Cormann, M. (2021d), OECD 2021 Employment Outlook, 7 July 2021, Paris: OECD., <https://www.oecd.org/about/secretary-general/oecd-sg-remarks-to-launch-employment-outlook-7-july-2021.htm> (Erişim Tarihi: 23.01.2023).

⁹⁸⁰ Cormann, M. (2021h), Opening Remarks at OECD Ministerial Council Meeting Part II, 5 October 2021, Paris: OECD, <https://www.oecd.org/about/secretary-general/oecd-sg-opening-remarks-at-council-at-ministerial-level-part-ii-5-october-2021.htm> (Erişim Tarihi: 23.01.2023).

⁹⁸¹ OECD. (2021d), **Trust in Global Cooperation: The Vision for the OECD for the Next Decade**, Meeting of the OECD Council at Ministerial Level, 5-6 October 2021, Paris: OECD., [https://www.oecd.org/mcm/2021/MCM_2021_Part_2_\[C-MIN_2021_16-FINAL.en\].pdf](https://www.oecd.org/mcm/2021/MCM_2021_Part_2_[C-MIN_2021_16-FINAL.en].pdf) (Erişim Tarihi: 01.02.2023)., s. 2.

⁹⁸² OECD. (2021d), **a.g.e.**, s. 4.

hakim olmuş, yeşil, kapsayıcı ve dayanıklı iyileşme stratejisi yinelenmiştir.⁹⁸³ Bu değerlendirmeler ekseninde OECD işgücü piyasası politikaları bu dönemde özetle şu önceliklere işaret etmiştir: i) İstihdamın sağlanmasının teşvik edilmesi, ii) İşgücü piyasasını etkileyen yapısal sorunların ele alınması, iii) beceri ve yaşam boyu eğitim politikalarına yatırım yapılması, iv) İnsanları işe bağlama hedefi çerçevesinde hedefli ve geçici işe alım sübvansiyonları sunulması, aktif istihdam politikalarının uygulanması, istihdam ve eğitim politikalarının entegrasyonunun sağlanması, v) sosyal korumadaki boşlukların ele alınması.⁹⁸⁴

2022 Şubat ayında Rusya-Ukrayna savaşının başlaması OECD gündemini de etkilemiştir.⁹⁸⁵ Bu süreçte mülteci krizi, gıda enflasyonu, enerji krizi, iklim ve çevre krizleri, uluslararası ticarete yaşanan durgunluk, ülkelerin borçlulukları gibi çoklu sorunlar önemli başlıklar olarak belirginleşmiştir.⁹⁸⁶ Bununla birlikte kuruluş, genel

⁹⁸³ Bu toplantıda ayrıca uluslararası çalışma standartlarını koruma taahhüdü teyit edilmiş, zorla ve çocuk işçi çalıştırmanın şiddetle kınandığı ifade edilmiştir. OECD. (2021b), **2021 Ministerial Council Statement**, Meeting of the OECD Council at Ministerial Level, 5-6 October 2021, Paris: OECD., <https://www.oecd.org/mcm/MCM-2021-Part-2-Final-Statement.EN.pdf> (Erişim Tarihi: 01.02.2023).

⁹⁸⁴ Bkz. OECD. (2021e), **OECD Employment Outlook 2021 : Navigating the COVID-19 Crisis and Recovery**, Paris: OECD., <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/5a700c4b-en/index.html?itemId=/content/publication/5a700c4b-en> (Erişim Tarihi: 01.02.2023).

⁹⁸⁵ OECD Konsey'i bu gelişmeyi kınamış ve Ukrayna halkı ile dayanışma içerisinde olduğunu açıklamıştır. <https://www.oecd.org/newsroom/statement-of-oecd-council-on-the-russian-aggression-against-ukraine.htm>

25 Şubat'ta Cormann, Konsey'in Rusya ile 2014 yılında ertelenen katılım sürecinin resmen sonlandırmasına karar verdiğini açıklanmıştır. Moskova ofisini kapatma, Rusya ile gönüllü katkılar için herhangi bir yeni anlaşmaya girmeme ve Rusya'dan gönüllü katkılarla finanse edilen ve henüz başlamamış olan projeleri durdurma konularında gerekli adımların atılacağı belirtilmiştir. Cormann, M. (2022a), Statement from OECD Secretary-General on Initial Measures Taken in Response to Russia's Large Scale Aggression Against Ukraine, 25 February 2022, Paris: OECD., <https://www.oecd.org/about/secretary-general/statement-from-oecd-secretary-general-on-initial-measures-taken-in-response-to-russia-s-large-scale-aggression-against-ukraine.htm> (Erişim Tarihi: 24.01.2023).

⁹⁸⁶ Cormann, M. (2022b), Economic and Social Impacts and Policy Implications of the War in Ukraine, 17 March 2022, Paris: OECD., <https://www.oecd.org/about/secretary-general/oecdsgremarkseconomicandsocialimpactsandpolicyimplicationsofthewarinukraine17march2022.htm> (Erişim Tarihi: 24.01.2023).; Cormann, M. (2022c), Launch the OECD Economic Outlook 2022, 8 June 2022, Paris: OECD.,

stratejisine bağı kalmayı sürdürmüş, örneğin İstedığımız Gelecek: Gelecek Nesil için Daha İyi Politikalar ve Sürdürülebilir Geçiş başlığında gerçekleştirilen 2022 OECD Konseyi'nde Cormann, genel sekreterliğe geldiği günden beri teşvik ettiği beş politika önceliğini vurgulamaya devam etmiştir.⁹⁸⁷ Genel Sekreter'in Konsey toplantısına sunduğu Stratejik Yönelimler Raporu'nda, "daha güçlü, daha temiz, daha adil ekonomik büyümeyi teşvik etmek ve istihdamı, yaşam standartlarını ve refahı yükseltmek" olarak ifade edilen misyonun gelecek için de kritik öneme sahip olacağı belirtilmiştir. Bu çerçevede ülkelerin krizden çıkarılan dersleri ekonomi, istihdam, sosyal ve sağlık reformlarına entegre etmelerinin destekleneceği, sosyal uyum, sosyal hareketlilik ve fırsat eşitliğini sağlarken, yeşil ve dijital geçişlere yönlendirilmeye odaklanılacağı ifade edilmiştir.⁹⁸⁸ Belgede, OECD'nin ve ülkelerinin misyonunun özünün ise mümkün olduğunca çok sayıda kaliteli, üretken ve ödüllendirici işin yaratılması olduğu belirtilmiştir. Bu ekseninde ise yinelenen biçimde, özel sektör ve girişimciliğin önemi, aktif işgücü piyasası politikalarının genişletilmesi ve iyileştirilmesi, beceri gelişimi ve yaşam boyu öğrenmenin güçlendirilmesi, işgücüne katılımı zorlukları yaşayan

<https://www.oecd.org/about/secretary-general/oecd-secretary-general-mathias-cormann-launched-the-2022-oecd-economic-outlook-8-june-2022.htm> (Erişim Tarihi: 24.01.2023).

⁹⁸⁷ Bu politika öncelikleri, hatırlanacağı üzere, ekonomik iyileşmenin gücünü ve kalitesini optimize etmek, 2050 yılına kadar küresel net sıfırın sağlanmasına yardımcı olmak için iklim eyleminde liderlik sağlamak, dijital dönüşümün fırsatlarını yakalama konusundaki çalışmaları ilerletmek, iyi işleyen bir düzende kurallara dayalı bir ticaret sisteminin sağlanmasına yardımcı olmak, OECD'nin küresel katılımını genişletmeye devam etmek, Güneydoğu Asya ve Afrika ile işbirliğini güçlendirilmek, olarak sıralanmıştır. Bu konuların ele alındığı bir başka konuşma için bkz. Cormann, M. (2022e), Delivered Remarks at the Opening Session of the OECD 2022 Ministerial Council Meeting, 9 June 2022, Paris: OECD., <https://www.oecd.org/about/secretary-general/oecd-sg-remarksopening-2022-mcm-9-june-2022.htm> (Erişim Tarihi: 24.01.2023).

⁹⁸⁸ Bu konularda yeni kanıtlar toplamak için Refah, Kapsayıcılık, Sürdürülebilirlik ve Eşit Fırsat Merkezi liderliğinde bir OECD Sosyal Hareketlilik ve Fırsat Eşitliği Gözlemevi kurulacağı açıklanmıştır. Bkz. OECD. (2022b), **The Secretary-General's Strategic Orientations for the 2023-24 Biennium**, Meeting of the OECD Council at Ministerial Level, 9-10 June 2022, Paris: OECD., <https://www.oecd.org/mcm/2022-OECD-SG-Strategic-Orientations-EN.pdf> (Erişim Tarihi: 02.02.2023). s. 4-5.

dezavantajlı grupların desteklenmesi gibi konular öne çıkarılmıştır.⁹⁸⁹ Bütün bu çerçevede Konsey toplantısında da yinelenmiş, ayrıca “iyi işleyen, adil ve serbest küresel piyasalara ve kurallara dayalı çok taraflı ticaret sistemi tarafından desteklenen küresel düzeyde bir oyun alanı oluşturmaya olan bağlılık” vurgulanmıştır.⁹⁹⁰

Bununla birlikte 2022 yılının sonuna yaklaşırken, dünyadaki ekonomik, siyasi ve sosyal sorunların artması OECD ülkelerini de ciddi biçimde etkilemiş, bu da kuruluşun politika önerilerine yansımıştır. Nitekim bu dönemde OECD ‘de özellikle enflasyonist duruma işaret edilerek, mevcut ekonomik ve sosyal sorunların geçmişten daha karamsar bir hava yarattığı dile getirilmiş, para ve maliye politikalarının birlikte uygulanmasının, enerji ve gıda krizlerini ele almanın önemli olduğu belirtilmiştir. Bu çerçevede kısa vadede savunmasız hane halklarına ve firmalara mali destek sağlanabileceği üzerinde durulsa da, bu desteklerin hedefli ve geçici olması, hükümetlerin enflasyonist baskıları şiddetlendirebilecek ve uzun vadeli mali sürdürülebilirliği riske atabilecek daha fazla kalıcı mali teşvik sağlamaması gerektiği vurgulanmıştır.⁹⁹¹

Bütün bu vurgular ve öne çıkarılan politikalar bize, borç krizi ve mali sorunların, yaşanan nüfus ve üretkenlik başlıklarının OECD’nin gelecekteki politikalarını şekillendirme olasılığının yüksek olduğunu göstermektedir. Nitekim 2023 yılında

⁹⁸⁹ OECD. (2022b), **a.g.e.**, s. 5.

⁹⁹⁰ Konsey toplantısında, Genel Sekreter’in Stratejik Yönelimler raporunda da görülen hususlar yinelenmiştir. Bu çerçevede sosyal politikalar konusunda sağlık sisteminin iyileştirilmesi, fırsat eşitliği, herkes için sosyal koruma sağlama, sosyal hareketliliği teşvik etme, eşitsizliklerle mücadele etme, kaliteli eğitim ve öğretim sağlama, yaşam boyu öğrenme, beceri geliştirme, yeşil ve dijital geçişleri sağlama, sosyal diyalogu güçlendirme, işgücü piyasasına katılımı sağlama konuları üzerinde durulmuştur. OECD. (2022c), **2022 Ministerial Council Statement**, Meeting of the OECD Council at Ministerial Level, 9-10 June 2022, Paris: OECD., <https://www.oecd.org/mcm/2022-MCM-Statement-EN.pdf> (Erişim Tarihi: 02.02.2023).

⁹⁹¹ Cormann, M. (2022d), OECD Interim Economic Assessment 2022, 26 September 2022, Paris: OECD., <https://web-archiv.oecd.org/2022-10-06/642370-sg-remarks-oecd-2022-interim-economic-assessment.htm> (Erişim Tarihi: 24.01.2023).

hazırlanan Her Yaşta Yeteneği Elde Tutma başlıklı rapor⁹⁹² bunun önemli örneklerinden biri olmuştur. Cormann bu rapor çerçevesinde, hükümetlerin ve işletmelerin yaşça ileri olan çalışanlar da dahil olmak üzere yetenekli işgücünü istihdamda tutmak için adımlar atması ve çalışanları talebi olan mesleklere ve işlere doğru yönlendirilmesi gerekliliğini vurgulamıştır. Çalışanların elde tutulması ve uyum yeteneklerinin geliştirilmesi için ise iyi kalitede işlerin ve çalışma koşullarının sağlanması, çalışma düzenlemelerinde insanların ne zaman ve nerede çalışacakları konusunda esnekliğin sağlanması, işverenlerin genç ve yaşlı çalışanlara yönelik ayrımcı tutumlarla mücadele etmesi, sağlık sorunları ve bakım sorumlulukları ile istihdamı uzlaştırmaya yardımcı yeni politika ve uygulamalar benimsenmesi, çalışanların kötü sağlık sonuçlarını önlemek ve sağlık sorunları olanları elde tutmak için yeniden tasarlanması, yaşam boyu eğitim gibi politika önerilerini dile getirmiştir.⁹⁹³

Ayrıca ülkelerin borç krizi ve mali sorunlarına sunulan önerilerin, kamu harcama sınırlandırmalarına, kemer sıkma paketlerine, emeklilik düzenlemelerine, arz yanlı işgücü piyasası politikalarına işaret ettiği daha fazla belirginleşmiş durumdadır. Nitekim 2023'ün tutarlı ve koordineli bir uluslararası tepki gerektiren ve on yıllardır tanık olunmayan ölçekte ekonomik, politik, çevresel ve sosyal zorlukları içerecek bir yıl olacağı öngörüsü ile Dirençli bir Geleceği Güvence Altına Almak: Paylaşılan Değerler ve Küresel Ortaklıklar başlığında gerçekleştirilen 2023 OECD Konsey'inde⁹⁹⁴ Cormann, bu ortamda politika yapıcıların kısa vadeli baskılara akıllıca yanıt verirken, uzun vadeli yapısal reform önceliklerinde ilerlemeyi kararlılıkla sürdürmeleri

⁹⁹² OECD. (2023a), **Retaining Talent at All Ages**, Paris: OECD., https://www.oecd-ilibrary.org/employment/retaining-talent-at-all-ages_00dbdd06-en (Erişim Tarihi: 01.07.2023).

⁹⁹³ Cormann, M. (2023a), Remarks by Mathias Cormann at OECD Forum Virtual Event: Retaining Talent at All Ages, Paris: OECD., <https://www.oecd.org/about/secretary-general/oecd-sg-remarks-at-oecd-forum-virtual-event-retaining-talent-at-all-ages-may-2023.htm> (Erişim Tarihi: 01.06.2023).

⁹⁹⁴ <https://www.oecd-events.org/meeting-of-the-council-at-ministerial-level-2023/en#bl-7d0b3f5b-c3a6-4b40-8749-390d707a7040>

gerektiğini vurgulamıştır.⁹⁹⁵ Toplantı sonrasındaki açıklamasında da politika yapıcıların dijital ve yeşil dönüşümler ile nüfusun yaşlanmasına ilişkin uzun vadeli yapısal reform öncelikleri konusunda ilerleme kaydetmeye devam etmesi gerektiğini⁹⁹⁶ belirtmiştir. Bu ifadeler kanımızca hem işgücü piyasalarında hem de emeklilik sistemlerinde yeni değişikliklere işaret etmesi açısından önemsenmelidir. Nitekim bu yıl Fransa’da emeklilik yaşının 62’den 64’e çıkarılmasını öngören ve tüm toplumsal tepkilere karşın yasalaştırılan emeklilik düzenlemesi küresel düzlemdeki uluslararası aktörlerin ve bu aktörlerle aynı yönde hareket eden ulusal hükümetlerin ısrarcılığının önemli bir örneği olmuştur. Bütün bu çerçevede, Dünya Bankası’nda olduğu gibi OECD’de de, sosyal politikada insan odaklılıktan ziyade maliyet ve etkinlik odaklı anlayışın, işgücü piyasası düzenlemelerinde üretkenlik ve rekabet edebilirlik yönündeki eğilimlerin yakın gelecekte sürme ihtimalinin çok yüksek olduğuna işaret etmektedir.

Nitekim son 2023 OECD Konseyi’nde de bu eğilimler görülmüştür.⁹⁹⁷ Uzun zamandır olduğu gibi, sürdürülebilir ve kapsayıcı büyümeyi artırma vurgusunun yapıldığı bu toplantıda, Cormann tarafından sürdürülebilir ve kapsayıcı büyümeyi sağlamak için sayılan gerekliliklerin en başında verimliliği artırmak, daha rekabetçi

⁹⁹⁵ Cormann, M. (2023c), Remarks at 2023 Ministerial Council Meeting: Opening Session, 7 June 2023, Paris: OECD., <https://www.oecd.org/about/secretary-general/oecd-sg-remarks-at-2023-ministerial-council-meeting-opening-session-june-2023.htm> (Erişim Tarihi: 01.07.2023).

⁹⁹⁶ Cormann, M. (2023b), Remarks by Mathias Cormann, Secretary-General, OECD at the 2023 Ministerial Council Meeting: Press Conference, 8 June 2023, Paris: OECD., <https://www.oecd.org/about/secretary-general/oecd-sg-remarks-at-2023-ministerial-council-meeting-press-conference-june-2023.htm> (Erişim Tarihi: 01.07.2023).

⁹⁹⁷ Bu Konsey’de de yeşil ekonomi, yenilikçi teknoloji, ekonominin dijitalleşmesi gibi konular ele alınmış, çok taraflılığın ve küresel güçlüklerin ele alınmasında birlik olmak, küresel ortaklıkları güçlendirmek ve geliştirmek için mevcut üyeliğin ötesine ulaşmak için stratejiler değerlendirilmiştir. Serbest ve adil ticaret, yatırım ve tedarik zinciri esnekliğini teşvik etme ve serbest piyasa temelli ekonomik sistemleri zayıflatma girişimlerine karşı uluslararası işbirliğini kolaylaştırma çabaları vurgulanmış, bu konuda OECD’nin DTÖ’yü destekleyecek biçimde çalışacağı ifade edilmiştir. Ekonomik görünüm değerlendirmelerinde özellikle cinsiyet eşitliği ve kadınların ekonomik olarak güçlendirilmesine odaklanan çözüm önerileri öne çıkmıştır. OECD. (2023c), **Key Issues Paper**, Meeting of the OECD Council at Ministerial Level, 7-8 June 2023, Paris: OECD., <https://www.oecd.org/mcm/documents/MCM-2023-key-issues-paper.pdf> (Erişim Tarihi: 01.08.2023), s. 6-8.

piyasaları teşvik etmek, ticaret ve yatırım rejimlerini serbestleştirmeye devam etmek yer almıştır.⁹⁹⁸ Konsey toplantı beyanında OECD'nin büyüme sağlayan, sürdürülebilir kamu maliyesini koruyan, fiyat istikrarını destekleyen ve sosyal içermeyi teşvik eden politikalara bağlılığının sürdüğü ifade edilmiştir.⁹⁹⁹ Burada sürdürülebilir kamu maliyesi ifadesinin, borç krizleri, mali sorunlar ve kemer sıkma başlıklarının yükseldiği bir gündemde, sosyal harcamaların sınırlandırılmasına işaret edeceğini söylemek mümkündür. Nitekim Konsey'in anahtar konular belgesinde, yüksek gıda ve enerji fiyatlarının etkisini azaltmak için ülkelere mali desteğe yönelik olarak en çok ihtiyaç duyanlara odaklanılması önerilmiş, daha iyi hedefleme yapılmasının ve genel desteğin zamanında azaltılmasının mali sürdürülebilirliğin sağlanmasına yardımcı olacağı belirtilmiştir.¹⁰⁰⁰ Bu ifadeler borç krizlerinin ve mali sıkıntıların sürmesinin beklendiği yakın gelecek için sosyal politika uygulamalarının maliyet odaklılık ekseninde en çok ihtiyacı olanlarla sınırlandırılması eğiliminin yüksek bir olasılık olarak varlığını sürdürdüğünü bir kez daha göstermektedir. Ayrıca rekabet edebilirliği güçlendirme odaklı insan sermayesine yatırım ve arz yanlı işgücü politikalarına ağırlık verme eğiliminin istikrarlı bir biçimde devam ettiği de görülmektedir. Zira Konsey'e sunulan anahtar konular belgesinde bu eğilimin yansımaları çokça görülmüştür. Belgede büyümeyi optimize etmek için iyi tasarlanmış yetişkin öğrenimi ve diğer eğitim programlarıyla işgücünün geliştirilmesine odaklanılması gerektiği belirtilmiş, bilim, teknoloji, mühendislik ve matematik becerilerinin yükseltilmesinin OECD ülkelerinde üretkenlik artışının sağlanmasının anahtarı olacağı vurgulanmış, yenilikçi teknoloji

⁹⁹⁸ Ayrıca sunulan diğer gereklilikler içerisinde; nüfusun yaşlanmasının etkilerini ele almak, toplumsal cinsiyet kalitesini ve kadınların güçlendirilmesini sağlamak, ekonomilerin dijital ve yeşil dönüşümünü gerçekleştirmek, küresel kurallara dayalı ticaret sistemini iyi işler halde tutmak da dâhil olmak üzere ulusların birlikte çalışma kabiliyetini korumak ve geliştirmek de yer almıştır. Bkz. Cormann, M. (2023c), **a.g.e.**

⁹⁹⁹ OECD. (2023b), **2023 Ministerial Council Statement**, Meeting of the OECD Council at Ministerial Level, 7-8 June 2023, Paris: OECD., <https://www.oecd.org/mcm/documents/2023-Ministerial-Council-Statement.pdf> (Erişim Tarihi: 01.08.2023).

¹⁰⁰⁰ OECD. (2023c), **a.g.e.**, s. 8.

başlığında da aktif işgücü piyasası politikaları çerçevesinde rekabet ve girişimcilik politikaları yoluyla sektörler ve meslekler arasında işgücünün ve firmaların hareketliliğinin sağlanması önerilmesi önerilmiştir.¹⁰⁰¹

Özetle geldiğimiz noktada OECD nezdinde ortaya çıkan çerçeve, pandeminin başlarında ümit edildiği gibi sosyal politika için sosyal adalete yönelik bir fırsat penceresinin açıldığına dönük kanıtlar sunmamaktadır. Zira OECD'nin politika önerileri bugün, Dünya Bankası'nda olduğu gibi kamu harcama sınırlandırmalarına, kemer sıkma paketlerine, emeklilik sisteminde hakları gerileten değişikliklere, arz yanlı odağa ağırlık veren ve esnekliği hedefleyen işgücü piyasası politikalarına işaret etmektedir.

Görüldüğü üzere pandemi sonrasında OECD, bir bütün olarak dünya piyasasının gelişimini güvence altına alma, bunun için üyeleri ve ilişki içerisinde ülkeler arasında işbirliğini sağlama misyonunu sürdürmüştür. Bu misyon çerçevesinde hareket ederken de küresel etkisini artırmaya çalışmıştır. Bunu sadece ele aldığı konuları çeşitlendirerek, üyeliklerini,¹⁰⁰² ilişkilerini ve küresel etkisini genişleterek değil, küresel rekabetçi kapitalizmin ilerletilmesi çerçevesinde geliştirdiği yaklaşım, politika ve stratejileri “tarafsız ve çıkar gözetmeyen”, “saf bir uzmanlık kuruluşu” olarak ürettiği iddialarıyla¹⁰⁰³ yürüttüğü bilgi yönetimi faaliyetleriyle de gerçekleştirmiştir. Ancak Dostal, OECD yayınlarının dayandığı iddia edilen akademik temel ile en iyi kanıtlara dayanan politika önerileri arasındaki ilişkinin sorunlu olduğunu iddia etmektedir.¹⁰⁰⁴ Bu

¹⁰⁰¹ OECD. (2023c), **a.g.e.**, s. 8, 16.

¹⁰⁰² OECD pandeminin başlangıcından günümüze kadar üye sayısını artırmaya devam etmiş, 2020 yılında Kolombiya, 2021 yılında ise Kosta Rika üyeliğe dahil olmuştur. Arjantin, Brezilya, Bulgaristan, Hırvatistan, Peru ve Romanya'nın üyeliği için de çalışmalar devam etmektedir. <https://www.oecd.org/about/>

¹⁰⁰³ Dostal, J. M. (2004), **a.g.e.**, s. 446.

¹⁰⁰⁴ Dostal'a göre; OECD, ekonomi alanındaki akademik araştırmalara gevşek bir şekilde atıfta bulunma eğilimindedir. Bu atıflar OECD'nin siyasi iddialarını açıklamaya hizmet etmekte, kanıtlar seçici kullanılmakta, ekonomik modellemedeki değişkenler arasındaki korelasyonlar -kanıtlar akademik ekonomi içinde kabul edilebilir olarak değerlendirilmese bile- nedensel iddialar biçimini almaktadır. Yazara göre ayrıca OECD raporlarının ve konferans tutanaklarının büyük çoğunluğu popüler bir dille ifade edilmiş ve uzman olmayan kitleleri de hedef almıştır. Dostal bu durumun, hedeflenen kitlelerin

durum kanımızca OECD'nin söylem ve politikalarının her dönem piyasa odaklı bir çerçevede homojenleşmesinde, diğer bir deyişle Cammack'ın vurguladığı gibi, OECD'nin her daim gündemi sermaye perspektifinden ele almasında¹⁰⁰⁵ görülebilmektedir. Nitekim OECD politikaları her şeyden önce kapitalizmin, küreselleşmenin serbestleşmenin, küresel kapitalist entegrasyonun geri döndürülemez süreç olduğu kabulüne dayanmış, dolayısıyla politik ve ideolojik bir tercihi yansıtmıştır.¹⁰⁰⁶

Bu tercih çalışma konumuz açısından OECD'de piyasacılık ile sosyal koruma, esneklik ve güvence arasında 'denge' vurgularına karşın, gerçekte serbest rekabetçi piyasaları ve esnekliği önceleyen bir 'dengesizliğin' sürdürülmesinde de kendisini göstermiştir. Nitekim bu dönemde Dünya Bankası'nda olduğu gibi OECD'de de hem sistemin sürdürülebilirliğinin sağlanması, hem de sosyal sorunların toplumsal patlamalara yol açmayacak biçimde dengelenmesi ve sistemin meşruiyetinin sağlanması çerçevesinde sosyal söylemler öne çıksa da, politikalar küresel rekabetçi kapitalist stratejiden şaşmayacak biçimde kurgulanmaya devam edilmiştir. Örneğin sosyal sigortaların kapsamının genişletilmesi, sağlık sigortasının evrensel olması gerekliliği ifade edilse de, bu uygulamaların sunduğu faydaların ve sunum yönteminin nasıl olacağı konusu netleştirilmemiştir. Bununla birlikte pandeminin ilk acil durum dönemi geçtikten sonra mali konsolidasyona odaklanılmasından, sosyal yardımların istihdam

çok çeşitli ortamlarda kendi amaçları için uygulayabilecekleri, kolayca uyarlanabilir söylemleri talep etmeleriyle ilişkili olduğunu belirtmiştir. Böylece OECD söylemleri akademik disiplininin bilimsel otoritesini temsil etmeyi amaçlasa da, tüm bulguların çok çeşitli yorumlara açık olacak şekilde teknik olmayan ve stilize edilmiş bir tarzda ortaya konulduğuna işaret etmiştir. Dostal, J. M. (2004), **a.g.e.**, s. 450-451.

¹⁰⁰⁵ Cammack, P. (2019), **a.g.e.**, s. 13.

¹⁰⁰⁶ Watts da; "serbest piyasa modelinin siyasi ve ideolojik içerikten yoksun olduğunu iddia etmek en iyi ihtimalle saflık" diyerek bu duruma işaret etmiştir. Watts, M. (2009), "The Role of the OECD in the Design of Macroeconomic and Labour Market Policy: Reflections of a Heterodox Economist", **Society of Heterodox Economists**, December 2009, s. 373-387, <https://ogma.newcastle.edu.au/vital/access/services/Download/uon:8962/ATTACHMENT01> (Erişim Tarihi: 31.01.2023), s. 376.

koşulluluğuna dönmesi gerektiği vurgularından, hizmet sunumlarında kamu-özel işbirliklerine işaret edilmesinden yola çıkarak, evrensel sigorta önerilerinin fayda ve sunum yöntemleri açısından eşitliği ve sosyal adalet odaklı bir çerçeve sunmadığı görülebilmektedir. Ayrıca OECD'nin işgücü piyasası politikaları pandemi sonrasında da, kuruluşundan bu yana neredeyse hiç değişmeyen bir biçimde, işgücü verimliliğinin ve rekabet edebilirliğin artırılmasına odaklanan insan sermayesine yatırım, yaşam boyu eğitim, beceri eğitimi, aktif işgücü piyasası politikalarına konularına daha fazla odaklanmaya devam etmiştir. Kuruluşun sosyal diyalogu başlığını da, krizin aşılmasına tarafların koşullara adaptasyonun sağlanmasına yardımcı olma rolü çerçevesinde ele aldığı görülmüştür. Dolayısıyla OECD, 'yeni' yaklaşımlarını, aslında küresel kapitalist entegrasyonun sürmesi, kârlılığın, serbestliğin, rekabet edebilirliğin, verimliliğin sağlanması gibi 'eski' hedefler çerçevesinde kurgulamaya devam etmiştir. Sosyal konulara ilişkin yeni olarak sunulan stratejiler de, içerdikleri rekabet edebilirliğin güçlendirilmesi ve piyasa odaklılık çerçevesiyle, bu temel hedeflerden uzaklaşmaya değil, temel hedeflerin değişen dünyada nasıl gerçekleştirilmesi gerektiğine dair bir uyarlanma çabasını yansıtmıştır. Bütün bu değerlendirmeler Dünya Bankası ve OECD'nin sosyal politika alanına dair çok benzer bir çerçevede hareket ettiklerini de bir kez daha göstermiştir. Bu durum kanımızca, odaklandığımız konular ve bu konular bağlamında incelediğimiz uzun tarihsel gelişim süreci göz önüne alındığında, Cammack'ın çalışmalarında vurguladığı Dünya Bankası, BM, OECD, IMF gibi pek çok uluslararası kuruluşun özellikle 1980 sonrasındaki politikalarının, küresel rekabetçi kapitalizmin ilerletilmesi çerçevesindeki küresel projeye bağlı olarak şekillendiği iddialarını¹⁰⁰⁷ kuvvetlendiren kanıtlar sunmuştur.

Neticede Dünya Bankası ve OECD'de, pandemi sonrasında eşitlik ve sosyal adaleti önceleyen bir yaklaşım değişikliğinden, sosyal politika anlayışında geçmişten bir

¹⁰⁰⁷ Bkz. Cammack, P. (2006), **a.g.e.**; Cammack, P. (2009a), **a.g.e.**; Cammack, P. (2007), **a.g.e.**; Cammack, P. (2009b), **a.g.e.**

kopuştan bahsetmek m¼mk¼n değildir. Bu durum ise hem k¼resel d¼zlemdeki sosyal politikanın gelişim s¼recini b¼t¼n¼yle g¼rmek hem de sosyal politikanın geleceğini tartışmak açısından, ele aldığımız tarihsel s¼reci bir de anayasasında sosyal adalet hedefini taşıyan bir uluslararası sosyal politika uzmanlık kuruluşu olan ILO ¼zelinde değerlendirmeyi ¼nemli ve zorunlu hale getirmektedir. Bu çerçevede çalışmamızın bir sonraki b¼l¼m¼nde, kuruluşundan g¼n¼m¼zde ILO'nun iřg¼c¼ piyasası politikaları bağlamında sosyal politika anlayışındaki tarihsel y¼n ortaya konulacak, bu kuruluşun sosyal politika için eşitlik ve sosyal adalet odaklı bir yol açıp aamadığı tartışılacaktır.

4. BÖLÜM: KURULUŞUNDAN GÜNÜMÜZE ILO VE SOSYAL POLİTİKA

Birleşmiş Milletler'in hükümet, işveren ve işçi temsilcilerini bir araya getiren üçlü yapıdaki uzmanlık kuruluşu olan ILO'nun temel faaliyetleri; çalışma standartlarının belirlenmesi ve denetlenmesi, temel insan haklarının gözetilmesine, çalışma ve yaşam koşullarının iyileştirilmesine ve istihdam fırsatlarının güçlendirilmesine yönelik uluslararası politika ve programların geliştirilmesi; 'bu politikaların etkili biçimde uygulanmasında ülkelere yardım etmek üzere teknik işbirliği programlarının yürütülmesi; eğitim ve araştırma faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi olarak özetlenebilmektedir.¹⁰⁰⁸ ILO bu faaliyetlerini üç ana organ çerçevesinde gerçekleştirmektedir. Bunlar, Uluslararası Çalışma Konferansı, ILO Yönetim Kurulu ve ILO Ofisi'dir.

Uluslararası Çalışma Konferansı, üye ülkelerin iki hükümet, bir işveren, bir işçi delegesi ve bunların danışmanlarından oluşan temsiliyet çerçevesinde yılda en az bir kez toplanan bir organdır.¹⁰⁰⁹ Konferans'ın ana görevlerinden biri üçte iki çoğunlukla kabul edilen Sözleşmeler ve Tavsiyeler şeklindeki uluslararası çalışma standartlarının oluşturulmasıdır. Sözleşmeler, ilgi konuya dair temel ilkeleri belirleyen, Konferans tarafından kabul edildikten sonra üye devletlerin onayına açık olan,¹⁰¹⁰ üye devletler

¹⁰⁰⁸ Bkz. https://www.ilo.org/ankara/about-us/WCMS_372872/lang--tr/index.htm

¹⁰⁰⁹ Konferans'ta işçi, işveren ve hükümet delegeleri aynı haklara sahiptir. Konferans'ta Devlet Başkanları ve başbakanlar da söz alabilmekte, hükümet ve diğer uluslararası kuruluşlardan gözlemciler de toplantıya katılabilmektedir. Ayrıca on yıllık aralıklarla ayrı bir Denizcilik Çalışma Konferansı da düzenlenmektedir. <https://www.ilo.org/ilc/AbouttheILC/history/lang--en/index.htm>

¹⁰¹⁰ ILO'nun temel sözleşmeleri şunlardır: 1930 tarihli 29 sayılı Zorla Çalıştırma Sözleşmesi, 1948 tarihli 87 sayılı Örgütlenme Özgürlüğü ve Örgütlenme Hakkı Sözleşmesi, 1949 tarihli 98 sayılı Örgütlenme ve Toplu Sözleşme Hakkı Sözleşmesi, 1951 tarihli 100 sayılı Eşit Ücret Sözleşmesi, 1957 tarihli 105 sayılı Zorla Çalıştırmanın Kaldırılması Sözleşmesi, 1958 tarihli 111 sayılı Ayrımcılık Sözleşmesi, 1973 tarihli 138 sayılı Asgari Yaş Sözleşmesi, 1981 tarihli 155 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği

tarafından onaylandığında ise uygulanmaları yasal zorunluluk kazanan uluslararası belgelerdir. Tavsiyeler ise, ulusal eyleme rehberlik etmeyi amaçlayan, onaylanmaya açık olmayan, yasal olarak bağlayıcılıkları bulunmayan, pek çok durumda sözleşmelerin nasıl uygulanabileceğine dair daha ayrıntılı yönergeler sağlayan ve sözleşmeleri tamamlayan belgelerdir. Ayrıca sözleşmeler ile bağlantılı olmayan tavsiyeler de çıkarılabilmektedir.¹⁰¹¹ Uluslararası Çalışma Konferansı, deklarasyonlar ve kararlar da dahil olmak üzere başka belgeler de kabul edebilmektedir. Deklarasyonlar, Uluslararası Çalışma Konferansı'nın resmi ve yetkili bir beyanda bulunmak ve bileşenlerin belirli ilke ve değerlere verdiği önemi yeniden teyit etmek için kullanılan, onaya tabi olmayan ancak üye devletler tarafından geniş bir uygulama alanına sahip olması amaçlanan, sembolik ve siyasi taahhütler içeren belgelerdir.¹⁰¹² Kararlar ise, ILO'nun genel politikası ve gelecekteki faaliyetleri için yönergeler sağlayan belgelerdir. Sözleşmelerin ve Tavsiye Kararlarının ulusal düzeyde uygulanması da Uluslararası Çalışma Konferansı tarafından denetlenmektedir.¹⁰¹³ ILO'nun ayrıca standart denetleme

Sözleşmesi, 1998-Çalışma Yaşamında Temel İlkeler ve Haklara İlişkin ILO Bildirgesi, 1999 tarihli 182 sayılı En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliği Sözleşmesi, 2006 tarihli 187 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Sözleşmesi için Promosyon Çerçevesi. ILO Yönetim Kurulu ayrıca dört Sözleşmeyi öncelikli olarak belirlemiş ve böylece üye devletleri bunları onaylamaya teşvik etmiştir. Bunlar; 1947 tarihli İş Teftişi Sözleşmesi (No. 81), 1964 tarihli İstihdam Politikası Sözleşmesi (No. 122), 1969 tarihli İş Teftişi (Tarım) Sözleşmesi (No. 129), 1976 tarihli Üçlü İstişare (Uluslararası Çalışma Standartları) Sözleşmesi (No. 144)'dir. Bkz. <https://libguides.ilo.org/c.php?g=657806&p=4649148;https://www.ilo.org/global/standards/introduction-to-international-labour-standards/conventions-and-recommendations/lang--en/index.htm>

¹⁰¹¹ Bir sözleşme Konferansta kabul edildikten sonra, üye ülkelerin bunu değerlendirilmek üzere on iki aylık bir süre içinde kendi yetkili makamlarına sunmaları gerekmektedir. Bu makamlarda onaylanan sözleşme onay tarihinden bir yıl sonra o ülke için yürürlüğe girmektedir. Sözleşmeyi onaylayan ülkeler, bunun ulusal hukuk ve uygulamadaki durumu hakkında düzenli aralıklarla rapor vermeyi taahhüt etmektedir. Bunun için gerekirse ILO tarafından teknik yardım sağlanabilmektedir. Ayrıca, onayladıkları bir Sözleşmeyi ihlal eden ülkelere karşı şikayet prosedürleri de başlatılabilmektedir.<https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/how-the-ilo-works/organigramme/jur/legal-instruments/lang--en/index.htm>

¹⁰¹² Bkz. https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/how-the-ilo-works/organigramme/jur/legal-instruments/WCMS_428589/lang--en/index.htm

¹⁰¹³ Konferans bu konularda ülkelere hazırlanan raporları incelemektedir. Ayrıca 1998 Temel Çalışma İlkeleri ve Hakları Deklarasyonu'ndan sonra Konferans, dört yıllık bir

mekanizması da bulunmaktadır.¹⁰¹⁴ Bunların yanı sıra Uluslararası Çalışma Konferansı belli başlı toplumsal ve çalışma yaşamına ilişkin konuların tartışıldığı bir forum olarak da değerlendirilmekte, örgütün stratejik hedeflerini ve beklenen sonuçları belirleyen program ve bütçe de bu organ tarafından onaylanmaktadır.¹⁰¹⁵

ILO'nun ikinci ana organı olan Yönetim Kurulu ise örgütün icra organı olup, yılda üç kez toplanmakta, ILO politikalarına ilişkin kararlar almakta, Konferans gündemini, onaylanmak üzere Konferans'a sunulacak programı ve bütçeyi hazırlamaktadır.¹⁰¹⁶ ILO Yönetim Kurulu ayrıca her beş yılda bir ILO Genel Direktörü'nü seçmektedir. Genel Direktör, Uluslararası Çalışma Ofisi'nin ve diğer görevlerin etkin biçimde

döngü boyunca sırayla dört temel hakkı kapsayan (örgütlenme özgürlüğü ve toplu pazarlık hakkının etkin bir şekilde tanınması, her türlü zorla veya zorunlu çalıştırmanın ortadan kaldırılması, çocuk işçiliğinin fiilen ortadan kaldırılması, istihdam ve meslek bakımından ayrımcılığın ortadan kaldırılması) Küresel Raporları da değerlendirmektedir.

¹⁰¹⁴ Sözleşmelerin ve Tavsiye Kararları'nın Uluslararası Çalışma Konferansı tarafından kabul edilmesinin ve devletler tarafından onaylanmasının ardından iki çeşit denetim mekanizması söz konusu olmaktadır. Bunlardan ilki düzenli denetim sistemi, ikincisi ise özel prosedürlerdir. Düzenli denetim sisteminde uzmanlar komitesi ve üçlü komite tarafından onaylanan sözleşmelerin hükümlerini uygulamak için aldıkları önlemler hakkında üye devletler tarafından sunulan periyodik raporlar incelenmektedir. Özel prosedürler ise onaylanan sözleşmelerin uygulanmasına ilişkin şikayetler için prosedürleri ve Örgütlenme Özgürlüğü Komitesi aracılığıyla örgütlenme özgürlüğüne ilişkin şikayetler için özel prosedürleri içermektedir. Üye Devletler herhangi bir sözleşmeyi onaylayıp onaylamamayı seçebilirken, ILO onaylamış olsun ya da olmasın tüm ülkelerdeki gelişmeleri takip etmenin önemli olduğu düşüncesiyle, ILO Tüzüğü'nün 19. maddesi uyarınca, üye devletlerin belirli sözleşmelerin veya tavsiye kararlarının herhangi bir hükmünü yürürlüğe koymak için aldıkları önlemler hakkında düzenli aralıklarla rapor vermelerini isteyebilmektedir. Ayrıca belirli bir sözleşmenin onaylanmasını engelleyen veya geciktiren tüm engelleri belirtmeleri için çalışmalar yapabilmektedir. Örneğin Yönetim Kurulu tarafından seçilen bir konuda, Uzmanlar Komitesi tarafından üye devletlerin ulusal kanunları ve uygulamaları hakkında yayınlanan kapsamlı yıllık Genel Anket bunlardan biridir. Bkz. <https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/how-the-ilo-works/lang--en/index.htm>

¹⁰¹⁵ Konferansın ana teması ILO Genel Direktörü tarafından belirlenmektedir. <https://www.ilo.org/ilc/AbouttheILC/lang--en/index.htm>

¹⁰¹⁶ Yönetim Kurulu 56 üyeden (28 Hükümet, 14 İşveren ve 14 İşçi) ve 66 yedek üyeden (28 Hükümet, 19 İşveren ve 19 İşçi) oluşmaktadır. Resmi hükümet koltuklarından on tanesi, kalıcı olarak başlıca endüstriyel öneme sahip devletlerde (Brezilya, Çin, Fransa, Almanya, Hindistan, İtalya, Japonya, Rusya Federasyonu, Birleşik Krallık ve Amerika Birleşik Devletleri) bulunmaktadır. Diğer hükümet üyeleri coğrafi dağılım dikkate alınarak Konferans tarafından her üç yılda bir seçilmektedir. İşveren ve İşçi üyeleri ise kendi bireysel kapasitelerine göre seçilmektedir. <https://www.ilo.org/gb/about-governing-body/lang--en/index.htm>

yürütülmesinden sorumludur. ILO'nun üçüncü ana organı olan Uluslararası Çalışma Ofisi ise kuruluşun daimi sekretaryası ve operasyonel merkezidir. Ofisin idare ve yönetimi, Genel Direktör liderliğinde bölgesel, yerel ve ülke temsilcilikleri vasıtasıyla merkezi bir yapıda gerçekleştirilmektedir. Ayrıca ILO Yönetim Kurulu ile Ofisin çalışmalarına üçlü yapıdaki komiteler yardımcı olmaktadır.¹⁰¹⁷

Mevcutta 187 üye ülkesi bulunan ILO, Birleşmiş Milletler değerlendirme ölçeğine dayalı olarak belirlenen üye ülke katkılarıyla finanse edilmektedir. Bunun yanı sıra kuruluşa gönüllü finansman katkıları da yapılabilmektedir. Bunun yanı sıra kamu ve özel kuruluşlar, uluslararası finansal organizasyonlar ve BM kuruluşları gibi farklı ortakların katkıları ile bazı ILO projeleri finanse edilebilmektedir.¹⁰¹⁸

Burada kanımızca, Dünya Bankası ve OECD'ya göre ILO'yu değerlendirmenin farklı yönleri olduğunu vurgulamak önemlidir. Zira bu yönler, aynı zamanda ILO'nun çalışmamıza neden dahil edildiğini de ortaya koymaktadır. Öncelikle temelinde yatan üçlü yapı çerçevesinde ILO, toplumsal güç mücadelelerinin yansımalarının daha fazla gözlenebildiği bir örgüttür.¹⁰¹⁹ Ayrıca ILO, Maul'ün işaret ettiği gibi, sosyal politikayı tam olarak neyin oluşturduğu konusunda süregelen tartışmaların önemli bir katılımcısı olmuştur.¹⁰²⁰ Bu nedenlerle ILO'ya dair yapacağımız değerlendirmeler, küresel sosyal politikanın dinamiklerine daha yakından işaret edebilecektir. Bunun yanı sıra ILO'nun ilke ve faaliyetlerinin evrensel bir ölçeğe dayanması da tezimize bir tamamlayıcılık sunacaktır.

¹⁰¹⁷Bkz. https://www.ilo.org/ankara/about-us/WCMS_372875/lang--tr/index.htm;
<https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/how-the-ilo-works/lang--en/index.htm>

¹⁰¹⁸Bkz. <https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/lang--en/index.htm>;
<https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/how-the-ilo-works/programme-and-budget/lang--en/index.htm>

¹⁰¹⁹ Maul, ILO'nun, onu "çevreleyen dünyada meydana gelen derin sosyo-ekonomik dönüşümlerin yanı sıra eşitsizlikleri, adaletsizlikleri ve güç mücadelelerini görebileceğimiz bir prizma olarak" kullanılabileceğini ifade etmiştir. Maul, D. (2019), **The International Labour Organization: 100 Years of Global Social Policy**, Geneva: ILO., s. 2.

¹⁰²⁰ Maul, D. (2019), **a.g.e.**, s. 8.

ILO için yapacağımız değerlendirmelerde de ele aldığımız diğer uluslararası kuruluşlarla benzer bir dönemselleştirme takip edilecektir. Bu çerçevede öncelikle ILO'nun kuruluşundan 1970'li yıllara uzanan dönem ele alınacak, ardından 1970'li yıllardan 1990'lı yıllara uzanan süreç, akabinde de 1990'lı yıllardan 2008 krizi arası dönem değerlendirilecektir. Sonrasında 2008 krizinden pandemiye kadar geçen süreç ve son olarak ise pandemiden günümüze uzanan yıllar incelenecektir.

4.1. KURULUŞTAN 1970'Lİ YILLARA

Uluslararası sosyal politikanın tarihsel gelişimi ve kurumsallaşmasında önemli bir yerde duran ILO'nun ortaya çıkışının arkasında, süregelen işçi sınıfı mücadeleleri, Rusya'da Ekim devriminin yaşanması, ulusal sosyal politika önlemlerinin ülkeler arasında yarattığı uluslararası rekabet sorununa çözüm arayışları, giderek sayısı artan işçi sınıfının yaşamlarının iyileştirilmesi gerekliliği gibi¹⁰²¹ pek çok dinamik etkili olmuştur.¹⁰²² ILO'nun kuruluşuna giden sürecin somutlaşmasında ise 19. yüzyılın sonlarına doğru belirginleşen uluslararası sosyal politika fikrini çerçevesinde ortaya konulan girişimler önemli rol oynamıştır. Bu girişimler neticesinde 1900 yılında İşçilerin Yasal Korunması Uluslararası Derneği ve Uluslararası Çalışma Ofisi kurulmuş, ilk uluslararası sözleşmeler ortaya çıkmıştır.¹⁰²³ 1. Dünya Savaşı'nın başlaması ile

¹⁰²¹ Gökbayrak, Ş. (2013), "Uluslararası ve Küresel Sosyal Politika", **Sendikacılık Akademisi Ders Notları** içinde, Ankara: Türkçü Yayınları, 195-215., s. 197-198.

¹⁰²² Polanyi, örgütün kuruluş amacının uluslararası rekabet koşullarında biraz da olsa eşitliği sağlamak ve böylece yaşam düzeyinde düşürlere yol açmadan ticareti serbestleştirmek olduğunu iddia etmiştir. Polanyi, K. (2000), **a.g.e.**, s. 65.

¹⁰²³ 1890 yılında Berlin'de uluslararası çalışma standartlarına ilişkin ilk resmi konferanstan yaptırım gücü olmayan kararlar çıkmış olsa da, bu ve sonraki yıllarda girişimler, İşçilerin Yasal Korunması Uluslararası Derneği ve Uluslararası Çalışma Ofisi'nin kurulması için öncül rol üstlenmiştir. Derneğin 1905 ve 1906 Bern Konferansları'nda, kadınların gece çalışmasının yasaklanması ve kibrit üretiminde beyaz fosforun kullanılmasının yasaklanmasına ilişkin ilk uluslararası sözleşmeler kabul edilmiştir. ILO. (2004a), **The ILO: What It Is. What It Does.**, Geneva: ILO.,

derneğin faaliyetleri dursa da, savaş sırasında gelecekteki barış antlaşmasına bir Uluslararası Çalışma Bürosu'nun oluşumunu içerecek maddeleri dahil etmek için çalışmalar sürmüştür. Bu süreçte Sovyetler Birliği'nin varlığı da işçi sınıfının müzakerelerde önemli aktörlerinden biri olmasını beraberinde getirmiştir.¹⁰²⁴ Neticede barış görüşmeleri sırasında oluşturulan Uluslararası Çalışma Mevzuatı Komisyonu'nun çalışmaları Versay Barış Antlaşmasının bir bölümü olarak kabul edilmiş ve böylece 1919'da Uluslararası Çalışma Örgütü doğmuştur.¹⁰²⁵

Albert Thomas'ın¹⁰²⁶ ILO'nun ilk genel direktörlüğü görevini üstlendiği 1919-1932 yılları arasında ILO, faaliyetlerine yoğun biçimde başlamış, özellikle uluslararası standartların oluşturulması konusunda hızla yol almıştır.¹⁰²⁷ Ancak bu dönem oldukça gerilimli ve tartışmalı süreçlere de sahne olmuştur. Örneğin ILO'nun sözleşme ve

https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---webdev/documents/publication/wcms_082364.pdf (Erişim Tarihi: 01.03.2023)., s. 4.

¹⁰²⁴ ILO. (2004a), **a.g.e.**, s. 4.; Gökbayrak, Ş. (2013), **a.g.e.**, s. 197-198.; Maul, D. (2019), **a.g.e.**, s. 23-30.

¹⁰²⁵ ILO kendi kuruluşuna yol açan sürece dair ana motivasyonları şöyle tanımlamıştır: Buna göre ilk motivasyon insanidir. Sağlıkları, aile yaşamları ve ilerlemeleri hiç dikkate alınmadan sömürülen ve sayıları giderek artan işçilerin durumu süreç içerisinde giderek daha az kabul edilebilir hale gelmiştir. İkinci motivasyon politiktir. Sanayileşmenin bir sonucu olarak sayıları sürekli artan işçilerin durumlarında bir iyileşme olmazsa, toplumsal huzursuzluk, hatta devrim riski söz konusudur. Üçüncü motivasyon ise ekonomiktir. Üretim maliyeti üzerindeki kaçınılmaz etkisi nedeniyle, sosyal reformu benimseyen herhangi bir endüstri veya ülkenin rakipleri karşısında dezavantajlı durumda olma riski vardır. ILO. (2004a), **a.g.e.**, s. 4

¹⁰²⁶ Albert Thomas, Fransa'da bir dönem gazetecilik yapmış, sendikal faaliyetler içerisinde yer almış ve politika ile ilgilenmiştir. ILO'nun kuruluşu ve ilk yılları için önemli bir isim olmuştur. https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/how-the-ilo-works/ilo-director-general/former-directors-general/WCMS_192645/lang--en/index.htm

¹⁰²⁷ Örneğin ilk Konferans'ta endüstride çalışma saatleri, işsizlik, analık koruması, kadınların ve gençlerin gece çalışması, sanayide çalışmak için asgari yaş konularında altı sözleşme ve altı tavsiye kararı kabul edilmiştir. İki yıldan kısa bir süre içinde de dokuz sözleşme ve on tavsiye kararı kabul edilmiştir. <https://libguides.ilo.org/c.php?g=657806&p=4636553>; ILO. (2011b), **World of Work Magazine**, No: 71, April 2011, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/publication/wcms_155286.pdf (Erişim Tarihi: 23.03.2023)., s. 6.;

ILO. (1920), **International Labor Conference First Annual Meeting**, October 29-November 29 1919, Pan American Union Building, Washington D.C., USA, Washington: Government Printing Office, [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09616/09616\(1919-1\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09616/09616(1919-1).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023).

tavsiye kararlarında çok ileri gittiğine dair itirazlar görülmüş, yönetimin kaynakları gereksiz propaganda ve araştırmalarla israf ettiğine dönük eleştiriler yapılmış,¹⁰²⁸ örgütün politik bir kayma yaşamasına dair endişeler dile getirilmiş,¹⁰²⁹ ILO'nun bazı yetkilerinin sınırlandırılması taleplerinin gündeme geldiği gözlemlenmiştir.¹⁰³⁰ Bu dönemde ayrıca kuruluşun finansmanda da zorluklar yaşanmıştır.¹⁰³¹ Bütün bu sorunlara karşın özellikle uluslararası standart oluşturma çabaları sürmüştür.¹⁰³² Ancak süreç içerisinde hem bazı gelişmiş ülkelerin sözleşmeleri onaylamamaları¹⁰³³ hem de

¹⁰²⁸ Bu eleştirilere yanıt olarak Thomas, BM ile yapılan anlaşmanın 396. maddesinin Büro'ya, Konferans gündemine alınan konular dışında, işçilerin yaşamı ve emeği ile ilgili mevcut tüm bilgileri toplama ve dağıtma görevi verdiğini belirtmiştir. ILO. (1925), **Report of The Director-General**, International Labour Conference Seventh Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1925-7\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1925-7).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023)., s. 360-361.

¹⁰²⁹ Thomas bu konudaki eleştirilere, “Uluslararası Çalışma Örgütü ile Milletler Cemiyeti Ekonomik ve Mali Komisyonu arasında düzenlenen işbölümü, Ofis'in her türlü haksız tecavüz girişimine karşı yeterli bir güvencedir. Büro'nun sosyalist propaganda yaptığından da şüpheleniliyordu. Böyle bir şüphe, elbette Müdürün geçmiş faaliyetlerinden kaynaklanmış olabilir. Ofis personelinin bileşimi, yayınlarının ruhu ve Yönetim Kurulu tarafından bir bütün olarak alınan kararlar, böyle bir şüphenin temelsiz olduğunu kanıtlamaktadır” ifadeleriyle karşı çıkmıştır. ILO. (1921), **Report of The Director-General**, International Labour Conference Third Session, Geneva: ILO , [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1921-3\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1921-3).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023)., s. 251.

¹⁰³⁰ 1921'de Fransız hükümeti, ILO'nun tarımsal meselelerle ilgilenme konusunda yetkili olmadığına ilişkin Uluslararası Adalet Divanı'ndan istişari görüş vermesini istemiştir. Mahkeme, ILO'nun bu konuda yetkili olduğunu tespit etmiştir. 1922 ve 1926'daki benzer girişimler de başarısız olmuştur. https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/how-the-ilo-works/ilo-director-general/former-directors-general/WCMS_192645/lang--en/index.htm

¹⁰³¹ Bkz. ILO. (1924), **Report of The Director-General**, International Labour Conference Sixth Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1924-6\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1924-6).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023)., s. 384.

¹⁰³² 1922 ile 1931 yılları arasında on beş sözleşme ve yirmi bir tavsiye kararı kabul edilmiştir. https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/how-the-ilo-works/ilo-director-general/former-directors-general/WCMS_192645/lang--en/index.htm

¹⁰³³ Bu konuda Thomas'ın ifadeleri için Bkz. ILO. (1925), **a.g.e.**, 364.; ILO. (1926), **Report of The Director-General**, International Labour Conference Eighth Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1926-8\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1926-8).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023)., s. 495-496.; ILO. (1927), **Report of The Director-General Volume II**, International Labour Conference Tenth Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1927-10\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1927-10).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023)., s. 241; ILO. (1929), **Report of The Director-General Volume II**, International Labour Conference Twelfth Session, Geneva: ILO.,

standartların uygulanmamasına ilişkin problemler gündeme gelmiştir.¹⁰³⁴ Bütün bu süreç kanımızca uluslararası standartların şekillenmesinde ekonomik erekler ile sosyal adalet ereği arasında da bir mücadele olduğunu yansıtmaları açısından dikkat çekicidir. Zira Maul'un belirttiği gibi, üçlü yapısı ve uygulamalarıyla ILO, bu yıllarda işçi ve işveren örgütleri arasında yeni bir işbirliği biçimi için bir laboratuvar haline gelmiştir.¹⁰³⁵ Nitekim tezin ilk bölümünde tartıştığımız üzere sosyal politikalar esas olarak toplumsal, siyasal ve ekonomik güç mücadelelerinin bir ürünüdür ve uluslararası çalışma standartlarının oluşturulması ve uygulanmasına dair ele aldığımız yukarıdaki gerilimler de bu mücadelelerin bir başka somut örneğini oluşturması açısından önemlidir.

Bununla birlikte bu yıllarda gördüğümüz gerilim ve eleştirilere karşın, ilk yıllar geride kaldıkça ILO, uluslararası sistem içerisinde giderek daha fazla kabul görür hale gelmiştir. Bunda ise dönemin devlet ve işverenlerinin, ILO'nun uçlara gitmeden geliştirmekte olan kapitalizme ayak uydurduğunu görmelerinin etkisi önemli olmuştur. Nitekim Standing, Bolşevik devrimine bir yanıt olarak ve Avrupa'daki sosyalist protestoların korkusu arkasında yaratılan ILO'nun, ilk yıllarında işçi sınıfını yönlendirmeye yardım etmede bir araç olması yönüyle önde gelen güçlerin hükümetleri tarafından öyle ya da böyle kabul gördüğünü belirtmiş, ILO'nun ulusal refah kapitalizmi modelini savunduğunu ifade etmiştir.¹⁰³⁶ Maul de "siyasi ve sosyal devrimin arka planında kurulan ILO'nun -ve hatta kuruluşundan önceki sosyal reform girişimlerinin- ana itici gücünün, kapitalist sistemin kendisini ortadan kaldırmadan kapitalizmin aşırı güçlerini dizginlemek" olduğuna işaret etmiş, ILO'nun kurucularının

[https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1929-12\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1929-12).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023), s. 289.

¹⁰³⁴Bu sorunlara ILO üyeliğindeki artış da eklenince, Konferansın standartlara dair düzenli denetim faaliyetleri zorlaşmış, bu nedenle 1926'da Uzmanlar Komitesi, 1927'de de karşılıklı denetim ve ikili görüşme sistemi oluşturulmuştur.
<https://libguides.ilo.org/c.php?g=657806&p=4636553>

¹⁰³⁵ Maul, D. (2019), **a.g.e.**, s. 42.

¹⁰³⁶ Standing, G. (2008), "The ILO: An Agency for Globalization?", **Development and Change**, 39(3): 355-384., s. 356.

“hükümetleri önleyici tedbirler almaya çağırarak, sınırsız kapitalizmin sosyal (ve siyasi) yıkıcı eğilimlerini bastırmaya” çalıştığını belirtmiştir.¹⁰³⁷

1932’de Albert Thomas’ın ani ölümünün ardından 1932-38 yılları arasında Genel Direktörlük görevini yürüten Harold Butler¹⁰³⁸ döneminde ise ILO, coğrafi genişleme ve etki arayışına girmiş, Avrupa dışı ülkelerle yakın temas kurmaya çalışmış,¹⁰³⁹ bazı organizasyonel değişikliklere gitmiştir.¹⁰⁴⁰ Bu süreç özellikle 1929 ekonomik bunalımı sonrasında ILO’nun kendisini Keynesyen reform programına adanması ile belirginleşmiştir.¹⁰⁴¹ Örneğin 1933 yılında Butler, yaşanan krizin saf *laissez-faire* doktrinine ölümcül darbeyi vurduğunu belirtmiş,¹⁰⁴² bu yıllarda kuruluşun sosyal

¹⁰³⁷ Maul, D. (2019), **a.g.e.**, s. 7.

¹⁰³⁸ 1919’da ILO’nun kurulmasına giden hazırlık çalışmalarında aktif bir katılımcı olan İngiliz Harold Butler, Genel Sekreterlik görevinden önce ILO’da önemli görevler üstlenmiştir. 1938’de ülkesinde çalışmak üzere genel sekreterlik görevinden istifa etmiş, bununla birlikte 1950’de Örgütlenme Özgürlüğüne İlişkin Olguları Tespit ve Uzlaştırma Komisyonu’na üye olarak atanması ile sonraki yıllarda ILO’da bir kez daha görev almıştır.https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/how-the-ilo-works/ilo-director-general/former-directors-general/WCMS_192709/lang--en/index.htm

¹⁰³⁹ Bu süreçte Latin Amerika, Asya, Orta Doğu’da yer alan ülkelerle ilişkiler kurulmuş, Türkiye dahil bazı ülkelere misyonlar gönderilmiş, bu faaliyetler için personel düzenlemeleri yapılmıştır. ILO’nun coğrafi bir genişleme arayışına ve mali problemlerini azaltmaya dair en büyük takviye ise 1934’te ABD’nin ve Sovyetler Birliği’nin üyeliğiyle olmuştur. Ayrıca 1933’te Almanya’nın ILO’dan çekildiği düşünüldüğünde bu gelişmeler örgüte motivasyon da sağlamıştır. Nitekim Butler, bu gelişmeler çerçevesinde ILO’nun kapsamının ilk kez pratik olarak dünya çapına yayıldığını ve ağırlık merkezinin geçmişe kıyasla daha az Avrupa’lı olacağını belirtmiştir. Bkz. ILO. (1935), **Report of The Director**, International Labour Conference Nineteenth Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1935-19\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1935-19).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023), s. 65.

¹⁰⁴⁰ Örneğin 1934 yılı Uluslararası Çalışma Konferansı’nda, Yönetim Kurulu’nda temsil edilen on altı hükümet arasına yedi Avrupa dışı ülke dahil edilmiş, işveren ve işçi gruplarında da buna karşılık gelen artışlar sağlanmıştır. <https://libguides.ilo.org/c.php?g=657806&p=4636553>; https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/how-the-ilo-works/ilo-director-general/former-directors-general/WCMS_192709/lang--en/index.htm ; ILO. (2004a), **a.g.e.**, s. 5.

¹⁰⁴¹ Maul, D. (2019), **a.g.e.**, s. 85.

¹⁰⁴² ILO. (1933), **Report of The Director**, International Labour Conference Seventeenth Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1933-17\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1933-17).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023), s. 68.

1934 yılı raporunda da Butler; “Buhranın yıkıcı etkileri hemen her yerde eski ekonomik tanrılara olan inancı gevşetiyor” diyerek iyileşmeye giden yolun bilindik yollardan geçemeyeceğini belirtmiştir. ILO. (1934), **Report of The Director**, International

sigorta, sosyal hizmetler, çalışma sürelerinin kısaltılması, işsizlikle mücadele gibi konulardaki çalışmaları artmıştır. Gelişmiş ülkelerdeki sosyal sigorta sistemlerine dair gelişmeler de ILO tarafından memnuniyetle karşılanmıştır.¹⁰⁴³

Bunun yanı sıra Keynesyen kapitalist model savunusu, ILO'nun bu dönemdeki politik yönelimini de yansıtmıştır. Örneğin 1937 yılı raporunda Butler, Sovyetler Birliği ve ABD'nin de içerisinde olduğu ülkelerin ekonomik ve sosyal politikalarını değerlendirmiş, neticede hükümet müdahalelerinin ekonomik düzene yayılmasının yeni düzenin kalıcı bir özelliği olarak devam edeceği sonucuna ulaştıklarına işaret etmiştir. Bu ilkenin “siyasi etiketi ne olursa olsun, her ülkede giderek daha yaygın bir şekilde benimsendiğini”, “dünyada laissez-faire politikası uyguladığını gerçekten iddia edebilecek tek bir hükümet olup olmadığından, hatta böyle bir öneriyi öfkeyle karşılamayacak tek bir hükümet olup olmadığından şüphe edilebileceğini” belirtmiştir.¹⁰⁴⁴ Bununla birlikte “siyasi inançları ve ulaşılması gereken hedefe ilişkin görüşleri bakımından büyük farklılıklar gösteren devletler tarafından benimsenen yöntemler arasındaki büyük benzerlik”ler olsa da, “elde edilen sonuçlarda temel bir farklılık” olduğunu, bunun da nihai amaç tarafından belirlendiğini ileri sürmüştür. Bu çerçevede bazı durumlarda devlet eyleminin, tüm halkın genel kültürünü ve refahını yükseltme amacından ilham aldığını, bu amaca rehberlik ettiğini, refahını desteklediğini iddia ettiği kişiler tarafından sürekli eleştiriye ve düzeltmeye tabi tutulduğunu; diğerlerinde ise birincil amacın devletin siyasi ve askeri yapısını güçlendirmek olduğunu, bireylerin refahının ikincil ve tali önemde kaldığını iddia etmiştir.¹⁰⁴⁵ Bu

Labour Conference Eighteenth Session, Geneva: ILO.,
[https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1934-18\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1934-18).pdf) (Erişim Tarihi:
01.03.2023)., s. 7

¹⁰⁴³ ILO. (1935), **a.g.e.**, s. 79.

¹⁰⁴⁴ ILO. (1937), **Report of The Director**, International Labour Conference Twenty-
Third Session, Geneva: ILO.,
[https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1937-23\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1937-23).pdf) (Erişim Tarihi:
01.03.2023)., s. 58-59.

¹⁰⁴⁵ ILO. (1937), **a.g.e.**, s. 81.

iddialar kanımızca söz konusu dönemde Sovyetler Birliği'nin varlığı ve Avrupa'da olası sosyalist hareketlerin kapitalist sistem üzerindeki tehdidinden endişe edilirken, ayrıca büyük buhranın yaratabileceği sosyal patlama olasılıkları söz konusuysa, ILO'nun, ülkeleri kapitalizm içerisinde kalarak da sosyal refaha ulaşabilecekleri konusunda ikna etmeye çalıştığına dair bir örnek teşkil etmiştir. Diğer bir deyişle ILO'nun ülkeleri kapitalizm dışı alternatif düzen arayışlarından uzak tutmaya çalışan bir misyonla hareket ettiğini yansıtmıştır.

Ele aldığımız yıllarda ekonomik buhranın yanına savaş tehlikesinin de dahil olduğu uluslararası siyasi gerilimlerin eklenmesine karşın ILO, faaliyetlerini çeşitlendirerek ve genişleterek sürdürmüştür,¹⁰⁴⁶ standart belirlemenin ötesine geçerek teknik işbirliği çalışmalarına da yönelmiştir.¹⁰⁴⁷ Nitekim 1938 Genel Direktör Raporu'nda Butler, örgütün gelecekteki çalışmalarının mevcut kalıpların dışına çıkabileceğine, ILO anayasasının yeni koşulları karşılamak üzere uyarlanabileceğine, örgütün daha evrensel olacağına işaret etmiştir.¹⁰⁴⁸ Butler'ın bu beklentileri daha sonraki süreçte karşılığını bulmuştur. Ancak bunun için önce 2. Dünya Savaşı döneminin zorlu yıllarının aşılması gerekmiştir.

¹⁰⁴⁶ Bu süreçte ILO Ofisi'nin danışmanlık ve bilgilendirme hizmetlerine talep artmış, ayrıca ILO bölgesel ve teknik çalışmalar da gerçekleştirilmiştir. Örneğin 1936 yılında ILO'ya üye Amerikan Devletlerinin Birinci Çalışma Konferansı çerçevesinde ilk bölgesel çalışma konferansı düzenlenmiştir. ILO. (1937), **a.g.e.**, s. 48.; <https://libguides.ilo.org/c.php?g=657806&p=4636553>; https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/how-the-ilo-works/ilo-director-general/former-directors-general/WCMS_192709/lang--en/index.htm

¹⁰⁴⁷ Gülmez, ILO'nun kural üretme özellikleri çerçevesinde üç dönemselleştirmeye işaret etmiştir. Bunlardan ilki ILO'nun 1919'daki kuruluşundan 2. Dünya Savaşına kadar geçen süreçtir. İkinci dönem 2. Dünya savaşıdan sonra başlayan ve 1980'li yılların ortalarına kadar süren refah devleti dönemidir. Üçüncü dönem ise 1980'li yılların ortalarından sonraki, ekonomik küreselleşmenin yarattığı sosyal sorunlara çözüm arayışı dönemidir. Gülmez, M. (2011), **Uluslararası Sosyal Politika**, Ankara: Hatiboğlu Yay., s. 173-197.

¹⁰⁴⁸ ILO. (1938), **Report of The Director**, International Labour Conference Twenty-Fourth Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1938-24\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1938-24).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023), s. 81.

Savaş yaklaşırken 1939-41 arasında John Winant¹⁰⁴⁹ ILO Genel Direktörlüğü'nü yürütmüştür. ABD'nin ILO'nun en önemli destekçilerinden biri haline geldiği bu dönemde¹⁰⁵⁰ yaşanan mali sorunlara karşın faaliyetler sürdürülmeye çalışılmıştır.¹⁰⁵¹ Savaşın başlaması ve ilerlemesi nedeniyle Mayıs 1940'ta ILO'nun genel merkezi Cenevre'den Kanada'nın Montreal kentine taşınmış,¹⁰⁵² bu yıl Konferans toplanamamış, çalışmalar Ofis bünyesinde yürütülmüştür.¹⁰⁵³ 1941 yılında ise 1948 yılına kadar görev yapacak olan Edward Phelan¹⁰⁵⁴ ILO Direktörlüğüne seçilmiş, bu yıl ABD Başkanı Roosevelt'in daveti üzerine Beyaz Saray'da özel bir Konferans düzenlenmiştir.¹⁰⁵⁵ Bunun ardından 1944 yılına kadar çalışmalar Ofis nezdinde devam etmiştir.

¹⁰⁴⁹ Amerikalı John Winant, siyaset ile ilgilenmiş, bir dönem ABD Hava Kuvvetlerinde hizmet verdikten sonra önemli devlet görevleri üstlenmiştir. ABD'nin ILO'ya katılması ile 1935'te ILO Müdür Yardımcılığı görevini kabul etmiştir. Ancak aynı yıl, Başkan Roosevelt'in talebi üzerine ABD'ye geri çağırılmış, 1936'da ise ILO Büro Müdür Yardımcısı olarak tekrar göreve başlamış ve sosyal güvenlik programlarının geliştirilmesine özel bir ilgi göstermiştir. 1941'de Amerika'nın Londra Büyükelçisi olarak atanması nedeni ile Genel Direktörlükten istifa etmiştir. https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/how-the-ilo-works/ilo-director-general/former-directors-general/WCMS_192710/lang--en/index.htm

¹⁰⁵⁰ Maul'a göre, bu dönemde ABD ile kurulan ilişki ve Roosevelt yönetiminin Yeni Düzen politikalarından alınan entelektüel ve pratik girdiler, kriz bağlamında kapitalist ekonomilerin (yeniden) örgütlenmesine meşruiyet sağlamaya dönük siyasi projeye de ivme kazandırmıştır. Maul, D. (2019), **a.g.e.**, s. 85.

¹⁰⁵¹ Bkz. ILO. (1939), **Report of The Director**, International Labour Conference Twenty-Fifth Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1939-25\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1939-25).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023)., s. 9-10.

¹⁰⁵² ILO 1948 yılında tekrar Cenevre'ye taşınmıştır. <https://libguides.ilo.org/c.php?g=657806&p=4648836>

¹⁰⁵³ Winant, J. G. (1940), "The ILO Looks Ahead: A Note From Director", International Labour Review, 42(4-5): 173-174., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09602/09602\(1940-42-\(4-5\)173-174.pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09602/09602(1940-42-(4-5)173-174.pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023).

¹⁰⁵⁴ İrlanda'lı olan Phelan, bir dönem İngiltere'de Çalışma Bakanlığı'nda çalışmış, 1919 Paris Barış Konferansı'nda İngiliz delegasyonunda yer almıştır. 1919'daki ilk Uluslararası Çalışma Konferansının hazırlanmasında önemli görevler almış, Konferansın Baş Sekreteri olmuştur. Thomas ve Butler dönemlerinde de ILO'da önemli görevler üstlenmiştir. https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/how-the-ilo-works/ilo-director-general/former-directors-general/WCMS_192711/lang--en/index.htm

¹⁰⁵⁵ Bu Konferansta totaliter saldırganlığa karşı savaşta özgür halkların zaferinin Uluslararası Çalışma Örgütü ideallerine ulaşmanın vazgeçilmez bir koşulu olduğunu ilan eden ve Atlantik Şartı'nın ekonomik ve sosyal hükümlerini onaylayan kararlar kabul edilmiştir. ILO. (1941a), **1944 Conference of the International Labour**

Nisan 1944'te Philadelphia'da 41 ülkeden delegelerle gerçekleştirilen Uluslararası Çalışma Konferansı ise ILO için bir dönüm noktası olmuştur.¹⁰⁵⁶ Konferans'ta örgütün amaç ve hedeflerine ilişkin Philadelphia Deklarasyonu kabul edilmiştir.¹⁰⁵⁷ Birleşmiş Milletler Şartı ve İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin öncüsü olarak nitelenen bu Deklarasyon,¹⁰⁵⁸ daha sonra (1946'da) ILO Anayasasının da bir eki haline gelmiştir.¹⁰⁵⁹ Maul'a göre bu Deklarasyon, örgütün himayesi altında toplanan liberal demokrasilerin yenilenme umutlarını ve iradesini somutlaştırmış, politikalar için ulusal boyutu uluslararası boyuta bağlamış, ayrıca ilkelerin ırk, inanç ve cinsiyet ayrımı gözetmeksizin tüm insanlar için geçerli olduğu iddiası Deklarasyon'u uluslararası insan haklarına verilen desteğin artmasında kilit bir belge haline getirmiştir.¹⁰⁶⁰ Bütün bunlar ayrıca savaş sonrası dönemde ILO'nun evrensellik anlayışı ile hareket edeceğinin de bir yansıması olmuştur. Bunun yanı sıra Deklarasyon'da yer alan 'Emek bir meta değildir' ifadesinin çok önemli olduğu muhakkak olmakla birlikte, bu ifade ayrıca kanımızca sosyalist bir bloğun varlığı karşısında emeğin önemsendiğini vurgulama çabasını da

Organisation Record of Proceedings, Montreal: ILO.,
[https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09616/09616\(1941\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09616/09616(1941).pdf) (Erişim Tarihi:
01.03.2023)., s. 163-64.

¹⁰⁵⁶ Bu konferansa hazırladığı Genel Direktör raporunda Phelan, "Bu savaşı takip eden barış anlaşmasının niteliği, uygarlığın tüm geleceğini belirleyecektir ve mevcut Konferans, bu geniş kapsamlı anlaşmanın sosyal temellerini hazırlamak üzere toplanmıştır" diyerek toplantının önemine işaret etmiştir. ILO. (1944c), **Report of The Director-General**, International Labour Conference Twenty-Sixth Session, Montreal: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1944-26\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1944-26).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023)., s. 91.

¹⁰⁵⁷ Deklarasyonda şu ilkeler yer almaktadır: i) Emek bir meta değildir. ii) İfade ve örgütlenme özgürlüğü, sürekli ilerleme için esastır. iii) Yoksulluk her yerde refah için bir tehlike oluşturur. iv) İrki, inancı veya cinsiyeti ne olursa olsun tüm insanlar, hem maddi refahlarını hem de manevi gelişmelerini özgürlük ve onurlu, ekonomik güvenlik ve fırsat eşitliği koşullarında sürdürme hakkına sahiptir. Bkz. ILO. (1944a), **Declaration Concerning The Aims and Purposes of The International Labour Organization**, Philadelphia, 10 May 1944,
https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/normativeinstrument/wcms_698995.pdf (Erişim Tarihi: 01.03.2023).

¹⁰⁵⁸ ILO. (2004a), **a.g.e.**, s. 5.; ILO. (2011b), **a.g.e.**, s. 8-9.

¹⁰⁵⁹ Bkz. <https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/history/lang--en/index.htm>;
<https://libguides.ilo.org/c.php?g=657806&p=4648836>

¹⁰⁶⁰ Maul, D. (2019), **a.g.e.**, s. 111

yansıtmıştır. Neticede Deklarasyon, Maul'un işaret ettiği gibi, "ILO'nun savaş sonrası düzende yerini sağlamlaştırabileceği ideolojik ve programatik platformu sağlaması"¹⁰⁶¹ açısından kritik bir belge olarak öne çıkmıştır.

Savaş sonrasında 1946 yılında ILO, Birleşmiş Milletler'in ilk uzmanlık örgütü haline gelmiş¹⁰⁶² ve bir anlamda yeniden kurulmuştur.¹⁰⁶³ Örgüt bu yıldan sonra dönemin Keynesyen yaklaşımı çerçevesinde¹⁰⁶⁴ ele aldığı konuları çeşitlendirmiş, çalışma standartlarına dair faaliyetlerini sürdürürken, endüstri komiteleri, teknik işbirliği, araştırma, yayın, konferans gibi çalışmalara da önem vermiştir.¹⁰⁶⁵

1948-1970 yılları arasında Genel Direktörlük görevini üstlenen David Morse¹⁰⁶⁶ yönetiminde ise ILO'nun gelişimi ivme kazanmıştır. Nitekim bu dönemde üye devlet

¹⁰⁶¹ Maul, D. (2019), **a.g.e.**, s. 112.

¹⁰⁶² BM ile müzakere sürecine dair bkz. ILO. (1946a), **Report of The Director-General**, International Labour Conference Twenty-Ninth Session, Montreal: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1946-29\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1946-29).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023)., s. 1-2.; ILO. (1946b), **The ILO and the United Nations**, Montreal: ILO., https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/1946/46B09_20_engl.pdf (Erişim Tarihi: 01.03.2023).

¹⁰⁶³ 1948 yılında Phelan, ILO'nun "bu kritik dönemde Birleşmiş Milletler'in amaçlarına yapabileceği katkının bilincinde olarak", sosyal adalet ve uluslararası barışa dair ikiz davasını ilerleteceğini, "yenilenmiş bir inanç ve enerjiyle tamamen kendisine ait olan görevlere döneceğini" ifade etmiştir. ILO. (1948), **Report of The Director-General**, International Labour Conference Thiry-First Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1948-31\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1948-31).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023)., s. 5.

¹⁰⁶⁴ Deacon, 1918-20 siyasi ikliminin ILO'yu kurduğuna, 2. Dünya Savaşının ardından toplumsal iyimserliğin bir sonraki aşamasının da ILO'nun çalışmalarına daha geniş bir alan sağladığına, yaşanan keynesyen iklimin bunda etkili olduğuna işaret etmiştir. Deacon, B. (2007), **a.g.e.**, s. 64.

¹⁰⁶⁵ Örneğin 1947-48 Genel Direktör raporlarında istihdam organizasyonu, göç, endüstriyel ilişkiler ve örgütlenme, çocuk ve genç işçiliği, kadınların çalışması, tarım, işbirliği gibi konular yer almıştır. 1947'de Asya Bölgesel Hazırlık Konferansı, Yakın ve Orta Doğu Bölgesel Toplantısı, Amerikalılar Arası Sosyal Güvenlik Konferansı düzenlenmiştir. ILO. (1947), **Report of The Director-General**, International Labour Conference Thirtieth Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1947-30\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1947-30).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023).; ILO. (1948), **a.g.e.**

¹⁰⁶⁶ Aslen hukukçu olan David Morse, 2. Dünya Savaşı sırasında ABD ordusuna katılmış, bu yıllarda çalışma politikaları konusunda çalışmış, daha sonraki dönemde de ABD Çalışma Bakanlığı'nda üst düzey görevlerde yer almıştır. Morse ayrıca ILO delegesi olarak görev almış ve Yönetim Kurulu'nda ABD Hükümeti temsilcisi olarak

sayısı iki katına çıkmış,¹⁰⁶⁷ örgüt bütçesi ve personeli artmış, üyelikte gelişmekte olan ülkelerin sayısı artmış, teknik yardım faaliyetleri özellikle 1949 yılından sonra BM Genişletilmiş Teknik Yardım Programı'nın (EPTA) da desteğiyle genişletilmiş, eğitim ve öğretim faaliyetleri ilerletilmiştir.¹⁰⁶⁸ Ayrıca bu dönemde işgücü piyasalarını ve çalışma ilişkilerini düzenleme çabaları artmış, örneğin 1948 yılında ILO İşgücü Programı uygulanmaya başlamış,¹⁰⁶⁹ bu program çerçevesinde istihdam organizasyonu, mesleki eğitim ve göç konularını kapsayan çalışmalar yapılmıştır.¹⁰⁷⁰ Bu süreçte ayrıca ILO, OECD'de de gördüğümüz gibi işgücünün verimliliği konusunu öne çıkarmıştır. Örneğin bu konu 1950 yılı Genel Direktör raporunun ana teması olarak seçilmiş, raporda verimlilik başlığı yoksulluğun çözümüyle ilişkilendirilerek, iyileşme için ulusal servette artış gerekliliği vurgulanmıştır.¹⁰⁷¹ Bununla birlikte verimlilik konusundaki öneriler Keynesyen dağıtımçı politikalarla dengeli biçimde ele alınmaya çalışılmıştır.¹⁰⁷² Ayrıca bu yıllarda, istihdam hizmetleri, mesleki rehberlik, mesleki

bulunmuştur. https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/how-the-ilo-works/ilo-director-general/former-directors-general/WCMS_192712/lang--en/index.htm

¹⁰⁶⁷ Üyelikteki bu artışın çok büyük bölümü Asya ve Afrika'daki Avrupa sömürge imparatorluklarının hızla çözülmesinden kaynaklanmıştır. Maul, D. (2019), **a.g.e.**, s. 156.

¹⁰⁶⁸1949 yılı Genel Sekreter Raporu'nda ILO'nun yöntem ve prosedürlerini değişen koşullara hızla adapte etmesi gerekliliği çerçevesinde, standart belirleme işlevinin tamamlayıcısı olarak danışmanlık faaliyetlerinin genişletilmesi, eğitim, yardım, tavsiyeler, emeğin korunması, örgütlenmesi ve düzenlenmesine ilişkin modern yöntemler geliştirilmesi, Ofis'in yeni idari, teknik ve bölgesel görevler yüklenmesi üzerinde durulmuştur. ILO. (1949), **Report of The Director-General**, International Labour Conference Thirty-Second Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1949-32\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1949-32).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023)., s. 2-4.

¹⁰⁶⁹ Bu program daha sonra Latin Amerika ve Asya'yı da kapsayacak şekilde genişletilmiştir. <https://libguides.ilo.org/c.php?g=657806&p=4648837>

¹⁰⁷⁰ Bkz. ILO. (1949), **a.g.e.**, s. 130.

¹⁰⁷¹ ILO. (1950), **Report of The Director-General**, International Labour Conference Thirty-Third Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1950-33\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1950-33).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023)., s. 77.

¹⁰⁷² Morse'un 1950 yılı Genel Direktör Raporu'ndaki şu ifadeleri ILO'nun işgücünün verimliliği konusuna odaklanmasının yaratabileceği endişelere dair bir ön alma çabasını yansıtmıştır: "Sadece verimliliği arttırmaya yönelik tedbirlerin, dünyanın her yerinde çalışanlar için çok az şey ifade edebileceğini ve hatta bazı ülkelerde, emeklerinin

eğitim gibi konular da öne çıkarılmıştır.¹⁰⁷³ Bundan sonraki yıllarda da gerek Genel Direktör raporları ve Konferans tartışmalarında¹⁰⁷⁴ gerekse faaliyetlerde¹⁰⁷⁵ verimlilik başlığı ön planda yer almayı sürdürmüştür.

1950'li yıllarda başta Kore savaşı olmak üzere dünyadaki gelişmeler, diğer uluslararası kuruluşlarda olduğu gibi, ILO'nun da gündem, söylem ve politikalarına yansımıştır.¹⁰⁷⁶ Bu çerçevede sosyal uyum vurguları öne çıkmıştır. 1954 yılında Sovyetler Birliği'nin ILO'ya yeniden katılması da önemli bir gelişme olmuş, Maul bu gelişmenin, ILO'nun üçlü yapısı da dahil olmak üzere temel tartışmaları yeniden gündeme getirdiğini, komünist bloğun alternatif sosyal modeliyle karşılaşma halinin

meyvelerinin adil bir şekilde dağıtılmasını sağlamaya yönelik çabalarla yakından bağlantılı olmadıkça, onların aktif ve meşru kuşkularını uyandırabileceğini biliyorum. Ayrıca bu tedbirler, genişleyen bir ekonomide tam istihdam nihai hedefi ile sürekli olarak dengelenmeli ve uyumlaştırılmalıdır. Ancak bu hususlar, ne kadar temel olsalar da, verimliliğin artırılmasına yönelik temel ihtiyacı görmezden gelmemizi engellememelidir.” ILO. (1950), **a.g.e.**, s. 2.

¹⁰⁷³ ILO. (1950), **a.g.e.**, s. 75.; 43-50.

¹⁰⁷⁴ Örneğin 1951 yılı Genel Direktör Raporu'nun ana teması ücret politikası olsa da, bu başlık da enflasyon ve verimlilik ile ilişkilendirilmiştir. 1952 yılı raporunda da ekonomik ve sosyal sorunlara Keynesyen yaklaşım çerçevesinde çözüm önerileri sürmüş, verimlilikte azami artış gerçekleştirilmesine dikkat çekilmiştir. 1953 yılı raporunda da özel tema olarak yine verimlilik konusuna dönülmüştür. Ana teması konut sorunu olan 1955 yılı Genel Direktör Raporun'da da verimliliğin artırılmasına vurgular yapılmıştır. ILO. (1951), **Report of The Director-General**, International Labour Conference Thirty-Fourth Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1951-34\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1951-34).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023), s. 96-103.; ILO. (1952), **Report of The Director-General**, International Labour Conference Thirty-Fifth Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1952-35\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1952-35).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023), s. 2.; ILO. (1953), **World Labour Report: Productivity and Welfare Economic and Social Survey Activities of the ILO**, Report of the Director-General of the International Labour Office, Thirty-Sixth Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1953-36\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1953-36).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023), s. 2.; ILO. (1954), **Report of The Director-General**, International Labour Conference Thirty-Seventh Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1954-37\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1954-37).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023), s. 103.

¹⁰⁷⁵ Bu dönemde ayrıca işgücü verimliliğinin ölçümü, kömür madenlerinde, metal ticaretinde, sanayide verimlilik gibi konularda çalışmalar yapılmış, Konferans'larda ve Sanayi Komitelerinde bu konu tartışılmaya devam edilmiş, Latin Amerika, Avrupa, Orta Doğu ve Asya gibi bölgelerde verimliliğin artırılmasına dair tasarlanmış teknik yardım çalışmaları gerçekleştirilmiştir. ILO. (1953), **a.g.e.**, s. 3.; ILO. (1951), **a.g.e.**, s. 94-103; ILO. (1952), **a.g.e.**

¹⁰⁷⁶ ILO. (1953), **a.g.e.**, s. 1; ILO. (1954), **a.g.e.**, s. 1.

ILO'yu temellerini incelemeye ve sosyal örgütlenme fikirleri arasında uygulanabilir bir denge aramaya zorladığını belirtmiştir.¹⁰⁷⁷ Nitekim söz konusu dönemde ILO, hem bu gelişmeler, hem dönemin işçi sınıfını sistemde içermeye ihtiyacı, hem de teknolojik değişim ve otomasyonun etkilerinin yeni sorunlar yaratma ihtimali çerçevesinde, işçi eğitim programları, çalışma kuralları, sosyal güvenlik sistemleri ve bu sürecin işçi ve işverenler arasında işbirliği ile yürütülmesi konularına odaklanmıştır.¹⁰⁷⁸ İşçi-işveren ilişkilerinde çatışmacı pazarlık yerine kolektif düşünmeyi, diğer bir deyişle uyum ve dengeyi teşvik etmiştir.¹⁰⁷⁹

Süreç ilerledikçe soğuk savaş ve dekolonizasyon sürecinin etkileri ile ILO, özellikle az gelişmiş ülkelere dönük ekonomik kalkınma¹⁰⁸⁰ ve insan hakları konularını öne çıkarmıştır.¹⁰⁸¹ Ayrıca uluslararası standartların daha etkin uygulanması için çaba

¹⁰⁷⁷ Maul, D. (2019), **a.g.e.**, s. 156.

¹⁰⁷⁸ Bkz. ILO. (1956), **Report of The Director-General**, International Labour Conference Thirty-Ninth Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1956-39\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1956-39).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023)., ILO. (1957a), **Report of The Director-General Part I: Automation and Other Technological Developments Labour and Social Implications**, International Labour Conference Fortieth Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1957-40-part-1\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1957-40-part-1).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023).; s. 101-104.

¹⁰⁷⁹ Örneğin 1955 yılı Genel Direktör Raporu'nun ana teması gelişmekte olan sanayi toplumunda işçi-işveren ilişkileri olarak belirlenmiş, ekonomik ve sosyal hedeflere ulaşmada "çatışmacı pazarlık yerine kolektif düşünme" teşvik edilmiştir. Raporla az gelişmiş ülkelerde "işgücünün tam ve etkin kullanımını" teşvik edecek önlemlerin başarılı bir şekilde uygulanabilmeleri için işçi ve işverenlerin "iyi niyetle ve birlikte" çalışmasını gerektiği, ayrıca daha fazla "ekonomik güvenlik takıntısının değişime karşı mantıksız bir muhalefete dönüşmemesi gerektiği" vurgulanmıştır. ILO. (1955), **Report of The Director-General**, International Labour Conference Thirty-Eighth Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1955-38\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1955-38).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023)., s. 1-2.

¹⁰⁸⁰ Maul, ILO'nun kalkınma konusuna yönelmesinin siyasi açıdan tarafsız bir girişim olmadığını belirtmiş, bunun ILO'ya, "Avrupa'nın ötesine geçerek gelişmekte olan dünyaya doğru hızla genişleyen Soğuk Savaşın ana cephelerinden birinde kilit bir rol verdiğini" ifade etmiştir. Maul, D. (2019), **a.g.e.**, s. 164.

¹⁰⁸¹ Örneğin zorla çalıştırmanın önlenmesi, istihdamda fırsat eşitliği, örgütlenme özgürlüğü gibi konularda çalışmalar yapmıştır. ILO. (1957b), **Report of The Director-General Part II: Activities of the ILO 1956-1957**, International Labour Conference Fortieth Session, Eleventh Report of the International Labour Organisation to the United Nations, Geneva: ILO.,

göstermiş,¹⁰⁸² teknik yardım, bölge ve ülke operasyonları, araştırma ve eğitim faaliyetlerine ilgiyi artırmıştır.¹⁰⁸³ Özetle 1950’li yıllar boyunca ILO, Keynesyen yaklaşıma dayanan kapitalist modelin ekonomik ve toplumsal yaşamdaki tüm unsurlarını, sistemle uyumlu hale getirmeye yönelik çalışmalarıyla dikkat çekmiştir.

Bu yöneliş 1960’lı yıllarda da artarak sürmüştür,¹⁰⁸⁴ ele alınan konular da Keynesyen yaklaşım çerçevesinde sosyal güvenlik, çalışma ilişkileri politikaların yanı sıra,¹⁰⁸⁵

[https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1957-40-part-2\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1957-40-part-2).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023)., s. 1-3.

¹⁰⁸² Standartlar için mevzuat hazırlanma ve uygulama faaliyetleri için ülkelere doğrudan yardım sağlanması yönünde ILO faaliyetleri artmıştır. Bkz. ILO. (1959b), **Report of The Director-General Part II: Activities of the ILO 1958-1959**, International Labour Conference Forty-Third Session, Thirteenth Report of the International Labour Organisation to the United Nations, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1959-43-part-2\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1959-43-part-2).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023)., s. 2

¹⁰⁸³ Bkz. ILO. (1959a), **Report of The Director-General Part I: Current Problems and Trends**, International Labour Conference Forty-Third Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1959-43-part-1\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1959-43-part-1).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023).; ILO. (1958), **The ILO in a Changing World: Report of the Director-General to the 42nd Session of the International Labour Conference**, 1958 Twelfth Report of the International Labour Organisation to the United Nations, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1958-42\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1958-42).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023)., s. 118-119.

¹⁰⁸⁴ Örneğin 1960 yılında, ILO’nun o zamana kadar düzenlediği en büyük bölgesel konferans olarak nitelendirilen ilk ILO Afrika Bölgesel Konferansı gerçekleştirilmiştir. Aynı yıl Cenevre merkezli Uluslararası Emek Araştırmaları Enstitüsü kurulmuştur. <https://libguides.ilo.org/c.php?g=657806&p=4649132>; <https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/history/lang--en/index.htm>

¹⁰⁸⁵ 1960 yılı Genel Direktör raporu gençlik ve çalışma, 1961 raporu ise kalkınma dürtüsü ve teknolojik gelişmeler çerçevesinde çalışma ilişkileri konusunu ele almıştır. 1962 Genel Direktör raporunda ise yaşlılık, çalışma ve emeklilik konularına odaklanılmıştır. Bkz. ILO. (1960a), **Report of The Director-General Part I: Youth and Work**, International Labour Conference Forty-Fourth Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1960-44-part-1\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1960-44-part-1).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023).; ILO. (1961), **Report of The Director-General Part I: Labour Relations, Present Problems and Future Prospects**, International Labour Conference Forty-Fifth Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1961-45\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1961-45).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023).; ILO. (1962a), **Report of The Director-General Part I: Older People, Work and Retirement**, International Labour Conference Forty-Sixth Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1962-46-part-1\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1962-46-part-1).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023).

işgücü verimliliği ve istihdam başlıklarına da odaklanmıştır.¹⁰⁸⁶ ILO ayrıca 1963-64-65 yıllarında¹⁰⁸⁷ program, yapı ve çalışma yöntemlerini yeniden değerlendirme sürecine girmiştir. Bu sürecin neticesinde “insan kaynaklarının geliştirilmesi”, “çalışma ilişkileri, sendikal gelişim ve sağlam sosyal kurumların geliştirilmesi” ve “yaşam ve çalışma koşulları” ILO’nun üç ana program alanı olarak belirlenmiş, bu çerçevede organizasyonel yeniden yapılanmalar gerçekleştirilmiştir.¹⁰⁸⁸ Bunun yanı sıra 1966’da Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı’nın (UNDP) kurulması ile ILO’nun teknik işbirliği faaliyetleri ilerlemiş, eğitim başlığında gelişmeler söz konusu olmuştur.¹⁰⁸⁹ Bu

¹⁰⁸⁶ 1961 Uluslararası Çalışma Konferansı’nda “tam, üretken ve özgürce seçilmiş istihdam” hedefi öncelikli eylem olarak belirlemiş ve tüm ülkelerin hükümetlerine bu hedefi sosyal ve ekonomik politikanın ana hedefi olarak benimsemeleri çağrısında bulunmuştur. ILO. (1962b), **Report of The Director-General Part II: Activities of the ILO 1961**, International Labour Conference Forty-Sixth Session, Sixteenth Report of the International Labour Organisation to the United Nations, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1962-46-part-2\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1962-46-part-2).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023)., s. 1.

¹⁰⁸⁷ Bu yıllar ayrıca ILO’nun Güney Afrikadaki apartheid politikalarına siyasi tepkiler ürettiği yıllar olmuştur. Haziran 1963’te ILO Yönetim Kurulu, apartheid politikası nedeniyle Güney Afrika’yı bazı ticaret komitelerinin dışında bırakmaya karar vermiş, 1964 yılında da bir ILO Deklarasyonu yayınlanmıştır. Güney Afrika Cumhuriyeti, 11 Mart 1964’te ILO’dan çekilmiştir. <https://libguides.ilo.org/c.php?g=657806&p=4649132> ; ILO. (1965b), **Report of The Director-General Part II: Activities of the ILO 1964**, International Labour Conference Forty-Ninth Session, Nineteenth Report of the International Labour Organisation to the United Nations, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1965-49-part-2\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1965-49-part-2).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023)., s. 5.; ILO. (2011b), **a.g.e.**, s. 10-11;

¹⁰⁸⁸ Bu çerçevede 11 teknik ve hizmet departmanı kurulmuş, ayrıca İnsan Kaynakları Departmanı, Sosyal Kurumları Geliştirme Departmanı ve Çalışma ve Yaşam Koşulları Departmanı olarak üç büyük idari birim oluşturulmuştur. Bunların yanı sıra yeni bir Saha Departmanı kurulmuştur. ILO. (1965a), **Report of The Director-General Part I**, International Labour Conference Forty-Ninth Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1965-49-part-1\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1965-49-part-1).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023)., s. 5-9.; ILO. (1966b), **Report of The Director-General Part II: Activities of the ILO 1965**, International Labour Conference Fiftieth Session, Twentieth Report of the International Labour Organisation to the United Nations, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1966-50-part-2\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1966-50-part-2).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023)., s. 1.

¹⁰⁸⁹ Bkz. <https://libguides.ilo.org/c.php?g=657806&p=4649132> ; <https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/history/lang--en/index.htm> ; ILO. (1968b), **Report of The Director-General Part II: Activities of the ILO 1967**, International Labour Conference Fifty-Second Session, Twentieth Report of the International Labour Organisation to the United Nations, Geneva: ILO.,

faaliyetlerin ivme kazanmasında Birleşmiş Milletler Kalkınma On Yıl hedeflerinin oluşturulması da etkili olmuştur.¹⁰⁹⁰

1960'lı yılların ortalarından sonra dünyada yaşanan sanayileşme, teknolojik değişimler ve bu yıllarda süren Vietnam savaşı ve toplumsal hareketlerin etkisi ile¹⁰⁹¹ ILO, değişen istihdam biçimleri ve çalışma koşulları, insan hakları gibi konulara odaklanmıştır.¹⁰⁹² 1969 yılı ise ILO için pek çok açıdan önemli bir yıl olmuştur. 50. kuruluş yıldönümü olan bu yıl ILO, Nobel Barış Ödülü almış,¹⁰⁹³ Dünya İstihdam Programı'nı (*World Employment Programme-WEP*) başlatmıştır. Kalkınma sorunu ile baş etmenin en iyi yolunun üretken istihdamdan geçtiği yönündeki yaklaşıma dayanan

[https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1968-52-part-2\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1968-52-part-2).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023)., s. 3.; ILO. (1966b), **a.g.e.**, s. 20.

¹⁰⁹⁰ Bu hedefler daha yüksek düzeyde üretken istihdam yaratılması, mesleki eğitim ve öğretim yoluyla işgücünün niteliğinin iyileştirilmesi, ulusal kalkınma görevleri için halkın desteğinin sağlanması gibi konuları içermiştir. ILO. (1967b), **Report of The Director-General Part II: Activities of the ILO 1966**, International Labour Conference Fifty-First Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1967-51-part-2\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1967-51-part-2).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023)., s. 2.

¹⁰⁹¹ Nitekim Genel Direktör, 1968 yılını “pek çok açıdan sıkıntılı” bir yıl olarak nitelmiş ve bunun ILO'yu diğer kuruluşlarla birlikte, gençlerin talep ve isteklerini karşılamak ve ırk, ulusal veya kültürel kökene dayalı ayrımcılıkla daha etkin bir şekilde mücadele etmek için uluslararası düzeyde eylemin nasıl güçlendirilebileceğini düşünmeye sevk ettiğini, bu konuların, gelecekte ILO'nun programında daha belirgin bir şekilde yer alacağını ifade etmiştir. ILO. (1969b), **Report of The Director-General Part II: Activities of the ILO 1968**, International Labour Conference Fifty-Third Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1969-53-part-2\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1969-53-part-2).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023)., s. 3.

¹⁰⁹² ILO. (1966a), **Report of The Director-General Part I: Industrialisation and Labour**, International Labour Conference Fiftieth Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1966-50-part-1\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1966-50-part-1).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023).; ILO. (1967a), **Report of The Director-General Part I: Non-Manual Workers, Problems and Prospects**, International Labour Conference Fifty-First Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1967-51-part-1\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1967-51-part-1).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023).; ILO. (1968b), **a.g.e.**, s. 6-7.; ILO. (1968a), **Report of The Director-General Part I: The ILO and Human Rights**, International Labour Conference Fifty-Second Session, and Report Presented by the International Labour Organisation to the International Conference on Human Rights, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1968-52-part-1\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1968-52-part-1).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023).

¹⁰⁹³ Bkz. <https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/history/lang--en/index.htm>

bu program¹⁰⁹⁴ sonraki yıllarda çeşitli devletlerden ve uluslararası kuruluşlardan da destek görmüştür.¹⁰⁹⁵

Görüldüğü üzere kuruluşundan 1970’li yıllara uzanan süreçte ILO’nun ele aldığı konular, faaliyetleri, ilgi ve etki alanı genişlemiş ve çeşitlenmiştir. Uluslararası standart üretme sürecine de bu çeşitlilik yansımış,¹⁰⁹⁶ ancak standartların onaylanması ve uygulanmasında sorunlar sürmüştür.¹⁰⁹⁷ Süreç içerisinde teknik işbirliği faaliyetleri de giderek daha fazla öne çıkmıştır. Dönem içerisinde ILO, Keynesyen kapitalist modelin ekonomik ve toplumsal yaşamdaki unsurlarını sistemle uyumlu hale getirmeye çalışmış, işçi-işveren ilişkileri de dahil olmak üzere, dönemin tüm çabaları bu unsurun parçalarına yapılan bir tür müdahale ve teşvik çabalarını yansıtmıştır. Bunların yanı sıra kapitalizmin süreç içerisinde yaşadığı kârlılık ve üretkenlik sorunlarının aşılması çerçevesinde, ILO da Dünya Bankası ve OECD gibi, verimlilik ve istihdam konularına yönelmiştir. Bu ekseninde yoksulluğun ortadan kaldırılmasında üretimin ve verimliliğin önemli olduğu anlayışıyla, mesleki eğitim, emeğin teknoloji ve otomasyona uyumunun

¹⁰⁹⁴ 1969 yılı Genel Direktör Raporu’nda, bu program çerçevesinde kırsal kalkınmaya, emek yoğun inşaat işlerine ve uygun olan yerlerde daha emek yoğun endüstriyel üretim yöntemlerinin teşvik edilmesine yönelik çabaları ve farklı düzeylerde eğitim ve beceri geliştirme önlemlerini, gelişmekte olan ülkelerde aktif istihdam politikalarının benimsenmesini teşvik etmeyi kapsayan bir strateji önerilmiştir. ILO. (1969a), **Report of The Director-General Part I: The World Employment Programme**, International Labour Conference Fifty-Third Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1969-53-part-1\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1969-53-part-1).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023)., s. 6, 146-150.

¹⁰⁹⁵ <https://libguides.ilo.org/c.php?g=657806&p=4649132>; ILO. (1970b), **Report of The Director-General Part II: Activities of the ILO 1969**, International Labour Conference Fifty-Fourth Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1970-54-part2\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1970-54-part2).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023)., s. 4-5.

¹⁰⁹⁶ Bkz. Gülmez, M. (2011), **a.g.e.**, s. 178-190.

¹⁰⁹⁷ Örneğin Baccaro ve Mele, 1960 ile 1980’lerin sonu arasında Uluslararası Çalışma Konferans’larında ortalama iki sözleşmenin görüşüldüğünü, ancak bunların seyrek olarak onaylandığını, ayrıca bir sözleşmenin Konferans tarafından kabul edilmesinden beş yıl sonra bu sözleşmeleri onaylayan ortalama devlet sayısının dünya çapında çalışma koşullarını düzenlemeyi amaçlayan bir kuruluş için düşük olduğunu belirtmişlerdir. Baccaro, L.; Mele, V. (2012), “Pathology of Path Dependency? The ILO and the Challenge of New Governance”, **Industrial and Labor Relations Review**, 65(2): 195-224., s. 198.

sağlaması gibi konular öne çıkarılmıştır. Bununla birlikte Keynesyen dağıtımçı politikaların teşviki de sürmüştür.

1970’li yıllara kadar dönemin kapitalizminin hakim yaklaşımı olan Keynesyen anlayışla uyumlu bir yol izleyen ILO, uluslararası ve ulusal sistemlerde bu yaklaşımla uygun araçları teşvik etmedeki rolleriyle uluslararası sisteminin önemli ve etkili bir parçası olmuştur. Bir anlamda Keynesyen kapitalizmin altın çağında, ILO da altın yıllarını yaşamıştır. Ancak 1970’li yıllardan sonraki süreçte, bir taraftan ekonomik ve sosyal sorunların artması ve diğer taraftan ILO’nun üzerinde temellendiği sosyal politikaların neoliberalizmle aşınmaya ve dönüşmeye başlamasıyla birlikte örgütün geleceğine dair belirsizlikler ortaya çıkmıştır. ILO adım adım önem ve etkisinin sorgulanacağı bir sürece girmiştir.

4.2. 1970’Lİ YILLARDAN 1990’LARA

ILO 1970’li yılların başlarında, önceki yıllarda benimsediği kalkınma ve istihdam yaklaşımına, asgari yaşam standartları ve yoksullukla mücadele vurgusunu eklemiştir. Ekonomik büyümeyi teşvik etmek ve en yoksul kesimlerin yaşam standartlarını yükseltmeyi uzlaştırmaya çalışmış, istihdam programlarının yaşam standartları ve yoksullukla mücadele programları ile eşgüdüm içerisinde olması ve çalışanlar için yeterli asgari ücret gerekliliğine işaret etmiştir.¹⁰⁹⁸

¹⁰⁹⁸ Bkz. ILO. (1970a), Report of The Director-General Part I: Poverty and Minimum Living Standarts, The **Role of ILO**, International Labour Conference Fifty-Fourth Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1970-54-part1\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1970-54-part1).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023)., s. 120-121.; ILO. (1971b), **Report of The Director-General Part II: Activities of the ILO 1970**, International Labour Conference Fifty-Sixth Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1971-56-Part-2\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1971-56-Part-2).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023)., s. 1-2.

ILO'da 1970 Uluslararası Çalışma Konferansı'nın ardından Clarence Wilfred Jenks¹⁰⁹⁹ Genel Direktör olarak seçilmiş, 1970-73 yılları arasında görev yapmıştır. Bu kısa dönemde dünyadaki toplumsal hareketler ve siyasallaşma süreci çerçevesinde Jenks, insan haklarına, hukukun üstünlüğüne, üçlü yapıya, özgürlüklere vurgu yaparak süreci yönetmiştir.¹¹⁰⁰ Bu yıllarda ILO'nun Dünya İstihdam Programı'nda da ilerlemeler kaydedilmiş, kapsamlı ülke misyonları gerçekleştirilmiş, beceri ve meslek eğitimi ve yaşam boyu eğitim konularına önem verilmiş, işçi sağlığı ve iş güvenliği, sosyal güvenlik programları, çalışma koşulları ve ücretlendirme programlarının gözden geçirilmesi, çalışma idaresinin iyileştirilmesi konularında çalışmalar yapılmıştır. Birleşmiş Milletler ve bağlı örgütleriyle de işbirliği çabaları sürdürülmüştür.¹¹⁰¹

¹⁰⁹⁹ İngiltere doğumlu olan Clarence Wilfred Jenks, tarih ve hukuk eğitimi almış ve akademik çalışmalar yapmıştır. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin hazırlanmasına temel teşkil eden metinlerden biri olan Temel İnsan Hakları Beyannamesi'nin hazırlanmasına da katkı koyan Jenks, ILO'ya 1931'de Hukuk Bölümü'nün bir üyesi olarak katılmış, sonrasında önemli görevler üstlenmiş, Philadelphia Bildirgesinin hazırlanmasında da görev almıştır. https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/how-the-ilo-works/ilo-director-general/former-directors-general/WCMS_192713/lang--en/index.htm

¹¹⁰⁰ Bkz. ILO. (1971a), **Report of The Director-General Part I: Freedom by Dialogue**, International Labour Conference Fifty-sixth Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1971-56-Part_1\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1971-56-Part_1).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023).; ILO. (1972a), **Report of The Director-General Part I: Technology for Freedom**, International Labour Conference Fifty-Seventh Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1972-57-part-1\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1972-57-part-1).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023).; ILO. (1972b), **Report of The Director-General Part II: Activities of the ILO 1971**, International Labour Conference Fifty-Seventh Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1972-57-part-2\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1972-57-part-2).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023).; ILO. (1973a), **Report of The Director-General Part I: Prosperity for Welfare**, International Labour Conference Fifty-Eighth Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1973-58-part-1\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1973-58-part-1).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023).

¹¹⁰¹ Bkz. ILO. (1972b), **a.g.e.**, s. 1-2.; ILO. (1973b), **Report of The Director-General Part II: Activities of the ILO 1972**, International Labour Conference Fifty-Eighth Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1973-58-part-2\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1973-58-part-2).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023)., s. 1-2.; ILO. (1974a), **Report of The Director-General: Action of the ILO, Problems and Prospects**, International Labour Conference 59th Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1974-59\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1974-59).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023)., s. 59-75.

Jenks'in ani ölümünün ardından 1973'te Francis Blanchard¹¹⁰² ILO Direktörlüğü'ne seçilmiş ve 1989 yılında kadar bu görevi sürdürmüştür. Blanchard dönemi, ILO'nun pek çok sorunla yüzleştiği ve ciddi bir değişim yaşadığı bir süreç olmuştur. Nitekim bütçeye önemli katkıları olan ABD'nin 1970'te bu katkıları durdurması ve 1975'te üyeliğini askıya alması, kuruluşu mali açıdan zorluklara sokmuş ve örgütün evrenselliğini konusunda endişelere neden olmuştur.¹¹⁰³ Ayrıca bu dönemde petrol krizlerinin etkisiyle ekonomik ve sosyal sorunlar gündeme gelmiş, Keynesyen politikaların sonunun başlangıcı olan değişimler vuku bulmuştur. Bütün bu gelişmeler Standing'ın ifadesi ile "ILO'nun bocaladığı bir entelektüel daralma dönemi"ne¹¹⁰⁴ kapı aralamıştır. Nitekim zaman ilerleyip ülkelerin borç krizlerinin çözümünde uluslararası finans kuruluşları tarafından neoliberal yapısal uyum programları başlatıldığında, Maul'un da belirttiği gibi ILO, sistem içerisinde marjinalleşme ile karşı karşıya kalmıştır.¹¹⁰⁵ Bu marjinalleşmeden çıkış yolu ise ILO politikalarının adım adım küresel yönetim düzlemindeki hakim neoliberal anlayışla paralel hale getirilmesinde bulunmuştur.

Blanchard'ın Genel Direktörlük döneminin ilk yıllarında çalışma koşulları ve çevre başlıklarındaki faaliyetlere ivme kazandırılmaya çalışılmıştır. Örneğin bu yıllarda Konferans'larda çalışma ortamının iyileştirilmesine dair kararlar kabul edilmiş,¹¹⁰⁶ İşi

¹¹⁰² Fransız Francis Blanchard, kariyerine 1947'de Uluslararası Mülteci Örgütü'nde başlamış, daha sonra bu örgütün yerine geçecek iki organ olan Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği Ofisi ve Hükümetler Arası Avrupa Göçü Komitesi'nin kurulmasında aktif olarak yer almıştır. 1951'de ILO'da çalışmaya başlayan Blanchard, burada pek çok farklı konumda görevler üstlenmiştir. https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/how-the-ilo-works/ilo-director-general/former-directors-general/WCMS_192714/lang--en/index.htm

¹¹⁰³ https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/how-the-ilo-works/ilo-director-general/former-directors-general/WCMS_192714/lang--en/index.htm; Standing, G. (2008), **a.g.e.**, s. 359.

¹¹⁰⁴ Standing, G. (2008), **a.g.e.**, s. 361.

¹¹⁰⁵ Maul, D. (2019), **a.g.e.**, s. 217.

¹¹⁰⁶ Bkz. ILO. (1975), **Report of The Director: Making Work More Human, Working Conditions and Environment**, International Labour Conference 60th Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1975-60\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1975-60).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023)., s. 3.; ILO. (1976), **Report of The Director-General: Activities of the ILO 1975**, International Labour Conference 61th Session,

Daha İnsani Hale Getirmek başlıklı 1975 yılı Genel Direktör Raporu'nda, ülkelerin çalışma koşullarını ve çevreyi iyileştirmek için acil önlemler almasına yardımcı olacak bir ILO kampanyasının ilk aşamaları önerilmiştir.¹¹⁰⁷ Kasım 1976'daki ILO Yönetim Kurulu oturumunda da Uluslararası Çalışma Koşullarının ve Çevrenin İyileştirilmesi Programı (PIACT) başlatılmıştır.¹¹⁰⁸ Bu yıllarda ayrıca başta Dünya İstihdam Programı çerçevesinde eğitim, araştırma, teknik işbirliği faaliyetleri gerçekleştirilmiş, diğer kuruluşlarla işbirliğinin geliştirilmesi için de çalışmalar sürmüştür.¹¹⁰⁹

Bununla birlikte bu dönemde UNDP'nin mali sorunları¹¹¹⁰ ve ABD'nin üyelikten ayrılması ile somutlaşan mali sıkıntılar ILO'nun eylem kapasitesini etkilemiş,¹¹¹¹ bu

Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1976-61\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1976-61).pdf)
(Erişim Tarihi: 01.03.2023)., s. 1-3.;
<https://libguides.ilo.org/c.php?g=657806&p=4649132>

¹¹⁰⁷ ILO. (1975), **a.g.e.**, s. 1-2.

¹¹⁰⁸ Bu programın beş ana hedefi şu şekilde belirlenmiştir: Üye Devletleri çalışma koşullarını ve ortamı iyileştirmeyi amaçlayan bir dizi özel hedef belirlemeye teşvik etmek, üye ülkeler tarafından halihazırda uluslararası çalışma standartlarında belirlenmiş olan hedeflerin benimsenmesini teşvik etmek, gerekirse ulusal eylem için yeni hedefler belirlemek, hükümetlere, işveren ve işçi kuruluşlarına ve araştırma ve eğitim kurumlarına, çalışma koşullarının ve ortamının imkânları ölçüsünde iyileştirilmesine yönelik programlar hazırlamak ve bunları uygulamak için gerekli yardımı sağlamak, PIACT ve ulusal programların uygulanmasında kaydedilen ilerlemeyi periyodik olarak değerlendirmek.
<https://libguides.ilo.org/c.php?g=657806&p=4649132>

¹¹⁰⁹ Bkz. ILO. (1977b), **Report of The Director-General Part II: Activities of the ILO 1976**, International Labour Conference 63rd Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1977-63-part-2\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1977-63-part-2).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023)., s. 11.; ILO. (1977a), **Report of The Director-General Part I: Technical Co-operation: New Prospects and Dimensions**, International Labour Conference 63rd Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1977-63-part-1\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1977-63-part-1).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023)., s. 5.

¹¹¹⁰ Bkz. ILO. (1975), **a.g.e.**, s. 77-102.; ILO. (1976), **a.g.e.**, s. 1-3.

¹¹¹¹ Mali sıkıntılar nedeniyle özellikle 1978-79 yıllarında ILO programlarında önemli kesintiler yapılmış, personel çıkarma, bazı projelerin durdurulması, araştırma ve yayın faaliyetlerinin azaltılması, teknik toplantıların ertelenmesi gibi gelişmeler söz konusu olmuştur. Bkz. ILO. (1978), **Report of The Director-General: Activities of the ILO 1977**, International Labour Conference 64th Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1978-64-Activities\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1978-64-Activities).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023)., s. v-vii.; ILO. (1979), **Report of The Director-General: Activities of the ILO 1978**, International Labour Conference 65th Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1979-65\)1-59.pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1979-65)1-59.pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023)., s. v-vi.; ILO. (1980), **Report of The Director-General**,

durum sonraki yıllardaki ILO programlarının yönelimini de belirlemiştir. Zira bu süreçte ILO, programlarında seçici olmak durumunda kalmış, acil sorunlara ve önemli etki yaratabilecek faaliyetlere yönelmiş, bu çerçevede de temel ihtiyaçlar ve yoksullukla mücadele konularını öne çıkarmıştır. Örneğin 1976 yılı Dünya İstihdam Konferansı'nda¹¹¹² yoksulluğa karşı bir kampanya başlatılmış,¹¹¹³ temel ihtiyaçlar çerçevesinde gıda güvenliği, barınma, sağlık, temizlik, eğitim ve toplu taşıma gibi temel hizmetler istihdam politikalarının temel koşulu olarak sunulmuştur.¹¹¹⁴ Sonraki yıllarda da bu vurgular sürdürülmüş, ayrıca kırsal yoksulluğun azaltılmasına ve kalkınma konusuna yönelik çalışmalar gerçekleştirilmiştir.¹¹¹⁵ Bu çalışmalar Birleşmiş Milletler sistemi içindeki diğer kuruluşlardan da destek almıştır.¹¹¹⁶ Bununla birlikte Maul'un da işaret ettiği gibi Dünya İstihdam Konferansı, aslında Dünya İstihdam Programı'nın düşüşünün de başlangıcı olmuştur. Zira 1970'lerdeki petrol krizleri, programın iddialı hedeflerinin gerçekleştirilmesine dönük umutları yıkmış, aynı zamanda birçok gelişmekte olan ülke temel ihtiyaçlara yapılan vurguları, tartışmaları adil olmayan küresel ticaret düzeninden uzaklaştırması gerekçesi ile eleştirmişlerdir.¹¹¹⁷

International Labour Conference 66th Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1980-66\)3-50.pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1980-66)3-50.pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023).

¹¹¹² Dünya İstihdam Konferansı'nda ayrıca sorumlu işletmeciliği teşvik etmek, çok uluslu işletmelerin faaliyetleri, davranışlarını düzenlemek gibi konular da tartışılmıştır. ILO. (2011b), **a.g.e.**, s. 12-13.

¹¹¹³ ILO. (1977a), **a.g.e.**, s. 4.

¹¹¹⁴ Maul, D. (2019), **a.g.e.**, s. 179.

¹¹¹⁵ 1978 yılında ILO, Dünya İstihdam Konferansı'nı takip etmek üzere temel ihtiyaçlar üzerine bir rapor hazırlanmış, 1979 yılında da Uluslararası Çalışma Konferansı tarafından Dünya İstihdam Konferansı'nın takibi tartışılmış ve buna dair bir karar alınmıştır. Bu süreçte ayrıca istihdam ve temel ihtiyaçlar sorunlarına ülke düzeyinde çözümler için teknik danışmanlık hizmetleri de yaygınlaştırılmıştır. ILO. (1979), **a.g.e.**, s. vi-vii.; ILO. (1980), **a.g.e.**, s. vi-x.

¹¹¹⁶ Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası ve Amerika Birleşik Devletleri Uluslararası Kalkınma Ajansı (USAID) gibi diğer bazı uluslararası ve ulusal kuruluşlar da bu yıllarda "temel ihtiyaçlar" kavramını benimsemişlerdir. Maul, D. (2019), **a.g.e.**, s. 180.; ILO. (1978), **a.g.e.**, s. vi-vii.

¹¹¹⁷ Maul, D. (2019), **a.g.e.**, s. 180.

Özetle 1970’li yıllar, mali zorlukların da tetiklemesi ile, ILO uluslararası sistem içerisinde varoluş mücadelesi yaşamaya başlamış, 1980’li yıllarda ise bir meşruiyet krizi içerisine girmiştir. Nitekim 1980’li yıllardan sonra kuruluş, kendisini ilgilendiren pek çok kritik konuda bir uluslararası sosyal politika uzmanlık örgütünden beklenen tepkiyi sergilememiştir. Örneğin Standing’in belirttiği gibi bu yıllarda ILO, neoliberal akım ve uygulanan neoliberal yapısal uyum reformlarına karşı, bunların bazı yönlerine dair rahatsızlığını ifade etmekten başka fazla bir şey yapmamış, özellikle Dünya Bankası’nın çalışma ve sosyal politikalar konusundaki piyasa yanlısı pozisyonuna yanıt vermemiştir.¹¹¹⁸ Neticede değişen dünyada varlık koşulları sorgulanan örgüt, süreç ilerledikçe neoliberal politikalara yönelmiştir. Bu durum dünyada sosyal politikalar geri çekilirken ILO’nun bir sosyal politika uzmanlık örgütü olmanın getirdiği içsel gerilim ve çatışmaları yaşamasına neden olsa da, sonuçta ILO Keynesyen politikaların teşvikinden uzaklaşmıştır.

1980’lerin ilk yıllarında¹¹¹⁹ ILO, örgütlenme hakkı, mesleki eğitim, çocuk işçiliğinin önlenmesi, kadınlar, göçmen işçiler, genç ve yaşlı çalışanlar gibi ayrımcılık ve dezavantajlardan etkilenen gruplara adil ve eşit muamele yapılması gibi konulara yoğunlaşmıştır. Ayrıca gelişmekte olan ülkelerin bilimsel ve teknolojik kapasitelerinin güçlendirilmesi, teknik yardım faaliyetlerinin toplumun en yoksul kesimleri üzerinde yoğunlaştırılması, istihdam yaratma, vasıflı insan gücü oluşturma gibi konulara yönelmiştir.¹¹²⁰ Temel çalışma hakları ve temel ihtiyaçlar konusuna verdiği önem

¹¹¹⁸ Standing, G. (2008), **a.g.e.**, s. 363.

¹¹¹⁹ 1980 yılında ABD’nin, 1983 yılında da Çin’in ILO üyeliğine geri dönmesi ve ILO’ya bazı görevler veren Uluslararası Kalkınma Stratejisinin Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilmesi ILO için önemli gelişmeler olmuştur. https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/how-the-ilo-works/ilo-director-general/former-directors-general/WCMS_192714/lang--en/index.htm

¹¹²⁰ Bkz. ILO. (1981), **Report of The Director-General**, International Labour Conference 67th Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1981-67\)3-45.pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1981-67)3-45.pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023).; ILO. (1982), **Report of The Director-General**, International Labour Conference 68th Session, Geneva: ILO, 302

sürerken¹¹²¹ üçlü yapı ve yeni endüstri ilişkileri başlıklarını da ele almıştır.¹¹²² Ayrıca bu süreçte teknik işbirliği ile uluslararası çalışma standartları arasındaki bağlantıları güçlendirmeyi amaçlayan bazı organizasyonel düzenlemeler de yapmıştır.¹¹²³

Bununla birlikte bu yıllarda ILO'nun gelecek politika yönelimlerini ve faaliyetlerini etkileyecek bazı yaklaşım ve girişimlerin ilk nüveleri de görülmeye başlanmıştır. Örneğin 1981 yılı Genel Direktör Raporu'nda Blanchard'ın, OECD için neoliberal yaklaşımın kapılarını açan Interfutures raporuna atıf yapması dikkat çekici olmuştur.¹¹²⁴ Bunun yanı sıra 1985 yılı Genel Direktör Raporu'nda Blachard, finansman kaynakları ile ilgili sorunların devam etmesini gerekçe göstererek kaynak için Dünya Bankası ve

[https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1982-68\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1982-68).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023).; ILO. (1983), **Report of The Director-General: Child Labour**, International Labour Conference 69th Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1983-69-part-1\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1983-69-part-1).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023).

¹¹²¹ Örneğin 1984 yılı Genel Direktör Raporu'nda ve bu yılki Konferans'ta "işçilerin korunması, istihdam politikası ve insan kaynaklarının geliştirilmesi, en savunmasız grupların koşulları, temel özgürlükler (örgütlenme ve toplu pazarlık hakkı, ayrımcılık, vb.) ile ilgili olan sözleşmelerin" tüm devletler tarafından onaylanması ve uygulanması gerekliliği üzerinde durulmuştur. Raporu ayrıca ILO faaliyetlerinin gelecekte ülkelerin artan karşılıklı bağımlılığını daha fazla dikkate alması gerektiğini belirtilmiş, bunun da temel ihtiyaçların karşılanması ve teknolojik değişimin sonuçlarının üstesinden gelinmesi gibi zorlukların üstlenilmesi anlamına geldiği ifade edilmiştir. ILO. (1984), **Report of The Director-General**, International Labour Conference 70th Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1984-70\)3-70.pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1984-70)3-70.pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023)., vi-vii.

¹¹²² Bu konuların ele alındığı 1985 yılı Genel Direktör raporunda, sosyal taraflar arasında uzlaşma ve ortam zemin arayışına işaret edilerek, yapısal değişimin acil sorunlarıyla uğraşırken, güçlü örgütler ve etkili iki ve üç taraflı süreçler yoluyla gerçek diyalogun teşvik edilmesinin elzem olduğu belirtilmiştir. ILO. (1985), **Report of The Director-General**, International Labour Conference 71st Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1985-71\)3-67.pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1985-71)3-67.pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023)., s.viii, ix..

¹¹²³ Örneğin 1985 yılında Teknik İşbirliği Departmanı kurulmuş, teknik işbirliğinin teşvik edilmesi, sunulması ve geliştirilmesine yönelik kurum içi incelemeler yapılmıştır. Bu yıl ayrıca Sahra-altı Afrika'ya ilgi artmış, daha uzun süreli yardım projelerinin teşvikine çalışılmıştır. ILO. (1986b), **Report of The Director-General: Activities of the ILO 1985**, International Labour Conference 72nd Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1986-72-part-2\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1986-72-part-2).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023)., s. vi.

¹¹²⁴ ILO. (1981), **a.g.e.**, s. ix-x.

bölgesel kalkınma bankaları ile daha güçlü bağlar kurulabileceğine işaret etmiştir.¹¹²⁵

Bu ifadeler kanımızca önemlidir. Zira sadece mali kaynak sağlamakla değil aynı zamanda verdikleri kaynakları belli hedef ve programlara yöneldikleri bilinen bu tür kuruluşlarla oluşturulacak finansman bağlarının, bağımsız politika geliştirme ve uygulama konusunda ILO için de riskler taşıdığı söylenebilir.¹¹²⁶

1980’li yılların ortalarından itibaren ILO, kayıt dışı istihdam başlığını temel çalışma konularına eklemiş, ayrıca esneklik konusunu da ele almaya başlamıştır. Değişen İş Dünyası: Önümüzdeki Önemli Sorunlar başlıklı 1986 yılı Genel Direktör Raporu bu konularda dikkat çekici bir belge olmuştur. Raporda değişen koşullar çerçevesinde “yerleşik yaklaşımların yeniden gözden geçirilmesi” gerektiği vurgulanmıştır.¹¹²⁷ ILO’nun, işsizlerin, herhangi bir mesleği olmayanların, dezavantajlı grupların, kayıt dışı sektör olarak adlandırılan kesimi oluşturan işçilerin ve bunun da ötesinde koruyucu mevzuatın ulaşamadığı sayısız insanın da yardımına koşması gerektiği ifade edilmiştir.¹¹²⁸ Raporda ayrıca işgücü piyasalarının düzenlenmesi ve esneklik ile ilgili tartışmalara dikkat çekilerek, ILO “bu konuları daha iyi kavramak için yola çıkmalı ve hükümetlere ve sosyal ortaklara, çalışanları koruyacak düzenlemelere duyulan ihtiyaç ile işletmelerin ekonomik yaşayabilirliği için hayati önem taşıyan esneklik arasında doğru dengeyi kurmalarında yardımcı olmalıdır” denmiştir.¹¹²⁹ Bu ifadede kanımızca önemli iki husus bulunmaktadır. Bunlardan ilki esnekliğin işletmelerin ekonomik devamlılığı için hayati önem taşıdığı ve esasen esnekliğin zorunlu bir ihtiyaç olduğu iddiasının kabulüdür. Bu, neoliberalizmin ideolojik taşıyıcısı olan Dünya Bankası ve

¹¹²⁵ ILO. (1985), **a.g.e.**, s. vii.

¹¹²⁶ Nitekim Standing de bu risklere işaret ederek, “yumuşak paranın özelliği”nin, “paranın motoru çalıştırması” olduğunu belirtmiştir. Standing, G. (2008), **a.g.e.**, s. 381.

¹¹²⁷ ILO. (1986a), **Report of The Director-General Part I: The Changing World of Work-Major Issues Ahead**, International Labour Conference 72nd Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1986-72-part-1\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1986-72-part-1).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023)., v-vi.

¹¹²⁸ ILO. (1986a), **a.g.e.**, 63-64.

¹¹²⁹ ILO. (1986a), **a.g.e.**, s. 66

OECD'nin bu yöndeki girdilerinin ILO tarafından da benimsenmeye başladığını göstermiştir. Nitekim devam eden cümlelerde krizden çıkış için “esnek iş ilişkileri sistemleri içerisinde daha az maliyetle daha fazla üretim yapabilen modern işletmelerden oluşan bir ağın geliştirilmesi”nin hayati önem taşıdığı da ifade edilmiştir.¹¹³⁰ Söz konusu ifadedeki ikinci önemli husus ise; ILO'nun neoliberalizmin bu erken döneminde koruma ve esneklik arasında denge kurulması gerekliliğini dile getirmesi olmuştur. Bu ‘denge’ arayışı, kanımızca ele aldığımız dönemde yaygınlaşan neoliberal politikalar çerçevesinde çok fazla bir şey yapamayan ama esas varlığı da sosyal politikalara bağlı olan kuruluşun bir orta yol bulma çabasını yansıtmıştır. Zira raporda esneklik ekonomik sorunlardan bir çıkış olarak sunulsa da, özellikle üçüncü dünya ülkelerinde nüfusun aşamalı olarak sosyal güvenlik programlarına erişiminin sağlanması ve en çok ihtiyacı olan kesimlerin en azından en acil ihtiyaçlarının karşılanması için başka yollar bulunması gerektiği de belirtilmiştir. Bununla birlikte sosyal güvenlik harcamalarının her yerde yakıcı bir sorun olduğunun, özellikle sanayileşmiş ülkelerde artan işsizlik, sağlık giderlerindeki artış ve nüfusun yaşlanması nedeniyle maliyetlerin yükseldiğinin belirtilmesi¹¹³¹ ise neoliberal ideolojinin yükseldiği bu iklimde, sosyal politika uygulamalarındaki geri çekilişte bir haklılık görme arayışı olduğu izlenimini uyandırmaktadır.

Bütün bunların yanı sıra, bu yıllarda uluslararası kuruluşlara yöneltilen eleştiriler ILO'da da yansımalarını bulmuştur. Örneğin Çok Taraflı İşbirliğinin Geleceği Üzerine Düşünceler: ILO Perspektifi başlığında çıkan 1987 Genel Direktör Raporu'nda Blanchard, uluslararası kuruluşların kendilerini değişen dünyaya uyarlamaları ve ortak çıkar merkezine sahip olmaları gerektiğine işaret etmiştir.¹¹³² Raporda bu çerçevede

¹¹³⁰ ILO. (1986a), **a.g.e.**, s. 66

¹¹³¹ ILO. (1986a), **a.g.e.**, s. 66

¹¹³² ILO. (1987), **Report of The Director-General Part I: Reflections on the Future of Multilateral Co-operation: The ILO Perspective**, International Labour Conference

yoksulluk, eksik istihdam ve işsizlikle mücadelenin çok taraflı işbirliğinin merkezinde yer alması üzerinde durulmuştur. Ekonomik, parasal, mali ve ticari politikaların sosyal konuları, sosyal politikanın da ekonomik faktörleri göz önünde bulundurması gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca uluslararası işbirliğinin kamuoyunun desteğini gerektirdiğine de dikkat çekilmiştir.¹¹³³ Bütün bu ifadeler kanımızca uluslararası kuruluşlara yönelik artan tepkiler karşısında bu kurumların meşruiyetlerinin sağlanmasına dönük bazı arayışları yansıtmasının yanı sıra, değişen koşullarda kapitalizmin sürdürülebilirliği ve yönetilebilirliğinin sağlanmasında söz konusu aktörlerin bir bütün olarak, ortak hedefler ve stratejilerle hareket etmesi gerektiğine dönük de bir çağrıyla içermiştir. Nitekim bu yıllarda kurum içi değerlendirmelerde, ILO'nun uluslararası kuruluşlar arasındaki yeri de tartışılmıştır.¹¹³⁴ Bu süreçte ayrıca atipik istihdam biçimleri, yeni çalışma süresi düzenlemeleri, teknolojik ilerleme, demografik eğilimler, üçlü yapı ve sosyal diyalog gibi konular üzerine değerlendirmeler de öne çıkmıştır.¹¹³⁵

Süreç ilerledikçe ILO'da yapısal uyum başlığına ilgi de artmış, bu sürecin yarattığı sorunların ortaklaşa aşılması çerçevesinde diğer uluslararası örgütlerle işbirlikleri geliştirilmeye çalışılmıştır. Örneğin 1987 yılında gerçekleştirilen Dünya Bankası, IMF, GATT, OECD temsilcilerinin de davet edildiği İstihdam ve Yapısal Uyum konulu ILO toplantısı gerçekleştirilmiştir.¹¹³⁶ Bu toplantıda ekonomilerdeki büyük dengesizlikleri

73rd Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1987-73-part-1\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1987-73-part-1).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023)., s. 1-5.

¹¹³³ ILO. (1987), **a.g.e.**, s. 23-26.

¹¹³⁴ ILO. (1987), **a.g.e.**, s. 23.

¹¹³⁵ ILO. (1988b), **Report of The Director-General: Activities of the ILO 1987**, International Labour Conference 75th Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1988-75-part-2\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1988-75-part-2).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023)., vi.

¹¹³⁶ ILO bu toplantıyı; “gelecekteki istihdam ve gelir artışının temelini oluşturmak üzere tasarlanmış uyum politikalarına dair” uluslararası kuruluşların ortak eylemine duyulan ihtiyaç çerçevesinde ILO'nun devreye girmesi ve ilk kez Birleşmiş Milletler sisteminin ekonomik konularla ilgili tüm kuruluşlarını tartışmalara davet etmesini öne çıkararak anlatmıştır. ILO. (1998c), **World of Work Magazine**, No: 23, February 1998, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmstp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/publication/dwcms_080632.pdf (Erişim Tarihi: 01.03.2023)., s. 2.

azaltmak için dünya çapında büyük bir yapısal uyum çabası gerektiği kabul edilmiştir. Ayrıca kabul edilen diğer hususlar arasında, istihdam yaratan büyümeyi sağlamak için ulusal ve uluslararası eyleme geçilmesi, istihdamı teşvik etmek ve yoksulluğu azaltmak için uluslararası kuruluşlar tarafından daha fazla ve daha yakınsak çabaların gerçekleştirilmesi yer almıştır.¹¹³⁷ Toplantının bu sonuçlarını ILO, artık “sosyal vicdanın küreselleşmesinden”, “yeni bir tür küreselleşmeden” söz edilebildiği ifadeleriyle değerlendirmiştir.¹¹³⁸

Bu ekseninde sonraki yıllarda ILO, ‘denge’ iddialarını taşıyan yaklaşımını daha fazla öne çıkarmıştır. 1988-89 yıllarında bir taraftan neoliberal yapısal uyumu destekleyen, bir taraftan da üçlü yapı, istihdam teşviki, çalışma koşullarının iyileştirilmesi, insan hakları, dezavantajlı grupların nüfusların korunması gibi konulara yönelen bir söylem ve politika anlayışını belirginleştirmiştir.¹¹³⁹ Örneğin 1989 yılı Genel Direktör Raporu’nda ekonomik politikaların sosyal politika uygulamalarıyla dengelenmesi gerekliliği vurgulanmış,¹¹⁴⁰ bu çerçevede “tüm ülkelerin uymakla yükümlü olduğu uyum politikaları güçlendirilirken” dünya ekonomisindeki tehlikeli dengesizlikleri gidermenin yolunun “istihdam yaratan ve yoksullukla mücadele eden büyüme”den geçtiği belirtilmiştir.¹¹⁴¹ Diğer bir deyişle, ILO’nun yapısal uyum politikalarının destekleyicisi olması halinin netleşmesi ile birlikte, Dünya Bankası ve OECD’de gördüğümüz, istihdam yaratma ve yoksullukla mücadele konularında vurgu ve çalışmalar artmıştır. Bu çalışmalarda ise, kamu sektöründeki işten çıkarmaların

¹¹³⁷ ILO. (1988b), **a.g.e.**, vi.

¹¹³⁸ ILO. (1998c), **a.g.e.**, s. 2.

¹¹³⁹ Bkz. ILO. (1988b), **a.g.e.**; ILO. (1988a), **Report of The Director-General Part I: Human Rights, A Common Responsibility**, International Labour Conference 75th Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1988-75-part-1\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1988-75-part-1).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023).

¹¹⁴⁰ ILO. (1989a), **Report of The Director-General Part I: Recovery and Employment**, International Labour Conference 76th Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1989-76-part-1\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1989-76-part-1).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023)., s. iv-2.

¹¹⁴¹ ILO. (1989a), **a.g.e.**, s. 73.

yönetimi, yeni işletmelerin geliştirilmesi yoluyla uyum sürecinin ayrılmaz bir parçası olarak kendi hesabına çalışmanın teşvik edilmesi, teknolojik ve yapısal değişim için yeni eğitim politikaları ve üretken istihdam olanaklarının yaratılmasında kamu yararına çalışma programlarının rolü gibi konular da yer almıştır.¹¹⁴²

Görüldüğü üzere 1990'lı yıllara ilerlerken ILO, neoliberal yapısal uyum politikalarının ve esnekliğin gerekliliğine dair hakim düşüncelere dahil olmuştur. Bununla birlikte sorunların sosyal boyutlarının dikkate alınması için de çağrılar yaparak bir denge arayışı sergilemiştir. Yapısal uyum politikaları güçlendirilirken, dünya ekonomisindeki tehlikeli dengesizlikleri gidermenin yolunun “istihdam yaratan ve yoksullukla mücadele eden büyüme” olduğunu iddia etmiştir.¹¹⁴³ Bu çerçevede temel çalışma hakları, temel ihtiyaçlar, çalışma koşulları, istihdam, işçiler, işverenler ve hükümetler arasında ilişkileri geliştirme, dezavantajlı gruplara eşit ve adil muamele gibi konuları öne çıkarmıştır. İşgücü piyasalarında istihdam yaratma, vasıflı insan gücü oluşturma, mesleki eğitim gibi konulara vurguyu da artırarak sürdürmüştür. Yoksullukla mücadele çerçevesinde en zor durumdaki insanların en acil ihtiyaçlarını karşılamak, kayıt dışı sektörde çalışanları korumak¹¹⁴⁴ gibi başlıklara yönelmiştir. Standing ise, ILO'nun kayıtdışı sektöre odaklanmasının, dikkatleri farklı yöne çekme işlevine işaret etmiştir. Buna göre söz konusu odaklanma ile, ILO'nun geleneksel bakış açısının reddi niteliğindeki Dünya Bankası'nın yapısal uyum stratejilerine yaklaşma haline dönük entelektüel tepkilerden bir anlamda uzaklaşmıştır.¹¹⁴⁵

Özetle ILO ele aldığımız dönemde dünyada yaşanan neoliberal geçiş sürecine çok ciddi ve zorlayıcı bir direnç göstermemiş, sonuçta da neoliberal anlayışa bir anlamda

¹¹⁴² ILO. (1990b), **Report of The Director-General: Activities of the ILO 1989**, International Labour Conference 77th Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1990-77-part-2\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1990-77-part-2).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023), vi-vii.

¹¹⁴³ ILO. (1989a), **a.g.e.**, s. 73.

¹¹⁴⁴ Bkz. Gülmez, M. (2008), **a.g.e.**, s. 173-197.

¹¹⁴⁵ Standing, G. (2008), **a.g.e.**, s. 363.

entegre olmuştur. Bu entegrasyon, aşağıdaki alt bölümde göreceğimiz üzere, ILO'nun küresel yönetim düzleminde yeniden etkin bir yer alabilmesinin de yolunu açmıştır.

4.3. 1990'LI YILLARDAN 2008 KRİZİNE

1989-99 yılları arasında, seleflerinden daha liberal bir anlayışa sahip olması ve ülkesinde Çalışma Bakanlığı yaptığı dönemde ılımlı esnekleştirmeyi savunması ile dikkat çekmiş olan Michel Hansenne¹¹⁴⁶ ILO Genel Direktörlüğü görevini yürütmüştür. Berlin Duvarı'nın yıkılması, Sovyetler Birliği'nin dağılması gibi gelişmelerin yaşandığı, ekonomik liberalizasyon arayışının hakim olduğu bu dönemde ILO, 1995'te Dünya Ticaret Örgütü'nün de kurulması ile birlikte¹¹⁴⁷ zorlu bir dönemden geçmiştir. Bütün bunlar kuruluşun değişim arayışlarını da güçlendirmiştir.

Hansenne'nin ilk yıllarında, çocuk işçiliğinin önlenmesi, kadınlara fırsat ve muamele eşitliği sağlanması, kayıt dışı çalışma, çevre, istihdam, girişimcilik gibi konular öne çıkarılmış, yapısal uyum programlarının teşviki devam etmiş,¹¹⁴⁸ örgütsel

¹¹⁴⁶ Belçikalı Michel Hansenne, hukuk, ekonomi ve finans eğitimleri almıştır. Bir dönem üniversitede çalışmış, daha sonra Belçika Parlamentosu'na seçilmiş, bazı Bakanlık görevleri de üstlenmiştir. 1989-99 yılları arasında ILO Genel Direktörlüğü görevinden sonra da Avrupa Parlamentosu'nda yer almıştır. https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/how-the-ilo-works/ilo-director-general/former-directors-general/WCMS_192715/lang--en/index.htm

¹¹⁴⁷ Maul, D. (2019), **a.g.e.**, s. 241.

¹¹⁴⁸ 1990 yılı Genel Direktör Raporu'nun ana teması çevre ve iş dünyası olarak belirlenmiş, aynı yıl yapısal uyum ve istihdam konusunda Latin Amerika'da bir sempozyum düzenlemiş, gelişmekte olan bölgelerde teknik danışmanlık çalışmaları sürdürülmüş, ulusal düzeyde istihdamı teşvik politikalarında serbest mesleği teşvik edecek ve kolaylaştıracak tedbirler öne çıkarılmış, istihdamın teşviki ve yapısal uyum, istihdamda kadınlar için fırsat eşitliği ve çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılmasına ilişkin çalışma programları içeren “departmanlar arası projeler” programı başlatılmıştır. 1991 yılı Genel Direktör Raporu ise “Kayıt Dışı Sektörün İkilemi” konusunu ele almış, rapordaki değerlendirmeler neticesinde izlenen kalkınma modellerinin ve buna dair kurumsal çerçevenin gözden geçirilmesi için politika reformlarının yanı sıra, uygun sosyal koruma biçimlerinin yaygınlaştırılması, insan hakları ve çalışma standartlarının daha titiz bir şekilde uygulanması ve kayıt dışı sektör üreticilerinin ve çalışanlarının

yapılanmada da bazı değişikliklere gidilmiştir.¹¹⁴⁹ Diğer uluslararası örgütlerde olduğu gibi ILO da bu yıllarda, eski sosyalist ülkelerin kapitalizme geçiş sürecini kolaylaştırma konusuna ilgi göstermiş, örneğin 1992’de bu ülkelere teknik yardım sunmak ve kapitalizme geçiş sürecini kolaylaştırmak için Budapeşte Ofisi’ni açmıştır.¹¹⁵⁰ Demokratikleşme ve ILO başlığında çıkan 1992 yılı Genel Direktör Raporu’nda da kapitalist geçiş süreci demokratikleşme ile ilişkilendirilmiş, neoliberal yapısal uyum politikalarının bazı sosyal politikalarla desteklenebileceğine dair yaklaşım öne çıkarılmıştır. Bu faaliyetlerdeki amacın ise “gerekli yapısal uyum politikalarını engellemek değil”, sosyal hedefleri bu politikalara yerleştirmek ve ekonomik yeniden yapılanmayı kabul edilebilir kılabacak ve sürdürülebilir büyümenin sağlanmasına yardımcı olacak sosyal koruma mekanizmaları konusunda yardım etmek olduğu vurgulanmıştır. Bu ekseninde “üretken, gelir getirici istihdam yaratılmasını teşvik eden ve nüfusun en yoksul kesimlerinin geçim kaynaklarını iyileştirme eğiliminde olan politikalara” odaklanılacağı, işgücü piyasalarında arz ve talep arasındaki dengenin

örgütlenmesinin teşvik edilmesi gibi hususlar önerilmiştir. Bu konular 1991 yılı Uluslararası Çalışma Konferansı’nda da tartışılmıştır. ILO. (1990a), **Report of The Director-General Part I: Environment and the World of Work**, International Labour Conference 77th Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1990-77-part-1\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1990-77-part-1).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023).; ILO. (1990b), a.g.e.; ILO. (1991b), **Report of The Director-General: Activities of the ILO 1990**, International Labour Conference 78th Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1991-78-part-2\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1991-78-part-2).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023).

¹¹⁴⁹ 1992-93 yıllarında bölgelerdeki teknik yapılar yeniden düzenlenmiş, çok disiplinli ekipler kurulmuştur. ILO. (1994b), **Report of The Director-General: Activities of the ILO 1992-93**, International Labour Conference 81st Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1994-81-part-2\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1994-81-part-2).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023)., s. 1-2.

¹¹⁵⁰ Ayrıca 1991 yılında ve 1992 yılının başlarında bir dizi yeni devlet (özellikle Arnavutluk, Estonya, Kore Cumhuriyeti, Letonya, Litvanya, Azerbaycan, Hırvatistan, Estonya, Kırgızistan, Moldova, Slovenya, Özbekistan gibi) ILO’ya katılmıştır. Vietnam da yeniden üyeliğe dahil olmuştur. ILO. (1992b), **Report of The Director-General: Activities of the ILO 1991**, International Labour Conference 79th Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1992-79-part-2\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1992-79-part-2).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023)., s. vi.; ILO. (1993b), **Report of The Director-General: Activities of the ILO 1992**, International Labour Conference 80th Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1993-80-part-2\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1993-80-part-2).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023)., viii.

kurulması, verimliliğin artırılması ve mesleklerin kalitesinin geliştirilmesi, temel ihtiyaçlarının karşılanmasını sağlamak amacıyla en hassas nüfus gruplarının korunması ile ilgilenileceği ifade edilmiştir.¹¹⁵¹ 1993 yılı Genel Direktör Raporu'nda da tüm bireyler ve haneler için makul bir sosyal güvenlik ağının varlığının siyasi ve sosyal istikrarın temeli olduğu belirtilerek,¹¹⁵² bunların geçiş sürecindeki ülkelerde zorlukları azaltacağı ve işgücü piyasalarına entegrasyon sürecine yardımcı olacağı belirtilmiştir.¹¹⁵³

Görüldüğü üzere ILO bu süreçte neoliberal yapısal uyum politikalarını desteklemiş, istihdam edilebilirliğe, rekabet edebilirliğe, verimliliğe odaklanan işgücü piyasası düzenlemelerini teşvik etmiştir. Bununla birlikte bu sürecin yarattığı sorunların hafifletilmesi için sosyal güvenlik ağlarına da işaret etmiştir. Ancak bu politikalardan bahsederken ILO'nun amacının kesinlikle yapısal uyum sürecini engellemek olmadığı vurgulanarak bir anlamda neoliberal politikalara yönelik mutabakat ifade edilmiştir. Ayrıca bu vurgular kanımızca ILO'nun, neoliberalizmin ideolojik ve politik savunuculuğunu ve yönlendiriciliğini üstlenen uluslararası aktörlere bir müttefik olduğunu hatırlatma ihtiyacını da yansıtmıştır. Zira Standing, ILO'nun bu dönemde küresel piyasa toplumunu destekleyenler için yeni bir meşruiyet veya değer kazandığını belirtmiş, ILO'nun uyum politikalarından zarar gören yeni savunmasız gruplara yardım etmek için oluşturulan uygulamaların ifade edilmesinde rol aldığını, ayrıca Sovyet

¹¹⁵¹ ILO. (1992a), **Report of The Director-General Part I: Democratisation and the ILO**, International Labour Conference 79th Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1992-79-part-1\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1992-79-part-1).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023)., s. 64-66.

¹¹⁵² Bu konuda uluslararası kuruluşların politika uyumunun sağlanmasına da işaret edilmiştir. ILO. (1993a), **Report of The Director-General Part I: Social Insurance and Social Protection**, International Labour Conference 80th Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1993-80-part-1\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1993-80-part-1).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023)., s. 5.

¹¹⁵³ ILO. (1993a), **a.g.e.**, s. 87-88.

Rapordaki bu konular 1993 yılı Uluslararası Çalışma Konferansında da değerlendirilmiş, aynı konferansta ayrıca yarı zamanlı çalışma konusu da bu konuya da dair standart oluşturma çerçevesinde ilk kez tartışmaya açılmıştır. ILO. (1993b), **a.g.e.**, s. ix.

devlet sosyalizmi modelinin parçalanmasında da mütevazı bir araç haline geldiğini iddia etmiştir.¹¹⁵⁴ Kanımızca da ILO'nun neoliberal politikaların yanına makul sosyal güvenliği eklemleyerek sergilediği bu 'denge' pozisyonu, somut durumda ibreyi piyasa odaklılığa kıran bir dengesizlik durumunu içererek, sosyal politika uygulamalarından kademeli geri çekilişe bir anlamda meşruiyet zemini, fırsat ve alan açılmasına işaret etmiştir.

Bu eğilimler Hansenne'nin ikinci döneminde daha fazla somutlaşmış, ILO artık karşı konulamaz olarak gördüğü küreselleşme sürecinde hakim ekonomik rotaya, sosyal olanı 'ekleme' anlayışını belirginleştirmiştir. Dolayısıyla esasen sosyal politikanın eşitlik ve sosyal adalet rotasında ilerletilmesine dönük somut bir alternatifin gelişmesini sağlayamamıştır. Örneğin ILO başlarda Dünya Bankası'nın emeklilik reformu önerilerine kuşkuyla yaklaşmış ve bazı hususlara karşı çıkmış olsa da,¹¹⁵⁵ bu reformlara karşı bir alternatif sunmamıştır. Ayrıca bu yıllarda kuruluş ciddi bir değişim sürecine girmiştir. 1994 Genel Direktör Raporu'nda değişen dünyanın, "kavranması gereken bir fırsat", "ele geçirilmesi gereken bir şans sunduğu" iddialarıyla, örgütün hedef, ilke, amaç ve eylem araçlarına dair bir değerlendirme çağrısı yapılmıştır.¹¹⁵⁶ Bu eksenide girilen tartışma sürecinde standart belirleme ve temel çalışma hakları konuları¹¹⁵⁷ ile

¹¹⁵⁴ Standing, G. (2008), **a.g.e.**, s. 364.

¹¹⁵⁵ ILO başlarda özelleştirmeye yol açan demografik bir zorunluluğun bulunmadığını, Avrupa tipi planların reforme edilebilir ve sürdürülebilir olduğunu ve özelleştirme stratejisinin sadece özel sermaye tasarruflarının payını artırmak için bir kılıf olduğunu savunarak, emekli maaşları konusunda egemen Dünya Bankası düşüncesindeki kusurlar olduğunu söylemiştir. Ayrıca, stratejinin mevcut işçilere ağır bir yük getirdiğini savunmuştur. Deacon, B. (2007), **a.g.e.**, s. 170.

¹¹⁵⁶ ILO. (1994a), **Report of The Director-General Part I: Defending Values, Promoting Change, Social Justice in a Global Economy-An ILO Agenda**, International Labour Conference 81st Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1994-81-part-1\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1994-81-part-1).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023)., s. 1-5.

¹¹⁵⁷ Örneğin 1994 Genel Direktör Raporu'nda sadece standart üretmenin yeterli olmadığına, bunların onaylanması ve uygulanması gerekliliğine işaret edilmiş, Konferans'ta da bu konular tartışılmıştır. 1994-95 yıllarında da ILO standartlarının gözden geçirilmesi ve yeni standartların hazırlanmasının kapsamını incelemek üzere Yönetim Kurulu tarafından gözden geçirme süreci başlatılmış, 'temel ve öncelikli

istihdamın teşviki, yüksek ve istikrarlı üretken iş yaratma gereklilikleri öne çıkarılmıştır.¹¹⁵⁸

Bu değişim çabaları küresel yönetim düzleminde ILO'nun yeni haliyle, yeniden kabul görmesini somutlaştıran gelişmelerle karşılığını bulmuştur. Örneğin 1996'da Dünya Ticaret Örgütü'nün Singapur Konferansı'nda kabul edilen Deklarasyon'la DTÖ, işçi hakları ile ilgili uluslararası kabul görmüş temel standartları belirleme ve bunlarla ilgilenme konusunda ILO'yu yetkili kurum olarak işaret etmiş ve standartları teşvik etme çalışmalarını desteklediğini teyit etmiştir. Ancak bu belgede standartların korumacı amaçlarla kullanılmasının reddedildiği ve ülkelerin özellikle düşük ücretli gelişmekte olan ülkelerin karşılaştırmalı üstünlüğünün hiçbir şekilde sorgulanmaması gerektiği konusunda hemfikir olduğu da vurgulanmıştır.¹¹⁵⁹ Neticede bu belge ile 1990'lı yılların sonlarına kadar ticaret anlaşmalarında sosyal hüküm çalışmaları çerçevesinde DTÖ'nün öne çıkarılmasıyla geri planda kalan ILO, uluslararası standartların oluşturulması konusunda yeniden birincil sorumlu kurum olarak işaret edilmiş,¹¹⁶⁰ dahası bu gelişme, ILO'nun küresel yönetim düzleminde daha aktif bir

sözleşmelerin' teşvik edilmesine yönelik çalışmalar yapılmıştır. <https://libguides.ilo.org/c.php?g=657806&p=4649136>; ILO. (1994a), **a.g.e.**, s. 43-44.; ILO. (1996), **Report of The Director-General: Activities of the ILO, 1994-95**, International Labour Conference 83rd Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1996-83\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1996-83).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023)., s. 2-3.

¹¹⁵⁸ Örneğin 1995 yılı Genel Direktör Raporu'nda Hansenne, yüksek ve istikrarlı üretken iş yaratmanın adil ekonomik ve sosyal kalkınmanın temelini oluşturduğunu iddia ederek, bunun ilerleyen süreçte istihdamı ILO'nun ve uluslararası gündemin merkezine yerleştirmesi ve bu konuda işbirliğine dayalı uluslararası eylem gerekliliğini vurgulamıştır. ILO. (1995), **Report of The Director-General: Promoting Employment**, International Labour Conference 82nd Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1995-82\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1995-82).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023)., s. v-vi.

¹¹⁵⁹ Bkz. 4. Madde. WTO. (2016), **Singapore Ministerial Declaration**, Adopted on 13 December 1996, https://www.wto.org/english/thewto_e/minist_e/min96_e/singapore_declaration96_e.pdf (Erişim Tarihi: 28.03.2023)., s.2.

¹¹⁶⁰ ILO'nun sorumlu kurum olarak gösterilmesinin, Deklarasyonu imzalayan birçok gelişmekte olan ülkenin gözünde, çok taraflı ticaret sistemine erişim ile çalışma

oyuncu olma çabalarını artırmasını da beraberinde getirmiştir.¹¹⁶¹ Küresel yönetim düzleminin etkili aktörlerinin ILO için işaret ettiği ve kuruluş tarafından büyük bir memnuniyetle karşılanarak üstlenilen bu rolün ise ‘daha fazla sınırlı ve daha az sorumlu’ bir çerçeveye oturduğu zamanla görülmüştür. Zira sonraki yıllarda hızlanan ILO’daki değişim süreci, aşağıda ele alacağımız üzere, sosyal politikayı ‘temel’ haklarla sınırlama, bağlayıcı uluslararası standartlardan yumuşak hukuka geçiş gibi konularda önemli sonuçlar doğurmuştur.

Nitekim Standart Belirleme ve Küreselleşme başlıklı 1997 yılı Genel Direktör Raporu’nda küreselleşmenin, karşılıklı bağımlılığın ve artan uluslararası rekabetin baskısı altında sözleşmelerin onaylanma oranındaki göreceli düşüşe işaret edilmiş, “ILO’nun hedeflerinin önceliğinin sorgulanması” gerekliliğine vurgu yapılmıştır.¹¹⁶² Bu vurgular ise 1998 yılı Uluslararası Çalışma Konferansı’nda kabul edilen Çalışma Yaşamında Temel İlkeler ve Haklara ilişkin ILO Deklarasyonu ile somutlaştırılmıştır.¹¹⁶³ Nitekim Deklarasyon, dört temel işçi hakkının

standartlarına saygı arasında doğrudan bir bağlantı kurulmasını engelleme isteğini yansıttığına dair yorumlar için bkz. Baccaro, L.; Mele, V. (2012), **a.g.e.**, s. 103.

¹¹⁶¹ Hansenne’nin 15 Ocak 1997’deki basın toplantısında şu ifadeleri bu istek ve çabaları yansıtmaları açısından dikkat çekicidir: “...top artık bizim sahamızda ve bunun getirdiği sorumluluğun son derece farkındayız. Sizi temin ederim ki topu sadece elimizde tutmak gibi bir niyetimiz yok, topla oynayacağız....Yerimizde saymak şöyle dursun, Singapur’daki gelişmeler üzerine derhal harekete geçecek ve çalışmaya başlayacağız.” Ayrıca 1997 yılı Genel Direktör Raporu’nda da şu ifadeler yer almıştır: “İster Kopenhag’da ister Singapur’da, ister Lille’deki istihdam konulu G7 Zirvesi’nde ya da OECD’de olsun, son zamanlarda ILO standartlarının belirlenmesine yapılan çok sayıda övgü dolu atıf, bize işimizin bu yönüne yönelik yenilenen beklentilerin ve umutların boyutunu ve sonuç olarak bu beklentilerin gerisinde kalmamak için gecikmeden harekete geçme konusundaki tarihi sorumluluğumuzu açıkça göstermiştir.” ILO. (1997b), **World of Work Magazine**, No: 19, March 1997, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/publication/dwcms_080636.pdf (Erişim Tarihi: 01.03.2023), s. 5.; ILO. (1997a), **Report of The Director-General: The ILO, Standard Setting and Globalization**, International Labour Conference 85th Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1997-85\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1997-85).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023), s. 2.

¹¹⁶² ILO. (1997a), **a.g.e.**, s. 3-4.

¹¹⁶³ Deklarasyon 43 çekimser oy olsa da, hiç aleyte oy almadan kabul edilmiştir. Bkz. ILO. (1998b), **Record o Proceedings Volume I: Provisional Record Index of**

gerçekleştirilmesine yönelik acil eylemi teşvik etmek amacıyla bir ilkeler beyanı olarak sunulmuştur. Temel çalışma hakları olarak tanımlanan bu haklar; i) örgütlenme özgürlüğü (87 ve 98 nolu sözleşmeler); ii) ayrımcılık yasağı (100 ve 111 nolu sözleşmeler); iii) çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılması (138 ve 182 nolu sözleşmeler); ve iv) zorla çalıştırmanın ortadan kaldırılması (29 ve 105 nolu sözleşmeler) olarak belirlenmiştir.¹¹⁶⁴ ILO'ya göre Çalışma Yaşamında Temel İlkeler ve Haklara ilişkin ILO Deklarasyonu, ilgili standartları onaylamış olsun ya da olmasın tüm ülkelerin ILO üyeliği nedeniyle saygı duyması gereken ilke ve hakları ortaya koymuştur.¹¹⁶⁵ Deklarasyon'la sözleşmeleri onaylamamış ülkelerin de bu temel haklara saygı gösterme yükümlülüklerinin devam ettiğine işaret edilmiş, sözleşmelere taraf olan devletlerden de bu sözleşmeleri ve diğerlerini tam olarak yürürlüğe koymaları istenmiştir.¹¹⁶⁶ Bu nedenlerle Deklarasyon ILO tarafından “küresel ekonomiye sosyal bir zemin inşa etmeye yönelik ilk adım”,¹¹⁶⁷ sosyal adalet için temel yasal ilkelerin uygulanmasını güçlendirmek için özel olarak hazırlanan bir tanıtım aracı olarak nitelendirilmiştir.¹¹⁶⁸

ILO, Deklarasyon'un ortaya çıkardığı genel durumdan memnun olsa da ve bunun kabulü sonrasında ilgili sözleşmelerin onaylanma oranında bir artış olduğunu belirtse de,¹¹⁶⁹ bu Deklarasyon ve sonrasında gelecek başka Deklarasyonlarla oluşturulan ILO rejimi akademik yazında pek çok farklı görüşü ve tartışmayı beraberinde getirmiştir.

Speakers, International Labour Conference Eighty-sixth Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09616/09616\(1998-86\)vol.1.pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09616/09616(1998-86)vol.1.pdf) (Erişim Tarihi: 02.02.2023)., s. 1061.

¹¹⁶⁴ Bkz. ILO. (1998a), **ILO Declaration on Fundamental Principles and Rights at Work and Its Follow-Up**, International Labour Conference Eighty-sixth Session, 18 June 1998, Geneva: ILO., <https://www.ilo.org/public/english/standards/relm/ilc/ilc86/com-dtxt.htm> (Erişim Tarihi: 01.03.2023).

¹¹⁶⁵ ILO. (2011b), **a.g.e.**, s. 14-15.

¹¹⁶⁶ Deklarasyon ayrıca, ülkelerin bu ilkeleri gerçekleştirmelerine yardımcı olacak bir takip ve bunlara yönelik ilerleme hakkında düzenli raporlamaları içermiştir. <https://libguides.ilo.org/c.php?g=657806&p=4649136>

¹¹⁶⁷ ILO. (2011b), **a.g.e.**, s. 14-15.

¹¹⁶⁸ Bkz. <https://libguides.ilo.org/c.php?g=657806&p=4649136>

¹¹⁶⁹ ILO. (2011b), **a.g.e.**, s. 14-15.

Nitekim ILO deklarasyonlarının esasen bağlayıcı nitelik taşımayan bir belge türü olması bu tartışmaların odaklandığı konularından biri olmuştur. Örneğin Baccaro ve Mele, Çalışma Yaşamında Temel İlkeler ve Haklara ilişkin Deklarasyonu ile ILO'nun yumuşak hukuka geçiş yaptığına dikkat çekmişlerdir. Buna göre uluslararası hukuk alanında devletler genellikle bağlayıcı tedbirlere karşı isteksiz olduklarından katı hukuk çok görülmezken, ILO'nun geleneksel standart belirleme sistemi buna yakındır. Zira ILO sözleşmeleri gönüllü olmakla birlikte, onları onaylayan ulus devletin otoritesi aracılığıyla bağlayıcı hale gelmektedir. Bununla birlikte yumuşak hukukun bağlayıcı bir gücü yoktur ve yalnızca geniş hedefleri veya siyasi taahhütleri veya ilham verici nitelikteki ilkeleri içermektedir.¹¹⁷⁰ Standing de bu çerçeveye işaret ederek, ILO Deklarasyonları ile, Dünya Ticaret Örgütü'nde bağlayıcı tahkime tabi olacak bir sosyal madde yerine, temel hakların ihlali durumunda ticari yaptırımların olmadığı¹¹⁷¹ bir durum oluşturulduğuna dikkat çekmiştir. Eren ise, Deklarasyon'un yumuşak hukuk kullanımına rıza göstermesinin tüm üye devletlerin, onay durumları ne olursa olsun sekiz temel sözleşmeyle bağlı oldukları konusunda ısrar ederek ve dört temel hakkı evrensel insan hakları statüsüne yükselttiğini ileri sürmüştür.¹¹⁷² Bu hakların maddi haklara ulaşmanın önkoşulları olan usule ilişkin haklar oldukları için seçildiklerini belirterek,¹¹⁷³ Deklarasyon rejiminin ILO'nun kurucu ilkelerinin ve temel uluslararası çalışma düzenlemesinin meşruiyetini teşvik edebileceğini iddia etmiştir.¹¹⁷⁴

Buna karşılık alan yazında 1998 Deklarasyonu'nun sadece bazı sözleşmelere odaklanmasına dair eleştiriler oldukça fazladır. Örneğin Vosko, Deklarasyon'un yalnızca dört alanı öne çıkarması nedeniyle, 2. Dünya Savaşı'ndan bu yana kabul edilen

¹¹⁷⁰ Baccaro, L.; Mele, V. (2012), "Pathology of Path Dependency? The ILO and the Challenge of New Governance", **Industrial and Labor Relations Review**, 65(2): 195-224.

¹¹⁷¹ Standing, G. (2008), **a.g.e.**, s.367.

¹¹⁷² Eren, Ö. (2008), "Continuation of the ILO Principles in the 21st Century Trough the Compliance Pull of Core Labor Rights", **J. Workplace Rights**, 13(3): 303-335., s. 312.

¹¹⁷³ Eren, Ö. (2008), **a.g.e.**, s. 304.

¹¹⁷⁴ Eren, Ö. (2008), **a.g.e.**, s. 330-331.

birçok önemli uluslararası çalışma standardının bir kenara bırakıldığını belirtmiştir.¹¹⁷⁵ Alston ve Heenan da Deklarasyon'un ILO'nun geleneksel çalışmalarının büyük bölümünü marjinalleştirme riskini taşıdığını vurgulamışlardır.¹¹⁷⁶ Alston ayrıca ILO'nun işçi haklarına saygıyı teşvik eden geleneksel sisteminin krizde olduğunu kabul etmekle birlikte, bu krizden bir çıkış yolu olarak tasarlanan 1998 Deklarasyonu'nun bir dizi eksiklik barındırdığına işaret etmiş,¹¹⁷⁷ bu dönüşümün işçilerin hakları üzerindeki etkisi açısından önemli olumsuz sonuçlar doğurmaması için rejimdeki kusurların ele alınması gerektiğini ifade etmiştir.¹¹⁷⁸ Standing ise Deklarasyon'da dört temel standardın, sosyal veya çalışma hakları alanının dışında kalan negatif haklar olduğuna dikkat çekmiştir. Buna göre en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğini yasaklamak, zorla çalıştırmayı yasaklamak, cinsiyet ayrımcılığına karşı kampanya yürütmek ve örgütlenme özgürlüğünü savunmak örf ve adet hukukunun ve medeni hukukun konularıdır. Bunlar esasen ilerici bir gündem oluşturmamaktadır. Standing ayrıca Deklarasyon'un pozitif haklara odaklanmamasının yanı sıra, az sayıda standardı temel standart olarak seçmesinin de 1948 İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si'nin hakların bölünemez ve birbirine bağlı olduğu ilkesiyle tutarsız olduğunu iddia etmiştir. Bunun yanı sıra Deklarasyon'da hükümetlerin ilgili sözleşmelere dair taahhütte bulunma yükümlülükleri olsa da bunların derhal uygulanmasının zorunlu kılınmadığına işaret etmiştir.¹¹⁷⁹

¹¹⁷⁵ Vosko, L. F. (2002), “Decent Work’ The Shifting Role of the ILO and the Struggle for Global Social Justice”, **Global Social Policy**, 2(1): 19–46., s. 30.

¹¹⁷⁶ Alston, P.; Heenan, J. (2004), “Shrinking the International Labor Code: An Unintended Consequence of the 1998 ILO Declaration on Fundamental Principles and Rights at Work?”, **New York University Journal of International Law and Politics**, 36: 221-264., s. 235.

¹¹⁷⁷ Alston, P. (2005), “Facing up to the Complexities of the ILO’s Core Labour Standards Agenda”, **European Journal of International Law**, 16 (3): 467-480, s. 479-480.

¹¹⁷⁸ Alston, P. (2004), “Core Labour Standards” and the Transformation of the International Labour Rights Regime”, **European Journal of International Law**, 15: 457–521.

¹¹⁷⁹ Standing, G. (2008), **a.g.e.**, s. 367-368.

Kanımızca Deklarasyon'un 5. maddesinde yer alan, çalışma standartlarının korumacı ticari amaçlarla kullanılmaması gerektiği ve bu Deklarasyon'da yer alan hususların bu tür amaçlar için kullanılmayacağı, ayrıca herhangi bir ülkenin karşılaştırmalı üstünlüğünün hiçbir şekilde bu Deklarasyon'la sorgulanamayacağını içeren ifadelerin,¹¹⁸⁰ DTÖ Singapur Deklarasyonu'ndaki ifadelerle örtüşmesi de dikkat çekicidir. Bu örtüşme, küresel kapitalist entegrasyon ve buna karşı oluşabilecek ticari korumacılık tehdidine karşın ILO'nun bir anlamda önde gelen uluslararası kuruluşlarla aynı düzlemde ve aynı bakış açısında olduğunu göstermektedir. Nitekim Standing de bu çerçevede Deklarasyon'un, çalışma standartlarının kalkınma ve ticaretteki rolüne ilişkin bir krizi geçiştirdiğini, gerilimi azalttığını, ancak tüm bunların örgüte duyulan saygının daha da erozyona uğraması anlamına geldiğini iddia etmiştir.¹¹⁸¹ Vosko da Deklarasyon'un, devletlerin küresel sermayeye karşı çıkmasına olanak vermediğini, ayrıca uluslararası ticaret ve çalışma standartları tartışmasının merkezindeki mesele olan küresel sermayenin pratikleriyle temel işçi haklarının aşınması durumunu engelleme ihtiyacını da ele almadığını belirtmiştir. Bunun yerine bu belge yazara göre, ILO'nun küresel sermayenin taleplerini dengeleme çabalarını, arabuluculuk girişimini yansıtmıştır.¹¹⁸²

Neticede ortaya çıkan genel durum kanımızca temel hakların korunmasında dahi yaptırımlara dayalı bir küresel sosyal politikanın kapılarının aralanmadığını göstermiştir. Hatta ILO'da belirginleşmiş olan neoliberal iklim, varlık nedenlerinden biri uluslararası çalışma standartları oluşturmak olan örgütün bu yıllarda şirketlerin gönüllü davranış kurallarından, kurumsal sosyal sorumluluk girişimlerinden ve şirketlerin özdenetim mekanizmalarından medet ummasına kadar ilerlemiştir.¹¹⁸³ Bu ise

¹¹⁸⁰ Bkz. Madde 5. ILO. (1998a), **a.g.e.**

¹¹⁸¹ Standing, G. (2008), **a.g.e.**, s.368.

¹¹⁸² Vosko, L. F. (2002), **a.g.e.**, s. 30-32.

¹¹⁸³ Örneğin Hansenne, 1997 yılı raporunda, küreselleşmenin bir dizi yeni sosyal aktörü sahneye çıkardığını belirterek, ILO'yu geleneksel sendikalar dışındaki aktörle daha ilgili

ILO'nun konuları giderek artan biçimde küreselleşen ekonomi ve bunun fırsatlarından yararlanma çerçevesinde ele almaya, serbest piyasa ilişkileri ve rekabet edebilirlik çerçevesinde değerlendirmeye ve buna uyarlamaya yönelmesini yansıtmıştır.¹¹⁸⁴

Sonuçta Hansenne'nin Genel Direktörlük döneminde yaşanan değişim süreci kanımızca ILO'nun birbirine karşıt iki konuma yerleşmesiyle somutlaşmıştır. İlk olarak sosyal politika uygulamalarının rekabet edebilirlik çerçevesinde kurgulanmasına, metalaştırılmasına fırsat veren anlayış, anayasasında sosyal adalet olan ILO için bu ilkedен uzaklaşma çerçevesinde bir güç yitimine işaret etmiştir. İkinci olarak önceliklerin değiştirilmesi,¹¹⁸⁵ küresel rekabetçi kapitalizmin ilerletilmesine yönelik politikalarla küresel kapitalist yönetim düzlemindeki diğer aktörlerle giderek daha fazla ortaklaşması,¹¹⁸⁶ ILO'nun uluslararası kuruluşlar arasında yeniden meşru görülmesini ve bu bağlamda bir güç kazanmasını beraberinde getirmiştir. ILO geldiği bu konuma ise, eşitlikçi sosyal politika anlayışından kademeli biçimde uzaklaşarak ulaşmıştır.

hale getirmeyi amaçlayan prosedürlerin yenilenmesini önermiş, ayrıca sosyal etiketleme gibi öneriler ortaya koymuştur. ILO. (1997a), **a.g.e.**, s. 3-4, 27-31.

Ancak Hansenne'nin yeni sosyal aktörlerle ilgili önerileri 1997 Konferansı'nda tartışmalara neden olmuştur. Neticede tartışmaların Küreselleşmenin Sosyal Boyutları Çalışma Grubu tarafından incelenmesine ve Yönetim Kurulu'na taşınmasına karar verilmiştir. Çalışma Grubu'ndaki tartışmalar yaklaşık iki yıl sürmüştü, sonuçta Yönetim Kurulu değişikliğe gerek olmadığı sonucuna varmıştır. Bu konuya ilişkin ILO'da yaşanan sürece ilişkin daha geniş bir değerlendirme için bkz. Baccaro, L.; Mele, V. (2012). **a.g.e.**

¹¹⁸⁴ Standing, böylelikle ILO'nun yapısal eşitsizliği gidermeye çalışan uluslararası bir yapı olmaktan çıkıp ve istihdam eşitliğini teşvik eden bir kuruluş haline geldiğini belirtmiştir. Standing, G. (2008), **a.g.e.**, s.369.

¹¹⁸⁵ Nitekim Euzéby; "ILO'nun eylemlerine rehberlik eden sosyal adalet, dayanışma ve eşitlik değerleri ya da insanlık onuru ilkeleri ve insanın ekonomi üzerindeki önceliğinin" gittikçe dönüşüme uğradığını, "piyasa hisseleri için delice yarışılması ve firmaları kontrol altına almak ya da ilgilerini çekmek için rekabet edilmesi"nin gittikçe rekabetçiliğe hizmet ettiğini ifade etmiştir. Euzéby'dan akt Gaulejac, de V. (2013), **İşletme Hastalığına Tutulmuş Toplum**, Çev. Özge Erbek, İstanbul: Ayrıntı Yayınları., s. 52-53. (Euzéby, A. (2000), "L'Organisation Internationale du Travail Dans la Tourmente de La Mondialisation", Le Monde, 5 Aralık 2000.

¹¹⁸⁶ 1999'da ortaya konulan Birleşmiş Milletler Küresel İlkeler Sözleşmesinin dokuz ilkesinin dördü Çalışma Yaşamında Temel İlkeler ve Haklar Deklarasyonu'na dayandırılmıştır. ILO. (2004a), **a.g.e.**, s. 24.; ILO. (2011b), **a.g.e.**, s. 12-13.

1999-2012 yılları arasında ise Genel Direktörlük görevini Juan Somavia¹¹⁸⁷ üstlenmiştir. Somavia'nın 1999 yılı Uluslararası Çalışma Konferansı'nda, "özel girişimin zenginlik yaratma konusunda olağanüstü bir yeteneğe sahip olduğuna ve rekabete açık bir ekonominin kapalı bir ekonomiden daha verimli olduğuna" dair inancını vurgulaması, bununla birlikte artık küresel ekonominin faydalarının insanlara yaygınlaştırılmaması halinde sistemin güvenilirliğinin sorgulanacağına işaret etmesi,¹¹⁸⁸ bu dönemde hakim olacak yaklaşımı bir anlamda özetlemiştir. Aynı konuşmada sunduğu stratejik hedefler de ILO'nun bundan sonraki süreçte girişeceği faaliyetlerin içeriğini yansıtmıştır. Bu hedefler; çalışma yaşamındaki temel ilkeler ve haklar, istihdam yaratılması, sosyal koruma, üçlü yapı ve sosyal diyalog olarak ifade edilmiştir.¹¹⁸⁹ Bu çerçevede Somavia döneminde ILO'da serbest ve rekabetçi kapitalist sistemin sürdürülebilirliğine yönelik denge ve uyumlaştırma çabaları ve adil bir küreselleşmeyi teşvik etme vurguları dikkat çekmiştir.

Ayrıca 1999 yılında kuruluştaki pek çok başlıkta yeni girişimler dikkat çekmiştir.¹¹⁹⁰ Örneğin 1998 Deklarasyonu'na dayanan ve Somavia'nın önerdiği dört stratejik hedefi

¹¹⁸⁷ Şili'li olan Juan Somavia, hukuk eğitimi görmüş, kariyerine akademisyen olarak başlamış, GATT nezdinde de eğitimler vermiştir. 1976 ve 1990 yılları arasında Latin Amerika Ulusötesi Çalışmalar Enstitüsü'nün kurucusu, İcra Direktörü ve Başkanı olarak görevler yapmıştır. Ayrıca Birleşmiş Milletler nezdinde pek çok görevde bulunmuştur. https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/how-the-ilo-works/ilo-director-general/former-directors-general/WCMS_192716/lang--en/index.htm

¹¹⁸⁸ Somavia, J. (1999), Address by Mr. Juan Somavia, Secretary-General of the International Labour Conference, 87th Session, 1 June 1999, Geneva: ILO., <https://www.ilo.org/public/english/standards/relm/ilc/ilc87/a-somavi.htm> (Erişim Tarihi: 02.03.2023).

¹¹⁸⁹ Somavia, J. (1999), **a.g.e.**

¹¹⁹⁰ Bu yıl Asya krizi çerçevesinde düzenlenen sempozyumda ILO'nun krizlere yanıt verme kapasitesinin güçlendirilmesi, sosyal sorunlara dönük acil durum programlarını uygulamaya koymak üzere dış kaynakları harekete geçirme kapasitesinin artırılması, ekonomik ve sosyal gelişmelerin analizi için bilgi, araştırma ve teknik çalışmaların artırılması, işten çıkarılan işçilerin özel ihtiyaçlarına yönelik eğitim programlarının tasarlanması gibi konular üzerinde durulmuştur. ILO. (1999b), **World of Work Magazine**, No: 29, April/May 1999, Geneva: ILO. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/publication/dwcom_080626.pdf (Erişim Tarihi: 01.03.2023), s. 25-26.

içeren InFocus isimli odak programları oluşturulmuştur. Bu programlar; i) Deklarasyon'un teşvik edilmesi, ii) çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılması, iii) kriz müdahalesi ve yeniden yapılanma, iv) beceriler, bilgi ve istihdam edilebilirlik, v) küçük işletmelerin geliştirilmesi yoluyla istihdamın artırılması, vi) işyerinde ve çevrede güvenlik ve sağlık, vii) sosyo- ekonomik güvenlik, viii) sosyal diyalog, iş hukuku ve iş idaresi olarak belirlenmiştir.¹¹⁹¹ InFocus programlarının içeriğine ve amaçlarına yakından bakıldığında ise oldukça tanıdık politika önerileri ile karşılaşmıştır. Örneğin Beceriler, Bilgi ve İstihdam Edilebilirlik Programı'nın temel çalışma alanları arz yönlü ve aktif işgücü piyasası vurgularını yansıtmış, programın işçilerin becerilerine ve istihdam edilebilirliğine yapılan yatırım, üretkenlik ve rekabet edebilirliğin, eşitliğin ve katılımın geliştirilmesine katkıda bulunması, insan kaynaklarının gelişimine yapılan yatırımın istihdam büyümesini desteklemeye yardımcı olması hedeflenmiştir. Küçük İşletmelerin Geliştirilmesi Yoluyla İstihdamın Artırılması Programı'nda da işletmelerin üretkenliği ve rekabet gücünü artırmasına vurgu yapılmıştır.¹¹⁹² Ayrıca Sosyal Diyalog, İş Hukuku ve İş İdaresi Programı ifadesinde de görülebileceği gibi ILO bu süreçte, toplu pazarlık veya endüstri ilişkileri kavramları yerine sosyal diyalog kavramının kullanımına ağırlık vermiş, bu yöneliş ise örgütün diğer uluslararası örgütlerle hem yaklaşım hem de dil olarak yakınlaşmasının örneklerinden birini teşkil etmiştir.

1999 yılında ILO ayrıca, küresel geçiş döneminde temel bir hedef ve ILO'daki reform ve modernizasyon sürecinin bir başka adımı olarak¹¹⁹³ nitelendirdiği İnsana Yakışır İş (Decent Work) gündemini başlatmıştır. Bu gündemin ele alındığı 1999 Genel Direktör Raporu'nda ILO'nun misyonu çalışma dünyasındaki insanların durumunu iyileştirmek, amacı da dünyanın her yerindeki insanlar için insana yakışır işlerin

¹¹⁹¹ ILO. (2004a), **a.g.e.**, s. 11; <https://libguides.ilo.org/c.php?g=657806&p=4649136>

¹¹⁹² ILO. (2004a), **a.g.e.**, s.23- 24.

¹¹⁹³ ILO. (1999a), **Report of The Director-General: Decent Work**, International Labour Conference 87th Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1999-87\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1999-87).pdf) (Erişim Tarihi: 02.03.2023), s. v.

güvence altına alınması olarak ilan edilmiştir. İnsana yakışır iş, ILO'nun dört stratejik hedefinin (çalışma haklarının geliştirilmesi, istihdam, sosyal koruma ve sosyal diyalog) birleştiği nokta olarak tanımlamıştır.¹¹⁹⁴ Bu gündemin ILO'nun ülke düzeyinde geliştirilen entegre insana yakışır iş programlarına destek sağlaması, diğer uluslararası kuruluşlarla bu programların tasarlanması, uygulanması, ileriye götürülmesi için kurumların oluşturulması, ilerlemenin ölçülmesi için uzmanlık ve temel politika araçları sağlaması öngörülmüştür.¹¹⁹⁵ Somavia, ayrıca insana yakışır işin dört stratejik hedef ekseninde tek bir büyüme ve kalkınma gündemiyle entegre edilmiş olmasının, ortak hedeflere yönelik tutarlı bir politika çerçevesi sunduğunu, ILO'nun üçlü bileşenlerinin, tek başlarına ele alındıklarında onları bölebilecek acil konularda uzlaşmaya varmalarını sağladığını iddia etmiştir.¹¹⁹⁶

Bu iddialara karşın insana yakışır iş kavramı, taşıdığı belirsizliklerle ve aslında tam olarak bir uzlaşmaya işaret etmemesiyle dikkat çekmiştir. Zira küreselleşme gibi değiştirici ve pek çok açıdan da yıkıcı bir sürecin işlediği bir ortamda tüm bileşenlere uygun ortak bir çerçeve bulma çabası, bir anlamda içine pek çok unsur katan, oldukça belirsiz bir kavramsallaştırmayı doğurmuştur. Nitekim Baccaro ve Mele, insana yakışır iş kavramının hiçbir zaman tam olarak tanımlanmadığını, ancak ILO'nun savunduğu her şeyi çağrıştırdığını belirtmişlerdir.¹¹⁹⁷ Standing de “Soyut bir düzeyde ‘herkes insana yakışır iş’in zımni tanımına katılabilir” diyerek¹¹⁹⁸ kavramın genişliğine ve belirsizliğine işaret etmiştir. Bunun yanı sıra ILO bileşenlerinin, insana yakışır işin nasıl

¹¹⁹⁴ Bu dört alan çerçevesinde işyerinde hakların desteklenmesinin, istihdamın teşvik edilmesinin, sadece iş yaratmaya değil kabul edilebilir kalitede iş ile insana yakışır işin oluşturulmasının, çalışma hayatındaki kırılmalara karşı koruma sunulmasının ve bir araç ve amaç olarak sosyal diyalogun teşvik edilmesinin sağlanacağı belirtilmiştir. ILO. (1999a), **a.g.e.**, s. 3-4.

¹¹⁹⁵ ILO. (2004a), **a.g.e.**, s. 12.

¹¹⁹⁶ ILO. (2001a), **Report of The Director-General: Reducing the Decent Work Deficit**, A Global Challenge, International Labour Conference 89th Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(2001-89\)76.pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(2001-89)76.pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023)., s. 4-5.

¹¹⁹⁷ Baccaro, L.; Mele, V. (2012), **a.g.e.**, s. 212.

¹¹⁹⁸ Standing, G. (2008), **a.g.e.**, s. 370.

yorumlanacağı ve nasıl başarılacağı konusunda temelde aynı fikirde olduğu iddiası da şüphelidir. Baccaro ve Mele, bu konuda önemli bölünmeler olduğuna işaret ederek, sendikalar ve işverenler arasında, kuzey ve güney ülkeleri arasında bu kavrama dair farklı ele alışlara dikkat çekmişlerdir.¹¹⁹⁹ Kavrama dair belirsizlikler ve fikir ayrılıkları zaman içerisinde insana yakışır işin nasıl ölçülebileceğine dair tartışma ve değerlendirmelere de yansımıştır.¹²⁰⁰

Bütün bunların yanı sıra kanımızca insana yakışır işin odağa yerleştirilmesinin ILO merkezi için başka neden ve anlamları olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Örneğin 1999 yılı Genel Direktör Raporu'nda küresel ekonomi ve sosyal ortamdaki değişimin sosyal eylem için yeni talepler ve yeni fırsatlar yarattığı,¹²⁰¹ ayrıca artık küresel ekonomiye insani bir yüz kazandırma çağrısının pek çok farklı çevreden geldiği belirtilerek, ILO'nun bu konjonktürde kendisini iyi bir konumda bulduğuna dikkat çekilmiştir.¹²⁰² Bu ifadeler kapitalizmin geldiği noktada onun sürdürülebilirliği ve yönetilebilirliği için sosyal konulara daha fazla odaklanan küresel yönetim aktörleri içerisinde, ILO'nun uzmanlık avantajını kullanarak öne çıkma çabasını örneklemiştir. Nitekim insana yakışır iş girişimi sadece ILO'ya değil, diğer aktörlere ve onların üzerinde yükseldiği kapitalist sistemin meşruiyet arayışları için de destekleyici bir araç seti sunmuştur.

¹¹⁹⁹ Baccaro ve Mele'ye göre, işverenler için kilit stratejik hedef istihdam yaratmaktır. Dolayısıyla işverenler sosyal koruma programlarını, sendika temsilini ve toplu pazarlığı olanak sağlamaktan çok iş yaratmanın önündeki engeller olarak görmektedir. Benzer bir pozisyon ekonomik politika önceliğinin basitçe büyüme olduğu Güney hükümetlerinin çoğu tarafından da benimsenmiştir. Bunlar için küresel bir ekonomide büyümenin önceliğini öne sürmek, gelişmekte olan ülkelerin uluslararası ticaretteki ana karşılaştırmalı üstünlük kaynaklarını, yani düşük işgücü maliyetlerini ve standartlarını tam olarak kullanmalarına izin verilmesi gerektiği anlamına gelmektedir. [Bu bakış açısına göre] Haklar ve sosyal koruma kalkınma sürecinin bir sonucudur ve bir ülke belirli bir refah düzeyine ulaştıktan sonra ortaya çıkacaktır. Zira Kuzey hükümetlerinin bazıları ve özellikle ABD temel ILO sözleşmelerinin çoğunu onaylamamıştır. Bunlara karşılık sendikalar için kilit unsur ise temel haklardır. Dolayısıyla ILO'da taraflar insana yakışır işi oluşturan unsurların nasıl yorumlanacağı konusunda temelde farklı görüşlere sahiptir. Baccaro, L.; Mele, V. (2012), **a.g.e.**, s. 212-213.

¹²⁰⁰ Bkz. Baccaro, L.; Mele, V. (2012), **a.g.e.**, s. 213.

¹²⁰¹ ILO. (1999a), **a.g.e.**, s. 1.

¹²⁰² ILO. (1999a), **a.g.e.**, s. 2.

Ayrıca insana yakışır iş gündemi ILO içerisinde, dönemin ve kendi değişiminin gerektirdiği örgütsel konsolidasyon sürecini kolaylaştırmış,¹²⁰³ örgütün program ve faaliyetlerinin yeniden organize edilmesine yardımcı olmuştur.¹²⁰⁴ Örneğin 1999 yılında Endüstri İlişkileri Departmanının lağvedilmesi bu konuda ilgi çekici bir örnek olmuştur.¹²⁰⁵ Bu örnek, daha önce de dikkat çektiğimiz, toplu pazarlık yahut endüstri ilişkileri yerine sosyal diyalog kavramının tercih ediliyor olmasının arkasındaki anlayış değişiminin bir başka yansıması olmuştur.¹²⁰⁶ Zira Standing'in belirttiği gibi; endüstri ilişkileri, işverenler ve çalışanlar arasındaki pazarlık gücünü eşitleme ve toplu sosyal hakları teşvik etme ikiz hedefleriyle toplu pazarlığa ve korporatist üçlü kurumlara dayalı bir dizi geleneğe sahipken, sosyal diyalog kavramı herhangi bir anayasal örgütlenme hakkı veya toplu sözleşme hakkı anlamına gelmemekte, diyalogu teşvik etmektedir. Dolayısıyla yaşanan bu değişimler Standing'e göre ILO'da çekişmeli pazarlık dilinin

¹²⁰³ Nitekim Vosko, insana yakışır işin, sadece yeni bir stratejik plan olmadığını, daha ziyade, ILO'nun bir ölçüde kurumsal özerklik kazanma girişimini yansıttığını belirtmiştir. Buna göre kuruluşun faaliyetlerinin etrafında örgütlendiği çözülmekte olan toplumsal anlaşma ve hızlanan küreselleşme göz önüne alındığında, insana yakışır iş ILO'nun kendisini yeniden yapılandırmak için daha geniş bir çabasını sembolize etmiştir. Vosko, L. F. (2002), **a.g.e.**, s. 25.

¹²⁰⁴ Genel Sekreterlik görevine geldiğinden itibaren ILO içerisinde reform ve modernizasyon süreci başlatan Somavia için bu proje, yeni ekonomik ve sosyal sorunlar çerçevesinde ilgi alanı genişleyen kuruluşun faaliyetlerini düzenlemek ve operasyonlarını önceliklendirmek için de bir araç olarak işlev görmüştür. Bkz. ILO. (2000a), **Report of The Director-General: Activities of the ILO, 1998-99**, International Labour Conference 88th Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(2000-88\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(2000-88).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023)., s. 1-3.

Somavia, insana yakışır işin aynı zamanda ILO'nun programlarının ve faaliyetlerin organize edilmesi için de bir yöntem olduğunu belirtmiş, ILO'nun programını dört stratejik hedefi etrafında inşa etmenin, Ofis'in ilerlemeyi ölçmesini ve bileşenlere karşı hesap verebilir olmasını sağlayan hedefler ve performans göstergeleri belirlemesine olanak tanıdığını iddia etmiştir. ILO. (2001a), **a.g.e.**, s. 5.

¹²⁰⁵ Bu değişikliklere dair örnekler ve bazı değerlendirmeler için bkz. Standing, G. (2008), **a.g.e.**, s. 372-373.; Heneghan, M.; Orenstein, M. A. (2019), **a.g.e.**, s. 72-73.

¹²⁰⁶ Zira Standing de bu departmanın yokluğunda ILO'nun, o zamana kadar endüstriyel ilişkiler ve toplu pazarlık tarafından kapsanan alanın anlamsız değilse de muğlak ve OECD'den alınan sosyal diyalog terimini kullanma tuzağına düştüğüne dikkat çekmiştir. Standing, G. (2008), **a.g.e.**, s. 373-374.

yerini sosyal diyaloğun tehdit edici olmayan dilinin aldığını göstermiştir.¹²⁰⁷ Bu, kanımızca ILO'nun diğer uluslararası kuruluşlarla dil ve politika yakınlaşmasını da yansıtmıştır. Bu yakınlaşma, Baccaro ve Mele'nin belirttikleri gibi, insana yakışır iş kavramında emek yerine iş vurgusunun öne çıkarılmasında da gözlemlenmiştir.¹²⁰⁸ Aynı durum infocus programları için de geçerlidir.

Ayrıca insana yakışır iş gündemi, Vosko'nun da işaret ettiği gibi, ILO'nun dikkatini dar bir işçi grubunun ötesine kaydırması ile de ilişkili olmuştur.¹²⁰⁹ Zira bu gündem ile birlikte ILO, bir süredir ele aldığı kayıt dışı çalışma, çalışan yoksullar, toplumsal cinsiyet eşitliği, sosyal sermaye, girişimcilik gibi konulara odaklanmasını artırmıştır.¹²¹⁰ Bu gündemlerin aynı dönemde Dünya Bankası ve OECD'de de öne çıkarılan konular olduğu hatırlandığında, küresel düzlemdeki aktörler arasındaki yakınlaşma daha net biçimde görülebilmektedir. Nitekim bu yakınlaşma ILO'nun emeklilik reformlarına ilişkin görüşlerindeki değişimde de karşılığını bulmuş, Deacon'un da ifade ettiği gibi bu dönemde ILO, emeklilik reformları konusunda Dünya Bankası'nın dilini kullanmaya başlamış ve dört kademeli bir emeklilik politikasına işaret etmiştir.¹²¹¹

¹²⁰⁷ Standing, G. (2008), **a.g.e.**, s. 373-374.

¹²⁰⁸ Baccaro, L.; Mele, V. (2012), **a.g.e.**, s. 207.

¹²⁰⁹ Vosko, L. F. (2002), **a.g.e.**, s. 26.

¹²¹⁰ Örneğin 1999 Genel Direktör Raporu'nda geleceğe dönük olarak üç politika alanı vurgulanmış, kalkınma, toplumsal cinsiyet ve işletmelerin ILO'nun tüm faaliyetlerinde ilgi odağı olacağı belirtilmiştir. Kalkınma konusunda çalışan yoksulların sorunlarına özel olarak odaklanılması gerektiği belirtilmiş, bu çerçevede kayıt dışı çalışanlar konusuna vurgu yapılmıştır. Toplumsal cinsiyet konusu da özellikle kadınların işgücü piyasalarına katılımı ve bu konudaki eşitsizlikler çerçevesinde ele alınmıştır. İşletmelere odaklanma başlığında ise Dünya Bankası ve OECD'den farklı olmaya biçimde ILO da işletmeleri serbest ekonomilerde büyüme ve istihdamın anahtarı olarak nitelendirmiştir. Bu eksende girişimciliğin geliştirilmesi, yönetim eğitimi ve küçük işletmelerin desteklenmesine özel önem vererek çeşitli programlar geliştirileceği ifade edilmiştir. Ayrıca ILO'nun artık küçük işletmelerin ötesine geçmesi, ulusötesi şirketlerin ihtiyaçlarına cevap vermesi gerektiği de belirtilmiştir. Bu konuda Somavia da, Hansenne gibi kurumsal sosyal sorumluluk girişimlerine dikkat çekmiştir. ILO. (1999a), **a.g.e.**, s. 8-11.

¹²¹¹ Dört kademeli sistem şöyledir: İlk kademe test edilebilir kamu emeklilik sistemidir. Bu; Deacon'a göre ILO'nun evrensellik söyleminden geri çekilmesine işaret etmektedir. İkincisi yaşam süresi ortalama gelirleri yaklaşık yüzde 40-50 orta ikame oranı ile zorunlu PAYG (*pay as you go*) olmalıdır. Üçüncüsü zorunlu sermayelendirilmiş

Neticede çalışma haklarının geliştirilmesi, istihdam, sosyal koruma ve sosyal diyalog olarak belirlenen dört stratejik hedeften bazıları McBride ve Merolli'nin belirttikleri gibi, neoliberalizme alternatifin bir parçası olabilecek gibi görünseler de, esasen serbest ticaret ve sermaye hareketliliği dahil olmak üzere baskın paradigmanın diğer unsurlarıyla birlikte çerçevelenmişlerdir.¹²¹² Bu da ILO'nun küresel rekabetçi kapitalist sistem içerisinde daha fazla işbirliği geliştirme ve ortak hedefler doğrultusunda hareket etme çerçevesini yansıtmıştır. Nitekim ILO bu dönemde işbirliğine dönük çağrı ve girişimlerini yoğunlaştırmış, özellikle insana yakışır iş projesini küresel bir gündem haline getirmeye odaklanmış,¹²¹³ bu gündemi uluslararası platformlarda sıkça dile getirmiştir.¹²¹⁴ Bu çabalar küresel yönetim düzleminde karşılığını bulmuş, Birleşmiş Milletler insana yakışır iş gündemine açık destek vermiştir.¹²¹⁵ Özetle ILO, 2000'li yıllara 'yeni' haliyle küresel yönetim düzleminin diğer aktörleri ile daha yakınlaşarak, onlarla işbirliği ve ortaklıklarını artırarak girmiştir.

2000'li yıllarda Dünya Bankası ve OECD'de de gördüğümüz sosyal güvenlik kapsamının genişletilmesi, özel olarak da kayıt dışı çalışanların sigorta sistemine dahil

tanımlanmış bir emeklilik maaşı, dördüncüsü ise gönüllü özel katkı sistemi olmalıdır. Yani test edilen ilk kadememin yanında bireyselleştirilmiş ve sermayeleştirilmiş bireysel emeklilik üzerinde genel bir anlaşma oluşmuştur. Deacon, B. (2007), **a.g.e.**, s. 65.

¹²¹² McBride, S.; Merolli, J. (2013), **a.g.e.**, s. 308.

¹²¹³ Somavia, insana yakışır iş gündeminin "kolayca anlaşılabilen, geniş kapsamlı ve entegre bir gündem olması nedeniyle, çok taraflı sistemin diğer kuruluşları ve sivil toplum ile dış diyalog ve ortaklık için bir politika platformu" sağladığını belirtmiştir. ILO. (2001a), **a.g.e.**, s. 5.

¹²¹⁴ Örnek için bkz. ILO. (1999c), **World of Work Magazine**, No: 32, December 1999, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/publication/dwcms_080623.pdf (Erişim Tarihi: 01.03.2023)., s. 19-20.; ILO. (2000b), **World of Work Magazine**, No: 34, April/May 2000, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/publication/dwcms_080621.pdf (Erişim Tarihi: 01.03.2023)., s. 12-13.; ILO. (2000c), **World of Work Magazine**, No: 35, July 2000, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/publication/dwcms_080620.pdf (Erişim Tarihi: 01.03.2023)., s. 25-26.

¹²¹⁵ Örneğin BM Genel Sekreteri'nin Eylül 2000'deki Milenyum Zirvesi Raporunda, "her yerde gençlere insana yakışır iş bulma şansı verecek stratejiler geliştirmek" ifadesi yer almış, BM Genel Kurulu'nun 2001 yılındaki özel oturumunda da ILO'nun İnsana Yakışır İş Programı'na açık destek verilmiştir. ILO. (2001a), **a.g.e.**, s. 12.

edilmesi konusu ILO'nun da temel gündemlerinden biri olmuştur.¹²¹⁶ Bu dönemde güvencesizliğin insanların potansiyellerini gerçekleştirmelerini engellerken, yoksullaşmayı ve sosyal olarak sorumsuz davranışları besleyeceği, siyasi ve sosyal istikrarı öngörmeyi zorlaştıracığı gibi vurgularla, 'koruma' ile işgücü piyasaları için ihtiyaç olarak tanımlanan 'esneklik' arasında bir 'denge' kurulması gerekliliği öne çıkarılmıştır.¹²¹⁷ Ayrıca bu konunun uluslararası gündeme taşınması için de girişimlerde bulunulmuş, örneğin 2001 Uluslararası Çalışma Konferansı'nda herkes için sosyal güvenlik ve koruma kapsamı başlığında bir küresel kampanya başlatılmıştır.¹²¹⁸ Kampanya iki boyuttan oluşmuştur. Yatay boyut gelir güvencesinin kapsamının genişletilmesini ve mütevazı bir düzeyde de olsa sağlık hizmetlerine erişimin tüm nüfusa yaygınlaştırılmasını içermiştir. Dikey boyutta ise işsizlik, hastalık, malullük, yaşlılık gibi durumlarda insanların yaşam standartlarını koruyan bir düzeyde gelir güvenliği ve daha yüksek kaliteli sağlık hizmetlerine erişim sağlanması amaçlanmıştır.¹²¹⁹ Ancak bu tür kampanyalar gerçek ve somut bir alternatif oluşturmamış, ayrıca ILO bu dönemde esas olarak sosyal hakların oluşturulmasında sermayeden işçilere bir gelir transferi yani dikey dağıtımı gerekli gören çerçeve yerine,

¹²¹⁶ Bu yıl toplanan Sosyal Güvenlik Komitesi, sosyal güvenliğin yaygınlaştırılması için büyük bir kampanya başlatılması ve ILO'nun hükümetleri sosyal güvenliğe daha fazla öncelik vermeye teşvik etmesi çağrısında bulunmuştur. ILO. (2001c), **Social Security: A New Consensus**, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/---soc_sec/documents/publication/wcms_209311.pdf (Erişim Tarihi: 02.03.2023)., s. v.

¹²¹⁷ Bkz. ILO. (2004a), **a.g.e.**, s. 30.; ILO. (2003b), **World of Work Magazine**, No: 48, September 2003, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/publication/dwcms_080607.pdf (Erişim Tarihi: 02.03.2023)., s. 5.

¹²¹⁸ Bu kampanyanın hükümetler, işverenler, uluslararası kuruluşlar, donör ülkeler, sosyal güvenlik kurumları ve sivil toplum örgütlerini kapsayan geniş bir ortaklık kurmak amacıyla olduğu ve ülkelerin deneme ve sosyal diyalog yoluyla sosyal güvenlik sistemlerini geliştirmelerine ve genişletmelerine yardımcı olma çabalarına destek arayacağı belirtilmiştir. ILO. (2003b), **a.g.e.**, s. 10.

¹²¹⁹ Bkz. <https://libguides.ilo.org/c.php?g=657806&p=4649136> ; ILO. (2011b), **a.g.e.**, s. 14-15.

Standing'in belirttiği gibi yatay yeniden dağıtıma odaklanmıştır.¹²²⁰ Standing, ayrıca ILO'nun hem bu girişimlerine hem de dönem içerisinde cinsiyet eşitliği gibi konulara odaklanmasına işaret ederek, gelirin sermayeden emeğe yeniden dağıtılması çağrısında bulunmaktansa, erkeklere ve kadınlara eşit davranma ihtiyacı hakkında açıklamalar yapmanın ILO açısından daha kolay bir çerçeve olduğunu ifade etmiştir.¹²²¹

ILO bu dönemde ayrıca istihdamın teşvikine dair çalışmalarını da yoğunlaştırmış, Dünya Bankası ve OECD'de de farklı isimleştirmelerle örneğini gördüğümüz kaliteli istihdam vurgusunu öne çıkarmıştır.¹²²² Bu çerçevede verimlilik ve istihdam edilebilirliği artırmaya, beceri ve uyum yeteneğini geliştirmeye dönük öneriler sunmuştur.¹²²³ 2002 yılı ve sonrasında ise küreselleşmenin sosyal boyutları, çalışan yoksullar,¹²²⁴ istihdam gibi başlıklarına odaklanma artmış, bu başlıklar da yine insana yakışır iş gündemi odağında ele alınmıştır. Bu ekseninde 2002 yılında Küreselleşmenin

¹²²⁰ Standing, G. (2008), **a.g.e.**, s.369.

¹²²¹ Standing, G. (2008), **a.g.e.**, s.369.

¹²²² Bkz. ILO. (2004a), **a.g.e.**, s. 22.

¹²²³ 2001 yılında ILO'nun, 2000 yılında Birleşmiş Milletlerin Millenyum Deklerasyonu ve bu Deklarasyonda kabul edilen küresel hedeflerle ilişkili biçimde Cenevre'de düzenlediği Küresel İstihdam Forumunda bu konulara yönelişi büyük oranda yansıtmıştır. Bkz. <https://libguides.ilo.org/c.php?g=657806&p=4649136> ; ILO. (2001b), **World of Work Magazine**, No: 41, December 2000, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/publication/dwcms_080615.pdf (Erişim Tarihi: 01.03.2023), s. 14.; ILO. (2002), **Report of The Director-General: ILO Programme Implementation 2000-01**, International Labour Conference 90th Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(2002-90\)Programme_implementation_2000-01.pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(2002-90)Programme_implementation_2000-01.pdf) (Erişim Tarihi: 02.03.2023), s. 22.

¹²²⁴ Örneğin 2003 yılı Genel Direktör Raporu'nda çalışan yoksullar ve insana yakışır iş konuları öne çıkarılmış, bu iki başlık arasındaki bağlantılar üzerinde durulmuştur. Raporla özellikle en düşük gelire sahip olanların tüketim gücünü artırmaya yönelik başarılı bir çabaların, piyasaların genişlemesi ve derinleşmesi için temel önemde olduğu, aksi halde siyasi ve sosyal istikrarı öngörmenin zor olacağı ifade edilmiştir. ILO. (2003a), **Report of The Director-General: Working Out of Poverty**, International Labour Conference 91st Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(2003-91\)106.pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(2003-91)106.pdf) (Erişim Tarihi: 02.03.2023), s. 105-106.

Sosyal Boyutu Dünya Komisyonu¹²²⁵ kurulmuş, 2003 yılında da BM kalkınma hedefleri ile ilişkili olarak Küresel İstihdam Gündemi başlatılmıştır.¹²²⁶

2004 yılında Küreselleşmenin Sosyal Boyutu Dünya Komisyonu çalışmalarının sonucu olarak yayınlanan Küreselleşmenin Sosyal Boyutuna İlişkin Dünya Komisyonu Raporu, ILO'nun sonraki yıllardaki söylem ve politikalarına büyük oranda yansımaları açısından üzerinde ayrıntılı durmayı gerektiren bir belge olmuştur. Bu Rapor'un önsözünde Komisyon Başkanları'nın; dünyada çoğunluk için daha güvenli, adil, etik, kapsayıcı ve müreffeh kılacak bir dönüş yapılmadığı takdirde, dünyanın daha fazla siyasi çalkantı, çatışma ve savaş sarmalına sürüklenebileceğine¹²²⁷ dair vurguları, kapitalizmin geleceğine dönük kaygıları yansıtmaları açısından dikkat çekici olmuştur. Hatırlanacağı üzere, Dünya Bankası ve OECD'de de aynı süreçte öne çıkan bu kaygılar, küreselleşmenin faydalarına odaklanılması gerekliliğinin vurgulanmasıyla ve insan odaklılık söylemleriyle aşılmaya çalışılmıştır. Nitekim bu rapor da aynı çaba ve iddiaları içermiş, insanlara odaklanmak, demokratik ve etkin devlet, sürdürülebilir

¹²²⁵ Devlet başkanları, işveren ve işçi temsilcileri, politikacılar, akademisyenler, sosyal aktörler ve ILO temsilcilerinden oluşan bir kompozisyona sahip bu Komisyon'un üyeleri içerisinde Joseph Stiglitz de yer almıştır. Komisyon, ILO tarafından "küreselleşmenin sosyal etkisine sistematik bir bakış atan ilk resmi kurum" olarak nitelendirilmiştir. https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/how-the-ilo-works/ilo-director-general/former-directors-general/WCMS_192716/lang-en/index.htm; Saul, J., R. (2018), **a.g.e.**, s. 193-194.

¹²²⁶ ILO, bu gündemin "ticaret, teknoloji ve girişimcilik gibi dinamik büyümenin temel güçlerini teşvik ederek ve bu güçleri makroekonomi ve işgücü piyasası politikaları yoluyla iyi yöneterek istihdamı ekonomik ve sosyal politikaların merkezine yerleştirmeyi" amaçladığını belirtmiştir. Küresel İstihdam Gündemi ILO tarafından, çok taraflı sistem içerisinde ortaklıklar kurulabileceği, üretken işleri teşvik edebilmek için hem ulusal hem de bölgesel düzeylerde hükümetlerle ve sosyal ortaklarla çalışılabileceği düşünceleriyle önemsenmiştir. ILO. (2004a), **a.g.e.**, s. 22.; <https://libguides.ilo.org/c.php?g=657806&p=4649136>

¹²²⁷ Burada Komisyon Başkanları, Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Kofi Annan'ın 23 Eylül 2003 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'na hitaben yaptığı konuşmada, "bir yol ayrımına gelindiği" ifadelerine dikkat çekerek, Komisyon'un bu yol ayrımında duran dünyanın karşı karşıya olduğu bazı zorlukları ele almak üzere kurulduğunu belirtmişlerdir. World Commission on the Social Dimension of Globalization (2004), **A Fair Globalization: Creating Opportunities for All**, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/2004/104B09_19_engl.pdf (Erişim Tarihi: 02.03.2023), s. vii.

kalkınma, üretken ve adil piyasalar, adil kurallar, dayanışma ile küreselleşme, daha fazla hesap verebilirlik, daha derin ortaklıklar, etkin bir Birleşmiş Milletler başlıkları çerçevesinde çağrılar yapmıştır.

Raporda etkin devlet başlığı, iyi işleyen bir küresel ve üretken bir piyasa ekonomisine entegrasyonun yönetilmesi çerçevesinde ele alınmıştır. Küresel piyasaların akıllıca yönetilmesi halinde bunun, eşi benzeri görülmemiş bir maddi ilerleme sağlayabileceği, herkes için daha üretken ve daha iyi işler yaratabileceği ve dünyadaki yoksulluğun azaltılmasına katkıda bulunabileceği iddia edilmiştir.¹²²⁸ İnsanlara odaklanmak konusunda ise kültürel kimlik, cinsiyet eşitliği, yerel toplulukların güçlendirilmesine vurgu yapılmış, ancak temeldeki sınıfsal eşitsizliklere dikkat çekilmemiştir. Eşitlik için kritik bir yerde duran dikey yeniden dağıtım politikalarına da değinilmemiştir. Rapor'da yönetim ve hesap verilebilirliğin güçlendirilmesi başlığı ise hem küresel entegrasyonu ve iyi işleyen piyasa ekonomilerinin sağlanması hem de yaşanan sürecin insanlar için daha kabul edilebilir olmasının temel araçları olarak öne çıkarılmıştır.¹²²⁹ Ayrıca ulusal düzeyde politika önerilerinin her ülkenin ihtiyaçlarına ve özel koşullarına cevap vermesi gerektiği belirtilmiş, bununla birlikte yönetim, etkin devlet, örgütlenme ve ifade özgürlüğü ile güçlendirilmiş canlı bir sivil toplum ve işçi ve işverenlerin güçlü temsilci örgütleri ile verimli sosyal diyalog acil öncelikler olarak sunulmuştur.¹²³⁰ Bütün bunların yanı sıra “Tüm bunlar serbest ekonomiler ve serbest toplumlar bağlamında gerçekleştirilmelidir ve gerçekleştirilebilir”¹²³¹ ifade ve iddiası

¹²²⁸ World Commission on the Social Dimension of Globalization (2004), **a.g.e.**, s. ix, x.

¹²²⁹ “Tespit ettiğimiz sorunların küreselleşmenin kendisinden değil, yönetimindeki eksikliklerden kaynaklandığına karar verdik”¹²²⁹ ifadesi de bunu açık biçimde yansıtmıştır. Raporda hem “ahlaki açıdan kabul edilemez” ve “hem de siyasi açıdan sürdürülemez” olduğu söylenen küresel dengesizlikler için yapılması gerekenin, küresel ekonomik sistemin bazı bölümlerinin reformundan yerel düzeyde yönetimin güçlendirilmesine kadar uzanan geniş bir cephede bir dizi koordineli değişiklik olduğu belirtilmiştir. World Commission on the Social Dimension of Globalization (2004), **a.g.e.**, s. xi.

¹²³⁰ World Commission on the Social Dimension of Globalization (2004), **a.g.e.**, s. xii.

¹²³¹ World Commission on the Social Dimension of Globalization (2004), **a.g.e.**, s. xi.

ile, serbest piyasa kapitalizmine bağıllık vurgulanmıştır. Özetle raporun içeriği, aynı dönemde Dünya Bankası ve OECD’de gördüğümüz Post Washington dönemi vurgularını büyük oranda yansıtmıştır.

Küreselleşmenin Sosyal Boyutuna İlişkin Dünya Komisyonu Raporu’nun bu çerçevesi, sonraki yıllardaki ILO çalışmalarında karşılığını bulmuştur. Bu yıllarda adil küreselleşme, sosyal diyalogun güçlendirilmesi, istihdamın önemi, yoksullukla mücadele, çevre, sürdürülebilirlik, insana yakışır iş gibi konular, birbiri ile ilişkili biçimlerde ILO’nun küresel yönetim düzleminde rolünü güçlendirecek bir strateji olarak kurgulanmıştır.¹²³² Nitekim 2005 yılı Uluslararası Çalışma Konferansı’na yaptığı sunuşta Somavia, insana yakışır işi küresel bir gündem haline getirmek için; üçlü yapıların canlandırılması, insana yakışır işin ulusal ekonomik, sosyal ve çevresel kalkınma stratejilerinin yol gösterici bir ilkesi haline getirilmesi için kampanya yürütülmesi, bunlar için çok taraflı sistemde çaba gösterilmesi, ILO’nun bu konularda kendini donatması vurgularını içeren bir eylem seti tanımlamıştır.¹²³³ Ayrıca ILO’nun insana yakışır iş gündemine dair çok taraflı işbirliği çağrıları da büyük oranda

¹²³² Sadece Uluslararası Çalışma Konferanslarında değil, bu dönemde gerçekleştirilen diğer toplantılarda da Somavia ve ILO merkezi nezdinde bu konular tekrarlanarak dile getirilmiştir. Örnek için bkz. ILO. (2005b), **World of Work Magazine**, No: 53, April 2005, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/publication/dwcms_080602.pdf (Erişim Tarihi: 02.03.2023)., s. 7-10.; ILO. (2005c), **World of Work Magazine**, No: 54, August 2005, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/publication/dwcms_080601.pdf (Erişim Tarihi: 02.03.2023)., s. 44-45; ILO. (2006e), **World of Work Magazine**, No: 58, December 2006, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/publication/dwcms_080474.pdf (Erişim Tarihi: 02.03.2023). s. 28-29.; ILO. (2007c), **World of Work Magazine**, No: 60, August 2007, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/publication/wcms_083901.pdf (Erişim Tarihi: 02.03.2023)., s. 40.

¹²³³ Bu çerçevede Somavia, ILO’nun politika sonuçlarını belirleme çabasını güçlendirmesi, bu ekseninde bilgi tabanı oluşturulması, işgücüne dair araştırmalar yapılması ve raporlar hazırlanması üzerinde durmuştur. ILO. (2005a), **Director-General’s Introduction to the International Labour Conference: Consolidating Progress and Moving Ahead**, International Labour Conference 93th Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(2005-93\)8.pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(2005-93)8.pdf) (Erişim Tarihi: 02.03.2023)., s. 1-3.

karşılığını bulmuş, bu durum aynı zamanda küresel yönetim düzleminde örgütlerin ortak hedefler çerçevesinde ilerlemesinin bir örneğini teşkil etmiştir. Nitekim bu süreçte Birleşmiş Milletler’de, tam ve üretken istihdam ile insana yakışır iş hususları Binyıl Kalkınma Hedefleri’ne dahil edilmiş, Avrupa Bakanlar Konseyi ve G8’de de insana yakışır iş gündemi desteklenmiş,¹²³⁴ bu konuda pek çok uluslararası işbirliği geliştirilmiş,¹²³⁵ çalışmamızın önceki bölümlerinden de hatırlanacağı üzere Dünya Bankası ve OECD de bu konuyu gündemlerine dahil etmiştir. Bütün bunlar ILO’nun insana yakışır iş gündemine kendisini adamaya devam etmesi için de bir itici güç olmuştur.

Süreç içerisinde insana yakışır iş, çalışan yoksulluğu, kayıt dışı çalışanların sosyal güvenlik sistemlerinde kapsanması gibi başlıklar öne çıkarılırken, bir taraftan da bu

¹²³⁴ Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nun 2005 Dünya Zirvesi sonuç belgesinde, adil küreselleşme, tam ve üretken istihdam ve herkes için insana yakışır iş Binyıl Kalkınma Hedefleri’ne ulaşma çabalarının bir parçası olarak tanımlanmış, Küreselleşmenin Sosyal Boyutuna ilişkin Dünya Komisyonu raporu da desteklenmiştir. 2006 yılı BM Ekonomik ve Sosyal Konseyi’nde de tam ve üretken istihdam ve insana yakışır iş konusunda geniş kapsamlı bir Deklarasyon yayınlanmış, 2007 yılında da insana yakışır iş Birleşmiş Milletler’in yenilenen Binyıl Kalkınma Hedefleri’ne dahil edilmiştir. Aynı yıl Avrupa Bakanlar Konseyi’nde de insana yakışır işin teşvik edilmesine ilişkin bir sonuç bildirgesi kabul edilmiştir. Ayrıca Haziran 2007’deki G8 Zirvesinde ILO’nun İnsana Yakışır İş Gündemi desteklenmiştir. ILO. (2006a), **Report of The Director-General: ILO Programme Implementation 2004-05**, International Labour Conference 95th Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(2006-95\)Programme_implementation_2004-05.pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(2006-95)Programme_implementation_2004-05.pdf) (Erişim Tarihi: 02.03.2023)., s. 1.; ILO. (2006d), **World of Work Magazine**, No: 57, September 2006, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/publication/dwcms_080598.pdf (Erişim Tarihi: 02.03.2023)., s. 4; ILO. (2007b), **World of Work Magazine**, No: 59, April 2007, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/publication/dwcms_080474.pdf (Erişim Tarihi: 02.03.2023)., s. 36.; ILO. (2007c), **a.g.e.**, s. 41.; U.N. (2007), **The Millennium Development Goals Report**, New York: UN., <https://www.un.org/millenniumgoals/pdf/mdg2007.pdf> (Erişim Tarihi: 03.03.2023).

¹²³⁵ Örneğin ILO, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) ve uzman BM kuruluşları ile ortaklığını güçlendirmiş ve ortak eylem programları geliştirmiş ve diğer kuruluşlarla bir dizi işbirliği anlaşması imzalamıştır. ILO. (2008a), **Report of The Director-General: ILO Programme Implementation 2006-07**, International Labour Conference 97th Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(2008-97\)Programme_implementation_2006-07.pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(2008-97)Programme_implementation_2006-07.pdf) (Erişim Tarihi: 02.03.2023)., s. xiii.

başlıklar altında işgücü politikalarında istihdam edilebilirliğe ve rekabet edilebilirliğe odaklanan, ayrıca işletmeciliği ve girişimciliği teşvik eden söylem ve politikalar işletilmiştir.¹²³⁶ Örneğin piyasaları genişletmek ve derinleştirmek odağı çerçevesinde esneklik “ihtiyacına” vurgu yapılmış,¹²³⁷ ayrıca mikrofinans ve mikrosigorta gibi, Dünya Bankası tarafından yoksulluğa çözüm olarak sunulan politikalar ILO tarafından da teşvik edilmiştir.¹²³⁸ Piyasa ve koruma arasında denge kurulabileceğine ilişkin iddialar ağırlıklı olarak sosyal güvenliğin kayıt dışı sektörü içine alacak biçimde genişletilmesi, sosyal diyalog ve yönetişimin güçlendirilmesi çerçevesinde ele alınmıştır. Nitekim 2006 yılı Genel Direktör Raporu bu çerçeveyi yansıtmıştır. Raporda “fırsatlar ve belirsizliklerle dolu bir dönemde esneklik ve güvenlik ihtiyacının dengelenmesi, işgücü piyasalarının yönetişiminde sosyal diyalogu teşvik eden hak temelli güçlü bir yaklaşım gerektirmektedir”¹²³⁹ denmiş, bununla birlikte insana yakışır işlere giden yolun, Dünya Bankası ve OECD’de gördüğümüz gibi, beceri gelişimi, özel girişim için elverişli ve rekabetçi bir ortamın teşvik edilmesinden geçtiğine işaret edilmiştir.¹²⁴⁰ Ayrıca raporda, sosyal yardım, sosyal güvenlik ya da sağlık hizmetlerine erişim olmaksızın kayıt dışı sektörün büyümesinin önemli siyasi ve sosyal sonuçlar

¹²³⁶ Bkz. Somavia, J. (2005), Jobs and the Millennium Generation: Working out of Poverty, **World of Work Magazine**, No: 55, December 2005, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/publication/dwcms_080600.pdf (Erişim Tarihi: 02.03.2023)., s. 4-6.

¹²³⁷ Örneğin 2005 Uluslararası Çalışma Konferansı’nda çalışma saatlerinin mevcut durumu, esneklik ihtiyacı ile çalışanların güvenliği, sağlığı ve aile hayatının korunması arasında nasıl denge kurulabileceği gibi konular tartışılmıştır. ILO. (2005c), **a.g.e.**, s. 34-36.

¹²³⁸ Bu konudaki haberlere ve ILO’nun yaptığı çalışmalara dair bazı örnekler için bkz. ILO. (2005d), **World of Work Magazine**, No: 55, December 2005, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/publication/dwcms_080600.pdf (Erişim Tarihi: 02.03.2023)., s. 11-13.; ILO. (2005c), **a.g.e.**, s. 25-28.

¹²³⁹ ILO. (2006b), **Report of The Director-General: Changing Patterns in the World of Work**, International Labour Conference 95th Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(2006-IC-95\)85.pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(2006-IC-95)85.pdf) (Erişim Tarihi: 02.03.2023)., s. viii.

¹²⁴⁰ ILO. (2006b), **a.g.e.**, s. viii.

doğurduğu belirtilmiş,¹²⁴¹ dolayısıyla denge arayışı çerçevesinde önerilen sosyal politika uygulamaları sistemin sürdürülebilirliği ve yönetilebilirliği ekseninde gerekçelendirilmiştir. 2006 Uluslararası Çalışma Konferansı'nda ILO'nun gelecek yıllara dair belirlediği temalar¹²⁴² ve güncel istihdam krizine önerdiği politikalar da her ne kadar artık ekonomi politikaları ve sosyal politika arasında yeni bir denge gerektiği ifade edilse de bu çerçeveyi sürdürmüştür.¹²⁴³ Özetle bu yıllarda ILO'daki sosyal politika anlayışının ürettiği hakim çerçeve, üretkenliğe ve rekabet edebilirliğe odaklanan beceri geliştirme, yaşam boyu eğitim gibi arz yanlı işgücü piyasası politikalarına diğer sosyal politika araçlarının daha çok bir dengeleyici olarak eklenmesi yönünde olmuştur. Piyasa odaklılık bu kadar hakimken, eşitsizlik sorununa somut dikey dağıtımsal

¹²⁴¹ Bunun yanı sıra ülkeler arasında ortaya çıkan çekişmelere, küresel piyasaların işleyişinde adil kural taleplerinin artmasına, ülkelerde ticaret ve serbestleşme konusunda korumacı eğilimlerin artmasına, göç kontrolü taleplerine, yabancı düşmanlığı içeren eğilimlere, hükümetlerin güvenilirliklerinin azalmasına, pasif ve aktif şiddetin farklı biçimlerinin artmasına da dikkat çekilmiştir. ILO. (2006b), **a.g.e.**, s. viii-ix.

¹²⁴² Bu temalar; i) küreselleşme, yatırım ve istihdam yapılarının dönüşümü, ii) iş ve toplum (yoksulluk, ayrımcılık ve sosyal dışlanma ile mücadele), iii) çalışma dünyasının yönetişiminin modernleştirilmesi, iv) insana yakışır iş ve uluslararası kalkınma gündemi olarak ifade edilmiştir. ILO. (2007a), **Director-General's Introduction to the International Labour Conference: Decent Work for Sustainable Development**, International Labour Conference 96th Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(2007-96\)19.pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(2007-96)19.pdf) (Erişim Tarihi: 02.03.2023), s. 2.

¹²⁴³ ILO, küresel istihdam krizini ele almak için de şu beş adımı önermiştir: i) İnsana yakışır işlerin ulusal ve uluslararası kalkınma çabalarının merkezine yerleştirilmesi amacıyla ekonomik ve sosyal politikaların değiştirilmesi, ekonomik ve sosyal politikalar arasında makroekonomik istikrar, uyum ve güvenliği vurgulayan yeni bir denge oluşturulması. ii) Kalıcı ve insana yakışır işler yaratmak için küresel ve yerel ekonomik kalkınmanın bir aracı olarak istihdam açısından zengin, sürdürülebilir ekonomik büyümenin teşvik edilmesi. iii) Her ülkede rekabetçiliği ve işletme gelişimini teşvik etmek için doğru politika ve düzenleyici ortamın oluşturulması. Girişimciliğin, yenilikçiliğin ve üretkenliğin teşvik edilmesi ve küçük işletmelerin istihdam yaratmadaki rolünün vurgulanması. iv) Özellikle gençlere odaklanarak eğitim, yaşam boyu öğrenme, öğretim ve insan kapasitelerini geliştirmeye yönelik diğer araçların yaygınlaştırılması. v) Yoksulluğu azaltmak ve istihdam yaratmak amacıyla hükümetlerin, iş dünyasının, sendikaların ve sivil toplumdaki diğer paydaşların çabalarını bütünleştirmek için daha iyi bir uluslararası yönetişimin teşvik edilmesi. ILO. (2006c), **World of Work Magazine**, No: 56, April 2006, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/publication/dwcms_080599.pdf (Erişim Tarihi: 02.03.2023), s. 15.

çözümler sunmayan sosyal politika önerilerinin ne kadar denge sağlayabileceği sorusu ise bir anlamda yanıtız bırakılmıştır.

2008 krizine yaklaşılırken Dünya Bankası ve OECD’de de gördüğümüz sürdürülebilirlik başlığı ILO’da da öne çıkmıştır. Bu konunun ele alındığı ve Post Washington Uzlaşısı’nın yaklaşımını yansıtan 2007 yılı Genel Direktör Raporu sonraki yıllardaki ILO’nun politika yönelimlerine işaret etmesi açısından dikkat çekici bir belge olmuştur. Nitekim Rapor’da etkin kamu politikaları ve güçlü sosyal ortaklar olmaksızın piyasa odaklı ekonomilerin sosyal içermeyi otomatik olarak teşvik etmediği, dezavantajlılar için üretken ve insana yakışır işlere giden yeterli yolları yaratmadığı belirtilerek, devletlerin eylem kapasitesinin ve üç taraflı işbirliğinin güçlendirmesi gerektiği ifade edilmiştir. Ekonomik, sosyal ve çevresel ihtiyaçların dengelenmesinde kamu ve piyasa mekanizmalarının birlikte çalışması üzerinde durulmuş, bununla birlikte aşırı merkeziyetçi ve bürokratik bir devlet yükünden kaçınmak gerektiği vurgulanmıştır.¹²⁴⁴ Kanımızca ILO bütün bu çerçeveye, sosyal ve çevresel bazı konularda kamu müdahaleleri gerektiğinin kabulünün, eski kamucu politikalara dönüşü yansıtmadığını ifade etmeye, diğere bir deyişle sadece küresel düzlemde sermayenin yeni birikim kanalları yaratmasına vesile olduğu ya da sermaye birikim kanalları önündeki

¹²⁴⁴ Bunun yanı sıra Uluslararası Çalışma Konferansı’nda da ele alınacak konulardan biri olan sürdürülebilir işletmelerin desteklenmesi konusunun, işletmeleri besleyen kurumların ve yönetim sistemlerinin güçlendirilmesiyle ve aynı zamanda inovasyon ve üretkenliğin artırılması amacıyla insan, finans ve doğal kaynakların adil ve verimli bir şekilde bir araya getirilmesini sağlamakla ilgili olduğu ifade edilmiştir. ILO. (2007a), **a.g.e.**, s. 4-5.

2007 Konferansı’nda da sürdürülebilir işletmelerin teşvik edilmesine ilişkin bir dizi sonuç kabul etmiştir. Sonuçların, işletmelerin sürdürülebilir bir temelde kurulmasına ve büyümesine veya dönüştürülmesine elverişli bir ortamın, meşru kâr arayışı ile insan onuruna, çevresel sürdürülebilirliğe ve insana yakışır işe saygı duyan kalkınma ihtiyacını birleştirdiği belirtilmiştir. ILO. (2019b), **World of Work Magazine**, Special Issue, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/publication/wcms_710860.pdf (Erişim Tarihi: 03.03.2023)., s. 20.

sınırları genişlettiği oranda kamuculuk ifadesinin kendisine yer bulabileceğini vurgulamaya çalışmıştır.¹²⁴⁵

Bunun yanı sıra raporda, gelir eşitsizliği nedeni ile işgücü politikaları ve sosyal politikaların yeniden dağıtım özelliğine dikkat çekilmesine karşın,¹²⁴⁶ sosyal politika uygulamaları makul ve sınırlı bir ölçekte çerçevelenmiş ve serbest piyasaların sürdürülebilirliğinin sağlanması ekseninde gerekçelendirilmiştir. Örneğin sosyal korumaya küresel bir yaklaşım başlığı altında “eğer uluslararası serbest ekonomik sistemler sürdürülecekse, sosyal güvenliği kilit bir yönetim konusu olarak düşünmeye ve küreselleşmenin faydalarının, ortaya çıkan insana yakışır iş fırsatlarını en az yakalayabilenlerle paylaşılacağı mekanizmalar geliştirmeye başlamamız gerekecektir”¹²⁴⁷ denmiştir. Yoksulluğu azaltma stratejilerinde de “üretken ve ‘makul ölçüde güvenli’ istihdam” sağlanmasından bahsedilmiş, yoksulluğun ve eşitsizliğin azaltılması ya da en azından artmasının önlenmesi için “en kırılgan kesimlere temel bir gelir desteği sağlayacak sistemlere” işaret edilmiştir. Bu tür programlar ise “ekonominin

¹²⁴⁵ ‘Kamu müdahalesi’ ifadesiyle karşılaştığımız politika metinlerinde, bu ifadelerin rekabetçi, yenilikçi ve adil serbest piyasalar gibi ifadelerle birlikte yer almasına dair kanımızca bazı hususlara dikkat çekmek gerekmektedir. Burada müdahil olunabileceği kabul edilen ‘kamu’, sermayenin söz konusu serbest piyasaların rekabetçi ve yenilikçi işleyişini sağlayacak araç ya da mekanizmaları sağlayabilecek güçte olmadığı her yerde bu işi üstlenen ve birikim sürecinin önünü açmak için işlevselleştirilen devlet iktidarının otoritesi ile sınırlı bir ‘kamu’dur. Uluslararası kapitalizmde hem ulusal hem de uluslararası ölçekte teşvik edilen devletin siyasal iktidarı ile özdeşleşmiş bu türde bir kamunun işgücü piyasaları bağlamındaki faaliyet sahası ise son derece geniş bir yelpazede değerlendirilebilir. Nitekim neoliberal sermaye birikim süreci açısından işgücü piyasalarında kamu gücü olarak devletin varlık, işlev ve müdahalelerini Marx’ın ilkel birikim kavramına referans ile “ilkel birikimin sürekliliği” olarak yorumlayan araştırmacılardan biri olan Glasman’a göre böyle bir kamu, “maliyeti tamamen sermaye tarafından ödenmeyen fakat sermayenin ihtiyaç duyduğu toplumsal emeğin çeşitli formları -kamu tarafından finanse edilen altyapı fonlarından araştırma ve geliştirme desteklerine; işçilerin yetiştirilmesi ve eğitimlerinin kamusal finansmanından cinsiyetçi ve sıklıkla ırksallaştırılmış hane içi emeğe; polisiye ve diğer faaliyetlerden kapitalist mülkiyet ilişkilerinin korunmasına kadar” geniş bir alanı sermaye birikiminin konusu haline getirebilmektedir. Glassman, J. (2006), “Primitive Accumulation, Accumulation by Dispossession, Accumulation by ‘Extra-Economic’ Means”, **Progress in Human**, 30(5): 608-625., s. 616-617.

¹²⁴⁶ ILO. (2007a), **a.g.e.**, s. 5-6.

¹²⁴⁷ ILO. (2007a), **a.g.e.**, s. 11.

genel üretkenliğini arttırarak”, “sosyal koruma sistemlerine geri aktarılabilecek daha fazla kaynak yaratacağı” vurgularıyla gerekçelendirilmiştir.¹²⁴⁸ Raporda ayrıca kayıt dışılıktan kayıtlı çalışmaya geçişin eşitsizlik ve yoksulluğun azaltılmasında hayati olduğu iddia edilmiş, bunun yanı sıra beceri eksikliklerini azaltan, ayrımcılık ve dışlanmanın üstesinden gelen eğitim ve öğretim stratejilerinin kilit önemde olduğu belirtilmiştir. “İş kanunları, sosyal güvenlik sistemleri, aktif işgücü piyasası politikaları ve toplu pazarlık alanlarındaki iyileştirmelerin de esneklik ve güvence arasında yeni bir denge kurulmasına katkıda bulunarak, rekabetin dinamizmini desteklemesi ve işgücü piyasasındaki en dezavantajlı kesimler için fırsatların artırılmasını” sağlayabileceği ifade edilmiştir.¹²⁴⁹ Özetle raporda denge yaklaşımının, serbestleşmenin, rekabet edebilirliğin, verimliliğin artırılması önceliğinde kurgulanması hali sürdürülmüştür.

Bunların yanı sıra Rapor’da ILO’nun üzerinde çalıştığı temel sosyal koruma paketinden de bahsedilmiştir. Bu paketin içeriğine bakmak ILO’nun sonraki yıllara ilişkin projeksiyonunu anlamak açısından önemlidir. Rapora göre temel sosyal koruma paketi şunlardan oluşacaktır: i) Kamu, özel ve toplum temelli bileşenlerle finanse edilen çoğulcu ulusal sistemler aracılığıyla sunulan temel sağlık hizmetlerine erişim. ii) Çocukların okula devam etmesini sağlayan aile yardımları sistemi. iii) Yaşlılık, malullük ve ölüm aylıkları çerçevesinde tüm aileleri destekleyen temel bir evrensel emeklilik sisteminin geliştirilmesi. iv) Çalışabilecek durumda olanlar için yoksulluğun üstesinden gelmeye yardımcı olan, hedefli bir temel sosyal yardım sistemi (iş karşılığı nakit programları). v) İş yerinde temel haklar. Bu politika paketi için uluslararası işbirliğinin desteği gerekliliğine de vurgu yapılmıştır.¹²⁵⁰

Görüldüğü üzere ILO, 1990’lı yıllardan itibaren küresel yönetim düzleminde önem ve etkisini arttırmaya çalışmış, stratejik ve örgütsel değişim sürecine girmiştir. Bu

¹²⁴⁸ ILO. (2007a), **a.g.e.**, s. 13.

¹²⁴⁹ ILO. (2007a), **a.g.e.**, s. 8-10.

¹²⁵⁰ ILO. (2007a), **a.g.e.**, s. 13-14.

değişimler ise ILO, Dünya Bankası ve OECD'nin söylem ve politikalarının daha fazla yakınsaması ile neticelenmiştir. Nitekim 2008 krizine doğru ilerlerken ILO'nun sosyal politika anlayış ve eğilimleri hem bir önceki dönemde yaptığımız tespitlerle, hem de aynı dönemde diğer Dünya Bankası ve OECD nezdinde yaptığımız tespitlerle oldukça benzer bir nitelik arz etmiştir. Zira ILO, küreselleşmenin faydalarına odaklanılması gerektiği ve adil bir küreselleşme yaratılabileceği inancı ile hareket etmiş, bu çerçevede de piyasa ve koruma arasında 'denge' yaklaşımını öne çıkarmıştır. Dünya ekonomisindeki dengesizlikleri gidermenin yolunun yönetimden, sosyal diyalogdan ve üretken ve kaliteli istihdamdan geçtiğini belirterek insana yakışır iş gündemini vurgulamış, bunun yanı sıra serbest ve rekabetçi piyasalarda girişimciliği teşvik etmiştir. İşgücü piyasalarında esnekleşmeyi ihtiyaç olarak nitelemiş, istihdam yaratma, vasıflı insan gücü oluşturma, mesleki eğitim, aktif işgücü piyasaları gibi konular ekseninde arz yanlı işgücü piyasası politikalarını önermiştir. Sosyal ve ekonomik sorunlar için ise en zor durumdaki insanların makul düzeyde korunmasını sağlayacak uygulamaları önermiş, sosyal yardımları ve nakit transferleri, hedefli ve işe aktif katılımı sağlayacak politikalarla ilişkilendirme yaklaşımını benimsemiştir. Ayrıca sosyal sigortaların kayıt dışı sektörü içerecek biçimde kapsamının genişletilmesi başlığında da ele aldığımız diğer kuruluşların sunduğu çerçeveden daha ileri bir alternatif sunmamıştır. Süreç içerisinde kamunun sosyal politika alanında görev alması gerekliliğini belirtse de, bu alanda özel sektöre yer verilmesi vurgusunu da sürdürmüştür. Hatta kamunun dahiliyetini vurguladığı hemen her ifadede, kastettiğinin eski kamucu politikalar olmadığını dile getirmiştir.

Sonuçta sosyal adalet vurgularına rağmen ILO'nun sosyal politika anlayış ve önerilerinin temelinde duran denge yaklaşımı, Dünya Bankası ve OECD'den çok farklılaşmamış, esasta ibreyi daha çok piyasaya doğru bükten bir duruma işaret etmiştir. Zira bu süreçte ILO, ekonomik ve sosyal politikalar için bir bütünlük halinden ziyade,

sosyal politika uygulamalarını ekonomik politikaları daha etkin kılacak eklentiler haline getiren bir çerçeve üzerinden hareket etmiştir. Anayasasında sosyal adalet ilkesini barındıran bu uluslararası kuruluş, ele aldığımız süreçte tespit ettiği tüm eşitsizliklere karşın, politika önerilerinin ölçeğini piyasalar için makul sınır olarak belirlemiştir. Dolayısıyla eşitlikçi ve metadışı sosyal politika uygulamaları için somut bir ileri bir adım atmamıştır.

ILO'nun gelinen noktadaki bu konumu, bize 'küresel' sosyal politikanın sınırları konusunda da önemli işaretler vermiştir. Nitekim varlık nedenlerinden biri uluslararası çalışma standartları oluşturmak olan bir uluslararası kuruluş, uluslararası sosyal politika fikrinin doğuşunun üzerinden yüzyılı aşkın bir süre geçmesine karşın hala ekonomik ve sosyal erekler arasındaki mücadelelerde, ekonomik ereklerin üstünlüğünün üstesinden gelememiştir. Bu durum, dar alana hapsedilen sosyal politika önerileri için bile, ILO'nun bu politikaların uygun maliyetli olacağı, uygulamaların serbest piyasaların sürdürülebilirliği için gerekli olduğu söylemleri ekseninde bir ikna süreci yürütmesiyle somutlaşmıştır. Ayrıca ILO'nun yumuşak hukuka yönelmesi, kapitalizmin mevcut politikalarının giderek belirginleştiği bir dönemde bağlayıcı normlar yerine bağlayıcı olmayan siyasi taahhütlere dayanma halinin öne çıkmasına neden olmuş, temel hakların ihlali durumunda bile uluslararası yaptırımların olmadığı bir ortamı beslemiştir. Aldığı bu pozisyon ekseninde ILO'nun da belirli biçimde parçası haline geldiği sosyal politikadaki geri çekiliş hali, sadece pratikte değil, eşitlikçi ve kamusal sosyal politika anlayışının kendisinde de bir geri çekilişi yansıtmıştır. Neticede süreç içerisinde 'küreselleşen' yaptırımlara dayalı eşitlikçi ve kamusal küresel sosyal politika anlayışı değil, sınıfsal ve sosyal eşitsizlikler olmuştur.

4.4. 2008 KRİZİNDEN PANDEMİYE

ILO, 2008 krizi patlak vermeden hemen önce insana yakışır iş, esneklik ve koruma arasında denge, yoksulluğun ortadan kaldırılması için serbest rekabetçi piyasalarda iş yaratma, sosyal sermayeye yatırım, ekonomik-sosyal-çevresel kalkınma gibi konulardaki eğilimlerini ve çok taraflılık çabalarını içeren bir başka Deklarasyon girişimi ile dikkat çekmiştir. Haziran 2008’de Uluslararası Çalışma Konferansı’nda oybirliği ile kabul edilen Adil bir Küreselleşme için Sosyal Adalet Deklarasyonu,¹²⁵¹ sistemin sürdürülebilirliği ve yönetilebilirliğinin sağlanması için sosyal sorunlara ortak çözümler sunmak gerekliliği üzerine oturtulmuştur.¹²⁵² Somavia tarafından küreselleşmenin güçlü bir sosyal boyutunun olması gerektiğine dair geniş mutabakatın olduğu bir zamanda ortaya çıkmasının önemine işaret edilerek tanıtılan Deklarasyon’un, küreselleşme çağında ILO’nun çağdaş vizyonunu yansıttığı ve bir dönüm noktası niteliğinde olduğu vurgulanmıştır.¹²⁵³

Adil bir Küreselleşme için Sosyal Adalet Deklarasyonu, ILO’nun “istihdamın teşviki, sosyal koruma, sosyal diyalog ve temel haklar ve ilkeler” olarak belirlediği,

¹²⁵¹ ILO. (2008c), **ILO Declaration on Social Justice for a Fair Globalization**, adopted by International Labour Conference 97th Session, 10 June 2008, Geneva: ILO., https://labordoc.ilo.org/discovery/delivery/41ILO_INST:41ILO_V1/1260396200002676 (Erişim Tarihi: 02.03.2023).

¹²⁵² Somavia deklarasyonun, “liderlere ve karar alıcılara insanlarla bağlantı kuran ve ülke içinde üretken çözümler sunan dengeli bir yaklaşım sağlarken, aynı zamanda uluslararası düzeyde yönetim için ortak bir platform” sunduğunu belirtmiştir. Somavia, J. (2008a), “ILO Declaration on Social Justice for a Fair Globalization: ILO Director-General Juan Somavia Comments on the Declaration and Explains Its Main Features”, **World of Work Magazine**, December 2008, (64): 10-11., Geneva: ILO. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/publication/wcms_101192.pdf (Erişim Tarihi: 02.03.2023)., s. 11.

¹²⁵³ Somavia, J. (2008a), **a.g.e.**, s. 10.; ILO. (2008d), **Director-General’s Announcement: ILO Declaration on Social Justice for a Fair Globalization**, IGDS Number 36 (Version 1), 13 August 2008, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/2008/108B09_147_engl.pdf (Erişim Tarihi: 02.03.2023).

birbiri ile ilişkili dört hedef etrafında şekillendirilmiştir.¹²⁵⁴ İnsana yakışır iş belgenin merkezi stratejilerinden biri olmuştur.¹²⁵⁵ Bunun yanı sıra çok uluslu işletmeler ve küresel sektörel düzeyde faaliyet gösteren sendikalar gibi devlet dışı kuruluşlar ve ekonomik aktörlerle yeni ortaklıklar geliştirilmesi çağrısı ile de dikkat çekmiştir.¹²⁵⁶ Belge ayrıca ILO için başta insana yakışır iş gündemi olmak üzere bir süredir geliştirilen yönelim ve politikaların bütüncül ve entegre bir politika stratejisi olarak ifade edilmesi amacını yansıtmıştır.¹²⁵⁷ Nitekim Deklarasyon, ILO'nun bir süredir geliştirdiği politika çerçevesini ortak bir strateji olarak ortaya koymasıyla, sonraki süreçte ILO faaliyetlerine, politikalarına, organizasyonuna küresel yönetim düzlemindeki ilişkilerine etkileriyle belirginleşmiştir.¹²⁵⁸ Bununla birlikte Deklarasyon ILO'nun yumuşak hukuka yönelen çerçevesini bir kez daha ortaya koymuş, ayrıca Baccaro ve Mele'nin işaret ettiği gibi, belgenin somut politika tavsiyeleri de oldukça muğlak kalmıştır.¹²⁵⁹

Adil bir Küreselleşme için Sosyal Adalet Deklarasyonu'nun kabul edilmesinden birkaç ay sonra 2008 krizi başlamıştır. ILO Yönetim Kurulu bu krize ilk olarak acil, kapsamlı ve koordineli eylem çağrısı ile yanıt vermiştir. Bu çağrıda insanları korumak,

¹²⁵⁴ Bkz. <https://libguides.ilo.org/c.php?g=657806&p=4649136>

¹²⁵⁵ Nitekim ILO, Deklarasyon'un küreselleşmenin faydalarını kabul etmekle birlikte, herkes için iyileştirilmiş ve adil sonuçlara ulaşmanın bir yolu olarak insana yakışır iş politikalarının uygulanmasına yönelik çabaların yenilenmesi için, sosyal adalet, tam ve üretken istihdam, sürdürülebilir işletmeler ve sosyal uyuma dayalı serbest ekonomileri ve serbest topluları sürdürmek için, yeni bir strateji çağrısında bulunduğunu belirtmiştir. ILO. (2011b), **a.g.e.**, s. 16-17.

¹²⁵⁶ ILO. (2008c), **a.g.e.**

¹²⁵⁷ Somavia, J. (2008b), "The ILO at 90 Working for Social Justice", **World of Work Magazine**, December 2008, (64): 4-5, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/publication/wcms_101192.pdf (Erişim Tarihi: 02.03.2023),s. 5.

¹²⁵⁸ Deklarasyon'un onaylanmasının ardından yapılan duyuruda Somavia, Deklarasyon'un, ILO'nun bundan böyle nasıl çalışacağı ve üyelerine nasıl yardımcı olacağı konusunda önemli sonuçları içerdiğini ifade etmiştir. ILO'nun tüm birimlerinin ve programlarının ulusal gerçeklere uyarlanmış, ayrıntılı politika analizi, tavsiye ve çözümler üretmek için birlikte daha iyi çalışmasının, ayrıca program, bütçe ve faaliyetlerin Deklarasyon'un gerekleriyle uyumlaştırılmasının gerekeceğini belirtmiştir. ILO. (2008d), **a.g.e.**

¹²⁵⁹ Baccaro, L.; Mele, V. (2012), **a.g.e.**, s. 205.

retken işletmeleri desteklemek ve istihdamı güvence altına almak için gerekli tedbirlere işaret edilmiştir.¹²⁶⁰ ILO ayrıca krizin ilk yıllarında insana yakışır işin sağlanması, özellikle en kırılgan gruplara yönelik sosyal korumanın güçlendirilmesi, esneklik ve koruma arasında denge kurulması, l yapı ve sosyal diyalğun güçlendirilmesi gerekliliklerini ne çıkarılmıştır.¹²⁶¹ Bu ekseninde nakit transferler ve özellikle şartlı nakit transferleri ile, işgücü piyasalarında beceri gelişimi ve eğitim odaklı arz yanlı politika çerçevesine yönelmiştir. Örneğin Dünya Bankası ve OECD’de de örnek olarak gösterilen Brezilya’daki Bolsa Familia ve Meksika’daki Oportunidades gibi programlar, ayrıca mikro kredi, küçük işletmelerin desteklenmesi, eğitim, beceri geliştirme gibi konuları içeren uygulamalar ILO’da da teşvik edilmiştir.¹²⁶²

Bütün bu ereve, Dünya Bankası ve OECD’de krize karşı geliştirilen çözümlerle büyük oranda benzeşmiştir. Bunda kanımızca küresel yönetim düzlemindeki aktörlerin

¹²⁶⁰ Bu tedbirler şöyle sıralanmıştır: i) Tüketim, ticaret ve yatırıma yönelik kredi akışının sağlanması, ii) Sosyal koruma ve işsizlik yardımlarının genişletilmesi ve eğitim, yeniden eğitim ve işe yerleştirme hizmetlerinin teşvik edilmesi de dâhil olmak üzere, krizden en fazla etkilenen kişilerin korunması, iii) İstihdamı ve insana yakışır işleri en üst düzeye çıkararak için güçlü bir sosyal ekonomi ve uygulanabilir bir kamu sektörü ile birlikte üretken, krl ve sürdürülebilir işletmelerin desteklenmesi, iv) Mevcut krizde sosyal ilerlemenin baltalanmamasının sağlanması, v) Krizle mücadeleye yönelik tedbirlerin uygulanmasında ülkelere yardımcı olmak amacıyla ILO ve üçlü bileşenleri ile çok taraflı sistem arasında güçlü bir işbirliğinin geliştirilmesi, vi) Kalkınma yardımlarının asgari olarak mevcut seviyelerde tutulması ve düşük gelirli ülkelerin krizi hafifletebilmeleri için ek kredi hatları ve destek sunulması. ILO. (2008f), **World of Work Magazine**, No: 64, December 2008, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/publication/wcms_101192.pdf (Erişim Tarihi: 02.03.2023)., s. 59-60.

¹²⁶¹ Somavia, J. (2008b), **a.g.e.**, s. 5.; ILO. (2009b), **World of Work Magazine**, No: 65, April 2009, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/publication/wcms_105172.pdf (Erişim Tarihi: 02.03.2023)., s. 46-47.; ILO. (2009b), **a.g.e.**, s. 47-49.

¹²⁶² ILO. (2008b), **Report of The Director-General: Decent Work, Some Strategic Challenges Ahead**, International Labour Conference 97th Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(2008-97-1C\)40.pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(2008-97-1C)40.pdf) (Erişim Tarihi: 02.03.2023)., s. 19-20.; ILO. (2009a), **Report of The Director-General: Tackling the Global Jobs Crisis, Recovery Through Decent Work Policies**, International Labour Conference 98th Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(2009-98\)28.pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(2009-98)28.pdf) (Erişim Tarihi: 02.03.2023)., s. 19-20.;

özellikle Birleşmiş Milletler etrafında bir süredir sürdürdükleri ortak ve tutarlı yaklaşım geliştirme ve hedef belirleme çalışmalarının etkisi büyük olmuştur. Bunun yanı sıra kriz ile birlikte ILO'nun ortak çalışma ve işbirliği çabaları da giderek artmıştır. Örneğin bu yıllarda ILO, Dünya Bankası, IMF ve OECD ile istişarelerde bulunmuş ve yakın çalışmalar gerçekleştirmiş, G20 ve G8'e de analiz ve değerlendirme çalışmaları çerçevesinde destek vermiştir.¹²⁶³

ILO'nun krize geliştirdiği politika tepkileri, 2009 yılı Uluslararası Çalışma Konferansında kabul edilen, ulusal ve uluslararası politikalara rehberlik etmeyi hedefleyen Küresel İşler Paktı ile somutlanmıştır. Pakt'ın uluslararası kuruluşlarla işbirliği içinde istihdam, işgücü piyasası ve en kırılgan durumdakilerin korunmasına dair taleplerine yönelik de somut bir adım olduğu vurgulanmıştır.¹²⁶⁴ Bu çerçevede Pakt “krize karşı insana yakışır iş tepkisi” olarak nitelendirilmiş, stratejik hedefi ise istihdam ve işgücü piyasası konularını, sosyal koruma ve işçi haklarına saygı ile birlikte, krizle mücadeleye yönelik teşvik paketlerinin ve diğer ilgili ulusal politikaların merkezine yerleştirmek olarak ifade edilmiştir. Politikaların tanımlanması ve uygulanmasında sosyal diyalogun kullanılması da kilit bir uzlaşma aracı olarak nitelendirilmiştir.¹²⁶⁵

Küresel İşler Paktı'nın önerildiği ve anlatıldığı 2009 Genel Direktör Raporu'nda Pakt'ın iki bileşeni olduğu ifade edilmiştir. Bunlardan ilki “istihdam ve sosyal korumanın toparlanma politikalarının merkezine yerleştirilmesi”, ikincisi ise “sosyal diyalog ve işçi haklarına saygı yoluyla iyileştirme politikalarının desteklenmesi” olarak

¹²⁶³ ILO. (2009a), **a.g.e.**, s. 9-11.

¹²⁶⁴ ILO. (2009a), **a.g.e.**, s. 3.

¹²⁶⁵ Burada Pakt'ın, “herkese uyan tek beden” yaklaşımı olmadığına da işaret edilmiştir. Ayrıca belgenin “pakt” olarak ifade edilmesinin nedeni; 2008 Adil Bir Küreselleşme için Sosyal Adalet ILO Deklarasyonu'nda kabul edilen ve ILO tarafından geliştirilen kurumsal politika araçlarına dayanan politikalar üzerinde hareket etme konusunda ortak bir taahhüt olması ile ilişkilendirilmiştir. Bu çerçevede Pakt'ın, İnsana Yakışır İş Ülke Programları vasıtasıyla kendi kriz müdahalelerinde bileşenlere yardımcı olma ve ILO'nun bölgesel ve küresel sorumluluklarını yerine getirme konusunda Ofis çalışmalarına rehberlik edecek operasyonel bir ürün olacağına dikkat çekilmiştir. ILO. (2009a), **a.g.e.**, s. 3.

sunulmuştur. Bu bileşenler altında ise oldukça tanıdık olduğumuz vurgular yapılmıştır. Örneğin Kobi'lere destek verilmesi, beceri gelişimi ve eğitim programları sunulması, iyi tasarlanmış işsizlik yardımları sağlanması, aktif işgücü piyasası politikalarının geliştirilmesi, gençler ve özellikle dezavantajlı gençler için özel destek tedbirleri oluşturulması, istihdam yoğun altyapı ve kamu mallarına yapılan yatırımların artırılması, geleceğin yeşil ekonomisine, gıda güvenliği ve kırsal kalkınmaya yatırım yapılması, sosyal korumanın düşük gelirli gruplara ve kayıt dışı çalışanlara yönelmesi gibi politikalar önerilmiştir.¹²⁶⁶ Rapor'un sosyal politika önerilerinin içeriklerine bakıldığında bunların sınırlı ve piyasalar için makul bir çerçevede alındığı görülmüştür. Örneğin işsizlik sigortası konusunda Rapor'da asgari düzeyde işsizlik yardımlarının faydalı olduğuna işaret edilmiş, işsizliğin zirve yaptığı dönemlerde geçici olarak yardımların süresinin ve kapsamının genişletilebileceği belirtilmiştir.¹²⁶⁷ Ayrıca aktif işgücü piyasası programları öne çıkarılmış, bu başlıkta iyi işleyen kamu istihdam hizmetlerinin kriz zamanlarında diğer önlemlere kıyasla maliyet etkin olabildiği belirtilse de, kamu politikalarının özel istihdam hizmetleri için de elverişli bir ortam sağlayabileceği ifade edilmiştir.¹²⁶⁸ Bir diğer öne çıkarılan başlık özel sektörün önemi olmuş, burada örneğin kamu mallarına yapılacak yatırımların, özel yatırımcıları çekmek için doğru koşulların mevcut olması kaydıyla, özel yatırımcılar aracılığıyla da gerçekleştirilebileceği ifade edilmiştir.¹²⁶⁹ Temel sosyal korumanın yaygınlaştırılması

¹²⁶⁶ ILO. (2009a), **a.g.e.**, s. 13-22.

¹²⁶⁷ ILO. (2009a), **a.g.e.**, s. 15.

¹²⁶⁸ ILO. (2009a), **a.g.e.**, s. 16.

¹²⁶⁹ Örneğin istihdam yoğun altyapı ve kamu mallarına yapılan yatırımların artırılması başlığında, altyapı projelerinin etkili olabilmesi için hükümet ve özel sektör kapasitesinin birlikte dikkate alınması, ayrıca kamu mallarına yapılacak yatırımların, özel yatırımcıları çekmek için doğru koşulların mevcut olması kaydıyla, özel yatırımcılar aracılığıyla da gerçekleştirilebileceği ifade edilmiştir. ILO. (2009a), **a.g.e.**, s. 17.

konusunda da, Dünya Bankası ve OECD’de özellikle maliyet etkin yönleriyle öne çıkarılan şartlı nakit transferlerine dikkat çekilmiştir.¹²⁷⁰

Bu çerçevede oluşturulan Pakt¹²⁷¹ ILO tarafından “ekonomik krize karşı dünyanın en geniş kapsamlı yanıtı” olarak nitelendirilmiştir.¹²⁷² Ancak Baccarro ve Mele, 2008 Deklarasyonu’nda olduğu gibi bu Pakt’ın da somut politika tavsiyelerinin oldukça muğlak kaldığını belirtmişlerdir.¹²⁷³ Ayrıca Pakt, esas olarak insana yakışır iş gündemini vurgulamaya yönelmiş, bu gündem ise daha önce de gördüğümüz gibi, esasen serbest ticaret ve sermaye hareketliliği dahil olmak üzere baskın neoliberal paradigmanın diğer unsurlarıyla birlikte çerçevelenmiştir. Pakt’ın istihdam politikası önerileri ayrıca Dünya Bankası ve OECD’nin bu dönemdeki tavsiyeleri ile büyük oranda benzerlik göstermiştir.

Neticede Pakt, ILO’nun uzun vadeli kamu harcamalarının sürdürülmesini savunduğu, OECD, Dünya Bankası ve devletlerin ise devlet harcamalarını içeren özel programları sonlandırma, kemer sıkma politikaları uygulama yönünde eğilim

¹²⁷⁰ Bu eksende Meksika’daki Oportunidades, Brezilya’daki Bolsa Familia, Güney Afrika’daki çocuk, yaşlılık, malullük hibe sistemi ve Hindistan’daki 100 günlük istihdam garantisi programı, ve Kolombiya, Meksika ve Türkiye’de kriz müdahalelerinin bir parçası olarak uygulanan programlar örnek gösterilmiştir. ILO. (2009a), **a.g.e.**, s. 19-20.

¹²⁷¹ Pakt’ın anlatıldığı Genel Direktör Raporu’ndaki vurgular Pakt’ta da yer almıştır. Örneğin Pakt’ta finans sektöründe daha güçlü, küresel olarak daha tutarlı bir denetleyici ve düzenleyici çerçeve oluşturulması gerekliliği, bunun reel ekonomiye hizmet etmesi, sürdürülebilir işletmeleri ve insana yakışır işleri teşvik etmesi, insanların tasarruflarını ve emekli maaşlarını daha iyi koruması için oluşturulması amaçlarıyla ifade edilmiştir. Ayrıca herkese fayda sağlayan etkin ve iyi düzenlenmiş ticaret ortamının ve piyasaların teşvik edilmesi, korumacılıktan kaçınılması için işbirliği, istihdamın toparlanmasını hızlandırmaya yardımcı olacak düşük karbonlu, çevre dostu bir ekonomiye geçiş gibi çağrılarda bulunmuştur. Bunların yanı sıra Pakt, hükümetleri kamu altyapı yatırımları, özel istihdam programları, sosyal korumanın genişletilmesi ve asgari ücret gibi seçenekleri değerlendirmeye de çağırmıştır. ILO. (2009c), **World of Work Magazine**, No: 66, August 2009, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/publication/wcms_113838.pdf (Erişim Tarihi: 02.03.2023)., s. 5.

¹²⁷² ILO. (2009c), **a.g.e.**, s. 4.

¹²⁷³ Baccarro, L.; Mele, V. (2012), **a.g.e.**, s. 205.

sergiledikleri bir zamana denk gelmiş olmasına karşın,¹²⁷⁴ ele aldığımız özellikleri çerçevesinde küresel yönetim düzleminde işbirliği ve ortaklıkların ilerletilmesinde etkili olmuştur. Zira Pakt, diğer uluslararası kuruluşların ILO'dan istemiş oldukları krize karşı ortak faaliyet çerçevesi taleplerine de bir yanıt teşkil etmiş, Birleşmiş Milletler içerisinde koordineli eylemlerin önünü açmış,¹²⁷⁵ ILO-G20 ilişkilerinin geliştirilmesini kolaylaştırmıştır.¹²⁷⁶ ILO bu süreçte ayrıca DTÖ de dahil olmak üzere küresel düzlemdeki pek çok aktör ile ortak çalışmalarını geliştirmiştir.¹²⁷⁷ Özetle Somavia'nın Genel Direktörlük dönemi boyunca sürdürülen ILO'nun küresel yönetim düzleminde

¹²⁷⁴ McBride, S.; Merolli, J. (2013), **a.g.e.**, s. 310.

¹²⁷⁵ Bu çerçevede öncelikle BM Ekonomik ve Sosyal Konseyi'nden Pakt'a destek gelmiş, üye devletlerin bu belgeyi kriz müdahalesi için bir çerçeve olarak kullanması, BM kuruluşlarının politika kararlarında Pakt'ı dikkate almaları yönünde çağrılar yapılmıştır. Ehmke, E.; Skaletz, M. (2009), Strengthening Social Security in Economic Crises The Need for a Social Protection Floor, Dialogue on Globalization Briefing Paper, Friedrich Ebert Stieftung FES Briefing Paper, <https://library.fes.de/pdf-files/iez/global/06739.pdf> (Erişim Tarihi: 24.02.2022), s. 6

¹²⁷⁶ Nitekim daha önce 2009'da istihdam ve sosyal koruma ile ilgili olarak ILO'ya "diğer ilgili kuruluşlarla birlikte çalışarak alınan önlemleri ve gelecek için gerekli olanları değerlendirme" çağrısında bulunan G-20 toplantısı, ILO-G20 ilişkilerinin güçlenmesine bir destek sağlamıştır. Ayrıca G20 Pittsburgh Zirvesi'ne ILO Genel Direktörü davet edilmiş, bu toplantıda liderler insana yakışır işleri destekleyen, istihdamın korunmasına yardımcı olan ve istihdam artışına öncelik veren toparlanma planlarının uygulanması, işsizlere ve işsizlik riski altında olanlara gelir, sosyal koruma ve eğitim desteği sağlanması, ILO'nun temel ilkeleri ve çalışma haklarıyla uyumlu politikaların uygulanması gerekliliklerini kabul etmiştir. Uluslararası kuruluşların, kriz ve kriz sonrası analiz ve politika oluşturma faaliyetlerinde ILO standartlarını ve Küresel İş Paktının paktın hedeflerini dikkate alması gerektiğini ifade etmişlerdir. Ayrıca güçlü, sürdürülebilir ve dengeli büyüme için yeni çerçevenin, daha kapsayıcı işgücü piyasaları, aktif işgücü piyasası politikaları ve kaliteli eğitim ve öğretim programları oluşturmak için yapısal reformlar gerektirdiğini vurgulamış ve ILO'dan bir eğitim stratejisi geliştirmesini talep etmişlerdir. ILO. (2009a), **a.g.e.**, s. 12.; ILO. (2009c), **a.g.e.**, s. 4, 34-35.

¹²⁷⁷ Örneğin 2008 yılında ILO ve Avrupa Komisyonu arasında daha stratejik bir çalışma ilişkisi kurulması konusunda anlaşmaya varılmış, ayrıca 2009 yılındaki Arap İstihdam Forumu'nda Küresel İş Paktı'na dayalı bölgesel bir eylem gündemi onaylanmış, aynı yıl ILO ile Amerikan Devletleri Örgütü arasında da işbirliği geliştirilmiştir. ILO. (2009c), **a.g.e.**, s. 32-33.; ILO. (2010a), **Report of The Director-General: ILO Programme Implementation 2008-09**, International Labour Conference 99th Session, Geneva: ILO.,[https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(2010-99\)Programme_implementation_2008-09.pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(2010-99)Programme_implementation_2008-09.pdf) (Erişim Tarihi: 02.03.2023), s. 4.

daha fazla rol oynama çabaları kriz sürecinde daha fazla somutlaşmış ve güçlenmiştir.¹²⁷⁸

Birleşmiş Milletler nezdinde geliştirilen ve WHO ile ILO'nun öncülük ettiği,¹²⁷⁹ 17 uluslararası kuruluşun da ortak olarak imza attığı, Sosyal Koruma Tabanları programı bu çabaların örneklerinden biri olmuştur. Söz konusu program iki unsurdan oluşmuştur. İlk unsur olan temel hizmetlere erişim başlığında, kamu hizmetlerine (su ve hıfzıssıhha, sağlık, eğitim ve aile odaklı sosyal hizmet desteği gibi) erişiminin sağlanması hedeflenmiştir. İkincisi unsorda ise temel hizmetlere erişim sağlamak için yoksullara ve savunmasızlara ödenen, nakdi ve aynı temel bir sosyal transferin sunulması amaçlanmıştır. Bu programın, ülkeleri temel veya asgari düzeyde bir sosyal politika uygulamaya teşvik etmek için tasarlandığı belirtilmiştir.¹²⁸⁰

Süreç ilerlerken ILO, insana yakışır iş gündemini öne çıkarmaya da devam etmiştir. Bu gündemin içerdiği konular ise, diğer uluslararası kuruluşlarda da gördüğümüz gibi, sürdürülebilir, dengeli ve kapsayıcı bir büyüme stratejisi çerçevesinde ele alınmış, politikaların gerekçelendirilmesinde de sosyal uyumun bozulması tehlikesine işaret edilmiştir.¹²⁸¹ Örneğin 2010 yılı Genel Direktör Raporu'nda, insana yakışır iş

¹²⁷⁸ Nitekim bu dönemde ILO, sosyal güvenlik kapsamındaki küresel ilerlemenin izlenmesine yardımcı olacak ve böylece ILO'nun ve ulusal kampanyaların kapsam genişletme çabalarını destekleyecek bir dizi Dünya Sosyal Güvenlik Raporu yayınlamaya başlamış, ilk rapor da kriz ve sosyal güvenlik konusuna odaklanmıştır. Rapor için bkz. ILO. (2010b), **World Social Security Report 2010/11: Providing Coverage in Times of Crisis and Beyond**, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_146566.pdf (Erişim Tarihi: 02.03.2023).

¹²⁷⁹ Bu konuda WHO ve ILO'nun hazırladığı rapor için bkz. ILO-WHO. (2011), **Social Protection Floor for a Fair and Inclusive Globalization**, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_165750.pdf (Erişim Tarihi: 02.03.2023).

¹²⁸⁰ O'Brien, R. (2014), "Antagonism and Accommodation: The Labor-IMF/World Bank Relationship", **Transformations in Global and Regional Social Policies** içinde, Eds. Alexandra Kaasch and Paul Stubbs, Palgrave Macmillan, Ebook, DOI 10.1057/978113728731, 153-174., s. 153.

¹²⁸¹ Somavia, J. (2009), "Promoting a Recovery Focused on Jobs", **World of Work Magazine**, December 2009, (67): 9-11, Geneva: ILO.,

çerçevesinde kaliteli işin toparlanmanın merkezinde olması gerektiğini vurgusu yapılmıştır.¹²⁸² Bu raporda mali konsolidasyon hedefleri ile büyüme ve istihdam hedeflerinin eş zamanlı olarak gelişmesi için sadece harcamaları kısma yönelmenin yeterli olmayacağı belirtilmiş, gelirleri de adil bir şekilde arttırmanın öneminde dikkat çekilmiştir. Verimliliği, iş yerinde saygınlığı ve hakları, aileleri destekleyen sosyal koruma programlarının ve sosyal uyumu teşvik eden politikaların izlenmesinin merkezde olması gerektiği ifade edilmiştir.¹²⁸³ Ayrıca iyileşmeyi güvence altına almak ve herkes için insana yakışır iş yaratan sürdürülebilir büyümeyi şekillendirmek için doğru politika seçeneklerini ararken, denge ve diyalogun şart olduğu vurgulanmıştır.¹²⁸⁴ Bununla birlikte raporda sosyal politika uygulamalarının ele alınmasında bazı sınırlılıklar korunmuştur. Örneğin tüm vatandaşlar için geniş kapsamlı temel sosyal koruma gerekliliğinden bahsedilse de, burada sosyal güvenlik sistemlerinin içeriğinden ve düzeyinden ziyade, özellikle kayıt dışılık sorunu çerçevesinde kapsamının genişletilmesine odaklanma hali sürdürülmüştür.¹²⁸⁵ Ücret paylarındaki düşüşün tersine çevrilmesi, gelir uçurumlarının daraltılması gerekliliği üzerinde durulsa da, bu konuda atipik çalışanlara daha uygun istihdam koşulları ve istihdam güvencesi sağlamak üzere tasarlanmış tedbirlere ihtiyaç duyulması hariç, yeni sayılabilecek koruyucu nitelikte bir öneri getirilmemiştir.¹²⁸⁶ Rapordaki yenilik, daha çok ele aldığımız diğer uluslararası

https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/publication/wcm_041914.pdf (Erişim Tarihi: 02.03.2023)., s. 9-11.

¹²⁸² ILO. (2010f), **Report of The Director-General: Recovery and Growth with Decent Work**, International Labour Conference 99th Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(2010-99-1C\)43.pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(2010-99-1C)43.pdf) (Erişim Tarihi: 02.03.2023)., s. 1-2.

¹²⁸³ ILO. (2010f), **a.g.e.**, s. 5.

¹²⁸⁴ Raporda toparlanma ve büyüme için istihdam odaklı bir gündem çerçevesinde belirlenen hedefler için bkz. ILO. (2010f), **a.g.e.**, s. 7-8.

¹²⁸⁵ ILO. (2010f), **a.g.e.**, s. 23.

¹²⁸⁶ ILO. (2010f), **a.g.e.**, s. 32-33.

kuruluşlarda de gördüğümüz, inovasyon, teknoloji, yeşil büyüme, yeşil iş gibi başlıkların ele alınmasında kendisini göstermiştir.¹²⁸⁷

2011 ve 2012 yılları ise ILO'nun sosyal adalet vurgusunu, denge yaklaşımını ve sosyal koruma tabanlarına ilişkin girişimini daha fazla öne çıkardığı yıllar olmuştur.¹²⁸⁸ Örneğin 2011 Genel Direktör Raporu, dünyanın sürdürülebilir kalkınma vizyonundan ilham alan yeni bir “sosyal adalet çağına” ihtiyaç duyduğunu vurgulamasıyla dikkat çekmiştir.¹²⁸⁹ Raporda, artık Washington Konsensusu'nun mantığının hakim olmadığı, dünyada güç ve ekonomik ağırlığın yer değiştirdiği, eşitsizlik ve buna eşlik eden sosyal ve kalkınma dengesizliklerinin -yükselen halk hareketleri ve bazı ülkelerde görülen otoriterleşme eğilimlerinde görüldüğü gibi- artık sürdürülemez olduğu, yönetim sistemlerine duyulan güvenin tüm zamanların en düşük seviyesine gerilediği, insanların büyük çoğunluğunun geleceklerinden endişe ettiği gibi ifadeler yer almıştır. Bu ortamda ILO'nun sorumluluğunun “adil bir küreselleşme için bu yeni dönemin sosyal adalete doğru yönlendirilmesine yardım etmek” olduğu belirtilmiştir.¹²⁹⁰ Bununla birlikte “önümüzdeki yol, piyasaların serbestleşmesini geri çevirmek ve artan uluslararası ticaret

¹²⁸⁷ ILO. (2010f), **a.g.e.**, s. 28-31.

¹²⁸⁸ 2011 Konferansı'nda “ulusal sosyal koruma tabanları aracılığıyla garantili asgari sosyal güvenlik seviyeleri oluşturma ihtiyacı” üzerinde durulmuş, ev işçilerinin diğer işçilerle aynı temel çalışma haklarından yararlanmasını sağlamayı amaçlayan Ev İşçileri Sözleşmesi ve buna dair bir tavsiye kararı kabul edilmiştir. 2012 yılı Konferansında da Sosyal Koruma Tabanları Tavsiye Kararı kabul edilmiştir. ILO. (2012), **Report of The Director-General: ILO Programme Implementation 2010-11**, International Labour Conference 101st Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(2012-101-1A\)Programme_implementation_2010-11.pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(2012-101-1A)Programme_implementation_2010-11.pdf) (Erişim Tarihi: 02.03.2023)., s. 45, 77.

¹²⁸⁹ ILO. (2011a), **Report of The Director-General: A New Era of Social Justice**, International Labour Conference 100th Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(2011-100\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(2011-100).pdf) (Erişim Tarihi: 02.03.2023)., s. 1.

¹²⁹⁰ Burada Avrupa ve ABD'de popülizmin yükselişi, Arap dünyasındaki isyan ve devrimler, Asya ve Latin Amerika'da artan ekonomik özgüven gibi bu yıllarda yaşanan bazı değişimlere de işaret edilerek, dünyada ILO değerleri ve politikalarına her zamankinden daha fazla ihtiyaç duyulduğu ifade edilmiştir. Ayrıca “Arap dünyasında son dönemde yaşanan olayların da vurguladığı gibi bu durum bir saatli bombadır” diyerek yeni politikaların aciliyeti vurgulanmıştır. Bu politikaların ise insana yakışır ve insanların ihtiyaçlarına cevap veren verimli bir büyüme modelinden geçtiği belirtilmiştir. ILO. (2011a), **a.g.e.**, s. 2-3, 39.

ve yatırımdan elde edilecek potansiyel kazanımları boğmak değil, bunları sosyal adalete dayalı dengeli çözümlere entegre etmektir”¹²⁹¹ ifadesiyle, bir anlamda kuruluşun politikalarının temelinde rekabetçi serbest piyasaların ilerletilmesinin duracağı yinelenmiştir. Bu ekseninde düzenleyici devlet, yönetim, sürdürülebilir kalkınma konularına işaret edilmiştir. Serbest piyasaların ve küreselleşmenin adil olarak sürdürülebileceği inancı ve iddiasına dayanan bütün bu vurgular, Post Washington Uzlaşısı’na işaret eden dönemde ele aldığımız diğer uluslararası örgütlerde gördüğümüz genel yaklaşım çerçevesini büyük oranda tekrar etmiştir.

2011 Genel Direktör Raporu’nda ayrıca sorunlara çözüm olarak “yeni ve verimli büyüme yoluna geçiş” konusu öne çıkarılmıştır.¹²⁹² Bu geçişte finans ile reel ekonomi, zengin ile yoksul, sermaye ile emek arasındaki temel dengesizliklerin azaltılması gerektiği belirtilmiş,¹²⁹³ bu çerçevede esnekliğin sorun olmayacağı, insana yakışır işin içerdiği unsurlarla güvencesizliğin dengelenebileceği iddia edilmiştir. Bunun için ise iyi işleri teşvik etmek, iş güvencesizliğini ve kayıt dışılığı azaltmak için gereken yatırım ve düzenlemelerin yapılması; gelirler ile verimlilik arasında daha iyi bir bağlantı kurulması için sosyal diyalogun geliştirilmesi; yeni işletmelerin kurulmasına yardımcı olacak güçlü kurumların oluşturulması önerilmiştir. Ayrıca etkin büyümeye potansiyel katkıları göz önünde bulundurularak en kırılgan kesimler için bir sosyal koruma zemini oluşturulması, gelişmiş ekonomilerde iş arayan herkesin yeniden istihdam hizmetleri ile birlikte gelir desteğine erişiminin sağlanması, iş arayanlara yönelik hedefli programların genişletilmesi, çalışan yoksullar sorunu ile mücadele edilmesi gerektiği belirtilmiştir.¹²⁹⁴

2012 yılı Genel Direktör Raporu da bu yaklaşımları sürdürmüş, ayrıca krizin ekonomik büyüme ile sosyal ilerleme arasında daha iyi bir denge kurulması ihtiyacını ön plana

¹²⁹¹ ILO. (2011a), **a.g.e.**, s. 4.

¹²⁹² ILO. (2011a), **a.g.e.**, s. 4-5.

¹²⁹³ ILO. (2011a), **a.g.e.**, s. 38-39.

¹²⁹⁴ ILO. (2011a), **a.g.e.**, s. 40-48.

çıkardığını vurgulamıştır.¹²⁹⁵ Özetle ILO iddia ettiği yeni sosyal adalet çağına, denge vurgusunu güçlendirerek girmeye çalışmıştır.

Görüldüğü üzere krizin üzerinden geçen dört yılın sonunda krize ILO tarafından geliştirilen tepkiler sosyal politika alanında ciddi değişimlere işaret edebilecek bir yaklaşım içermemiştir. ILO, kriz sonrası kamu harcamalarının devam etmesi gerektiğinde ısrarcı olsa da, bir sosyal politika uzmanlık kuruluşu olarak sosyal politika gerekliliğini daha yüksek sesle dillendirse de, McBride ve Merolli'nin belirttikleri gibi bu politikalar temelde neoliberalizme radikal bir alternatifi temsil etmemiştir.¹²⁹⁶ Buna karşın ILO, hali hazırda ele aldığı politika ve gündemlerini küresel yönetim düzleminde öne çıkarmak için büyük bir çaba göstermiştir. Nitekim süreç içerisinde uluslararası ortamda ortak ve tutarlı eylem çağrılarını,¹²⁹⁷ işbirliği çalışmalarını sürdürmüştür.¹²⁹⁸ Neticede de küresel yönetim düzleminde kendisine daha fazla yer bulmuştur.¹²⁹⁹ Bu

¹²⁹⁵ ILO. (2012), **a.g.e.**, s. 3.

¹²⁹⁶ McBride, S.; Merolli, J. (2013), **a.g.e.**, s. 311.

¹²⁹⁷ Örnek için Bkz. ILO. (2010f), **a.g.e.**, s. 35.

¹²⁹⁸ Eylül 2010'da düzenlenen ILO/IMF Konferansına, ILO ve IMF'nin 66 yıl sonra ilk kez sorunların çözümü için birlikte çalışma yaptıkları gerekçesiyle, ILO tarafından büyük önem atfedilmiştir. Bu Konferans'ta, istihdam yaratma, istihdam ve sosyal politika konularının makroekonomik konulardan ayrı olarak ele alınmasına son verilmesi, sosyal diyalogun kriz dönemlerinde hem zor konular üzerinde uzlaşma sağlamanın bir yolu olarak hem de krizin ve sonrasında sosyal sonuçlarının tam olarak dikkate alınmasını sağlamak açısından kilit bir rol oynadığı gibi konular üzerinde durulmuştur. Bu konferansın bir sonucu olarak ILO ve IMF'nin tüm ülkelerdeki en kırılgan kesimler için asgari bir sosyal koruma tabanı fikrini araştırması ve istihdam açısından zengin büyüme yaratacak politikalara daha fazla odaklanacak politikalar üzerinde daha yakın çalışması kararlaştırılmıştır. Her iki kuruluşun da güçlü, sürdürülebilir ve dengeli bir küresel büyüme sağlamayı amaçlayan G20 ve Karşılıklı Değerlendirme Sürecini desteklemek üzere işbirliklerini derinleştirmeye devam edeceği üzerinde de anlaşılmıştır. Somavia, J. (2009), **a.g.e.**, s. 9-10.; ILO. (2010e), **World of Work Magazine**, No: 70, December 2010, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/publication/wcms_150107.pdf (Erişim Tarihi: 02.03.2023), s. 52-53.

¹²⁹⁹ Örneğin 2010 Ocak ayında Davos'ta gerçekleştirilen Dünya Ekonomik Forumu'nun Uluslararası İş Konseyi tarafından kabul edilen bildiride, insana yakışır işlerin iyileşmenin merkezine yerleştirilmesi için ortak çaba gösterilmesi konusu desteklenmiştir. Bu gelişme Somavia tarafından memnuniyetle karşılanmış, ayrıca Somavia bu çerçevede istihdam odaklı bir toparlanma, ticaret akışının artırılması ve uluslararası ticaretin rolünün güçlendirilmesi gerektiğini, tutarlı istihdam ve sosyal

da kuruluşun küresel düzlemdeki diğer etkili aktörlerle hedef ve politika yakınsamalarını belirginleştirmiştir. Nitekim Selwyn, Dünya Bankası ve ILO'nun çalışmalarını örnek göstererek “1980’lerde Dünya Bankası ve ILO, işçi hareketi içindeki birçok kişi tarafından sırasıyla dünya işçilerinin düşmanı ve temsilcisi olarak görülürken, şimdi aynı melodiyi söylüyor gibi görünüyorlar” diyerek bu durumu vurgulamıştır.¹³⁰⁰

ILO’da Mayıs 2012’de Guy Ryder¹³⁰¹ Genel Direktör olarak seçilmiş ve bu görevi 2022 yılına kadar sürdürmüştür. Ryder, göreve geldikten sonra ILO’nun yapı, faaliyet alanları ve iş yapış biçimine ilişkin bir reform süreci başlatmıştır.¹³⁰² Nitekim 2013 Genel Direktör Raporu’nda, çalışma hayatında yaşanan dönüşümlerin ILO’nun görevini yerine getirme kapasitesi için ne anlama geldiği tartışılmış, sonuç olarak insana yakışır iş gündeminin ILO’ya görünürlük, yön ve amaç sağladığı ve bunun devam ettirileceği belirtilmiş, bununla birlikte ILO’nun mekanizmalarını gözden geçirmesi gerektiği

politikalarla da elde edilecek faydaların daha büyük olacağını belirtmiştir. ILO. (2010c), **World of Work Magazine**, No: 68, April 2010, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/publication/wcms_126576.pdf (Erişim Tarihi: 02.03.2023), s. 31-32.

¹³⁰⁰ Selwyn, B. (2015), “The ILO’s World of Work 2014 Report: Development with Jobs”, **Global Social Policy**, 15(2): 195-197., s. 196.

¹³⁰¹ İngiliz Guy Ryder, üniversite eğitimini sosyal ve siyasal Bilimler ve Latin Amerika çalışmaları üzerine yapmıştır. Mesleki kariyerine 1981 yılında Londra’daki Uluslararası Sendikalar Kongresi departmanında asistan olarak başlamış, bu tarihten itibaren farklı sendikal konfederasyonlarda çalışmıştır. Uluslararası Hür Sendikalar Konfederasyonu’nda (ICFTU) üst düzey görevler üstlenmiştir. Ryder, ILO’ya ilk olarak 1998’de İşçi Faaliyetleri Bürosu Direktörü ve 1999’dan itibaren Genel Direktör Ofisi Direktörü olarak katılmıştır. 2002’de ICFTU Genel Sekreteri olmuş, 2006 yılında kurulduğunda Uluslararası Sendikalar Konfederasyonu’nun (ITUC) ilk Genel Sekreteri olarak seçilmiştir. Eylül 2010’da uluslararası çalışma standartları ve işteki temel ilke ve haklardan sorumlu İcra Direktörü olarak ILO’ya geri dönmüş, diğer görevlerinin yanı sıra ILO Sözleşmeleri ve Tavsiye Kararlarının uygulanmasını denetlemiştir. Ayrıca farklı ülkelerdeki birçok üst düzey ILO misyonuna başkanlık etmiştir. <https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/how-the-ilo-works/ilo-director-general/WCM>

¹³⁰² Bunda Guy Ryder’in ILO’da geliştirmeye çalıştığı iş yapma anlayışının ve sahada doğrudan yer alarak çalışma anlayışının da etkisi olduğu söylenebilir. Kendisi ile yapılan bir söyleşide Ryder’in bu çerçevedeki ifadeleri için bkz. ILO. (2013b), **World of Work Magazine**, Special Issue, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/publication/wcms_216068.pdf (Erişim Tarihi: 03.03.2023), s. 4.

vurgulanmıştır.¹³⁰³ Bu çerçevede 2014-15 yılları için, kayıt dışı ekonominin kayıt içerisine alınması, kırsal ekonomide insana yakışır iş, işçilerin kabul edilemez çalışma biçimlerinden korunması ve sosyal koruma tabanlarının oluşturulması ve genişletilmesi başlıkların seçildiği, ancak süreç içerisinde daha fazlasının ele alınması gerekeceği belirtilmiştir.¹³⁰⁴

Nitekim 2013 Genel Direktör Raporu'nda Ryder ayrıca, ILO'nun yüzüncü yılına doğru ilerlerken bir dizi girişim başlatılması çerçevesinde yedi fikir önermiştir. Bunlar özetle; i) ILO'nun yönetim yapılarının reformunu tamamlamak için yönetim girişimi, ii) uluslararası çalışma standartlarının uygunluğunu artırmak için standartlar girişimi, iii) yeşil girişim, iv) işletmelerin sürdürülebilirliklerine ve ILO hedeflerine yönelik işletme girişimi; v) yoksulluğun sona erdirilmesi girişimi vi) kadın girişimi, vii) çalışmanın geleceği girişimidir.¹³⁰⁵ Bu girişim önerileri Uluslararası Çalışma Konferansı'nda tartışılmış, destek görmüş ve daha sonrasında da Yönetim Kurulu tarafından onaylanmıştır.¹³⁰⁶ ILO bünyesinde ilerleyen yıllarda bu başlıklar altında araştırma, tartışma ve müzakere faaliyetleri yürütülmüş, bu girişimler günümüze kadar ILO faaliyetlerinin temel çerçevesini oluşturmuştur.

2012-2014 yılları arası bu girişimler üzerine tartışmaların yapıldığı, önerilerin değerlendirildiği reform ve konsolidasyon yılları olarak nitelendirilmiştir.¹³⁰⁷ Bu

¹³⁰³ ILO. (2013a), **Report of The Director-General: Towards the ILO Centenary, Realities, Renewal and Tripartite Commitment**, International Labour Conference 102nd Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(2013-102-1A\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(2013-102-1A).pdf) (Erişim Tarihi: 03.03.2023)., s. 5-16.

¹³⁰⁴ ILO. (2013a), **a.g.e.**, s. 25.

¹³⁰⁵ ILO. (2013a), **a.g.e.**, s. 27-28.

¹³⁰⁶ ILO. (2015), **Report of The Director-General: The Future of Work Centenary Initiative**, International Labour Conference 104rd Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(2015-104-I\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(2015-104-I).pdf) (Erişim Tarihi: 03.03.2023)., s. 1.

¹³⁰⁷ ILO. (2014a), **Report of The Director-General: ILO Programme Implementation 2012-13**, International Labour Conference 103rd Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(2014-103-1A\)Programme_implementation_2012-13.pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(2014-103-1A)Programme_implementation_2012-13.pdf) (Erişim Tarihi: 03.03.2023)., s. xi.

nitelendirmeye karşı, yeni girişimlerin içeriğinde Somavia döneminde gördüğümüz yaklaşım ve politika önerilerinden ciddi bir farklılık olmamıştır. Zira esasında istihdam ve daha iyi işler yaratma, beceri gelişimine odaklanan arz yanlı istihdam politikaları çerçevesinde büyük ölçüde değişmemiş bir araç setinin savunulmasına devam edilmiştir. Örneğin 2014 yılı Çalışma Dünyası Raporu'nda küresel ölçekte artan bir zenginlik kutuplaşması ile başa çıkmanın yolu olarak insana yakışır iş ve kaliteli işler teşvik edilmiştir. Bunun yanı sıra Washington Uzlaşısı politikaları eleştirilmiş, politika önerilerinde herkese uyan tek çözümün olmadığına da dikkat çekmiştir.¹³⁰⁸

2015 yılında ise her bir girişime dair daha ayrıntılı ve somut süreçler işletilmeye başlanmıştır. Örneğin 2015 yılı Genel Direktör Raporu işin geleceği girişimini ele almıştır. Bu Rapor'da Ryder, üç aşamalı bir uygulama planı önermiştir. Buna göre ilk aşama işin geleceği üzerine düşünmeye mümkün olan en geniş katılımı ve katkıyı davet etmek çerçevesinde üçlü bileşenler, uluslararası örgütler, araştırma kurumları, üniversiteler, sivil toplum örgütleri gibi unsurların katılımını içerecektir.¹³⁰⁹ İkinci aşamada bu konuya dair bir üst düzey komisyon kurulacak ve bu komisyon 2019 Uluslararası Çalışma Konferansına bir rapor sunacaktır. Üçüncü aşama ise raporun komisyonlarda ve Konferansta tartışılarak bir deklarasyonla sonuçlandırılmasını içerecektir.¹³¹⁰ 2015 yılı Genel Direktör Raporu bu çerçevede çalışmanın geleceği girişimine dair bir başlangıç belgesi olmuş, tartışma süreci bu belge üzerinden şekillenmiştir. Bu açıdan rapora daha yakından bakılması anlamlı olacaktır.

¹³⁰⁸ ILO. (2014c), **World of Work 2014: Developing with Jobs**, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/publication/wcms_243961.pdf (Erişim Tarihi: 03.03.2023)., s. v.

¹³⁰⁹ Hatırlanacağı üzere sivil toplum örgütlerinin ILO'ya kurumsal olarak dahil edilmesi yönündeki öneriler, daha önceki yıllarda işçi ve işveren taraflarında endişe ve tartışmalara yol açmıştır. Bu çerçevede Ryder bu endişelerde bir ön alma çabası ile bu katılımların, üçlü yapı için bir tehdit anlamına gelmediğini, daha büyük bir tehdit halkla bağlantı kurulamamasında yattığını ifade etmiştir. ILO. (2015), **a.g.e.**, s. 2-3.

¹³¹⁰ ILO. (2015), **a.g.e.**, s. 3, 12.

Raporda, değişen çalışma koşulları, yeşil işler, teknoloji gibi konulara işaret edilmiş, insana yakışır işe dönük bir gelecek gündeminin temel bir bileşeni olarak, -her derde deva olmasa da- daha geniş beceri ve eğitim meselesinin ele alınması gerektiği vurgulanmıştır.¹³¹¹ Ayrıca işin geleceğine dair öneriler çerçevesinde iş ve üretim organizasyonu konusu ele alınmış, bu konuda devletin düzenleyici çerçeveyi belirlediği, ancak işin ve üretimin yeniden örgütlenmesinin gerçek itici gücünün ve etkisinin özel sektörde bulunabileceği belirtilmiştir. “İşletme, değişimin kilit vektörüdür”¹³¹² denilerek aynı dönemde Dünya Bankası ve OECD’nin sorunların aşılması, işin ve istihdamın yaratılmasında özel sektöre biçtiği rol aynen kabul edilmiştir. Bunun yanı sıra yeni, standart dışı (rneğin internet tabanlı) alışma biçimlerine dikkat çekilmiş, bu değişim sürecinde işletmelerin ihtiyaçlarının işçilerin ıkarlılarıyla nasıl uzlaştırılacağına dair tartışmaların, en düzgün biçimde *flexicurity* (esnek güvence) fikrinde özetlendiği ifade edilmiştir.¹³¹³ Ayrıca uzun süredir standart istihdam ilişkisi (ve çekirdek aile) şablonu temelinde tasarlanan vergi ve sosyal koruma sistemlerinin yeni gerçeklere uyumunun sağlanması gerektiği vurgulanmıştır.¹³¹⁴ Bunlara ek olarak işin yönetişimi başlığı ele alınmış, işin uluslararası yönetişiminin özünün uluslararası sözleşmeler olduğu belirtilerek, sözleşmelerin uygun ayrıntı düzeyinin ne olabileceği ve nasıl daha etkili hale getirebilecekleri gibi konular üzerinde durulmuştur.¹³¹⁵ Burada ayrıca uluslararası sözleşmelere ek olarak, genellikle kurumsal sosyal sorumluluk başlığı altında gruplanan çeşitli girişimlere de dikkat çekilmiş, bunların işletme davranışına ve dolayısıyla

¹³¹¹ Bu eksen de raporda beceri uyumsuzluğu ve istihdam edilebilirlik sözcükleri son yıllarda popüler hale gelse de, esasında oldukça belirgin bir sorunu vurguladıkları, bu soruna etkili bir şekilde yanıt verebilecek eylemleri teşvik ettikleri, ilgili konuların karmaşıklığı ve ilerlemenin önündeki engellerin doğasının daha iyi anlaşılmasını sağladıkları belirtilmiştir. Ayrıca yeni bilgi ekonomisinin gerektirdiği en ileri becerilere yatırım yapılması ve eğitim sistemleri ile iş ihtiyaçları arasında daha iyi bir bağlantı kurulması gerekliliği vurgulanmıştır. ILO. (2015), **a.g.e.**, s. 12-13.

¹³¹² ILO. (2015), **a.g.e.**, s. 13.

¹³¹³ ILO. (2015), **a.g.e.**, s. 14.

¹³¹⁴ ILO. (2015), **a.g.e.**, s. 15.

¹³¹⁵ ILO. (2015), **a.g.e.**, s. 15-16.

ekonomik faaliyetlerin yürütüldüğü koşullara rehberlik etmede önemli bir rol oynadıkları iddia edilmiştir.¹³¹⁶ Bu ifadeler, daha önce Somavia döneminde de gördüğümüz eğilimlerin sürdüğünü göstermiş, bir anlamda Ryder'ın da, daha ayrıntılı, somut yaptırımları olan uluslararası normlardan ziyade kurumsal sosyal sorumluluk gibi girişimlerden medet umduğuna işaret etmiştir.

Neticede 2015 yılı Genel Direktör Raporu'yla, bundan sonraki süreçte başta işin geleceği girişimi olmak üzere ILO'nun tüm girişimlerine dair tartışma ve faaliyet süreçleri hızlanmıştır. Örneğin işin geleceği girişimin ilk aşaması ekseninde, 2015 yılında geniş katılımlı ulusal tartışmalar düzenlenmiştir.¹³¹⁷ Yeşil girişim kapsamında da aynı yıl herkes için çevresel açıdan sürdürülebilir ekonomilere ve toplumlara doğru adil bir geçiş için Kılavuz İlkeleri kabul edilmiştir.¹³¹⁸ Bu süreçte ayrıca iç kurumsal reformlar ve gözden geçirme mekanizmalarına dair değişiklikler gerçekleştirilmiştir.¹³¹⁹

¹³¹⁶ ILO. (2015), **a.g.e.**, s. 16.

¹³¹⁷ Genel Direktörün 2015 yılı raporundaki mantık takip edilerek, çalışma ve toplum, herkes için insana yakışır işler, çalışma ve üretimin örgütlenmesi ve çalışmanın yönetişimi çerçevesinde gerçekleştirilen bu görüşmeler neticesinde, 2016 yılında bir sentez raporu yayınlanmıştır. Bkz. ILO. (2017b), **Synthesis Report of the National Dialogues on the Future of Work**, Preprint Edition, 21 September 2017, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---cabinet/documents/publication/wcms_591505.pdf (Erişim Tarihi: 04.03.2023).

¹³¹⁸ Bu belgede, makroekonomi ve büyüme politikaları, endüstriyel ve sektörel politikalar, işletme politikaları, beceri geliştirme, iş güvenliği ve sağlığı, sosyal koruma, aktif işgücü piyasası politikaları, haklar, sosyal diyalog ve üçlü yapı başlıklarında politika müdahaleleri üzerinde durulmuştur. ILO. (2017c), **Report of The Director-General: Work in a Changing Climate: The Green Initiative**, International Labour Conference 106th Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(2015-104-I\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(2015-104-I).pdf) (Erişim Tarihi: 04.03.2023)., s. 11.

¹³¹⁹ Mart 2015'te ILO Yönetim Kurulu, standartları gözden geçirme mekanizmasını başlatmıştır. Bununla bağlantılı olarak, 1997 tarihli Uluslararası Çalışma Örgütü Anayasası'nda Değişiklik Yapılmasına Dair Belge üye devletlerin üçte ikisinin onayıyla kabul edilmiş, bununla Uluslararası Çalışma Konferansının bundan böyle Yönetim organının önerisi üzerine eski Sözleşmeleri yürürlükten kaldırabilmesi sağlanmıştır. Ayrıca ILO'nun yönetim yapıları ve süreçlerine ilişkin kurumsal reformlar, Konferans'ların oturum süresinin iki haftaya indirilmesi de dahil olmak üzere yeni düzenlemelerle sonuçlanmıştır. Bunların yanı sıra yine ILO reform süreci kapsamında, Saha Operasyonları ve Yapısı ve Teknik İşbirliği Gözden Geçirmesi bağlamında 2015-17 dönemi için yeni bir Kalkınma İşbirliği Stratejisi kabul edilmiş, bu stratejide "odaklanma, etkililik, kapasite geliştirme ve kaynak seferberliği" dört temel unsur

Bu yıllarda diğer uluslararası kuruluşlarla daha fazla işbirliği içinde olma, ortak yaklaşım ve politika geliştirme çabaları da devam etmiştir.¹³²⁰ Örneğin ILO, BM 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemine ilişkin istişarelerde aktif olarak yer almıştır.¹³²¹ 2015 yılında BM 2030 Kalkınma Gündemi'nin¹³²² kabulü de, başta tüm BM örgütleri olmak üzere, küresel yönetim düzlemindeki aktörleri ve ILO çalışmalarını ciddi biçimde etkilemiştir.¹³²³ Nitekim 2016 yılı Uluslararası Çalışma Konferansı'na sunulan Genel Direktör Raporu yoksulluğun sona erdirilmesi girişiminin yanı sıra BM 2030 gündemini

olarak yer almıştır. ILO. (2016a), **Report of The Director-General: ILO Programme Implementation 2014-15**, International Labour Conference 105th Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(2016-105\)Programme_implementation_2014-15.pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(2016-105)Programme_implementation_2014-15.pdf) (Erişim Tarihi: 03.03.2023)., s. 9

¹³²⁰ Bu süreçte BM ve kuruluşları, IMF, Dünya Bankası, kalkınma bankaları ve ekonomik komisyonlar dahil olmak üzere uluslararası ve kuruluşlarla somut işbirlikleri geliştirilmiştir. Ayrıca ILO, araştırma ve politika analizi konularında G-20'ye destek sunmuştur. BRICS ile de ilişkiler geliştirilmiş, sosyal koruma, formelleşme ve işin geleceği konuları bu ortamdaki işbirliğinin özel odak noktasını oluşturmuştur. ILO. (2016a), **a.g.e.**, xi., 8.; ILO. (2018a), **Report of The Director-General: ILO Programme Implementation 2016-17**, International Labour Conference 107th Session, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---relconf/documents/meetingdocument/wcms_627200.pdf (Erişim Tarihi: 04.03.2023)., s. 6.

¹³²¹ ILO. (2014a), **a.g.e.**, s. xi.; ILO. (2016a), **a.g.e.**, s.xi.

¹³²² Bu belgede “Herkes için sürekli, kapsayıcı ve sürdürülebilir ekonomik büyümeyi, tam ve üretken istihdamı ve insana yakışır işi teşvik etmek” bir kalkınma hedefi olarak kabul edilmiş, yoksulluğu her yerde sona erdirme hedefi içerisinde de “herkes için ulusal olarak uygun sosyal koruma sistemleri ve önlemleri uygulamak ve 2030 yılına kadar yoksulları ve savunmasızları önemli ölçüde kapsamak” ifadeleri yer almıştır. Buna ek olarak, ILO sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin neredeyse tamamının doğrudan ya da dolaylı olarak ILO'nun tarihiyle ve İnsana Yakışır İş Gündeminin dört sütunuyla bağlantılı olduğu düşüncesiyle çalışmalarını sürdürmüştür. Bkz. <https://social.desa.un.org/issues/disability/envision-2030/17goals-pwds>; ILO. (2016a), **a.g.e.**, s. 7-8.;

¹³²³ Bu hedefler çerçevesinde pek çok ortak çalışma ve proje yürütülmüş, bunun örneklerinden biri de 2016 yılında başlatılan ILO ve Dünya Bankası'nın ortaklaşa yürüttüğü Evrensel Sosyal Koruma için Küresel Ortaklık olmuştur. Bu girişim, ayrıca OECD, Afrika Birliği, FAO, UNDP-IPC, UNICEF, Avrupa Komisyonu gibi aktörlerin yanı sıra Helpage, Save the Children gibi yapıları da içermiştir. Bkz. <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2016/09/21/world-bank-ilo-announce-new-push-for-universal-social-protection>

Ayrıca 2017 yılında evrensel sosyal koruma konusunda ILO-Dünya Bankası girişimini de dikkate alan, Sürdürülebilir Kalkınma Hedefi 1.3 için çok paydaşlı bir ortaklık daha kurulmuş, ayrıca ILO ilk kez Dünya Bankası tarafından finanse edilen projelerde borçluların çalışma standartlarına ilişkin yükümlülüklerine ilişkin çevresel ve sosyal koruma önlemleri konusunda Banka'ya girdi sağlamıştır. ILO bu süreçte uzmanlık konuları çerçevesinde IMF'ye de destek vermiştir. ILO. (2018a), **a.g.e.**, s. 6.

ele almış,¹³²⁴ Rapor'da ILO'nun tüm girişimlerinin BM 2030 gündeminin ileriye götürülmesi için bir araç olarak tasarlanması üzerinde durulmuştur.¹³²⁵ Yoksulluğu sona erdirmek konusunda ise evrensel sosyal koruma tabanları, kayıtdışı çalışanların sosyal sigorta sistemine içerilmesi konularındaki çabalar, ayrıca çalışan yoksulluğuyla mücadele etmenin bir yolu olarak özellikle toplu pazarlığın zayıf olduğu yerlerde asgari ücret sistemleri konuları ele alınmıştır.¹³²⁶

ILO bu yıllarda bir taraftan BM 2030 gündemi ve diğer yüzüncü yıl girişimleri üzerinde çalışırken, bir yandan da İşin Geleceği girişimine dair ilerlemeler kaydetmiştir. Nitekim bu girişimin ikinci aşaması çerçevesinde 2017 yılında İşin Geleceği Küresel Komisyonu oluşturulmuş,¹³²⁷ bu yıl Komisyon bir başlangıç raporu yayınlamıştır.¹³²⁸ 2017 Genel Direktör Raporu da yeşil girişim konusunu ele almış, Rapor'da sürdürülebilir ekonomiler ve insana yakışır iş konusu değerlendirilmiş, geliştirilecek politika yanıtlarının beceri geliştirme ve sosyal koruma bileşenlerini içermesi gerektiği üzerinde durulmuştur. 2017 Uluslararası Çalışma Konferansı'nda da çevresel sürdürülebilirliğe adil geçişi ILO faaliyetlerinin tüm alanları için kesişen bir konu haline getirecek program ve bütçenin kabul edilmesi talep edilmiştir.¹³²⁹ 2018 yılı Genel

¹³²⁴ Rapor'da BM 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündeminin uygulanmasında ILO'nun ve bileşenlerinin sorumlulukları ve fırsatları incelemiştir. ILO. (2016b), **Report of The Director-General: The End to Poverty Initiative, The ILO and the 2030 Agenda**, International Labour Conference 105th Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(2016-105-IB\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(2016-105-IB).pdf) (Erişim Tarihi: 03.03.2023)., s. iii.

¹³²⁵ ILO. (2016b), **a.g.e.**, s. 2-3.

¹³²⁶ ILO. (2016b), **a.g.e.**, s. 9-10.

¹³²⁷ Komisyonun görevi, 21. yüzyılda sosyal adaletin sağlanması için analitik bir temel sağlayabilecek çalışmanın geleceğinin derinlemesine bir incelemesini üstlenmek olarak tanımlanmıştır. Bağımsız ve tarafsız olacağı belirtilen Komisyon;, başkanlar, ILO Genel Direktörü ve ILO Yönetim Kurulu Memurları da dahil olmak üzere 28 üye ile çalışmıştır. Bkz. https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/newsroom/news/WCMS_570686/lang--en/index.htm;

<https://libguides.ilo.org/c.php?g=657806&p=5050816>

¹³²⁸ ILO. (2017a), **Inception Report for the Global Commission on the Future of Work**, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---cabinet/documents/publication/wcms_591502.pdf (Erişim Tarihi: 04.03.2023).

¹³²⁹ ILO. (2017c), **a.g.e.**, s. iii, 11-14.

Direktör Raporu ise diğer bir yüzüncü yıl girişimi olan kadınlar girişimi'ne odaklanmıştır.¹³³⁰ 2018 yılında ayrıca işin geleceği girişimi çerçevesinde Küresel Komisyon çalışmaları ilerlemeye devam etmiş, komisyon tarafından tematik konulara ilişkin özet notlar yayınlamıştır.¹³³¹ Bu notlarda ele alınan konular işgücü piyasalarında esneklik gibi piyasaya dönük uygulamaların bir ihtiyaç olarak kabul edildiğini, bununla beraber güvenlik, eşitlik ve kapsayıcılık gibi konuların artık daha fazla değerlendirmeye alınmasına dönük bir çaba gösterildiğini yansıtmıştır. 2019 yılında ise Komisyon Daha Parlak Bir Gelecek İçin Çalışmak (*Work for a Brighter Future*) başlığıyla ana konsepti insan merkezli gündem olarak belirlenen nihai raporunu yayınlamıştır. Bu rapor daha sonra ILO'nun 100. Yılı için kabul edeceği Deklarasyon sürecine dayanak oluşturması açısından önemlidir. Bu nedenle Komisyon Raporu üzerinde daha ayrıntılı durmak gerekmektedir.

Daha Parlak Bir Gelecek İçin Çalışmak başlıklı bu Rapor'da, küreselleşmenin fırsatlarını iyi değerlendirmek için çalışan insanlara risklere karşı koruma sağlayan sosyal sözleşmenin yeniden canlandırılması gerektiği belirtilmiş, sosyal diyalogun bu konuda kilit bir rol oynayabileceği vurgulanmıştır. Raporun politika önerileri ise üç eylem ayağına oturtulmuştur.¹³³²

¹³³⁰ Bu raporda; yeni bir bakım ekonomisinin oluşturulması, kadınların kendi zamanları üzerindeki kontrollerinin güçlendirilmesi, çalışmalarına adil değer biçilmesi, kadınların sesinin ve temsiliyetlerinin artırılması, şiddet ve tacizin sona erdirilmesi konuları üzerinde durulmuştur. 2018 Uluslararası Çalışma Konferansı'nda da toplumsal cinsiyet eşitliği konusunun yanı sıra, işyerinde şiddet ve tacize karşı mücadeleye rehberlik edecek uluslararası standartlar müzakere edilmiştir. ILO. (2018b), **Report of The Director-General: The Women at Work Initiative: The Push for Equality**, International Labour Conference 107th Session, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---relconf/documents/meetingdocument/wcms_629239.pdf (Erişim Tarihi: 04.03.2023)., s. 17-21.

¹³³¹ Bu özetler için Bkz. <https://www.ilo.org/global/topics/future-of-work/publications/issue-briefs/lang--en/index.htm>

¹³³² ILO. (2019c), **Work for a Brighter Future, Global Commission on The Future of Work**, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---cabinet/documents/publication/wcms_662410.pdf (Erişim Tarihi: 04.03.2023)., s. 10.

İlk eylem ayağı *insanların yeteneklerine yapılan yatırımın artırılması* olarak belirlenmiştir. Bu çerçevede ilk olarak insanların beceri edinmelerini, yeniden beceri kazanmalarını ve bunları geliştirmelerini sağlayan yaşam boyu öğrenmenin evrensel bir hak olarak sunulması üzerinde durulmuştur. İkinci olarak insanları gelecekteki iş geçişlerinde destekleyecek kurumlara, politikalara ve stratejilere yapılan yatırımların artırılması gerektiği belirtilmiştir. Bu ekseninde okuldan işe geçiş sürecinin desteklenmesi, aktif yaşlanmanın sağlanması, insanlara yaşamları boyunca işgücü piyasası geçişlerinde destek sunulması, aktif işgücü piyasası politikalarının proaktif hale getirilmesi ve kamu istihdam hizmetlerinin genişletilmesi konuları üzerinde durulmuştur. Üçüncü olarak toplumsal cinsiyet eşitliği için dönüştürücü ve ölçülebilir bir gündemin uygulanması, dördüncü olarak ise doğumdan yaşlılığa kadar evrensel sosyal koruma sağlanmasına işaret edilmiştir. Evrensel sosyal koruma konusunda “dayanışma ve risk paylaşımı ilkelerine dayalı, insanların yaşam döngüsü boyunca ihtiyaçlarını destekleyen güçlü ve duyarlı bir sosyal koruma sistemi” gerektiği belirtilmiştir.¹³³³ Bunun ise “ihtiyacı olan herkese temel düzeyde koruma sağlayan ve artan düzeylerde koruma sağlayan katkıya dayalı sosyal sigorta programları ile tamamlanan” bir sosyal koruma tabanı gerektirdiği, bireysel tasarrufların ancak istikrarlı, adil ve yeterli zorunlu sosyal sigorta yardımlarını tamamlamak için gönüllü bir seçenek olabileceği ifade edilmiştir.¹³³⁴ Ayrıca herkes için etkin koruma sağlamak adına yeterli sosyal koruma kapsamının kendi hesabına çalışanlar da dahil olmak üzere tüm çalışma biçimlerindeki çalışanları kapsayacak şekilde genişletilmesi ve sistemlerin gelişen çalışma dünyasına uyarlaması gerektiği üzerinde durulmuştur. Bunun yanı sıra demografik eğilimler, işin örgütlenme biçimindeki değişiklikler, emeklilik yatırımlarının azalan getirileri ve azalan gelir tabanı göz önüne alındığında sosyal koruma sistemlerinin sürdürülebilirliğinin giderek daha acil bir endişe kaynağı olduğu

¹³³³ ILO. (2019c), **a.g.e.**, s. 11-12.

¹³³⁴ ILO. (2019c), **a.g.e.**, s. 35.

dile getirilmiş, bu çerçevede yaşam boyu aktif bir topluma yönelik destek verilmesi üzerinde durulmuştur. Rapor'da ayrıca kamu bütçelerinin zorlandığı zamanlarda bile hükümetlerin sosyal koruma adına mali alanı genişletmek için yolları olduğuna işaret edilerek, kamu harcamalarının yeniden tahsis edilmesi, vergi gelirlerinin artırılması ve sosyal sigorta kapsamının ve katkı payı gelirlerinin genişletilmesi gibi seçeneklere işaret edilmiş, bunun yanı sıra işveren katkılarının önemli olduğu, uluslararası toplumun da sosyal koruma sistemleri konusunda destek vermesi gerektiği ifade edilmiştir.¹³³⁵

Rapordaki ikinci eylem ayağı *çalışma kurumlarına yapılan yatırımların artırılması* olarak belirlenmiştir.¹³³⁶ Yasaları, yönetmelikleri, iş sözleşmelerini, işveren ve işçi örgütlerini, toplu sözleşmeleri ve iş idaresi ve teftiş sistemlerini içeren çalışma kurumlarının iyi tasarlandıklarında ve işlevsel olduklarında, işgücü piyasalarının ve ekonomilerin daha iyi performans göstermesine de yardımcı oldukları, sosyal sözleşmenin yerine getirilmesinin de bunlara bağlı olduğu ifade edilmiştir. Bunların işgücüne özgürlük, saygınlık, ekonomik güvenlik ve fırsat eşitliği sağlamak, sermaye ve işgücü arasındaki doğal asimetriyi gidermek, dengeli ve adil çalışma ilişkileri sağlamak üzere tasarlanmaları gerektiği ifade edilmiştir.¹³³⁷ Bu konuda ilk öneri evrensel iş güvencesinin oluşturulması olarak ifade edilmiştir.¹³³⁸ Evrensel iş güvencesinin; sözleşmeye dayalı düzenlemeleri veya istihdam statüleri ne olursa olsun tüm çalışanların temel işçi haklarını (örgütlenme özgürlüğü ve toplu pazarlık hakkının etkin bir şekilde tanınması ve zorla çalıştırma, çocuk işçiliği ve ayrımcılığa karşı özgürlük), 'yeterli bir yaşam ücretini' (ILO'nun 1919 tarihli anayasasında da yer alan) sağlamasını, çalışma saatlerinin sınırlandırılmasını ve işyerinde güvenlik ve sağlığın korunmasını içerdiği belirtilmiştir. Bu çerçevede raporda, tüm çalışanlara yeterli koruma sağlamak için yeni yollar bulunması gerektiği ifade edilmiş, ayrıca istihdam ilişkisinin işgücü

¹³³⁵ ILO. (2019c), **a.g.e.**, s. 36.

¹³³⁶ ILO. (2019c), **a.g.e.**, s. 12.

¹³³⁷ ILO. (2019c), **a.g.e.**, s. 38.

¹³³⁸ ILO. (2019c), **a.g.e.**, s. 12.

korumasının merkezinde yer almaya devam ettiğine de işaret edilerek, işgücünün korunmasını sağlamak için sorumlulukların gözden geçirilmesi, yasa ve yönetmeliklerin kapsamının uyarlanması gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca evrensel iş güvencesinin, sosyal koruma tabanı ile daha üretken bir işgücünün kilit unsurları olduğuna dikkat çekilmiştir.¹³³⁹ Sunulan bütün çerçeve ekseninde, evrensel iş güvencesi ifadesinin ülkemizde genel olarak keyfi işten çıkarmalara karşı güvence olarak kullanıldığını hatırladığımızda, burada evrensel iş güvencesi ifadesi yerine ‘iş ile ilgili evrensel haklar’ ifadesinin raporun yaklaşımını daha açıklayıcı kılabilceği söylenebilir.

İkinci eylem ayağının diğer önerisi ise çalışma sürelerine ilişkin olmuştur. Bu konuda tarihsel olarak, verimlilikteki artışlarla birlikte azami çalışma saatlerinin sınırlandırılması ve azaltılmasının önemli bir politika hedefi olmaya devam ettiği, bununla birlikte dönüştürücü teknolojilerin ve iş organizasyonundaki değişikliklerin, bu sınırların etkili bir şekilde uygulanmasında yeni zorluklar yarattığı belirtilmiştir.¹³⁴⁰ Bu çerçevede çalışanların, işletmenin ihtiyaçlarını karşılarken çalışma süreleri üzerinde daha fazla özerkliğe ihtiyaç duyduğu, seçenekleri artırmak ve iş ile özel yaşam arasında bir denge sağlamak için teknolojiden yararlanmanın faydalı olabileceği üzerinde durulmuştur.¹³⁴¹ Bununla birlikte esneklik konusuna dair hakim anlayış bu konuda yansımalarını bulmuş, “esneklik ve çalışma programları üzerinde kontrol için gerçek seçenekler yaratmak üzere asgari çalışma süresi garantilerinin yanı sıra, verimliliği artırmaya yönelik tedbirlerle birlikte çalışma süresine azami sınırlar getirmek için sürekli çaba sarf edilmesi gerekeceği” de ifade edilmiştir.¹³⁴² Bu ekseninde “şirketlerin daha fazla esneklik ihtiyacına bağlı olarak”, işçilere zaman konusunda “seçim hakkı tanıyan” çalışma süresi düzenlemeleri oluşturmak için çaba harcanması gerektiği belirtilmiştir. Çalışma süresi düzenlemelerinin şekillendirilmesi için ise sosyal

¹³³⁹ ILO. (2019c), **a.g.e.**, s. 38-39.

¹³⁴⁰ ILO. (2019c), **a.g.e.**, s. 40.

¹³⁴¹ ILO. (2019c), **a.g.e.**, s. 12.

¹³⁴² ILO. (2019c), **a.g.e.**, s. 12-13.

diyaloğun önemli bir araç olduğuna işaret edilmiştir.¹³⁴³ Kanımızca bu ifadeler bir bütün olarak ele alındığında, temel çerçevenin esnekliğin bir ihtiyaç ve zorunluluk olduğu anlayışına dayandığı, bu anlayışın işçilere seçim hakkı tanınabileceğine dair naif bir yaklaşımla pekiştirildiği, ayrıca sosyal diyaloğun esneklik düzenlemelerinde olası sorunların yönetilmesinde bir araç olarak ele alındığı görülmektedir. Ayrıca raporun bu başlıkta verimlilik konusuna da özen gösterilmesi gerektiğine dair hakim anlayıştan uzak kalamaması, çalışma süreleri konusunda hükümetlerin, işverenlerin ve işçilerin, özellikle gelişmekte olan ülkelerde verimlilik artışını desteklemeleri gerekeceğine işaret etmesi de dikkat çekicidir. Zira raporda böylelikle işçilerin gelirlerini koruyabilecekleri veya artıracabilecekleri iddia edilmiştir.¹³⁴⁴ Kanımızca bütün bu vurgular bir taraftan esneklik ve koruma arasında denge kurulabileceğine dair anlayışın işgücü piyasası politikaları açısından itiraz edilemeyecek bir konuma yerleştirilmesine, bir taraftan da işverenlerin koruma politikaları konusunda ikna edilebilmesine dair çabaları yansıtmıştır.

Raporda ikinci eylem ayağının üçüncü önerisi olarak, sosyal diyalog yoluyla işçi ve işverenlerin toplu temsilinin sağlanması üzerinde durulmuş, bu başlıkta tüm işçi ve işverenlerin örgütlenme özgürlüğünden ve toplu pazarlık hakkından yararlanması ve devletin bu hakların garantörü olması gerektiği vurgulanmıştır. Dördüncü öneri olarak ise insana yakışır iş için teknolojiden yararlanma ve teknolojiyi yönetme başlığı ele alınmıştır.¹³⁴⁵

Raporun üçüncü eylem ayağı ise *insana yakışır ve sürdürülebilir işlere yatırımın artırılması* olarak belirlenmiştir. Bu eylem ayağında ilk olarak insana yakışır ve sürdürülebilir iş için kilit alanlardaki yatırımların teşvik edilmesi önerilmiştir.¹³⁴⁶ Bu çerçevede özel sektörün insana yakışır iş ve sürdürülebilir işlerin tam anlamıyla hayata

¹³⁴³ ILO. (2019c), **a.g.e.**, s. 40.

¹³⁴⁴ ILO. (2019c), **a.g.e.**, s. 40.

¹³⁴⁵ ILO. (2019c), **a.g.e.**, s. 12-13.

¹³⁴⁶ ILO. (2019c), **a.g.e.**, s. 13.

geçirilmesinde kritik bir role sahip olduğu iddia edilmiş, dolayısıyla piyasa temelli teşviklerin geliştirilmesine güçlü bir ihtiyaç olduğu vurgulanmıştır. Kurumsal yönetim ve davranış alanında paydaş temsilini genişleterek şirketlerin daha geniş sosyal ve toplumsal çıkarlara karşı daha sorumlu hale getirilebileceği ileri sürülmüştür.¹³⁴⁷ İkinci öneri olarak ise uzun vadeli yatırım yaklaşımları için iş teşvik yapılarının yeniden şekillendirilmesi ve insani kalkınma ve refahın tamamlayıcı göstergelerinin araştırılması üzerinde durulmuştur.¹³⁴⁸ Bu konuda adil mali politikaların etkin bir şekilde uygulanmasının, insana yakışır ve sürdürülebilir işlere yönelik yatırımların finansmanı için kilit önem taşıdığı belirtilmiş, vergi sistemlerinin hakkaniyetli olması gerektiğine dikkat çekilmiş, vergi kaçakçılığıyla mücadele ve şeffaflığın artırılması amacıyla uluslararası işbirliğini güçlendirmek gerektiği ifade edilmiştir. Bunun yanı sıra ekonomik ve sosyal ilerlemenin yalnızca geleneksel gayri safi yurtiçi hasıla temelinde ölçülmesinin sınırları olduğu belirtilerek, ücretsiz işler (ev işleri gibi) gibi bazı ekonomik faaliyetin dışsallıklarını yakalayan, ayrıca ekonomik büyümenin dağılımsal ve hakkaniyet boyutlarını ölçmek için hane halkı gelir artışı ile eğitim, sağlık hizmetleri ve konuta erişimi içerecek göstergeler geliştirilmesine işaret edilmiştir.¹³⁴⁹

Yukarıda özetlediğimiz eylem ayaklarının yanı sıra Rapor'da, ILO'nun görev alanının evrenselliğine özel önem verilmesi gerekliliği üzerinde durulmuş, kayıt dışı ekonomide çalışanlar başta olmak üzere sosyal adalet ve insana yakışır işlerden dışlanmış olanları da kapsayacak şekilde genişletilmesi ve özellikle platform ekonomisinde çalışma olgusunun ele alınması gerekliliğine işaret edilmiştir. Bütün bu çerçevede evrensel iş güvencesinin bu zorlukların üstesinden gelmek için uygun bir araç

¹³⁴⁷ ILO. (2019c), **a.g.e.**, s. 49.

¹³⁴⁸ ILO. (2019c), **a.g.e.**, s. 13.

¹³⁴⁹ ILO. (2019c), **a.g.e.**, s. 49-50.

olarak görüldüğü vurgulanmış ve ILO'nun bunun uygulanmasına acil önem vermesi tavsiye edilmiştir.¹³⁵⁰

Görüldüğü üzere İşin Geleceği Küresel Komisyonu'nun nihai raporu, ILO'nun 'denge' yaklaşımını yansıtmıştır. Bununla birlikte dar sosyal politika kavrayışını yeni gereklilikler doğrultusunda genişletmek gerektiği vurgusunu öne çıkarmış, ele aldığı konulara daha geniş bir yaklaşımdan bakmaya çalışmıştır. Ancak ILO yapısından bağımsız bir komisyonca hazırlanmış olan bu Rapor, kuruluş içerisinde bu konuların gündeme gelmesine ve tartışılmasına vesile olsa da, esasen ILO'nun somut politika çıktısı niteliği taşımamıştır. Dolayısıyla bu raporun önerilerinin ILO'da nasıl somutlandığına daha yakından bakmak anlamlı olacaktır.

Öncelikle İşin Geleceği Küresel Komisyonu Raporu, Ryder tarafından 2019 yılı Çalışma Konferansı'na Genel Direktör raporu olarak sunulmuştur. Bu, bir anlamda Ofis'in Rapor'un önerilerini kendi görüşü olarak ele aldığını göstermiştir. Bununla birlikte bu Rapor çerçevesinde oluşturulan Deklarasyon taslağı üzerindeki tartışmalar, sonrasında Konferans'ta onaylanan İşin Geleceği İçin ILO Yüzüncü Yıl Deklarasyonu'nun içeriği,¹³⁵¹ bu Deklarasyon'un ILO merkezince nasıl karşılandığı gibi hususların bütünü, ortaya farklı bir durum çıkarmıştır.

İlk olarak bütün bu sürecin sonunda ortaya çıkan Deklarasyon'un hem ILO merkezi hem de küresel yönetim düzlemindeki diğer aktörler nezdinde memnuniyetle karşılanmış olduğunu belirtmek gerekmektedir. Nitekim ILO, Deklarasyon'un, 100 yıl önce ILO'ya verilen sosyal adalet görevinin ve sosyal diyalog ile uluslararası çalışma standartlarının kritik rolünün güçlü bir şekilde yeniden teyit edilmesini yansıttığı ifade

¹³⁵⁰ ILO. (2019c), **a.g.e.**, s. 114.

¹³⁵¹ Deklarasyon için bkz. ILO. (2019d), **ILO Centenary Declaration for the Future of Work**, International Labour Conference 108th Session, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---relconf/documents/meetingdocument/wcms_711674.pdf (Erişim Tarihi: 04.03.2023).

etmiştir.¹³⁵² Ryder da Deklarasyon'un kabulünün ardından "Bugün benimsediğimiz şey, bizi bu kuruluşun geleceğine götürecek bir yol haritası, bir pusuladır, çünkü çalışmanın geleceği kuruluşumuzun geleceğidir"¹³⁵³ BM Genel Sekreteri António Guterres de Deklarasyon'un "dünyanın dört bir yanındaki insanlar için daha parlak bir geleceğe kapı açmak için tarihi bir fırsatı işaret ettiğini"¹³⁵⁴ söylemiştir.¹³⁵⁴ Nitekim Deklarasyon Eylül 2019'da BM Genel Kurulu tarafından kabul edilen bir kararla da memnuniyetle karşılanmış,¹³⁵⁵ ayrıca G20 ve Avrupa Birliği Konseyi de dahil olmak üzere diğer uluslararası kuruluşlardan da destek almıştır.¹³⁵⁶ Deklarasyon'un böylesi geniş bir destek görmesi ise aslında ortaya çıkan belgenin, İşin Geleceği Küresel Komisyonu Raporu'ndan ilk bakışta çok küçük gibi görünen ama esasında büyük önem taşıyan farklılıklarla sonuçlanmasının bir ürünü olmuştur. Bunu netleştirmek için Deklarasyon'u ve onun kabul sürecini incelemek gerekmektedir.

Öncelikle İşin Geleceği İçin ILO Yüzüncü Yıl Deklarasyonu'nun içeriğinin İşin Geleceği Komisyonu Raporu'nun üç kritik alanını takip ettiği görülebilmektedir. Bunlar değişen iş dünyasından faydalanabilmeleri için insanların kapasitelerine yatırım yapmak, tüm çalışanlara yeterli koruma sağlamak için çalışma kurumlarına yatırım yapmak ve kapsayıcı ve sürdürülebilir ekonomik büyümeyi, tam ve üretken istihdamı ve herkes için insana yakışır işi teşvik etmektir. Deklarasyon'da, ilk etapta kulağa hoş gelen pek çok ifade yer almıştır. Örneğin, ekonomik, sosyal ve çevresel boyutlarıyla

¹³⁵² Bkz. https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/newsroom/news/WCMS_712047/lang-en/index.htm

¹³⁵³ Bkz. <https://libguides.ilo.org/c.php?g=657806&p=5050816>

¹³⁵⁴ Bkz. <https://libguides.ilo.org/c.php?g=657806&p=5050816>

¹³⁵⁵ ILO. (2020b), **The ILO's Strategic Plan for 2022–25, Governing Body 340th Session**, October–November 2020, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---relconf/documents/meetingdocument/wcms_757564.pdf (Erişim Tarihi: 04.03.2023)., s. 6.

¹³⁵⁶ ILO. (2021e), **Report of The Director-General: Decent Work Results-ILO Programme Implementation 2018-19**, International Labour Conference 109th Session, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---relconf/documents/meetingdocument/wcms_776811.pdf (Erişim Tarihi: 04.03.2023)., s. 5.

sürdürülebilir kalkınmaya katkıda bulunan bir çalışma geleceğine adil bir geçişin sağlanması; herkes için faydaların adil bir şekilde paylaşılmasını sağlayan insana yakışır iş ve sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilmesi için sosyal diyalog da dahil olmak üzere teknolojik ilerleme ve verimlilik artışının tüm potansiyelinden yararlanılması; herkes için tam, üretken ve özgürce seçilmiş istihdam ve insana yakışır iş fırsatları yaratmayı amaçlayan etkili politikalar geliştirilmesi; örgütlenme özgürlüğüne ve toplu pazarlık hakkının etkin bir şekilde tanınmasına odaklanarak, kapsayıcı ve sürdürülebilir büyümenin elde edilmesi için kilit bir unsur olarak işçi haklarının teşvik edilmesi; fırsatlarda ve muamelede toplumsal cinsiyet eşitliğinin etkin bir şekilde gerçekleştirilmesi; kapsamlı ve sürdürülebilir sosyal korumaya evrensel erişim, bunlardan bazılarıdır.¹³⁵⁷ Ancak daha ayrıntılı olarak bakıldığında Deklarasyon'un, Komisyon raporundaki ve sonrasında bu rapordan yola çıkılarak hazırlanan Deklarasyon taslağındaki pek çok ifadeyi içermediği ya da bazı ifadelerin değiştirilerek kullanıldığı görülmektedir. Zira Silva'nın işaret ettiği gibi, nihai metin aslında işçi tarafının taleplerini büyük oranda yansıtmamıştır.¹³⁵⁸

Örneğin Deklarasyon taslağında 1. Bölüm B maddesinde önerilen “Herkes için tam istihdam ve insana yakışır iş ile daha adil, kapsayıcı ve daha güvenli bir iş geleceğini şekillendirmek için tüm fırsatları değerlendirmek üzere acilen harekete geçmek zorunludur.”¹³⁵⁹ cümlesindeki tartışmalar oldukça ilgi çekici olmuştur. İşçi tarafı bu cümlede “...tüm fırsatları değerlendirmek ve *tüm riskleri ele almak* üzere acilen harekete geçmek zorunludur” biçiminde bir ekleme yapılmasını talep ederken işveren tarafı taslağıdaki “*daha*” ifadelerinin çıkarılmasını ve “*tam istihdam*” kavramı yerine

¹³⁵⁷ ILO. (2019d), **a.g.e.**

¹³⁵⁸ Silva, V. (2022), “The ILO and the Future of Work: The Politics of Global Labour Policy”, **Global Social Policy**, 22(2): 341-358., s. 350-351.

¹³⁵⁹ ILO. (2019f), **ILO Centenary Outcome Document**, International Labour Conference 108th Session, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/--ed_norm/--relconf/documents/meetingdocument/wcms_700622.pdf (Erişim Tarihi: 04.03.2023), s. 6.

“tam ve üretken istihdam” kavramının kullanılmasını istemiştir. İşçi tarafı bunun üzerine “Tam, üretken, özgürce seçilmiş istihdam ve herkes için insana yakışır iş ile daha adil, kapsayıcı ve daha güvenli bir çalışma geleceği şekillendirmek için tüm fırsatları değerlendirmek için acilen hareket etmek zorunludur” cümlesini önermiştir. ABD hükümet temsilcisi ise işçi grubu tarafından sunulan ilk değişikliğin amacını kabul etse de potansiyel risklerin tamamını ele almanın mümkün olmadığını belirtmiş, işveren grubu tarafından sunulan değişikliği ve işçi grubu tarafından sunulan ikinci değişikliği desteklemiştir. Yapılan ek ve başka tartışmalar neticesinde cümle “Herkes için tam, üretken ve özgürce seçilmiş istihdam ve insana yakışır iş ile adil, kapsayıcı ve güvenli bir iş geleceğini şekillendirmek için fırsatları yakalamak ve zorlukları ele almak üzere acilen harekete geçmek zorunludur” olarak kabul edilmiştir.¹³⁶⁰ Özetle işçi tarafının önerdiği “özgürce seçilmiş istihdam” ifadesi cümleye eklense de, işveren ve bazı hükümetleri “daha adil, kapsayıcı ve daha güvenli” bir iş geleceği ve “tüm riskleri ele almak” gibi taahhütlerden kaçındığı bir anlayış, nihai cümlede somutlaşmıştır.

Bir başka ilgi çekici örnek taslağın 3. Bölüm A maddesi ii bendinde yer alan “evrensel, kapsamlı ve sürdürülebilir sosyal koruma” ifadesinde¹³⁶¹ de görülmüştür. ABD ve Kanada hükümet temsilcileri bu ifade yerine “kapsamlı ve sürdürülebilir sosyal korumaya evrensel erişim” ifadesini önermiş, yapılan müzakereler neticesinde de bu öneri kabul edilmiştir.¹³⁶² Sonuçta ise onaylanan aslında ‘evrensel sosyal koruma’ değil, zaman ve mekana göre değişebilirlik gösterebilecek, görelilik ile kapsamlılık sunabilecek, mali sürdürülebilirlik gereklerince sınırlandırılabilir bir sosyal korumaya erişim anlayışı olmuştur. Dolayısıyla her ne kadar daha adil küreselleşmenin

¹³⁶⁰ ILO. (2019e), **Report of the Committee of the Whole: Summary of Proceedings**, International Labour Conference 108th Session, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---relconf/documents/meetingdocument/wcms_711582.pdf (Erişim Tarihi: 04.03.2023), s. 38-41.

¹³⁶¹ ILO. (2019f), **a.g.e.**, s. 7.

¹³⁶² ILO. (2019e), **a.g.e.**, s. 128-129.

mümkün olduğundan ve esneklik gibi piyasa uygulamalarının daha fazla sosyal koruma dengeleneceğinden söz edilse de, işveren ve bazı hükümetlerin ‘evrensel sosyal korumadan’ uzak durma halinin devam ettiği görülmüştür.

Taslağın 3. Bölüm B maddesindeki ifadeler üzerinde yaşanan tartışmalar ve ortaya çıkan sonuç da oldukça dikkat çekici olmuştur. Taslaktaki madde şöyledir:

“...İstihdam statülerine veya sözleşmeye dayalı düzenlemelerine bakılmaksızın tüm çalışanlara şunlar garanti edilmelidir: (i) temel haklarına saygı; (ii) yeterli bir geçim ücreti; (iii) azami çalışma saatlerine sınırlama; (iv) işyerinde güvenlik ve sağlık; (v) mahremiyet ve kişisel verilerin korunması; ve (vi) çalışma süreleri üzerinde daha fazla etkiye sahip olarak, işletme ihtiyaçlarına saygı gösterecek ve üretken verimliliği ve ortak faydaları teşvik edecek şekilde daha iyi bir iş-yaşam dengesi elde etme kapsamı.”¹³⁶³

Burada hem işveren tarafı hem de ABD ve Kanada hükümet temsilcileri “*garanti edilmelidir*” ifadesine karşı çıkmıştır. İşçi tarafı yeni ve gelişmekte olan ya da standart dışı çalışma biçimlerinde korunamayan milyonlarca işçi için bir fark yaratabileceğinden, Deklarasyon’un iddialı olması gerektiğini savunarak, “*evrensel işçi koruma tabanı*” fikrini önermiş, ancak bu öneri kabul görmemiştir.¹³⁶⁴ Sonuçta ortaya çıkan metin şöyle olmuştur:

“...Tüm işçiler, İnsana Yakışır İş Gündemi uyarınca, aşağıdaki hususları dikkate alarak yeterli korumadan yararlanmalıdır: (i) temel haklarına saygı; (ii) yasal veya müzakere edilmiş yeterli bir asgari ücret; (iii) çalışma süresine ilişkin azami sınırlar ve (iv) işyerinde güvenlik ve sağlık.”¹³⁶⁵

Görüldüğü üzere nihai metinde “*garanti edilmelidir*” ifadesi çıkarılmış, ayrıca ILO’nun 1919 Anayasasında dahi olan “yeterli bir geçim ücreti” yerine “yasal veya müzakere edilmiş bir asgari ücret” ifadesi gelmiş, çalışma sürelerine ilişkin altıncı bent de metinden çıkarılmıştır. Bütün bunlar işverenlerin ve bazı hükümet temsilcilerinin

¹³⁶³ ILO. (2019f), **a.g.e.**, s. 7.

¹³⁶⁴ ILO. (2019e), **a.g.e.**, s. 132-135.

¹³⁶⁵ ILO. (2019d), **a.g.e.**, s. 7.

sosyal politikayı garanti etmekten geri durduğunu, çalışma saatleri gibi işgücü politikalarında düzenleyici ve korumacı önlemlere dair sınırlarını korumaya devam ettiklerini açık biçimde göstermiştir. Bunların yanı sıra taslağa ilişkin tartışmalarda yaşam boyu öğrenme, eğitim gibi başlıklara bir karşı çıkış olmamıştır. Bu durum ise Silva'nın işaret ettiği gibi “uyarlanabilir bir işgücünü teşvik etme” çabalarıyla uyumu yansıtmıştır.¹³⁶⁶ Dolayısıyla Deklarasyon'un kabul edilme süreci, bu dönemde her ne kadar 'denge' vurguları yapılsa da, gerçekte esneklikte ısrar sürdürülürken, işgücünü verimli ve rekabet edebilir kılacak düzenlemelere alan açılırken, sosyal korumanın sınırlı tutulduğu bir dengesizliğin somutlaştığına işaret etmiştir.

Neticede “kimseyi geride bırakmayan sürdürülebilir kalkınma”yı¹³⁶⁷ sağlama iddiasıyla kaleme alınan Deklarasyon'a ilişkin bu süreç, esasen hükümet ve işveren taraflarının, işçi sınıfının taleplerini, daha bu taleplerin ifade edildiği düzeyden başlamak üzere sınırlandırma anlayışını göstermiştir. Nitekim Silva da Deklarasyon'un iş dünyası yanlısı bir metin olduğuna dair yorumlara dikkat çekerek,¹³⁶⁸ metnin “hükümetlerin, işçiler ve işverenler arasındaki gerilimi işverenler lehine çözdüğü”ne işaret etmiştir.¹³⁶⁹ Dahası, ilk planda İşin Geleceği Komisyonu Raporu'nu benimsediği düşünülen ILO merkezinin, Deklarasyon taslağının tartışma ve onaylanma aşamalarında aynı rapordaki önemli ifadeleri geriletken ve adil küreselleşme çağrılarına karşın sosyal adalete yönelen pek çok konuda ayak direme halinin sürdüğünü gösteren sonuçları yadsıyarak, nihai metni bir dönüm noktası olarak nitelendirmesi de dikkat çekici olmuştur. Kanımızca bu durum, ILO'nun rekabetçi kapitalist piyasaların ilerletilmesi hedefine odaklanan küresel yönetim düzleminde uyumlu ve aktif bir bileşen olma çabalarının, neticede kapitalist piyasaların ilerletilmesi hedefinin sosyal adalet hedefine göre öncelendiği bir çerçeveye sonuçlandığını ortaya koymuştur.

¹³⁶⁶ Silva, V. (2022), **a.g.e.**, s. 351.

¹³⁶⁷ Bkz. Madde 1./B. ILO. (2019d), **a.g.e.**

¹³⁶⁸ Silva, V. (2022), **a.g.e.**, s. 353.

¹³⁶⁹ Silva, V. (2022), **a.g.e.**, s. 341.

Görüldüğü üzere 2008 krizinden bu yana ele aldığımız süreç içerisinde hem ILO'nun söylem ve politikalarının diğer uluslararası kuruluşlarla yakınlaşmış olması, hem de bu kuruluşların birbiri ardına eklenen krizleri aşmak için daha fazla insan odaklı söylemlere ve sosyal politika uygulamalarına gereksinim duyması, ILO'nun küresel kapitalist yönetim sistemdeki işlevsel yerini belirginleştirmiştir. Zira bu süreçte ILO, küreselleşmenin herkese fayda sağlayabileceği koşulların oluşturulabileceği iddialarını öne çıkarsa da, Selwyn'in işaret ettiği gibi, her şeyden önce işverenlerin ve hükümetlerin sağduyusuna hitap etmeye yönelmiştir.¹³⁷⁰ ILO'nun denge politikaları olarak ortaya koyduğu yaklaşımın esasen ibreyi piyasacılığa daha fazla bükmesi, ayrıca savunduğu sosyal politika önerilerini, bu politikaların uyumu tesis edeceği, verimliliği ve serbest piyasaların işlerliğini artıracığı vurguları ile gerekçelendirmesi de bu durumun dikkat çeken yansımaları olmuştur. Benzer bir çerçeve sosyal diyalog kavramının öne çıkarılmasında da görülmüştür. Nitekim ele aldığımız dönem boyunca sosyal diyalog sadece ILO'da değil, hatırlanacağı üzere OECD'de de vurgulanmıştır. Başından beri sahip olduğu üçlü yapı gereğince ILO'nun sosyal diyalog çağrıları doğal karşılanabilse de, daha önce de üzerinde durduğumuz gibi, toplu pazarlık kavramı yerine sosyal diyalog ifadesinin tercih edilmesinin bazı neden ve sonuçları vardır. Zira toplu pazarlık, örgütlü ve kolektif yapıları vurgularken, sosyal diyalog bu vurguyu arka plana itmektedir. Örneğin Selwyn, "sömürü ve sınıf mücadelesi kavramlarıyla angaje olmayı reddetmeye yönelik bu kavramın işçi mücadelelerini gayrimeşrulaştırmak isteyen hükümetlerin ve firmaların elinde ideolojik bir araca dönüşebilme tehlikesine" işaret etmiş, ILO'nun da bu konumlanışıyla, emeğin devletlere ve sermayeye tabi kılınmasını ideolojik olarak kabul ettiğini, işçilerin koşullarını iyileştirebilecek ve daha demokratik toplumların olanaklarını arttırabilecek etkili araçları entelektüel olarak

¹³⁷⁰ Selwyn, B. (2015), *a.g.e.*, s. 196.

reddederek, bunları devre dışı bırakmaya olanak sağladığını iddia etmiştir.¹³⁷¹ Nitekim sorunların giderek arttığı bir kriz döneminde bile ibrenin piyasa odaklılığı gösterdiği bir ortamda öne çıkarılan sosyal diyalog vurguları, bu yaklaşım ve politikaları meşrulaştırmak ve bir tür uyum sağlama yöntemi olarak kullanmak için önemli bir araç haline gelmiştir.

Gelinen noktada kapitalizmin sürdürülebilirliğinin ve yönetilebilirliğinin ciddi tehdit altında olduğu şartlarda dahi, onaya ve bağlayıcılığa tabi olmayan, üye devletlerin sembolik ve siyasi taaahütlerini içeren bir Deklarasyon için bile, işverenlerin ve bazı ülkelerin, bırakalım emekçileri ve insanları koruyan düzenlemeleri, bir denge durumuna bile erişemeyen politikaları reddetmeye devam etmesi, hatta ILO'nun da ortaya çıkan bu sonuçtan memnuniyet duyması, sosyal politika anlayış ve pratiklerinin alacağı yön açısından kritik bir duruma işaret etmektedir. Bunun yanı sıra eğer vurgulandığı gibi ortaya çıkan bu çerçeveye ILO için “gelecekte nereye gitmek gerektiğini” gösteriyorsa,¹³⁷² örgütün küresel yönetim düzleminde yapacağı girdilerin eşitlik ve sosyal adalet odağında bir ilerlemeye işaret etmesinin çok gerçekçi olmadığı söylenebilir. Bu nedenlerle İşin Geleceği için ILO Yüzüncü Yıl Deklarasyonu'nun kabulünden çok uzun olmayan bir süre içerisinde dünyayı bütünüyle sarsan ve ‘işin geleceğini’ de ciddi biçimde etkileyen pandemi sürecinde bu eğilimlerde bir farklılaşma olup olmadığına bakmak, geleceğe dair eğilimleri anlamak açısından çok daha önemli hale gelmektedir.

4.5. COVID-19 PANDEMİSİNDEN GÜNÜMÜZE

Pandeminin ilanının hemen ardından ILO, üye devletler tarafından pandemi çerçevesinde alınan önlemleri belirlemeye çalışmış, örneğin ILO Monitor isimli

¹³⁷¹ Selwyn, B. (2015), **a.g.e.**, s. 197.

¹³⁷²

Bkz.

https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/newsroom/news/WCMS_712047/lang--en/index.htm

araştırma serisini başlatmış, Covid-19 bilgi merkezi kurmuş,¹³⁷³ bu başlıkta politika özetleri yayınlanmıştır.¹³⁷⁴ Ayrıca bu dönemde BM sisteminin ortak çabalarının ön saflarında yer almaya çalışmış, örneğin Covid-19'a acil sosyo-ekonomik müdahale için BM çerçevesinin tasarımı, geliştirilmesi ve faaliyete geçirilmesi ile Covid-19 ve sonrasında kalkınma finansmanına ilişkin politikalar geliştirilmesi gibi süreçlere katkı koymuştur. G20 de dahil olmak üzere bölgesel ve küresel düzeylerde Covid-19 hakkındaki uluslararası tartışmalara da katılım sağlamıştır.¹³⁷⁵

Pandemi kısıtlamaları sebebiyle salgının başlangıcından sonra ilk kez gerçekleştirilebilen 2020 Ekim-Kasım Yönetim Kurulu toplantısına sunulan ILO'nun 2022-25 stratejik planını içeren raporda, Covid-19 krizinin daha önce görülmemiş boyutlarda ekonomik ve sosyal bir kriz yarattığı, bu çerçevede gelecek yıllar için ILO'nun çalışma dünyasının Covid-19 salgınının dramatik etkisinden kurtulmaya ve onu yeniden inşa etmeye yönelik bilinçli bir strateji izlemesinin kaçınılmaz görüldüğü belirtilmiştir.¹³⁷⁶ Bununla birlikte krizin bu ilk zamanlarındaki söylem ve öneriler pandemi öncesinde hali hazırda başlatılmış olan BM 2030 gündemi ve 100. Yıl Deklarasyonu'na dayanarak şekillendirilmiştir.¹³⁷⁷ ILO'nun 2022-25 planı da 100. Yıl Deklarasyonu'ndaki üç eylem alanı etrafında kurgulanmıştır.¹³⁷⁸

¹³⁷³ Bkz. https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/newsroom/news/WCMS_761190/lang-en/index.htm?ssSourceSiteId=gb

¹³⁷⁴ ILO. (2021f), **Report of The Director-General: Work in the Time of COVID**, International Labour Conference 109th Session, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---relconf/documents/meetingdocument/wcms_793265.pdf (Erişim Tarihi: 04.03.2023)., s. 26.

¹³⁷⁵ ILO. (2021f), **a.g.e.**, s. 26.

¹³⁷⁶ ILO. (2020b), **a.g.e.**, s. 5-6.

¹³⁷⁷ Nitekim bu Yönetim Kurulu toplantısındaki konuşmasında Ryder, ILO'nun sorumluluğunu "insan merkezli bir toparlanmayı teşvik etmek ve BM 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemini hayata geçirme görevine 100. Yıl Deklarasyonu'nun paha biçilmez değerini, eldeki tüm yöntemler aracılığıyla taşımak" biçiminde özetlemiştir. Ryder, G. (2020), Opening Remarks by the Director-General 340th Session of the ILO Governing Body, 2 November 2020, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@ed_norm/@relconf/documents/meetingdocument/wcms_759956.pdf (05.03.2023)., s. 2.

Pandeminin ilk yılında ILO, tedbirlerde en öncelikli kesimler olarak kayıt dışı ekonomide çalışanlar, genç işçiler, yaşlı işçiler, mülteciler ve göçmen işçiler, mikro girişimciler ve serbest meslek sahipleri gibi gruplara özel dikkat gösterilmesi gerektiğine işaret etmiştir.¹³⁷⁹ Politikaların şu hususları dikkate alması gerektiğini vurgulamıştır: Hükümetlerin, işletmelere ve çalışanlara verilen desteği dengeleyerek krizin insani boyutunun doğru bir şekilde ele alınması, acil eylem ihtiyacının normatif çerçevenin bir kenara bırakılmasına neden olmaması, sosyal diyalogun kriz süresince politika oluşturmanın merkezinde yer alması, uluslararası kuruluşların mali ve diğer desteklerin sağlanmasında kilit rol oynaması ve tutarlı mesajlar iletmesi, gelişmiş ekonomilerin kendi başlarına toparlanmayı başaramayan ülkelere yardımcı olması.¹³⁸⁰

Ayrıca ILO pandemiyin başından itibaren politika önerilerini dört sütun etrafında şekillendirmiş, uluslararası çalışma standartlarının ise bu sütunların dayandığı kaideyi oluşturduğunu vurgulamıştır.¹³⁸¹ Buna göre ilk sütun *ekonominin ve istihdamın canlandırılması* olarak belirlenmiştir. Burada sağlık sektörü de dahil olmak üzere belirli sektörlerle kredi ve mali destek sunulması, aktif maliye politikası, destekleyici para politikası konuları ele alınmıştır. Bu çerçevede sağlık sektörünü güçlendirmek için acil teşvik paketlerine ihtiyaç duyulduğu belirtilmiş, işletmeler için mali yardım ve çalışanlar için gelir desteği sağlanması yoluyla ekonomi ve işgücü piyasaları üzerindeki etkilerin hafifletilmesi, istihdam ve sosyal korumaya yönelik desteğin teşvik paketlerinin temel unsurlarından biri olması gerektiği vurgulanmıştır. İkinci olarak virüs kontrol altına alındıktan ve normal faaliyetler başladıktan sonra, işlerin ve gelirlerin orta

ILO'nun 2022-25 stratejik planında da, planın genel amacının, insan merkezli bir iyileşme için 100. Yıl Deklarasyonu'nun hükümlerini uygulamak olduğu vurgulanmıştır. ILO. (2020b), **a.g.e.**, s. 8.

¹³⁷⁸ ILO. (2020b), **a.g.e.** s. 8.; Ayrıca bkz. Ryder, G. (2020), **a.g.e.**, s. 2.

¹³⁷⁹ ILO. (2020a), **A Policy Framework for Tackling the Economic and Social Impact of the COVID-19 Crisis**, Policy Brief, May 2020, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/briefingnote/wcms_745337.pdf (Erişim Tarihi: 04.03.2023)., s. 3.

¹³⁸⁰ ILO. (2020a), **a.g.e.**, s. 2.

¹³⁸¹ ILO. (2020a), **a.g.e.**, s. 3-4.

ve uzun vadede toparlanması için talep odaklı bir istihdam stratejisi gerekeceği belirtilmiş, bu çerçevede kritik sektörlerde istihdam yaratılması, uygun iş ortamını yeniden tesis edilmesi, verimliliğin canlandırılması, ekonominin çeşitlendirilmesi, yapısal dönüşümün teşvik edilmesi, teknolojik ilerlemelerden en iyi şekilde yararlanılması konularına dikkat çekilmiştir. Ayrıca bu sütun altında mali ve parasal politikaların zamanında ve koordineli bir şekilde uygulanmasının önemi üzerinde de durulmuş, bu politikaların istihdamı ve sosyal korumayı desteklemesi gerektiği belirtilmiştir.¹³⁸² Maliye politikaları konusunda otomatik dengeleyicilere de işaret edilerek, artan oranlı vergilendirme ve işsizlik yardımlarına işaret edilmiş, ayrıca borçların hafifletilmesi ve borç ödemelerinin geçici olarak askıya alınması, kamu istihdam programlarına yatırım yapılması, teşvik paketlerinin orta vadede de sürmesi gereklilikleri gibi konular üzerinde durulmuştur.¹³⁸³

İkinci sütun *işletmelerin, işlerin ve gelirlerin desteklenmesi* olarak belirlenmiş, bu sütunda işletmeler için mali/vergi ve diğer yardımların sağlanması, istihdamı koruma önlemlerinin uygulanması, herkes için sosyal korumanın yaygınlaştırılması başlıkları ele alınmıştır. İşletmeleri desteklemeye yönelik tedbirler konusunda, kayıt dışı sektördeki mikro ve küçük işletmelere yardımcı olacak tedbirlerle birlikte yürütülmesi, yeni işletmelerin kurulması ve mevcut işletmelerin pandemi çerçevesinde iş modellerini değiştirmelerinin kolaylaştırılması üzerinde durulmuştur.¹³⁸⁴ İstihdamı koruma tedbirleri çerçevesinde iş paylaşımı ve daha kısa çalışma haftaları, ücret sübvansiyonları, vergi ödemelerinin ve sosyal güvenlik katkılarının geçici olarak askıya alınması gibi önlemler ele alınmıştır. Bunların yanı sıra istihdamı koruma tedbirlerinin çalışanlar için yeni eğitim fırsatlarının sağlanmasıyla ilişkilendirilebileceği belirtilmiş, böylece işçilerin daha uyumlu olacağı ve normal faaliyetler yeniden başladığında farklı işlere hızla geçiş

¹³⁸² ILO. (2020a), **a.g.e.**, s. 5.

¹³⁸³ ILO. (2020a), **a.g.e.**, s. 6.

¹³⁸⁴ ILO. (2020a), **a.g.e.**, s. 8.

yapabilecekleri iddia edilmiştir. Finansmanda sıkıntı yaşayabilecek gelişmekte olan ülkeler ve kırılgan ülkeler için ise istihdamı koruma önlemlerine bir alternatif olarak özellikle kamu istihdam programları aracılığıyla geçici iş fırsatlarının sağlanması önerilmiştir.¹³⁸⁵ Sosyal korumanın herkese yaygınlaştırılması başlığında da sosyal koruma tabanları da dahil olmak üzere, insanların ihtiyaçlarını karşılayan kapsamlı ve yeterli yardımlar sağlayan sosyal koruma sistemlerine evrensel erişimin sağlanması vurgulanmıştır. Bu programlarda şeffaflık, hesap verebilirlik, sürdürülebilirlik ve adil finansmanın önemine dikkat çekilmiş, ayrıca krizin çok sayıda ülkede sosyal korumayı daha önce kapsam dışı bırakılan gruplara geçici olarak genişletmeye dönük reformları hızlandırmış olsa da, bu önlemlerin toparlanma başladıktan sonra uluslararası sosyal güvenlik standartlarına uygun, sürdürülebilir sosyal koruma mekanizmalarına dönüştürülmesi gerekeceği ifade edilmiştir.¹³⁸⁶

Pandemiye dair politika önerilerinde üçüncü sütun *işyerinde çalışanların korunması* olarak belirlenmiş, bu sütunda iş sağlığı ve güvenliği önlemlerinin güçlendirilmesi, çalışma düzenlemelerinin uyarlanması, ayrımcılık ve dışlanmanın önlenmesi, herkes için sağlık erişimi sağlanması, ücretli izinlere erişimin genişletilmesi üzerinde durulmuştur. İş güvenliği ve işçi sağlığı önlemleri konusunda, bu politikaların güçlendirilmesi ve işyerlerinde halk sağlığı önlemlerinin uygulanmasının teşvik edilmesine odaklanılmıştır. İşyeri düzenlemelerinin yapılması başlığında uzaktan çalışma, kademeli çalışma saatleri, çalışma ortamlarında sağlık koşullarının uygulanması gibi konular ele alınmış, yüksek bulaş riski olan sektörler ve çalışan gruplara özel dikkat gösterilmesi vurgulanmıştır. Herkes için sağlığa erişim sağlamak başlığında ise sağlık korumasındaki açıkların kapatılmasına öncelik verilmesi üzerinde durulmuş, kısa vadede sağlık güvencesinin istihdam statülerine bakılmaksızın tüm çalışanları ve ailelerini kapsayacak şekilde genişletilmesi gerekliliği belirtilmiş, kapsam

¹³⁸⁵ ILO. (2020a), **a.g.e.**, s. 8-9.

¹³⁸⁶ ILO. (2020a), **a.g.e.**, s. 9-10.

genişlemesi için sağlam, adil ve sürdürülebilir finansman gerekliliğine işaret edilmiştir.¹³⁸⁷

Pandemiye dair politika önerilerinde dördüncü sütun ise *çözümler için sosyal diyaloga güvenmek* olarak belirlenmiştir. Bu sütunda işveren ve işçi örgütlerinin kapasitesini ve direncini güçlendirmek, hükümetlerin kapasitesini artırmak, sosyal diyalog, toplu pazarlık ve çalışma ilişkileri kurum ve süreçlerini güçlendirmek başlıkları ele alınmıştır. Bu çerçevede hükümetler ile işveren ve işçi örgütlerini kapsayan sosyal diyalogun, acil sağlık kriziyle başa çıkılması, istihdam ve gelirler üzerindeki kriz etkilerini hafifletmek için politikalar ve programların tasarlanması, uygulanması, virüsün bulaşmasının engellenmesi, krize müdahalenin sonraki aşamalarına geçişin sağlanması gibi pek çok konuda önemli bir rol oynayacağı belirtilmiştir.¹³⁸⁸

ILO pandemiye bu politika sütunları çerçevesinde yanıt geliştirirken, pandeminin hızlanması ile birlikte ortaya çıkan zorluklar ise süreç içerisinde giderek artmıştır.¹³⁸⁹ Bu zorluklar ekseninde şu politika önerileri sunulmuştur: Ekonomik ve sosyal politika müdahaleleri ve sağlık tedbirleri arasında doğru dengeyi ve doğru sıralamayı bulmak, kaynakların giderek kısıtlandığı bu dönemde politika müdahalelerini sürdürmek, erken mali konsolidasyona girişmemek, kırılgan ve zor durumdaki grupları desteklemek, özellikle gelişmekte olan ülkeler için uluslararası dayanışma ve desteği güvence altına almak, sosyal diyalog ve çalışma haklarına saygıyı güçlendirmek.¹³⁹⁰

Pandemi nedeniyle ilk kez sanal ortamda gerçekleştirilen 2021 Uluslararası Çalışma Konferansı ise pandemiye karşı mücadele akseninde pek çok çağrının yapıldığı, kararın

¹³⁸⁷ ILO. (2020a), **a.g.e.**, s. 10-13.

¹³⁸⁸ ILO. (2020a), **a.g.e.**, s. 14.

¹³⁸⁹ 2020 yılında pandemi nedeniyle Uluslararası Çalışma Konferansı gerçekleştirilememiştir. Bkz. https://www.ilo.org/ankara/areas-of-work/covid-19/WCMS_740860/lang--tr/index.htm

¹³⁹⁰ ILO. (2020c), **ILO Monitor: COVID-19 and the World of Work**, 5th Edition, 30 June 2020, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/briefingnote/wcms_749399.pdf (Erişim Tarihi: 04.03.2023)., s. 15-16.

alındığı bu Konferans olarak dikkat çekmiştir. Bu Konferansa sunulmak üzere hazırlanan Genel Direktör Raporu'nda, ILO'nun krizden çıkışta insan merkezli bir toparlanmayı teşvik etme görevine odaklanması gerektiğine ve 100. Yıl Deklarasyonu'nun bu görevde bir yol olarak kullandığına işaret edilmiştir.¹³⁹¹ Raporda, politika oluşturma ve uygulamada daha bütünlük yaklaşımlara ihtiyaç duyulacağı, toparlanma ve kalkınmanın sağlık, çevre, eğitim, finans, dijitalleşme, işgücü, sosyal ve diğer boyutlarıyla birlikte ele alınması gerektiği vurgulanmıştır.¹³⁹² Konferans'ta da bu konular üzerinden tartışmalar gerçekleştirilmiş, sosyal güvenlik, eşitsizlikler, beceri geliştirme ve yaşam boyu öğrenme gibi konularda kararlar alınmıştır. Ayrıca Covid-19 krizinden insan merkezli, kapsayıcı, sürdürülebilir ve dirençli bir toparlanma için küresel eylem çağrısı (Küresel Eylem Çağrısı) olarak isimlendirilen bir karar benimsenmiştir.¹³⁹³ Bu belge ILO'nun pandemi ve sonraki süreçteki politikalarına dayanak oluşturması açısından önem taşımıştır.

Küresel Eylem Çağrısı'nda öncelikle 100. Yıl Deklarasyonu'nun temel alındığı vurgulanmış, toplumsal cinsiyete duyarlı toparlanma stratejilerinin merkezine tam istihdam ve insana yakışır işin koyulduğu belirterek, acil çok taraflı ve koordineli eylem çağrısı yapılmıştır.¹³⁹⁴ Bu çerçevede sıralanan önerilerde, ILO'nun pandemi sürecinde benimsediği dört sütun çerçevesindeki konular yer almış, bunun yanı sıra 100. Yıl Deklarasyonu'ndaki ifadeler kullanılmıştır. Çağrıda kapsayıcı ekonomik büyüme ve

¹³⁹¹ ILO. (2021f), **a.g.e.**, s. 4.

¹³⁹² ILO. (2021f), **a.g.e.**, s. 23.

¹³⁹³ ILO. (2021h), **Follow-up to the Resolution Concerning a Global Call to Action for a Human-Centred Recovery from the COVID-19 Crisis that is Inclusive, Sustainable and Resilient**, Governing Body 343rd Session, October–November 2021, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---relconf/documents/meetingdocument/wcms_822347.pdf (Erişim Tarihi: 04.03.2023), s. 3.

¹³⁹⁴ ILO. (2021c), **Resolution Concerning a Global Call to Action for a Human-Centred Recovery from the COVID-19 Crisis That is Inclusive, Sustainable and Resilient**, International Labour Conference 109th Session, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---relconf/documents/meetingdocument/wcms_806092.pdf (Erişim Tarihi: 04.03.2023), s. 1-2.

istihdam başlığında, özel sektörün, kamu sektörünün ve sosyal dayanışmanın rolüne işaret edilerek entegre ulusal istihdam politikası tepkileri, borç sorunu yaşayan gelişmekte olan ülkelere destek yoluyla küresel dayanışmayı teşvik gerekliliklerine işaret edilmiştir. Ayrıca yenilik, verimlilik artışı ve sürdürülebilir işletmeler için elverişli bir ortamın desteklenmesi, iş paylaşımı ve daha kısa çalışma haftaları, hedeflenen ücret sübvansiyonları, vergi ve sosyal güvenlik katkıları gibi teşviklerin sunulması, ulusal istihdam hizmetlerinin güçlendirilmesi ve özel istihdam hizmetlerinin tamamlayıcı rolünün gözetilmesi, eğitimin, öğretimin ve insana yakışır işin desteklenmesi gibi konulara dikkat çekilmiştir.¹³⁹⁵ Tüm çalışanların korunması başlığında ise; uluslararası çalışma standartlarına saygıyı güçlendirerek, bunların onaylanmasını, uygulanmasını ve denetlenmesini teşvik ederek tüm çalışanlara yeterli koruma sağlanması, yasal veya müzakere edilmiş yeterli bir asgari ücret, çalışma süresinin azami sınırları, iş yerinde güvenlik ve sağlık konuları üzerinde durulmuştur.¹³⁹⁶ 100. Yıl Deklarasyonu'nda olduğu gibi burada da 'yeterli geçim ücreti' yerine 'yasal veya müzakere edilmiş yeterli bir asgari ücret' ifadesi yer almıştır. Benzer durum evrensel sosyal koruma başlığında da söz konusu olmuştur. Bu başlıkta ilk olarak yaşam döngüsü boyunca, ihtiyacı olan herkesin temel bir gelir güvencesine ve temel sağlık hizmetlerine erişimini sağlayarak, ulusal olarak tanımlanmış sosyal koruma tabanları dahil olmak üzere kapsamlı, yeterli ve sürdürülebilir sosyal korumaya evrensel erişimi sağlamak gerekliliği ifade edilmiştir. Burada da her ne kadar başlıkta 'evrensel sosyal koruma' ifadesi geçse de içerikte 100. Yıl Deklarasyonu'ndaki 'kapsamlı, yeterli ve sürdürülebilir sosyal korumaya evrensel erişim' ifadesi yer almıştır. Bununla birlikte bu başlıkta işsizlik korumasına erişimi artırmak; tüm çalışanlar için yeterli ücretli hastalık iznine, hastalık yardımlarına ve sağlık ve bakım hizmetlerine, aile iznine ve diğer aile dostu politikalara erişim sağlamak; karantina durumunda sigorta kapsamı

¹³⁹⁵ ILO. (2021c), **a.g.e.**, s. 3-4.

¹³⁹⁶ ILO. (2021c), **a.g.e.**, s. 4-5.

sunmak ve yardımlar için daha hızlı dağıtım mekanizmaları geliştirmek; etkili kaynak seferberliği ve güçlendirilmiş küresel dayanışma ve koordinasyon yoluyla sosyal koruma sistemleri için adil ve sürdürülebilir finansman sağlamak; özellikle sağlık krizi zamanlarında ve gelecekteki pandemilerin önlenmesinde halk sağlığı ve bakım sistemlerinin önemli rolünü kabul ederek, iyi işleyen ekonomileri ve toplumları desteklemede kamu sektörünün temel rolünü güçlendirmek gibi konular da yer almıştır. Bunların yanı sıra sosyal diyalogun salgına acil müdahaledeki rolüne işaret edilerek, sosyal diyalogun teşviki başlığı da çağrıda yer almıştır.¹³⁹⁷

Ayrıca Küresel Eylem Çağrısı'nda ILO'nun, üye devletlerin özetle şu politikalarına destek verileceği belirtilmiştir: (i) yoğun istihdam yaratan yatırım, (ii) aktif işgücü piyasası politikalarını güçlendirmek, (iii) girişimcilik ve sürdürülebilir işletmeler için elverişli bir ortamı teşvik etmek, (iv) çeşitlendirme ve yenilik yoluyla üretkenliği artırmak, (v) insana yakışır işler ve sürdürülebilir işletmeler yaratmak için platform çalışması da dahil olmak üzere teknolojik ilerleme ve dijitalleşmenin tüm potansiyelinden yararlanmak, (vi) beceri geliştirme fırsatlarını teşvik etmek ve (vii) aktif yaşlanmayı etkinleştirmek. Bu politikalar ele aldığımız diğer uluslararası kuruluşların uzun yıllardır teşvik ettiği işgücü piyasası önerileri ile uyumludur. Bununla birlikte çalışanların korunması kapsamında ILO, ülkelerin özetle şu politikalarını da destekleyeceğini belirtmiştir: (i) işyerinde temel ilke ve haklar da dahil olmak üzere uluslararası çalışma standartlarına dayanan çalışma ilişkileri ve yasal ve kurumsal çerçeveleri teşvik etmek, (ii) krizden özellikle etkilenen kayıt dışı ekonomi ve güvencesiz çalışma biçimlerini ele almak için araştırma, geliştirme, işbirliği, rehberlik gibi uygulamaları yaygınlaştırmak, (iii) işleri korumak ve işgücü piyasalarının krizlere ve salgın hastalıklara karşı dayanıklılığını artırmak.¹³⁹⁸

¹³⁹⁷ ILO. (2021c), **a.g.e.**, s. 5- 6.

¹³⁹⁸ ILO. (2021c), **a.g.e.**, s. 6-7.

2021 Konferansı'nda Küresel Eylem Çağrısı'nın yanı sıra sosyal koruma sistemlerine yönelik eylem çerçevesi içeren bir karar da kabul edilmiştir.¹³⁹⁹ Bu kararda pandeminin, sosyal koruma kapsamı ve finansman boşluklarını ortaya çıkardığı, devletlerin sosyal koruma tabanları oluşturmak da dahil olmak üzere ulusal sosyal koruma sistemleri oluşturmak için yatırım yapmasının önemini vurguladığı belirtilmiştir. Bu çerçevede kapsamı genişletmek ve herkes için 'kapsamlı, yeterli ve sürdürülebilir sosyal korumaya evrensel erişimi' sağlamak, özellikle korunmasız ve savunmasız durumdakilere odaklanmak üzerinde durulmuştur.¹⁴⁰⁰ Kararda bu konudaki gerekli önlemler, evrensel, kapsamlı, sürdürülebilir ve yeterli sosyal korumayı gerçekleştirmek, bu sistemleri güçlendirmek, bunların sürdürülebilir ve yeterli finansmanı sağlamak çerçevesinde ele alınmıştır. Evrensel, kapsamlı, sürdürülebilir ve yeterli sosyal korumayı gerçekleştirmek için şu eylemlere işaret edilmiştir: Temel sağlık hizmetlerine ve temel bir gelir güvencesine erişim de dahil olmak üzere herkese en azından temel düzeyde sosyal güvenlik sağlayan ulusal bir sosyal koruma tabanı oluşturmak; insana yakışır işleri ve kayıtlı istihdamı teşvik etmek için işgücü piyasası ve aktif işgücü politikalarını koordine etmek; tüm çalışanların ve özellikle dezavantajlı insanların yeterli sosyal korumaya erişiminin sağlanması için dayanışma ilkesi ve nesiller arası eşitlik, evrensel kapsam, yardımların yeterliliği ve sosyal koruma sisteminin uzun vadeli mali sürdürülebilirliği için çalışmak.¹⁴⁰¹ Kararda, ülkelerin mümkün olan en kısa sürede ve daha yüksek koruma düzeylerini aşamalı olarak sağlayarak, orta ve uzun vadede evrensel sosyal koruma sistemlerinin güçlendirilmesi üzerinde de öneriler dile

¹³⁹⁹ ILO. (2021d), **Resolution Concerning the Second Recurrent Discussion on Social Protection (Social Security)**, International Labour Conference 109th Session, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---relconf/documents/meetingdocument/wcms_806099.pdf (Erişim Tarihi: 04.03.2023), s. 1.

¹⁴⁰⁰ ILO. (2021d), **a.g.e.**, s. 2-3.

¹⁴⁰¹ ILO. (2021d), **a.g.e.**, s. 4-5.

getirilmiştir.¹⁴⁰² Bunun için ise sağlam ve sürdürülebilir bir ekonomik, mali ve finansal temel sağlanması gerekliliği üzerinde durulmuştur. Bu konuda, katkılı ve katkısız finansman kaynaklarının kombinasyonunun sağlanması; dayanışma, kolektif finansman, nesiller arası dengeli adalet ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin dikkate alınması; sosyal güvenlik programlarını finanse edenler ve bunlardan yararlananlar arasındaki sorumluluklar ve menfaatler arasında optimal denge kurulması; ek tamamlayıcı sütunların varlığına izin verilmesi; vergi tabanının genişletilmesi, adil ve artan oranlı vergi sistemlerinin oluşturulması; yolsuzluğun önlenmesi gibi konular ele alınmıştır.¹⁴⁰³

Görüldüğü üzere 2021 Uluslararası Konferansı'nda kabul edilen Küresel Eylem Çağrısı ve sosyal korumaya dair Karar, sosyal güvenlik uygulamalarının önemine daha fazla işaret edilmesi, kayıtdışı çalışanlar ve dezavantajlılar başta olmak üzere herkesin kapsam içerisine alınmasının önerilmesi, finansman konusunda dayanışma ve adil vergilendirmenin dile getirilmesi açısından dikkat çekici olmuştur. Bununla birlikte bu belgelerde 'yeterli geçim ücreti' yerine yasal veya müzakere edilmiş yeterli bir asgari ücret, evrensel sosyal koruma yerine 'kapsamlı, yeterli ve sürdürülebilir sosyal korumaya evrensel erişim' ifadelerinin kullanılmaya devam edilmesi de önemlidir. Zira ILO'nun söylem ve politikalarıyla izlediği denge siyasetinin yumuşak hukukla birleşmesinin, varolan dengesizliklerin bir anlamda meşrulaştırılmasına neden olduğu, daha önceki değerlendirmelerimizde görülmüştür. Bu çerçevede ele aldığımız belgelerin bağlayıcılıklarının ve yaptırım güçlerinin olmaması, pandemi gibi yıkıcı bir sürece karşın, ILO'nun sosyal politikayı bir anlamda temennilere teslim eden bir anlayışa takılı kaldığını da göstermiştir. Bu ise aşağıda göreceğimiz üzere, ILO'nun söylem ve icraatları arasındaki mesafenin açılmasını beraberinde getirmiştir.

¹⁴⁰² ILO. (2021d), **a.g.e.**, s. 5-6.

¹⁴⁰³ ILO. (2021d), **a.g.e.**, s. 6-7.

2021 Uluslararası Konferansı'nda kabul edilen yukarıdaki kararların ardından ILO, bu belgelerde yer alan konular üzerinde durmaya devam etmiştir.¹⁴⁰⁴ Örneğin sosyal korumaya ilişkin karar çerçevesinde 2021 yılında Ofis, Yönetim Kurulu tarafından değerlendirilmesi için 2021-26 dönemini kapsayan taslak bir eylem planı hazırlamış, bu eylem planında Herkes için Sosyal Koruma Tabanlarının Oluşturulmasına ilişkin ILO Amiral Gemisi Programı'nı ele almıştır.¹⁴⁰⁵ Bu program, ulusal sosyal koruma politika ve stratejilerinin oluşturulması ve uygulanması; araştırma ve kapasite geliştirme; etkin planlama, kaynak seferberliği ve tahsisi; standartlarla ilgili etkin eylem; ILO'nun çok taraflı sistemde sosyal koruma alanındaki yetki ve liderliğinin yeniden teyit edilmesi ve politika uyumunun teşviki bileşenlerinden oluşmuştur.¹⁴⁰⁶

Sosyal korumaya dair ILO çalışmalarının hızlanmasında Birleşmiş Milletler'in Eylül 2021'de Adil Geçiş için İşler ve Sosyal Koruma Küresel Hızlandırıcısı girişimini¹⁴⁰⁷ başlatmasının da etkisi olmuştur. Zira bu girişimde ILO, ülkeleri evrensel sosyal koruma sistemleri oluşturma ve desteklemede öncü bir role yerleştirilmiştir.¹⁴⁰⁸

¹⁴⁰⁴ Bkz. ILO. (2021h), **a.g.e.**, s. 4-9.

¹⁴⁰⁵ ILO. (2021g), **Follow-up to the Resolution Concerning the Recurrent Discussion on the Strategic Objective of Social Protection (Social Security)**, Governing Body 343rd Session, October–November 2021, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---relconf/documents/meetingdocument/wcms_822356.pdf (Erişim Tarihi: 04.03.2023), s. 3-4.

¹⁴⁰⁶ ILO. (2021g), **a.g.e.**, s. 4-7.

¹⁴⁰⁷ Adil Geçiş için İşler ve Sosyal Koruma Küresel Hızlandırıcısı girişimi, öncelikle yeşil ve bakım ekonomilerinde olmak üzere en az 400 milyon iş yaratmayı ve düşük ve orta gelirli ülkelere, gelişmekte olan küçük ada devletlerine ve kırılgan durumdaki uluslara odaklanarak sosyal koruma tabanlarını kapsanmayan 4 milyar insana genişletmeyi amaçlamıştır. Bunun, mali teşvik tedbirleri ve sosyal koruma tabanları için mali kaynakların harekete geçirilmesi, BM sisteminin uzmanlığını bir araya getiren bir teknik destek tesisinin geliştirilmesi ve dijital ekonomide istihdam yaratılmasını teşvik etmek, kayıtlı ekonomiye geçişleri desteklemek ve kadın istihdamını artırmak için ülkelerden oluşan yüksek hırslı bir koalisyonun oluşturulması yoluyla gerçekleştirileceği öngörülmüştür. ILO. (2022b), **ILO Programme Implementation 2020-21**, International Labour Conference 110th Session, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---relconf/documents/meetingdocument/wcms_842804.pdf (Erişim Tarihi: 04.03.2023), s. 9.

¹⁴⁰⁸ ILO. (2022b), **a.g.e.**, s. v.

Ayrıca bu süreçte ILO, uluslararası sistemde daha aktif rol oynamaya çalışmış, 2020-21 yılları boyunca pek çok BM kuruluşu ile küresel ve bölgesel ortaklıklarını güçlendirmiş, başta sosyal koruma olmak üzere BM'nin kurumlar arası koalisyonlarında yer almış ve ortak programların uygulanmasına katılmıştır. Dünya Bankası, IMF, DTÖ ile de ortak çalışmalar gerçekleştirmiş,¹⁴⁰⁹ G7, G20 ve BRICS gibi yapıların üst düzey toplantılarına da katkılarda bulunmuştur.¹⁴¹⁰

2022 yılına gelindiğinde Rusya-Ukrayna savaşının da eklendiği, dünyanın çoklu krizlerle yüzleştiği gündem, ILO'yu da etkilemiştir. Nitekim bu yıl Mayıs ayı ILO Monitör raporu, artan krizlerin özellikle gelişmekte olan ülkelerde işgücü piyasasının toparlanmasını engellediğine, krizlerden kötü etkilenen ülkelerde durumun sosyal ve siyasi krizlere dönüşme riskinin artırdığına işaret etmiştir. Bu çerçevede politika önerilerinde, özellikle en savunmasız kişiler için uygun ve adil ücret ayarlamaları (asgari ücretler dahil), etkili kamu gelir desteğini kapsayan önlemlerin geliştirilmesini desteklemek için acil üçlü diyalog ve sosyal koruma sistemleri sağlanması, sürdürülebilirlik ve kapsayıcılığı hedeflerken insana yakışır işlerin yaratılmasını teşvik edecek iyi tasarlanmış politikalar geliştirilmesi yer almıştır. Bununla birlikte “işgücü piyasasında esnekliğe ve adalete katkıda bulunmak için bu çabaların uluslararası çalışma standartlarına saygılı güçlü işgücü piyasası kurumları, toplu pazarlık ve sosyal

¹⁴⁰⁹ Bu süreçte ILO, Dünya Bankası ile özellikle veri toplama, beceriler ve dijital işgücü platformları, IMF ile sosyal koruma ve sosyal harcamalar, bölgesel bankalarla da işgücü göçü, genç istihdamı, beceri geliştirme ve sosyal koruma konularında işbirliği ve ortak çalışmalar gerçekleştirmiştir. Ticaret ve yaşam standartlarıyla ilgili olarak Dünya Ticaret Örgütü ile birlikte diyalogu ve rehberliğini desteklemek için ortak bir araştırma gündemi geliştirmesi yönünde de çalışmalar yürütülmüştür. ILO. (2022b), **a.g.e.**, s. 10.; ILO. (2021h), **a.g.e.**, s. 10.

¹⁴¹⁰ ILO, bu aktörlere özellikle Covid-19 krizinin işgücü piyasaları üzerindeki etkisi, daha yeşil bir yapı, sosyal korumanın finansmanı, uzaktan çalışma, kadınların çalışma yaşamındaki yeri, platform ekonomisi gibi konularda destek vermiştir. Bunların yanı sıra 2021 Yönetim Kurulu toplantısında ILO'nun, G20 ve G7'deki rolünü sürdüreceği, BRICS grubu ve diğer bölgesel ve alt bölgesel gruplarla birlikte küresel eylem çağrısını teşvik edeceği, insan merkezli yaklaşımla ilgili bir politika diyalogu sürecini devam ettireceği de belirtilmiştir. ILO. (2022b), **a.g.e.**, s. 10.; ILO. (2021h), **a.g.e.**, s. 10.

diyalog ile eşleştirilmesi gerekir”¹⁴¹¹ ifadesiyle de işgücü piyasalarında esneklik uygulamalarının desteklendiği yinelenmiştir.

Ayrıca bu dönemde en az gelişmiş ve kırılgan durumda olan ülkelere ilgi, diğer uluslararası kuruluşlarda olduğu gibi, ILO’da da artmıştır. Örneğin 2022 yılı Genel Direktör Raporu’nda BM tarafından kabul edilen Doha Eylem Programı¹⁴¹² çerçevesinde uluslararası toplumun bu ülkelerle olan ilişkisinde önemli bir dönüm noktasında bulunduğu, kimseyi geride bırakmamak için bu ülkelere destek verilmesi gerektiği, en az gelişmiş ülkelerde hüküm süren işgücü piyasası koşullarının ILO için de özel bir sınav teşkil ettiği vurgulanmıştır.¹⁴¹³ Bu ekseninde en az gelişmekte olan ülkelere ilişkin olarak ILO’nun ulusal istihdam politikalarını teşvik edebileceği, üretken kapasitelerin artırılması görevi ekseninde işletmelerin geliştirilmesi, becerilerin ilerletilmesi, kayıtlı çalışmanın artırılması ve yeni teknolojilerin ve özellikle dijitalleşmenin uygulanmasını birleştiren bir yaklaşım ile çalışabileceği belirtilmiştir. Ayrıca iklim değişikliği ve çevre sorunları kapsamında da yapılması gerekenlere, adil dönüşüm ve insana yakışır iş konularında sosyal ortakların katılımı konusuna işaret edilmiştir. Bunların yanı sıra sosyal koruma kapsamının ve yeterliliğinin genişletilmesi

¹⁴¹¹ ILO. (2022a), **ILO Monitor: COVID-19 and the World of Work**, 9th Edition, 23 May 2022, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/briefingnote/wcms_845642.pdf (Erişim Tarihi: 04.03.2023).., s. 16.

¹⁴¹² Bu raporda Doha Eylem Programı’nın, refahın itici gücü olarak yapısal dönüşümün desteklenmesi hususunu eylem için altı temel odak alanından biri olarak tanımladığı belirtilmiştir. Diğer odak alanları ise insana yatırım; bilim, teknoloji ve inovasyonun gücünden yararlanma; uluslararası ticaretin geliştirilmesi; iklim değişikliği, çevresel bozulma ve Covid-19 pandemisinden kurtulmanın ele alınması ve uluslararası dayanışmanın harekete geçirilmesi olarak ele alınmıştır. ILO. (2022c), **Report of The Director-General: The Least Developed Countries: Crisis, Structural Transformation and the Future of Work**, International Labour Conference 110th Session, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---relconf/documents/meetingdocument/wcms_844922.pdf (Erişim Tarihi: 04.03.2023).., s. 14-15.

¹⁴¹³ ILO. (2022c), **a.g.e.**, s. 4.

için ulusal ve uluslararası ortak bir çabaya ihtiyaç duyulacağı vurgulanmış, Adil Geçiş için İşler ve Sosyal Koruma Küresel Hızlandırıcısı'nın önemine dikkat çekilmiştir.¹⁴¹⁴

2022 Uluslararası Çalışma Konferansı'nda da bu konular tartışılmış, ayrıca 1998 tarihli Çalışma Yaşamında Temel İlkeler ve Haklar Deklarasyonu'na bir ek yapılması kararlaştırılmıştır. Bu karar ile birlikte, örgütlenme özgürlüğü ve etkili toplu pazarlık hakkı, her türlü zorla ve zorunlu çalıştırmanın ortadan kaldırılması, çocuk işçiliğinin etkili bir şekilde ortadan kaldırılması ve istihdam ve meslek bakımından ayrımcılığın ortadan kaldırılmasını içeren temel ilkeleri sıralayan Deklarasyon'a, beşinci bir ilke ve hak olarak 'güvenli ve sağlıklı bir çalışma ortamı' ilkesi eklenmiştir.¹⁴¹⁵ Böylelikle 155 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Sözleşmesi (1981) ve 187 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği için Teşvik Çerçevesi Sözleşmesi (2006) temel sözleşme kategorisine dahil edilmiştir.¹⁴¹⁶ Kanımızca Deklarasyon'a yapılan bu ekin, 1998 tarihli Temel İlkeler ve Haklar Deklarasyonu'nu tartıştığımız kısımda ele aldığımız eleştiriler çerçevesinde, bir kez daha okunması gerekmektedir. Zira 1998 tarihli Deklarasyon, insan haklarının bölünemezliği prensibini çiğnemek pahasına, sosyal insan haklarından son derece küçük bir demeti (dört sorun alanıyla ilgili sekiz sözleşmeyi) temel haklar olarak saymıştır. Çalışma yaşamındaki temel hak ve ilkelerin böylesi bir sınırlama ile ele alınması ise kanımızca, sosyal hak ve politikaların geriye çekilişini küresel sosyal politika alanı ekseninde somutlaştırmış ve bu yöndeki ilerleyişin meşrulaştırılması için alan açmıştır. Dolayısıyla aradan geçen yaklaşık çeyrek asırlık bir süre sonunda Deklarasyon'a yapılan söz konusu ek, ilerici bir gelişme olarak görülemeyecek bir nitelik arz etmiştir. Zira 'güvenli ve sağlıklı olmayan çalışma ortamı' gibi yaşamsal önemi ve aciliyeti bariz

¹⁴¹⁴ ILO. (2022c), **a.g.e.**, s. 18-21.

¹⁴¹⁵ ILO. (2022e), **ILO Declaration on Fundamental Principles and Rights at Work and its Follow-up**, Adopted at the 86th Session of the International Labour Conference (1998) and amended at the 110th Session (2022), Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---declaration/documents/normativeinstrument/wcms_716594.pdf (Erişim Tarihi: 04.03.2023).

¹⁴¹⁶ ILO. (2022e), **a.g.e.**, s. 4.

olan bir sorun karşısında ILO'nun geri çekilmiş olduğunu bize bir kez daha hatırlatan bu ek, çalışma süreleri, dinlenme hakkı gibi işçi sınıfının en eski mücadele başlıklarının da temel hak olarak nitelendirilmesinde ILO'nun halen ağır kaldığını bir kez daha göstermiştir.

2022 Uluslararası Çalışma Konferansı'nda ayrıca insana yakışır iş gündemi sürdürülmüş, bunun yanı sıra sosyal ve dayanışmacı ekonomi (*social and solidarity economy*) üzerine değerlendirme ve tartışmalar da dikkat çekmiştir. Sosyal ve dayanışmacı ekonomi kavramı ile, gönüllü işbirliği ve karşılıklı yardımlaşma, demokratik ve/veya katılımcı yönetim, özerklik ve bağımsızlık ile karakterize edildiği iddia edilen kooperatifler, dernekler, vakıflar, yardım ve gönüllü gruplara işaret edilmiştir. ILO bu aktörlerin, kârların ve varlıkların dağıtımında ve kullanımında insanların ve sosyal amaçların sermayeye göre önceliğinin altını çizdiğini, insana yakışır işlere, uluslararası çalışma standartlarının ve temel çalışma haklarının geliştirilmesine, yoksulluğun azaltılmasına ve sosyal dönüşüm ve kapsayıcılığa katkı yapacağını iddia etmiştir.¹⁴¹⁷ Bununla birlikte bu çerçevenin, piyasaları ve rekabetçiliği çeşitlendirmek ve güçlendirmek, sivil toplum örgütlerini yönetim sürecine daha fazla dahil etmek konularında da işlev görebileceği de söylenebilir. Nitekim ILO'nun sosyal ve dayanışmacı ekonominin “iş ve girişimcilik potansiyelini geliştirmek, üretkenliği ve rekabetçiliği güçlendirmek ve finansmana, piyasalara ve diğer iş geliştirme hizmetlerine erişimi kolaylaştırmak için” oynayabileceği rolün öneminin vurgulaması¹⁴¹⁸ bunun bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Kanımızca bu yeni gündemin Birleşmiş Milletler ve ILO'da gelecek yıllarda oynayacağı önemli bir rol olacaktır. Bu nedenle bu konuya dair gelecek faaliyetlerin daha yakından takip edilmesi gerekmektedir.

¹⁴¹⁷Bkz.https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/newsroom/news/WCMS_877429/lang-en/index.htm

¹⁴¹⁸Bkz.https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/newsroom/news/WCMS_877429/lang-en/index.htm

Görüldüğü üzere pandemi sürecinde Ryder döneminde ILO, bu sürecin yarattığı olağan üstü koşulların da etkisiyle, başta sosyal güvenlik olmak üzere gündeminde yer alan sosyal politika konularını ülkelerin ve uluslararası toplumun gündemine yerleştirmeye çalışmış, ayrıca borç krizi ve mali sorunlar nedeniyle politika önlemlerinin geri çekilmesi söylemlerine karşı bir konumlanış almıştır. Bununla birlikte pandemi ve sonrasına dair işgücü piyasası politika önerilerinde beceri gelişimi, aktif istihdam politikaları, girişimcilik gibi konulara odaklanmış, esnekliğe verdiği önemi pek çok belgede yinelemiştir. Özetle bu süreçte ILO, bir yandan serbest piyasa ekonomisi odaklı, özel sektörü anahtar olarak niteleyen, rekabet edebilirlik ve verimlilik konularına yönelen, dolayısıyla esneklik gibi uygulamaları bir ihtiyaç olarak gören yaklaşımını sürdürmüş, bir taraftan da serbest piyasa ekonomisinin ekonomik, sosyal ve siyasal sürdürülebilirliğini ve yönetilebilirliğini sağlayacak sosyal politika önerilerini daha yüksek sesle dile getirmeye çalışmıştır. Ancak bu ses, somut yaptırıma dayalı uluslararası sosyal politika anlayışından ziyade yumuşak hukuka ağırlık verilerek ilerletilmeye devam edilmiştir. Öne çıkarılan sosyal diyalog vurguları da daha çok krizin getirdiği sorunların sosyal patlamalara yol açmasının önlenmesi ve uygulanacak piyasa çözümlerinde bir uzlaştırma aracı olma yönleriyle belirginleşmiştir.

Ryder'ın ardından 2022 yılında Gilbert F. Hougbo¹⁴¹⁹ Genel Direktör olarak seçilmiş ve Ekim 2022'de göreve başlamıştır. Bu yıl dünyada yaşanan çoklu krizlerin

¹⁴¹⁹ Gilbert F. Hougbo 1961'de Togo'da doğmuş, işletme, muhasebe ve finans eğitimleri almıştır. Kanada'da bir dönem yeminli mali müşavirlik yapan Hougbo ayrıca bankacılık sektöründe üst düzey görevlerde çalışmış, ardından Birleşmiş Milletler Kalkınma Programına (UNDP) geçmiş ve burada önemli görevlerde bulunmuştur. 2008-12 arasında Togo Başbakanı olarak görev yapmıştır. 2013 yılında Uluslararası Çalışma Ofisi Saha Operasyonları ve Ortaklıklar Genel Müdür Yardımcısı olarak Birleşmiş Milletler Sistemi'ne geri dönmüştür. 2017'de Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu'nun (IFAD) Başkanı olarak atanmıştır. Aynı zamanda, Birleşmiş Milletler'in UN-Water'ın Başkanlığını üstlenmiştir. 2021 yılında Uluslararası Biyosalın Tarımı Merkezi'nin yönetim kurulu üyeliğine ve Doğal Kaynak Yönetişimi Enstitüsü'nün Yönetim Kurulu başkanlığına davet edilmiştir. https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/how-the-ilo-works/ilo-director-general/WCMS_856139/lang--en/index.htm

etkisinin artması ile birlikte geleceğe dair zorluklar da daha görünür olmuştur. Nitekim Ekim 2022 ILO Monitör çalışmasında bu zorluklara işaret edilmiş, özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki yüksek borç sorunları, istihdam ve gelir konularındaki problemler, enflasyon oranlarının yüksekliği vurgulanmıştır. Bu çerçevede ise bir taraftan istihdam ve gelirler korunurken, bir taraftan da enflasyonla mücadele etmek için ülkelerin somut durumunu ele alan ve yapısal dönüşüm süreçlerini, adil geçişleri ve üretken ve sürdürülebilir istihdam yaratılmasını teşvik eden politikalar gerektiğine işaret edilmiştir. Bütün bunlar gerçekleştirilirken de kırılgan grupları koruyan para politikaları, maliye politikaları, sektörel politikalar ve işgücü piyasası politikalarının karışımından oluşan tutarlı, kapsamlı ve entegre politika yaklaşımlarına ihtiyaç duyulduğu belirtilmiştir. Çoklu krizlerin işgücü piyasası üzerindeki etkisiyle mücadele etmek için politika araç setinin sosyal diyalog yoluyla genişletilmesi gerekliliğine de dikkat çekilmiştir.¹⁴²⁰

Houngbo'nun Genel Direktörlük seçimi için sunduğu vizyon beyanı da, hem onun döneminde göreceğimiz ve ILO için yakın gelecekte de önde durabilecek konuları yansıtmaması, hem de geçmiş döneme kıyasla yeni önerileri içermesi açısından dikkat çekici bir belge olmuştur. Bu belgede Houngbo, sosyal adalet ve yeni bir küresel toplumsal sözleşmeye duyulan ihtiyaç konularını öne çıkarmış, ILO için beş temel bileşenden oluşan bir küresel sosyal adalet programı önermiştir.¹⁴²¹ Bu bileşenlerden ilki, modernize edilmiş bir normatif sistem olarak ifade edilmiştir. Burada Houngbo, mevcut uluslararası standartların, iş ve platform ekonomilerinde aşınan istihdam ilişkilerini, dijitalleşme, otomasyon ve iklimin etkileri ile hızla değişen çalışma dünyasında sosyal adalet arayışını desteklemek için yetersiz olduğunu belirtmiş, bu

¹⁴²⁰ Bu çerçevede önerilen politikalar için Bkz. ILO. (2022d), **ILO Monitor: COVID-19 and the World of Work**, 10th Edition, 31 October 2022, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/briefingnote/wcms_859255.pdf (Erişim Tarihi: 04.03.2023)., s. 19.

¹⁴²¹ Houngbo, G. F. (2021), **Vision Statement of Gilbert F. Houngbo Candidate for Director-General of the ILO**, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---relconf/documents/genericdocument/wcms_818332.pdf (Erişim Tarihi: 04.03.2023)., s. 2.

konuda çalışmalar yapılacağını ifade etmiştir. İkinci bileşen sosyal adalet için insana yakışır iş olarak ifade edilmiş, Hougbo bu konuda 100. Yıl Deklarasyonu'ndaki yaklaşım ile küresel eylem çağrısı ve insana yakışır işin dört sütununun uyarlanması gerektiğini belirtmiştir. Hougbo, programının üçüncü bileşeni olarak ise bir Küresel Sosyal Adalet Koalisyonu önerisini sunmuştur. ILO, BM kuruluşları, uluslararası finans kuruluşları, uluslararası sivil toplum örgütleri, kalkınma ortakları, çok uluslu şirketler ve özel vakıflar, akademi ve diğer paydaşları bir araya getirecek bu koalisyonun, şu konulara öncülük edebileceğini belirtmiştir: i) IMF ve Dünya Bankası ile ortaklaşa oluşturulacak sosyal olarak sürdürülebilir bir kriz karşıtı çerçeve, ii) Sosyal Koruma Tabanına dayanan bir evrensel sosyal koruma programı, iii) yeşil ekonomiye ve dijital ekonomiye geçişte işletmeleri destekleyen bir girişim, iv) sosyal olarak adil ticaret için DTÖ ile ortak bir girişim, v) ticaret ve yatırım anlaşmaları kapsamında sosyal önlemleri müzakere eden ülkeler için ILO bünyesinde oluşturulacak bir destek programı, vi) Kobi'ler için yeşil geçiş ve iklim finansman açığının azaltılmasını amaçlayan Yeşil İklim Fonu ile ortak bir girişim. Hougbo, programındaki dördüncü bileşeni ise araştırma ve kamu politikaları olarak ifade etmiş, bu çerçevede ILO çalışmalarının güçlendirilmesini, istihdam, çalışma koşulları ve sosyal koruma ile ilgili kamu politikalarının değerlendirilmesi için bir merkezin oluşturulmasını önermiştir. Son bileşende ise yönetim ve yönetim konusuna odaklanmış, bu çerçevede Yönetim Kurulu'nda daha adil temsil, Ofis'te daha fazla sonuca dayalı yönetim ve maliyet etkinliği sağlanması, saha operasyonlarına ve yerinden yönetime önem verilmesi gibi konular üzerinde durmuştur.¹⁴²²

Hougbo, göreve başladığı Ekim 2022 Yönetim Kurulu toplantısı dahil olmak üzere ILO nezdindeki çalışmalarında bu vizyon beyanındaki önerilerini yinelemiştir,¹⁴²³

¹⁴²² Hougbo, G. F. (2021). **a.g.e.**, s. 2-5.

¹⁴²³ Bkz. Hougbo, G. F. (2022d), Director-General's Opening Address to the 346th Session of the ILO Governing Body, 31 October 2022, Geneva: ILO., 390

bunların bir çoğunu uluslararası düzlemdeki görüşme ve toplantılarda da vurgulamıştır.¹⁴²⁴ Örneğin 2022 yılı IMF-Dünya Bankası toplantılarında, sürdürülebilirlik, eşitlik ve kalıcı barış sağlayan bir toparlanma için artan sosyal yatırım ve güçlü sosyal diyalogun şart olduğunu dile getirmiş,¹⁴²⁵ yaşanan krizlere tepki olarak özetle şu politikaları önermiştir: i) En hassas durumda olanların satın alma gücünü sürdürmek için evrensel sosyal koruma, sosyal yardımların ve diğer sosyal koruma yardımlarının enflasyona göre ayarlanması, mali ve ekonomik kapasiteden yoksun ülkelerde hızlı ilerleme için uluslararası destek sağlanması, ii) asgari ücrette yeterli düzenlemeler yapılması, iii) savunmasız ekonomilere yönelik desteğin artırılması, iv) Adil Geçiş için İstihdam ve Sosyal Koruma Küresel Hızlandırıcısı ile verimli istihdam ve yeterli sosyal koruma sistemlerinin yaratılmasına yatırım yapmak için sağlam ve etkili düzeyde destek sunulması, v) çalışan haklarına saygı gösterilmesi, sürdürülebilir işletmelerin teşvik edilmesi ve küresel üretimde daha iyi çalışma koşulları sağlanması, vi) birbiriyle ilişkili ve birbirini besleyen krizleri ele almak için kolektif çaba gösterilmesi.¹⁴²⁶

https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/how-the-ilo-works/ilo-director-general/statements-and-speeches/WCMS_859803/lang--en/index.htm (Erişim Tarihi: 05.03.2023).

¹⁴²⁴ Örnek için bkz. Hougbo, G. F. (2022a), ILO Director-General Message to the Global Deal Forum 2022, 02 November 2022, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/how-the-ilo-works/ilo-director-general/statements-and-speeches/WCMS_860145/lang--en/index.htm (Erişim Tarihi: 05.03.2023).

¹⁴²⁵ Hougbo, G. F. (2022c), Countries Face Daunting Policy Landscape Amid Rising Inequalities, ILO Director-General's Statement at Annual Meetings of the World Bank and the IMF, World Bank-IMF Development Committee, Washington D.C., 14 October 2022, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/how-the-ilo-works/ilo-director-general/statements-and-speeches/WCMS_858295/lang--en/index.htm (Erişim Tarihi: 05.03.2023).

¹⁴²⁶ Hougbo, G. F. (2022b), ILO Calls for Universal Social protection, Wage Support for Low Income Households, ILO Director-General's Statement at Annual Meetings of the World Bank and the IMF, International Monetary and Financial Committee, Washington D.C., 14 October 2022, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/how-the-ilo-works/ilo-director-general/statements-and-speeches/WCMS_857901/lang--en/index.htm (Erişim Tarihi: 05.03.2023).

Bunların yanı sıra Hougbo döneminde de ILO'da çok taraflılığın önemi, ortak ve koordineli çalışma gerekliliği vurgulanmış,¹⁴²⁷ küresel yönetim düzlemindeki aktörlerle ortak hedef ve stratejiler çerçevesinde, işbirliği ve ortaklıklarla hareket edilmeye devam edilmiştir.¹⁴²⁸ Ayrıca bu süreçte küresel yönetim düzlemindeki etkili aktörler de ILO'nun çalışma ve sorumluluklarına atıf yapmayı, insana yakışır iş gündemi başta olmak üzere ortak çalışma taaahhüdünde bulunmayı sürdürmüşlerdir.¹⁴²⁹

Nitekim Hougbo döneminde de insana yakışır ILO gündemindeki yerini korumuş, ayrıca sosyal ve dayanışmacı ekonomi başlığı öne çıkarılmaya devam etmiştir. Örneğin 2022 Uluslararası Çalışma Konferansı'nda bu konulara dair değerlendirmeler yapılmış, Kasım 2022 Yönetim Kurulu toplantısında bu çerçevede yedi yıllık bir strateji ve eylem

¹⁴²⁷ Bkz. Hougbo, G. F. (2022f), Interview Gilbert W. Hougbo, 03 October 2022, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/newsroom/news/WCMS_857344/lang--en/index.htm (Erişim Tarihi: 05.03.2023); https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/newsroom/news/WCMS_861583/lang--en/index.htm

¹⁴²⁸ Örneğin 2023 Mart ayında Uluslararası Finans Kurumu-IFC ile, özel yatırımlarla ilgili çevre, sosyal ve yönetim çalışmalarında sosyal konulara odaklanmayı artırmak için işbirliği güçlendirme çalışması yapılmıştır. Geliştirilen ortaklık çerçevesinde işyerinde cinsiyet eşitliğinin teşvik edilmesi ve işyerinde cinsiyete dayalı şiddetin ele alınması; gelecek için kaliteli yeşil işlerin yaratılmasının desteklenmesi ve tedarik zincirlerinde işçilerin koşullarının iyileştirilmesine yönelik ortak çabaların artırılması gibi konular yer almıştır. https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/newsroom/news/WCMS_872293/lang--en/index.htm

¹⁴²⁹ Nitekim Kasım 2022'de G20 Liderler Zirvesi'nde yayınlanan Deklarasyon'da liderler, dünyanın karşı karşıya olduğu mevcut çoklu krizlerin üstesinden gelmek ve daha fazla sosyal adaleti ve insana yakışır işi desteklemek için birlikte çalışma taaahhüdünde bulunmuşlardır. Yine 22-23 Nisan 2023'te gerçekleştirilen G7 Çalışma ve İstihdam Bakanları Toplantısı'nda kabul edilen eylem planında da, Hougbo'nun bu toplantıda da işaret ettiği insana yakışır iş, çalışanların katılımı, yaşam boyu öğrenme ve becerilere yatırım, kapsayıcı işgücü piyasaları, toplumsal cinsiyet eşitliği gibi konuların yer alması ILO tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. Bkz. https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/newsroom/news/WCMS_861583/lang--en/index.htm; https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/newsroom/news/WCMS_878373/lang--en/index.htm; Hougbo, G. F. (2023b), Enhancing Work Engagement and Promoting Decent Work, G7 Labour and Employment Ministers Meeting 2023, Kurashiki, Japan, 23 April 2023, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/how-the-ilo-works/ilo-director-general/statements-and-speeches/WCMS_878356/lang--en/index.htm (Erişim Tarihi: 31.04.2023).

planı (2023-29) kabul edilmiştir.¹⁴³⁰ Bu süreçte 18 Nisan 2023'te BM Genel Kurulu tarafından sürdürülebilir kalkınma için sosyal ve dayanışmacı ekonominin teşvik edilmesine ilişkin alınan BM Kararı da ILO için önemli bir gelişme olmuştur.¹⁴³¹ ILO-BM yakınlığının ve ortak çalışmasının en son dönem ürünü olarak ele alınabilecek bu karar, kanımızca sosyal ve dayanışmacı ekonomi konusunun önümüzdeki yıllarda daha fazla görünürleşeceğini tekrar göstermiştir.

Ayrıca Hougbo dönemin en dikkat çeken girişimlerinden birinin Sosyal Adalet İçin Küresel Koalisyon kurulması yönündeki çalışmalar olduğunu vurgulamak gerekmektedir. Bu çağrı Hougbo tarafından sürekli yinelenmiş,¹⁴³² 2023 Mart ayı Yönetim Kurulu toplantısında da bu konuda 2023 Uluslararası Çalışma Konferansı'na somut planları içeren bir rapor sunma teklifinde bulunmuştur. Bu teklif Yönetim Kurulu'nda kabul edilmiştir.¹⁴³³ Ayrıca Genel Direktör'ün bu toplantıya sunduğu 2024-25 yılı Program ve Bütçe teklifleri de ILO'nun normatif eylemini modernize etme, sosyal diyalogu ve üçlü yapıyı güçlendirme, insana yakışır işler ve sürdürülebilir

¹⁴³⁰ Bkz. https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/newsroom/news/WCMS_877429/lang-en/index.htm

¹⁴³¹ 2022 Uluslararası Çalışma Konferansı'nda yapılan genel tartışmaya da atıfta bulunan bu BM kararı, ILO tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. Hougbo bu kararı çerçevesinde yaptığı açıklamadaki ifadeleri şöyle olmuştur: “Bu BM Kararı, bu fikrin arkasında bir ivme oluştuğunu gösteriyor ve bu anı yakalamalıyız. İşte bu nedenle ILO, Sosyal Adalet için Küresel Koalisyon kurulmasını önermektedir. Geniş, sağlıklı bir sosyal ekonomi ve dayanışma ekonomisi, eşitsizliklerin azaltılmasında ve refah, fırsat ve sürdürülebilirliğin yaygınlaştırılmasında önemli bir rol oynayabilir. Aynı zamanda, sosyal adalet ihtiyacı konusunda daha fazla farkındalık yaratarak erdemli bir döngü yaratmaya yardımcı olabilir ve bu da sosyal ve dayanışmacı ekonominin gelişmesi için ihtiyaç duyduğumuz sistemik değişiklikleri teşvik edecektir.” Bkz. https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/newsroom/news/WCMS_877429/lang-en/index.htm

¹⁴³² Örnek için bkz. Hougbo, G. F. (2022e), ILO Director-General Opening Statement at the 17th Asia-Pacific Regional Meeting Statement, 06 December 2022, Geneva: ILO, https://www.ilo.org/global/meetings-and-events/regional-meetings/asia/aprm-17/media-centre/WCMS_863332/lang-en/index.htm (Erişim Tarihi: 05.03.2023).; https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/newsroom/news/WCMS_871715/lang-en/index.htm

¹⁴³³ Yönetim Kurulu Sosyal Adalet Koalisyonu gündemi için bkz. ILO. (2023a), **Update on the Global Coalition for Social Justice**, Governing Body 347th Session, March 2023, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---relconf/documents/meetingdocument/wcms_868370.pdf (Erişim Tarihi: 04.03.2023).

işletmeler yaratma, eşitliği sağlama ve korumayı herkes için genişletme, sosyal adalet ve insana yakışır iş için politika tutarlılığını ve yatırımı artırma hedeflerini destekleyen sekiz politika sonucu öngörmüştür. Bu önerilerin 2008 tarihli Adil Bir Küreselleşme için Sosyal Adalet Deklarasyonu, 2019 tarihli İşin Geleceği için 100. Yıl Deklarasyonu ve pandemi sonrasında yapılan Küresel Eylem Çağrısı üzerine inşa edilerek sosyal adaleti ve insana yakışır işleri ilerletmek üzere tasarlandığı belirtilmiştir.¹⁴³⁴ Bu çerçevede tüm politika çıktılarının ILO'nun çalışmalarının sürekliliği korunurken, üye devletlerdeki bileşenlerin karşılaştığı acil ihtiyaçlara ve zorluklara daha iyi yanıt verecek şekilde revize edildiği, spesifik çıktılarda yeşil ve dijital ekonomiler, kayıtdışı ekonomi, eşitlik, ayrımcılık, tedarik zincirleri, sosyal ve dayanışmacı ekonomi, krize müdahale, işçi sağlığı iş güvenliği gibi konulara odaklandığı ifade edilmiştir. Nitekim bu Yönetim Kurulu'nda küresel tedarik zincirleri¹⁴³⁵ ve dijital platform ekonomisi de dahil olmak üzere bu konulara dair değerlendirme ve tartışmalar yürütülmüştür. Örneğin 2025 ve 2026 yıllarındaki Uluslararası Çalışma Konferansları'nın gündemine platform ekonomisinde insana yakışır iş konusunda standart belirleyici bir tartışmanın dahil edilmesine karar verilmiş,¹⁴³⁶ ayrıca tedarik zincirlerinde de insana yakışır işle ilgili çalışmalar yapılması ve Mart 2025'teki 353. oturuma bir rapor sunulması talep edilmiştir.¹⁴³⁷

¹⁴³⁴ ILO. (2023d), **The Director-General's Programme and Budget Proposals for 2024-25**, Governing Body 347th Session, 13-23 March 2023, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---relconf/documents/meetingdocument/wcms_867012.pdf (Erişim Tarihi: 12.07.2023), s. 3, 9, 10.

¹⁴³⁵ Bu konudaki gündem için bkz. ILO. (2023c), **ILO Strategy on Decent Work in Supply Chains**, Governing Body 347th Session, March 2023, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---relconf/documents/meetingdocument/wcms_869573.pdf (Erişim Tarihi: 04.03.2023).

¹⁴³⁶ Bu konudaki gündem için bkz. ILO. (2023b), **A Normative Gap Analysis on Decent Work in the Platform Economy**, Governing Body 347th Session, March 2023, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---relconf/documents/meetingdocument/wcms_869158.pdf (Erişim Tarihi: 04.03.2023).

¹⁴³⁷ Bkz. https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/newsroom/news/WCMS_873912/lang--en/index.htm

Ayrıca bu süreçte Hounbo gerçekleştirdiği ülke ziyaretlerinde,¹⁴³⁸ uluslararası toplantılarda insana yakışır iş, Sosyal Adalet için Küresel Koalisyon, BM Adil Geçişler için İş ve Sosyal Koruma Küresel Hızlandırıcısı, küresel tedarik zincirleri, dijital platform ekonomisi, sosyal ve dayanışmacı ekonomi konularını vurgulamayı sürdürmüştür.¹⁴³⁹ Bunun yanı sıra dünyada artan sorunlara da dikkat çekmiştir. Örneğin Nisan 2023’de düzenlenen Dünya Bankası/Uluslararası Para Fonu Bahar toplantılarında ücret ve verimlilik artışları arasındaki uçuruma işaret etmiş, enflasyonu düzeltmek ve verimlilik artışıyla uyumlu hale gelmek için reel ücretlerin artması, birbiriyle bağlantılı krizleri ele almak için kalkınma finansmanının yeniden canlandırılması ve reel ekonomide uzun vadeli yatırımları teşvik etmek için iş teşvik yapılarının yeniden şekillendirilmesi çağrılarını yapmıştır.¹⁴⁴⁰ Bu eylemlerin gerçekleştirilmesini ise doğabilecek sosyal huzursuzluklara atıfla gerçekleştirmiştir.¹⁴⁴¹ Örneğin 2023 Mayıs

¹⁴³⁸ Bu konuda ILO internet sitesinde yer alan bazı haberler için bkz. https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/how-the-ilo-works/ilo-director-general/news-and-press-releases/WCMS_877754/lang--en/index.htm; https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/newsroom/news/WCMS_875364/lang--en/index.htm; https://www.ilo.org/hanoi/Informationresources/Publicinformation/Pressreleases/WCMS_869869/lang--en/index.htm

¹⁴³⁹ Bkz. https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/newsroom/news/WCMS_876554/lang--en/index.htm

¹⁴⁴⁰ Bu toplantıda Hounbo ayrıca kapsayıcı ve sürdürülebilir sosyo-ekonomik kalkınma açısından taşıdığı merkezi önem göz önünde bulundurulduğunda “sosyal adaletin, mevcut zorlukların üstesinden gelmek için gerekli olan yenilenmiş çok taraflılığın temel taşlarından birini, bir toplanma noktasını ve aynı zamanda bir örgütlenme ilkesini” oluşturduğunu belirterek, Sosyal Adalet için Küresel Koalisyonun’un, sürdürülebilir kalkınma ve ekonomik büyümenin sosyal boyutunu güçlendirmeye yönelik etkili ve tutarlı çok taraflı çaba için platform sağlayacağını vurgulamıştır. Hounbo, G. F. (2023a), ILO Director-General Statement to the Development Committee, Annual Meetings of the World Bank and the IMF, Washington D.C., 12 April 2023, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/how-the-ilo-works/ilo-director-general/statements-and-speeches/WCMS_875416/lang--en/index.htm (Erişim Tarihi: 31.04.2023).

¹⁴⁴¹ Hounbo’nun “...En düşük maaş alanların satın alma gücü korunmazsa gelir eşitsizliği ve yoksulluk artacaktır. Buna ek olarak, pandemi sonrası çok ihtiyaç duyulan toparlanma da riske girebilir. Bu durum dünya genelinde daha fazla sosyal huzursuzluğu körükleyebilir ve herkes için refah ve barışa ulaşma hedefini baltalayabilir” ifadeleri bu tespiti yansıtan örneklerden biridir.

ayında yaptığı açıklamalarda, reel ücret düşüşleri, yoksulluktaki artış, eşitsizlik gibi konuları ele almış, pandemi sırasında görülen daha iyisini inşa etme vaatlerinin dünyadaki çalışanların büyük çoğunluğu için yerine getirilmediğini belirtmiştir. İnsanların, seslerinin yeterince duyulmadığını düşündüklerine, bunun da algılanan fırsat eksikliği ile birleşince rahatsız edici bir güvensizliğin oluştuğuna işaret etmiştir. Bu çerçevede eğer daha istikrarlı ve eşitlikçi bir dünya şekillendirilmek isteniyorsa sosyal adalete yönelmek gerektiğini vurgulamıştır.¹⁴⁴² Ayrıca Mayıs Ayı ILO Çalışma Dünyası Monitörü'nde de sosyal koruma, kapsayıcı sürdürülebilir kalkınma ve insana yakışır işler için bir katalizör olarak dile getirilmiş, bu çerçevede özellikle yaşlılık aylıklarının önemine dikkat çekilmiştir.¹⁴⁴³

Dünya Bankası ve OECD'nin son dönemde daha görünür hale gelen kemer sıkma politikalarına, sosyal politika uygulamalarında insan odaklılıktan ziyade maliyet odaklılığa odaklanan yaklaşımlarına karşın Hounbo'nun ve ILO'nun yükselttiği bu sesler dikkat çekicidir. Zira Hounbo sosyal adalet yönünde bir rota değişikliği gerektiğini, bu çerçevede sosyal diyalog, uluslararası işbirliği ve dayanışma çabalarının artırılmasının elzem olduğunu dile getirmektedir. Bu eksenindeki önerilerinin en başına ise Sosyal Adalet için Küresel Koalisyon çağrısını koymaktadır. Hounbo bu Koalisyon'un, sosyal adaleti küresel toparlanmanın kilit taşı olarak konumlandırma, sosyal adaleti ulusal, bölgesel ve küresel politika ve eylemlerde öncelikli hale getirme, geleceğin insan merkezli olmasını sağlamak için geniş bir yelpazedeki uluslararası kurumları ve paydaşları bir araya getirecek bir platform sağlama konularında bir yol

https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/newsroom/news/WCMS_876554/lang--en/index.htm

¹⁴⁴² Hounbo, G. F. (2023c), Time to Prioritize Social Justice, Labour Day Statement, 01 May 2023, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/how-the-ilo-works/ilo-director-general/statements-and-speeches/WCMS_878647/lang--en/index.htm (Erişim Tarihi: 01.06.2023).

¹⁴⁴³ ILO. (2023i), **ILO Monitor on the World of Work: Eleventh Edition**, 31 May 2023, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/briefingnote/wcms_883341.pdf (Erişim Tarihi: 10.07.2023)., s. 9-12.

açıcı olarak görmektedir.¹⁴⁴⁴ Bütün bunlar özellikle içinden geçilmekte olunan borç krizi ve mali sorunlar gündeminde diğer uluslararası kurumları sosyal politika konusunda teşvik etmeye yönelmesi açısından dikkat çekicidir. Bununla birlikte bütün bu çağrılar, başta ILO'nun insana yakışır iş çerçevesi olmak üzere, geçmişten bu yana öne çıkarılan bazı gündem ve belgelere dayandırılmaya devam etmektedir.¹⁴⁴⁵ Dolayısıyla söz konusu çağrıların ne kadar yenilikçi, sosyal adalet ve eşitlik odaklı olacağının anlaşılması için, Koalisyon'un nasıl şekilleneceğinin, üreteceği politikaların içeriğinin ne olacağının yakından takip edilmesi gerekmektedir. Bu açıdan bu Koalisyon önerisinin daha fazla somutlaştığı, ILO'nun gelecek dönemde öne çıkaracağı gündemlerin de netleştiği son Uluslararası Çalışma Konferansı'na daha yakından bakmak anlamlı olacaktır.

Genel Direktör'ün 2023 Uluslararası Çalışma Konferansı'na sunduğu, sosyal adaleti ilerletme ve insana yakışır işi teşvik etme vizyonunu taşıyan bir belge olarak nitelendirdiği Sosyal Adaletin İlerletilmesi başlıklı Rapor¹⁴⁴⁶ bu açıdan dikkat çekicidir. Belgede, adaletsizlik, eşitsizlik, güvensizlik gibi sorunlar üzerinde durulmuş, bunları insana yakışır iş yoluyla ele almak için yapılabilecek eylemler değerlendirilmiş, ulusal ve uluslararası düzeyde öneriler sunmuştur. Rapor'da ILO'nun, evrensel ve kalıcı barışın ancak sosyal adalete dayalı olarak tesis edilebileceğine inandığı belirtilmiş ve sosyal adaletin ne olduğu tartışılmıştır. Bu çerçevede sosyal adaletin; evrensel insan hakları, insanların ekonomik güvenlik koşullarında maddi refahlarını sürdürmelerini sağlayan istihdam ve üretken faaliyet fırsatlarına eşit erişim, daha geniş adil dağıtım,

¹⁴⁴⁴ Hougbo, G. F. (2023c), **a.g.e.**

¹⁴⁴⁵ Örneğin söz konusu çabaların merkezine ILO'da uzun yıllardır gündemde tutulan insana yakışır iş çerçevesi yer almayı sürdürmektedir. Bkz. Hougbo, G. F. (2023c), **a.g.e.**

¹⁴⁴⁶ ILO. (2023e), **Advancing Social Justice**, International Labour Conference 111th Session, Geneva, ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---relconf/documents/meetingdocument/wcms_882219.pdf (Erişim Tarihi: 01.08.2023)., s. 4.

adil geçiş olarak dört boyutu içerdiği belirtilmiştir.¹⁴⁴⁷ çalışma dünyasında devam eden sorunlar ve yaşanan çoklu krizler çerçevesinde sosyal sözleşmenin çözüldüğü ifade edilerek, insan onuru ve sosyal adalet değerlerini ekonomilerin ve toplumların merkezine koymak, kapsayıcı politika ve kurumları güçlendirmek, temel kamu mallarını ve sosyal korumayı sağlamak, sosyal diyalğu gerçekleştirmek gibi hususların gerekliliği vurgulanmıştır. Kriz ve altüst oluş dönemlerinin, genellikle toplumsal sözleşmenin yenilenmesi için fırsatlar yaratabileceğine işaret edilmiştir.¹⁴⁴⁸ Ayrıca belgede, insanları yaşam döngüsü boyunca korumak ve adil geçişi sağlamak üzerine önemle durulmuş, bununla birlikte bu başlıkta evrensel koruma ifadesi yerine kapsamlı ve sürdürülebilir sosyal korumaya evrensel erişim ifadesi kullanılmaya da devam edilmiştir.¹⁴⁴⁹

Houngbo hem Konferans'a sunduğu bu Rapor'da hem de Konferans'taki açılış konuşmasında, toplumlarda devam eden eşitsizliklere işaret etmiş, sosyal adaleti ilerletme kapasitesinin kısıtlandığını belirtmiş, ülkelerin sosyal adaleti ilerletme yeteneklerini güçlendirmek için Sosyal Adalet için Küresel Koalisyon önerisini yinelemiştir.¹⁴⁵⁰ Buna göre bu Koalisyon, alışma dünyasından, Birleşmiş Milletler sisteminden, uluslararası finans kuruluşlarından, çok taraflı kalkınma bankalarından, özel sektörden, sivil toplumdan ve akademiden iyi niyetle hareket eden tüm paydaşları, ILO'nun daha fazla sosyal adalet yönündeki çabalarını harekete geçirmek amacıyla bir araya getirecektir.¹⁴⁵¹ Böylelikle sosyal adaletin daha fazla çok taraflı işbirliği ve politika tutarlılığı gerektiren küresel bir politika zorunluluğu olarak yceltileleceği,

¹⁴⁴⁷ ILO. (2023e), **a.g.e.**, s. 7-9.

¹⁴⁴⁸ ILO. (2023e), **a.g.e.**, s. 13-18.

¹⁴⁴⁹ ILO. (2023e), **a.g.e.**, s. 25-26.

¹⁴⁵⁰ Bkz. Houngbo, G. F. (2023e), Opening Address by Gilbert F. Houngbo Director-General, International Labour Conference 111th Session, 5 June 2023, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---relconf/documents/statement/wcms_884238.pdf (Erişim Tarihi: 02.08.2023).; ILO. (2023e), **a.g.e.**, s. 27.

¹⁴⁵¹ Houngbo, G. F. (2023e), **a.g.e.**

ayrıca ILO'nun üçlü ortakları tarafından başlatılan ve şekillendirilen Koalisyon'un çok taraflı sistemi ve uluslararası toplumu, sosyal sözleşmeleri güçlendirmeye yönelik ulusal çabaları desteklemeye daha derin ve somut bir şekilde dahil edeceği iddia edilmiştir.¹⁴⁵² Koalisyon'un sistemdeki paydaşları sosyal adalet hedeflerine yönelik eylemlerini daha iyi uyumlaştırmaları için harekete geçirerek 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi'nin uygulanmasını hızlandırmayı, uluslararası finansal mimarinin reformu da dahil olmak üzere küresel tartışmalarda çevresel, ekonomik ve sosyal hususları dengelemeyi amaçlayacağı belirtilmiştir.¹⁴⁵³ Koalisyon çalışmalarının seyrine dair Hougbo, kısa vadede ILO'nun, tüm önemli uluslararası, bölgesel ve yerel toplantılarda sosyal gündemin ana akımlaştırılması ihtiyacına ilişkin siyasi bir tartışmayı yükselteceğini, bu yılın sonuna kadar da bu çabaların odaklanması gereken ana tematik alanları belirleyeceğini ifade etmiştir.¹⁴⁵⁴

Hougbo'nun Sosyal Adalet için Küresel Koalisyona dair üçlü istişarelerde bulunma önerisi 2023 Uluslararası Çalışma Konferansı'nda olumlu karşılanmıştır. Bununla birlikte bu hazırlık neticesinde oluşturulacak çerçevenin ortakların katılımı için kriterler ve bir prosedürün yanı sıra, 2022'de değiştirilen Adil Bir Küreselleşme için Sosyal Adalet ILO Deklarasyonu'nda (2008) ortaya konan ve Çalışmanın Geleceği için ILO 100. Yıl Deklarasyonu (2019) ve diğer ilgili ILO belgelerinde yeniden teyit edilen İnsana Yakışır İş Gündemine dayalı tematik bir planı içermesi kararlaştırılmıştır. Ayrıca Genel Direktör'ün Koalisyonla ilgili gelişmeler hakkında Yönetim Kurulu'nun 349. Oturumuna (Ekim-Kasım 2023) bir rapor sunması talep edilmiştir.¹⁴⁵⁵ Neticede Koalisyona ilişkin çalışmaların nasıl ilerleyeceğinin Kasım 2023 Yönetim Kurulunda

¹⁴⁵² ILO. (2023e), **a.g.e.**, s. 27.

¹⁴⁵³ Hougbo, G. F. (2023e), **a.g.e.**

¹⁴⁵⁴ Hougbo, G. F. (2023e), **a.g.e.**

¹⁴⁵⁵ ILO. (2023k), **Report of the Chairperson of the Governing Body to the International Labour Conference for the Period 2022-23**, International Labour Conference 111th Session, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/--ed_norm/--relconf/documents/meetingdocument/wcms_882584.pdf (Erişim Tarihi: 01.08.2023), s. 6.

tartışılarak karara bağlanması planlanmıştır.¹⁴⁵⁶ Konferans sonucunun içerdiği bu vurgular, oluşturulacak Koalisyon'un, hali hazırda işveren ve hükümetlerin belirleyiciliğiyle sonuçlandırılmış olan ve eksikliklerini yukarıda tartıştığımız belgelere ve ayrıca mevcut gündemlere dayandırılması yönündeki ısrarı yansıtması açısından kanımızca dikkat çekicidir.

Bunların yanı sıra 2023 Uluslararası Çalışma Konferansı'nda, değişen çalışma dünyasında kapsayıcı sosyal koruma,¹⁴⁵⁷ tedarik zincirlerinde insana yakışır iş stratejisi, denetim yapısının güçlendirilmesi, İş Güvenliği ve Sağlığı Küresel Stratejisinin gözden geçirilmesi, güvenli ve sağlıklı bir çalışma ortamının teşvik edilmesi gibi konular da ele alınmıştır.¹⁴⁵⁸ Ayrıca herkes için çevresel açıdan sürdürülebilir ekonomilere ve toplumlara doğru adil bir geçişin sağlanması başlığında¹⁴⁵⁹ değerlendirme ve tartışmalar gerçekleştirilmiştir.¹⁴⁶⁰ Hougbo bu çerçevede BM Adil Geçişler için İş ve Sosyal Koruma Küresel Hızlandırıcısı'nın ilerletilmesine işaret etmiştir.¹⁴⁶¹

Bununla birlikte bu süreçte ILO'nun öne çıkardığı işgücü piyasası politikaları, hem geçmişten bu yana sürdürülen politikalarla hem de ele aldığımız diğer uluslararası kuruluşların politikalarıyla önemli benzerlikler sergilemeye devam etmiştir. Nitekim

¹⁴⁵⁶ ILO. (2023h), **Record of Proceedings 8C International Labour Conference – 111th Session, Plenary Sitting: Closing of the 111th Session of the International Labour Conference**, 12 July 2023, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---relconf/documents/meetingdocument/wcms_887673.pdf (Erişim Tarihi: 01.08.2023), s. 13.

¹⁴⁵⁷ Bu konudaki rapor için bkz. ILO. (2023j), **Leaving No One Behind: Building Inclusive Labour Protection in an Evolving World of Work**, International Labour Conference 111th Session, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---relconf/documents/meetingdocument/wcms_875127.pdf (Erişim Tarihi: 01.08.2023).

¹⁴⁵⁸ ILO. (2023k). **a.g.e.**, s.7-9.

¹⁴⁵⁹ Bu konudaki rapor için bkz. ILO. (2023f), **Achieving a Just Transition Towards Environmentally Sustainable Economies and Societies for All**, International Labour Conference 111th Session, 2023, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---relconf/documents/meetingdocument/wcms_876568.pdf (Erişim Tarihi: 01.08.2023).

¹⁴⁶⁰ ILO. (2023h), **a.g.e.**, s. 12.

¹⁴⁶¹ Hougbo, G. F. (2023e), **a.g.e.**

kayıt dışılıkla mücadele, sürdürülebilir işletmelerin desteklenmesi, eğitime, beceri geliştirmeye ve yaşam boyu eğitime daha fazla yatırım yapılmasının vurgulanması, genç işsizliğinin ele alınmasının teşvik edilmesi ve bunun için de gençleri güçlendirme programlarına, mesleki eğitime ve girişimciliğe yatırım yapmanın önerilmesi, toplumsal cinsiyet eşitliğinde yol almanın vurgulanması, sosyal diyalogun önemine işaret edilmesi¹⁴⁶² gibi konular mevcut gündemde de yerlerini korumuştur. Ayrıca ILO'da da göç, işgücü hareketliliği, işgücü piyasası dönüşümleri çerçevesinde değerlendirmeler gerçekleştirilmiştir.¹⁴⁶³

ILO, gelinen noktada görevinin her zamankinden önemli hale geldiğini vurgulamakta, insana yakışır işler yoluyla sosyal adaleti sağlamaya yönelik eylemlerde daha güçlü bir liderlik rolü üstlenme sorumluluğu olduğunu belirtmektedir.¹⁴⁶⁴ Hougbo, dünyanın çok sayıda ve birbiriyle örtüşen krizlerle karşı karşıya olması nedeniyle, öncelikleri değiştiren ve sosyal adalete odaklanan bir rota değişikliği gerektiğini ve bunun için de yeni bir küresel sosyal sözleşmeye ihtiyaç duyulduğunu vurgulamaktadır.¹⁴⁶⁵ Bütün bu çerçevede ortaya konulan söylemler ve yapılan

¹⁴⁶² Örnek için bkz. Hougbo, G. F. (2023g), Just and Sustainable Workplace, Closing message at the National Conference of Employers in the Philippines, Manila, Philippines, 28 June 2023, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/how-the-ilo-works/ilo-director-general/statements-and-speeches/WCMS_886517/lang--en/index.htm (Erişim Tarihi: 02.08.2023); ILO. (2023e), **a.g.e.**, s. 19-25.

¹⁴⁶³ Hougbo, son Konferans'taki açılış konuşmasında, yapısal işgücü piyasası dönüşümlerinin devam edeceğine işaret etmiş, bazı ülkelerin beceri eksikliği ve demografik değişikliklerin işgücü piyasası üzerindeki etkisiyle uğraştığını, bazılarının da ekonomik göçle ve beyin göçüyle karşı karşıya olduğunu ve kendi işgücü piyasalarının ihtiyaçlarını karşılamak için ulusal işgücünün becerilerini geliştirmeye çalıştığını belirtmiştir. Hougbo, G. F. (2023e), **a.g.e.**

¹⁴⁶⁴ ILO. (2023d), **a.g.e.**, s. 3.

¹⁴⁶⁵ Örnek için bkz. Hougbo, G. F. (2023f), Keynote address at the Shaping the Future of Shipping- Seafarer 2050 Summit, Manila, Philippines, 26 June 2023, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/how-the-ilo-works/ilo-director-general/statements-and-speeches/WCMS_886255/lang--en/index.htm (Erişim Tarihi: 02.08.2023.); Hougbo, G. F. (2023i), ILO Director-general presentation on Global Employment Trends 2023, G20 Labour and Employment Ministers' Meeting, Indore, India, 21 July 2023, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/how-the-ilo-works/ilo-director-general/statements-and-speeches/WCMS_888342/lang--en/index.htm (Erişim Tarihi: 02.08.2023).; Hougbo, G. F. (2023g), **a.g.e.**

çalışmalara bakıldığında yakın gelecekte, BM Adil Geçişler için İş ve Sosyal Koruma Küresel Hızlandırıcısı, Sosyal Adalet için Küresel Koalisyon, insana yakışır iş, dijital platform ekonomisi, küresel meta zincileri, sosyal ve dayanışmacı ekonomi, sosyal diyalog gibi konuların ILO gündeminin ön sıralarında yer alacağı söylenebilmektedir.¹⁴⁶⁶

Bu alt bölümdeki incelemelerde gördüğümüz üzere ILO, bir yandan özel sektörü ve girişimciliği anahtar konumda ele alan, rekabet edebilirliği ve verimliliği artırmayı hedefleyen yaklaşımını devam ettirmekte, bir taraftan da öne çıkardığı sosyal politika başlıklarını çeşitlendirmekte, politika önerilerini daha yüksek sesle dile getirmekte, bu konularda uluslararası toplumu kolektif bir çaba içerisinde yönlendirmeye çalışmaktadır. ILO'nun gelecekte küresel kapitalist yönetim düzleminin aktif ve etkin bir parçası olmayı hedeflediği görülebilmektedir. Sistemin yönetilebilirliği ve sürdürülebilirliği için önemli ve acil konuların giderek birikmesi ve bu durumun küresel kapitalist yönetim düzlemindeki aktörlerce de görmezden gelinememesi, ILO'nun bu hedefleri için elverişli gündemler oluşturmaktadır. Ancak çalışmamızda da gördüğümüz gibi, artan insan odaklılık, adil küreselleşme, sosyal adalet gibi söylemlere karşın, uluslararası kuruluşların sosyal politika anlayışlarının temelinde rekabetçi piyasaların ilerletilmesi hedefinin durduğu göz önünde bulundurulduğunda, ILO'nun işlevlerinin piyasa önceliklerine tabi tutulacağı söylenebilmektedir. Ayrıca İşin Geleceği İçin 100.

¹⁴⁶⁶ Bkz. ILO. (2023g), **Record of Proceedings 8B International Labour Conference-111th Session World of Work Summit**, 14 July 2023, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---relconf/documents/meetingdocument/wcms_887843.pdf (Erişim Tarihi: 01.08.2023)., s. 3-4.; Hougbo, G. F. (2023d), Statement by ILO Director-General to European Trade Union Confederation at the 15th ETUC Congress, 24 May 2023, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/how-the-ilo-works/ilo-director-general/statements-and-speeches/WCMS_883020/lang--en/index.htm (Erişim Tarihi: 10.06.2023).; Hougbo, G. F. (2023h), Harness the Power of Cooperatives for Building Inclusive and Resilient Communities, 01 July 2023, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/how-the-ilo-works/ilo-director-general/statements-and-speeches/WCMS_886478/lang--en/index.htm (Erişim Tarihi: 02.08.2023).; Hougbo, G. F. (2023f), **a.g.e.**; Hougbo, G. F. (2023i), **a.g.e.**; Hougbo, G. F. (2023g), **a.g.e.**

Yıl Deklarasyonu'nun kabul sürecinde çarpıcı biçimde örneklendiği üzere, ILO içerisindeki işveren ve bazı hükümet bileşenlerinin sosyal politikada piyasa odaklı sınırları korumadaki ısrarlarını sürdürdükleri de bir gerçektir. Somut uluslararası yaptırımın söz konusu olmadığı Deklarasyonlarda dahi bu işleyişin sürmesi, sosyal politikanın ilerici bir anlayışla yeniden şekillendirilmesinin önünde daha baştan sınırlılıklara işaret etmektedir. Zira bu durum günümüzde, bırakalım az gelişmiş olarak nitelenen ülkeleri, daha ileri kapitalist ülkelerde dahi, politika pratiklerinde en temel sosyal politika başlıklarında bile ekonomik ve sosyal hakları kararlı bir şekilde sınırlandırmaya yönelik gelişmelerle de teyit edilmektedir.

Dolayısıyla bugün içerisinde bulunduğumuz durum, ILO'nun geçmişten bu yana sürdürdüğü politika çerçevelerinin sosyal adaleti sağlamaya yetmediğini açıkça göstermektedir. Dahası ILO'nun yıllar önce ortaya koyduğu 'emek bir meta değildir' ilkesinden günümüze alınan yolda, metalaşma eğer emek ile birlikte onun tüm insani ve sosyal dünyasını işgal ettiği bir yere varmışsa, bunda ILO'nun da tarihsel bir sorumluluğu olduğu hatırlanmalıdır. Zira çalışmamızda gördüğümüz üzere, ILO'nun yıllardır sürdürdüğü esneklik ve koruma arasında denge varsayımı ile çerçevelenmiş politikaları, gerçekte ibreyi piyasaya daha fazla bükerek emek aleyhine dengesizliği güçlendirmiştir. ILO'nun bu denge siyasetini yumuşak hukukla ısrarla birleşmesi de varolan dengesizliklerin bir anlamda meşrulaştırılmasına hizmet etmiştir. Nitekim yumuşak hukukun, diğer bir deyişle bağlayıcı ve yaptırım gücü olmayan belgelerin öne çıkarılmasıyla küresel sosyal politika alanı bir anlamda 'temenni'lere teslim edilmiş, dahası bu durum pandemi sürecinde de değişmemiştir. Neticede ise ILO'nun söylem ve icraatları arasındaki mesafe açılmaya devam etmiş, temenniler somut kazanımlarla sonuçlanmamıştır.

ILO'nun sosyal politika yaklaşımı bugün dünyanın gereksindiği eşitlik, dayanışma ve kamusalılık gibi hususları içeren ilerici sosyal düzenlemelerden ziyade, diğer

uluslararası örgütlerin politika gündemleri ile örtüşen ve rekabetçi kapitalizmin ilerletilmesi hedefine odaklanan bir çerçeveye oturmaktadır. Günümüzde yeni bir öneri olarak öne çıkarılan Sosyal Adalet için Küresel Koalisyon girişiminin de, ağırlıklı olarak yumuşak hukuk çerçevesinde geliştirilen ve çalışmamızda sınırlılıklarını ortaya koyduğumuz belgelere ve mevcut gündemlere dayandırılması yönünde bir eğilim söz konusudur. Bütün bunlar bir arada değerlendirildiğinde, bugün ILO'nun önerdiği politika gündemlerinin eşitlikçi ve sosyal adalet odaklı bir çerçevede somutlaşabileceğine dair beklentiler için ciddi ipuçlarının bulunduğunu söylemek mümkün görünmemektedir.

Tezin yukarıdaki üç bölümünde kapitalizmin ve sosyal politikanın seyrinde önemli roller üstlenen ve işlevler gören Dünya Bankası, OECD ve ILO'nun kuruluşlarından günümüze uzanan süreçteki hedefleri, stratejileri, yaklaşımları, söylemleri, politika önerileri ayrıntılı bir incelemeye tabi tutulmuştur. Önemli tarihsel kriz süreçleri de gözetilerek, bu kuruluşların dönemsel sosyal politika anlayışlarında bir farklılaşma olup olmadığı sorgulanmış, ayrıca mevcut politika yönelimleri ortaya konulmuştur. Bu bölümlerde elde ettiğimiz sonuçlar aşağıdaki bölümde bir araya getirilerek genel bir değerlendirmeye tabi tutulacak, ardından sosyal politikanın geleceği için önem taşıdığını düşündüğümüz bazı konu ve gelişmelere işaret eden bir tartışma yürütülecektir.

5. BÖLÜM: AKINTIYA KARŞI SOSYAL POLİTİKA: YÖNELİMLER, GELİŞMELER VE GELECEK

Tezin bu son bölümünde öncelikle Dünya Bankası, OECD ve ILO'nun tarihsel olarak belirginleşen sosyal politika anlayışlarının işaret ettiği kritik hususlar ele alınacak, mevcut politika yönelimlerinin gelecek için taşıdığı anlam değerlendirilecektir. Ardından dünyada öne çıkan güncel gelişmeler de dikkate alınarak, sosyal politikanın geleceğine dair önem taşıdığını düşündüğümüz konulara işaret edilecek, bunların neden önemli olduğu tartışılacaktır.

Kriz dönemlerini ve bu dönemlerin geleceğe dair olası sonuçlarını ele almak gerekli, ama bir o kadar da zorludur. Bununla birlikte bugün içerisinden geçmekte olduğumuz ciddi kriz sürecinden çıkabilecek sonuçları sosyal politika için eşitliğe, dayanışmaya ve sosyal adalete yönelen ilerici bir değişim arayışıyla değerlendirmek, hem teorik ve pratik açıdan önemli ve güncel bir sorun alanına tekabül etmekte, hem de sosyal politika disiplininin asli görevlerinden birine işaret etmektedir. Bu çerçevede bu bölümdeki amacımız geleceğe dönük projeler sunmak yahut geleceği öngörmeye çalışmak değil, tezde ortaya koyduğumuz geçmişin mirasından ve bugünün dinamiklerinden yola çıkarak çıkarımlar yapmak, ayrıca bazı güncel ve olası gelişmelere dikkat çekmektir.

5.1. TARİHSEL ÇÖZÜMLEMEDEN ÇIKARIMLAR VE MEVCUT YÖNELİMLER ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Çalışmamızda ele aldığımız uzun tarihsel süreç bize küresel kapitalist yönetim düzeninin bir sınıfsal, siyasal, toplumsal ilişki ve güç mücadeleleri alanına işaret ettiğini, bunun yanı sıra küresel rekabetçi kapitalizmin ilerletilmesi hedefinin ele

aldığımız uluslararası kuruluşlar için bir ortak varoluş meselesi olduğunu göstermiştir. Nitekim bu hedef söz konusu uluslararası kuruluşların, sistemin içerisine girdiği krizler, sisteme ve kendilerine yönelen tepkiler, dönemsel ihtiyaçların karşılanması gibi pek çok gelişme ekseninde değişimler yaşamalarını beraberinde getirmiş, bununla birlikte bu değişimler çok uzun süredir sosyal politika anlayışlarında belirgin bir kopuşa işaret etmemiştir. Diğer taraftan yine küresel rekabetçi kapitalizmin ilerletilmesi hedefi, uluslararası kuruluşların zaman içerisinde ortak stratejilerle hareket etme halini de belirginleştirmiştir. Zira Cammack, uluslararası kuruluşların 1980'lerin sonlarından bu yana devam eden ve rekabetçi kapitalizmi küresel ölçekte geliştirmeyi ve ilerletmeyi amaçlayan uzun vadeli bir projeye dayandıklarını iddia etmiştir.¹⁴⁶⁷ Bu çerçevede rekabetçi ürün ve işgücü piyasaları ile karakterize edilen ulusal ortamların yaratılması için çalıştıklarını, gerçekleştirdikleri girişimlerin temelinde de “gelişmekte olan dünya, yükselen ekonomiler ya da gelişmiş dünya için bir projenin değil, küresel kapitalist ekonomi genelinde rekabetçilik düzeyini en üst düzeye çıkarmayı amaçlayan evrensel bir projenin yattığını” vurgulamıştır.¹⁴⁶⁸ Bu küresel projeyi ise, “rekabet edebilirlik konusunda evrensel yakınlaşma”¹⁴⁶⁹ olarak nitelendirmiştir.¹⁴⁷⁰ Çalışmamızda da, faaliyetlerini yoğunlaştırdıkları farklı alan ve coğrafyalara karşın Dünya Bankası, OECD ve ILO'nun, sadece belirli ülkelere ya da bölgelere dönük değil tüm dünyayı hedefe koyan küresel rekabetçi kapitalizmin ilerletilmesine odaklanan ortak bir çerçevede hareket ettikleri, ayrıca bu kuruluşların sosyal politika eksenindeki dil, söylem, yaklaşım ve önerilerinin zamanla daha fazla yakınlaştığı açıkça görülmüştür.

¹⁴⁶⁷ Cammack, P. (2009a), **a.g.e.**, s. 1-2.

¹⁴⁶⁸ Cammack, P. (2009a), **a.g.e.**, s. 3.

¹⁴⁶⁹ Cammack'a göre bu yakınlaşma, uluslararası kuruluşların yanı sıra sosyal ve ekonomik politikaların yeniden yönlendirilmesi yoluyla küresel kapitalist ekonomide rekabetçiliği takip eden hükümetleri, Dünya Ekonomik Forumu gibi ulusal rekabet otoritelerinin gayri resmi ağlarını, dünyanın dört bir yanında kurulan yerel ajansları, küresel, bölgesel, ulusal ve yerel düzeylerdeki pek çok eski ve yeni sivil toplum aktörlerini de içermiştir. Cammack, P. (2006), **a.g.e.**, s. 1.

¹⁴⁷⁰ Cammack, P. (2009a), **a.g.e.**, s. 3.

Nitekim 1980’li yıllardan itibaren neoliberal programlar ile sosyal politika alanı dönüşüme uğratılmış, bu çerçevede işgücü piyasaları düzensizleştirilerek yeniden yapılandırılmış, bu piyasalarda esnekleşme, güvencesizleştirme odaklı, bireyselleştirici arz yanlı politika önlemleri uygulanmıştır. Washington Uzlaşısı olarak isimlendirilen dönemdeki bu politikalar, sadece az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere kalkınma yardımları ile öne çıkan Dünya Bankası’nda değil, gelişmiş ülkelerin politikalarını şekillendirmesiyle belirginleşen OECD’de de geçerli olmuştur. ILO ise bir meşruiyet krizine girdiği bu süreçte söz konusu eğilimleri farklılaştıracak bir alternatif sunmamıştır.

Derinleşen ve genişleyen neoliberal kapitalizmin işleyen çelişkileri neticesinde 1990’lı yıllarda oluşan krizler ve özellikle neoliberal politikalara karşı yükselen tepkiler ise uluslararası kuruluşlarda bir değişim sürecini beraberinde getirmiştir. Post Washington Uzlaşısı olarak ifade edilen bu dönemde uluslararası kuruluşlar pek çok farklı soruna yönelen, ayrıca başta yoksulluk olmak üzere sosyal sorun ve söylemleri öne çıkaran yaklaşım ve politikalar oluşturmaya yönelmişlerdir. Bu yöneliş ise bir taraftan sorunların yönetilmesi, bir taraftan da politik alanda ortaya çıkan karşı duruşlar karşısında hem sistemin hem de bu kuruluşların meşruiyetlerinin sağlanması ve bu çerçevede de mevcut kapitalist ilerleyişin sürdürülmesi hedeflerini içermiştir. Zira Şenses, “Dünya Bankası’nın 1980’li yıllar boyunca neoliberal yapısal reformlar üzerinde yoğunlaşp yoksulluk konusunu ancak bu reformların olumsuz bölüşüm etkilerine yönelik eleştirilerin yoğunlaşmaya başladığı bir dönemde, 1990’lı yılların başında yeniden hatırlamış olması”nın bu dönemde “uluslararası finans kuruluşlarının artan yoksulluğu neoliberal reformların yaygınlaşması ve derinleşmesinin önünde bir engel olarak görmeleri” ile ilişkili olduğuna işaret etmiştir. Bu çerçevede “neoliberal yaklaşımın yoksulluğu belirleyen servet ve gelir dağılımı gibi konulardan ve onlarla yakından ilişkili siyasal güç ilişkilerinden olabildiğince uzak durması ve yoksullara

karşı ilgisini ise belirli konjonktürlerde düşürüp belirli konjonktürde artırmakla birlikte her durumda retorik düzeyinde yüksek ama uygulamada düşük düzeyde tutabilmesi”ne dikkat çekmiştir.¹⁴⁷¹ Dolayısıyla bu süreçte uluslararası kuruluşların öncelikleri, sorunları ortadan kaldırmaya dönük sosyal politika uygulamalarından ziyade “neoliberal dönüşümün bir parçası olarak uygulamaya konan istikrar ve yapısal uyum programlarının sürdürülmesine yönelik” olmuştur.¹⁴⁷² Nitekim Carrol ve Jarvis de, Post Washington Uzlaşısı politikalarının, birikim krizi ve neoliberalizmin meşruiyet krizini aşmak amacıyla kârı sürdürmek, bunun için ucuz emek, yeni piyasa ve kaynak arayışıyla ilgisine ve neoliberal politikaların ilerletilmesi gerekliliğine yaslanmasına dikkat çekmişlerdir. Yazarlara göre söz konusu arayış, piyasa temelli mübadele ilişkilerini derinleştirmek için tasarlanmış düzenleyici, kurala dayalı, hukuki mimarilerin sürekli olarak piyasaya sürülmesine neden olmakta, çoğu zaman da mevcut sosyal ilişkilerin altını oyarak çelişkili süreçleri devreye sokmaktadır. Ayrıca sosyal koruma sistemlerinin (istihdam ve gelir güvenliği ile ilgili olanlar dahil) geriletmesini, geleneksel yerel mübadele ilişkilerinin bozulmasını, yerel politik ekonomilerin yeni kırılabilirlik ve risk seviyelerine maruz kalmasını içermektedir. Sonuçta ise insanların risk ortamları ve eşitsizlikler derinleşmektedir. Dolayısıyla söz konusu birikim tarzının çelişkileri, aynı zamanda kalkınma pratiği içinde çeşitli yeniden meşrulaştırma çabalarının gösterilmesi gerektiği anlamına gelmektedir. Post Washington Uzlaşısı dönemindeki katılımcı kalkınma, sosyal girişim, kurumsal sosyal sorumluluk gibi konuların öne çıkması da bununla ilişkili olmuştur.¹⁴⁷³

Gerçekten bu dönemde Dünya Bankası ve OECD öne çıkardıkları sosyal söylemlerin yanında devlet faaliyetlerini piyasayı destekleyecek şekilde yeniden yönlendirmeyi ve hizmetlerin sunumunu piyasa mantığına göre şekillendirmeyi

¹⁴⁷¹ Şenses, F. (2004), **a.g.e.**, s. 6.

¹⁴⁷² Koyuncu, M.; Şenses, F. (2004), “Kısa Dönem Krizlerin Sosyoekonomik Etkileri: Türkiye, Endonezya ve Arjantin Deneyimleri”, **Çalışma ve Toplum**, 3: 11-52., s. 15.

¹⁴⁷³ Carroll, T.; Jarvis, D. S. L. (2015), **a.g.e.**, s. 284.

amaçlayan tamamlayıcı politikalar geliştirmişlerdir.¹⁴⁷⁴ Carrol ve Jarvis, Washington ve Post Washington uzlaşmaları sonrasında gelinen bu süreci derin piyasalaşma olarak nitelendirmişlerdir. Buna göre derin piyasalaşmada, yapısal uyum ve piyasalar için kurumlar inşa etme gibi girişimler bir gerçeklik olmaya devam ederken, az gelişmiş ülkelerde, piyasalarda, sermaye ilişkilerinde önemli değişimler yaşanmıştır. Bu anlamda derin piyasalaşma, belirli sınıf çıkarları, ataerkil ilişkiler ve sermaye akışları arasında ortaya çıkan artan karşılıklılığı yansıtmış ve neoliberal kalkınma pratiği de kendisini bu çıkarların kesişme noktasında konumlandırmıştır. Bu çerçevede devleti düzenleyici bir devlete dönüştürmek için tasarlanmış bir özel sektör gündemi ortaya konmuş, kalkınma politikaları piyasa inşasını destekleyen ve kalkınmayı finanse etmek için ağırlıklı olarak özel sermaye kullanan ortamlar yaratmaya odaklanmıştır.¹⁴⁷⁵ Sosyal koruma düzenlemeleri de (işsizlik sigortası, emeklilik sağlık ve maluliyet sigortaları, eğitim fonlarına hizmet verecek piyasaların inşası gibi) mal ve hizmetlerin sağlanmasında kapitalist değişim ilişkilerinin hakim olduğu metalaşmayı gerçekleştirmek için tasarlanmış politika araçlarına dayanmıştır.¹⁴⁷⁶ İşgücü piyasalarında rekabet edebilirlik çerçevesinde arz yönlü inşa süreci sürdürülmüş, beceri gelişimi, vasıf kazanma, aktif işgücü politikaları ve esneklik çerçevesindeki düzenlemelere yönelinmiş, her alanda olduğu gibi işgücü piyasalarında da hizmet sunumunda özel sektör teşvik edilmiştir. Neticede sosyal sorunların bireyselleştirildiği, sosyal politika uygulamalarının kolektif bağlanımından koparıldığı, sorunların bireylerin sorumluluğuna yıkıldığı¹⁴⁷⁷ bir süreç yaşanmıştır.

¹⁴⁷⁴ Cammack, P. (2006), **a.g.e.**, s. 6.

¹⁴⁷⁵ Carroll, T.; Jarvis, D. S. L. (2015), **a.g.e.**, s. 295.

¹⁴⁷⁶ Carroll, T.; Jarvis, D. S. L. (2015), **a.g.e.**, s. 296.

¹⁴⁷⁷ Yılmaz'ın belirttiği gibi, bu politikalarla "kendi varoluşunu sermayeleştirmesi istenen bireyden, kendi risklerini muhasebesini yapması ve bu doğrultuda gerekli önlemleri almak üzere harekete geçmesi" beklenmiş, "devletin risklerin kolektif yönetimindeki sorumluluğu ise bir risk üstlenici olmaktan, girişimcilleştirilmiş yurttaşlara riskleri pozitif bir biçimde karşılama yetenek ve kapasitesini kazandırmaya doğru" kaymıştır. Yılmaz, Z. (2012), **a.g.e.**, s. 281.

Bu süreç işletilirken uluslararası kuruluşlar, rekabetçiliğe ve serbestleşmeye dayanan politikaları meşrulaştırmak ve teşvik etmek için de çaba göstermişlerdir. Özellikle Dünya Bankası'nın kapsayıcı kalkınma yaklaşımı, bunun çarpıcı örneklerinden biri olmuştur. Bu yaklaşım ile hem ülkeler arasında güçlenen yeni ekonomiler sistem içerisinde tutulmaya hem de ülkelerin içinde dışlananlar, yoksullar, işsizler içerme politikalarıyla kapsanmaya çalışılmıştır. Yönetişim, sosyal uyum, eşitsizlik gibi başlıklardaki vurgular da bununla ilişkili olmuştur. Zira servet ve refahta artan eşitsizlikler nüfusun çok daha büyük kesimlerinin sorunları daha fazla deneyimlemesine sebep oldukça, ortaya çıkan kırılmalık, sistemin yönetilebilirliğini tehlikeye sokmuştur. Neoliberal politikalara, küreselleşmeye itiraz ve direniş kanallarının dönem dönem artması da bunun yansımalarından birini teşkil etmiştir. Dolayısıyla bu gergin süreçten çıkış, küresel kapitalizmin erdemli olabileceğinin propagandasının yapılması, sosyal söylemlerin ve yoksulluk odaklı politikaların¹⁴⁷⁸ - özellikle de gerçekte yoksulluk ve eşitsizliğin nedenlerine hiç dokunmayan ama neoliberalizmi pek çok açıdan besleyen şartlı nakit transferleri gibi uygulamaların- öne çıkarılması, temelde ise sistemin ve sürecin kârlılık ve rekabet edebilirlik ekseninde kurgulanmaya devam edilmesi ile sağlanmıştır. Nitekim bu dönemde uluslararası kuruluşların sosyal içerme ve eşitlik için önerdikleri politikalar, Cammack'ın belirttiği gibi “devletlerin özel teşebbüsü geliştirme, işgücü ve ürün piyasalarında rekabeti sağlama taahhütlerinin yerine getirildiği, toplumsal cinsiyet, kamu harcamaları, eğitim ve refaha yönelik politikaların bu mantıkla şekillendirildiği bir dünya” isteğine

¹⁴⁷⁸ Aynur Özüğurlu, neoliberalizm ile 1990'lı yılların başından itibaren, “yoksulluğu hayatta kalma esasına dayalı bir geçim meselesine indirgeyen”, yoksulları “zenginliğin yaratıldığı süreçlerle ilgili sınıfın üyeleri olmaktan çıkarıp” bir “nüfus kategorisi” olarak kodlayan, yoksul olmanın nedenselliğini “aile ve topluluk bağlarının özgülüğünden türeyen bireyselleştirilmiş hayatlara indirgeyen”, dolayısıyla “yoksullukla mücadelenin içeriğini ya da araçlarını hane ya da bireyin refah sorunu düzeyinde” tanımlayan bir yoksulluk gündeminin inşa edildiğini ifade etmiştir. Özüğurlu, A. (2012), **a.g.e.**, s. 38-39.

dayanmıştır.¹⁴⁷⁹ Özetle Post-Washington Uzlaşısı dönemi olarak nitelendirilen süreçte ele aldığımız uluslararası kuruluşların söylem ve politikalarında bazı değişiklikler olsa da, temel strateji, amaç ve hedefler dikkate alındığında geçmişten farklılaşma olmamış,¹⁴⁸⁰ sosyal politika anlayışlarında Washington Uzlaşısı döneminde geliştirilmiş ana doğrultulardan sapılmamıştır.¹⁴⁸¹

Bütün bu süreç ayrıca, ele aldığımız uluslararası kuruluşların, sistemin sürdürülebilirliği ve yönetilebilirliğinin sağlanması için giderek daha fazla işbirliği ve ortaklık içerisinde hareket etmeleriyle de belirginleşmiştir. Bu durum dilde, söylemlerde, öne çıkarılan kavramlarda, yaklaşımlarda, politika önerilerinde yakınsamayla somutlaşmıştır. Nitekim bu süreçte hem Dünya Bankası ve OECD hem de ILO, küreselleşmenin esasen iyi olduğu, sorunların yanlış uygulamalardan kaynaklandığı, dolayısıyla bazı düzenlemelerle sorunların düzeltilebileceği, neticede küreselleşmenin faydalarına odaklanması gerektiği yönünde bir fikir ve ifade birliği sergilemişlerdir. Ayrıca bütün bu kuruluşlar başta eşitlik ve yoksulluk olmak üzere sorunları tanımlamak, araştırmak, bu konularda veriler sunmak yönünde büyük çabalar harcamış, ancak neticede sorunları çözme perspektifinden çok onları yönetmeye

¹⁴⁷⁹ Cammack, P. (2009b), **a.g.e.**, s. 50.

¹⁴⁸⁰ Türel, tanımladığı iktisat politikası çerçevesi itibarıyla da Post-Washington Uzlaşısı'nın, Washington Uzlaşısı'ndan köklü bir kopuş anlamını taşımadığını belirtmiştir. Zira Post Washington Uzlaşısı'nda vurgu, tıpkı Washington Uzlaşısı'ndaki gibi uluslararası güç merkezlerinin yönlendirici konumunu tartışmaya açmadan, çevre ülkelerinin küresel düzene uyum amaçlı reformları üzerine konulmuş, sistemik reformlar gündem dışı bırakılmıştır. Türel, O. (2021), **a.g.e.**, s. 53.

¹⁴⁸¹ Panitch ve Gindin, bu politikaların piyasa kusurlarıyla ilgilenip, sadece birkaç etmen üzerine odaklandığını belirtmişlerdir. Panitch, L.; Gindin, S. (2019), **a.g.e.**, s 243. Rodrik ve Fine da Post Washington Uzlaşısı'nın, bir tür "genişletilmiş Washington Uzlaşısı" oluşturduğuna işaret etmişlerdir. Bkz. Rodrik, D. (2002), "After Neoliberalism, What?", Paper presented at the Alternatives to Neoliberalism Conference sponsored by the New rules for Global Finance Coalition, 23-24 May 2002, <https://www.ias.edu/sites/default/files/sss/pdfs/Rodrik/Commentary/after-neoliberalism-what.pdf> (Erişim Tarihi: 6.10.2022).; Fine, B. (2001), "Neither the Washington nor the post-Washington consensus: An introduction", Development Policy in the Twenty-first Century: **Beyond the Post-Washington Consensus** içinde, (Eds: Ben Fine, Costas Lapavitsas, Jonathan Pincus) London: Routledge.,1-27., s. 11.

odaklanan politikalar sunmaya devam etmişlerdir.¹⁴⁸² Bu sonucun, güçlü ve donanımlı oldukları bilinen söz konusu kuruluşların gerçekleri görebilecek ve doğru politikaları üretebilecek kaynaklardan aciz olmalarıyla ilgili olmadığı, onların politik tercih ve yaklaşımlarıyla, temel hedef ve stratejileriyle ilgili olduğu açıkça görülebilmektedir. Zira Cammack, IMF ve Dünya Bankası'nın benimsedikleri yaklaşım çerçevesinde kapitalist gelişmenin yoksulluğu azaltabileceğine gerçekten inandıklarını, bununla birlikte yine bu yaklaşımları ekseninde “yalnızca küresel ölçekte kapitalist birikimi teşvik etme ve sağlamlaştırma yönündeki ağır basan ihtiyaçla uyumlu olduğu sürece yoksulluğun azaltılmasına kararlı” olduklarını belirtmiştir. Dolayısıyla bu kuruluşların politikalarının “yoksulluğun hangi yolla olursa olsun azaltılması gerektiğine değil”, “sermayenin emek üzerindeki hegemonyasının güçlendirilmesi gerektiğine” dayandığını ifade etmiştir.¹⁴⁸³ Nitekim çalışmamızda da gördüğümüz gibi, kapitalizmin bu uluslararası aktörleri, sermaye birikim koşullarını yaratmayı, kârlılık ve verimliliği sağlamayı birincil planda tutmayı her zaman sürdürmüşlerdir. Bu çerçevede bu süreçte Dünya Bankası'nın ve OECD'nin sosyal politika uygulamalarının hali hazırda geri çekilmiş olan kamucu, metadışı, dağıtımçı yönlerine dokunmayan, makul ve sınırlı politika önlemleri ile yetinmesi bir anlamda normalleşmektedir. Zira eşitlikçi sosyal politikalar özünde meta-dışı alan yaratmakla, kapitalizm ise genişleyen bir satıhta metalaştırmayla ilgilidir. Bununla birlikte anayasasında sosyal adalet hedefi olan, sosyal politikayı uluslararasılaştırma hedefi ile yola çıkan ILO'nun bu süreçteki yönelimleri de Dünya Bankası ve OECD'den temel olarak ve belirgin biçimde farklılaşmamış, kapitalizmin öncelikleri rekabetçi piyasa odaklılığı daha fazla vurguladıkça ILO da söz konusu kuruluşlarla aynı eksene yerleşmiş, hatta küresel yönetim düzeyinin ihtiyaç

¹⁴⁸² Örneğin Yılmaz'ın belirttiği gibi, Dünya Bankası'nın yoksulluk politikaları “küresel piyasayı yerleştirmeyi amaçladığı kadar, küresel piyasanın ortadan kaldırılamaz olan krizini belirli kabul ederek toplumsal etkileri ile beraber sürdürülebilir kılmaya” yönelmiştir. Yılmaz, Z. (2012), **a.g.e.**, s. 306.

¹⁴⁸³ Cammack, P. (2009b), **a.g.e.**, s. 42.

duyduğu politika araç setini, zaman zaman DB ve OECD'ye öncülük de ederek, oluşturmaya ve sunmaya yönelmiştir. Dolayısıyla ele aldığımız uluslararası kuruluşlar yükselttikleri politikalarla bu dönemde adalet, eşitlik ve kamusal temeline dayanan ve uluslararası yaptırımlarla desteklenen sosyal politika anlayışının küreselleşmesini değil, bir anlamda yoksulluk, eşitsizlik ve adaletsizliğin küreselleşmesini desteklemişlerdir.

Dünya Bankası, OECD ve ILO nezdinde zaman içerisinde giderek artan ve somutlaşan bu yakınlaşmalar, depolitize edilmiş, zihinde olumlu algı yaratacak biçimde oluşturulmuş ve çoğu zaman da muğlak içerikli kavramları ortaya çıkarmaları ve yaymalarıyla da belirginleşmiştir. Bu durum kanımızca kapitalizmin bir yönetim stratejisini yansıtması açısından önemlidir. Nitekim Köse ve Bahçe'nin belirttikleri gibi;

“Gerçekliğin düşünsel soyutlaması olan kavramların, kimi zaman gerçekliğin önüne geçip, bizzat gerçekliği bir tür yoruma dönüştürmeleri burjuva düşünsel pratiğine hiç de yabancı değildir. Bu tepe taklak oluşla birlikte artık kavram (düşünce) gerçekliği değil, sanki gerçeklik kavramı kendine örnek almakta ve kavramlar yorumladıkları gerçekliğin bir parçasına dönüşmektedirler. Gerçekliği ele geçiren egemen düşünce artık salt bir düşünce değildir; tarif ettiği gerçekliği mutlaklaştırarak normalleşmesi üzerinde ideolojik bir işleve sahip olur.”¹⁴⁸⁴

Yazarların “kavramların şeyleşmesi”¹⁴⁸⁵ olarak ifade ettikleri bu çerçeve, uluslararası kuruluşlar tarafından yıllar içerisinde sosyal politika anlayış ve uygulamalarının, ayrıca sosyal politika disiplininin içerisine yerleştirilmiştir. Zira neoliberal politikaların inşa sürecinden itibaren Dünya Bankası ve OECD'nin sosyal politikanın geleneksel kavramlarından uzak durdukları, yeni kavram ve terimler geliştirerek sosyal politika alan ve disiplinini yeniden inşa etmeye yöneldikleri görülmüştür. Sosyal risk yönetimi gibi geleneksel sosyal politika kavramları yerine kullanılan kavramlarla, ayrıca kapsayıcılık, katılım, içerme gibi ifadelerle liberal

¹⁴⁸⁴ Köse, A. H.; Bahçe, S. (2009), **a.g.e.**, s. 318.

¹⁴⁸⁵ Köse, A. H.; Bahçe, S. (2009), **a.g.e.**

yaklaşım ve politikaların meşrulaştırılmaya çalışılması bunun bir örneği olmuştur. Bu eğilim bir uluslararası sosyal politika uzmanlık kuruluşu olan ILO'ya da sirayet etmiş, örneğin ILO'nun da toplu pazarlık veya endüstri ilişkileri yerine sosyal diyalog kavramını öne çıkarması, dil ve yaklaşım ortaklaşmasının yansımalarından biri olarak dikkat çekmiştir.

Ayrıca bu tür kavramlar her derde deva bir içerikle kullanılarak, anlamları bulanıklaştırılarak, uygulanan politikaların gerçekte yeniden ürettiği ve derinleştirdiği sömürünün gizlenmesinde, politik süreçlerin bir yanılsama süreci ile yönetilmesinde işlevler görmüşlerdir. Nitekim esasen kapitalizmin geleceği için gerekli rekabetçi, yönetilebilir, bireyselleşmiş işgücünün yaratılmasına yönelmiş olan sosyal sermaye odaklı politikaların, işçilere vasıf kazandırma, işgücü piyasasının yapısal sorunlarını çözme, işçilerin daha kolay ve hızlı iş bulabilmelerine ve daha yüksek ücret almalarına olanak sağlama gibi vurgularla sunulması buna bir örnek olmuştur. Eğitim gibi bir sorununa eğilmenin temel bir hakkın sunulması anlamında meşru ve zorunlu olduğu bir gerçek olsa da, Castel'in belirttiği gibi “bundan istihdam edilmeyenlerin sırf okula geri dönerek iş bulabilecekleri sonucunu çıkarmak tam bir hayaldir.”¹⁴⁸⁶ Yoksulluk sorununun çözümü için Yaşar ve Yenimahalleli Yaşar'ın ifadeleriyle “potansiyel girişimci birey”lere¹⁴⁸⁷ işaret edilmesi de aynı durumun bir başka yansımasını teşkil etmiştir. Ayrıca bütün bu politikaların ‘fırsat eşitliği’ çerçevesinde ile sunulması da kritiktir.¹⁴⁸⁸ Zira fırsat eşitliği vurgusu öne çıkarılırken sonuç eşitsizliğini yaratan politikalar

¹⁴⁸⁶ Castel, R. (2017), **Ücretli Çalışmanın Tarihçesi: Sosyal Sorunun Dönüşümü**, Çev: Işık Ergüden, İstanbul: İletişim Yayınları., s. 369.

¹⁴⁸⁷ Yaşar, Y., Yenimahalleli Yaşar, G. (2012). “Neoliberal Küreselleşme ve Sosyal Politikada Dönüşüm”, **Mülkiye Dergisi**, 36(274): 63-92., s. 84.

¹⁴⁸⁸ Nitekim Koray, fırsat eşitliğinin sağlanmasının sosyal eşitsizlikleri azaltan bir yanı olduğunu kabul etsek bile, daha çok dipteki mağduriyetleri önlemeye yönelik bu eşitlik anlayışının sosyal eşitlik veya sosyal adalet anlamına gelmediğine işaret etmiştir. Koray, M. (2017), **a.g.e.**, s. 11.

sürdürülmektedir.¹⁴⁸⁹ Bunun yanı sıra “eşitsiz bir toplum içinde eşit başlangıç noktaları vermek” olarak ifade edilen¹⁴⁹⁰ fırsat eşitliği kurgusunda daha en başta kazanan ve kaybedenlerin olduğu açıktır. Örneğin insanları insan sermayesi ve/veya girişimci olarak görmek, herşeyden önce onları rekabetçi ve eşitsiz bir ortama yerleştirmek anlamına gelmektedir. Ekşi Uğuz ve Çalışkan’ın vurguladıkları gibi, bu suretle eşitsizlik normalleşmekte ve hatta normatifleşmektedir. Zira yazarların belirttiği gibi “insanın sermaye halini aldığı bir demokrasi anlayışında eşit muamele ve korumadan söz etmek imkânsızlaşarak, eşitlik yerini kazanlar ve kaybedenler arasındaki kategorik ayrıma” bırakmaktadır. Dahası “her şeyin sermayeleşmesiyle emek bir taraftan öz niteliksel öte yandan da kolektif biçimiyle, diğer bir deyişle sınıf olarak görünmez” olmaktadır.¹⁴⁹¹ Yılmaz da “sosyal kavramı”nın, “artık kendi özgün yasalarına sahip olan belirli bir toplumsal bütünlüğe göndermede bulunmak yerine, girişimci özneler üzerinden yapılan bir soyutlamaya tekabül” eder hale gelmiş olduğuna dikkat çekmiştir.¹⁴⁹²

Bütün bunlar aynı zamanda sosyal politikanın ve sosyal politika kavramlarının politik mücadelenin bir ürünü olduğunu da bize yeniden hatırlatmaktadır. Nitekim Özügürlü’nün belirttiği gibi, “sosyal politika dili”, sosyal politikaları “oluşturan ve düzenleyen politik süreçlerin de ayrılmaz bir parçasıdır.”¹⁴⁹³ Bu dönemde de yaşanan süreç, kapitalist rekabet edebilirliği sürdürmek ve artırmak için küresel bir yönetim gündeminin sürekli olarak teşvik edilmesi ile şekillenmiştir. Dolayısıyla sosyal politika Ekşi Uğuz ve Çalışkan’ın belirttikleri gibi, “ekonomik ve sosyal hedefler arasında bir

¹⁴⁸⁹ Alcock, P.; May, M.; Rowlingson, K. (2011), **Sosyal Politika: Kuramlar ve Uygulamalar**, (Çev: Barış Yıldırım, Boran Mercan, Onur Can Taştan, Osman Tezgel, Şenay Gökbayrak), Ankara: Siyasal Kitabevi., s. 56.

¹⁴⁹⁰ Alcock vd.’ye göre, sonuç eşitliğine yönelik politikalar insanları eşit değerde konumlandırmayı hedeflerken, fırsat eşitliğine yönelik hedefler “bireylere eşitsiz bir toplum içinde eşit başlangıç noktaları vermektir.” Alcock, P.; May, M.; Rowlingson, K. (2011), **a.g.e.**, s. 56.

¹⁴⁹¹ Ekşi Uğuz, H.; Çalışkan, S. (2022), **a.g.e.**, s. 17.

¹⁴⁹² Yılmaz, Z. (2012), **a.g.e.**, s. 262.

¹⁴⁹³ Özügürlü, M. (2018), **a.g.e.**, s. 28-38., s. 33.

çatışma olması durumunda, birincinin ikincisine öncelliğini”¹⁴⁹⁴ içeren bir çerçeveye oturtulmuştur. Sosyal politikanın neoliberal kavramsallaştırılması da Yaşar ve Yenimahalleli Yaşar’ın vurguladıkları üzere “apolitik (siyasetten arındırılmış), tarih dışı (ahistorical) ve bireysel”¹⁴⁹⁵ olarak belirginleşmiştir. Busso, bu apolitikleştirme sürecini, sosyal politikanın doğasıyla ilişkili ve onun yükselişine eşlik eden söylemdeki iki duruma dikkat çekerek açıklamıştır. Buna göre ilk olarak tarihsel olarak sosyal politika, adalet ve değer boyutlarını içermiş ve özünde siyasi olarak belirginleşmiştir. İkinci olarak ise refah devletleri kolektif siyasi aktörlerin (işçi hareketleri, çıkar grupları, siyasi partiler) refah taleplerini dile getirme, siyasileştirme ve uygulama kapasitelerine göre şekillenmiştir. Dolayısıyla sosyal politikanın depolitizasyonu süreci, bu iki sütunu hedef almış, kurumların içinde ve dışında politik çatışmalarda önemli bir azalma ile birlikte ilkeler ve değerler söyleminin de giderek içinin boşaltılmasına işaret etmiştir.¹⁴⁹⁶

Neticede zihinde olumlu algı yaratacak biçimde kurgulanan, esasında ise piyasa odaklı bir gündemi yansıtan, rekabet edebilir ve üretken işgücünün yeniden üretimine odaklanan kavramlar uluslararası kuruluşlarca yaygınlaştırılırken, kamusal, gelirin eşitlikçi yeniden dağıtımına yönelik sosyal politika anlayış ve pratiklerinden giderek uzaklaşmıştır. Bu durum Özüğurlu’nun belirttiği gibi, “işçi sınıfının tarihsel kazanımlarının üzerinde yükselen sosyal politika disiplini”nine “bütün bir dünyanın hızla işçileştiği bir evrede işçilerin kolektif varlığını yadsıyan bir dil”in¹⁴⁹⁷ yerleşmesinde de belirginleşmiştir. Bütün bunların 2008 krizi sonrasında ve hatta Covid-19 pandemisinden günümüze uzanan çoklu krizler sürecinde de farklılaşmaması ise, geleceğin sosyal politika anlayış ve uygulamalarının sosyal adalet ve eşitlik

¹⁴⁹⁴ Ekşi Uğuz, H.; Çalışkan, S. (2022), **a.g.e.**, s. 21.

¹⁴⁹⁵ Yaşar, Y., Yenimahalleli Yaşar, G. (2012), **a.g.e.**, s. 86.

¹⁴⁹⁶ Busso, S. (2017), “The De-Politicization of Social Policy at the Time of Social Investment. Mechanisms and Distinctive Features”, **Partecipazione e Conflitto**, 10 (2): 421-447., s. 422.

¹⁴⁹⁷ Özüğurlu, M. (2018), **a.g.e.**, s. 37.

temelinde yükseltilmesi yönünde önemli sınırlılıkların korunduğuna işaret etmesi açısından kritiktir.

Nitekim 2008 krizinin ardından uluslararası kuruluşlar, kapitalizme, küreselleşmeye, kendilerine yönelik eleştiri ve tepki dalgasını da körükleyen sürece artık farklılaştıklarını ve yeni bir yola girdiklerini vurgulayarak tepki verseler de, esasen Cammack'ın işaret ettiği gibi, sermayenin disiplin gücünü daha da artırmaya, gelişmekte olan ülkelerdeki yoksulları güçlendirmek yerine, onları sermaye tarafından daha sıkı kontrol ve sömürüye maruz bırakan mekanizmaları meşrulaştırmaya ve yoğunlaştırmaya yönelmişlerdir.¹⁴⁹⁸ Zira bu dönemde esnekleşme, insan sermayesine yatırım, aktif işgücü politikalarına odaklanan işgücü piyasası politikaları sürdürülürken, başta sosyal yardımlar ve sosyal sigortalar olmak üzere diğer sosyal politika başlıkları sınırlı biçimde ele alınmaya devam edilmiştir. Neticede esneklik ile koruma, piyasa ile sosyal politika arasında 'denge' vurgularının öne çıkarıldığı bu dönem, esasında ibreyi piyasaya kaydıran bir dengesizlik durumuna işaret etmiş, sonuçta da 2008 krizi sonrasında güvencesizlik, yoksulluk, işsizlik başat problemler olmaya devam etmiştir.

Bununla birlikte zaman ilerledikçe işsizliğin, istihdam edilemez, istihdam dışı ya da düzensiz ve güvencesiz olarak istihdam edilen kişi sayısının artışı¹⁴⁹⁹ çok daha büyük sorunlar doğurmuştur. Özellikle ücretli çalışmanın hem güvence hem de yeterli erişim sağlama niteliğinin aşınması, Fleming'in ifadeleriyle "hayatta kalma ve kendini korumayla olan bağının" kopması, onu "sırf çalışmak uğruna gerçekleştirilen, ızdıraplı ve anlamsız bir ritüel" haline getirmiştir.¹⁵⁰⁰ Sistemin üzerinde yükseldiği yapı ve ilişkilerin sürdürülebilirliğini ve yönetilebilirliğini zora sokan bu durum, küresel yönetim düzleminde 'evrensel' nitelemesi çerçevesinde özellikle sosyal sigorta kapsamalarının genişletilmesine dönük önerileri beraberinde getirmiştir. Aslında ILO

¹⁴⁹⁸ Cammack, P. (2009a), **a.g.e.**, s. 1.

¹⁴⁹⁹ Castel, R. (2017), **a.g.e.**, s. 19.

¹⁵⁰⁰ Fleming, P. (2017), **Çalışmanın Mitolojisi: Kapitalizm Kendine Rağmen Nasıl Ayakta Kalıyor?**, E. Kılıç (Çev.) İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları., s. 7.

için çok yeni olmayan bu tür öneriler Dünya Bankası ve OECD’de de savunulmalarıyla dikkat çekmiştir. Ancak OECD ve Dünya Bankası’nın evrensel olarak isimlendirdikleri istihdama bağlı olmayan sigorta kapsamını genişletme önerileri, bu sorunları ortadan kaldıracak bir niteliğe ve bütüncül bir yaklaşıma sahip değildir. Zira bu kuruluşlar sadece kapsam genişletilmesine odaklanmakta, bunu yaparken ‘mali sürdürülebilirliği’ odağa alarak faydaların kısılabileceğine işaret etmekte, bu uygulamaların gelirin yeniden dağıtımını, toplumsal dayanışma ve kamusal özelliklerinde ilerici bir değişim sunmamaktadır. Nitekim Fischer, evrensel sosyal politika fikrinin minimalist çağrışımlara indirgenmesinin önemine işaret ederek, Dünya Bankası için evrenselliğin, nasıl sağlanırsa sağlansın herkesin bir şeye erişimi olduğu sürece başarılı olarak tasavvur edildiğine dikkat çekmiştir. Bir başka deyişle yoksul insanlar yetersiz finanse edilen ve kalitesiz kamu tedarik sistemlerine, orta ve üst sınıflar da özel piyasalarda sağlık ve eğitim hizmetlerine, cömert sosyal güvenlik faydalarına erişseler de bu Dünya Bankası için evrensel bir sistemdir.¹⁵⁰¹ Bunun yanı sıra ILO’da da özellikle 100. Yıl Deklarasyonu’nun kabul edilme sürecinde gördüğümüz gibi bazı hükümet ve işveren bileşenlerinin, işçi bileşenlerin taleplerini istikrarlı biçimde sınırlandırma eğilimlerinin baskınlığı neticesinde ‘evrensel, kapsamlı ve sürdürülebilir sosyal koruma’ ifadesi yerine ‘kapsamlı ve sürdürülebilir sosyal korumaya evrensel erişim’ ifadesi tercih edilmiştir. Dahası ILO merkezi de ortaya çıkan sonuç metnini memnuniyetle sunarak, bir anlamda söz konusu başlıkta Dünya Bankası ve OECD ile aynı düzleme yerleşmiştir. Günümüzde Hougbo’nun Genel Sekreterliği’nde öne çıkarılan gündemlerde aynı ifadelerde ve 100. Yıl Deklarasyonunda çizilmiş olan çerçevede ısrarın devam ediyor olması da, kanımızca gelecekte sosyal politikanın sosyal adalet ve eşitlik temelinde yeniden tartışılması ve gündeme getirilmesi konusunda kendiliğinden bir eğilimin şekillenmesinin pek olası olmadığını gösteren bir başka işarettir.

¹⁵⁰¹ Fischer, A. M. (2020), “The Dark Sides of Social Policy: From Neoliberalism to Resurgent Right-wing Populism”, **Development and Change**, 51(2): 371-397., s. 392.

Ayrıca pandemi süreci, öncelikle bir sağlık krizi olarak belirginleşmesi, sonrasında hali hazırda devam eden ekonomik kriz ile derinleşmesi ile başlarda sosyal politika konularına ilgiyi artırmış olsa da, süreç içerisinde kolektif sosyal eşitsizlikleri kısmen dahi olsa azaltma ihtiyacını karşılamayan bir çerçevede hareket edilmiştir. Zira bu dönemde sosyal politikada bireyselleştirme ve rekabet edebilirliğin artırılmasına dönük politikalar hız kesmemiştir. Yaşanan krizler, borçlandırma ve finansallaşma süreçleriyle dönüştürülen sosyal politika uygulamaları ekseninde, yoksullara borç vererek yoksulluğu ortadan kaldırmanın mümkün olmadığını tekrar ve tekrar göstermiş olsa da,¹⁵⁰² şartlı nakit transferleri, mikro krediler, işgücünü piyasanın ihtiyaç duyduğu niteliklerle donatmaya yönelik işgücü eğitimi, girişimciliğin teşvik edilmesi gibi uygulamalar, yoksulluktan çıkış yolu olarak sunulmaya devam edilmiştir. Dahası pandemiye eklenen çoklu pek çok krize rağmen küresel düzlemde üretilen çözüm önerilerinde rekabetçi piyasa odaklılık, sosyal adalet hedefinin önünde yer almayı sürdürmüş, sosyal adalet kavramının içeriği, aynı sosyal politika kavramında olduğu gibi, fırsat eşitliğine indirgenmiş bir çerçeveye sıkıştırılmıştır. Ayrıca krizlerin etkilerinin azalması durumunda sosyal harcamaların öncelikli gözden çıkarılabilecek maliyet unsurları olarak görülmesi anlayışı da devam etmiştir.

Neticede son dönemde sadece ILO'da değil tüm uluslararası kuruluşlarda daha fazla öne çıkarılan sosyal adalet ve yeni sosyal sözleşme söylemlerine rağmen karşımızda olan durumun, gerçek bir uzlaşma arayışından uzak olduğu görülebilmektedir. Zira önerilen politikalar daha çok sorunların sistemi tıkamaması için risklerin yönetimi anlayışı çerçevesinde, zamanında çok fazla geri çekilmiş sosyal politika uygulamalarına dönük bazı düzenlemelere yönelmekte, gelirin eşitlikçi yeniden dağıtımı ve kamusal hizmetlere mesafeli duruş sürdürülmektedir. Dolayısıyla ele aldığımız uluslararası kuruluşların günümüzde hep birlikte öne çıkardığı esneklik ile koruma, piyasa ve sosyal

¹⁵⁰² Saad-Filho'nun ifade ettiği gibi; "yoksulluğun birçok nedeni vardır, ancak krediye yetersiz erişim bunlardan biri değildir." Saad-Filho, A. (2011b), **a.g.e.**, s. 247.

arasındaki denge yaklaşımının oturduğu anlayış esasen bir dengesizliği beslemeye devam etmektedir. Çünkü burada dengenin ölçüsü, varlık nedenlerinden biri belirsizliklerin ve toplumsal sorunların kamusal-kolektif müdahale yoluyla sınırlandırılması olan sosyal politika karşısında, hassas ve kırılmaya hazır, belirsizliklerle yüklü bir piyasa düzeninin her koşulda sürdürülmesine öncelik verecek biçimde ayarlanmaktadır. Neticede ekonomik olanın sosyal olana üstünlüğünü besleyecek yaklaşım ve politikalar yeniden ve yeniden üretilmektedir.

Bütün bunların yanı sıra küresel düzlemde sosyal haklara dönük çerçevelerin yaptırımlardan uzak kalınarak, siyasi taahhütlerle geçiştirilmeye devam edilmesi de yukarıdaki eğilimlerin pratikte daha cesur biçimde kendisini göstermesini kolaylaştırmaktadır. Zira halen küresel düzeyde serbest ticaret için bağlayıcı kuralların gündeme getirilmesi normal karşılanırken, insan hakları ve çalışma standartları için eşitlikçi küresel bağlayıcı hukuk yaratılması konusunda ayak direme hali sürmektedir. Bu durum küresel sosyal politikanın, sermaye birikiminin önündeki ‘sınırsız’ alanları sosyal adalet ekseninde bir ‘sınırlamaya’ yönelmediğini ortaya koymakta ve bu bağlamda küresel sosyal politikanın sınırlılıklarını yansıtmaktadır. Diğer bir deyişle Gökbayrak’ın işaret ettiği gibi “küresel nitelikte sosyal politikanın oluşum ve uygulama dinamiklerine”, “küresel nitelikli sosyal politika”ya ilişkin soru işaretleri¹⁵⁰³ bugün de devam etmektedir.

Ayrıca yaşadığımız süreç, Çelik’in işaret ettiği, sermayenin küresel hareketi karşısında emeğin birbirine rakip biçimde ağırlıklı olarak ulusal sınırlarda hareket ettiği, “giderek artan bir biçimde ulusçulaşan işçi sınıfları”nın karşısında “sermaye enternasyonalini” bulduğu bir ortamı, dolayısıyla da “küresel eşitsizliğin mağdurlarının, küresel adalet için ortak çaba harcamasını zayıflatan bir ironi”yi¹⁵⁰⁴ beslemeye devam

¹⁵⁰³ Gökbayrak, Ş. (2013), **a.g.e.**, s. 210.

¹⁵⁰⁴ Çelik, A. (2004), “AB Ülkeleri ve Türkiye’de Gelir Eşitsizliği: Piyasa Dağılımı-Yeniden Dağılım”, **Çalışma ve Toplum**, 3: 53-91., s. 66.

etmektedir. Bunların yanı sıra günümüzde sadece az gelişmiş olarak nitelenen ülkelerde değil, gelişmiş kapitalist ülkelerdeki girişimlerde de, sosyal sözleşmenin iyileştirilmesi bir yana, mevcut sözleşmeyi çözmeye dönük bir çerçevenin hayata geçirildiği görülebilmektedir.

Dolayısıyla bugün geldiğimiz noktada hem anlayış hem de politika pratikleri açısından sosyal politika için bırakalım daha gelişkin bir program ve içeriğin şekillenmesini, onun geleneksel odaklarına geri dönüşü içerecek bir kavrayış dahi öne çıkmış değildir. Bu durum 2008 krizi, pandemi ve sonrasında yaşamaya devam ettiğimiz çoklu krizler döneminde, sosyal politikada eşitlik ve sosyal adalete yönelebilecek bir kopuşun yaşanmadığını açık biçimde göstermektedir. Nitekim bu anlamda bir kopuştan bahsedebilmek için, temelde duran anlayış ve yaklaşımların, politikalara giden yolların, bu yollara giden bağlantıların, daha da önemlisi hedeflerin önemli ölçüde değişmesi gerektiği açıktır. Oysa temel olarak serbestleşme, özelleştirme, kuralsızlaştırma, esnekleşme gibi yollarla piyasanın yönlendirdiği ekonomik büyüme hedefine dayanan paradigma sürdürülmekte, sosyal politika alanı da bu odakta şekillendirilmektedir. Küresel kapitalist rekabeti ilerletmeye dönük strateji ülke ayrımı gözetmeksizin dünya ölçeğinde hakim kılınmaya devam etmektedir.

Bütün bu çerçeve, çalışmamızda pek çok kez ifade ettiğimiz gibi, büyük krizlerin her zaman ve tek başına ciddi politika dönüşümlerine yol açmayabildiğini ve eğer bir değişim söz konusuysa bunun içerik ve niteliğinin, diğer ekonomik, toplumsal, siyasal koşul ve dinamiklere, özellikle de dönemin toplumsal ve sınıfsal güç dengelerinin durumuna bağlı olarak şekillendiğini bir kez daha göstermektedir. Bu nedenle çalışmamızın son alt bölümünde bu gerçeklikler dikkate alınarak ve dünyada yaşanan gelişmeler de gözetilerek sosyal politikanın geleceğine dair önem taşıdığını düşündüğümüz bazı dinamiklere işaret edilecektir.

5.2. GODOT’U BEKLERKEN: SOSYAL POLİTİKANIN GELECEĞİ ÜZERİNE

Gördüğümüz üzere 2008 krizinin ardından gelen pandemi ve çoklu krizlerle şekillenen zorlu dönemde şu ana kadar, sosyal politika için bırakalım ilerici bir gelişmeyi onun geleneksel odaklarına dahi geri dönüşü içerecek değişim yaşanmamış, ama bu süreçte sosyal politikaya artan vurgu göze çarpmıştır. Bu çelişkili durumun, neoliberalizmin hakim yaklaşım haline geldiği yıllardan bugüne, yaşanan tüm krizlerde benzer biçimde sürmesi dikkat çekicidir. Nitekim ele aldığımız uluslararası örgütler 1980’li yıllardan bugüne önemli tarihsel dönemeçlerde temel hedeflerde ısrardan şaşmadan, bazı değişikliklerle mevcut durumu istikrarlı kılmaya çalışarak, bazı sorunların telafi edilebilirliğini ve yönetilebilirliğini sağlayarak yola devam etme eğiliminde olmuşlardır. Dolayısıyla kârlılık ve sermaye birikiminin sürekliliğini sağlama hedefine kitlenmiş olan rejimlerin gelişimini ve istikrarını sağlamaya yönelik dönüştürülmüş sosyal politika anlayış ve uygulamaları, metalaştırılmış, bireyselleştirilmiş, gelirin eşitlikçi yeniden dağıtımından uzaklaştırılmış içerikleriyle bugün de, eşitlikçi, dayanışmacı, sosyal adalet odaklı bir çerçeveye erişmemektedir. Dahası kriz sürecini kapitalist birikim ve kârlılığı, küresel rekabetçi kapitalizmi ilerleterek aşma ısrarı özellikle emek süreçleri ve çalışma ilişkileri alanında baskıları artırma potansiyellerini güçlendirmektedir. Zira sosyal hakların geriletildiği, işsizlik ve sendikasızlığın çalışanlar üzerinde baskı yarattığı, reel ücretlerin artma eğilimi göstermediği, borçlanma ile hayatların sürdürüldüğü bir ortamda, insanlar zorlu koşullarda ve güvencesiz çalıştırılmaya devam edilmektedir. Ayrıca kapitalizmin uzun yıllardır çözüm bulamadığı üretkenlik ve verimlilik sorunları sürmekte, önceki bölümlerde gördüğümüz üzere bu durum küresel yönetim düzlemindeki aktörlerce sıkça dile getirilmekte, yaşanan teknolojik atılımlara karşın bu başlıkta ciddi ilerleyişler

sağlanamamaktadır. Bu ise politika yapıcıların gelecekte, verimlilik ve kârlılığı artırabilmek ve/veya sürdürebilmek adına işgücü maliyetlerini daha da düşürme, daha geniş ölçekli bir esnekleşme, daha yıkıcı biçimde rekabet edebilirliği güçlendirme politikalarına ağırlık verme ihtimallerini güçlendirmektedir.

Bütün bunlar bize, eğer küresel rekabetçi kapitalizm ve bunun üzerinde yükselen uluslararası kuruluşlar kendilerini ciddi bir sıkışmışlık içerisinde bulmazlarsa, bu kuruluşlardan eşitlikçi, dayanışmacı, sosyal adalet odaklı bir sosyal politika anlayışı beklemenin Godot'yu beklemekten¹⁵⁰⁵ farksız olduğunu göstermektedir. Bunun yanı sıra ele aldığımız uzun tarihsel süreç, krizlerin politikalarda önemli değişimlere yol açmasında dönemin sınıfsal güç dengelerinin etkisini hatırlatmakta,¹⁵⁰⁶ “kapitalizmin herhangi bir döneminde işçi sınıfı lehine elde edilecek kazanımlar”da sınıf mücadelesinin önemini¹⁵⁰⁷ bir kez daha ortaya koymaktadır.

Nitekim değerlendirmelerimizde gördüğümüz üzere, sosyal politika her zaman farklı sınıfsal ve siyasal güçler arasında bir çekişme ve mücadele konusu olmuş,¹⁵⁰⁸ krizleri aşma çabasında emekçi kitlelerin sistemde içerilme hedefi kapitalizm için önem taşısa da, genişletici, daha eşitlikçi ve sosyal adalete yönelen sosyal politika yönelimleri kendiliğinden ortaya çıkmamıştır. Örneğin bu durum ciddi sosyal politika atılımlarını içeren Keynesyen düzenlemelerin ortaya çıkışında, dönemin özel tarihsel koşul ve dinamiklerinin etkisinde sarıh biçimde görülmüştür. Bu süreçte işçi sınıfı ve halk mücadelelerinin,¹⁵⁰⁹ Sovyetler Birliği gibi kapitalist sisteme alternatif bir gücün varlığının kapitalist yönetimler üzerindeki etkileri, söz konusu politikaların

¹⁵⁰⁵ Samuel Beckett'in 1949 yılında yazdığı, ilk kez 1953'te Paris'te sahnelenen Godot'yu Beklerken isimli ünlü tiyatro eserinde, oyunun kahramanları Vladimir ve Estragon, her gün yinelenen biçimde Godot adında ne olduğu bilinmeyen bir kimse veya şeyi beklemekte, ama Godot hiçbir zaman gelmemektedir. Bkz. Beckett, S. (2000), **Godot'yu Beklerken**, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

¹⁵⁰⁶ Akçay, Ü.; Güngen, A. R. (2019). **a.g.e.**, s. 199.

¹⁵⁰⁷ Güler, M. A. (2017), **a.g.e.**, s. 103.

¹⁵⁰⁸ Çelik, A. (2014), **a.g.e.**, s. 303.

¹⁵⁰⁹ Robinson, W. I. (2018), **a.g.e.**, s. 244.

benimsenmesi açısından kritik önem taşımıştır. Kanımızca bugün gelinen süreçte de mevcut kapitalist devletleri ve uluslararası kuruluşları sosyal politika alanı için ilerici bir değişime zorlayabilecek unsurlardan biri ve en önemlisi, bu aktörleri daha ilerici ve eşitlikçi sosyal politika önlemleri almaya itebilecek sınıfsal ve toplumsal bir gücün varlığı ve onun mücadelesidir. Tezin sınırlılıklarının bu başlıkta mevcut durumun ve gelecek olasılıklarının ayrıntılı incelenmesini mümkün kılmadığı açıktır. Bununla birlikte bu başlıkta öne çıkan eğilim ve gelişmelere genel olarak değinmek anlamlı olacaktır.

Öncelikle kapitalizmin mevcut hali kendi paradoksunu yaratarak bir taraftan bazı direnç noktalarını zayıflatmakta bir taraftan da bazı direnç noktalarını güçlendirebilmektedir. Zira işçi sınıfının yıllardır güç yitirdiği ve bugün bu güç yitiminin pek çok araçla pekiştirilmeye devam edildiği bilinmektedir.¹⁵¹⁰ Nitekim bireyselliğin ve güvencesizliğin hakim olduğu, borçlanmaya bağımlı yaşayan emekçilerin, savunmasız ve dışlanmış kesimlerin tekil yahut birlikte bir hak ve talep mücadelesi vermesi güçtür. Üretim ve emek sürecindeki katmanlaşmalar, çeşitlenmeler, örneğin platform ekonomisi, yapay zeka gibi yenilikler işçi sınıfının kolektif hareketliliğine yeni sınırlar çizmektedir. Sermayenin uluslararası hareket kabiliyetinin artması da, Akçay ve Güngen'in belirttikleri gibi "çalışanların belirli bir mekânsal bağlamda sermayeyi sıkıştırabilme kapasitesinin" daralmasına yol açmakta, "işçi sınıfının üyelerinin objektif olarak ortak bir sınıf tavrıyla hareket etmesini" zorlaştırmakta, hatta "işçi sınıfını diğer bölgedeki sınıfdışları karşısında rakip" hale getirmektedir.¹⁵¹¹ Bununla birlikte yaşanan ve üzerinden atılan çoklu kriz ortamında çözülemeyen sorunlar arttıkça insanların siyasallaşma düzeyi ve itirazları da artmaktadır. Ayrıca bireyleri sorunlu koşullara bağlanmaya iten başta güvencesizlik olmak üzere pek çok neden, ekonomik belirsizlikler derinleştikçe daha fazla kesimin

¹⁵¹⁰ Güler, M. A. (2017), **a.g.e.**, s. 103.

¹⁵¹¹ Akçay, Ü.; Güngen A. R. (2019), **a.g.e.**, s. 211.

sorunlarını ortaklaştırmaktadır. Nitekim Göztepe ve Çerkezoğlu, “güvencesizlik, bütün istihdam biçimlerinin ortak özelliği haline geldikçe” istihdamın niteliğinin, “sınıfı homojenleştirdiğini” ve “birleşik bir emek mücadelesinin de nesnel koşullarını yarattığını” iddia etmişlerdir.¹⁵¹² Robinson da “farklı ulusal ve bölgesel sınırlar arasında ezilen ve sömürülen kişiler arasında çok daha derin organik bağlar” olduğunu belirtmiştir.¹⁵¹³ Gerçekten son yıllarda dünyada işsizlik, ücretler, sosyal güvence, özlük hakları, çalışma koşulları gibi pek çok başlıkta eylemlilikler ve hatta toplumsallaşan isyanlar dikkat çekmektedir. Örneğin Küresel Barış Endeksi’ne göre dünya çapında isyanların, genel grevlerin, hükümet karşıtı gösterilerin 2011-2019 yılları arasında %244 artmış olması dikkat çekici bir veridir.¹⁵¹⁴

Bu çerçevede ulusal ölçekte, özellikle G20 ülkelerinde son dönemde gerçekleştirilen grevler kanımızca oldukça önemlidir. Zira küresel kapitalist yönetim düzleminde etkili olduğu bilinen G20 ülkelerinde görülen bu grevlerin ortaya çıkış nedenleri, uluslararası kuruluşlarca bir süredir öne çıkarılan sosyal adalet ve yeni sosyal sözleşme söylemlerinin arkasında, esasında sosyal adaleti zedeleyen politikaların sürdürüldüğünü ortaya koymaktadır. Örneğin Fransa’da emeklilik yaşının kademeli olarak 62’den 64’e yükseltilmesini öngören düzenlemelere karşı gerçekleştirilen kitlesel eylemler ve ulus ölçeğine yayılan pek çok farklı sektörde gerçekleştirilen grevler¹⁵¹⁵ bu açıdan dikkat çekicidir. İngiltere’de de son yıllarda demiryolu işçileri, otobüs şoförleri, posta işçileri,

¹⁵¹² Çerkezoğlu, A. A.; Göztepe Ö. (2010), **a.g.e.**, s. 81.

¹⁵¹³ Robinson, W. I. (2022), **a.g.e.**, s. 234.

¹⁵¹⁴ Institute for Economics & Peace. (2021), **Global Peace Index 2021: Measuring Peace in a Complex World**, Sydney, June 2021, <https://www.visionofhumanity.org/wp-content/uploads/2021/06/GPI-2021-web-1.pdf> (Erişim Tarihi: 08.06.2022)., s.3.

¹⁵¹⁵ Bu konudaki örnek bazı haberler için bkz. Mawad, D.; Laborie, A.; Briscoe, O.; Berlinger, J. (2023), “French Airports, Schools and Oil Refineries Hit by National Strike Over Pension Age Increase”, CNN, 23.03.2023, <https://edition.cnn.com/2023/03/23/business/france-national-strike-pension-reform/index.html> (Erişim Tarihi: 01.10.2023).; Euronews Türkçe. (2023a), “Fransa’da 1 Milyondan Fazla Kişi Emeklilik Reformuna Karşı Sokağa İndi”, 2 Mart 2023, <https://tr.euronews.com/2023/03/22/fransada-isciler-yarin-genel-greve-gidiyor-ulkede-akaryakit-sikintisi-basladi> (Erişim Tarihi: 01.10.2023).

çöp toplama işçileri, eğitim ve sağlık çalışanları, hava yolu çalışanları gibi pek çok farklı sektörde çalışan insanlar çalışma koşulları ve sosyal haklar çerçevesinde protesto eylemleri ve grevler gerçekleştirmişlerdir.¹⁵¹⁶ Dahası bu grev ve protesto dalgasının devam edeceğine dair de işaretler mevcuttur.

Ayrıca bazı ülkelerde görülen eylemlilikler, kitlesel sonuçlar yaratma potansiyelleri açısından da ilgi uyandırıcıdır. Nitekim McNally, özellikle ABD ve Güney Amerika’da yaşanan grevlere ve toplumsal hareketlere bakarak “kitle grevlerinin geri döndüğünü” iddia etmiş, işçi sınıfı hareketi ile kitlesel grevlerin örtüşebileceğini belirtmiştir. 2019 yılı boyunca Los Angeles ile Chicago’daki kitlesel öğretmen grevlerini, General Motors’daki yaklaşık 50.000 işçinin 40 günlük iş bırakma eylemini, hemşirelerin, market işçilerinin ve Uber sürücülerinin grevlerini örnek göstermiştir. Sudan, Cezayir, Şili, Lübnan, Irak, Kolombiya, Fransa gibi ülkelerde de kitle grevlerinin bazen baş döndürücü seviyelere yükseldiğine, ayrıca grevlerin toplumsal cinsiyet mücadeleleri ve iklim mücadelesi için örgütlenen hareketler tarafından da benimsenebildiğine işaret etmiştir.¹⁵¹⁷ Son yıllarda kurye işlerinde, dijital sektörde, platform ekonomisinde, geçici ve *free lance* işlerde çalışanların grevleri ve hak mücadeleleri de oldukça dikkat çekici olmuştur. Örneğin Almanya’da süpermarket ürünlerini müşterilerinin kapılarına on dakikada teslim etmeyi vaat eden Gorillas hızlı ticaret şirketi çalışanlarının 2021 yılında yaptıkları iş bırakma eylemleri ve grevler,¹⁵¹⁸ aynı yıl İngiltere’de Deliveroo

¹⁵¹⁶ Örnek için bkz. BBC News Türkçe. (2023a), “İngiltere’de Dev Grev: Yaklaşık 500 Bin Kişi İş Bıraktı”, 1 Şubat 2023, <https://www.bbc.com/turkce/articles/cz90pjr14pvo> (Erişim Tarihi: 03.10.2023).; BBC News Türkçe. (2023b), “İngiltere’de Son yılların En Büyük Grevi: Yüz Binlerce Öğretmen, Doktor, Memur ve Metro Çalışanı İş Bıraktı”, 15 Mart 2023, <https://www.bbc.com/turkce/articles/c108g56785ro> (Erişim Tarihi: 03.10.2023).; Euronews Türkçe. (2023b), “İngiltere’de Yüz Binlerce Çalışan Greve Gitti”, 15 Mart 2023, <https://tr.euronews.com/2023/03/15/ingilterede-yuz-binlerce-calisan-greve-gitti> (Erişim Tarihi: 01.10.2023).

¹⁵¹⁷ McNally, D. (2020), “The Return of the Mass Strike: Teachers, Students, Feminists, and the New Wave of Popular Upheavals”, **Spectre Journal**, 1(1): 12-37.

¹⁵¹⁸ Bkz. Neumann, D. (2022), “ ‘We Organise in Under Ten Minutes’: Rise of Germany’s Wildcat Strikers, 1 February 2022, Digital Futures at Work Research

kuryelerinin şirketin halka arz olduğu gün gerçekleştirdikleri protesto eylemleri ve grevler,¹⁵¹⁹ benzer biçimde 2022 yılında Türkiye’de pek çok farklı şirkette çalışan kuryelerin iş bırakma eylemleri¹⁵²⁰ bunlardan sadece birkaçıdır. Yine güncel ve dikkat çekici örneklerden bir diğeri, Temmuz 2023’te ABD’de Oyuncular Sendikası’nın üyelerini yapay zekaya karşı daha iyi koruyacak konularda anlaşma sağlanamaması nedeniyle gerçekleştirilen, sinema ve televizyon sektörünü durma noktasına getirdiği söylenen, Hollywood grevi olmuştur.¹⁵²¹

Son yıllarda ulusal düzlemlerin ötesinde gerçekleştirilen işçi sınıfı mücadeleleri, grevleri ve bunlar neticesinde elde edilen kazanımlar da oldukça ilgi uyandırıcıdır. Örneğin 8 Mayıs 2019’da dünya genelinde Uber şoförlerinin, düşük ücretler içeren, sağlık, emeklilik ve diğer hakları sunmayan, araçların bakım yükünü şoförlerin sırtına yükleyen bağımsız yüklenicilik statüsü için, şirketin halka arzının olduğu gün gerçekleştirdikleri küresel grev büyük dikkat çekmiştir. Robinson’un belirttiği gibi bu eylem, “en atomize olmuş işçi grubunun bile kolektif çıkarlarının bilincine varıp kolektif bir şekilde sermayeye karşı çıktığını (veya çıkabileceğini)” göstermesi

Centre, https://digit-research.org/blog_article/we-organise-in-under-ten-minutes-rise-germanys-wildcat-strikers/ (Erişim Tarihi: 03.10.2023).

¹⁵¹⁹ Butler, S.; Jolly, J. (2021), “Deliveroo Workers Protest as Shares Rise on First Day of Open Trading”, 7 April 2021, The Guardian, <https://www.theguardian.com/business/2021/apr/07/deliveroo-workers-strike-as-shares-rise-on-first-day-of-open-trading> (Erişim Tarihi: 02.10.2023).

¹⁵²⁰ Bkz. Hamsici, M. (2022), “Kuryelerin Eylemleri Neden Yurt Geneline Yayıldı?”, 3 Şubat 2022, BBC Türkçe, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-60235440> (Erişim Tarihi: 03.10.2023).

¹⁵²¹ Haber için Bkz. Sendika.Org (2023), “Hollywood Grevi Film ve Televizyon Sektörünü Durma Noktasına Getirdi”, 15 Temmuz 2023, <https://sendika.org/2023/07/hollywood-grevi-film-ve-televizyon-sektorunu-durma-noktasina-getirdi-688274/> (Erişim Tarihi: 01.10.2023).

Hollywood senaristlerinin beş ay süren grevi grevi, sendika liderlerinin stüdyolarla yapılan son ücret anlaşmasını onaylamasıyla 27 Eylül 2023’te sona ererken, oyuncuların grevi 28 Eylül 2023 itibarıyla devam etmektedir. Bkz. Euronews Türkçe. (2023c), “Hollywood Senaristleri Beş Aydır Devam Eden Grevi Sonlandırdı”, 27 Eylül 2023, <https://tr.euronews.com/2023/09/27/hollywood-senaristleri-bes-aydir-devam-eden-grevi-sonlandirdi> (Erişim Tarihi: 10.10.2023).

açısından da önem taşımıştır.¹⁵²² Benzer biçimde dünyaya yayılmış bir ağa sahip olan ve uzun yıllardır sendikalaşmaya direnmesi ile bilinen Amazon firmasında gerçekleşen sendikal örgütlenme ve bu şirketin çalışma şartlarına ve bazı uygulamalarına karşı gerçekleştirilen eylemler de önemlidir. Özellikle 2021 yılında şirketlerin indirim vadettiği Kara Cuma olarak nitelenen günde, dünyanın dört bir yanındaki Amazon işçilerinin “Amazon’a Bedelini Ödet” kampanyası altında birleşerek gerçekleştirdikleri uluslararası mücadele¹⁵²³ etkili olmuştur. Zira yakın dönemde çıkan haberlerde Amazon şirketinin sendikal örgütlenme hareketlerini bastırmak üzere 2021 yılında danışmanlara yaklaşık 4,3 milyon dolar ödemiş olduğu iddia edilmiştir.¹⁵²⁴

Burada sınırlı örneklerle sunulan bu mücadeleler kanımızca münferit olarak görülmemeli, söz konusu dinamiklerin oluşturabileceği yaratıcı gerilim hatları gözden kaçırılmamalıdır. Nitekim Carrol ve Jarvis’in işaret ettiği gibi, azalan iş güvencesinin, sıfır saatlik sözleşmelerin, fayda kayıplarının, düşen reel gelirlerin birleşik etkisi ile siyasi eksen giderek daha fazla canlanmaktadır.¹⁵²⁵ Ayrıca bugün gelinen noktada bu tür mücadelelerle gelebilecek en ufak kazanımların dahi esasen bütün bir toplum için önemli hale gelmiş olduğu açıktır. İşçi sınıfının uzun yıllardır güç yitirdiği bir gerçek olsa da, ayrıca işçi sınıfı ve toplumsal hareketlenmelerin olduğu bazı dönemlerde kapitalizmin sınırlı ödünlerle yoluna devam etme eğiliminde olabildiği görülse de, yaşanan çoklu kriz ortamında artan sorunlarla boğuşan güvencesizleştirilmiş emekçilerin, dışlanmış ve savunmasız kalmış insanların irili ufaklı mücadelelerinin doğurabileceği olasılıklar önemsenmelidir. Dolayısıyla söz konusu sınıfsal ve toplumsal

¹⁵²² Robinson, W. I. (2022), **a.g.e.**, s. 236-237.

¹⁵²³ Bkz. Press, A. N. (2021), “Black Friday Strikes and Protests Target Amazon in 20 Countries”, Jacobin, 26 November 2021, <https://jacobin.com/2021/11/amazon-black-friday-strikes-protests-international-bangladesh-italy-africa> (Erişim Tarihi: 01.10.2023).

¹⁵²⁴ Bkz. Jamieson, D. (2021), “Amazon Spent \$4.3 Million On Anti-Union Consultants Last Year”, 31 March 2022, HuffPost, https://www.huffpost.com/entry/amazon-anti-union-consultants_n_62449258e4b0742dfa5a74fb?c9h (Erişim Tarihi: 01.10.2023).

¹⁵²⁵ Carroll, T.; Jarvis, D. S. L. (2015), **a.g.e.**, s. 299.

hareketliliklerin nasıl devam edeceği ve nasıl etkilere sahip olacakları bugün belirsizliğini koruyor olsa da, bu tür dinamiklerin mevcut politikaların paradoksal olarak yarattığı gerilimlerin, bu karşıtlıklardan doğabilecek olasılıkların sosyal politikada ilerici gelişme olasılığı çerçevesinde takip edilmesi gerekmektedir.

Bununla birlikte örneklendirdiğimiz mücadelelerin ve yaşanan gerilimlerin, günümüzde siyasi rejimlerinin otoriterleşme eğilimleri göz önüne alındığında muhalefetin hoş görülmediği, sınıf örgütlerinin ve mücadelelerinin kontrol altına alındığı bir ortamda farklı zorluklarla yüzleştiği ve yüzleşebileceği de dikkate alınmalıdır. Örneğin Carrol ve Jarvis, derin piyasalaşma ve neoliberal kalkınma uygulamalarının bir sonucu olarak birçok rejimin, sivil toplumun etkisini en aza indirmek için gözetim girişimlerini ve hakim güvenlik gündemlerini yeniden öne çıkardığını iddia etmişlerdir.¹⁵²⁶ Nitekim politikacı ve kapitalistlerin, krizlerden çıkış çerçevesinde mevcut hedef ve stratejilerden ödün vermek yerine, koşullar el verdiğinde farklı ölçek ve nitelikteki baskı mekanizmalarını öne çıkarmayı tercih edebildikleri de bilinmektedir. Robinson bu çerçevede, politikacı ve kapitalistlerin “kapitalizmi ılımlı reformlarla istikrara kavuşturma becerisine sahip olmadıklarında, kapitalist denetimi güvencesi almak için otoriterliğe ve neofaşizme dönmeye” istekli olduklarını, ayrıca “kapitalist küreselleşme ile birlikte ılımlı bir reform programı kitlelerin acılarına çözüm getiremediğinde” bu kitlelerden bazılarının istikrar arayışıyla bu alternatiflere kayabildiğini belirtmiştir.¹⁵²⁷ Ayrıca Saad-Filho içinde bulunduğumuz konjonktürde krizlerin kolayca otoriter, kontrolcü, ırkçı ve gerici tepkilere yol açabileceğine,¹⁵²⁸ Akçay ve Güngen de “krizden canı yanan işçi sınıfının ve ezilenlerin bu durumdan kurtulmak için umutla destekledikleri partilerin, kendilerini bu duruma düşüren politikaları birebir takip ediyor olmalarını görmeleri sonucunda giderek radikal sağ ve

¹⁵²⁶ Carroll, T.; Jarvis, D. S. L. (2015), **a.g.e.**, s. 299.

¹⁵²⁷ Robinson, W. I. (2022), **a.g.e.**, s. 229.

¹⁵²⁸ Saad-Filho, A. (2020), **a.g.e.**, s. 6.

faşist partilerin ve akımların etkisine açık bir konuma gelme ihtimalleri”ne işaret etmişlerdir.¹⁵²⁹

Bunların yanı sıra yıllar içinde dönüştürülmüş olan sosyal politika uygulamaları ve bu çerçevede yeniden tanımlanmış olan kavram ve algılar da bu süreci besleyebilmekte, emekçi sınıfların sisteme karşı oluşabilecek tepkilerini başka alan ve başlıklara yönlendirebilmektedir. Örneğin Fisher, sosyal politikanın çeşitli unsurlarının popülist sağ ve otoriter yönetimler tarafından siyasi stratejiler olarak kullanıldıklarına, dahası sosyal politikanın bu hareketler tarafından, milliyetçi, ırksal, araterkil bazı hususlar çerçevesinde yeniden şekillendirildiğine, neoliberal mantık içerisinde yeniden üretilmeye devam edildiğine ve bu çerçevede söz konusu yönetimlerin neoliberalizme aykırı olmak bir yana onu birçok açıdan ilerlettiğine dikkat çekmiştir.¹⁵³⁰ Ekşi Uğuz ve Çalışkan da, sağ popülistlerin son yıllardaki kitlesel başarısının “girişimci, aktif, sorumlu, çalışkan, yasalara saygılılardan oluşan asıl ulus” ile “hegemonik projeden dışlanan sorumsuz, çıkarıcı, bencil, devlete bağımlı, tembel kesimler” arasındaki öfkenin körüklenmesiyle ilgili olduğuna işaret etmişlerdir.¹⁵³¹ Lendvai-Bainton ve Szelewa da otoriter neoliberalizmle, sosyal kutuplaşma, yeni etnik, dini ve cinsiyet ayrımları çerçevesinde ulusal refah sözleşmelerinin yeniden yazıldığını iddia etmişlerdir.¹⁵³²

Bütün çerçevede uluslararası gerilimlerin arttığı, küresel rekabetçi kapitalizmin ilerletilmeye çalışıldığı içinde bulunduğumuz kriz gündeminde, kârlılık, birikim, rekabet edebilirlik sorunlarını aşmak için, kapitalist toplumsal düzenlerde daha fazla neoliberal otoriter ve popülist yönetimlerin görülmesi¹⁵³³ bir ihtimal olarak ele alınmalı

¹⁵²⁹ Akçay, Ü.; Güngen A.R. (2019). **a.g.e.**, s. 215.

¹⁵³⁰ Fischer, A. M. (2020), **a.g.e.**, s. 372, 374, 379.

¹⁵³¹ Ekşi Uğuz, H.; Çalışkan, S. (2022), **a.g.e.**, s. 21.

¹⁵³² Lendvai-Bainton, N.; Szelewa, D. (2021), **a.g.e.**, s. 562.

¹⁵³³ Türel de bu çerçevede şu değerlendirmelerde bulunmuştur: “Otoriterleşmeye alabildiğine açık, korkuya dayalı siyaset ile yığınları seferber edebilen lider kültürünü yücelten daha popülist rejimler yeni bir faşizmin inşasında çok elverişli araçlar olabilirler. Böyle bir gelecek insanlığa 1920’li ve 30’lu yılların uğursuz deneyimini yeniden yaşatacaktır.” Türel, O. (2021), **a.g.e.**, s. 442.

ve bunun sosyal politikalara etkisi tartışılmalıdır. Bu konunun başlı başına bir tez konusu niteliği taşıdığı açıktır. Bu nedenle burada bu konunun çalışmamız açısından kritik olan yönlerine dikkat çekilmesi, bu durumun güncel bir ülke örneği çerçevesinde kısaca değerlendirilmesi ve sosyal politika alanı için ne tür olasılıklar taşıdığına işaret edilmesi ile yetinilecektir.

Günümüzde yeni otoriter yönetimler; otoriter neoliberalizm,¹⁵³⁴ otoriter kapitalizm,¹⁵³⁵ serbest piyasa otoriterliği,¹⁵³⁶ illiberal siyaset,¹⁵³⁷ neoliberal milliyetçilik¹⁵³⁸ gibi pek çok farklı kavramla ele alınmakta ve tartışılmaktadır. 1970'lerde Şili ve Arjantin'de, 1980'lerde Türkiye'de neoliberal politikaların kök salmasında askeri rejimlerin oynadığı kritik roller gözetildiğinde, otoriter neoliberal devletlerin aslında yeni bir durum olmadığı söylenebilmektedir.¹⁵³⁹ Bununla birlikte özellikle 2008 krizinden sonra ABD ve bazı AB ülkeleri de dahil olmak üzere pek çok ülkede neoliberal popülist otoriter siyaset iktidara taşınmış, bu yönetimler ülke özgünlükleri çerçevesinde politikaları şekillendirmişlerdir. Kriz sonrasında pek çok ülkede kemer sıkma politikalarının, emek piyasalarındaki esnekleştirilmenin, reel ücretlerdeki düşüklüğün devam ettirilmesinde bu yönetimlerin önemli etkilileri olduğunu söylemek mümkündür. Ülkemizde de uzun yıllardır sağ popülist yönetim anlayışıyla neoliberal politikaların hayata geçirildiği bir sürecin yaşandığı, ortaya çıkışı daha eski olsa da, özellikle 2000'li yıllarla birlikte sosyal politikada popülist yeniden dağıtım tekniklerinin, klientalist ilişkilere dayalı, hak yerine rıza ve hayırseverlik

¹⁵³⁴ Bruff, I.; Tansel, C. (2019), **a.g.e.**, s. 233-244.

¹⁵³⁵ Bloom, P. (2016), **Authoritarian Capitalism in the Age of Globalization**. Cheltenham: Edward Elgar.

¹⁵³⁶ Aybar, C.; Lapavitsas, C. (2003), "Financial System Design and The Post-Washington Consensus," **Development Policy in the Twenty-first Century: Beyond the Post-Washington Consensus** içinde, Ed. Ben Fine, Costas Lapavitsas, Jonathan Pincus, London: Routledge., 28-51.,

¹⁵³⁷ Berezin, M. (2009), **Illiberal Politics in Neoliberal Times**. Cambridge: Cambridge University Press.

¹⁵³⁸ Harmes, A. (2012), **The Rise of Neoliberal Nationalism**. *Review of International Political Economy*, 19(1): 59-86.

¹⁵³⁹ Harvey, D. (2015), **a.g.e.**, s. 47.; Şenses, F. (2004), **a.g.e.**, s. 9.

unsurlarını öne çıkaran sosyal yardımların ağırlıklı biçimde kullanıldığı bilinmektedir.¹⁵⁴⁰

Popülist otoriter yönetimler ve sosyal politika ilişkisi üzerine özellikle son yıllarda pek çok ülke örneği çerçevesinde çalışmalar yapılmaktadır.¹⁵⁴¹ Bu ülkeler içerisinde Macaristan, otoriter ve sağ popüler siyaset ve neoliberalizm ilişkisini yansıtmaması, AB, Dünya Bankası, IMF gibi bölgesel ve uluslararası kuruluşların bir ülkenin sosyal politikalarına ne tür etkilerde bulunduğunu göstermesi, özellikle 2008 krizi sonrasında bu siyaset ve yönetim biçiminin sosyal politikanın farklı unsurlarını nasıl ele alabildiğini ortaya koyması açısından dikkat çekici bir örnek olarak belirginleşmiştir. Bu nedenle burada, ülkeler nezdindeki farklılıkların, özgünlüklerin önemli olduğunu gözetmekle birlikte, bu yönetimlerin sosyal politikanın geleceğine olası etkilerine dair ipuçlarını gösterebilmek açısından Macaristan üzerinden kısa bir değerlendirme yapılacaktır.

Macaristan'da sosyalist sistemin çöküşünün (1989-1991) ardından piyasa ekonomisine ve parlamenter sisteme hızlı bir geçiş yapılmış, ülkede özelleştirmeler ve ticaretin liberalizasyonu dahil olmak üzere piyasa dostu politikalar uygulanmış, IMF, Dünya Bankası ve AB desteğiyle yapısal uyum programları yürütülmüştür. Fabry, bu neoliberal yeniden yapılanma sürecinin, Macaristan'ın ekonomik sorunlarını çözmediğine, aksine kronik eksik istihdama, artan gelir kutuplaşmasına ve yoksulluğun kökleşmesine yol açtığına işaret etmiştir.¹⁵⁴² Macaristan'ın 2000'li yıllarda yaşadığı bu

¹⁵⁴⁰ Bkz. Durmaz, O. S. (2016), **a.g.e.**; Çelik, A. (2010), **a.g.e.**

¹⁵⁴¹ ABD, Brezilya ve Filipinler'e odaklı olarak sağ popülist siyasetin yükselişine, neoliberal politikaların bu yükselişi nasıl etkilediğine, söz konusu siyasetin sosyal politika üzerindeki etkilerine bakan bir çalışma için bkz. Putzel, J. (2020), "The 'Populist' Right Challenge to Neoliberalism: Social Policy between a Rock and a Hard Place", **Development and Change**, 51(2): 418-441.

Macaristan ve Polonya örneği üzerinde yapılan bir çalışma için Bkz. Lendvai-Bainton, N.; Szelewa, D. (2021), "Governing New Authoritarianism: Populism, Nationalism and Radical Welfare Reforms in Hungary and Poland", **Social Policy Administration**, 55: 559-572.

¹⁵⁴² Fabry, A. (2018), **a.g.e.**, s. 6.

problemlere ise 2004 yılında AB'ye üye olunmasının ardından borçlandırma yoluyla sosyal içerme politikalarıyla yanıt verilmiştir. Bu politikalar ise sadece kısa süreli rahatlama ile sonuçlanmıştır. 2006'dan sonra ülkenin kamu ve özel sektör borçluluğu ve AB'ye ekonomik uyum gereklilikleri, kemer sıkma politikalarının uygulanmasını beraberinde getirmiştir. Bunun yanı sıra ortaya çıkan yolsuzluk skandalları ile hükümet oldukça zorlu bir sürece girmiştir.¹⁵⁴³ 2008 krizi ise Macaristan'ın Batı pazarlarına olan bağımlılığı nedeniyle ekonomiyi ciddi biçimde etkilemiş, üretim, ticaret ve istihdamda düşüş yaşanmıştır. Bu dönemde hükümetin talebi üzerine Dünya Bankası, IMF ve AB'den, ciddi refah harcamaları kesintileri ve vergi artışları dahil olmak üzere yüksek dozda kemer sıkma politikaları karşılığında, fon temin edilmiştir.¹⁵⁴⁴ Bu politikaların yarattığı problemlere, artan sosyal ve siyasi istikrarsızlıkların eklenmesi ile birlikte 2010 yılındaki genel seçimleri milliyetçi-muhafazakar bir kampanya yürüten Victor Orban liderliğindeki neo-muhafazakar Fidesz Partisi ve KDNP (Macar Sivil Birliği ve Hıristiyan Demokrat Parti) koalisyonu kazanmıştır. Göreve gelen Orban hükümeti etnik-popülist retoriğiyle ve ülkenin önceki neoliberal Batı yanlısı seyrine karşı çıkan politikalarıyla dikkat çekmiştir. Örneğin ülke Temmuz 2010'da IMF ile standby kredisinin yenilenmesine ilişkin müzakerelerden çekilmiş, ayrıca bankalara, telekomünikasyon ve büyük perakende şirketlerine (tümü yabancı sermayeli) özel kriz vergileri getirilerek devlet borcunu ve mali açığı %3'ün altına indirme kararı alınmıştır.¹⁵⁴⁵ Ancak bu politikalar aşağıda göreceğimiz üzere aslında neoliberalizmden ve uluslararası kapitalist sistemden bir kopuşu ifade etmemiştir. Farby de bu hususa dikkat çekerek, resmi söylemler bir kenara bırakıldığında, Orban rejiminin politik-ekonomik fikir ve uygulamalarının kapitalizmin krizine olası bir neoliberal çözümün

¹⁵⁴³ Scheiring, G. (2015), "The Political Economy of De-Democratization in Hungary", Paper prepared for the Session of the Critical Political Economy Network at the 12th Conference of the European Sociological Association, 25-28 August 2015, Prague., s. 10-12.

¹⁵⁴⁴ Fabry, A. (2018), **a.g.e.**, s. 8.

¹⁵⁴⁵ Fabry, A. (2018), **a.g.e.**, s.9.

göstergesi olduğunu ifade etmiştir.¹⁵⁴⁶ Bu tespit kendisini belki de en dikkat çekici biçimde refah politikalarında göstermiştir.

Nitekim Macaristan’da 2010 yılından itibaren sosyal politikanın farklı unsurlarında önemli yeniden yapılandırmalar gerçekleştirilmiştir.¹⁵⁴⁷ Emeklilik sisteminin kamulaştırılması ve özel emeklilik sütununun tamamen ortadan kaldırılması bu açıdan dikkat çekici bir gelişme olmuştur. Bununla birlikte 2012 yılından sonra hiç kimsenin 62 yaşın altında emekli maaşı alamaması temel bir kural haline getirilmiş, engellilik yardımları yaşlılık aylığı programlarından ayrılmıştır. Szikra, emeklilik reformunun başlıca nedenini Hükümet açığının GSYİH’nın yüzde 3’ünün altında tutulmasına ilişkin Maastrich kriterlerini¹⁵⁴⁸ karşılayabilmekle ilişkili olduğunu, ayrıca emeklilik sisteminin kamulaştırılması gibi bir tavizle sendikaların pasifize edildiğini iddia etmiştir.¹⁵⁴⁹ Bunun yanı sıra bu süreçte İş Kanunu’nda da büyük değişiklikler yapılmıştır. 1 Ocak 2013 yılında yürürlüğe sokulan yeni İş Kanunu ile ücretli izin, fazla mesailer, hastalık izni sırasında işten çıkarma düzenlemeleri gibi çok çeşitli deregülasyonlar gerçekleştirilmiş, işgücü piyasası esnekliği artırılmıştır. Ayrıca grev kanununu değiştirerek grevler

¹⁵⁴⁶ Fabry, A. (2018), **a.g.e.**, s.9.

¹⁵⁴⁷ Szikra, Macaristan’da çok kısa sürede köklü değişimlerin yapılabilmesini özellikle yürütme erkinin önündeki engellerin kaldırılmasıyla, parlamentonun etkisinin zayıflatılmasıyla ilişkilendirmiştir. Bu çerçevede reformların hayata geçirilmesinin önündeki engelleri kaldırabilmek için bunları engelleyebilecek bürokratları bastırmak hedefiyle memurların ve hakimlerin 62 yaşında zorunlu emekliye ayrılmasının, kamu görevlilerinin acil görevden alınması gibi uygulamaların hayata geçirildiğine işaret etmiştir. Ayrıca emeklilik sisteminin kamulaştırılması gibi küçük tavizlerle sendikaların pasifize edildiğini, Anayasa Mahkemesi’nin 2010 yazından sonra çeşitli tedbirlerle kademeli olarak devre dışı bırakıldığını belirtmiştir. Daha önceleri yalnızca acil durumlarda, daha geniş kamuoyunu etkileyen doğal afet gibi yakıcı sorunları çözmek için kullanılan yasama sürecinin özel biçimlerinin, emeklilik reformu ve kamu bilgisine erişim gibi konuların aceleyle gerçekleştirilmesi için kullanıldığına, ayrıca üçlü müzakereler ve sivil istişarelerin rafa kaldırıldığına, ayrıca sosyal politika mevzuatı da dahil olmak üzere çok çeşitli hükümet faaliyetleri üzerinde anayasal bir kontrolün olmadığına işaret etmiştir. Szikra, D. (2014), “Democracy and Welfare in Hard Times: The Social Policy of the Orbán Government in Hungary Between 2010 and 2014”, **Journal of European Social Policy**, 24(5):1-15., s. 2-4.

¹⁵⁴⁸ Maastricht kriterleri gereğince AB üyesi ülkelerde kamu borç stokunun GSYH’ye oranının %60’ı geçmemesi ve GSYH’ya oranla %3’ten daha fazla bütçe açığı verilmemesi gerekmektedir.

¹⁵⁴⁹ Szikra, D. (2014). **a.g.e.**, s. 2, 5.

zorlaştırılmıştır.¹⁵⁵⁰ Bu dönemde işsizlik ödenekleri ve bu ödeneklerin süresini azaltacak düzenlemeler de yapılmıştır.¹⁵⁵¹ Zamanla ülkeden gerçekleşen yoğun göç ve buna eşlik eden işgücü sıkıntısı nedeniyle şirketlerin de talebi üzerine 2018 yılında İş Kanunu'nu yeniden değiştirilmiştir.¹⁵⁵² Bu değişiklik ile fazla mesai süresi yılda 250 saatten 400 saate radikal bir şekilde yükseltilmiştir.¹⁵⁵³ Bunun yanı sıra dönem içinde sosyal yardıma yapılan genel harcamalar azaltılmış, işsizlik sigortası süresi sona erdikten sonra alınacak sosyal yardım miktarı nominal ortalama ücretin %20'sinden % 15'ine düşürülmüş, yardımlar istihdam fırsatlarının kabul edilmesine bağlanmış, istihdam olanağı yoksa da en az 30 günlük kamu hizmetlerine katılım zorunlu tutulmuştur. Bu politikalarda istihdam testinin yanı sıra, yardım talep edenlere katı davranış testleri de uygulanmıştır.¹⁵⁵⁴ Shiering, sosyal hakların geriletilmesi ile birlikte yürütülen kemer sıkma politikalarının Macaristan'da serveti sermayeye doğru yeniden dağıtmak için önemli bir araç olarak kullanıldığına, yönetimin emek karşıtı politikaları sert biçimde uygulamasının ardında da hem yerel piyasalar için üretim yapan, hem de çok uluslu şirketlere ara mal sağlayan emek yoğun üretime odaklı yerli kapitalistlerin isteklerinin karşılanması olduğuna dikkat çekmiştir. Ulusal burjuvazinin aktif rolünün ve ulusötesi sermaye ile yeni uzlaşmasının, Macaristan'ın otoriter dönüşünün arkasında sadece önemli bir nedensel faktör olmadığını, aynı zamanda ortaya çıkan yeni rejimin doğasını ve istikrarını anlamanın anahtarı olduğunu ifade etmiştir.¹⁵⁵⁵

¹⁵⁵⁰ Scheiring, G. (2015), **a.g.e.**, s. 17.

¹⁵⁵¹ Scheiring, G. (2015), **a.g.e.**, s. 7.

¹⁵⁵² Scheiring, G. (2019), **a.g.e.**, s. 16.

¹⁵⁵³ Lendvai-Bainton, N.; Szelewa, D. (2021), **a.g.e.**

¹⁵⁵⁴ Szikra, D. (2014). **a.g.e.**, s. 7.

¹⁵⁵⁵ Bu çalışmada Shiering, Orban rejiminde Macar sermayesinin payını artırmanın yanı sıra büyük şirketlere verilen sübvansiyonların artırılmasına, Merkez Bankasının faiz oranlarını agresif biçimde düşürerek, artan ucuz kredilere ve 2013 yılında yeni bir "büyüme için kredi" programı başlatılmasına, üst vergi oranları düşürülürken alt kısımdakiler için vergilerin artırılmasına dikkat çekmiştir. Bkz. Scheiring, G. (2019), "Dependent Development and Authoritarian State Capitalism: Democratic Backsliding and the Rise of the Accumulative State in Hungary. **Geoforum**, Published online: 5

Bütün bunların yanı sıra Orban rejimi, toplumu sağ muhafazakar bir eksende kutuplaştırıcı bir çerçeve çizmiş, örneğin Macar ulusunu yok etmeye çalışan dış düşmanlardan koruma iddiasıyla göçmen karşıtı söylem ve politikaları gündeme getirmiştir. Lendvai-Bainton ve Szelewa, Orban yönetiminde kadının öncelikle eş ve anne rolünde ısrar eden toplumsal cinsiyet politikalarına, kamusal hayatın dinselleştirilmesini içeren politikaların artmasına, eğitim kurumları, sosyal yardım toplulukları nezdinde dinsel/inanca dayalı organizasyonların ve kilisenin rolünün genişlemesine dikkat çekmişlerdir. Ayrıca Macaristan'daki yeni otoriterizmin diğer kilit unsurlarının merkezileşme ve bürokratikleşme olduğunu belirtmişlerdir.¹⁵⁵⁶ Bu süreçte ülkede toplumsal tepkiler görülse de,¹⁵⁵⁷ bu karşı çıkışlar politik iktidar düzleminde değişikliklere neden olacak etkiyi sağlayamamıştır.¹⁵⁵⁸ Özetle Macaristan'daki yönetimin sosyal politika reformlarında neoliberal yaklaşım hakim kılınmış, tersine bir yeniden dağıtım somutlaşmıştır. Lendvai-Bainton ve Szelewa, neoliberal otoriterliğe dair bu çerçevenin “refah devletinin sonunun” sinyalinin verdiğini iddia etmişlerdir.¹⁵⁵⁹

September 2019, doi: <https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2019.08.011> (Erişim Tarihi: 25.04.2022)., s.13-15.

¹⁵⁵⁶ Lendvai-Bainton, N.; Szelewa, D. (2021), **a.g.e.**, s.565-566.

¹⁵⁵⁷ Viktor Orban ve Fidesz hükümetine ilk büyük muhalefet protestoları Ekim 2010'da üniversite öğrencilerinin yeni medya yasalarına karşı bir Facebook grubu olan One Million for the Freedom of the Press (Milla) tarafından düzenlenmiştir. Milla daha sonra Mart ve Ekim 2011'de Macar ulusal bayramlarında basın özgürlüğü için iki yürüyüş gerçekleştirmiştir. Bu arada işçi sendikaları, hükümetin polis ve itfaiyeciler için erken emeklilik de dahil olmak üzere, işçilere sağlanan sosyal yardımları kesme planlarına karşı protestolar yapılmıştır. Ayrıca yeni anayasa Ocak 2012'de yürürlüğe girdiğinde, büyük protesto eylemleri de gerçekleştirilmiştir. Mudde, C.; Jenne, E. K. (2012), “Hungary's Illiberal Turn: Can Outsiders Help?”, **Journal of Democracy**, 23: 147-155., s. 152-153.

¹⁵⁵⁸ Scheiring, bu hareketlerin iktidar politikalarında değişiklik yaratamama durumunu, halk muhalefetinin parçası olanların işçi sınıfının şikayetlerini dile getirmek için herhangi bir kolektif kimlikten yoksun olmalarıyla, bireysel başa çıkma stratejileri izlemeleriyle ve çoğu zaman hiç oy kullanmayarak tepkilerini dile getirmeleriyle, ayrıca özellikle hane halkı borçlanması ile güvencesizleşen orta sınıfların güçlü otoriter siyasetleri desteklemesiyle ilgili olduğunu belirtmiştir. Scheiring, G. (2015), **a.g.e.**, s. 18.

¹⁵⁵⁹ Lendvai-Bainton, N.; Szelewa, D. (2021), **a.g.e.**, s. 564

Görüldüğü üzere popülist otoriter yönetimler sermayenin manevra alanını genişletmek ve emek sömürüsüne koyulabilecek sınırları geriletmeyi kolaylaştırarak kapitalist süreçlerin ve sosyal ilişkilerin yönetimini yeniden inşa etmede oldukça etkili olabilmektedir. Bu çerçevede bu konuya dair gelişmeler kanımızca sosyal politikaların geleceği açısından yakından takip edilmesi gereken bir başka başlığa işaret etmektedir.

Bütün bunların yanı sıra sosyal politikaların geleceği açısından kanımızca takip edilmesi gereken bir diğer husus da uluslararası sistemdeki bölgeselleşme eğilimleridir. Nitekim giderek artan sayıda ülkenin küresel karar alma sürecinde daha aktif bir rol oynamaya istekli olduğu oldukça uzun zamandır izlenebilmektedir. Bununla birlikte 2008 küresel krizi, ardından gelen pandemi ve buna eklenen enerji, gıda, iklim krizleri, Rusya-Ukrayna savaşı ile günümüzde öne çıkan gerginlik ve çatışmalarla belirginleşen hegemonik güç mücadeleleri, uluslararası sistemde bölgeselleşme eğilimlerini artırmıştır. Ayrıca mali ve finansal krizler ve sermaye hareketlerindeki sorunların yanı sıra, üretim ve sermaye birikiminde yaşanan sorunlar da bölgesel blokların ortak bir çıkar birliğine yönelmelerini beraberinde getirmektedir. Örneğin bugün ABD sermayesi ve egemen politikalarının pek çok açıdan baskı altında olduğu da bilinmekte,¹⁵⁶⁰ özellikle Çin'in,¹⁵⁶¹ Rusya'nın¹⁵⁶² ve diğer yükselen kapitalist ekonomilerin varlığı ABD hegemonyasının tartışılmasına neden olmaktadır.

Bütün bunların yanı sıra dünya kapitalizminin bir taraftan da işbirlikleri ve bağımlılık ilişkileri ile yönetildiği unutulmamalıdır. Nitekim Castels 1980'lerde ve 1990'larda uluslararası ticaretin gelişimine, ticaretin giderek liberalleşmesi ve ticari bloklar biçimindeki birbirine ters düşen iki eğilim arasındaki gerilimin damga

¹⁵⁶⁰ Türel, Çin'in gücünü ve etki alanlarını sınırlamanın ABD dış siyasetinin temel öncelikleri arasına girdiğini belirtmiştir. Türel, O. (2021), **a.g.e.**, s. 438.

¹⁵⁶¹ Bu konudaki bir çalışma için bkz. Birdal, A. (2021), **a.g.e.**

¹⁵⁶² Kritik enerji kaynakları, endüstriyel olanakları, insan kaynakları ve askeri yetenekleri ile Rusya'nın, küresel düzlemdeki güç dengeleri içerisinde rol alma çabası da dikkat çekmektedir.

varduğunu belirtmiştir.¹⁵⁶³ Erdoğan'ın ifade ettiği gibi “küreselleşmenin bölgeselleşme ile iç içe yürüyor olması ve küreselleşmenin bölgesel bütünleşmeler ve bloklar arası rekabeti ortadan kaldırmaması” kapitalizmin küreselleşmesi ile ilgili önemli bir gerçekliktir.¹⁵⁶⁴ Yakın dönemde de bölgesel, ikili ve çok taraflı yakınlaşmaların ve arayışların belirginleştiği bir süreç yaşanmış, ABD'nin etkili olduğu DB, IMF ve DTÖ'ye alternatif olarak görülen BRICS'in yükselişi,¹⁵⁶⁵ yeni uluslararası kalkınma kuruluşları olarak Asya Altyapı ve Yatırım Bankası'nın (Asian Infrastructure Investment Bank (AIIB))¹⁵⁶⁶ ve Yeni Kalkınma Bankası'nın (New Development Bank-NDB) kuruluşu bu konuda ilgi çeken örnekler olmuştur. Türkiye'nin de AIIB'ye üye olması ve süreç içerisinde bu kuruluşun fonlarının en önemli alıcılarından biri haline gelmesi,¹⁵⁶⁷ ayrıca BRICS'e yakın bir konum alması¹⁵⁶⁸ da bu yeni kuruluşları daha ilgi çekici hale getirmiştir. Neticede bölgeselleşme eğilimlerinin, esasen dünya kapitalizminin problemlerini ve özellikle de rekabet sorunsalını aşmak, avantajlı pazar ve ucuz emek arayışını kolaylaştırmak gibi nedensellikleri de içerdiği gerçeği dikkate alınarak, mevcut ve yeni oluşumların sosyal politika yaklaşımlarının ve bu alana etkilerinin izlenmesi kanımızca önemlidir.

¹⁵⁶³ Castels, M. (2005), **a.g.e.**, s. 135.

¹⁵⁶⁴ Erdoğan, S. (2006), **a.g.e.**, s. 46.

¹⁵⁶⁵ 2008 krizi sonrası Çin, Rusya, Brezilya, Hindistan tarafından BRIC adını alarak kurulan, ardından 2011'de Güney Afrika'nın katılımı ile BRICS adını alan bu bölgesel kuruluş zaman içerisinde güç kazanmıştır. BRICS bu ülkelerin kendi finansman ve kredi koşullarını yaratması küresel kapitalist ilişkilerin yönetimi ve hegemonik güç ilişkileri açısından önemli bir hal almaya başlamıştır.

¹⁵⁶⁶ AIIB ve sosyal politikalarını ele aldığımız çalışma için bkz. Güler Ünlü, A. (2023a), “Asya Altyapı Bankası (AIIB) ve Sosyal Politika: Eleştirel Bir Değerlendirme”, **Eğitim Bilim Toplum Dergisi**, 21(83): 85-131.

¹⁵⁶⁷ Eylül 2023 itibarıyla Türkiye'nin AIIB'de onaylanmış toplam 20 adet projesi bulunmaktadır. Bunlardan 11'i kamuya, 9'u özel sektöre verilmiştir. Bkz. <https://www.aiib.org/en/projects/list/index.html?status=Approved>

¹⁵⁶⁸ Bkz. Öniş, Z.; Kutlay, M. (2013), “Rising Powers in a Changing Global Order: The Political Economy of Turkey in the Age of BRICS”, **Third World Quarterly**, 34(8): 1409-1426.

Her ne kadar değişim olasılığı taşıyan bir döneme bakmak bir sosyal bilimci için heyecan verici olsa da, bunun, sonuca çabuk ulaşma, gelişmeleri abartma gibi eğilimlere yol açmaması için bu alt bölümde, çalışmamızın bütününde öne çıkan üç konu ve gelişme, gelecekteki politikaların şekillendirilmesi açısından vurgulanmıştır. Ancak bu durum, başka konu ve süreçlerin olası etkilerini yadsıdığımız anlamına gelmemektedir. Tezin sınırlılıkları çerçevesinde burada ayrıca tartışmadığımız, bununla birlikte uluslararası kuruluşlara odaklandığımız bölümlerde yaptığımız incelemelerde sıklıkla karşılaştığımız, başta göç, dijitalleşme, platform ekonomileri, ekoloji, iklim gibi başlıkların ve ayrıca diğer konu ve gelişmelerin de toplumların ve politikaların geleceği açısından takip edilmesi gerektiği muhakkaktır.

Çalışmamızda gördüğümüz üzere büyük ekonomik krizler, yeni politikaların önünü açabileceği, reforme edilmiş yaklaşımların doğmasını kolaylaştırabileceği gibi, ciddi dönüşümlere açmayabilmekte, yahut statükoyu güçlendirme eğilimi ile de sonuçlanabilmektedir. Bütün bu olasılıklar ve bu olasılıkların taşıyacağı içerikler ise başta sınıfsal güç dengeleri, küresel sistemdeki güç ilişkilerinin durumu, kapitalizmin dönemsel ihtiyaçları olmak üzere pek çok farklı konu ve gelişmeye bağlı olarak şekillenmektedir. Nitekim bugüne kadar yaşadığımız süreç, büyük ekonomik krizlerin tek başına daha eşitlikçi ve adil sosyal politika dönüşümleri için yeterli olmadığını bize bir kez daha kanıtlamıştır. Küresel, bölgesel ve ulusal düzlemdeki sosyal politika anlayış ve uygulamalarının gelecekte pek çok ilişki ve etki altında şekillenebileceği açıktır. Ayrıca yıllardır süregelen içinden geçmekte olduğumuz kriz sürecinin daha da devam edebileceği, bu süreçte yaşanacak gelişme ve olası değişimlerin, yönünün, etki ve sonuçlarının görülebilmesinin on yıllara tekabül edebileceği de dikkate alınmalıdır. Bu nedenlerle sosyal politika disiplininin olanı aydınlatma, olması gerekene işaret etme görevi gözetilerek, gelişmelerin yakından izlenmeye devam edilmesi gerekmektedir.

SONUÇ

Bu tez çalışması, kapitalizmin günümüzde dünya ölçeğinde yaşadığı derin ve çoklu kriz sürecinden nasıl çıkılabileceğine, kriz dönemlerinde öne çıkan araçlardan biri olan sosyal politikanın gelecekte nasıl şekillenebileceğine dair sorularının kritik hale geldiği düşüncesine dayanmıştır. Krizler ve sosyal politika ilişkisinin tarihsel bir değerlendirme süreci ile netleştirilebileceği düşüncesine ve sosyal politikanın uzun zamandır uluslararasılaşmış bir alan olması gerçeğine dayanılarak tezin konusu; geçmişten günümüze kapitalizmin önemli kriz süreçlerinde sosyal politikanın rolünün nasıl şekillendiğinin, bunun kapitalizmin etkili uluslararası aktörlerince hangi yönde belirlenmeye çalışıldığının değerlendirilmesi, buradan hareketle geleceğe dair olası politika yönelimlerinin tartışılması olarak belirlenmiştir.

Bu çerçevede tezin odağına Dünya Bankası, OECD ve ILO alınmıştır. Dünya Bankası, OECD ve ILO'ya odaklanma nedenleri, söz konusu kuruluşların kapitalizmin uluslararası ölçekte yönetilmesinde önemli roller üstlenmeleriyle, sosyal politikanın dönüşümünde tarihsel olarak kritik işlevler görmeleriyle ilişkili olmuştur. Ayrıca bu kuruluşların faaliyetlerinin tarihsel olarak farklı coğrafya ve ölçeklere odaklanmış olmasının da sistemin bütününe değerlendirmede bir tamamlayıcılık sunabileceği düşünülmüştür. Bunların yanı sıra sosyal politika alanının pek çok konuyu içeren genişliği, uluslararası kuruluşların faaliyetlerinin çeşitliliği, incelenen tarihsel sürecin uzunluğu dikkate alınarak tezde, bu uluslararası kuruluşların sosyal politika anlayışlarının işgücü piyasası politikaları bağlamında incelenmesi, bu konuda geçmişten günümüze uzanan süreçte bir farklılaşma olup olmadığının sorgulanması hedeflenmiştir. İşgücü piyasası politikalarına odaklanma nedenleri ise, işgücü piyasalarının düzenlenmesinin kapitalizmin işleyişini sağlamada, ekonomik, sosyal, kurumsal yapı ve ilişkileri yeniden yapılandırmada önem taşımasıyla, ayrıca bu konunun uluslararası

kuruluşların politikalarının şekillenmesinde de kritik bir yerde durmasıyla ilişkili olmuştur. Bu çerçevede tezde Dünya Bankası, OECD ve ILO'nun kuruluşlarından günümüze uzanan süreçte, önemli tarihsel kriz dönemlerinde izledikleri sosyal politika anlayışlarında dönemsel olarak bir farklılık olup olmadığının sorgulanması, buradan elde edilecek sonuçlardan hareketle de sosyal politikanın geleceği için olası yönelimlere işaret edilmesi amaçlanmıştır.

Tezin ilk bölümünde öncelikle kapitalizm ve sosyal politika ilişkisi ele alınmış, sosyal politikanın tarihsel süreçte kazandığı anlam ve içerik ortaya konulmuş, tezde izlenecek yol ve yöntem sunulmuştur. Bu çerçevede sosyal politikanın gelişim ve dönüşümünde öne çıkan iki husus olarak, sosyal politika ile kapitalizme özgü krizlere çözüm arayışı arasındaki ilişkiye ve kriz dönemlerindeki sınıfsal güç dengelerinin etkisine dikkat çekilmiştir. Kapitalizmin krizlerinin aşılması, sistemin sürdürülebilirliğinin ve yönetilebilirliğinin sağlanması için toplumsal düzen ve güvenlik ihtiyacının sosyal politikanın şekillendirilmesinde önemli olduğuna, bununla birlikte dönemin sınıfsal güç dengelerinin ve sınıf mücadelelerinin bu politika alanının alacağı yönü etkilediğine işaret edilmiştir. Ayrıca sosyal politika disiplininin toplumsal bölüşüme, eşitliğe, sosyal politikanın dayanışmacı yönlerine odaklanması gerektiği vurgulanarak, yapılacak incelemelerde gelirin yeniden dağıtımını konusunun nasıl ele alındığının ve kamusal hizmet sunumuna dair bir yöneliş olup olmadığının da sorgulanacağı belirtilmiştir. Bu unsurları dikkate alan değerlendirmelerle sosyal politika anlayış ve yönelimlerinde dönemsel bir farklılaşma olup olmadığının netleştirilmesi hedeflenmiştir.

Yukarıda işaret edilen iddiaları temellendirebilmek, ayrıca uluslararası kuruluşlar odağında yapılacak analize tarihsel bir altyapı oluşturabilmek amacıyla tezin ilk bölümünde, krizler ve sosyal politika ilişkisi ekseninde geçmişten günümüze genel bir

tarihsel değerlendirme süreci yürütülmüştür. Bu bölümdeki değerlendirmelerde öne çıkan sonuçlar özetle şöyle olmuştur:

2. Dünya Savaşı sonrasında, sınıfsal güç dengeleri, işçi sınıfı mücadeleleri, Sovyetler Birliği'nin mevcudiyeti, kapitalizmin çalışma ilişkilerini daha öngörülebilir kılma ihtiyacı gibi dönemin özel koşul ve ihtiyaçları, sosyal politikanın kapsam ve içerik bakımından genişletildiği bir süreci beraberinde getirmiştir. 1970'li yılların kriziyle birlikte ise sosyal politika için bir geriye çekiliş ve dönüşüm süreci başlamıştır. Bu süreçte işçi sınıfının farklı ekonomik ve siyasal araç ve süreçlerle baskı altına alınması, Sovyetler Birliği'nin çöküşü, finansallaşma ve sermayenin uluslararasılaşmasının artması, neoliberalizmin hakim yaklaşım haline gelmesi gibi gelişmeler etkili olmuştur. Yaşanan dönüşüm sürecinde pek çok kamusal mal ve hizmet metalaştırılmış, sosyal politika uygulamalarına erişim sınırlandırılmış, sosyal güvenliğin yeniden dağıtımçı özellikleri geriletilmiş, toplumsal dayanışmaya yönelik özellikleri zayıflatılmıştır. İşgücü piyasaları verimlilik, rekabet edebilirlik, esneklik ekseninde yeniden kurgulanmış, bu çerçevede güvencesizleşme yaygınlaşmış, insan sermayesine yatırım, aktif istihdam politikaları gibi uygulamalar öne çıkarılmış, özel sektörün gelişimi ve girişimcilik teşvik edilmiştir. Sosyal koruma politikaları en savunmasız olanlara yönelerek, sosyal yardım başlığına odaklanmıştır. Zaman ilerledikçe neoliberal politikaların yol açtığı sorunların giderek görünür hale gelmesi ve bunun ciddi tepkilere neden olması çerçevesinde sosyal söylemler öne çıksa ve bazı programlar ortaya konulsa da, sosyal politika için neoliberal dönemde gerçekleşen dönüşüm sürecinin temel yönelimleri sürdürülmüştür. Dahası bu durum 2008 küresel krizinde de değişmemiştir. 2008 krizinin neden ve etkilerinin ve bu dönemde yürütülen politikaların ale alındığı alt bölümde, krizin özel olarak finansal etkilerle belirginleşmiş olsa da, aslında kapitalizmin küresel ölçekte yayılma biçimi, kârlılık, sermaye birikimi ve rekabet hedefleri ve bu hedefleri önceleyen politikaların bütüncül bir sonucu olduğu

ortaya konulmuştur. Bu çerçevede bizzat sosyal hakları geriletken, dayanışmayı zayıflatan, bireyselleşmeyi ve borçlandırmayı teşvik eden, güvencesizliği yaygınlaştıran sosyal politika anlayış ve uygulamalarının krizin hem doğuşundaki hem de olumsuz sonuçlarındaki etkilerine işaret edilmiştir. Ayrıca kriz ile birlikte başlarda bazı sosyal politika başlıklarına yönelik olsa da, bu politikaların özellikle sosyal yardımlara odaklandığına, geçici ve kısa süreli olduğuna, ekonomik toparlanmanın ilk nüveleri görülür görülmez sosyal politikanın kamu maliyesi için de bir yük olarak görülmesinin belirginleştiğine, işgücü piyasası politikalarının da esneklik, rekabet edebilirlik, verimlilik eksenli kurgulanmaya devam edildiğine dikkat çekilmiştir. Sorunların aşılmasından ötelendiği bir gündemde 2008 krizinin etkileri sürerken ortaya çıkan pandeminin sosyal politika konularına ilgiyi artırdığı görülmüştür. Ancak çalışmamızda pek çok farklı ülke örneği ve araştırma sonuçlarıyla ortaya konulan çerçeve, pandemiden günümüze uzanan süreçte sosyal politika anlayış ve uygulamalarında önemli bir değişim yaşanmadığını göstermiştir.

Neticede birinci bölümde yaptığımız tarihsel değerlendirme, krizlerin her zaman tek başına sosyal politika dönüşümlerini gündeme getirmede yeterli olmadığını, kapitalizmin dönemsel koşul ve ihtiyaçlarının, ayrıca sınıfsal güç dengelerinin durumunun bu politikaların alacağı yönü etkilediğini tarihsel olarak ortaya koymuştur. Ayrıca, uluslararası aktörlerin ekonomik ve sosyal politikalara etkisini görmemize olanak sağlamıştır. Bununla birlikte ulusal, bölgesel, küresel politikaların birbirleriyle ve kapitalist sistemdeki diğer gelişme ve dinamiklerle ilişkili olduğu, ulusal politikaların da sadece uluslararası kuruluşların ve etkili ülkelerin dayatmaları ile şekillenmediği, bu konuda pek çok konu ve dinamiğin etkili olabildiğini göstermiştir. Bütün bu çerçeve, tezdeki değerlendirmelerde sistemin bütününe de bakılması, dönemin ilişkileri, ihtiyaçları, hakim yaklaşımları, sınıfsal güç dengeleri gibi pek çok dinamiğin gözetilmesi gerektiğini ortaya koymuştur.

Buradan hareketle birinci bölümün sonunda küresel sosyal politika başlığına ve bu başlıktaki alan yazına dair bir değerlendirme yapılmıştır. Alan yazında küresel sosyal politika nitelendirmesiyle; küresel aktörler tarafından ulusal sosyal politika için sosyal politika reçetelerinin oluşturulması ve küresel yeniden dağıtım, küresel sosyal düzenleme ve küresel sosyal hakların ortaya çıktığı ulus üstü sosyal politika ve mekanizmaların oluşturulması hususlarına referans verilmesine dikkat çekilmiş¹⁵⁶⁹ ve bu hususlar tartışılmıştır. Bu çerçevede küresel aktörler tarafından ulusal sosyal politika düzlemi için sosyal politika reçetelerinin oluşturulması durumunun küresel düzlemde pratikte mevcut ama içerik açısından neoliberal yaklaşımın hakim hale gelişinden bu yana sosyal politika anlayışının geriye çekişini somutlayan uygulamaları ihtiva eden bir gerçeklik olduğuna işaret edilmiştir. Küresel yeniden dağıtım, küresel sosyal düzenleme ve küresel sosyal hakların ortaya çıktığı ulus üstü sosyal politika ve mekanizmaların ise hala daha çok bir temenniye işaret ettiği ileri sürülmüştür. Buradan hareketle küresel sosyal politikanın sınırlılıkları tartışılmış, bu konuda öne çıkan nedenler şöyle ele alınmıştır: Öncelikle sosyal politika, kapitalizmin kârlılık, sermaye birikimi, serbestleşme, verimlilik, rekabet gibi hedeflerine ağırlık verilerek şekillendirilmiş, eşitlik ve adalet gibi taleplere karşı kapitalizmin ilerleyişi için öncelenen bu hedefler sosyal politikaya temel bir sınır çizmiştir. Bu durum, sosyal politikaların, kapitalizmin dönemsel koşul ve ihtiyaçlarının yanı sıra sınıfsal güç dengelerinin durumu ile ilişkili olarak şekillendiğini de yansıtmıştır. İkinci olarak, uluslararası norm ve anlaşmaların zayıf yaptırımlı yahut yaptırımsız oldukları hallerde, etkilerinin zayıf olduğuna işaret edilmiştir. Bu durumda uluslararası alandaki norm, anlaşma ve süreçlerin, küresel olarak adlandırılmasına dikkatle yaklaşmak gerektiği belirtilmiştir. Zira bunların uygulamadaki eksiklikleri göz önüne alındığında küresel sosyal politika ifadesindeki ‘küresel’ sözcüğünün, esasen söz konusu normların küresel ölçekte etkili biçimde

¹⁵⁶⁹ Bkz. Deacon, B. (2007), **a.g.e.**, s. 1

uygulanmasından çok, pratikte küresel düzlemde yer alan aktörlerce oluşturulmasını yansıtmakla kaldığına dikkat çekilmiştir. Üçüncü olarak, her ne kadar günümüzde sosyal politika alanı küresel yönetim düzlemindeki aktörlere bakılmadan ele alınamaz hale gelmiş olsa da, emek gücünün yeniden üretiminin sağlanması, işgücü piyasalarının örgütlenmesi, sosyal politika uygulamalarının kapsamının belirlenmesi gibi pek çok konuda kapitalizmin temel örgütlenme düzeyinin hala büyük ölçüde ulusal/yerel ölçeklere dayandığı belirtilmiştir. Bunun da küresel sosyal politikanın şekillendirilmesi ve uygulanması açısından önemli olduğuna işaret edilmiştir.

Birinci bölümde sunulan bütün değerlendirmeler, sosyal politikanın tarihsel olarak aldığı yöne dair genel bir çerçeve sunmuş, uluslararası kuruluşların bu süreçlerde nasıl roller üstlendiğini görmemizi sağlamış, sosyal politika alanını ve uluslararası kuruluşları incelerken dikkat etmemiz gereken hususlara işaret etmiştir. Ayrıca günümüz kapitalizmin sürdürülebilirliği ve yönetilebilirliğine dair çözülmeyi bekleyen pek çok kilit sorunun varlığını devam ettirdiğini, bu sorunların eşliğinde çoklu kriz sürecinden geçildiğini, dolayısıyla gelecek politika olasılıklarını değerlendirmenin önemini bir kez daha göstermiştir. Bu ekseninde tezin sonraki üç bölümünde sosyal politikanın tarihsel olarak izlediği yolu ayrıntılandırmak ve somutlaştırmak, ayrıca gelecek politikalara dair eğilimleri görebilmek için, kapitalizmin ve sosyal politikanın ilerleyişinde önemli roller üstlenen Dünya Bankası, OECD ve ILO'nun, kuruluşlarından günümüze kapitalizmin önemli tarihsel krizlerinde sisteme ve politikalara hangi doğrultuda yön verdikleri değerlendirilmiştir. Ulusal ve uluslararası literatürdeki çalışmaların yanı sıra, ele aldığımız kuruluşların politika yönelimlerini içeren ayrıntılı bir kaynak incelemesine dayanan bu bölümlerde, söz konusu kuruluşların kritik kriz süreçlerini içeren dönemlerde sergiledikleri sosyal politika anlayışları, işgücü piyasası politikaları bağlamında ele alınmıştır. Bununla birlikte sosyal politika başlıklarının birbirinden ayrılamayan içerik ve ilişkiselliklere sahip olduğu gözetilerek, ilgili dönemlerde öne

çıkarılan diğere sosyal politika konuları da, işgücü piyasası politikalarıyla ilişkileri çerçevesinde tartışmalara dahil edilmiştir. Uluslararası kuruluşların hedef, strateji, yaklaşım, söylem ve politika önerilerinin incelendiği bu bölümlerde, dönemselle sosyal politika anlayışlarında bir farklılık olup olmadığı sorgulanmış, buradan elde edilen sonuçlardan hareketle de sosyal politikanın geleceği için olası yönelimlere işaret edilmiştir. Dünya Bankası, OECD ve ILO'ya ilişkin yaptığımız değerlendirmelerde öne çıkan önemli gelişmeler ve dönemselle politika yönelimleri özetle şöyle olmuştur:

1970'li yıllara uzanan dönemde odaklandığımız kuruluşların tümü, savaş sonrası yeni uluslararası kapitalist düzeni şekillendirme, Sovyetler Birliği'nin etkisine karşı kapitalizmin direncini artırma amaçlarıyla hareket etmiş, farklı araçlarla farklı alan, konu ve ölçeklere odaklanarak faaliyetlerini yürütmüşlerdir. Dünya Bankası, 1968 yılına kadar sosyal politika ifadesini öne çıkarmamış, yoksulluk ve bölüşüm sorunundan daha ziyade büyüme başlığına odaklanmış, ağırlıklı olarak kalkınma konusuna önem vermiştir. OECD, bu süreçte bir taraftan rekabete, ticaret politikalarına ve serbestleşmeye ağırlık verirken, bir taraftan da işgücünün verimliliğinin artırılması, işçi ve işveren ilişkilerinin düzenlenmesi konularıyla ilgilenmiş, süreci Keynesyen talep yönetimi politikalarıyla dengeli biçimde ilerletmeye çalışmıştır. ILO'nun kuruluşu ise uluslararası sosyal politikanın tarihselle gelişimi ve kurumsallaşmasında önem taşımış, bu yıllarda ekonomik ve sosyal hakların geliştirilmesinde etkin bir rol üstlenmiştir. Özellikle 2. Dünya Savaşından sonra ILO, ulusal politikaların ve uluslararası sistemin Keynesyen kapitalizme uygun biçimde işlemesi misyonuyla hareket etmiş, sosyal uyum başlığını öne çıkarmıştır. İşgücü verimliliğinin artırılması, işçi ve işveren ilişkilerinin uyumlaştırılması, insan hakları da dahil olmak üzere pek çok başlıkta çalışmalar yapmıştır.

1970'li yılların başlarında Dünya Bankası ve OECD, kapitalizmin genişletilmesi ve ilerletilmesine odaklanmış, yaklaşım ve politikalarını kapitalizm dışı alternatif

modellerin yayılmasını önleme, rekabetçi kapitalizmi ilerletme ve genişletme, bu sürecin neden olabileceği olası olumsuz sonuçları azaltma ve/veya bunları yönetilebilir kılma çerçevesinde şekillendirmişlerdir. Örneğin Robert McNamara yönetimi altındaki Dünya Bankası bu dönemde sosyal politikalarla ilgilenmeye başlamış, hedeflerini büyüme ve yoksulluğun azaltılması çerçevesinde belirlemiştir. OECD de hedeflerini, çalışma alanlarını ve mekanizmalarını genişletmiş, üyeliğini artırmaya ve özellikle gelişmekte olan ülkelerle ilişkilerini güçlendirmeye çalışmış, rekabete, ticaret politikalarına ve serbestleşmeye ağırlık vermiş, ayrıca karşılıklı bağımlılık, kalkınma işbirliği gibi konuları öne çıkarmıştır. ILO ise 1970’li yılların başlarında, önceki yıllarda benimsediği kalkınma ve istihdam yaklaşımına, asgari yaşam standartları ve yoksullukla mücadele vurgusunu eklemiştir. Ekonomik büyümeyi teşvik etmek ve en yoksul kesimlerin yaşam standartlarını yükseltmenin uzlaştırılabileceğini göstermeye çalışmış, istihdam programlarının yaşam standartları ve yoksullukla mücadele programları ile eşgüdüm içerisinde olması ve çalışanlar için yeterli asgari ücret konularına işaret etmiştir.

Ancak 1970’li yılların ortalarından itibaren önemli bir kriz süreci belirginleşmiş, Dünya Bankası ve OECD buna neoliberal politikaları yükselterek ve yaygınlaştırarak yanıt vermiştir. Dahası bu kuruluşlar zamanla neoliberal politikaların üreticisi, uygulayıcısı ve ideolojik taşıyıcısı olarak öne çıkmış, işgücü piyasası politikalarını serbestleştirmeye ve kuralsızlaştırmaya odaklanmış, sosyal politika konu ve araçlarının ve bu politikaların üzerinde yükseldiği sosyal politika anlayışının bir bütün olarak dönüştürülmesinde etkin rol oynamışlardır. İki kuruluş da süreç ilerledikçe krizin sorumlusu olarak kamu harcamalarını göstererek sosyal politika uygulamalarından geri çekilişi önermişlerdir. 1970’li yılların ortalarından itibaren ILO ise üyelikle ilgili sıkıntılar ve mali problemlerle yüzleştiği, faaliyet kapasitesinin zorlandığı, uluslararası sistemde uyum sorunları yaşadığı bir sürece girmiştir. Bu dönemde programlarında

seçici olmak durumunda kalmış, acil sorunlara ve önemli etki yaratabilecek faaliyetlere yönelmiş, temel ihtiyaçlar ve yoksullukla mücadele konularına odaklanmayı sürdürmüştür.

Dünya Bankası'nın 1979 yılında borç alan ülkeleri politika reformlarına yönlendirmek amacıyla yapısal uyum kredilerini başlatmasıyla da neoliberal politikaların yaygınlaştığı bir süreç açılmıştır. Bu süreçte Dünya Bankası ve OECD, insan sermayesine yatırım vurgularıyla işgücü piyasalarında rekabet edebilirlik ve verimliliğe odaklanan arz yanlı politikaları öne çıkarmış, işgücü piyasalarının esnekleştirilmesini de adeta bir doğal ekonomik zorunluluk ve gereklilik olarak sunmuşlardır. Ayrıca hedeflenmiş sosyal transferlere ağırlık verilmesini önermiş, sosyal programların kamu tarafından finanse edilmesinin zorluklarına yönelik iddialarıyla sosyal politika uygulamalarının piyasalaştırılmasını teşvik etmişlerdir. Ayrıca bu dönemde iki kuruluş da neoliberal argümanlar, kavramsal çerçeveler, bilginin üretimi ve yayılması konularında önemli görevler üstlenmişlerdir. 1980'li yıllarda ILO ise uluslararası sistemde bir meşruiyet krizi içerisine girmiş, kendisini ilgilendiren pek çok kritik konuda bir uluslararası sosyal politika uzmanlık örgütünden beklenen tepkiyi sergilememiş, örneğin yapısal uyum programlarının yarattığı sorunlara karşı bir alternatif sunmamıştır. Neticede değişen dünyada varlık koşulları sorgulanan ILO, adım adım neoliberal anlayışa entegre olmuş, ayrıca diğer uluslararası kuruluşlarla ilişkilerini de güçlendirmeye çalışmıştır. Bu çerçevede esnekliğin zorunlu bir ihtiyaç olduğu iddiaları ILO'da da görülmüş, ancak ILO esneklik çerçevesini, koruma ve esneklik arasında denge vurgusu ile dile getirmiştir. Bu denge arayışı ise kanımızca neoliberal yaklaşımın hakimiyeti altındaki bir ortamda esas varlığı sosyal politikaya bağlı olan ILO'nun bir orta yol bulma çabasını yansıtmıştır. 1980'li yılların sonlarında ILO'da bir taraftan neoliberal yapısal uyumu destekleyen, bir taraftan da üçlü yapı, istihdamın teşviki, vasıflı insan gücü oluşturma, mesleki eğitim, çalışma koşullarının

iyileştirilmesi, insan hakları, dezavantajlı grupların korunması gibi konulara yönelen bir söylem ve politika anlayışı belirginleşmiştir. Özetle 1990'lı yıllara gelindiğinde ele aldığımız uluslararası kuruluşlar içerisinde neoliberal uzlaşma belirginleşmiş, küresel rekabetçi kapitalizmin ilerletilmesi yönünde ortak bir çerçevede hareket anlayışı görünür hale gelmiştir.

1990'lı yıllarda neoliberal uyum politikalarını yaygınlaştırma çabaları, bu politikaların olumsuz etkilerinin giderek belirginleşmesi ve bu ekseninde artan tepkiler çerçevesinde uluslararası kuruluşlar, bazı yaklaşımlar, söylem ve politika değişikliklerine gitmişlerdir. Bu dönemde OECD etki alanını genişletme çabasına girmiş, Dünya Bankası da sosyal kaygılara duyarlı hale geldiğine, yoksullukla mücadelede kararlı olduğuna dair vurguları öne çıkarmıştır. Bununla birlikte her iki kuruluş da politikalarını, ağırlıklı olarak insan sermayesine yatırım, sınırlı ve makul sosyal güvenlik ağları ile çerçevelemiş, bu politikaların arka planında ise özel sektörün güvenini kazanacak istikrarlı bir makroekonomik çerçevenin oluşturulması, işletmelerin gelişebileceği bir rekabet ortamının yaratılması, ekonomilerin küresel ekonomiye entegrasyonunun sağlanması yer almıştır. Ayrıca bu iki kuruluş söz konusu dönemde kamu harcamalarının azaltılmasını, esnekleşme, serbestleşme ve özelleştirmelerin ilerletilmesini savunmaya devam etmişlerdir. Dahası bunların hayata geçirilmesinde Dünya Bankası kredi koşulluluklarıyla, OECD de ülke değerlendirmeleri gibi mekanizmalarıyla ülkeler üzerinde daha fazla kontrol tesis etmeye dönük bir eğilim sergilemiştir. Bu yıllarda ILO ise piyasa ve koruma arasında denge yaklaşımını sürdürmüş, ancak pratikte Dünya Bankası ve OECD'de öne çıkarılan başlıklardan çok farklı bir alternatif sunmamıştır. Değerlendirmelerimiz, ILO'nun ortaya koyduğu denge pozisyonunun pratikte ibreyi piyasa odaklılığa kıran bir dengesizlik durumunu içererek, sosyal politika uygulamalarından kademeli geri çekilişe bir anlamda meşruiyet zemini sağlanmasına yol açtığına işaret etmiştir.

1990'lı yılların ortalarından sonra uluslararası kuruluşların, küresel rekabetçi kapitalizmin ilerletilmesi ve sorunların yönetilebilir kılınması için işbirliklerini ve ortaklıklarını güçlendirmeye çalıştıkları bir dönem belirginleşmiştir. ILO bu yıllarda hedeflerinin önceliğinin sorgulandığı bir sürece girmiş, bu süreç ise temel hakların korunmasında dahi yaptırımlara dayalı bir küresel sosyal politikadan ziyade yumuşak hukuka yönelişle, serbest rekabetçi kapitalizmin gerekli olduğunun ama bunun faydalarının insanlara yaygınlaştırılması gerektiği söylemleriyle neticelenmiştir. Kuruluş stratejik hedeflerini, çalışma yaşamındaki temel ilkeler ve haklar, istihdam, sosyal koruma, üçlü yapı ve sosyal diyalog olarak belirlemiş, bunları insana yakışır iş gündemi etrafında şekillendirmiştir. İncelemelerimiz ise bu çerçevenin içeriğinin, küresel rekabetçi piyasaların güçlendirilmesi, buna uygun ortam, ilişki, süreç ve işgücünün oluşturulması hedefleriyle uyumlu olduğuna işaret etmiştir. Nitekim bu döneme dair değerlendirmelerimiz, ele aldığımız uluslararası kuruluşların söylemlerinin, politikalarının giderek daha fazla yakınlaştığını da göstermiştir. Zira Dünya Bankası ve OECD de bu süreçte kapsayıcılık vurgularını, sosyal politikaya ilgilerini artırmış, bununla birlikte bu politikaların iyi olabilmelerini, piyasaya göre uyarlanmalarına bağlamış, söz konusu vurguları içeren söylemlerin arkasında temel hedeflerine ve neoliberal anlayışa bağlılıklarını sürdürmüşlerdir. Zira bu dönemde insan sermayesine yatırım, hedeflenmiş sosyal yardımlar ve nakit transferleri gibi politikaları öne çıkararak, hem yoksulları sistem içerisinde tutmaya hem de sistemin gereksindiği rekabetçi işgücünün yaratımına odaklanmışlardır. İki kuruluşun bilgi yönetimine dair çabaları da küresel kapitalizmin gerçekte iyi ve erdemli olabileceğini gösterme, baskın neoliberal küreselleşme politikası gündemini güçlendirme, olası alternatifleri bertaraf etmeye dönük bilgi ve politikaları meşrulaştırma ve yayma açısından kritik bir yerde durmuştur.

1990'lı yılların sonlarına doğru Dünya Bankası, iyi yönetim, iyi hukuk ve adalet sistemi, finansal ve sermaye piyasalarında mali denetim ve kontrol, makul sosyal güvenlik ağlarını içeren bir kalkınma çerçevesi sunmuştur. OECD de benzer unsurları içeren bir strateji ile hareket etmiştir. Bu stratejiler çerçevesinde ise serbestleşmenin, verimliliğin, kârlılığın, rekabet edebilirliğin artırılması öncelenmeye devam etmiş, tüm politikalar bu hedeflere uyum sağlayacak biçimde şekillendirilmiştir. Neticede işgücü piyasası politikalarının esnekleşme, aktif işgücü piyasası politikaları, insan sermayesinin güçlendirilmesi ekseninde kurgulanması, en muhtaç olanlara asgari sosyal yardımların öne çıkarılması, emeklilik, sağlık, eğitim, kamu istihdam hizmetlerinin piyasalaştırılması yönündeki eğilimler sürdürülmüştür. Özetle 2000'li yıllara gelindiğinde ele aldığımız uluslararası kuruluşların politikalarının esasen neoliberalizmden uzaklaşmayı değil onu sağlamlaştırmayı içerdiği, bu çerçevenin sadece belirli ülke ve bölgeler için değil bir bütün olarak dünyada işler kılınmaya çalışıldığı görülmüştür.

2000'li yıllarda uluslararası kuruluşların bir süredir küresel rekabetçi kapitalizmin geliştirilmesi ve sorunların ortaklaşa yönetilmesi çerçevesinde geliştirdikleri işbirlikleri, söylem ve politika yakınsamaları, özellikle Birleşmiş Milletler Binyıl Deklarasyonu ve Binyıl Kalkınma Hedefleri'nin kabul edilmesiyle artarak devam etmiştir. Ayrıca bu yıllarda küreselleşmeye dönük artan eleştiri ve tepkilere ele aldığımız kuruluşların tümü küreselleşmenin zorunlu ve geri döndürülemez olduğunu ve küreselleşmenin fırsatlarına odaklanmak gerektiğini, artık daha insan odaklı daha kapsayıcı olunacağını vurgulayarak yanıt vermişlerdir. Örneğin OECD bu süreçte ILO'nun insana yakışır iş gündemini sahiplenmiş, bununla birlikte başta emeklilik ve sağlık reformları olmak üzere pek çok alanda piyasalaştırmayı teşvik etmeye devam etmiştir. Dünya Bankası da yoksullukla mücadele konusunu öne çıkarmış, bu ekseninde fırsat sağlama, yoksulları güçlendirme ve risk yönetimi gibi başlıkları içeren bir strateji sunmuştur. Yaptığımız

değerlendirmeler ise, bu çerçevenin gelirin eşitlikçi yeniden dağıtımı ve kamusal hizmet sunumu başlıklarında bir değişiklik içermediğini göstermiştir. Ayrıca 2000'li yılların ortalarından itibaren belirginleşen biçimde Dünya Bankası ve OECD, esneklik ve koruma arasında denge kurulabileceğini içeren, ILO'nun yıllardır sürdürdüğü denge vurgularına yönelmişlerdir. Bununla birlikte ele aldığımız süreç, önerilen politikaların piyasa öncelikleri ile şekillenen bir dengesizlik durumunu içerdiğini ortaya koymuştur. Zira bu süreçte esneklik zorunlu ve öncelikli bir unsur olarak ele alınmış, politikalar geçmişten çok farklı olmayan bir anlayışla kurgulanmıştır. Yaptığımız değerlendirmeler, 2008 yılına gelindiğinde ele aldığımız uluslararası kuruluşların sosyal politika anlayış ve yönelimlerinde temelde geçmişten bir kopuş olmadığını göstermiştir.

2008 krizinin başında uluslararası kuruluşlar krizin şokunun nasıl atlatılacağı ve süreçten nasıl çıkılacağına dair yoğun bir mesai yürütmüş olsalar da geçmişten farklılaşmayan hedeflerle hareket etmeye devam etmişlerdir. Örneğin Dünya Bankası ve OECD dünya ekonomisinin işleyişine dair yeniden düşünmek gerektiğini vurgulasalar da, sorunların sistemden değil yanlış uygulamalardan kaynaklı olduğu anlayışını öne çıkarmışlardır. Bu çerçevede politika çözümlerini, serbestleşme, rekabet edebilirliğin artırılması, bunların sağlanması için çok taraflı işbirliklerinin ve küresel kapitalist entegrasyonun güçlendirilmesi temeli üzerinde yükseltmişlerdir. Krizin ekonomik etkileri, sosyal ve siyasi sonuçlarını azaltmak için sosyal güvenlik ağlarının önemini belirtse de, bu uygulamalarda daha çok krizin neden olduğu acil ekonomik ve sosyal sorunların hafifletilmesine yönelmişlerdir. Nitekim söz konusu politikaların hedefli ve geçici olmaları gerektiğini sürekli olarak vurgulamış, hem hedefli hem de düşük maliyetli olarak görülen şartlı nakit transferleri gibi uygulamaları öne çıkarmışlardır. İşgücü piyasası politikalarında esneklik, rekabet edebilirlik yönündeki politika çerçevelerini tavizsiz devam ettirmişlerdir. Kısacası 2008 krizinin hemen ardından Dünya Bankası ve OECD'de öne çıkan politikalar küresel rekabetçi kapitalizmin bir an

önce istikrara kavuşturulması için kestirmeci piyasa çözümleri arayışı olarak şekillenmiştir. ILO ise bu süreçte adil küreselleşme çağrılarını yükseltmiş, bununla birlikte insana yakışır iş gündemini merkeze almayı ve yumuşak hukuku içeren deklarasyonları öne çıkarmayı sürdürmüştür.

Krizden çok kısa bir süre sonra OECD kamu harcamalarının azaltılması gerekeceğini ifade etmeye başlamış, 2010 yılında da kemer sıkmaya yönelişini netleştirmiştir. Bu yıllarda OECD, sosyal söylemleri öne çıkarsa da, çalışma koşullarını, sosyal ve ekonomik hakları gerileten politika değişikliklerini teşvik etmiş, rekabet edebilirlik odaklı uyum politikalarını sürdürmüş, ülkelerde bu süreçleri daha etkin yönlendirebilmek için kontrol ve müdahale mekanizmalarını güçlendirmiştir. 2012 yılında başkanlığa gelen Kim Yong Kim döneminde Dünya Bankası'nda da sosyal refah, sosyal adalet, sosyal uyum, yoksullukla mücadele, esneklik ve koruma arasında denge gibi vurgular daha fazla belirginleşmiştir. Ayrıca Banka'nın artık dünyadaki her sese ve ülkeye kulak vereceği, ülkelere uygun özel çözümler üreteceği iddia edilmiştir. Bu süreçte Banka'da sosyal politika ekseninde bir gündem genişlemesi yaşandığı da gözlemlenmiştir. Bununla birlikte bu politikaların şekillendirilmesinde temel hedef ve öncelikler açısından geçmişten ciddi bir farklılaşma ortaya çıkmamıştır. Tüm politikalarda serbestleşme, rekabet edebilirlik, verimlilik, küresel entegrasyon ve dolayısıyla özel sektörün geliştirilmesi hedefleri birincil öncelik olmaya devam etmiş, sosyal politika anlayış ve önerileri bu çerçevede kurgulanmıştır.

Süreç ilerledikçe, krizin aşılamaması neticesinde artan sorunlar, toplumsal taleplerin daha sarsıcı tepkilere dönüşmesi yönündeki endişeler, sistemin yaşadığı meşruiyet kaybı, küresel düzlemde ortaya çıkan yeni aktörlerin yarattığı rekabet gibi pek çok konu, uluslararası kuruluşların daha fazla başlıkta işbirliği içerisinde çalışmasını beraberinde getirmiştir. Örneğin bu durum, çalışmanın değişimi ve sosyal güvenlik sistemlerinin bu değişime uyum sağlayamamasının artık toplumların geleceği için ciddi

sorunlara işaret ettiği çerçevesinde sosyal sigortaların kapsamının genişletilmesi önerilerinde kendisini göstermiştir. Bununla birlikte bu önerilerde kapsam genişlerken - maliyet sorunları ve etkinlik gerekçeleriyle- sunulan faydaların daraltılabileceği öngörülmüş, ayrıca söz konusu politikaların hizmet sunumu ve metalaştırma/ piyasalaştırma pratikleri ile ilişkili yönleri ele alınmamıştır. Bu süreçte ayrıca şartlı nakit transferleri, insan sermayesine yatırım başlıkları öne çıkarılmaya devam edilmiş, esneklik odaklı reformlarda ısrar yinelenmiştir. Pandeminin başlamasından çok kısa bir süre önce, 2019 yılında İşin Geleceği için ILO'nun Yüzüncü Yıl Deklarasyonu'nun kabul edilme sürecindeki tartışmalar da, bazı kapitalist devletlerin ve işveren tarafının sosyal adalete yönelen pek çok konuda ayak direme halinin sürdüğünü göstermiştir. Nitekim belgede, 'yeterli geçim ücreti' yerine 'yasal veya müzakere edilmiş yeterli bir asgari ücret', 'evrensel sosyal koruma' yerine 'kapsamlı, yeterli ve sürdürülebilir sosyal korumaya evrensel erişim' gibi ifadeler kabul edilmiştir. Dahası ILO merkezinin, Deklarasyon'un tartışma ve onaylanma sürecinde sosyal adaletten uzaklaşmaya dönük eğilimleri yadsıyarak, sonuç belgesini bir dönüm noktası olarak nitelendirmesi, bir anlamda küresel rekabetçi kapitalist piyasaların ilerletilmesi hedefine odaklanan yönetim düzleminin etkili aktörleri içerisinde uyumlu ve aktif bir bileşen olmaya odaklandığını da ortaya koymuştur.

Pandeminin ilanı ise tüm uluslararası kuruluşlarda uluslararası işbirliği çağrılarını ve sosyal politikaya ilgiyi artırmıştır. Dünya Bankası ve OECD pandeminin ilk dönemlerinde, sağlık hizmetleri, kısa vadeli istihdam planları, işsizlik sigortası, serbest meslek sahiplerine ve en savunmasız kişilere destek sunulması gibi konularda öneriler sunmuşlardır. Bu önlemlerin ise serbest piyasalardan ödün vermeden gerçekleştirilmesinde ısrarcı olmuşlar, söz konusu politikaların özel sektörü güçlendirmesi, iş yaratımı ve istihdamı desteklemesi gerektiğini vurgulamışlardır. ILO da pandemi sürecinde politika önerilerini, ekonominin ve istihdamın canlandırılması,

işletmelerin, işlerin ve gelirlerin desteklenmesi, işyerinde çalışanların korunması ve sosyal diyalog başlıkları çerçevesinde dört sütuna oturtmuştur. Bu önerileri ise BM gündemi ve 100. Yıl Deklarasyonu'na dayanarak şekillendirmiştir. Pandeminin ilerleyen süreçlerinde Dünya Bankası ve OECD'nin neredeyse birebir strateji ve politikalarla birbirlerini tekrar etmeye devam ettikleri görülmüştür. Nitekim süreç ilerleyip ülkelerin borçluluk ve mali sorunlarının belirginleşmesiyle de bu iki kuruluş, politikaların mali sürdürülebilirlik odağında şekillendirilmesi gerekliliği vurgularını birlikte yükseltmişlerdir. ILO ise bu süreçte politika müdahalelerinin sürdürülmesi çağrılarını yapmış, sosyal güvenlik uygulamalarının önemine daha fazla işaret etmiş, sigortaların kapsamının genişletilmesi, finansman konusunda dayanışma ve adil vergilendirme gibi hususları önermiştir. Bununla birlikte süreç içerisinde 100. Yıl Deklarasyonu'nda yer alan ifadeleri kullanmayı ve bu Deklarasyon'un ve mevcut gündemlerinin sunduğu çerçeve ekseninde hareket etmeyi, ayrıca işgücü piyasası politikalarında rekabet edebilirliğin ve esnekliğin artırılmasına odaklanmayı sürdürmüştür.

Günümüzde Dünya Bankası ve OECD neredeyse birebir yaklaşım ve politikalarla hareket etmeye, çoklu krizleri ve ülkelerin borçluluk sorunlarını gerekçe göstererek, politikaların mali sürdürülebilirlik odağında ele alınması gerektiğini vurgulamaya devam etmektedir. Bu kuruluşların mevcut politika yönelimleri, yakın gelecekte de sosyal harcamaların en yoksullara ve savunmasızlara odaklanması, işgücü piyasasında esnekleşme ve insan sermayesi eksenli arz yanlı politikalara ağırlık verilmesi yönündeki eğilimlerin süreceğine işaret etmektedir. İki kuruluş da öne çıkardıkları insan odaklılık söylemlerine karşın, gelirin daha eşitlikçi yeniden dağıtımını içeren ve kamusal hizmet sunumuna yönelik politikaları ciddi ve somut biçimde ele almamaktadır. ILO ise bugün sosyal adalet çağrılarını yükseltmektedir. Ancak pandemi gibi yıkıcı bir süreç karşın kuruluş, yumuşak hukuka dayanan, diğer bir deyişle sosyal politikayı temennilere teslim

eden bir anlayışa takılı kalmaya devam etmektedir. ILO'nun yıllardır izlediği piyasa ve koruma arasında denge siyasetinin, bağlayıcılığı ve zorlayıcılığı olmayan, yumuşak hukuka dayanan süreçlerle birleşmeye devam etmesi ise, onun söylem ve icraatları arasındaki mesafenin daha da açılmasını beraberinde getirmektedir. Zira bu çerçevede ortaya konulan siyasi taahhütlerin ve temennilerin somut kazanımlarla sonuçlanmadığı bir gerçektir. Ayrıca ILO'da bugün Sosyal Adalet için Küresel Koalisyon gibi yeni girişimler gündeme getirilse de, yaptığımız değerlendirmeler önerilen politika gündemlerinin eşitlikçi ve sosyal adalet odaklı bir çerçevede somutlaşabileceklerine dair beklentiler için ciddi ipuçları bulunmadığına işaret etmektedir.

Yapılan bütün bu değerlendirmelerin sonuçları tezin son bölümünde tartışılmıştır. Buna tartışmalar özetle şu hususlara dikkat çekmiştir:

Ele alınan uluslararası kuruluşların söylem ve politikaları, kapitalizmin dönemsel ihtiyaçları çerçevesinde değişim geçirmiş, ayrıca bu kuruluşlar zamanla belirgin bir yakınlaşma sergilemişlerdir. Bununla birlikte neoliberalizmin hakim kapitalist gelişme programı olarak belirginleştiği dönemden bu yana, bu kuruluşların sosyal politika anlayışlarında gözlemlenen temel nitelik, belirli türde bir tarihsel sürekliliğe işaret etmiştir. Bu tarihsel süreklilik, kârlılık, serbestleşme, verimlilik, rekabet edebilirliğin sağlanması gibi temel hedeflerin sosyal adalet hedefine öncelenmesinde gözlemlenmiştir. Bu alanda işaret edilebilecek farklılaşmalar ya da değişimler ise daha çok sözü edilen temel hedeflere ulaşmada izlenecek yola dair yeni dil, kavram, strateji ve araçların geliştirilmesi çabaları ile ilgili olmuştur. Nitekim 2008 krizinin ardından gelen pandemi ve çoklu krizlerle şekillenen zorlu dönemde de şu ana kadar, sosyal politika için bırakalım daha gelişkin bir program ve içeriğin şekillenmesini, onun geleneksel odaklarına dahi geri dönüşü içerecek bir değişim yaşanmamış, ama bu süreçte yine de sosyal politikaya artan vurgu göze çarpmıştır. Tüm kuruluşların birlikte öne çıkardıkları piyasa ve koruma arasında 'denge' vurguları da, bir dengeden ziyade

esnekliğin korumaya öncelendiği bir dengesizliği içermiştir. Diğer bir deyişle 1980’li yıllardan bugüne önemli tarihsel dönemeçlerde temel hedeflerde ısrardan şaşmadan, bazı değişikliklerle mevcut durumu istikrarlı kılmaya çalışarak, bazı sorunların telafi edilebilirliğini ve yönetilebilirliğini sağlayarak yola devam etme eğilimi güncel krizlerde de sürdürülmüştür. Yaşanan tüm krizlere karşın sosyal politika anlayış ve pratiğinin, mevcut kapitalist gelişme programının deyim yerindeyse doğal bir uzantısı kılınmasına dönük çaba istikrarlı bir biçimde devam ettirilmiştir. Dolayısıyla incelemelerimiz, Cammack’ın pek çok çalışmasında vurguladığı, uluslararası kuruluşların özellikle 1980 sonrası politikalarının, küresel rekabetçi kapitalizmin ilerletilmesi çerçevesindeki küresel projeye bağlı olarak şekillendiği ve küresel rekabet edebilirlik stratejisi çerçevesinde evrensel bir yaklaşma içerisinde oldukları yönündeki iddialarını¹⁵⁷⁰ kuvvetlendiren kanıtlar sunmuştur.

Ayrıca değerlendirmelerimiz küresel sosyal politikanın sınırlılıklarının sürdüğünü göstermiştir. ILO nezdinde somut yaptırımları içermeyen yumuşak hukuk çerçevesinin öne çıkarılmaya devam edilmesi bunun en önemli yansımalarından biridir. Dahası ele aldığımız uluslararası kuruluşların anlayış ve politikalarının gerçek insan odaklı bir çerçeve sunmadığı, sosyal politikanın, metalaştırılmış, bireyselleştirilmiş, gelirin eşitlikçi yeniden dağıtımından uzaklaştırılmış içerikleriyle günümüzde de dayanışmacı ve sosyal adalet odaklı bir çerçeveye erişmediği açıkça görülmektedir.

Bunların yanı sıra çalışmamız, uluslararası kuruluşların sosyal politika anlayış ve yönelimlerinin, dönemin kapitalist birikim esaslarıyla uyumlu bir yön aldığını sarıh bir biçimde ortaya koymuş, ayrıca bu politikaların şekillenmesinde sınıfsal güç dengelerinin etkili olduğunu bir kez daha göstermiştir. Zira elde edilen sonuçlar günümüz toplumlarının öncelikle ihtiyaç duyduğu gelirin eşitlikçi yeniden bölüşümüne yönelen ve kamusal içerikli politikaların, tek başına sermayenin unsurlarından, küresel

¹⁵⁷⁰ Bkz. Cammack, P. (2006), **a.g.e.**; Cammack, P. (2009a), **a.g.e.**; Cammack, P. (2007), **a.g.e.**; Cammack, P. (2009b), **a.g.e.**

kapitalizmin yönetsel öznelerinden ya da devletlerin vicdanlarından doğmasının mümkün olmadığına işaret etmektedir. Doğal olarak yakın gelecekteki politikaların kapitalist piyasa önceliklerine tabi tutulması olasılığının yüksek olduğu vurgulanmalıdır. Nihayetinde bu kuruluşların mevcut yönelimlerinin dışına çıkmalarını sağlayabilecek özel koşul ve gereklilikler belirginleşmezse, sosyal politikada sosyal adalete ve eşitliğe yönelen bir anlayışın öne çıkması olası görünmemektedir. Nitekim tarihsel süreç, sosyal politikanın dönemin ihtiyaçlarının yanı sıra toplumsal ve sınıfsal güç dengelerinin durumuna bağlı olarak şekillendiğini defalarca kanıtlamıştır. Bu nedenlerle sosyal politikada eşitlik ve sosyal adalet odaklı bir dönüşüm, bu dönüşüme ihtiyaç duyan kesimlerden yükselen seslere ve bu seslerin ciddiye alınabilecek bir etki yakalamasına ihtiyaç duymaktadır.

Bu sonuç ve çıkarımlar çerçevesinde tezin son kısmında sosyal politikanın geleceği için kritik olarak gördüğümüz dinamiklere işaret edilmiştir. Diğer pek çok konu ve gelişmenin önemi yadsınmamakla birlikte burada, çalışmamızdaki tartışmalarda da öne çıkan üç başlık üzerinde durulmuş ve bunların neden önemli oldukları tartışılmıştır. İlk başlıkta, işçi sınıfının uzun yıllardır bir güç yitimine uğradığı bilirse de, yaşanan çoklu kriz ortamında artan sorunlarla boğuşan, güvencesizleştirilmiş emekçilerin, dışlanmış ve savunmasız kalmış insanların irili ufaklı mücadelelerinin doğurabileceği olasılıkların önemsenmesi gerektiği belirtilmiştir. Bu eksende dünyadan güncel örnekler sunulmuştur. İkinci başlıkta ulusal düzlemlerdeki gelişmelerin de önemine dikkat çekilerek neoliberal otoriterleşme ve sağ popülist siyasetlerin sosyal politikalara etkisi ele alınmıştır. Üçüncü başlıkta uluslararası sistemdeki bölgeselleşme dinamiklerine işaret edilmiş, bu gelişmelerin dünya kapitalizminin problemlerini ve özellikle de rekabet sorunsalını aşmak, avantajlı pazar ve ucuz emek arayışını kolaylaştırmak gibi nedensellikleri de içerdiğine dikkat çekilmiştir. Geleceği anlamlandırabilmek açısından

üzerinde durduğumuz bu başlıkların yanı sıra diğer güncel konu ve gelişmelerin takip edilmesinin önemi üzerinde durulmuştur.

Bu çalışmada ele aldığımız tarihsel süreç ayrıca mevcut küresel rekabetçi kapitalist sistemin kırılma noktalarını bir kez daha göstermiştir. Artık yeni tür pandemilerin, çevre krizlerinin, iklim şoklarının daha yakın gerçeklikler olarak karşımızda durduğu, yeni borç krizlerinin eşikte beklediği görülebilmektedir. Bu çerçevede krizlerin, ekonomik, siyasi ve toplumsal dinamiklerin, ulusal, bölgesel ve küresel çerçevelerde izlenmeye devam edilmesi önemlidir.

Sonuç olarak bu tez çalışması, sosyal politikanın aldığı yönün şekillenmesinde etkili olan uluslararası kuruluşların, öne çıkardıkları tüm ‘insan odaklılık’ ve ‘sosyal adalet’ vurgularına karşın, adil ve eşitlikçi bir sosyal politikanın ön koşulları olarak ifade edilebilecek gelirin eşitlikçi yeniden dağıtımı ve meta dışı hizmet sunumu gibi meseleleri dikkate almadıklarını, işgücünü güvencesiz kılan uygulamaları sürdürdüklerini açık biçimde ortaya koymuştur. Bir film karakteri olmanın ötesinde, gerçekte dünyadaki milyonlarca isimsiz insanın haykırıışlarını temsil eden Daniel Black’in mektubunda geçen aşağıdaki satırlar ise bize bu önkoşulların neden önemli olduğunu olanca sadeliğiyle hatırlatmaktadır:

“Ben ne bir profesyonel hizmet alıcısı, ne bir müşteri ne de bir hizmet kullanıcısıyım. Ben bir kaytarıcı, bir otlakçı, bir dilenci ya da bir hırsız değilim. Ne bir ulusal sigorta numarasıyım ne de ekrandaki bir işaret. Vergilerimi ödedim, bir kuruş bile eksik ödemedim ve bunu yapmaktan gurur duydum. Kimseye yalakalık yapmam ama komşumun gözlerinin içine bakarım ve yardım edebileceksem ederim. Sadaka kabul etmiyorum ya da aramıyorum. Benim adım Daniel Blake, ben bir insanım, köpek değil. Bu nedenle haklarımı talep ediyorum. Bana saygılı davranmanızı talep ediyorum. Ben, Daniel Blake, bir vatandaşım, ne eksik ne fazla. Teşekkür ederim.”¹⁵⁷¹

¹⁵⁷¹ Senaryosunu Paul Laverty’nin yazdığı, yönetmenliğini Ken Loach’un yaptığı 2016 yapımı “I, Daniel Blake” (Ben, Daniel Blake) filminden alıntı olan ifadenin orijinali

Daniel Black'in bu ifadelerinde simgeleşen taleplerin, diğerk bir deyişle 'gerçek' insan odaklı politikaların, gelecekteki toplumların gerisine düşmeyi hayal dahi edemeyecekleri hakikatler olabilmeleri yolunda, bu çalışmanın, sosyal politika disiplinine bir katkı sunabilmiş olmasını ümit ediyoruz.

şöyledir: "I am not a client, a customer, nor a service user. I am not a shirker, a scrounger, a beggar nor a thief. I am not a national insurance number, nor a blip on a screen. I paid my dues, never a penny short, and was proud to do so. I don't tug the forelock but look my neighbour in the eye. I don't accept or seek charity. My name is Daniel Blake, I am a man, not a dog. As such I demand my rights. I demand you treat me with respect. I, Daniel Blake, am a citizen, nothing more, nothing less. Thank you."

KAYNAKÇA

Assa, J. (2012), "Financialization and its Consequences: the OECD Experience". **Finance Research**, 1 (1): 35-39.

Akçay, Ü. (2018), "Siyasi Rejim Tartışmalarına Emek Merkezli Bakmak: Neoliberal Popülizm ve Yeni Emek Rejimi", <http://birartibir.org/component/tags/tag/umit-akcay> 2 (Erişim Tarihi 01.02.2022).

Akçay, Ü. (2019), "Türkiye'de Neoliberal Popülizm, Otoriterleşme ve Kriz", **Toplum ve Bilim**, 147: 46-70.

Akçay, Ü.; Güngen A. R. (2019), **Finansallaşma, Borç Krizi ve Çöküş: Küresel Kapitalizmin Geleceği**, İstanbul: Notabene Yayınları.

Alacevich, M.; Granata, M. (2021), "Economists and the Emergence of Development Discourse at OECD", CHOPE Working Paper, No. 2021-03, Duke University, Center for the History of Political Economy (CHOPE), Durham, NC, <https://doi.org/10.2139/ssrn.3805779> (Erişim Tarihi: 02.01.2022).

Alcock, P.; May, M.; Rowlingson, K. (2011), **Sosyal Politika: Kuramlar ve Uygulamalar**, (Çev: Barış Yıldırım, Boran Mercan, Onur Can Taştan, Osman Tezgel, Şenay Gökbayrak), Ankara: Siyasal Kitabevi.

Alsancak, F.; Balcı, E. (2021), "Pandemi Sürecinde Refah Rejimlerine Sosyal Koruma Politikaları Açısından Bir Bakış", **Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi**, 7 (2): 111-122.

Alston, P. (2004), "Core Labour Standards" and the Transformation of the International Labour Rights Regime", **European Journal of International Law**, 15: 457-521.

Alston, P. (2005), "Facing up to the Complexities of the ILO's Core Labour Standards Agenda", **European Journal of International Law**, 16 (3): 467-480.

Alston, P.; Heenan, J. (2004), "Shrinking the International Labor Code: An Unintended Consequence of the 1998 ILO Declaration on Fundamental Principles and Rights at Work?", **New York University Journal of International Law and Politics**, 36: 221-264.

Andersson, J. (2018), "Planning the Future of World Markets: the OECD's Interfuturs Project", **Planning in Cold War Europe: Competition, Cooperation, Circulations (1950s-1970s)** içinde, Der. Michel Christian, Sandrine Kott, Ondrej Matejka, EBook, De Gruyter Oldenbourg, <https://doi.org/10.1515/9783110534696>, s. 315-343.

Arslan, N. T. (2010), Klasik-Neo Klasik Dönüşüm Süreci: "Yeni Kamu Yönetimi", **C. Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 11 (2): 21-38.

Aybar, C.; Lapavitsas, C. (2003), "Financial System Design and The Post-Washington Consensus," **Development Policy in the Twenty-first Century: Beyond the Post-Washington Consensus** içinde, Ed. Ben Fine, Costas Lapavitsas, Jonathan Pincus, London: Routledge. 28-51.

Aysan, M. F.; Kaya, A. (2008), “Türkiye’de Sosyal Politika Disiplininin ve Uygulamalarının Gelişimi”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, 6 (11) : 223-250.

Baccaro, L.; Mele, V. (2012), “Pathology of Path Dependency? The ILO and the Challenge of New Governance”, **Industrial and Labor Relations Review**, 65(2): 195-224.

Bağımsız Sosyal Bilimciler (2011), **Ücretli Emek ve Sermaye: Derinleşen Küresel Kriz ve Türkiye’ye Yansımaları**, İstanbul: Yordam Kitap.

Bağımsız Sosyal Bilimciler (2015), **AKP’li Yıllarda Emegın Durumu**, İstanbul: Yordam Kitap.

Bahçe, S.; Köse, A. H. (2019), “Uzun Durgunluk ya da Yapısal Kriz: Kriz İktidarının Krizine Dair Gözlemler”, **Çalışma ve Toplum Dergisi**, 1 (60): 411-422.

Baltodano, A. P. (1999), “Social Policy and Social Order in Transnational Societies” **Transnational Social Policies** içinde, Ed. Morales-Gómez, London: Earthscan Publications Ltd., 19-41.

Barbier, J. C. (2011), **Changes in Political Discourse from the Lisbon Strategy to Europe 2020: Tracing the Fate of ‘Social Policy’?**, ETUI Working Paper, 2011.01, <https://www.etui.org/sites/default/files/11%20WP%202011%2001%20WEB%20version.pdf> (Erişim Tarihi: 23.02.2022).

Bauman, Z. (1999), **Çalışma, Tüketıcılık ve Yeni Yoksullar**, Çev. Ümit Öktem, İstanbul: Sarmal Yayınevi.

Bayliss, K.; Fine, B. (2016), Finance and Economic and Social Reproduction: Origins of the Present and Implications for the Future, FESSUD (Financialisation, Economy, Society and Sustainable Development) Working Paper Series, No 189, https://fessud.org/wp-content/uploads/2015/03/FESSUD_WP189_FinanceEconomicSocial-Reproduction-Origins-of-the-PresentImplications-for-the-Future.pdf (Erişim Tarihi: 01.07.2022).

Bayliss, K.; Churchill, J.; Fine, B.; Robertson, M. (2016). Summary Report on the Impacts of Financialisation and of the Financial Crisis on Household Well-being, FESSUD Working Paper Series, No 199, https://eprints.soas.ac.uk/23416/1/FESSUD_WP199_Summary-report-on-the-impacts-of-financialisationfinancial-crisis-on-household-well-being.pdf (Erişim Tarihi: 01.07.2022).

Beckett, S. (2000), **Godot’yu Beklerken**, İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.

Bedirhanoglu, P. (2010), “Küresel Kapitalist Krizin Yeniden Düşündürdükleri: Finansallaşma ve Devlet”, **Praksis**, 20: 41-71.

Bedirhanoglu, P. (2019), “Finansallaşma, Yeni Sınıfsal Çelişkiler ve Devletin Dönüşümü”, **Çalışma ve Toplum**, 1 (60): 371-388.

Béland, D.; Orenstein, M. A. (2013), “International Organizations as Policy Actors: An Ideational Approach”, **Global Social Policy**, 13(2): 125–143.

Béland, D.; Dinan, S.; Rocco, P.; Waddan, A. (2021), “Social Policy Responses to COVID-19 in Canada and the United States: Explaining Policy Variations Between Two Liberal Welfare State Regimes”, **Social Policy Administration**, 55: 280–294.

Belek, İ. (2020), **AKP’li Yıllarda Sağlık**, İstanbul: Yazılama Yayınevi.

Berezin, M. (2009), **Illiberal Politics in Neoliberal Times**. Cambridge: Cambridge University Press.

Birdal, A. (2021), **Hegemonya Bunalımı ve Çin**, İstanbul: Yazılama Yayınları.

Black, E., R. (1949), Address Presenting the Fourth Annual Report. Opening Session of the Annual Meeting of the Board of Governors, September 13, 1949, Washington, D.C.: World Bank., <http://hdl.handle.net/10986/31726> (Erişim Tarihi: 08.10.2022).

Black, E. R. (1950) Address Presenting the Fifth Annual Report. Meeting of the Board of Governors, September 8, 1950, Washington D.C.: World Bank., <http://hdl.handle.net/10986/31730> (Erişim Tarihi: 08.10.2022).

Black, E., R. (1956), The World Bank as Lender and Borrower : A Ten-Year Report. Delivered to the Economic Society of Zurich, Switzerland, Washington D.C.: World Bank., <http://hdl.handle.net/10986/32367> (Erişim Tarihi: 08.10.2022).

Black, E., R. (1962), Annual Address to the Board of Governors, September 18, 1962, Washington D.C.: World Bank., <http://hdl.handle.net/10986/31782> (Erişim Tarihi: 08.10.2022).

Bloom, P. (2016), **Authoritarian Capitalism in the Age of Globalization**. Cheltenham: Edward Elgar.

Boel, B. (2003), **The European Productivity Agency and Transatlantic Relations; 1953-1961**, Studies in 20th and 21st Century European History, No: 4, Kopenhagen: Museum Tusulanum Press.

Bonnet, F.; Ehmke, E.; Krzysztof, H. (2010), “Social Security in Times of Crisis”, **International Social Security Review**, 63(2): 47-70.

Boratav, K. (2010), **Emperyalizm, Sosyalizm ve Türkiye**, İstanbul: Yordam Kitap.

Boratav, K. (2019), Sermaye Hareketleri ve Türkiye’nin Beş Krizi, **Çalışma ve Toplum Dergisi**, 1 (60): 311-323.

Bremer, B.; McDaniel, S. (2019), “The Ideational Foundations of Social Democratic Austerity in the Context of the Great Recession”, **Socio-Economic Review**, 18(2): 439-463.

Brenner, R.; Pröbsting M. (2011), **Marksist Kriz Teorisi ve Kredi Krizi**, Çev: Senem Çakmak Şahin, Aslı Şen Taşbaşı, İstanbul: Yordam Kitap.

Broad, R. (2007), “‘Knowledge Management’: A Case Study of the World Bank’s Research Department”, **Development in Practice**, 17(4): 700-708.

- Bruff, I.; Tansel, C. B. (2019), "Authoritarian Neoliberalism: Trajectories of Knowledge Production and Praxis", **Globalizations**, 16(3): 233-244.
- Busso, S. (2017), "The De-Politicization of Social Policy at the Time of Social Investment. Mechanisms and Distinctive Features", **Partecipazione e Conflitto**, 10 (2): 421-447.
- Burk, K. (2001), "The Marshall Plan: Filling in Some of the Blanks", **Contemporary European History**, 10 (2): 267-294.
- Cammack, P. (2002a), "Attacking The Poor", **New Left Review**, 13:125-134.
- Cammack, P. (2002b), "Making Poverty Work", **Socialist Register 2002: A World of Contradictions**, 38: 193-210.
- Cammack, P. (2003), "The Governance of Global Capitalism: A New Materialist Perspective", **Historical Materialism**, 11(2): 37-59.
- Cammack, P. (2004), "What the World Bank Means by Poverty Reduction? Why It Matters?", **New Political Economy**, 9 (2):189-211.
- Cammack, P. (2006), The Politics of Global Competitiveness, Manchester Metropolitan University, Papers in the Politics of Global Competitiveness, No. 1, <https://e-space.mmu.ac.uk/6190/1/The%20Politics%20of%20Global%20Competitiveness.pdf> (Erişim tarihi: 01.03.2023).
- Cammack, P. (2007), Competitiveness and Convergence: The Open Method of Co-ordination in Latin America, Manchester Metropolitan University, Papers in the Politics of Global Competitiveness, No. 5, <https://e-space.mmu.ac.uk/11064/1/omc.pdf> (Erişim tarihi: 01.03.2023).
- Cammack, P. (2009a), All Power to Global Capital!, Manchester Metropolitan University, Papers in the Politics of Global Competitiveness, No. 10, <https://e-space.mmu.ac.uk/67573/1/All%20Power%20to%20Global%20Capital.pdf> (Erişim tarihi: 01.03.2023).
- Cammack, P. (2009b), "Poverty Reduction and Universal Competitiveness", **Labour, Capital and Society**, 42 (1-2): 32-54.
- Cammack, P. (2019), The OECD and the World Market: Antecedents of Deep Marketization, **Globalizations**, 16(6): 1-15.
- Cammack, P. (2023), World Development Report 2023: Migrants, Refugees, and Society, World Bank, <https://www.whatsworthreading.com/migrants-refugees-and-societies.html> (Erişim tarihi: 01.06.2023).
- Capano, G.; Howlett, M.; Jarvis, D. S. L.; Ramesh, M. (2022), "Long-Term Policy Impacts of the Coronavirus: Normalization, Adaptation, and Acceleration in the Post-COVID State", **Policy and Society**, S. 41(1): 1-12.
- Carrier, J.; Miller, D. (Eds) (1998), **Virtualism: The New Political Economy**. Oxford: Berg.

Carroll, T. (2012), Working on, Through, and Around the State: The Deep Marketisation of Development in the Asia Pacific, **Journal of Contemporary Asia**, 42(3): 378-404.

Carroll, T.; Jarvis, D. S. L. (2015), The New Politics of Development: Citizens, Civil Society, and the Evolution of Neoliberal Development Policy, **Globalizations**, 12(3): 281-304.

Castel, R. (2004), **Sosyal Güvensizlik**, Çev: Işık Ergüden, İstanbul: İletişim Yayınları.

Castel, R. (2017), **Ücretli Çalışmanın Tarihçesi: Sosyal Sorunun Dönüşümü**, Çev: Işık Ergüden, İstanbul: İletişim Yayınları.

Castels, M. (2005), **Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür- Cilt 1: Ağ Toplumunun Yükselişi**, Çev: Ebru Kılıç, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Castels, M. (2006), **Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür- Cilt 2: Kimliğin Gücü**, Çev: Ebru Kılıç, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Chathukulam, J.; Tharamangalam, J. (2021), “The Kerala Model in the time of COVID19: Rethinking State, Society and Democracy”, **World Development**, 137: 1-13.

Chohan, U., W. (2022), “The Return of Keynesianism? Exploring Path Dependency and Ideational Change in Post-Covid Fiscal Policy”, **Policy and Society**, 41(1): 68-82.

Clausen, A. W. (1983a), Remarks as prepared for delivery by A. W. Clausen, President, the World Bank and International Finance Corporation before the Society of American business and economics writers, May 10, 1983, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/955581467999375840/Remarks-as-prepared-for-delivery-by-A-W-Clausen-President-the-World-Bank-and-International-Finance-Corporation-before-the-Society-of-American-business-and-economics-writers> (Erişim Tarihi: 16.10.2022).

Clausen, A. W. (1983b), The World Bank and International Finance Corporation Before the Trilateral Commission Conference on Disarray in the International Economy: Current Challenges and Constructive Next Steps, Presidential Speech, May 17, 1983, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/973831540962282843/Remarks-by-A-W-Clausen-President-the-World-Bank-and-International-Finance-Corporation-Before-the-Trilateral-Commission-Conference-on-Disarray-in-the-International-Economy-Current-Challenges-and-Constructive-Next-Steps> (Erişim Tarihi: 16.10.2022).

Clausen, A. W. (1984), Priority Issues for 1984 by A.W. Clausen, Presidential Speech, January 26, 1984, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/496891468331775011/Priority-issues-for-1984-by-A-W-Clausen> (Erişim Tarihi: 16.10.2022).

Clifton, J.; Díaz-Fuentes, D. (2011), The OECD and Phases in the International Political Economy- 1961–2011, **Review of International Political Economy**, 18 (5): 552-569.

Conable, B. B. (1986a), President to the GATT Ministerial Meeting, Uruguay Presidential Speech, September 17, 1986, Washington D.C.: World Bank, <http://documents.worldbank.org/curated/en/425841489737531935/Address-as-prepared-for-delivery-by-Barber-B-Conable-President-to-the-GATT-ministerial-meeting-Uruguay-September-17-1986> (Erişim Tarihi: 16.10.2022).

Conable, B. B. (1986b), The Board of Governors by Barber B. Conable, Presidential Speech, September 30, 1986, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/814451489065246271/Address-to-the-Board-of-Governors-by-Barber-B-Conable> (Erişim Tarihi: 16.10.2022).

Conable, B. B. (1987a), Presidential Speech, May 5, 1987, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/649511468160186469/Address-to-the-world-resources-institute> (Erişim Tarihi: 16.10.2022)

Conable, B. B. (1987b), The Safe Motherhood Initiative, Presidential Speech, February 10, 1987, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/876231468148493307/The-safe-motherhood-initiative> (Erişim Tarihi: 16.10.2022).

Conable, B. B. (1988a), The Board of Governors by Barber B. Conable, Berlin (West), Germany, Presidential Speech, September 27, 1988, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/225771468762377382/Address-to-the-Board-of-Governors-by-Barber-B-Conable-Berlin-West-Germany> (Erişim Tarihi: 16.10.2022).

Conable, B. B. (1988b), The World Bank to the World Affairs Council of Northern California, Presidential Speech, March 21, 1988, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/976371489067500991/Address-by-Barber-B-Conable-President-the-World-Bank-to-the-World-Affairs-Council-of-Northern-California> (Erişim Tarihi: 16.10.2022).

Conable, B. B. (1989), The New Zealand and the World Bank: Meeting the Challenge of Development in an Interdependent World, Presidential Speech, February 20, 1989, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/229891488951838510/Address-by-Barber-B-Conable-President-to-the-New-Zealand-and-the-World-Bank-meeting-the-challenge-of-development-in-an-interdependent-world> (Erişim Tarihi: 16.10.2022).

Conable, B. B. (1990), The Colegio de Mexico, Presidential Speech, January 24, 1990, Washington, D.C., World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/188651489750268780/Address-as-prepared-for-delivery-by-Barber-B-Conable-President-World-Bank-to-the-colegio-de-Mexico> (Erişim Tarihi: 16.10.2022)

Cook, S.; Ulriksen, M. S. (2021), "Social Policy Responses to COVID-19: New Issues, Old Solutions?", **Global Social Policy**, 21(3): 381-395.

Cormann, M. (2021a), Handover Remarks by Mathias Cormann at the Meeting of the OECD Council at Ministerial Level (MCM), 1 June 2021, Paris: OECD., <https://www.oecd.org/about/secretary-general/mcm-handover-remarks-by-mathias-cormann-1-june-2021.htm> (Erişim Tarihi: 23.01.2023).

Cormann, M. (2021b), Introductory Remarks at the Meeting of the OECD Council at Ministerial Level (MCM), 1 June 2021, Paris: OECD., <https://www.oecd.org/about/secretary-general/oecd-sg-cormann-mcm-introductory-remarks-1-june-2021.htm> (Erişim Tarihi: 23.01.2023).

Cormann, M. (2021c), TUAC Plenary Meeting, 2 June 2021, Paris: OECD., <https://www.oecd.org/about/secretary-general/oecd-sg-remarks-at-tuac-plenary-meeting-2-june-2021.htm> (Erişim Tarihi: 23.01.2023).

Cormann, M. (2021d), OECD 2021 Employment Outlook, 7 July 2021, Paris: OECD., <https://www.oecd.org/about/secretary-general/oecd-sg-remarks-to-launch-employment-outlook-7-july-2021.htm> (Erişim Tarihi: 23.01.2023).

Cormann, M. (2021e), Global Productivity Forum, Venice, Italy, 8 July 2021, Paris: OECD., <https://www.oecd.org/about/secretary-general/oecd-sg-welcome-remarks-at-global-productivity-forum-8-july-2021.htm> (Erişim Tarihi: 23.01.2023).

Cormann, M. (2021f), Global Productivity Forum, Venice, Italy, 9 July 2021, Paris: OECD., <https://www.oecd.org/about/secretary-general/oecd-sg-introductory-remarks-at-global-productivity-forum-9-july-2021.htm> (Erişim Tarihi: 23.01.2023).

Cormann, M. (2021g), Policies for Recovery, G20 Finance Ministers and Central Bank Governors Meeting-Session 3, Venice, Italy, 10 July 2021, Paris: OECD., <https://www.oecd.org/about/secretary-general/oecd-sg-remarks-at-g20-finance-ministers-and-central-bank-governors-meeting-policies-for-recovery-10-july-2021.htm> (Erişim Tarihi: 23.01.2023).

Cormann, M. (2021h), Opening Remarks at OECD Ministerial Council Meeting Part II, 5 October 2021, Paris: OECD, <https://www.oecd.org/about/secretary-general/oecd-sg-opening-remarks-at-council-at-ministerial-level-part-ii-5-october-2021.htm> (Erişim Tarihi: 23.01.2023).

Cormann, M. (2022a), Statement from OECD Secretary-General on Initial Measures Taken in Response to Russia's Large Scale Aggression Against Ukraine, 25 February 2022, Paris: OECD., <https://www.oecd.org/about/secretary-general/statement-from-oecd-secretary-general-on-initial-measures-taken-in-response-to-russia-s-large-scale-aggression-against-ukraine.htm> (Erişim Tarihi: 24.01.2023).

Cormann, M. (2022b), Economic and Social Impacts and Policy Implications of the War in Ukraine, 17 March 2022, Paris: OECD., <https://www.oecd.org/about/secretary-general/oecdsgremarkseconomicandsocialimpactsandpolicyimplicationsofthewarinukraine17march2022.htm> (Erişim Tarihi: 24.01.2023).

Cormann, M. (2022c), Launch the OECD Economic Outlook 2022, 8 June 2022, Paris: OECD., <https://www.oecd.org/about/secretary-general/oecd-secretary-general-mathias-cormann-launched-the-2022-oecd-economic-outlook-8-june-2022.htm> (Erişim Tarihi: 24.01.2023).

Cormann, M. (2022d), OECD Interim Economic Assessment 2022, 26 September 2022, Paris: OECD., <https://web-archive.oecd.org/2022-10-06/642370-sg-remarks-oecd-2022-interim-economic-assessment.htm> (Erişim Tarihi: 24.01.2023).

Cormann, M. (2022e), Delivered Remarks at the Opening Session of the OECD 2022 Ministerial Council Meeting, 9 June 2022, Paris: OECD., <https://www.oecd.org/about/secretary-general/oecd-sg-remarksopening-2022-mcm-9-june-2022.htm> (Erişim Tarihi: 24.01.2023).

Cormann, M. (2023a), Remarks by Mathias Cormann at OECD Forum Virtual Event: Retaining Talent at All Ages, Paris: OECD., <https://www.oecd.org/about/secretary-general/oecd-sg-remarks-at-oecd-forum-virtual-event-retaining-talent-at-all-ages-may-2023.htm> (Erişim Tarihi: 01.06.2023).

Cormann, M. (2023b), Remarks by Mathias Cormann, Secretary-General, OECD at the 2023 Ministerial Council Meeting: Press Conference, 8 June 2023, Paris: OECD., <https://www.oecd.org/about/secretary-general/oecd-sg-remarks-at-2023-ministerial-council-meeting-press-conference-june-2023.htm> (Erişim Tarihi: 01.07.2023).

Cormann, M. (2023c), Remarks at 2023 Ministerial Council Meeting: Opening Session, 7 June 2023, Paris: OECD., <https://www.oecd.org/about/secretary-general/oecd-sg-remarks-at-2023-ministerial-council-meeting-opening-session-june-2023.htm> (Erişim Tarihi: 01.07.2023).

Craig, D.; Porter, D. (2003), "Poverty Reduction Strategy Papers: A New Convergence", **World Development**, 31 (1): 53-69.

Çerkezoğlu, A. A.; Göztepe . (2010), "Sınıfını Arayan Siyasetten Siyasetini Arayan Sınıfa: Gvencesizler", **Tekel Direnişinin Işığında Gelenekselden Yeniye Işçi Sınıfı Hareketi** içinde, İstanbul: Notabene Yayınları.

elik, A. (2004), "AB lkeleri ve Türkiye'de Gelir Eşitsizliği: Piyasa Dağılımı-Yeniden Dağılım", **alışma ve Toplum**, 3: 53-91.

elik, A. (2010), "Muhafazakar Sosyal Politika Yönelimi: Hak Yerine Yardım-Yükümlülük Yerine Hayırseverlik", **İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, 42: 63-81.

elik, A. (2012), "Ulusal İstihdam Stratejisi: Ucuzluk, Esneklik ve Güvencesizlik", **Ulusal İstihdam Stratejisi Sempozyumu**, 13 Nisan 2012, Ankara: Türk İş.

elik, A. (2014), **Avrupa Birliği Sosyal Politikası ve Türkiye**, İstanbul: Kitap Yayınevi.

Deacon, B.; Stubbs, P.; Hulse, M. (1997), **Global Social Policy: International Organisations and the Future of Welfare**. London: Sage Publications.

Deacon, B. (2007), **Global Social Policy and Governance**, London: Sage Publications.

Deacon, B.; Stubbs, P. (2013), "Global Social Policy Studies: Conceptual and Analytical Reflections", **Global Social Policy**, 13 (1): 5-23.

Devereux, S. (2021), "Social Protection Responses to COVID-19 in Africa", **Global Social Policy**, 21(3): 421-447.

Devereux, S.; Cuesta, J. (2021), "Urban-Sensitive Social Protection: How Universalized Social Protection Can Reduce Urban Vulnerabilities Post COVID-19", **Progress in Development Studies**, 21(4): 340-360.

Disk-Ar. (2021), Araştırma Bülteni, 14 Nisan 2021, <https://arastirma.disk.org.tr/wp-content/uploads/2021/04/ISF-isveren-destekleri-ve-nakdi-ucret-haber-bulteni.pdf> (Erişim Tarihi: 26.08.2023).

Dowd, D. (2006), **Kapitalizm ve Kapitalizmin İktisadı: Eleştirel Bir Tarih**, Çev: Cihan Gerçek, İstanbul: Yordam Kitap.

Dostal, J. M. (2004), “Campaigning on Expertise: How the OECD Framed EU Welfare and Labour Market Policies- And Why Success Could Trigger Failure”, **Journal of European Public Policy**, 11(3): 440-460.

Durmaz, O. S. (2016), “Neo-Liberal Sosyal Politika Rejiminin Tesisi ve AKP”, **Çalışma ve Toplum**, 48: 143-168.

Durusoy, S. (2009), “Kriz Sonrası Küresel Kapitalizmin Geleceği”, **Alternatif Politika**, 1 (3): 363-389.

Ehmke, E.; Skaletz, M. (2009), Strengthening Social Security in Economic Crises The Need for a Social Protection Floor, Dialogue on Globalization Briefing Paper, Friedrich Ebert Stiftung FES Briefing Paper, <https://library.fes.de/pdf-files/iez/global/06739.pdf> (Erişim Tarihi: 24.02.2022).

Ekşi Uğuz, H.; Çalışkan, S. (2022), “Neoliberalizm ve Sosyal Politika: Ahlaki ve Politik Değerlerden Yoksun Bir Anlatının Eleştirisi”, **Kamu Yönetimi ve Politikaları Dergisi**, 3 (2):11-27.

Enns, C. (2015), “Knowledges in Competition: Knowledge Discourse at the World Bank During the Knowledge for Development Era”, **Global Social Policy**, 15(1): 61-80.

Eraslan, C.; Bayraktar, Y. (2013), “Küresel Kriz, Sosyal Piyasa Ekonomisine Geçiş İçin Bir Fırsat Olabilir mi?”, **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 14(2): 161-185.

Ercan, F. (2003), “Sınıftan Kaçış: Türkiye’de Kapitalizmin Analizinde Sınıf Gerçekliğinden Kaçış”, **Küresel Düzen: Birikim, Devlet ve Sınıflar (Korkut Boratav’a Armağan)** içinde, Der: A.H.Köse-F.Şenses ve E.Yeldan, İstanbul, İletişim Yayınları., 611-669.

Ercan, F. (2009), “Kriz: Tekrar ve Fark”, <https://sendika.org/2009/05/kriz-tekrar-ve-fark-fuat-ercan-31920> (Erişim Tarihi: 15.10.2021).

Eren, Ö. (2008), “Continuation of the ILO Principles in the 21st Century Trough the Compliance Pull of Core Labor Rights”, **J. Workplace Rights**, 13(3): 303-335.

Erdoğan, S. (2002), Avrupa Birliği’nin Genişleme Süreci, **Emek Araştırma Dergisi**, 1 (8): 65-87.

Erdoğan, S. (2006), **Küreselleşme Sürecinde Uluslararası Sendikacılık**, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Euzéby, A. (2000), “L’Organisation Internationale du Travail Dans la Tourmente de La Mondialisation”, **Le Monde**, 5 Aralık 2000.

Euzéby, A. (2010), “Economic Crisis and Social protection in the European Union: Moving Beyond Immediate Responses”, **International Social Security Review**, 63(2): 71-86.

Fabry, A. (2018), “Neoliberalism, Crisis and Authoritarian–Ethnicist Reaction: The Ascendancy of the Orba’n Regime”, **Competition & Change**, 0(0): 1-27.

Fine, B. (2001), “Neither the Washington nor the post-Washington Consensus: An introduction”, **Development Policy in the Twenty-first Century: Beyond the Post-Washington Consensus** içinde, (Eds: Ben Fine, Costas Lapavitsas, Jonathan Pincus) London: Routledge., 1–27.

Fine, B. (2011), **Sosyal Sermaye Sosyal Bilime Karşı: Bin Yılın Eşiğinde Ekonomi Politik ve Sosyal Bilimler**, Çev: Ayşegül Kars, İstanbul: Yordam Kitap.

Fine, B. (2014), The Continuing Enigmas of Social Policy, UNRISD Working Paper, No. 2014-10, Geneva: United Nations Research Institute for Social Development (UNRISD).

Fine, B.; Saad-Filho, A. (2014), “Politics of Neoliberal Development: Washington Consensus and post-Washington Consensus”, **The Politics of Development: A Survey** içinde, H. Weber (ed.), London: Routledge., 154-166.

Fischer, A. M. (2020), “The Dark Sides of Social Policy: From Neoliberalism to Resurgent Right-wing Populism”, **Development and Change**, 51(2): 371-397.

Fleming, P. (2017), **Çalışmanın Mitolojisi: Kapitalizm Kendine Rağmen Nasıl Ayakta Kalıyor?**, E. Kılıç (Çev.) İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Fleming, P. (2019), **Homo Economicus’un Ölçümü: İş, Borç ve Sonsuz Birikim Efsanesi**, Esin Soğancılar (Çev.) İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Führer, H. (1996), **The Story of Official Development Assistance: A History of the Development Assistance Committee and the Development Co-operation Directorate in Dates, Names and Figures**, OCDE/GD(94)67, Paris: OECD., <https://www.oecd.org/dac/1896816.pdf> (Erişim Tarihi 04.01.2023).

Fülbert, G. (2008), **Kapitalizmin Kısa Tarihi**, Çev: Sadık Usta, Yordam Kitap: İstanbul.

G20. (2009), London Summit, Leaders’ Statement, 2 April 2009, <https://www.oecd.org/g20/summits/london/G20-Action-Plan-Recovery-Reform.pdf> (Erişim Tarihi: 18.01.2023).

Gaulejac, de V. (2013), **İşletme Hastalığına Tutulmuş Toplum**, Çev. Özge Erbek, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Gentilini, U.; Almenfi, M.; Orton, I.; vd. (2020), Social Protection and Jobs Responses to COVID-19. A Real-Time Review of Country Measures. Version 14, 11 December. https://www.ugogentilini.net/wp-content/uploads/2020/12/Global-SP-COVID19-responses_Dec11.pdf (Erişim Tarihi: 09.04.2022)

Glassman, J. (2006), "Primitive Accumulation, Accumulation by Dispossession, Accumulation by 'Extra-Economic' Means", **Progress in Human**, 30(5): 608-625.

Goudswaard, K.; Caminada, K. (2010), "The Redistributive Effect of Public and Private Social Programmes: A Cross-country Empirical Analysis", **International Social Security Review**, 63(1): 1-19.

Goldman, M. (2005), **Imperial Nature: The World Bank and Struggles for Social Justice in the Age of Globalization**, New Haven: Yale University Press.

Gökbayrak, Ş. (2010), **Refah Devletinin Dönüşümü ve Özel Emeklilik Programları**, Ankara: Siyasal Kitabevi.

Gökbayrak, Ş. (2013), "Uluslararası ve Küresel Sosyal Politika", **Sendikacılık Akademisi Ders Notları** içinde, Ankara: Türkiye Yayınları, 195-215.

Gökbayrak, Ş. (2022), "Zor Zamanlarda Sosyal Güvenliği Yeniden Düşünmek Sosyal Güvenlik ve Gelirin Yeniden Dağılımı", **Çalışma ve Toplum**, 1(72): 107-142.

Gökgöz, G. (2012), "Finansallaşma Sürecinde "Tarih"in Yeniden Keşfi: Yazılı Basında "İstanbul Finans Merkezi Projesi", **İletişim Araştırmaları**, 10(1-2): 77-109.

Göymen, A. Y. (2017), "Neoliberal Dönemde Siyasal Öznelliğin Dönüşümü ve Rejim Tartışmaları", **İktisat Dergisi**, 536: 24-33.

Guillén, A. (2020), "Coronavirus Crisis or a New Stage of the Global Crisis of Capitalism?", **Agrarian South: Journal of Political Economy**, 9(3): 356-367.

Gurria, J. A. (2009), Statement at the Spring 2009 Meetings of the International Monetary and Financial Committee, Washington D.C., 25 April 2009, Paris: OECD., <https://web-archiv.e.oecd.org/2012-06-14/68086-statementbyoecdsecretary-generaltotheinternationalmonetaryandfinancialcommittee.htm> (Erişim Tarihi: 10.01.2023).

Gurria, J. A. (2010a), A Reinforced Commitment to Relevance and Impact: High Level Dialogue with Parliamentarians, Introductory remarks at NATO Parliamentary Assembly, 17 February 2010, Paris: OECD., <https://search.oecd.org/fr/apropos/secretairegeneral/areinforcedcommitmenttorelevanceandimpacthighleveldialoguewithparliamentarians.htm> (Erişim Tarihi: 10.01.2023).

Gurria, J. A. (2010b), Renewal of OECD Secretary-General's Mandate by the OECD Council, 30 September 2010, Paris: OECD., <https://web-archiv.e.oecd.org/2012-06-14/62564-renewalofoe.cdsecretary-generalsmandatebytheoecdouncil.htm> (Erişim Tarihi: 10.01.2023).

Gurria, J. A. (2010c), Global Economic Outlook, Remarks at the China Development Forum/Academic Summit, Beijing, People's Republic of China, 20 March 2010, Paris: OECD., <https://web-archiv.e.oecd.org/2012-06-14/64322-globaleconomicoutlook.htm> (Erişim Tarihi: 10.01.2023).

Gurria, J. A. (2010d), Innovation and Green Growth for a Job-Rich Recovery, Remarks by Angel Gurría, OECD Secretary-General, During the Meeting of Chancellor Merkel with the Heads of International Organisations, Berlin, 28 April 2010, Paris: OECD.,

<https://web-archive.oecd.org/2012-06-14/64012-innovationandgreengrowthforajob-richrecovery.htm> (Erişim Tarihi: 10.01.2023).

Gurria, J. A. (2010e), Towards Better Policies for Better Lives, Remarks at the Council Meeting of the Socialist International, 15 November 2010, Paris: OECD., <https://web-archive.oecd.org/2012-06-14/62214-towardsbetterpoliciesforbetterlives.htm> (Erişim Tarihi: 10.01.2023).

Gurria, J. A. (2010f), Labour Market Strategies in a Time of Crisis: OECD Countries' Experience, Speech at HEC Montréal, 7 May, 2010, Paris: OECD., <https://web-archive.oecd.org/2012-06-14/63575-labourmarketstrategiesinatimeofcrisisoecdcountriesexperience.htm> (Erişim Tarihi: 10.01.2023).

Gurria, J. A. (2010g), Requirements for Economic Policy, 3 November 2010, Paris: OECD., <https://web-archive.oecd.org/2012-06-14/62308-requirementsforeconomicpolicy.htm> (Erişim Tarihi: 10.01.2023).

Gurria, J. A. (2011a), OECD Debate at the Parliamentary Assembly of the Council of Europe, Strasbourg, 5 October 2011, Paris: OECD., <https://web-archive.oecd.org/2012-06-14/62527-oecddebateattheparliamentaryassemblyofthecouncilofeurope.htm> (Erişim Tarihi: 10.01.2023).

Gurria, J. A. (2011b), Presentation of the Economic Outlook No. 89, 25 May 2011, Paris: OECD., <https://web-archive.oecd.org/2012-06-14/60486-presentationoftheeconomicoutlookno89.htm> (Erişim Tarihi: 10.01.2023).

Gurria, J. A. (2011c), International Conference: Jobs, Growth and Values-Creating Opportunities for New Generations, Milan, 9 May 2011, Paris: OECD., <https://web-archive.oecd.org/2012-06-14/60621-internationalconferencejobsgrowthandvalues-creatingopportunitiesfornewgenerations.htm> (Erişim Tarihi: 10.01.2023).

Gurria, J. A. (2011d), Symposium "50 years OECD", Vienna, 11 July 2011, Paris: OECD., <https://web-archive.oecd.org/2012-06-14/60176-symposium50yearsoecd.htm> (Erişim Tarihi:10.01.2023).

Gurria, J. A. (2011e), Divided We Stand: Why Inequality Keeps Rising, Speech at the Press Conference, 5 December 2011, Paris: OECD., <https://web-archive.oecd.org/2012-08-20/59278-dividedwestandwhyinequalitykeepsrisingspeech.htm> (Erişim Tarihi:10.01.2023).

Gurria, J. A. (2012a), OECD, G20 Labour and Employment Ministerial Meeting, Opening Remarks, Guadalajara, 17-18 May, 2012, <https://web-archive.oecd.org/2012-06-14/57864-oecdg20labourandemploymentministerialmeeting.htm> (Erişim Tarihi:10.01.2023).

Gurria, J. A. (2012b), OECD Annual Meeting with the Economics and Security Committee of the NATO Parliamentary Assembly, 10 February 2012, Paris: OECD., <https://web-archive.oecd.org/2012-06-14/58766-oecdannualmeetingwiththeeconomicsandsecuritycommitteeofthenatoparliamentaryassembly.htm> (Erişim Tarihi:10.01.2023).

Gurria, J. A. (2012c), Going for Growth 2012: Structural Reforms can Make the Difference, Mexico City, 24 February 2012, Paris: OECD., <https://web-archive.oecd.org/2012-06-14/58657-goingforgrowth2012structuralreformscanmakethedifference.htm> (Erişim Tarihi:10.01.2023).

Gurria, J. A. (2012d), A Better Global Governance: What is at Stake? The OECD Perspective, Delivered at the China Institute of International Studies (CIIS), 16 March 2012, Paris: OECD., <https://web-archive.oecd.org/2012-06-14/58498-abetterglobalgovernancewhatisatstaketheoecdperspective.htm> (Erişim Tarihi:10.01.2023).

Gurria, J. A. (2013a), Presentation of the May 2013 OECD Economic Outlook, 29 May 2013, Paris: OECD., <https://web-archive.oecd.org/2013-05-29/236281-presentation-of-the-may-2013-oecd-economic-outlook.htm> (Erişim Tarihi:15.01.2023).

Gurria, J. A. (2013b), People First!, Secretary-General's Opening Remarks to OECD Forum 2013, 28 May 2013, OECD Conference Center, Paris: OECD., <https://www.oecd.org/forum/people-first-opening-remarks-forum-2013.htm> (Erişim Tarihi:15.01.2023).

Gurria, J. A. (2013c), OECD's 2013 Going for Growth: Reforming for a Strong and Balanced Recovery, Moscow, 15 February 2013, Paris: OECD., <https://web-archive.oecd.org/2013-02-15/225177-oecds2013goingforgrowthreformingforastrongandbalancedrecovery.htm> (Erişim Tarihi:15.01.2023).

Gurria, J. A. (2013d), Crisis in Capitalism: Can the Modern Welfare State and Global Competitiveness be Reconciled?, St. Petersburg International Economic Forum: Russia Today Open Televised Debate, Saint Petersburg, 20 June, 2013, Paris: OECD., <https://web-archive.oecd.org/2013-06-26/239279-crisis-in-capitalism-welfare-state-global-competitiveness-reconciled.htm> (Erişim Tarihi:15.01.2023).

Gurria, J. A. (2013e), Labour Activation, Equity and Inclusion, Remarks at G20 Meeting of Labour and Employment Ministers: Labour Activation, Equity and Inclusion, Moscow, 18 July 2013, Paris: OECD., <https://web-archive.oecd.org/2013-07-18/242068-sg-labour-activation-equity-inclusion.htm> (Erişim Tarihi:15.01.2023).

Gurria, J. A. (2014a), Launch of the 2014 Employment Outlook, 3 September 2014, Paris: OECD., <https://web-archive.oecd.org/2014-09-04/315417-launch-2014-employment-outlook.htm> (Erişim Tarihi: 18.01.2023).

Gurria, J. A. (2014b), Changing the Conversation on Growth: Going Inclusive, Remarks OECD/Ford Foundation Workshop, 27 February 2014, <https://web-archive.oecd.org/2014-02-28/268725-changing-the-conversation-on-growth-going-inclusive.htm> (Erişim Tarihi:15.01.2023).

Gurria, J. A. (2014c), Let's Make Wisdom Matter! Resilient Economies for Inclusive Societies, Opening Remarks at the OECD Forum 2014, 5 May 2014, Paris: OECD., <https://web-archive.oecd.org/2014-05-04/303493-let-s-make-wisdom-matter-resilient-economies-for-inclusive-societies.htm> (Erişim Tarihi: 18.01.2023).

Gurria, J. A. (2014d), Policy Coherence for Development in a Post-2015 Era, Opening Remarks at Meeting of National Focal Points for Policy Coherence for Development, OECD, 4 March 2014, Paris: OECD., <https://web-archive.oecd.org/2014-03-06/269145-policy-coherence-for-development-in-a-post-2015-era.htm> (Erişim Tarihi: 18.01.2023).

Gurria, J. A. (2014e), Global Partnership for Effective Development Co-operation, Opening Remarks at First High-Level Meeting of the Global Partnership for Effective Development Co-operation, Mexico City, 15 April 2014, Paris: OECD., <https://web-archive.oecd.org/2014-04-16/274971-global-partnership-for-effective-development-cooperation.htm> (Erişim Tarihi: 18.01.2023).

Gurria, J. A. (2014f), Global Economic Outlook-Written Statement for the IMFC, Prepared for the IMF/WB Spring Meetings, Washington D.C., 12 April 2014, Paris: OECD., <https://web-archive.oecd.org/2014-04-14/274722-global-economic-outlook-written-statement-for-the-imfc.htm> (Erişim Tarihi: 18.01.2023).

Gurria, J. A. (2015a), Opening Remarks at High Level Expert Group on the Measurement of Economic Performance and Social Progress, 15 January 2015, Paris: OECD. <https://web-archive.oecd.org/2015-01-15/336229-high-level-expert-group-on-the-measurement-of-economic-performance-and-social-progress.htm> (Erişim Tarihi: 18.01.2023).

Gurria, J. A. (2015b), Launch of the OECD Economic Outlook November 2015, 9 November 2015, Paris: OECD., <https://www.oecd.org/fr/apropos/secretairegeneral/launch-of-the-oecd-economic-outlook-november-2015.htm> (Erişim Tarihi: 20.01.2023).

Gurria, J. A. (2015c), OECD Forum 2015 Opening Remarks, 2 June 2015, Paris: OECD., <https://web-archive.oecd.org/2020-04-01/363703-oecd-forum-2015-opening-remarks.htm> (Erişim Tarihi: 20.01.2023).

Gurria, J. A. (2015d), World Bank/IMF Spring 2015 Meetings, Written Statement to the International Monetary and Financial Committee at Annual Meetings of the IMF and World Bank, Washington DC, 18 April 2015, Paris: OECD., <https://web-archive.oecd.org/2015-04-17/354669-statement-for-international-monetary-and-financial-committee-april-2015.htm> (Erişim Tarihi: 18.01.2023).

Gurria, J. A. (2015e), Launch of “In It Together-Why Less Inequality Benefits All”, 21 May 2015, Paris: OECD., <https://web-archive.oecd.org/2015-05-27/362382-publication-launch-in-it-together-why-less-inequality-benefits-all.htm> (Erişim Tarihi: 20.01.2023).

Gurria, J. A. (2015f), Launch of the 2015 Employment Outlook, 9 July 2015, Paris: OECD., <https://web-archive.oecd.org/2015-07-09/367655-launch-of-the-2015-employment-outlook.htm> (Erişim Tarihi: 20.01.2023).

Gurria, J. A. (2016a), OECD Forum 2016 Opening Remarks, 31 May 2016, <https://web-archive.oecd.org/2020-04-01/403759-oecd-forum-2016-productive-economies-inclusive-societies-opening-remarks.htm> (Erişim Tarihi: 20.01.2023).

Gurria, J. A. (2016b), October 2016 G20 Finance Ministers and Central Bank Governors Meeting: Remarks on the Global Economic Outlook, Washington DC, 6 October 2016, Paris: OECD., <https://web-archive.oecd.org/2016-10-07/416716->

[october-2016-g20-finance-ministers-and-central-bank-governors-meeting-remarks-on-global-economic-outlook.htm](https://web.archive.org/web/2017-01-27/425993-megatrends-to-2050-what-better-policies-for-better-lives.htm) (Erişim Tarihi: 20.01.2023).

Gurria, J. A. (2017a), Megatrends to 2050: What Better Policies for Better Lives?, 27 January 2016, Paris: OECD., <https://web.archive.org/web/2017-01-27/425993-megatrends-to-2050-what-better-policies-for-better-lives.htm> (Erişim Tarihi: 20.01.2023).

Gurria, J. A. (2017b), Making Globalisation Work for All-5th OECD Parliamentary Days Opening Remarks, 9 February 2017, Paris: OECD., <https://web.archive.org/web/2017-02-09/427244-making-globalisation-work-for-all-5th-oecd-parliamentary-days-opening-remarks.htm> (Erişim Tarihi: 20.01.2023).

Gurria, J. A. (2017c), Institute of International Finance (IIF) G20 Conference, Frankfurt, 16 March 2017, Paris: OECD., <https://web.archive.org/web/2017-03-16/431324-institute-of-international-finance-iif-g20-conference.htm> (Erişim Tarihi: 20.01.2023).

Gurria, J. A. (2017d), 2017 IMF and World Bank Spring Meetings-IMFC Written Statement, Washington, 22 April 2017, Paris: OECD., <https://web.archive.org/web/2017-04-28/434788-2017-imf-wb-spring-meetings-imfc-written-statement.htm> (Erişim Tarihi: 20.01.2023).

Gurria, J. A. (2017e), Making Globalisation Work for All: An OECD Perspective, Copenhagen, Denmark, 27 April 2017, Paris: OECD., <https://web.archive.org/web/2017-04-27/435321-making-globalisation-work-for-all-an-oecd-perspective.htm> (Erişim Tarihi: 20.01.2023).

Gurria, J. A. (2018a), 2018 IMF and World Bank Annual Meetings, Written Statement to the Development Committee, Bali, Indonesia, 13 October 2018, Paris: OECD., <https://web.archive.org/web/2018-10-12/496369-oecd-sg-written-statement-to-the-development-committee-imf-wb-2018.htm> (Erişim Tarihi: 21.01.2023).

Gurria, J. A. (2018b), Challenges for the Global Economy and Possible Responses: Multilateralism that Delivers, Montreal, Canada, 14 May 2018, Paris: OECD., <https://web.archive.org/web/2018-05-14/481287-challenges-for-global-economy-and-possible-responses-canada-may-2018.htm> (Erişim Tarihi: 21.01.2023).

Gurria, J. A. (2018c), Social Policy for Shared Prosperity: Embracing the Future, Opening Remarks at OECD Social Policy Ministerial Meeting, Montreal, Canada, 15 May 2018, Paris: OECD., <https://web.archive.org/web/2018-05-14/481329-social-policy-for-shared-prosperity-embracing-the-future-canada-may-2018.htm> (Erişim Tarihi: 21.01.2023).

Gurria, J. A. (2018d), OECD Social Policy Forum: The Future of Social Policy, Montreal, Canada, 14 May 2018, Paris: OECD., <https://web.archive.org/web/2018-05-15/481297-oecd-social-policy-forum-future-of-social-policy-canada-may-2018.htm> (Erişim Tarihi: 21.01.2023).

Gurria, J. A. (2019a), Launch of the Development Co-operation Report 2018: Joining Forces to Leave No One Behind, 21 February 2019, Paris: OECD., <https://web->

archive.oecd.org/2019-02-21/508287-launch-of-2018-development-cooperation-report-paris-february-2019.htm (Erişim Tarihi: 21.01.2023).

Gurria, J. A. (2019b), 18th Global Forum on Competition, 5 December 2019, Paris: OECD., <https://web-archive.oecd.org/2019-12-05/539738-18th-global-forum-on-competition-paris-december-2019.htm> (Erişim Tarihi: 21.01.2023).

Gurria, J. A. (2019c), Launch of 2019 Employment Outlook, Berlin, Germany, 25 April 2019, Paris: OECD., <https://web-archive.oecd.org/2019-04-25/517341-launch-of-2019-employment-outlook-germany-april-2019.htm> (Erişim Tarihi: 21.01.2023).

Gurria, J. A. (2019d), 2019 IMF and World Bank Spring Meetings, Written Statement to the IMFC, Washington, D.C., 13 April 2019, Paris: OECD., <https://web-archive.oecd.org/2019-04-11/515285-oecd-sg-written-statement-to-imfc-washington-2019.htm> (Erişim Tarihi: 21.01.2023).

Gurria, J. A. (2020a), 2020 New Year's Wishes, OECD, France, 20 January 2020, Paris: OECD., <https://web-archive.oecd.org/2020-01-20/543016-secretary-generals-2020-new-year-wishes-oecd-january-2020.htm> (Erişim Tarihi: 22.01.2023).

Gurria, J. A. (2020b), Coronavirus (COVID-19): Joint Actions to Win the War, Paris: OECD., <https://web-archive.oecd.org/2020-03-23/549113-Coronavirus-COVID-19-Joint-actions-to-win-the-war.pdf> (Erişim Tarihi: 22.01.2023).

Gurria, J. A. (2020c), G20 Finance Ministers and Central Bank Governors' Virtual Meeting, 31 March 2020, Paris: OECD., <https://web-archive.oecd.org/2020-04-22/549769-2nd-extraordinary-g20-fmcbg-virtual-meeting-paris-march-2020.htm> (Erişim Tarihi: 22.01.2023).

Gurria, J. A. (2020d), 2020 IMF and World Bank Spring Meetings, Written Statement to the IMFC, 16 April 2020, Paris: OECD., <https://web-archive.oecd.org/2020-04-17/551104-oecd-sg-written-statement-to-imfc-april-2020.htm> (Erişim Tarihi: 22.01.2023).

Gurria, J. A. (2020e), XIV CAF-SEGIB Economists' Meeting: The Economic Impacts of COVID-19 in Ibero-America: Moving Towards Recovering Growth, 12 May 2020, Paris: OECD., <https://web-archive.oecd.org/2020-05-12/552987-economic-impacts-of-covid-19-in-ibero-america-moving-towards-recovering-growth-may-2020.htm> (Erişim Tarihi: 22.01.2023).

Gurria, J. A. (2020f), Release of the June 2020 Economic Outlook: Revamping the International Policy Architecture to Emerge from the Pandemic Stronger Together, France, 10 June 2020, Paris: OECD., <https://web-archive.oecd.org/2020-06-10/555790-release-of-the-june-2020-economic-outlook.htm> (Erişim Tarihi: 22.01.2023).

Gurria, J. A. (2020g), First Ministerial Council Roundtable: The Path to Recovery: Alternative Scenarios and Macroeconomic Policies, 10 June 2020, Paris: OECD., <https://web-archive.oecd.org/2020-06-10/555823-first-ministerial-council-roundtable-the-path-to-recovery-june-2020.htm> (Erişim Tarihi: 22.01.2023).

Gurria, J. A. (2020h), MOTIE-OECD Joint Conference on Industry and Trade in the Post-COVID-19 Era, 18 June 2020, Paris: OECD., <https://web-archive.oecd.org/2020->

[06-19/556688-motie-oecd-joint-conference-on-industry-and-trade-in-post-covid-19-era-june-2020.htm](https://www.oecd.org/06-19/556688-motie-oecd-joint-conference-on-industry-and-trade-in-post-covid-19-era-june-2020.htm) (Erişim Tarihi: 22.01.2023).

Gurria, J. A. (2020i), Informality and Social Inclusion in the Times of COVID-19, Opening Remarks at OECD-LAC Social Inclusion Ministerial Summit, 3 July 2020, Paris: OECD., <https://web-archive.oecd.org/2020-07-06/558182-oecd-lac-social-inclusion-ministerial-summit-july-2020.htm> (Erişim Tarihi: 22.01.2023).

Gurria, J. A. (2020j), ILO Global Summit-COVID-19 and the World of Work, 8 July 2020, Paris: OECD., <https://web-archive.oecd.org/2020-07-09/558014-ilo-global-summit-covid-19-and-the-world-of-work-july-2020.htm> (Erişim Tarihi: 22.01.2023).

Gurria, J. A. (2020k), Launch of the 2020 Employment Outlook, 7 July 2020, Paris: OECD., <https://web-archive.oecd.org/2020-07-07/558330-launch-of-the-2020-employment-outlook-july-2020.htm> (Erişim Tarihi: 22.01.2023).

Gurria, J. A. (2020l), Business in a Post-COVID World, Opening Remarks at OECD Emerging Markets Network (EMnet) Meeting, 15 December 2020, Paris: OECD., <https://web-archive.oecd.org/2020-12-18/575034-oecd-sg-remarks-at-emerging-markets-network-15-december-2020.htm> (Erişim Tarihi: 22.01.2023).

Gurria, J. A. (2020m), G20 Meeting of Labour and Employment Ministers, 9 September 2020, Paris: OECD., <https://web-archive.oecd.org/2020-09-10/563563-g20-meeting-of-labour-and-employment-ministers-september-2020.htm> (Erişim Tarihi: 22.01.2023).

Gurria, J. A. (2020n), Social Protection for All, Meeting of Experts on the Establishment of a Global Fund, Transcript of the Video-message, 22 September 2020, Paris: OECD., <https://web-archive.oecd.org/2020-09-22/564501-meeting-of-experts-on-establishment-of-global-fund-social-protection-for-all-september-2020.htm> (Erişim Tarihi: 22.01.2023).

Gurria, J. A. (2020o), Launch of the 2020 Global Deal Report - Social Dialogue, Skills and Covid-19, 20 October 2020, Paris: OECD., <https://web-archive.oecd.org/2020-10-20/567321-2020-global-deal-report-social-dialogue-skills-and-covid-19.htm> (Erişim Tarihi: 22.01.2023).

Gurria, J. A. (2020p), Launch of the OECD WISE Centre, Opening Remarks, 25 November 2020, Paris: OECD., <https://web-archive.oecd.org/2020-11-25/571031-oecd-sg-remarks-to-launch-oecd-wise-centre-november-2020.htm> (Erişim Tarihi: 22.01.2023).

Gurria, J. A. (2020r), OECD Annual Conference of the Global Forum on Productivity, 8 December 2020, Paris: OECD., <https://web-archive.oecd.org/2020-12-10/573451-oecdannualconferenceoftheglobalforumonproductivity8december2020.htm> (Erişim Tarihi: 22.01.2023).

Gurria, J. A. (2020s), 60th Anniversary of the OECD, Leaders' Conversations Concluding Remarks, 14 December 2020, Paris: OECD., <https://web-archive.oecd.org/2020-12-14/574154-oecd-sg-closing-remarks-at-60th-anniversary-of-the-oecd-14-december-2020.htm> (Erişim Tarihi: 22.01.2023).

Gurria, J. A. (2021a), 2021 New Year's Wishes, by the Secretary-General of the OECD, 29 January 2020, Paris: OECD., <https://web-archive.oecd.org/2021-01-29/578281-oecd-sg-2021-new-years-wishes.htm> (Erişim Tarihi: 22.01.2023).

Gurria, J. A. (2021b), Trust, Institutions and Resilience, Opportunities for Recovery Webinar, Opening Remarks, 19 January 2021, Paris: OECD., <https://web-archive.oecd.org/2021-01-19/577034-oecd-sg-remarks-at-webinar-on-trust-institutions-and-resilience-19-january-2021.htm> (Erişim Tarihi: 22.01.2023).

Gurria, J. A. (2021c), Addressing the Protection Gap for Pandemic Risk, 23 March 2021, Paris: OECD., <https://web-archive.oecd.org/2021-03-22/582966-oecd-sg-remarks-at-addressing-the-protection-gap-for-pandemic-risk-23-march-2021.htm> (Erişim Tarihi: 22.01.2023).

Güler, M. A. (2017), "Sosyal Politikanın 'Sınıf' Sorunu ve Sosyal Devlet Modelleri", **Emek Araştırma Dergisi (GEAD)**, 8(2): 87-106.

Güler Ünlü, A. (2023a), "Asya Altyapı Bankası (AIIB) ve Sosyal Politika: Eleştirel Bir Değerlendirme", **Eğitim Bilim Toplum Dergisi**, 21(3): 85-131.

Güler Ünlü, A. (2023b), "Bir Sınıfsal Tahakküm Biçimi Olarak Sosyal Politika'nın Finansallaşması: Dünya Bankası'nın Evrensel Sağlık Koruması Gündemi", **Sosyal Politika: Yeniden İnşanın Eleştirisi** içinde, Der. Serter Oran, Ankara: Nika Yayınevi.

Gülmez, M. (2011), **Uluslararası Sosyal Politika**, Ankara: Hatiboğlu Yay.

Güngen, A. R. (2021), **Borçlandırma Siyaseti: Türkiye'de Finansal İçerilme**, İstanbul: İletişim Yayınları.

Güngör, F.; Özuğurlu, M. (1997). İngiliz Yoksul Yasaları: Paternalizm, Piyasa ya da Sosyal Devlet, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Gelişme ve Toplum Araştırmaları Merkezi Tartışma Metinleri, No.3.

Güzel, A. (2005), "Türk Sosyal Güvenlik Sisteminde Öngörülen Reform Mevcut Sorunlara Çözüm mü?", **Çalışma ve Toplum Ekonomi ve Hukuk Dergisi**, 7 (4): 61-76.

Haarstad; H.; St Clair, A. L. (2011), "Social Policy and Global Poverty: Beyond the Residual Paradigm?", **Global Social Policy**, 11(2-3): 214-219.

Hall, A., (2007), "Social Policies at the World Bank: Paradigms and Challenges", **Global Social Policy**, 7(2): 151-175.

Harmes, A. (2012), "The Rise of Neoliberal Nationalism", **Review of International Political Economy**, 19(1): 59-86.

Harvey, D. (2010), **Sermaye Muamması**, Çev: Sungur Savran, İstanbul: Sel Yayıncılık.

Harvey, D. (2012), **Sermayenin Mekanları: Eleştirel Bir Coğrafyaya Doğru**, Çev: Başak Kıcırcı, Deniz Koç, Kıvanç Tanrıyar, Seda Yüksel, İstanbul: Sel Yayıncılık.

Harvey, D. (2015), **Neoliberalizmin Kısa Tarihi**, Çev. Aylin Onacak, İstanbul: Sel Yayıncılık.

Harvey, D. (2019), **Dünyanın Halleri**, Çev: Kolektif: Şükrü Alpagut, Zeynep Cansu Başeren, Bülent Doğan, Başak Kıcıır, Mehmet Moralı, Sungur Savran, Esin Soğancılar, Ayşe Deniz Temiz, Seda Yüksel), İstanbul: Sel Yayıncılık.

Heneghan, M.; Orenstein, M. A. (2019), “Organizing for Impact: International Organizations and Global Pension Policy”, **Global Social Policy**, 19(1-2): 65-86.

Hogan, J.; Howlett, M.; Murphy, M. (2022), “Re-thinking the Coronavirus Pandemic as a Policy Punctuation: COVID-19 as a Path-clearing Policy Accelerator”, **Policy and Society**, 41(1): 40-52.

Houngbo, G. F. (2021), **Vision Statement of Gilbert F. Houngbo Candidate for Director-General of the ILO**, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/--relconf/documents/genericdocument/wcms_818332.pdf (Erişim Tarihi: 04.03.2023).

Houngbo, G. F. (2022a), **ILO Director-General Message to the Global Deal Forum 2022**, 02 November 2022, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/how-the-ilo-works/ilo-director-general/statements-and-speeches/WCMS_860145/lang--en/index.htm (Erişim Tarihi: 05.03.2023).

Houngbo, G. F. (2022b), **ILO Calls for Universal Social protection, Wage Support for Low Income Households**, ILO Director-General’s Statement at Annual Meetings of the World Bank and the IMF, International Monetary and Financial Committee, Washington D.C., 14 October 2022, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/how-the-ilo-works/ilo-director-general/statements-and-speeches/WCMS_857901/lang--en/index.htm (Erişim Tarihi: 05.03.2023).

Houngbo, G. F. (2022c), **Countries Face Daunting Policy Landscape Amid Rising Inequalities, ILO Director-General’s Statement at Annual Meetings of the World Bank and the IMF**, World Bank-IMF Development Committee, Washington D.C., 14 October 2022, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/how-the-ilo-works/ilo-director-general/statements-and-speeches/WCMS_858295/lang--en/index.htm (Erişim Tarihi: 05.03.2023)

Houngbo, G. F. (2022d), **Director-General’s Opening Address to the 346th Session of the ILO Governing Body**, 31 October 2022, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/how-the-ilo-works/ilo-director-general/statements-and-speeches/WCMS_859803/lang--en/index.htm (Erişim Tarihi: 05.03.2023).

Houngbo, G. F. (2022e), **ILO Director-General Opening Statement at the 17th Asia-Pacific Regional Meeting Statement**, 06 December 2022, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/global/meetings-and-events/regional-meetings/asia/aprm-17/media-centre/WCMS_863332/lang--en/index.htm (Erişim Tarihi: 05.03.2023).

Houngbo, G. F. (2022f), Interview Gilbert W. Houngbo, 03 October 2022, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/newsroom/news/WCMS_857344/lang--en/index.htm (Erişim Tarihi: 05.03.2023).

Houngbo, G. F. (2023a), **ILO Director-General Statement to the Development Committee**, Annual Meetings of the World Bank and the IMF, Washington D.C., 12 April 2023, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/how-the-ilo-works/ilo-director-general/statements-and-speeches/WCMS_875416/lang--en/index.htm (Erişim Tarihi: 31.04.2023).

Houngbo, G. F. (2023b), **Enhancing Work Engagement and Promoting Decent Work**, G7 Labour and Employment Ministers Meeting 2023, Kurashiki, Japan, 23 April 2023, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/how-the-ilo-works/ilo-director-general/statements-and-speeches/WCMS_878356/lang--en/index.htm (Erişim Tarihi: 31.04.2023).

Houngbo, G. F. (2023c), Time to Prioritize Social Justice, Labour Day Statement, 01 May 2023, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/how-the-ilo-works/ilo-director-general/statements-and-speeches/WCMS_878647/lang--en/index.htm (Erişim Tarihi: 01.06.2023).

Houngbo, G. F. (2023d), Statement by ILO Director-General to European Trade Union Confederation at the 15th ETUC Congress, 24 May 2023, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/how-the-ilo-works/ilo-director-general/statements-and-speeches/WCMS_883020/lang--en/index.htm (Erişim Tarihi: 10.06.2023).

Houngbo, G. F. (2023e), Opening Address by Gilbert F. Houngbo Director-General, International Labour Conference 111th Session, 5 June 2023, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---relconf/documents/statement/wcms_884238.pdf (Erişim Tarihi: 02.08.2023).

Houngbo, G. F. (2023f), Keynote address at the Shaping the Future of Shipping-Seafarer 2050 Summit, Manila, Philippines, 26 June 2023, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/how-the-ilo-works/ilo-director-general/statements-and-speeches/WCMS_886255/lang--en/index.htm (Erişim Tarihi: 02.08.2023).

Houngbo, G. F. (2023g), Just and Sustainable Workplace, Closing Message at the National Conference of Employers in the Philippines, Manila, Philippines, 28 June 2023, https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/how-the-ilo-works/ilo-director-general/statements-and-speeches/WCMS_886517/lang--en/index.htm (Erişim Tarihi: 02.08.2023).

Houngbo, G. F. (2023h), Harness the Power of Cooperatives for Building Inclusive and Resilient Communities, 01 July 2023, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/how-the-ilo-works/ilo-director-general/statements-and-speeches/WCMS_886478/lang--en/index.htm (Erişim Tarihi: 02.08.2023).

Houngbo, G. F. (2023i), ILO Director-general presentation on Global Employment Trends 2023, G20 Labour and Employment Ministers' Meeting, Indore, India, 21 July 2023, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/how-the-ilo-works/ilo-director-general/statements-and-speeches/WCMS_888342/lang--en/index.htm (Erişim Tarihi: 02.08.2023).

Holz, H. H. (2010), **Sosyalizmin Yenilgisi ve Geleceği**, Çev: Yener Orkunoğlu, İstanbul: Yordam Yayınları.

Höbel, Z.; Ergen Z. (2021), "İşsizlikle Mücadelede İstihdam Politikaları ve Pandemi Döneminde Uygulanan Reaktif Politikalar", **Yeni Fikir Dergisi**, 13(27): 01–12.

Hunter, R. (2002), "US Hegemony and the World Bank: The Fight over People and Ideas", **Review of International Political Economy**, 9(2): 201-229.

ILO. (1920), **International Labor Conference First Annual Meeting**, October 29-
November 29 1919, Pan American Union Building, Washington D.C., USA,
Washington: Government Printing Office,
[https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09616/09616\(1919-1\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09616/09616(1919-1).pdf) (Erişim Tarihi:
01.03.2023).

ILO. (1921), **Report of The Director-General**, International Labour Conference Third
Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1921-3\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1921-3).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023).

ILO. (1922), **Report of The Director-General**, International Labour Conference
Fourth Session, Geneva: ILO.,
[https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1922-4\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1922-4).pdf) (Erişim Tarihi:
01.03.2023).

ILO. (1924), **Report of The Director-General**, International Labour Conference Sixth
Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1924-6\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1924-6).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023).

ILO. (1925), **Report of The Director-General**, International Labour Conference
Seventh Session, Geneva: ILO.,
[https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1925-7\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1925-7).pdf) (Erişim Tarihi:
01.03.2023).

ILO. (1926), **Report of The Director-General**, International Labour Conference
Eighth Session, Geneva: ILO.,
[https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1926-8\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1926-8).pdf) (Erişim Tarihi:
01.03.2023).

ILO. (1927), **Report of The Director-General Volume II**, International Labour
Conference Tenth Session, Geneva: ILO.,
[https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1927-10\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1927-10).pdf) (Erişim Tarihi:
01.03.2023).

ILO. (1928), **Report of The Director-General Volume II**, International Labour
Conference Eleventh Session, Geneva: ILO.,
[https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1928-11\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1928-11).pdf) (Erişim Tarihi:
01.03.2023).

ILO. (1929), **Report of The Director-General Volume II**, International Labour
Conference Twelfth Session, Geneva: ILO.,
[https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1929-12\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1929-12).pdf) (Erişim Tarihi:
01.03.2023).

ILO. (1930), **Report of The Director-General Part I**, International Labour Conference
Fourteenth Session, Geneva: ILO.,
[https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1930-14-part-1\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1930-14-part-1).pdf) (Erişim
Tarihi: 01.03.2023).

ILO. (1931), **Report of The Director-General First Part**, International Labour
Conference Fifteenth Session, Geneva: ILO.,

[https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1931-15-part-1\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1931-15-part-1).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023).

ILO. (1933), **Report of The Director**, International Labour Conference Seventeenth Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1933-17\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1933-17).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023).

ILO. (1934), **Report of The Director**, International Labour Conference Eighteenth Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1934-18\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1934-18).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023).

ILO. (1935), **Report of The Director**, International Labour Conference Nineteenth Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1935-19\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1935-19).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023).

ILO. (1936), **Report of The Director**, International Labour Conference Twentieth Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1936-20\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1936-20).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023).

ILO. (1937), **Report of The Director**, International Labour Conference Twenty-Third Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1937-23\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1937-23).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023).

ILO. (1938), **Report of The Director**, International Labour Conference Twenty-Fourth Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1938-24\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1938-24).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023).

ILO. (1939), **Report of The Director**, International Labour Conference Twenty-Fifth Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1939-25\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1939-25).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023).

ILO. (1941a), **1944 Conference of the International Labour Organisation Record of Proceedings**, Montreal: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09616/09616\(1941\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09616/09616(1941).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023).

ILO. (1941b), **The ILO and Reconstruction**, Report by the Acting Director of the International Labour Office to the Conference of the International Labour Organisation, New York, October 1941, Montreal: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1941\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1941).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023).

ILO. (1944a), **Declaration Concerning The Aims and Pusposes of The International Labour Organizasion**, Philadelphia, 10 May 1944, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/normativeinstrument/wcms_698995.pdf (Erişim Tarihi: 01.03.2023).

ILO. (1944b), **Conference of the International Labour Organisation Record of Proceedings**, International Labour Conference Twenty-Sixth Session Philadelphia, Montreal: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09616/09616\(1944-26\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09616/09616(1944-26).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023).

ILO. (1944c), **Report of The Director-General**, International Labour Conference Twenty-Sixth Session, Montreal: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1944-26\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1944-26).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023).

ILO. (1945), **Report of The Director-General**, International Labour Conference Twenty-Seventh Session, Montreal: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1945-27\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1945-27).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023).

ILO. (1946a), **Report of The Director-General**, International Labour Conference Twenty-Ninth Session, Montreal: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1946-29\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1946-29).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023).

ILO. (1946b), **The ILO and the United Nations**, Montreal: ILO., https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/1946/46B09_20_engl.pdf (Erişim Tarihi: 01.03.2023).

ILO. (1947), **Report of The Director-General**, International Labour Conference Thirtieth Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1947-30\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1947-30).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023).

ILO. (1948), **Report of The Director-General**, International Labour Conference Thirty-First Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1948-31\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1948-31).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023).

ILO. (1949), **Report of The Director-General**, International Labour Conference Thirty-Second Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1949-32\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1949-32).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023).

ILO. (1950), **Report of The Director-General**, International Labour Conference Thirty-Third Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1950-33\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1950-33).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023).

ILO. (1951), **Report of The Director-General**, International Labour Conference Thirty-Fourth Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1951-34\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1951-34).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023).

ILO. (1952), **Report of The Director-General**, International Labour Conference Thirty-Fifth Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1952-35\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1952-35).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023).

ILO. (1953), **World Labour Report: Productivity and Welfare Economic and Social Survey Activities of the ILO**, Report of the Director-General of the International Labour Office, Thirty-Sixth Session, Geneva: ILO.,

- [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1953-36\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1953-36).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023).
- ILO. (1954), **Report of The Director-General**, International Labour Conference Thirty-Seventh Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1954-37\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1954-37).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023).
- ILO. (1955), **Report of The Director-General**, International Labour Conference Thirty-Eighth Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1955-38\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1955-38).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023).
- ILO. (1956), **Report of The Director-General**, International Labour Conference Thirty-Ninth Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1956-39\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1956-39).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023).
- ILO. (1957a), **Report of The Director-General Part I: Automation and Other Technological Developments Labour and Social Implications**, International Labour Conference Fortieth Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1957-40-part-1\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1957-40-part-1).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023).
- ILO. (1957b), **Report of The Director-General Part II: Activities of the ILO 1956-1957**, International Labour Conference Fortieth Session, Eleventh Report of the International Labour Organisation to the United Nations, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1957-40-part-2\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1957-40-part-2).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023).
- ILO. (1958), **The ILO in a Changing World: Report of the Director-General to the 42nd Session of the International Labour Conference**, 1958 Twelfth Report of the International Labour Organisation to the United Nations, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1958-42\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1958-42).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023).
- ILO. (1959a), **Report of The Director-General Part I: Current Problems and Trends**, International Labour Conference Forty-Third Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1959-43-part-1\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1959-43-part-1).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023).
- ILO. (1959b), **Report of The Director-General Part II: Activities of the ILO 1958-1959**, International Labour Conference Forty-Third Session, Thirteenth Report of the International Labour Organisation to the United Nations, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1959-43-part-2\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1959-43-part-2).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023).
- ILO. (1960a), **Report of The Director-General Part I: Youth and Work**, International Labour Conference Forty-Fourth Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1960-44-part-1\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1960-44-part-1).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023).

ILO. (1960b), **Report of The Director-General Part II: Activities of the ILO 1959-1960**, International Labour Conference Forty-Fourth Session, Fourteenth Report of the International Labour Organisation to the United Nations, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1960-44-part-2\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1960-44-part-2).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023).

ILO. (1961), **Report of The Director-General Part I: Labour Relations, Present Problems and Future Prospects**, International Labour Conference Forty-Fifth Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1961-45\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1961-45).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023).

ILO. (1962a), **Report of The Director-General Part I: Older People, Work and Retirement**, International Labour Conference Forty-Sixth Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1962-46-part-1\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1962-46-part-1).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023).

ILO. (1962b), **Report of The Director-General Part II: Activities of the ILO 1961**, International Labour Conference Forty-Sixth Session, Sixteenth Report of the International Labour Organisation to the United Nations, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1962-46-part-2\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1962-46-part-2).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023).

ILO. (1963), **Report of The Director-General: Programme and Structure of the ILO**, International Labour Conference Forty-Seventh Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1963-47\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1963-47).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023).

ILO. (1964a), **Report of The Director-General Part I: Programme and Structure of the ILO with Guidelines for the Discussion in 1964**, International Labour Conference Forty-Eighth Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1964-48-part-1\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1964-48-part-1).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023).

ILO. (1964b), **Report of The Director-General Part II: Activities of the ILO 1963**, International Labour Conference Forty-Eighth Session, Eighteenth Report of the International Labour Organisation to the United Nations, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1964-48-part-2\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1964-48-part-2).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023).

ILO. (1965a), **Report of The Director-General Part I**, International Labour Conference Forty-Ninth Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1965-49-part-1\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1965-49-part-1).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023).

ILO. (1965b), **Report of The Director-General Part II: Activities of the ILO 1964**, International Labour Conference Forty-Ninth Session, Nineteenth Report of the International Labour Organisation to the United Nations, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1965-49-part-2\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1965-49-part-2).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023).

ILO. (1966a), **Report of The Director-General Part I: Industrialisation and Labour**, International Labour Conference Fiftieth Session, Geneva: ILO.,

[https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1966-50-part-1\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1966-50-part-1).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023).

ILO. (1966b), **Report of The Director-General Part II: Activities of the ILO 1965**, International Labour Conference Fiftieth Session, Twentieth Report of the International Labour Organisation to the United Nations, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1966-50-part-2\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1966-50-part-2).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023).

ILO. (1967a), **Report of The Director-General Part I: Non-Manual Workers, Problems and Prospects**, International Labour Conference Fifty-First Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1967-51-part-1\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1967-51-part-1).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023).

ILO. (1967b), **Report of The Director-General Part II: Activities of the ILO 1966**, International Labour Conference Fifty-First Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1967-51-part-2\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1967-51-part-2).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023).

ILO. (1968a), **Report of The Director-General Part I: The ILO and Human Rights**, International Labour Conference Fifty-Second Session, and Report Presented by the International Labour Organisation to the International Conference on Human Rights, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1968-52-part-1\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1968-52-part-1).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023).

ILO. (1968b), **Report of The Director-General Part II: Activities of the ILO 1967**, International Labour Conference Fifty-Second Session, Twentieth Report of the International Labour Organisation to the United Nations, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1968-52-part-2\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1968-52-part-2).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023).

ILO. (1969a), **Report of The Director-General Part I: The World Employment Programme**, International Labour Conference Fifty-Third Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1969-53-part-1\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1969-53-part-1).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023).

ILO. (1969b), **Report of The Director-General Part II: Activities of the ILO 1968**, International Labour Conference Fifty-Third Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1969-53-part-2\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1969-53-part-2).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023).

ILO. (1970a), **Report of The Director-General Part I: Poverty and Minimum Living Standards, The Role of ILO**, International Labour Conference Fifty-Fourth Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1970-54-part1\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1970-54-part1).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023).

ILO. (1970b), **Report of The Director-General Part II: Activities of the ILO 1969**, International Labour Conference Fifty-Fourth Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1970-54-part2\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1970-54-part2).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023).

ILO. (1971a), **Report of The Director-General Part I: Freedom by Dialogue**, International Labour Conference Fifty-sixth Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1971-56-Part_1\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1971-56-Part_1).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023).

ILO. (1971b), **Report of The Director-General Part II: Activities of the ILO 1970**, International Labour Conference Fifty-Sixth Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1971-56-Part-2\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1971-56-Part-2).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023).

ILO. (1972a), **Report of The Director-General Part I: Technology for Freedom**, International Labour Conference Fifty-Seventh Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1972-57-part-1\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1972-57-part-1).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023).

ILO. (1972b), **Report of The Director-General Part II: Activities of the ILO 1971**, International Labour Conference Fifty-Seventh Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1972-57-part-2\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1972-57-part-2).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023).

ILO. (1973a), **Report of The Director-General Part I: Prosperity for Welfare**, International Labour Conference Fifty-Eighth Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1973-58-part-1\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1973-58-part-1).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023).

ILO. (1973b), **Report of The Director-General Part II: Activities of the ILO 1972**, International Labour Conference Fifty-Eighth Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1973-58-part-2\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1973-58-part-2).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023).

ILO. (1974a), **Report of The Director-General: Action of the ILO, Problems and Prospects**, International Labour Conference 59th Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1974-59\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1974-59).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023).

ILO. (1974b), **Structure of the ILO**, Report IX, International Labour Conference 59th Session, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/1974/74B09_175_engl.pdf (Erişim Tarihi: 01.03.2023).

ILO. (1975), **Report of The Director: Making Work More Human, Working Conditions and Environment**, International Labour Conference 60th Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1975-60\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1975-60).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023).

ILO. (1976), **Report of The Director-General: Activities of the ILO 1975**, International Labour Conference 61th Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1976-61\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1976-61).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023).

ILO. (1977a), **Report of The Director-General Part I: Technical Co-operation: New Prospects and Dimensions**, International Labour Conference 63rd Session, Geneva:

ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1977-63-part-1\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1977-63-part-1).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023).

ILO. (1977b), **Report of The Director-General Part II: Activities of the ILO 1976**, International Labour Conference 63rd Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1977-63-part-2\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1977-63-part-2).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023).

ILO. (1978), **Report of The Director-General: Activities of the ILO 1977**, International Labour Conference 64th Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1978-64-Activities\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1978-64-Activities).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023).

ILO. (1979), **Report of The Director-General: Activities of the ILO 1978**, International Labour Conference 65th Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1979-65\)1-59.pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1979-65)1-59.pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023).

ILO. (1980), **Report of The Director-General**, International Labour Conference 66th Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1980-66\)3-50.pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1980-66)3-50.pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023).

ILO. (1981), **Report of The Director-General**, International Labour Conference 67th Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1981-67\)3-45.pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1981-67)3-45.pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023).

ILO. (1982), **Report of The Director-General**, International Labour Conference 68th Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1982-68\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1982-68).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023).

ILO. (1983), **Report of The Director-General: Child Labour**, International Labour Conference 69th Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1983-69-part-1\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1983-69-part-1).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023).

ILO. (1984), **Report of The Director-General**, International Labour Conference 70th Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1984-70\)3-70.pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1984-70)3-70.pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023).

ILO. (1985), **Report of The Director-General**, International Labour Conference 71st Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1985-71\)3-67.pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1985-71)3-67.pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023).

ILO. (1986a), **Report of The Director-General Part I: The Changing World of Work-Major Issues Ahead**, International Labour Conference 72nd Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1986-72-part-1\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1986-72-part-1).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023).

ILO. (1986b), **Report of The Director-General: Activities of the ILO 1985**, International Labour Conference 72nd Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1986-72-part-2\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1986-72-part-2).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023).

ILO. (1987), **Report of The Director-General Part I: Reflections on the Future of Multilateral Co-operation: The ILO Perspective**, International Labour Conference 73rd Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1987-73-part-1\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1987-73-part-1).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023).

ILO. (1988a), **Report of The Director-General Part I: Human Rights, A Common Responsibility**, International Labour Conference 75th Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1988-75-part-1\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1988-75-part-1).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023).

ILO. (1988b), **Report of The Director-General: Activities of the ILO 1987**, International Labour Conference 75th Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1988-75-part-2\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1988-75-part-2).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023).

ILO. (1989a), **Report of The Director-General Part I: Recovery and Employment**, International Labour Conference 76th Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1989-76-part-1\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1989-76-part-1).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023).

ILO. (1989b), **Report of The Director-General: Activities of the ILO 1988**, International Labour Conference 76th Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1989-76-part-2\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1989-76-part-2).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023).

ILO. (1990a), **Report of The Director-General Part I: Environment and the World of Work**, International Labour Conference 77th Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1990-77-part-1\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1990-77-part-1).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023).

ILO. (1990b), **Report of The Director-General: Activities of the ILO 1989**, International Labour Conference 77th Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1990-77-part-2\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1990-77-part-2).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023).

ILO. (1991a), **Report of The Director-General Part I: The Dilemma of the Informal Sector**, International Labour Conference 78th Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1991-78-part-1\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1991-78-part-1).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023).

ILO. (1991b), **Report of The Director-General: Activities of the ILO 1990**, International Labour Conference 78th Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1991-78-part-2\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1991-78-part-2).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023).

ILO. (1992a), **Report of The Director-General Part I: Democratisation and the ILO**, International Labour Conference 79th Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1992-79-part-1\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1992-79-part-1).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023).

ILO. (1992b), **Report of The Director-General: Activities of the ILO 1991**, International Labour Conference 79th Session, Geneva: ILO.,

- [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1992-79-part-2\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1992-79-part-2).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023).
- ILO. (1993a), **Report of The Director-General Part I: Social Insurance and Social Protection**, International Labour Conference 80th Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1993-80-part-1\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1993-80-part-1).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023).
- ILO. (1993b), **Report of The Director-General: Activities of the ILO 1992**, International Labour Conference 80th Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1993-80-part-2\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1993-80-part-2).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023).
- ILO. (1994a), **Report of The Director-General Part I: Defending Values, Promoting Change, Social Justice in a Global Economy-An ILO Agenda**, International Labour Conference 81st Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1994-81-part-1\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1994-81-part-1).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023).
- ILO. (1994b), **Report of The Director-General: Activities of the ILO 1992-93**, International Labour Conference 81st Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1994-81-part-2\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1994-81-part-2).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023).
- ILO. (1995), **Report of The Director-General: Promoting Employment**, International Labour Conference 82nd Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1995-82\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1995-82).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023).
- ILO. (1996), **Report of The Director-General: Activities of the ILO, 1994-95**, International Labour Conference 83rd Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1996-83\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1996-83).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023).
- ILO. (1997a), **Report of The Director-General: The ILO, Standard Setting and Globalization**, International Labour Conference 85th Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1997-85\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1997-85).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023).
- ILO. (1997b), **World of Work Magazine**, No: 19, March 1997, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/publication/dwcms_080636.pdf (Erişim Tarihi: 01.03.2023).
- ILO. (1997c), **World of Work Magazine**, No: 20, June 1997, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/publication/dwcms_080635.pdf (Erişim Tarihi: 01.03.2023).
- ILO. (1998a), **ILO Declaration on Fundamental Principles and Rights at Work and Its Follow-Up**, International Labour Conference Eighty-sixth Session, 18 June 1998, Geneva: ILO., <https://www.ilo.org/public/english/standards/realm/ilc/ilc86/com-dtxt.htm> (Erişim Tarihi: 01.03.2023).

ILO. (1998b), **Record o Proceedings Volume I: Provisional Record Index of Speakers**, International Labour Conference Eighty-sixth Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09616/09616\(1998-86\)vol.1.pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09616/09616(1998-86)vol.1.pdf) (Erişim Tarihi: 02.02.2023).

ILO. (1998c), **World of Work Magazine**, No: 23, February 1998, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/publication/dwcms_080632.pdf (Erişim Tarihi: 01.03.2023).

ILO. (1999a), **Report of The Director-General: Decent Work**, International Labour Conference 87th Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(1999-87\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(1999-87).pdf) (Erişim Tarihi: 02.03.2023).

ILO. (1999b), **World of Work Magazine**, No: 29, April/May 1999, Geneva: ILO. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/publication/dwcms_080626.pdf (Erişim Tarihi: 01.03.2023).

ILO. (1999c), **World of Work Magazine**, No: 32, December 1999, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/publication/dwcms_080623.pdf (Erişim Tarihi: 01.03.2023).

ILO. (2000a), **Report of The Director-General: Activities of the ILO, 1998-99**, International Labour Conference 88th Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(2000-88\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(2000-88).pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023).

ILO. (2000b), **World of Work Magazine**, No: 34, April/May 2000, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/publication/dwcms_080621.pdf (Erişim Tarihi: 01.03.2023).

ILO. (2000c), **World of Work Magazine**, No: 35, July 2000, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/publication/dwcms_080620.pdf (Erişim Tarihi: 01.03.2023).

ILO. (2001a), **Report of The Director-General: Reducing the Decent Work Deficit, A Global Challenge**, International Labour Conference 89th Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(2001-89\)76.pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(2001-89)76.pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023).

ILO. (2001b), **World of Work Magazine**, No: 41, December 2000, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/publication/dwcms_080615.pdf (Erişim Tarihi: 01.03.2023).

ILO. (2001c), **Social Security: A New Consensus**, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/---soc_sec/documents/publication/wcms_209311.pdf (Erişim Tarihi: 02.03.2023).

ILO. (2002), **Report of The Director-General: ILO Programme Implementation 2000-01**, International Labour Conference 90th Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(2002-90\)Programme implementation 2000-01.pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(2002-90)Programme%20implementation%202000-01.pdf) (Erişim Tarihi: 02.03.2023).

ILO. (2003a), **Report of The Director-General: Working Out of Poverty**, International Labour Conference 91st Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(2003-91\)106.pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(2003-91)106.pdf) (Erişim Tarihi: 02.03.2023).

ILO. (2003b), **World of Work Magazine**, No: 48, September 2003, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/publication/dwcms_080607.pdf (Erişim Tarihi: 02.03.2023).

ILO. (2004a), **The ILO: What It Is. What It Does.**, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---webdev/documents/publication/wcms_082364.pdf (Erişim Tarihi: 01.03.2023).

ILO. (2004b), **World of Work Magazine**, No: 50, March 2004, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/publication/dwcms_080605.pdf (Erişim Tarihi: 02.03.2023).

ILO. (2004c), **World of Work Magazine**, No: 52, November 2004, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/publication/dwcms_080603.pdf (Erişim Tarihi: 02.03.2023).

ILO. (2005a), **Director-General's Introduction to the International Labour Conference: Consolidating Progress and Moving Ahead**, International Labour Conference 93th Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(2005-93\)8.pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(2005-93)8.pdf) (Erişim Tarihi: 02.03.2023).

ILO. (2005b), **World of Work Magazine**, No: 53, April 2005, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/publication/dwcms_080602.pdf (Erişim Tarihi: 02.03.2023).

ILO. (2005c), **World of Work Magazine**, No: 54, August 2005, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/publication/dwcms_080601.pdf (Erişim Tarihi: 02.03.2023).

ILO. (2005d), **World of Work Magazine**, No: 55, December 2005, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/publication/dwcms_080600.pdf (Erişim Tarihi: 02.03.2023).

ILO. (2006a), **Report of The Director-General: ILO Programme Implementation 2004-05**, International Labour Conference 95th Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(2006-95\)Programme_implementation_2004-05.pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(2006-95)Programme_implementation_2004-05.pdf) (Erişim Tarihi: 02.03.2023).

ILO. (2006b), **Report of The Director-General: Changing Patterns in the World of Work**, International Labour Conference 95th Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(2006-IC-95\)85.pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(2006-IC-95)85.pdf) (Erişim Tarihi: 02.03.2023).

ILO. (2006c), **World of Work Magazine**, No: 56, April 2006, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/publication/dwcms_080599.pdf (Erişim Tarihi: 02.03.2023).

ILO. (2006d), **World of Work Magazine**, No: 57, September 2006, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/publication/dwcms_080598.pdf (Erişim Tarihi: 02.03.2023).

ILO. (2006e), **World of Work Magazine**, No: 58, December 2006, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/publication/dwcms_080474.pdf (Erişim Tarihi: 02.03.2023).

ILO. (2007a), **Director-General's Introduction to the International Labour Conference: Decent Work for Sustainable Development**, International Labour Conference 96th Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(2007-96\)19.pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(2007-96)19.pdf) (Erişim Tarihi: 02.03.2023).

ILO. (2007b), **World of Work Magazine**, No: 59, April 2007, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/publication/dwcms_080474.pdf (Erişim Tarihi: 02.03.2023).

ILO. (2007c), **World of Work Magazine**, No: 60, August 2007, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/publication/wcms_083901.pdf (Erişim Tarihi: 02.03.2023).

ILO. (2008a), **Report of The Director-General: ILO Programme Implementation 2006-07**, International Labour Conference 97th Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(2008-97\)Programme_implementation_2006-07.pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(2008-97)Programme_implementation_2006-07.pdf) (Erişim Tarihi: 02.03.2023).

ILO. (2008b), **Report of The Director-General: Decent Work, Some Strategic Challenges Ahead**, International Labour Conference 97th Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(2008-97-1C\)40.pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(2008-97-1C)40.pdf) (Erişim Tarihi: 02.03.2023).

ILO. (2008c), **ILO Declaration on Social Justice for a Fair Globalization**, adopted by International Labour Conference 97th Session, 10 June 2008, Geneva: ILO., https://labordoc.ilo.org/discovery/delivery/41ILO_INST:41ILO_V1/1260396200002676 (Erişim Tarihi: 02.03.2023).

ILO. (2008d), **Director-General's Announcement: ILO Declaration on Social Justice for a Fair Globalization**, IGDS Number 36 (Version 1), 13 August 2008, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/2008/108B09_147_engl.pdf (Erişim Tarihi: 02.03.2023).

ILO. (2008e), **World of Work Magazine**, No: 62, April 2008, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/publication/wcms_093479.pdf (Erişim Tarihi: 02.03.2023).

ILO. (2008f), **World of Work Magazine**, No: 64, December 2008, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/publication/wcms_101192.pdf (Erişim Tarihi: 02.03.2023).

ILO. (2009a), **Report of The Director-General: Tackling the Global Jobs Crisis, Recovery Through Decent Work Policies**, International Labour Conference 98th Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(2009-98\)28.pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(2009-98)28.pdf) (Erişim Tarihi: 02.03.2023).

ILO. (2009b), **World of Work Magazine**, No: 65, April 2009, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/publication/wcms_105172.pdf (Erişim Tarihi: 02.03.2023).

ILO. (2009c), **World of Work Magazine**, No: 66, August 2009, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/publication/wcms_113838.pdf (Erişim Tarihi: 02.03.2023).

ILO. (2009d), **World of Work Magazine**, No: 67, December 2009, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/publication/wcm_041914.pdf (Erişim Tarihi: 02.03.2023).

ILO. (2010a), **Report of The Director-General: ILO Programme Implementation 2008-09**, International Labour Conference 99th Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(2010-99\)Programme_implementation_2008-09.pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(2010-99)Programme_implementation_2008-09.pdf) (Erişim Tarihi: 02.03.2023).

ILO. (2010b), **World Social Security Report 2010/11: Providing Coverage in Times of Crisis and Beyond**, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_146566.pdf (Erişim Tarihi: 02.03.2023).

ILO. (2010c), **World of Work Magazine**, No: 68, April 2010, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/publication/wcms_126576.pdf (Erişim Tarihi: 02.03.2023).

ILO. (2010d), **World of Work Magazine**, No: 69, August 2010, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/publication/wcms_143510.pdf (Erişim Tarihi: 02.03.2023).

ILO. (2010e), **World of Work Magazine**, No: 70, December 2010, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/publication/wcms_150107.pdf (Erişim Tarihi: 02.03.2023).

ILO. (2010f), **Report of The Director-General: Recovery and Growth with Decent Work**, International Labour Conference 99th Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(2010-99-1C\)43.pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(2010-99-1C)43.pdf) (Erişim Tarihi: 02.03.2023).

ILO. (2011a), **Report of The Director-General: A New Era of Social Justice**, International Labour Conference 100th Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(2011-100\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(2011-100).pdf) (Erişim Tarihi: 02.03.2023).

ILO. (2011b), **World of Work Magazine**, No: 71, April 2011, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/publication/wcms_155286.pdf (Erişim Tarihi: 23.03.2023).

ILO. (2012), **Report of The Director-General: ILO Programme Implementation 2010-11**, International Labour Conference 101st Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(2012-101-1A\)Programme_implementation_2010-11.pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(2012-101-1A)Programme_implementation_2010-11.pdf) (Erişim Tarihi: 02.03.2023).

ILO. (2013a), **Report of The Director-General: Towards the ILO Centenary, Realities, Renewal and Tripartite Commitment**, International Labour Conference 102nd Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(2013-102-1A\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(2013-102-1A).pdf) (Erişim Tarihi: 03.03.2023).

ILO. (2013b), **World of Work Magazine**, Special Issue, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/publication/wcms_216068.pdf (Erişim Tarihi: 03.03.2023).

ILO. (2014a), **Report of The Director-General: ILO Programme Implementation 2012-13**, International Labour Conference 103rd Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(2014-103-1A\)Programme_implementation_2012-13.pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(2014-103-1A)Programme_implementation_2012-13.pdf) (Erişim Tarihi: 03.03.2023).

ILO. (2014b), **Report of The Director-General: Fair Migration: Setting an ILO Agenda**, International Labour Conference 103rd Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(2014-103-IB\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(2014-103-IB).pdf) (Erişim Tarihi: 03.03.2023)

ILO. (2014c), **World of Work 2014: Developing with Jobs**, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/publication/wcms_243961.pdf (Erişim Tarihi: 03.03.2023).

ILO. (2015), **Report of The Director-General: The Future of Work Centenary Initiative**, International Labour Conference 104rd Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(2015-104-I\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(2015-104-I).pdf) (Erişim Tarihi: 03.03.2023).

ILO. (2016a), **Report of The Director-General: ILO Programme Implementation 2014-15**, International Labour Conference 105th Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(2016-105\)Programme_implementation_2014-15.pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(2016-105)Programme_implementation_2014-15.pdf) (Erişim Tarihi: 03.03.2023).

ILO. (2016b), **Report of The Director-General: The End to Poverty Initiative, The ILO and the 2030 Agenda**, International Labour Conference 105th Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(2016-105-IB\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(2016-105-IB).pdf) (Erişim Tarihi: 03.03.2023).

ILO. (2017a), **Inception Report for the Global Commission on the Future of Work**, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---cabinet/documents/publication/wcms_591502.pdf (Erişim Tarihi: 04.03.2023).

ILO. (2017b), **Synthesis Report of the National Dialogues on the Future of Work**, Preprint Edition, 21 September 2017, Geneva: ILO.,

https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---cabinet/documents/publication/wcms_591505.pdf (Erişim Tarihi: 04.03.2023).

ILO. (2017c), **Report of The Director-General: Work in a Changing Climate: The Green Initiative**, International Labour Conference 106th Session, Geneva: ILO., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383\(2015-104-I\).pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09383/09383(2015-104-I).pdf) (Erişim Tarihi: 04.03.2023).

ILO. (2018a), **Report of The Director-General: ILO Programme Implementation 2016-17**, International Labour Conference 107th Session, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---relconf/documents/meetingdocument/wcms_627200.pdf (Erişim Tarihi: 04.03.2023).

ILO. (2018b), **Report of The Director-General: The Women at Work Initiative: The Push for Equality**, International Labour Conference 107th Session, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---relconf/documents/meetingdocument/wcms_629239.pdf (Erişim Tarihi: 04.03.2023).

ILO. (2019a), **The Global Labour Income Share and Distribution**, Data Production and Analysis Unit, ILO Department of Statistics Key Findings July 2019, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---stat/documents/publication/wcms_712232.pdf (Erişim Tarihi: 07.11.2022)

ILO. (2019b), **World of Work Magazine**, Special Issue, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/publication/wcms_710860.pdf (Erişim Tarihi: 03.03.2023).

ILO. (2019c), **Work for a Brighter Future**, Global Commission on The Future of Work, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---cabinet/documents/publication/wcms_662410.pdf (Erişim Tarihi: 04.03.2023).

ILO. (2019d), **ILO Centenary Declaration for the Future of Work**, International Labour Conference 108th Session, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---relconf/documents/meetingdocument/wcms_711674.pdf (Erişim Tarihi: 04.03.2023).

ILO. (2019e), **Report of the Committee of the Whole: Summary of Proceedings**, International Labour Conference 108th Session, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---relconf/documents/meetingdocument/wcms_711582.pdf (Erişim Tarihi: 04.03.2023).

ILO. (2019f), **ILO Centenary Outcome Document**, International Labour Conference 108th Session, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---relconf/documents/meetingdocument/wcms_700622.pdf (Erişim Tarihi: 04.03.2023).

ILO. (2020a), **A Policy Framework for Tackling the Economic and Social Impact of the COVID-19 Crisis**, Policy Brief, May 2020, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/briefingnote/wcms_745337.pdf (Erişim Tarihi: 04.03.2023).

ILO. (2020b), **The ILO's Strategic Plan for 2022–25**, Governing Body 340th Session, October–November 2020, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---relconf/documents/meetingdocument/wcms_757564.pdf (Erişim Tarihi: 04.03.2023).

ILO. (2020c), **ILO Monitor: COVID-19 and the World of Work, 5th Edition**, 30 June 2020, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/briefingnote/wcms_749399.pdf (Erişim Tarihi: 04.03.2023).

ILO. (2021a), **Towards Solid Social Protection Floors? The Role of Non-contributory Provision During the COVID-19 Crisis and Beyond**. Social Protection Spotlight, January 2021, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/---soc_sec/documents/publication/wcms_766884.pdf (Erişim Tarihi: 09.04.2022).

ILO. (2021b), **Standing Orders of the International Labour Conference**, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---relconf/documents/meetingdocument/wcms_837665.pdf (Erişim Tarihi: 23.03.2023).

ILO. (2021c), **Resolution Concerning a Global Call to Action for a Human-Centred Recovery from the COVID-19 Crisis That is Inclusive, Sustainable and Resilient**, International Labour Conference 109th Session, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---relconf/documents/meetingdocument/wcms_806092.pdf (Erişim Tarihi: 04.03.2023).

ILO. (2021d), **Resolution Concerning the Second Recurrent Discussion on Social Protection (Social Security)**, International Labour Conference 109th Session, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---relconf/documents/meetingdocument/wcms_806099.pdf (Erişim Tarihi: 04.03.2023).

ILO. (2021e), **Report of The Director-General: Decent Work Results-ILO Programme Implementation 2018-19**, International Labour Conference 109th Session, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---relconf/documents/meetingdocument/wcms_776811.pdf (Erişim Tarihi: 04.03.2023).

ILO. (2021f), **Report of The Director-General: Work in the Time of COVID**, International Labour Conference 109th Session, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---relconf/documents/meetingdocument/wcms_793265.pdf (Erişim Tarihi: 04.03.2023).

ILO. (2021g), **Follow-up to the Resolution Concerning the Recurrent Discussion on the Strategic Objective of Social Protection (Social Security)**, Governing Body 343rd Session, October–November 2021, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---relconf/documents/meetingdocument/wcms_822356.pdf (Erişim Tarihi: 04.03.2023).

ILO. (2021h), **Follow-up to the Resolution Concerning a Global Call to Action for a Human-Centred Recovery from the COVID-19 Crisis that is Inclusive, Sustainable and Resilient**, Governing Body 343rd Session, October–November 2021, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---relconf/documents/meetingdocument/wcms_822347.pdf (Erişim Tarihi: 04.03.2023).

ILO. (2022a), **ILO Monitor: COVID-19 and the World of Work, 9th Edition**, 23 May 2022, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/briefingnote/wcms_845642.pdf (Erişim Tarihi: 04.03.2023).

ILO. (2022b), **ILO Programme Implementation 2020-21**, International Labour Conference 110th Session, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/--ed_norm/--relconf/documents/meetingdocument/wcms_842804.pdf (Erişim Tarihi: 04.03.2023).

ILO. (2022c), **Report of The Director-General: The Least Developed Countries: Crisis, Structural Transformation and the Future of Work**, International Labour Conference 110th Session, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/--ed_norm/--relconf/documents/meetingdocument/wcms_844922.pdf (Erişim Tarihi: 04.03.2023).

ILO. (2022d), **ILO Monitor: COVID-19 and the World of Work, 10th Edition**, 31 October 2022, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/briefingnote/wcms_859255.pdf (Erişim Tarihi: 04.03.2023).

ILO. (2022e), **ILO Declaration on Fundamental Principles and Rights at Work and its Follow-up**, Adopted at the 86th Session of the International Labour Conference (1998) and amended at the 110th Session (2022), Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---declaration/documents/normativeinstrument/wcms_716594.pdf (Erişim Tarihi: 04.03.2023).

ILO. (2023a), **Update on the Global Coalition for Social Justice**, Governing Body 347th Session, March 2023, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/--ed_norm/--relconf/documents/meetingdocument/wcms_868370.pdf (Erişim Tarihi: 04.03.2023).

ILO. (2023b), **A Normative Gap Analysis on Decent Work in the Platform Economy**, Governing Body 347th Session, March 2023, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---relconf/documents/meetingdocument/wcms_869158.pdf (Erişim Tarihi: 04.03.2023).

ILO. (2023c), **ILO Strategy on Decent Work in Supply Chains**, Governing Body 347th Session, March 2023, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/--ed_norm/--relconf/documents/meetingdocument/wcms_869573.pdf (Erişim Tarihi: 04.03.2023).

ILO. (2023d), **The Director-General's Programme and Budget Proposals for 2024-25, Governing Body 347th Session**, 13-23 March 2023, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---relconf/documents/meetingdocument/wcms_867012.pdf (Erişim Tarihi: 12.07.2023).

ILO. (2023e), **Advancing Social Justice**, International Labour Conference 111th Session, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---relconf/documents/meetingdocument/wcms_882219.pdf (Erişim Tarihi: 01.08.2023).

ILO. (2023f), **Achieving a Just Transition Towards Environmentally Sustainable Economies and Societies for All**, International Labour Conference 111th Session, 2023, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---relconf/documents/meetingdocument/wcms_876568.pdf (Erişim Tarihi: 01.08.2023).

ILO. (2023g), **Record of Proceedings 8B International Labour Conference- 111th Session World of Work Summit**, 14 July 2023, Geneva: ILO.,

https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---relconf/documents/meetingdocument/wcms_887843.pdf (Erişim Tarihi: 01.08.2023).

ILO. (2023h), **Record of Proceedings 8C International Labour Conference – 111th Session**, Plenary sitting: Closing of the 111th Session of the International Labour Conference, 12 July 2023, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---relconf/documents/meetingdocument/wcms_887673.pdf (Erişim Tarihi: 01.08.2023).

ILO. (2023i), **ILO Monitor on the World of Work: Eleventh Edition**, 31 May 2023, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/briefingnote/wcms_883341.pdf (Erişim Tarihi: 10.07.2023).

ILO. (2023j), **Leaving No One Behind: Building Inclusive Labour Protection in an Evolving World of Work**, International Labour Conference 111th Session, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---relconf/documents/meetingdocument/wcms_875127.pdf (Erişim Tarihi: 01.08.2023).

ILO. (2023k), **Report of the Chairperson of the Governing Body to the International Labour Conference for the Period 2022-23**, International Labour Conference 111th Session, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---relconf/documents/meetingdocument/wcms_882584.pdf (Erişim Tarihi: 01.08.2023).

ILO-WHO. (2011), **Social Protection Floor for a Fair and Inclusive Globalization**, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_165750.pdf (Erişim Tarihi: 02.03.2023).

Jessop, B. (2009), **Kapitalist Devletin Geleceği**, Çev: Ahmet Özcan, Ankara: Epos Yayınları.

Johnston, D., J. (2006a), “Public Finances and Social Harmony in China”, Speech at the China Development Forum 2006 China: Promoting Social Harmony and Development Beijing, 19-20 March 2006, Paris: OECD., <https://web-archive.oecd.org/2012-06-15/145896-36325649.pdf> (Erişim Tarihi 04.01.2023).

Johnston, D., J. (2006b), Governance in the 21st Century: Perspectives for Partnerships, Speech at the VII Annual International Scientific Conference ‘Modernisation of the Economy and the State’, State University-Higher School of Economics, Moscow, 4 April 2006, Paris: OECD., <https://web-archive.oecd.org/2012-06-15/145706-36440651.pdf> (Erişim Tarihi 04.01.2023).

Johnston, D., J. (2006c), Opening Address at the MENA-OECD Investment Ministerial Meeting, Dead Sea, Jordan, 14 February, 2006, Paris: OECD., <https://www.oecd.org/mena/competitiveness/36372450.pdf> (Erişim Tarihi 04.01.2023).

Johnston, D., J. (2006d), Speech at the Global Corporate Social Responsibility Forum, China, Beijing, 22 February 2006, Paris: OECD., <https://www.oecd.org/investment/mne/36196777.pdf> (Erişim Tarihi 04.01.2023).

Kaasch, A. (2019), “Introduction to a Special Issue in Memory of Bob Deacon: Where Do We Stand in Global Social Policy Studies?”, **Global Social Policy**, 19(1-2): 4-20.

Kapur, D.; Lewis, J. P.; Webb, R. (1997), **The World Bank: Its First Half Century (Vol 1)**, Washington D.C.: Brookings Institution Press., <http://documents.worldbank.org/curated/en/313081468322727631/The-World-Bank-its-first-half-century> (Erişim Tarihi: 04.10.2022).

Kaya Özçelik, P. (2013), “Neoliberal Küreselleşme Süreci ve Yoksulluk”, **Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi**, 5(2): 417-431.

Kim, S., J.; Bostwick, W. (2020), “Social Vulnerability and Racial Inequality in COVID-19 Deaths in Chicago”, **Health Education & Behavior**, 47(4): 509-513.

Kim, J., Y. (2012a), Joint Press Conference with Swedish Finance Minister Anders Borg, Development Minister Gunilla Carlsson and World Bank Group President Jim Yong Kim, December 11, 2012, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/515141468196133262/Joint-press-conference-with-Swedish-Finance-Minister-Anders-Borg-Development-Minister-Gunilla-Carlsson-and-World-Bank-Group-President-Jim-Yong-Kim> (Erişim Tarihi 19.10.2022).

Kim, J., Y. (2012b), Brookings Institution, Presidential Speech, July 19, 2012, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/827381467988929810/World-Bank-Group-President-Dr-Jim-Yong-Kim-at-Brookings-Institution> (Erişim Tarihi 19.10.2022).

Kim, J., Y. (2012c), Delivering on Development: Harnessing Knowledge to Build Prosperity and End Poverty, Presidential Speech, October 9, 2012, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/949081467995639358/Delivering-on-development-harnessing-knowledge-to-build-prosperity-and-end-poverty> (Erişim Tarihi 19.10.2022).

Kim, J., Y. (2012d), Opening Press Conference Annual Meetings in Tokyo, Japan, October 11, 2012, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/996751467992490337/Transcript-opening-press-conference-annual-meetings-in-Tokyo-Japan> (Erişim Tarihi 19.10.2022).

Kim, J., Y. (2012e), The Annual Meeting Plenary Session, Presidential Speech, October 12, 2012, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/117961468179640518/Remarks-as-prepared-for-delivery-World-Bank-Group-President-Jim-Yong-Kim-at-the-annual-meeting-plenary-session> (Erişim Tarihi 19.10.2022).

Kim, J., Y. (2012f), The Conference on Extreme Poverty and Social Inclusion in Port-au-Prince, Haiti, Presidential Speech, November 6, 2012, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/610021468195590726/World-Bank-Group-President-Jim-Yong-Kim-speech-at-the-conference-on-extreme-poverty-and-social-inclusion-in-Port-au-Prince-Haiti> (Erişim Tarihi 19.10.2022).

Kim, J., Y. (2013a), Building Climate and Disaster Resilience for African Development, Presidential Speech, June 2, 2013, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/127491468179053738/Building-climate->

[and-disaster-resilience-for-African-development-remarks-by-World-Bank-Group-President-Jim-Yong-Kim](#) (Erişim Tarihi 19.10.2022).

Kim, J., Y. (2013b), George Washington University-The World Bank Group Strategy: A Path to End Poverty, Presidential Speech, October 1, 2013, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/451961467999360291/World-Bank-Group-President-Jim-Yong-Kim-s-Speech-at-George-Washington-University-The-World-Bank-Group-strategy-a-path-to-end-poverty> (Erişim Tarihi 19.10.2022).

Kim, J., Y. (2013c), Media Roundtable with World Bank Group President Jim Yong Kim in Brasilia, Brazil, Presidential Speech, March 5, 2013, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/478871468196162258/Media-roundtable-with-World-Bank-Group-President-Jim-Yong-Kim-in-Brasilia-Brazil> (Erişim Tarihi 19.10.2022).

Kim, J., Y. (2013d), World Bank Group President Jim Yong Kim Press Conference, New Delhi, March 13, 2013, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/363511468195002098/Transcript-World-Bank-Group-President-Jim-Yong-Kim-Press-Conference-New-Delhi-March-13-2013> (Erişim Tarihi 19.10.2022).

Kim, J., Y. (2013e), Spring Meetings 2013 Opening Conference with World Bank Group President Jim Yong Kim, Presidential Speech, April 18, 2013, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/968911468196162806/Spring-meetings-2013-opening-conference-with-World-Bank-Group-President-Jim-Yong-Kim> (Erişim Tarihi 19.10.2022).

Kim, J., Y. (2013f), The Government of Japan-World Bank Conference on Universal Health Coverage, Presidential Speech, December 6, 2013, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/165141468194971410/Speech-by-World-Bank-Group-President-Jim-Yong-Kim-at-the-Government-of-Japan-World-Bank-Conference-on-universal-health-coverage> (Erişim Tarihi 19.10.2022).

Kim, J., Y. (2013g), World Health Assembly: Poverty, Health and the Human Future, Presidential Speech, May 21, 2013, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/194151467994604367/World-Bank-Group-President-Jim-Yong-Kim-s-speech-at-World-health-assembly-poverty-health-and-the-human-future> (Erişim Tarihi 19.10.2022).

Kim, J., Y. (2013h), Keynote Speech at the International Economic Forum of the Americas, June 11, 2013, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/605131468184729255/Keynote-speech-at-the-international-economic-forum-of-the-Americas-by-World-Bank-Group-President-Jim-Yong-Kim> (Erişim Tarihi 19.10.2022).

Kim, J., Y. (2014a), The Importance of Safety Nets and Mexico's Leadership, Presidential Speech, November 19, 2014, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/576981468194977806/Speech-by-World-Bank-Group-President-Jim-Yong-Kim-on-the-importance-of-safety-nets-and-mexico-s-leadership> (Erişim Tarihi 19.10.2022).

Kim, J., Y. (2014b), Tackling the Most Difficult Problems-Infrastructure, Ebola, and Climate Change, Presidential Speech, October 10, 2014, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/231421468190444628/Speech-by-World-Bank-Group-President-Jim-Yong-Kim-tackling-the-most-difficult-problems-infrastructure-Ebola-and-climate-change> (Erişim Tarihi 19.10.2022).

Kim, J., Y. (2015a), For Ending Extreme Poverty by 2030, The Final Push, Presidential Speech, April 7, 2015, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/693871467995371571/Speech-by-World-Bank-Group-President-Jim-Yong-Kim-for-ending-extreme-poverty-by-2030-the-final-push> (Erişim Tarihi 19.10.2022).

Kim, J., Y. (2015b), Shared Prosperity-Equal Opportunity for All, Presidential Speech, October 1, 2015, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/741371468000293360/Speech-by-World-Bank-Group-President-Jim-Yong-Kim-shared-prosperity-equal-opportunity-for-all> (Erişim Tarihi 19.10.2022).

Kim, J., Y. (2016a), World Government Summit, Presidential Speech, February 8, 2016, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/746651536734102062/Remarks-by-World-Bank-Group-President-Jim-Yong-Kim-at-the-World-Government-Summit> (Erişim Tarihi 19.10.2022).

Kim, J., Y. (2016b), The World Bank Group's Mission-To End Extreme Poverty, Presidential Speech, October 3, 2016, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/244981536644262530/Speech-by-World-Bank-President-Jim-Yong-Kim-The-World-Bank-Group-s-Mission-To-End-Extreme-Poverty> (Erişim Tarihi 19.10.2022).

Kim, J., Y. (2016c), The Annual Meetings Plenary, Presidential Speech, October 7, 2016, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/454421536644316465/Speech-by-World-Bank-Group-President-Jim-Yong-Kim-at-the-Annual-Meetings-Plenary> (Erişim Tarihi 19.10.2022).

Kim, J., Y. (2016d), The World Bank-IMF Spring Meetings 2016, Presidential Speech, April 14, 2016, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/528151536647799146/Remarks-by-World-Bank-Group-President-Jim-Yong-Kim-at-the-World-Bank-IMF-Spring-Meetings-2016> (Erişim Tarihi 19.10.2022).

Kim, J., Y. (2016e), The Launch of the Global Partnership for Universal Social Protection, Presidential Speech, September 21, 2016, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/323391536757660087/Remarks-by-World-Bank-Group-President-Jim-Yong-Kim-at-the-Launch-of-the-Global-Partnership-for-Universal-Social-Protection> (Erişim Tarihi 19.10.2022).

Kim, J., Y. (2016f), New Approach to Economic Challenges, Presidential Speech, July 24, 2016, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/851111536672124131/Speech-by-World->

[Bank-Group-President-Jim-Yong-Kim-on-a-New-Approach-to-Economic-Challenges](#)
(Erişim Tarihi 19.10.2022).

Kim, J., Y. (2017a), Opening Remarks by World Bank Group President Jim Yong Kim WBG-IMF 2017 Spring Meetings Opening Press Conference, Presidential Speech, April 20, 2017, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/932761536580250456/Opening-Remarks-by-World-Bank-Group-President-Jim-Yong-Kim-WBG-IMF-2017-Spring-Meetings-Opening-Press-Conference> (Erişim Tarihi 19.10.2022).

Kim, J., Y. (2017b), The 2017 Annual Meetings Press Conference, Presidential Speech, October 12, 2017, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/656161536558947684/World-Bank-Group-President-Jim-Yong-Kim-Opening-Remarks-at-the-2017-Annual-Meetings-Press-Conference> (Erişim Tarihi 19.10.2022).

Kim, J., Y. (2017c), The 2017 Annual Meetings Plenary, Presidential Speech, October 13, 2017, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/813211536560806252/World-Bank-Group-President-Jim-Yong-Kim-Speech-at-the-2017-Annual-Meetings-Plenary> (Erişim Tarihi 19.10.2022).

Kim, J., Y. (2017d), Rethinking Development Finance, Presidential Speech, April 11, 2017, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/624241536573617950/Speech-by-World-Bank-Group-President-Jim-Yong-Kim-Rethinking-Development-Finance> (Erişim Tarihi 19.10.2022).

Kim, J., Y. (2018), The 2018 Annual Meetings Plenary, Presidential Speech, October 12, 2018, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/734111544687396205/Remarks-by-World-Bank-Group-President-Jim-Yong-Kim-at-the-2018-Annual-Meetings-Plenary> (Erişim Tarihi 19.10.2022).

Koray, M. (2007), “Sosyal Politikanın Anlamını ve İşlevini Tartışmak”, **Çalışma ve Toplum**, 4(15): 19-56.

Koray, M. (2011), **Kapitalizm Küreselleşirken Dünya Ahvali**, Ayrıntı Yayınları: İstanbul.

Koray, M. (2017), “Eşitlik ve Sosyal Devletin Vaatleri ya da Sınırları!...”, **Emek Araştırma Dergisi (GEAD)**, 8(12): 1-26.

Koyuncu, M.; Şenses, F. (2004), “Kısa Dönem Krizlerin Sosyoekonomik Etkileri: Türkiye, Endonezya ve Arjantin Deneyimleri”, **Çalışma ve Toplum**, 3: 11-52.

Köse, A. H.; Öncü, A. (2000), “İşgücü Piyasaları ve Uluslararası İşbölümünde Uzmanlaşmanın Mekansal Boyutları: 1980 Sonrası Dönemde Türkiye İmalat Sanayi”, **Toplum ve Bilim**, 86(2): 72-90.

Köse, A. H.; Bahçe, S. (2009), “Yoksulluk” Yazınının Yoksulluğu: Toplumsal Sınıflarla Düşünmek”, **Praksis**, 9: 385-419.

Lapavitsas, C. (2009a), “Giriş: Finansallaşmanın Krizi”, **Finansallaşma ve Kapitalizmin Krizi** içinde, s: 9-24, Haz. Costas Lapavitsas, Çev: Tuncel Öncel, Yordam Kitap: İstanbul.

Lapavitsas, C. (2009b), “Finansallaşmış Kapitalizm: Kriz ve Finansal Müsadere”, **Finansallaşma ve Kapitalizmin Krizi** içinde, s: 25-74, Haz. Costas Lapavitsas, Çev: Tuncel Öncel, İstanbul: Yordam Kitap.

Leach, M.; MacGregor, H.; Scoones, I.; Wilkinson, A. (2021), “Post-Pandemic Transformations: How and Why COVID-19 Requires us to Rethink Development”, **World Development**, 138: 1-11.

Lehtonen, M. (2020), “Harder Governance Built on Soft Foundations: Experience from OECD Peer Reviews”, **Journal of Environmental Policy & Planning**, 22(6): 814-829.

Leimgruber, M.; Schmelzer, M. (2017), “From the Marshall Plan to Global Governance: Historical Transformations of the OEEC/OECD, **1948 to Present**”, **The OECD and the International Political Economy Since 1948** içinde, Eds. M. Leimgruber and M. Schmelzer, s. 23-61, DOI 10.1007/978-3-319-60243-1_2 (Erişim Tarihi: 02.01.2023)

Leisering, L. (2021), “Social Protection Responses by States and International Organisations to the COVID-19 Crisis in the Global South: Stopgap or New Departure?”, **Global Social Policy**, 21(3): 396-420.

Lendvai-Bainton, N.; Szelewa, D. (2021), “Governing New Authoritarianism: Populism, Nationalism and Radical Welfare Reforms in Hungary and Poland”, **Social Policy Administration**, 55: 559-572.

Lenin, V. İ. (1998), **Emperyalizm**, Çev: Cemal Süreya, Ankara: Sol Yayınları (Onuncu Baskı).

Mahon, R.; McBride, S. (2009), “Standardizing and Disseminating Knowledge: The Role of the OECD in Global Governance”, **European Political Science Review**, 1: 83-101.

Malpass, D. (2019a), Driving Growth from the Ground Up, Speech delivered at McGill University, Montreal, October 7, 2019, Washington D.C.: World Bank., <http://hdl.handle.net/10986/33349> (Erişim Tarihi 20.10.2022).

Malpass, D. (2019b), Remarks at Media Roundtable During Annual Meetings 2019, October 16, 2019, Washington D.C.: World Bank., <http://hdl.handle.net/10986/33350> (Erişim Tarihi 20.10.2022).

Malpass, D. (2019c), Opening Remarks at the 2019 Annual Meetings Opening Press Conference, October 17, 2019, Washington D.C.: World Bank., <http://hdl.handle.net/10986/33351> (Erişim Tarihi 20.10.2022).

Malpass, D. (2019d), Remarks at the SDG Summit. Delivered in New York, September 24, 2019, Washington D.C.: World Bank., <http://hdl.handle.net/10986/33348> (Erişim Tarihi 20.10.2022).

Malpass, D. (2020a), Opening Remarks During the Media Call on the Analytical Chapters of the June 2020 Global Economic Prospects Report, June 2, 2020, Washington D.C.: World Bank., <http://hdl.handle.net/10986/34515> (Erişim Tarihi 20.10.2022)

Malpass, D. (2020b), Reversing the Inequality Pandemic, Frankfurt School of Finance and Management, October 5, 2020, Washington D.C.: World Bank., <http://hdl.handle.net/10986/34585> (Erişim Tarihi 20.10.2022).

Malpass, D. (2020c), Remarks to the G20 Finance Ministers and Central Bank Governors Meeting, November 20, 2020, Washington D.C.: World Bank., <http://hdl.handle.net/10986/34880> (Erişim Tarihi 20.10.2022).

Malpass, D. (2020d), Remarks at High-Level Event on Financing for Development in the Era of COVID-19 and Beyond, May 28, 2020, Washington D.C.: World Bank., <http://hdl.handle.net/10986/34490> (Erişim Tarihi 20.10.2022).

Malpass, D. (2021a), Remarks to the Nordic and Baltic Ministers and Governors of the World Bank Group, June 1, 2021, Washington D.C.: World Bank., <http://hdl.handle.net/10986/35733> (Erişim Tarihi 20.10.2022).

Malpass, D. (2021b), Remarks at the Human Capital Conclave, April 5, 2021, Washington D.C.: World Bank., <http://hdl.handle.net/10986/35399> (Erişim Tarihi 20.10.2022).

Malpass, D. (2021c), Remarks at the G20 Finance Ministers and Central Bank Governors Meeting, April 7, 2021, Washington D.C.: World Bank., <http://hdl.handle.net/10986/35414> (Erişim Tarihi 20.10.2022).

Malpass, D. (2021d), Building a Green, Resilient, and Inclusive Recovery, Delivered to the London School of Economics, March 29, 2021, Washington D.C.: World Bank., <http://hdl.handle.net/10986/35348> (Erişim Tarihi 20.10.2022).

Malpass, D. (2021e), Remarks at the G20 International Tax Symposium-Fiscal Policies to Integrate Climate and Development, Delivered in Venice, July 9, 2021, Washington D.C.: World Bank., <http://hdl.handle.net/10986/35939> (Erişim Tarihi 20.10.2022).

Malpass, D. (2021f), Remarks at the G20 Session on International Financial Architecture, Delivered in Venice, July 9, 2021, Washington D.C.: World Bank., <http://hdl.handle.net/10986/35940> (Erişim Tarihi 20.10.2022).

Malpass, D. (2021g), Remarks at Media Roundtable during Annual Meetings 2021, October 11, 2021, Washington D.C.: World Bank., <http://hdl.handle.net/10986/36487> (Erişim Tarihi 20.10.2022).

Malpass, D. (2021h), Transcript of Media Roundtable for East Asia and the Pacific, July 15, 2021, Washington D.C.: World Bank., <http://hdl.handle.net/10986/35942> (Erişim Tarihi 20.10.2022).

Malpass, D. (2021i), Interview with Paolo Mastrolilli, La Stampa, February 25, 2021, Washington D.C.: World Bank., <http://hdl.handle.net/10986/35324> (Erişim Tarihi 20.10.2022).

Malpass, D. (2021j), Remarks to the Heads of State of the Central African Economic and Monetary Community, August 18, 2021, Washington D.C.: World Bank., <http://hdl.handle.net/10986/36175> (Erişim Tarihi 20.10.2022).

Malpass, D. (2022a), Remarks by World Bank Group President David Malpass at Fragility Forum 2022: Development and Peace in Uncertain Times, March 7, 2022, Washington D.C.: World Bank, <http://hdl.handle.net/10986/37773> (Erişim Tarihi 20.10.2022).

Malpass, D. (2022b), Remarks by World Bank Group President David Malpass at the 2022 Nordic Baltic Governors Meeting, June 9, 2022, Washington D.C.: World Bank., <http://hdl.handle.net/10986/37767> (Erişim Tarihi 20.10.2022).

Malpass, D. (2022c), Remarks by World Bank Group President David Malpass to the Europe Institute at the University of Zurich, May 16, 2022, Washington D.C.: World Bank, <http://hdl.handle.net/10986/37784> (Erişim Tarihi 20.10.2022).

Malpass, D. (2022d), Remarks by World Bank Group President David Malpass to G20 Finance Ministers and Central Bank Governors on the Global Economy and Health Agenda, July 15, 2022, Washington D.C.: World Bank., <http://hdl.handle.net/10986/37809> (Erişim Tarihi 20.10.2022).

Malpass, D. (2022e), Opening Remarks -Media Roundtable-Annual Meetings 2022, October 7, 2022, Washington D.C.: World Bank., <https://www.worldbank.org/en/news/speech/2022/10/07/wbg-president-david-malpass-opening-remarks-media-roundtable-annual-meetings-2022> (Erişim Tarihi 20.10.2022).

Malpass, D. (2022f), The Crisis Facing Development - Speech by World Bank Group President David Malpass Before the 2022 Annual Meetings, September 28, 2022, Washington D.C.: World Bank., <http://hdl.handle.net/10986/38107> (Erişim Tarihi 20.10.2022).

Malpass, D. (2022g), Remarks by World Bank Group President David Malpass to the G24 Meeting of Ministers and Governors, October 11, 2022, Washington D.C.: World Bank, <http://documents.worldbank.org/curated/en/099814510142211465/IDU0e7c8f6c4040509b2b0ca55ae6016c0> (Erişim Tarihi: 01.06.2023).

Malpass, D. (2022h), Spring Meetings 2022 Media Roundtable Opening Remarks by World Bank Group President David Malpass, April 18, 2022, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/099525104192239292/IDU094256b0b040e0b09005a8353b07717> (Erişim Tarihi: 01.06.2023).

Malpass, D. (2023a), Opening Remarks by World Bank Group President David Malpass at Spring Meetings 2023 Media Call, April 10, 2023, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/099953404182392870/IDU1e11ca4e414431141a619f8615e37530ab2e8> (Erişim Tarihi: 01.06.2023)

Malpass, D. (2023b), Opening Remarks by World Bank Group President David Malpass during the Launch of the January 2023 Global Economic Prospects Report, January 10, 2023, Washington D.C.: World Bank, <http://documents.worldbank.org/curated/en/099958101182340691/IDU05142e4ea0d010a73b0140786def6fe> (Erişim Tarihi: 01.06.2023).

Malpass, D. (2023c), Remarks by World Bank Group President David Malpass at the World Government Summit, February 15, 2023, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/099033502212316633/IDU0ada998600b0c0afe00e01f8bc13046> (Erişim Tarihi: 01.06.2023).

Maul, D. (2019), **The International Labour Organization: 100 Years of Global Social Policy**, Geneva: ILO.

Mayer, J. F. (2016), “The Limits of Labor Legislation Reforms: Rigidity, Growth, and Employment in Brazil(1995–2010)”, **Journal of Politics in Latin America**, 8(1): 95-127.

McBride, S.; Williams, R. A. (2001), “Globalization, the Restructuring of Labour Markets and Policy Convergence The OECD ‘Jobs Strategy’”, **Global Social Policy**, 1(3): 281-309.

McBride, S.; Merolli, J. (2013), “Alternatives to Austerity? Post-crisis Policy Advice from Global Institutions”, **Global Social Policy**, 13(3): 299-320.

McCloy, J. J. (1948a), Address before the Overseas Press Club of America, New York City, March 16, 1948, Washington D.C.: World Bank, <http://hdl.handle.net/10986/31697> (Erişim Tarihi: 08.10.2022).

McCloy, J. J. (1948b). The International Bank and World Trade. Address before the Thirty-Fifth National Foreign Trade Convention, New York City, November 8, 1948, Washington D.C.: World Bank., <http://hdl.handle.net/10986/31700> (Erişim Tarihi: 08.10.2022).

McCracken, P.; Carli, G.; Giersch, H.; Karaosmanoğlu, A.; Komiya, R.; Lindbeck, A.; Marjolin, R.; Matthews, R. (1977), **Towards Full Employment and Price Stability: A Report to the OECD by a Group of Independent Experts**, Paris: OECD.

McNally, D. (2020), “The Return of the Mass Strike: Teachers, Students, Feminists, and the New Wave of Popular Upheavals”, **Spectre Journal**, 1(1): 12-37.

McNamara, R. S. (1969), Address to the Board of Governors, September 29, 1969. Washington D.C.: World Bank., <http://hdl.handle.net/10986/33129> (Erişim Tarihi: 08.10.2022).

McNamara, R. S. (1970a), Address to the Columbia University Conference on International Economic Development, New York, February 20, 1970, Washington D.C.: World Bank., <http://hdl.handle.net/10986/33133> (Erişim Tarihi: 08.10.2022).

McNamara, R. S. (1970b), Address to the Board of Governors, Copenhagen, September 21, 1970, Washington D.C.: World Bank, <http://hdl.handle.net/10986/33134> (Erişim Tarihi: 08.10.2022).

McNamara, R. S. (1970c), Address to the U.N. Economic and Social Council. Delivered in New York, November 13, 1970, Washington D.C.: World Bank., <http://hdl.handle.net/10986/33149> (Erişim Tarihi: 08.10.2022).

Meadway, J. (2020), Coronavirus is The Greatest Challenge Capitalism Has Ever Faced: Will a New System Result?, <https://www.newstatesman.com/politics/2020/03/coronavirus-financial-economy-impact-labour-market> (Erişim Tarihi: 19.02.2021).

Meyer, E. (1946), Address Presenting the First Annual Report. Meeting of the Board of Governors, September 30, 1946, Washington, D.C.: World Bank., <http://hdl.handle.net/10986/31686> (Erişim Tarihi: 08.10.2022).

Moreira, A.; Hick, R. (2020), “COVID-19, The Great Recession and Social Policy: Is This Time Different?”, **Social Policy Administration**, 55: 261-279.

Morse, D. A. (1969), Speech at the Commemorative Session at the United Nations, **50 Years of the ILO içinde**, 29 October 1969, Geneva: ILO, s. 4-12, https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/1969/69B09_155_engl.pdf (Erişim Tarihi: 01.03.2023)

Mudde, C.; Jenne, E. K. (2012), “Hungary's Illiberal Turn: Can Outsiders Help?”, **Journal of Democracy**, 23: 147-155.

Munck, R. (2002), **Emeğin Yeni Dünyası: Küresel Mücadele, Küresel Dayanışma**, Mahmut T. (Çev.), İstanbul: Kitap Yay.

Müftüoğlu, Ö.; Özgün, Y. (2010), “Sınıflararası Mücadelede Yeni Bir Dönemeç: Türkiye’de 2008 Krizi”, **Praksis**, 22: 151-174.

Mütevellioğlu, N. (2010), “Özelleştirmelerin Krizine Karşı Toplumsal Olanı Savunmak”, **Tekel Direnişinin Işığında Gelenekselden Yeniye İşçi Sınıfı Hareketi İçinde**, İstanbul: Notabene Yayınları.

Neocleous, M. (2012), **Güvenlik, Şiddet ve Savaş**, Çev: Gül Çorbacıoğlu ve Ersin Embel, Ankara: Dipnot Yayınları.

Neocleous, M. (2013), **Toplumsal Düzenin İnşası: Polis Erkinin Eleştirel Teorisi**, Çev: Ahmet Bekmen, İstanbul: H2O Yayınları.

Neocleous, M. (2014), **Güvenliğin Eleştirisi**, Çev: Tonguç Ok, Ankara: Notabene Yayınları.

Neumann, D. (2022), “‘We Organise in Under Ten Minutes’: Rise of Germany’s Wildcat Strikers, 1 February 2022, Digital Futures at Work Research Centre, https://digit-research.org/blog_article/we-organise-in-under-ten-minutes-rise-germanys-wildcat-strikers/ (Erişim Tarihi: 03.10.2023).

O’Brien, R. (2014), “Antagonism and Accommodation: The Labor–IMF/World Bank Relationship”, **Transformations in Global and Regional Social Policies içinde**, Eds. Alexandra Kaasch and Paul Stubbs, Palgrave Macmillan, Ebook, DOI 10.1057/978113728731, 153-174.

OECD. (1963), **OECD Observer**, V. 1963, I. 2., Paris: OECD., <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/observer-v1963-3-en.pdf?expires=1705994962&id=id&accname=guest&checksum=5E0086D5DA29FE8E920970F5120BE4FA> (Erişim Tarihi: 06.01.2023).

OECD. (1976a), **The Council of the OECD Meeting Communiqué**, 21-22 June 1976, Paris: OECD., <http://www.g8.utoronto.ca/oecd/oecd76.htm> (Erişim Tarihi: 07.01.2023).

OECD. (1976b), **Recommendation of the Council on a OECD Legal Instruments General Employment and Manpower Policy**, 5 March 1976, Paris: OECD., <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0138> (Erişim Tarihi: 07.01.2023).

OECD. (1977), **The Council of the OECD Meeting Communiqué**, 23 June 1977, Paris: OECD., <http://www.g8.utoronto.ca/oecd/oecd77.htm> (Erişim Tarihi: 07.01.2023).

OECD. (1978a), **The Council of the OECD Meeting Communiqué**, 14-15 June 1978, Paris: OECD, <http://www.g8.utoronto.ca/oecd/oecd78.htm> (Erişim Tarihi: 07.01.2023).

OECD. (1978b), **Declaration on Future Educational OECD Legal Instruments Policies in the Changing Social and Economic Context**, 20 October 1978, Paris: OECD., <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0166> (Erişim Tarihi: 07.01.2023).

OECD. (1979a), **Interfutures: Facing The Future**, Paris: OECD., <https://web-archive.oecd.org/2012-06-15/149003-35393713.pdf> (Erişim Tarihi: 07.01.2023).

OECD. (1979b), **The Council of the OECD Meeting Communiqué**, 13-14 June 1979, Paris: OECD., <http://www.g8.utoronto.ca/oecd/oecd79.htm> (Erişim Tarihi: 07.01.2023).

OECD. (1980), **The Council of the OECD Meeting Communiqué**, 3-4- June 1980, Paris: OECD., <http://www.g8.utoronto.ca/oecd/oecd80.htm> (Erişim Tarihi: 07.01.2023).

OECD. (1981), **The Council of the OECD Meeting Communiqué**, 16-17 June 1981, Paris: OECD., <http://www.g8.utoronto.ca/oecd/oecd81.htm> (Erişim Tarihi: 07.01.2023).

OECD. (1982), **The Council of the OECD Meeting Communiqué**, 10-11 May 1982, Paris: OECD., <http://www.g8.utoronto.ca/oecd/oecd82.htm> (Erişim Tarihi: 07.01.2023).

OECD. (1983), **The Council of the OECD Meeting Communiqué**, 9-10 May 1983, Paris: OECD., <http://www.g8.utoronto.ca/oecd/oecd83.htm> (Erişim Tarihi: 07.01.2023).

OECD. (1984), **The Council of the OECD Meeting Communiqué**, 17-18 May 1984, Paris: OECD., <http://www.g8.utoronto.ca/oecd/oecd84.htm> (Erişim Tarihi: 07.01.2023).

OECD. (1985), **The Council of the OECD Meeting Communiqué**, 11-12 April 1985, Paris: OECD., <http://www.g8.utoronto.ca/oecd/oecd85.htm> (Erişim Tarihi: 07.01.2023).

OECD. (1986), **The Council of the OECD Meeting Communiqué**, 17-18 April 1986, Paris: OECD., <http://www.g8.utoronto.ca/oecd/oecd86.htm> (Erişim Tarihi: 07.01.2023).

OECD. (1987a), **Interdependence and Co-operation in Tomorrow's World, A Symposium Marking the Twenty-Fifth Anniversary of the OECD**, Paris: OECD., <https://web-archive.oecd.org/2012-06-15/138333-38301049.pdf> (Erişim Tarihi: 07.01.2023).

OECD. (1987b), **The Council of the OECD Meeting Communiqué**, 12-13 May 1987, Paris: OECD., <http://www.g8.utoronto.ca/oecd/oecd87.htm> (Erişim Tarihi: 07.01.2023).

OECD. (1988), **The Council of the OECD Meeting Communiqué**, 18-19 May 1988, Paris: OECD., <http://www.g8.utoronto.ca/oecd/oecd88.htm> (Erişim Tarihi: 07.01.2023).

OECD. (1989), **The Council of the OECD Meeting Communiqué**, 31 May-1 June 1989, Paris: OECD., <http://www.g8.utoronto.ca/oecd/oecd89.htm> (Erişim Tarihi: 07.01.2023).

OECD. (1990a), **The Council of the OECD Meeting Communiqué**, PRESS/A(90)32, 31 May 1990, Paris: OECD., [https://one.oecd.org/document/PRESS/A\(90\)32/En/pdf](https://one.oecd.org/document/PRESS/A(90)32/En/pdf) (Erişim Tarihi: 07.01.2023).

OECD. (1990b), Press Review, SG/PRB/D(90)167, 12 October 1990, Paris: OECD., [https://one.oecd.org/document/SG/PRB/D\(90\)167/en/pdf](https://one.oecd.org/document/SG/PRB/D(90)167/en/pdf) (Erişim Tarihi: 06.01.2023).

OECD. (1990c), Press Review, Communiqué Meeting of The Education Committee at Ministerial Level: High Quality Education and Training for All, SG/PRESS(90)69, 14 November 1990, Paris: OECD, [https://one.oecd.org/document/SG/PRESS\(90\)69/en/pdf](https://one.oecd.org/document/SG/PRESS(90)69/en/pdf) (Erişim Tarihi: 07.01.2023).

OECD. (1991), **The Council of the OECD Meeting Communiqué**, 4-5- June 1991, Paris: OECD, <http://www.g8.utoronto.ca/oecd/oecd91.htm> (Erişim Tarihi: 07.01.2023).

OECD. (1992a), Press Review, 1992 Report of The DAC Chairman, SG/PRESS(92)84, 27 November 1992, Paris: OECD., [https://one.oecd.org/document/SG/PRESS\(92\)84/En/pdf](https://one.oecd.org/document/SG/PRESS(92)84/En/pdf) (Erişim Tarihi: 07.01.2023).

OECD. (1992b), Labour Market Policies for the 1990s, Meeting of The Employment, Labor and Social Affairs Committee at Ministerial Level, 14-15 January 1992, Paris: OECD., [https://one.oecd.org/document/SG/PRESS\(92\)4/En/pdf](https://one.oecd.org/document/SG/PRESS(92)4/En/pdf) (Erişim Tarihi: 06.01.2023).

OECD. (1992c), **The Council of the OECD Meeting Communiqué**, 18-19 May 1992, Paris: OECD., <http://www.g8.utoronto.ca/oecd/oecd92.htm> (Erişim Tarihi: 07.01.2023).

OECD. (1993a), **The Council of the OECD Meeting Communiqué**, 2-3- June 1993, Paris: OECD., <http://www.g8.utoronto.ca/oecd/oecd93.htm> (Erişim Tarihi: 07.01.2023).

OECD. (1993b), **DAC Orientations on Participatory Development and Good Governance**, December 1993, Paris: OECD., [https://one.oecd.org/document/OCDE/GD\(93\)191/En/pdf](https://one.oecd.org/document/OCDE/GD(93)191/En/pdf) (Erişim Tarihi: 07.01.2023).

OECD. (1993c), Centre for Co-Operation With The Economies In Transition Overview of Humanitarian and Technical Assistance to the Newly Independent States of the Former Soviet Union, July 1993, Paris: OECD., [https://one.oecd.org/document/OCDE/GD\(93\)164/En/pdf](https://one.oecd.org/document/OCDE/GD(93)164/En/pdf) (Erişim Tarihi: 07.01.2023).

OECD. (1994a), **The Council of the OECD Meeting Communiqué**, 7-8 June 1994, Paris: OECD., <http://www.g8.utoronto.ca/oecd/oecd94.htm> (Erişim Tarihi: 07.01.2023).

OECD. (1994b), **The OECD Jobs Study: Facts, Analysis, Strategies**, Paris: OECD., <https://www.oecd.org/els/emp/1941679.pdf> (Erişim Tarihi: 07.01.2023).

OECD. (1994c), **Globalisation of Industrial Activities**, Joint Report by the Industry Committee and the Trade Committee, Paris: OECD., [https://one.oecd.org/document/OCDE/GD\(94\)60/En/pdf](https://one.oecd.org/document/OCDE/GD(94)60/En/pdf) (Erişim Tarihi: 07.01.2023).

OECD. (1995a), **The Council of the OECD Meeting Communiqué**, 23-24 May 1995, Paris: OECD., <http://www.g8.utoronto.ca/oecd/oecd95.htm> (Erişim Tarihi: 07.01.2023).

OECD. (1995b), **Recommendation of the Council on Improving the Quality of Government Regulation**, 9 March 1995, Paris: OECD., <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0278> (Erişim Tarihi: 07.01.2023).

OECD. (1996a), **The Council of the OECD Meeting Communiqué**, 21-22 May 1996, Paris: OECD., <http://www.g8.utoronto.ca/oecd/oecd96.htm> (Erişim Tarihi: 07.01.2023).

OECD. (1996b), **Beyond 2000: The New Social Policy Agenda**, Socio-Economic Change and Social Policy Issues Paper By The Secretariat, High-level Conference to be held at the Château de la Muette, Paris, 12-13th November 1996, Paris: OECD., [https://one.oecd.org/document/OCDE/GD\(96\)170/En/pdf](https://one.oecd.org/document/OCDE/GD(96)170/En/pdf) (Erişim Tarihi: 10.01.2023).

OECD. (1996c), **OECD Jobs Strategy: Pushing Ahead with the Strategy**, Paris: OECD., <https://web-archive.oecd.org/2012-06-15/169126-1868601.pdf> (Erişim Tarihi: 10.01.2023).

OECD. (1996d), **Shaping the 21st Century: The Contribution of Development Co-operation**, Development Assistance Committee, May 1996, Paris: OECD., <https://www.oecd.org/dac/2508761.pdf> (Erişim Tarihi: 10.01.2023).

OECD. (1996e), **Globalisation: What Challenges and Opportunities for Governments?**, Paris: OECD., [https://one.oecd.org/document/OCDE/GD\(96\)64/En/pdf](https://one.oecd.org/document/OCDE/GD(96)64/En/pdf) (Erişim Tarihi: 10.01.2023).

OECD. (1996f), **Globalisation and Linkages to 2020 Challenges and Opportunities for OECD Countries**, International High-Level Experts Meeting, Paris: OECD., [https://one.oecd.org/document/OCDE/GD\(96\)126/En/pdf](https://one.oecd.org/document/OCDE/GD(96)126/En/pdf) (Erişim Tarihi: 10.01.2023).

OECD. (1997a), **The Council of the OECD Meeting Communiqué**, 26-27 May 1997, Paris: OECD., <http://www.g8.utoronto.ca/oecd/oecd97.htm> (Erişim Tarihi: 10.01.2023).

OECD. (1997b), **The OECD Report on Regulatory Reform Synthesis**, Paris: OECD., <https://web-archive.oecd.org/2012-06-15/151878-2391768.pdf> (Erişim Tarihi: 10.01.2023).

OECD. (1998), **The Council of the OECD Meeting Communiqué**, 27-28 April 1998, Paris: OECD., <http://www.g8.utoronto.ca/oecd/oecd98.htm> (Erişim Tarihi: 10.01.2023).

OECD. (1999a), **The Council of the OECD Meeting Communiqué**, 26-27 May 1999, Paris: OECD., <http://www.g8.utoronto.ca/oecd/oecd99.htm> (Erişim Tarihi: 10.01.2023).

- OECD. (1999b), **Policy Coherence Matters Promoting Development in a Global Economy**, Paris: OECD., [https://one.oecd.org/document/SG/LINKS\(99\)1/FINAL/En/pdf](https://one.oecd.org/document/SG/LINKS(99)1/FINAL/En/pdf) (Erişim Tarihi: 10.01.2023).
- OECD. (2000), **The Council of the OECD Meeting Communiqué**, 26-27 June 2000, Paris: OECD., <http://www.g8.utoronto.ca/oecd/oecd2000.htm> (Erişim Tarihi: 10.01.2023).
- OECD. (2001), **The Council of the OECD Meeting Communiqué**, 16-17 May 2001, Paris: OECD., <http://www.g8.utoronto.ca/oecd/oecd2001.htm> (Erişim Tarihi: 10.01.2023).
- OECD. (2002), **The Council of the OECD Meeting Communiqué**, 15-16 May 2002, Paris: OECD., <http://www.g8.utoronto.ca/oecd/oecd2002.htm> (Erişim Tarihi: 15.01.2023).
- OECD. (2003), **The Council of the OECD Meeting Communiqué**, 29-30 April 2003, Paris: OECD., <http://www.g8.utoronto.ca/oecd/oecd2003.htm> (Erişim Tarihi: 15.01.2023).
- OECD. (2004a), **The Council of the OECD Meeting Communiqué**, 13-14 May 2004, Paris: OECD., <http://www.g8.utoronto.ca/oecd/oecd2004.htm> (Erişim Tarihi: 15.01.2023).
- OECD. (2004b), **Getting to Grips with Globalisation: The OECD in a Changing World**, Paris: OECD., <https://www.oecd.org/about/31499355.pdf> (Erişim Tarihi: 15.01.2023).
- OECD. (2005a), **The Council of the OECD Meeting Communiqué**, 3-4 May 2005, Paris: OECD., <http://www.g8.utoronto.ca/oecd/oecd2005.htm> (Erişim Tarihi: 15.01.2023).
- OECD. (2005b), **Growth in Services Fostering Employment, Productivity and Innovation**, Meeting of the OECD Council at Ministerial Level 2005, Paris: OECD., <https://web-archive.oecd.org/2012-06-15/152561-34749412.pdf> (Erişim Tarihi: 15.01.2023).
- OECD. (2006), **The Council of the OECD Meeting Communiqué**, 23-24 May 2006, Paris: OECD., <http://www.g8.utoronto.ca/oecd/oecd2006.htm> (Erişim Tarihi: 15.01.2023).
- OECD. (2007a), **The Council of the OECD Meeting Communiqué**, 15-16 May 2007, Paris: OECD., <http://www.g8.utoronto.ca/oecd/oecd2007.htm> (Erişim Tarihi: 15.01.2023).
- OECD. (2007b), **Council Resolution on Enlargement and Enhanced Engagement**, 16 May 2007, Paris: OECD., <https://www.oecd.org/legal/41462458.pdf> (Erişim Tarihi: 15.01.2023).

OECD. (2007c), **A General Procedure for Future Accessions**, 10-13 May 2007, Paris: OECD., [https://one.oecd.org/document/C\(2007\)31/FINAL/en/pdf](https://one.oecd.org/document/C(2007)31/FINAL/en/pdf) (Erişim Tarihi: 10.01.2023).

OECD. (2008a), **The Council of the OECD Meeting Communiqué**, 4-5 June 2008, Paris: OECD, <http://www.g8.utoronto.ca/oecd/oecd2008.htm> (Erişim Tarihi: 15.01.2023).

OECD. (2008b), **Growing Unequal? Income Distribution and Poverty in OECD Countries Summary in Turkish**, Paris: OECD., <https://www.oecd.org/els/soc/41521804.pdf> (Erişim Tarihi: 15.01.2023).

OECD. (2009a), **A “Global Charter”/”Legal Standard” an Inventory of Possible Policy Instruments** (Preliminary, As of 19 March 2009), <https://www.oecd.org/general/42393042.pdf> (Erişim Tarihi: 15.01.2023)

OECD. (2009b), **Sickness, Disability and Work: Keeping on Track in the Economic Downturn**, High-Level Forum, Stockholm, 14-15 May 2009 Background Paper, Paris: OECD., <https://www.oecd.org/els/emp/42699911.pdf> (Erişim Tarihi: 15.01.2023).

OECD. (2009c), **Policy Responses to the Economic Crisis: Investing in Innovation for Long-Term Growth**, June 2009, <https://www.oecd.org/sti/42983414.pdf> (Erişim Tarihi: 15.01.2023)

OECD. (2009d), **2009 Ministerial Conclusions, Meeting of the Council at Ministerial Level**, 24-25 June 2009, Paris: OECD., [https://one.oecd.org/document/C/MIN\(2009\)5/FINAL/en/pdf](https://one.oecd.org/document/C/MIN(2009)5/FINAL/en/pdf) (Erişim Tarihi: 15.01.2023).

OECD. (2009e), **OECD Employment Outlook 2009: Tackling the Jobs Crisis, Summary in English**, Paris: OECD., <https://web-archive.oecd.org/2012-06-14/114546-43687710.pdf> (Erişim Tarihi: 15.01.2023).

OECD. (2010a), **2010 Ministerial Conclusions**, Meeting of the Council at Ministerial Level, 27-29 May 2010, Paris: OECD., [https://one.oecd.org/document/c/min\(2010\)6/final/en/pdf](https://one.oecd.org/document/c/min(2010)6/final/en/pdf) (Erişim Tarihi: 18.01.2023).

OECD. (2010b), **Strategic Orientations by the Secretary-General**, Meeting of the Council at Ministerial Level 27-28 May 2010, 12 May 2020, Paris: OECD., [https://one.oecd.org/document/c/min\(2010\)1/en/pdf](https://one.oecd.org/document/c/min(2010)1/en/pdf) (Erişim Tarihi: 18.01.2023).

OECD. (2011a), **The DAC: 50 Years, 50 Highlights**, Paris: OECD., <https://www.oecd.org/dac/46717535.pdf> (Erişim Tarihi: 10.01.2023).

OECD. (2011b), **OECD Ministerial Council Meeting 2011 Chair’s Summary**, 25-26 May 2011, Paris: OECD., <https://web-archive.oecd.org/2012-06-14/60470-oecdministerialcouncilmeeting2011chairsummary.htm> (Erişim Tarihi: 15.01.2023).

OECD. (2011c), **2011 DAC Report on Multilateral Aid**, Paris: OECD, <https://www.oecd.org/dac/financing-sustainable-development/development-finance-topics/2011-DAC-Report-on-Multilateral-Aid.pdf> (Erişim Tarihi: 15.01.2023)

OECD. (2011d), **Divided We Stand: Why Inequality Keeps Rising**, Paris: OECD., https://read.oecd-ilibrary.org/social-issues-migration-health/the-causes-of-growing-inequalities-in-oecd-countries_9789264119536-en#page1 (Erişim Tarihi: 15.01.2023).

OECD. (2011e), **Secretary-General's Strategic Orientations for 2011 and Beyond**, Paris: OECD., <https://web-archive.oecd.org/2012-06-27/95565-48064885.pdf> (Erişim Tarihi: 15.01.2023).

OECD. (2011f), **OECD 50th Anniversary Vision Statement**, Meeting of the OECD Council at Ministerial Level Paris, 25-26 May 2011, Paris: OECD., <https://www.oecd.org/mcm/48064973.pdf> (Erişim Tarihi: 15.01.2023).

OECD. (2011g), **Progress Report on Enhanced Engagement**, Meeting of the OECD Council at Ministerial Level, 25-26 May 2011, Paris: OECD., <https://www.oecd.org/mcm/documents-archive/48108945.pdf> (Erişim Tarihi: 15.01.2023).

OECD. (2011h), **Towards an OECD Skills Strategy**, Meeting of the OECD Council at Ministerial Level, 25-26 May 2011, Paris: OECD., <https://web-archive.oecd.org/2012-06-14/95468-48116798.pdf> (Erişim Tarihi: 15.01.2023).

OECD. (2012a), **Economic Policy Reforms: Going for Growth**, Paris: OECD., https://read.oecd-ilibrary.org/economics/economic-policy-reforms-2012_growth-2012-en#page1 (Erişim Tarihi: 15.01.2023).

OECD. (2012b), **Ministerial Council Meeting 2012 Chair's Summary**, 23-24 May 2012, Paris: OECD., <https://web-archive.oecd.org/2012-06-14/57768-ministerialcouncilmeeting2012-chairsummary.htm> (Erişim Tarihi: 15.01.2023).

OECD. (2012c), **OECD Strategy on Development**, Meeting of the Council at Ministerial Level, 23-24 May 2012, Paris: OECD., https://web-archive.oecd.org/2014-01-22/264255-OECD_Strategy_on_Development.pdf (Erişim Tarihi: 10.01.2023).

OECD. (2012d), **The OECD's Relations with its Key Partners**, Paris: OECD., <https://web-archive.oecd.org/2012-06-14/85337-50452501.pdf> (Erişim Tarihi: 10.01.2023).

OECD. (2012e), **Better Skills, Better Jobs, Better Lives: The OECD Skills Strategy Executive Summary**, Paris: OECD., <https://web-archive.oecd.org/2012-06-14/85446-50452749.pdf> (Erişim Tarihi: 10.01.2023).

OECD. (2012f), **Strategic Orientations by the Secretary-General**, Meeting of the Council at Ministerial Level 23-24 May 2012, Paris: OECD., <https://web-archive.oecd.org/2012-06-27/85492-50452360.pdf> (Erişim Tarihi: 10.01.2023).

OECD. (2012g), **New Approaches to Economic Challenges-A Framework Paper**, Paris: OECD., <https://www.oecd.org/general/50452415.pdf> (Erişim Tarihi: 10.01.2023).

OECD. (2013a), **Strategic Orientations of the Secretary-General 2013 and Beyond**, Meeting of the OECD Council at Ministerial Level, 29-30 May 2013, Paris: OECD., [https://www.oecd.org/mcm/C-MIN\(2013\)1-ENG.pdf](https://www.oecd.org/mcm/C-MIN(2013)1-ENG.pdf) (Erişim Tarihi: 15.01.2023).

OECD. (2013b), **Ministerial Council Statement**, Meeting of the Council at Ministerial Level, 29-30 May 2013, Paris: OECD., <https://one.oecd.org/document/C/MIN%282013%2916/FINAL/En/pdf> (Erişim Tarihi: 15.01.2023).

OECD. (2013c), **Interconnected Economies: Benefiting From Global Value Chains**, Meeting of the Council at Ministerial Level, 29-30 May 2013, Paris: OECD., [https://www.oecd.org/mcm/C-MIN\(2013\)15-ENG.pdf](https://www.oecd.org/mcm/C-MIN(2013)15-ENG.pdf) (Erişim Tarihi: 15.01.2023).

OECD. (2013d), **A Framework for the Establishment of Country Programmes**, 30 April 2013, Paris: OECD., [https://www.oecd.org/mcm/C-MIN\(2013\)12-ENG.pdf](https://www.oecd.org/mcm/C-MIN(2013)12-ENG.pdf) (Erişim Tarihi: 15.01.2023).

OECD. (2013e), **It's All About People: Jobs, Equality and Trust**, Meeting of the Council at Ministerial Level, 29-30 May 2013, Paris: OECD., [https://www.oecd.org/mcm/C-MIN\(2013\)4-ENG.pdf](https://www.oecd.org/mcm/C-MIN(2013)4-ENG.pdf) (Erişim Tarihi: 15.01.2023).

OECD. (2013f), **New Approaches to Economic Challenges (NAEC) Interim Report**, Meeting of the Council at Ministerial Level, 29-30 May 2013, Paris: OECD., [https://www.oecd.org/mcm/C-MIN\(2013\)2-ENG.pdf](https://www.oecd.org/mcm/C-MIN(2013)2-ENG.pdf) (Erişim Tarihi: 15.01.2023).

OECD. (2014a), **2014 Ministerial Council Meeting: Chair's Summary**, 6-7 May 2014, Paris: OECD., <https://www.oecd.org/mcm/documents-archive/2014/mcm-2014-chair-summary.htm> (Erişim Tarihi: 18.01.2023).

OECD. (2014b), **2014 Ministerial Council Statement**, 6-7 May 2014, Paris: OECD., <https://web-archive.oecd.org/2014-05-07/304006-2014-ministerial-council-statement.htm> (Erişim Tarihi: 18.01.2023).

OECD. (2014c), **Strengthening the OECD's Global Reach**, Meeting of the OECD Council at Ministerial Level, Paris, 6-7 May 2014, Paris: OECD., [https://www.oecd.org/mcm/documents-archive/2014/C-MIN\(2014\)11-ENG.pdf](https://www.oecd.org/mcm/documents-archive/2014/C-MIN(2014)11-ENG.pdf) (Erişim Tarihi: 18.01.2023).

OECD. (2014d), **New Approaches to Economic Challenges (NAEC) Executive Summary**, Meeting of the OECD Council at Ministerial Level, 6-7 May 2014, Paris: OECD., [https://web-archive.oecd.org/2014-05-07/303888-C-MIN\(2014\)3-ENG.pdf](https://web-archive.oecd.org/2014-05-07/303888-C-MIN(2014)3-ENG.pdf) (Erişim Tarihi: 18.01.2023).

OECD. (2014e), **New Approaches to Economic Challenges (NAEC) Synthesis**, Meeting of the OECD Council at Ministerial Level, 6-7 May 2014, Paris: OECD., [https://www.oecd.org/mcm/C-MIN\(2014\)2-ENG.pdf](https://www.oecd.org/mcm/C-MIN(2014)2-ENG.pdf) (Erişim Tarihi: 18.01.2023).

OECD. (2014f), **Strategic Orientations of the Secretary-General**, Meeting of the OECD Council at Ministerial Level, 6-7 May 2014, Paris: OECD., <https://web-archive.oecd.org/2014-05-07/303529-MCM-2014-Strategic-Orientations-SG.pdf> (Erişim Tarihi: 18.01.2023).

OECD. (2014g), **Looking ahead to Global Development Beyond 2015: Lessons Learnt from the Initial Implementation Phase of the OECD Strategy on Development**, Meeting of the OECD Council at Ministerial Level, 6-7 May 2014,

Paris: OECD., [https://web-archiv.eocd.org/2021-02-24/304051-C-MIN\(2014\)13-ENG.pdf](https://web-archiv.eocd.org/2021-02-24/304051-C-MIN(2014)13-ENG.pdf) (Erişim Tarihi: 18.01.2023).

OECD. (2015a), **Strategic Orientations of the Secretary-General 2015 and Beyond**, Meeting of the OECD Council at Ministerial Level, 3-4 June 2015, Paris: OECD., <https://www.oecd.org/mcm/documents/Strategic-Orientations-of-the-Secretary-General-CMIN2015-1.pdf> (Erişim Tarihi: 20.01.2023).

OECD. (2015b), **Unlocking Investment for Sustainable Growth and Jobs - Chair's Summary**, Meeting of the OECD Council at Ministerial Level, 3-4 June 2015, Paris: OECD., <https://www.oecd.org/mcm/documents-archive/2015/unlocking-investment-for-sustainable-growth-and-jobs-chair-summary.htm> (Erişim Tarihi: 20.01.2023).

OECD. (2015c), **2015 Ministerial Council Statement**, Meeting of the OECD Council at Ministerial Level, 3-4 June 2015, Paris: OECD., <https://www.oecd.org/mcm/documents-archive/2015/ministerial-council-statement-2015.htm> (Erişim Tarihi: 20.01.2023).

OECD. (2015d), **Supporting The Post-2015 Agenda for Sustainable Development: The Role of the OECD and Its Members**, Meeting of the OECD Council at Ministerial Level, 3-4 June 2015, Paris: OECD., [https://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=C/MIN\(2015\)13&docLanguage=En](https://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=C/MIN(2015)13&docLanguage=En) (Erişim Tarihi: 20.01.2023).

OECD. (2015e), **The Future of Productivity**, Paris: OECD., https://read.oecd-ilibrary.org/economics/the-future-of-productivity_9789264248533-en#page1 (Erişim Tarihi: 20.01.2023).

OECD. (2015f), **Final NAEC Synthesis New Approaches to Economic Challenges**, Meeting of the OECD Council at Ministerial Level, 3-4 June 2015, Paris: OECD., <https://www.oecd.org/naec/Final-NAEC-Synthesis-Report-CMIN2015-2.pdf> (Erişim Tarihi: 20.01.2023).

OECD. (2015g), **In It Together: Why Less Inequality Benefits All**, Paris: OECD., https://read.oecd-ilibrary.org/employment/in-it-together-why-less-inequality-benefits-all_9789264235120-en (Erişim Tarihi: 20.01.2023).

OECD. (2015h), **Beyond the Millennium Development Goals: Towards an OECD Contribution to the Post-2015 Agenda**, Paris: OECD., <https://www.oecd.org/dac/POST-2015%20Overview%20Paper.pdf> (Erişim Tarihi: 20.01.2023).

OECD. (2016a), **2016 Ministerial Council Statement “Enhancing Productivity for Inclusive Growth”**, Meeting of the OECD Council at Ministerial Level, 1-2 June 2016, Paris: OECD., <https://web-archiv.eocd.org/2016-06-02/404704-2016-Ministerial-Council-Statement.pdf> (Erişim Tarihi: 20.01.2023).

OECD. (2016b), **Declaration on Enhancing Productivity for Inclusive Growth**, 2 June 2016, Paris: OECD., <https://legalinstruments.oecd.org/public/doc/340/340.en.pdf> (Erişim Tarihi: 20.01.2023).

OECD. (2016c), **The Productivity-Inclusiveness Nexus**, Meeting of the OECD Council at Ministerial Level, 1-2 June 2016, Paris: OECD., <https://web-archive.oecd.org/2016-06-03/403764-The-Productivity-Inclusiveness-Nexus-Preliminary.pdf> (Erişim Tarihi: 20.01.2023).

OECD. (2016d), **Chair's Summary “Enhancing Productivity for Inclusive Growth”**, Meeting of the OECD Council at Ministerial Level, 1-2 June 2016, Paris: OECD., <https://www.oecd.org/mcm/documents-archive/2016/Enhancing-productivity-for-inclusive-growth-2016.pdf> (Erişim Tarihi: 20.01.2023).

OECD. (2016e), **DAC High Level Meeting Communique**, 19 February 2016, Paris: OECD., <https://web-archive.oecd.org/2016-02-19/388307-DAC-HLM-Communique-2016.pdf> (Erişim Tarihi: 20.01.2023).

OECD. (2016f), **Strategic Orientations of the Secretary-General For 2016 and Beyond**, Meeting of the OECD Council at Ministerial Level, 1-2 June 2016, Paris: OECD., <https://web-archive.oecd.org/2016-06-01/403917-strategic-orientations-of-the-secretary-general-2016.pdf> (Erişim Tarihi: 20.01.2023).

OECD. (2017a), **2017 Ministerial Council Statement**, Meeting of the OECD Council at Ministerial Level, 7-8 June 2017, Paris: OECD., <https://www.oecd.org/mcm/documents-archive/2017/2017-ministerial-council-statement.htm> (Erişim Tarihi: 31.01.2023).

OECD. (2017b), **Statement of the Chair of MCM 2017**, Meeting of the OECD Council at Ministerial Level, 7-8 June 2017, Paris: OECD., <https://www.oecd.org/mcm/documents-archive/2017/statement-of-the-chair-of-mcm-2017.htm> (Erişim Tarihi: 31.01.2023).

OECD. (2017c), **Strategic Orientations of the Secretary-General**, Meeting of the OECD Council at Ministerial Level, 7-8 June 2017, Paris: OECD., <https://web-archive.oecd.org/2017-06-07/441659-C-MIN-2017-1-EN.pdf> (Erişim Tarihi: 31.01.2023).

OECD. (2017d), **Going Digital: Making the Transformation Work for Growth and Well-Being**, Meeting of the OECD Council at Ministerial Level, 7-8 June 2017, Paris: OECD., <https://www.oecd.org/mcm/documents/C-MIN-2017-4%20EN.pdf> (Erişim Tarihi: 31.01.2023).

OECD. (2017e), **Update Report 2017-Inclusive Growth**, Meeting of the OECD Council at Ministerial Level, 7-8 June 2017, Paris: OECD., <https://www.oecd.org/mcm/documents-archive/2017/C-MIN-2017-3-EN.pdf> (Erişim Tarihi: 31.01.2023).

OECD. (2018a), **Strategic Orientations of the Secretary-General**, Meeting of the OECD Council at Ministerial Level 30-31 May 2018, Paris: OECD., <https://www.oecd.org/mcm/documents/C-MIN-2018-1-EN.pdf> (Erişim Tarihi: 31.01.2023).

OECD. (2018b), **Good Jobs for All in a Changing World of Work: The OECD Jobs Strategy**, Meeting of the OECD Council at Ministerial Level 30-31 May 2018, Paris:

OECD., <https://www.oecd.org/mcm/documents/C-MIN-2018-7-EN.pdf> (Erişim Tarihi: 31.01.2023).

OECD. (2018c), **Statement of The Chair of MCM 2018**, Meeting of the OECD Council at Ministerial Level Paris, 30-31 May 2018, <https://web-archive.oecd.org/2018-06-26/485208-Statement-French-Chair-OECD-MCM-2018.pdf> (Erişim Tarihi: 31.01.2023).

OECD. (2018d), **The Framework for Policy Action on Inclusive Growth**, Meeting of the OECD Council at Ministerial Level 30-31 May 2018, Paris: OECD., <https://www.oecd.org/mcm/2018/documents/C-MIN-2018-5-EN.pdf> (Erişim Tarihi: 31.01.2023).

OECD. (2018e), **Ministerial Policy Statement Social Policy for Shared Prosperity: Embracing the Future**, OECD Ministerial Meeting on Social Policy, Montréal, Canada, 15 May 2018, Paris: OECD., <https://www.oecd.org/social/ministerial/ministerial-statement-2018.pdf> Erişim Tarihi: 31.01.2023).

OECD. (2018f), **Good Jobs for All in a Changing World of Work; The OECD Jobs Strategy Foreword, Key Messages and Recommendations**, Paris: OECD., https://web-archive.oecd.org/2018-12-04/501120-short%20booklet_EN.pdf (Erişim Tarihi: 31.01.2023).

OECD. (2019a), **Under Pressure: The Squeezed Middle Class**, Paris: OECD., <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/689afed1-en/index.html?itemId=/content/publication/689afed1-en> (Erişim Tarihi: 31.01.2023).

OECD. (2019b), **2019 Strategic Orientations of the Secretary-General**, Meeting of the OECD Council at Ministerial Level, 22-23 May 2019, Paris: OECD., [https://www.oecd.org/mcm/2019/documents/SOs%20SG%20-%20CMIN\(2019\)1%20-%20EN.pdf](https://www.oecd.org/mcm/2019/documents/SOs%20SG%20-%20CMIN(2019)1%20-%20EN.pdf) (Erişim Tarihi: 31.01.2023).

OECD. (2019c), **Chair's Statement**, Meeting of the OECD Council at Ministerial Level, 22-23 May 2019, Paris: OECD., <https://web-archive.oecd.org/2019-05-23/521013-OECD-MCM-2019-Chair-s-Statement.pdf> (Erişim Tarihi: 31.01.2023).

OECD. (2019d), **Negotiating Our Way Up: Collective Bargaining in a Changing World of Work**, Paris: OECD., <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/1fd2da34-en.pdf?expires=1706174574&id=id&accname=guest&checksum=36BD0F43C2C487791099D691C426C77E> (Erişim Tarihi: 31.01.2023).

OECD. (2019e), **OECD Skills Strategy 2019: Skills to Shape a Better Future**, Meeting of the OECD Council at Ministerial Level, 22-23 May 2019, Paris: OECD., [https://one.oecd.org/document/C/MIN\(2019\)8/en/pdf](https://one.oecd.org/document/C/MIN(2019)8/en/pdf) (Erişim Tarihi: 31.01.2023).

OECD. (2020a), **The OECD at 60**, Paris: OECD., https://read.oecd-ilibrary.org/view/?ref=1059_1059103-who5k2wv7w&title=OECD-at-60 (Erişim Tarihi: 10.01.2023).

OECD. (2020b), **2020 Ministerial Council Statement: A Strong, Resilient, Inclusive and Sustainable Recovery from Covid-19**, Meeting of the Council at Ministerial

Level, 28-29 October 2020, Paris: OECD., <https://www.oecd.org/mcm/C-MIN-2020-7-FINAL.en.pdf> (Erişim Tarihi: 31.01.2023).

OECD. (2020c), **2020 Strategic Orientations of the Secretary-General**, Meeting of the Council at Ministerial Level, 28-29 October 2020, Paris: OECD., <https://www.oecd.org/mcm/2020/SO-CMIN-2020-1-EN.pdf> (Erişim Tarihi: 31.01.2023).

OECD. (2020d), **COVID-19 Global Pandemic**, Joint Statement by the Development Assistance Committee (DAC) of the Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD), 9 April 2020, Paris: OECD., <https://web-archiv.e.oecd.org/2020-04-09/550461-DAC-Joint-Statement-COVID-19.pdf> (Erişim Tarihi: 31.01.2023).

OECD. (2021a), **The DAC: 60 Years, 60 Highlights**, Paris: OECD, <https://www.oecd.org/dac/development-assistance-committee/dac-60-years/DAC-60-Highlights.pdf> (Erişim Tarihi: 10.01.2023).

OECD. (2021b), **2021 Ministerial Council Statement**, Meeting of the OECD Council at Ministerial Level, 5-6 October 2021, Paris: OECD., <https://www.oecd.org/mcm/MCM-2021-Part-2-Final-Statement.EN.pdf> (Erişim Tarihi: 01.02.2023).

OECD. (2021c), **The OECD Dashboard to Monitor A Strong, Resilient, Green and Inclusive Post-Covid-19 Recovery**, Meeting of the OECD Council at Ministerial Level 5-6 October 2021, Paris: OECD., <https://www.oecd.org/mcm/2021/The-OECD-Dashboard-to-Monitor-a-Strong,-Resilient,-Green-and-Inclusive-Post-Covid-19-Recovery.pdf> (Erişim Tarihi: 01.02.2023).

OECD. (2021d), **Trust in Global Cooperation: The Vision for the OECD for the Next Decade**, Meeting of the OECD Council at Ministerial Level, 5-6 October 2021, Paris: OECD., [https://www.oecd.org/mcm/2021/MCM_2021_Part_2_\[C-MIN_2021_16-FINAL.en\].pdf](https://www.oecd.org/mcm/2021/MCM_2021_Part_2_[C-MIN_2021_16-FINAL.en].pdf) (Erişim Tarihi: 01.02.2023).

OECD. (2021e), **OECD Employment Outlook 2021 : Navigating the COVID-19 Crisis and Recovery**, Paris: OECD., <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/5a700c4b-en/index.html?itemId=/content/publication/5a700c4b-en> (Erişim Tarihi: 01.02.2023).

OECD. (2022a), **Key Issues Paper**, Meeting of the OECD Council at Ministerial Level 9-10 June 2022, Paris: OECD., <https://www.oecd.org/mcm/2022-MCM-Key-Issues-Paper-EN.pdf> (Erişim Tarihi: 02.02.2023).

OECD. (2022b), **The Secretary-General's Strategic Orientations for the 2023-24 Biennium**, Meeting of the OECD Council at Ministerial Level, 9-10 June 2022, Paris: OECD., <https://www.oecd.org/mcm/2022-OECD-SG-Strategic-Orientations-EN.pdf> (Erişim Tarihi: 02.02.2023).

OECD. (2022c), **2022 Ministerial Council Statement**, Meeting of the OECD Council at Ministerial Level, 9-10 June 2022, Paris: OECD., <https://www.oecd.org/mcm/2022-MCM-Statement-EN.pdf> (Erişim Tarihi: 02.02.2023).

OECD. (2023a), **Retaining Talent at All Ages**, Paris: OECD., https://www.oecd-ilibrary.org/employment/retaining-talent-at-all-ages_00dbdd06-en (Erişim Tarihi: 01.07.2023).

OECD. (2023b), **2023 Ministerial Council Statement**, Meeting of the OECD Council at Ministerial Level, 7-8 June 2023, Paris: OECD., <https://www.oecd.org/mcm/documents/2023-Ministerial-Council-Statement.pdf> (Erişim Tarihi: 01.08.2023).

OECD. (2023c), **Key Issues Paper**, Meeting of the OECD Council at Ministerial Level, 7-8 June 2023, Paris: OECD., <https://www.oecd.org/mcm/documents/MCM-2023-key-issues-paper.pdf> (Erişim Tarihi: 01.08.2023).

OECD-ILO. (2020a), **The Impact of the COVID-19 Pandemic on Jobs and Incomes in G20 Economies**, ILO-OECD Paper Prepared at the Request of G20 Leaders Saudi Arabia's G20 Presidency 2020, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---cabinet/documents/publication/wcms_756331.pdf (Erişim Tarihi: 23.01.2020).

OECD-ILO. (2020b), **Global Deal Raport: Social Dialogue, Skills and COVID-19**, The Global Deal for Decent Work and Inclusive Growth Flagship Report, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_758550.pdf (Erişim Tarihi: 23.01.2020).

Oğuz, Ş. (2011), "Krizi Fırsata Dönüştürmek: Türkiye'de Devletin 2008 Krizine Yönelik Tepkileri", **Amme İdaresi Dergisi**, 44(1): 1-23.

Oktar, S.; Eroğlu, N. (2015), "2007 Küresel Finansal Kriz ve Gölge Bankacılık", **Marmara Üniversitesi İ.İ.B. Dergisi**, 37(2): 307-326.

Ollman, B. (2006), **Diyalektiğin Dansı: Marx'ın Yönteminde Adımlar**, çev: Cenk Saraçoğlu, İstanbul: Yordam Yayınları.

Orenstein, M. A. (2005), "The New Pension Reform as Global Policy", **Global Social Policy**, 5(2): 175-202.

Orszag, P.; Stiglitz, J. (1999), "Rethinking Pension Reform: Ten Myths About Social Security Systems", **New Ideas about Old Age Security** içinde, Ed. Holzmann R, Washington, DC: The World Bank., 17-56. <https://documents1.worldbank.org/curated/en/934881468767126362/pdf/multi0page.pdf> (Erişim Tarihi: 01.09.2022).

Öniş, Z.; Şenses, F. (2005), "Rethinking the Emerging Post-Washington Consensus", **Development and Change**, 36(2): 263-290.

Öniş, Z.; Güven, A. B. (2010), **Global Crisis, National Responses: The Political Economy of Turkish Exceptionalism**, TÜSİAD-Koç University Economic Research Forum Working Paper Series, No. 1013.

Öniş, Z. (2010), "Crises and Transformations in Turkish Political Economy", **Turkish Policy Quarterly**, 9(3): 45-61.

Öniş, Z.; Kutlay, M. (2013), “Rising Powers in a Changing Global Order: The Political Economy of Turkey in the Age of BRICs”, **Third World Quarterly**, 34(8): 1409-1426.

Özdemir, G. Y. (2009), “Küresel Kriz ve Emek Hareketi: Türkiye’de Örgütlenme Üzerine Yeniden Düşünmek”, **Türk Tabipleri Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi**, 9(31): 2-6.

Öztürk, M. Y.; Ercan, F. (2011), “1979 Krizinden 2001 Krizine Türkiye’de Sermaye Birikimi Süreci ve Yaşanan Dönüşümler”, **Praksis**, 19: 55-93.

Özuğurlu, A. (2012), “İnsani İhtiyaçlar Kavramı: Yoksulluğu Azaltma Stratejileri Üzerine Eleştirel Düşünceler”, **Mülkiye Dergisi**, 36(4):35-49.

Özuğurlu, A. (2014), “Yoksulluk Araştırmalarına Eleştirel Bir Bakış”, **Mülkiye Dergisi**, 30(250): 53-66.

Özuğurlu, M. (2003), “Sosyal Politikanın Dönüşümü ya da Sıfatın Suretten Kopuşu”, **Mülkiye Dergisi**, 27(239): 59-74.

Özuğurlu, M. (2009), “Taşeronlaşma, Güvencesiz İstihdam ya da ‘Hayata Dikiş Tutturamama’ Halleri Üzerine”, **Memleket, Siyaset, Yönetim**, 4(9): 122-128.

Özuğurlu, M. (2018), “Sosyal Politika Disiplininin Dili: Kavram İnşasında Algı Etkisi mi Olgu Temeli mi?”, **Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi**, CEEİK 2018 Özel Sayısı, 28-38.

Panitch, L.; Gindin, S. (2019), **Küresel Kapitalizmin Oluşturulması: Amerikan İmparatorluğunun Siyasal İktisadı**, Çev: Ümit Şenesen, İstanbul: Yordam Kitap.

Papadatos, D. (2009), “Günümüz Kapitalizminde Merkez Bankacılığı: Enflasyon Hedeflemesi ve Krizler”, **Finansallaşma ve Kapitalizmin Krizi** içinde, s: 171-202, Haz. Costas Lapavitsas, Çev: Tuncel Öncel, İstanbul: Yordam Kitap.

Patomaki, H. (2009), “Neoliberalism and the Global Financial Crisis”, **New Political Science**, 31(4): 431-442.

Paul, J. (1996), “The United Nations and Global Social-Economic Policy: Global Keynesianism for a New Era”, Global Policy Forum, <https://archive.globalpolicy.org/social-and-economic-policy/social-and-economic-policy-at-the-un/reform-of-ecosoc-and-the-social-and-economic-policy-process-at-the-un/47425.html> (Erişim Tarihi: 23.02.2022).

Paye, J. C. (1992), Statement at the Eighth Session of the United Nations Conference on Trade and Development, Cartagena de Indias, 11 February 1992, Paris: OECD., [https://one.oecd.org/document/SG/PRESS\(92\)11/En/pdf](https://one.oecd.org/document/SG/PRESS(92)11/En/pdf) (Erişim Tarihi: 06.01.2023).

Pereira, J. M. M. (2016), “Recycling and Expansion: an Analysis of the World Bank Agenda (1989–2014)”, **Third World Quarterly**, 1-22, https://www.ucm.es/data/cont/media/www/pag-82030/Recycling_and_expansion_2016.pdf (Erişim Tarihi: 25.04.2022)

Polanyi, K. (2000), **Büyük Dönüşüm: Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri**, Çev. Ayşe Buğra, İstanbul: İletişim Yayınları.

Polat, F.; Basmacı, M. (2018), “Neoliberalizm Heyulası: Keynesyenizme Saldırı Mı? Sermayenin Zorunlu İstikameti Mi?”, **Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi**, 3(2): 79-128.

Preston, L., T. (1992), The Board of Governors, Presidential Speech, September, 22, 1992, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/371981468153844684/Address-to-the-Board-of-Governors-by-Lewis-T-Preston> (Erişim Tarihi: 16.10.2022).

Preston, L., T. (1994), Proceedings of the World Bank Annual Conference on Development Economics, Opening Remarks, Washington D.C.: World Bank, <http://documents.worldbank.org/curated/en/862281468780271003/Proceedings-of-the-World-Bank-annual-conference-on-development-economics-1994-opening-remarks> (Erişim Tarihi: 16.10.2022)

Putzel, J. (2020), “The ‘Populist’ Right Challenge to Neoliberalism: Social Policy between a Rock and a Hard Place”, **Development and Change**, 51(2): 418-441.

Ravallion, M. (2016), “The World Bank: Why It Is Still Needed and Why It Still Disappoints”, **Journal of Economic Perspectives**, 30(1): 77-94.

Robinson, W. I. (2018), “Capitalism in the Twenty-First Century: Global Inequality, Piketty, and the Transnational Capitalist Class”, **Twenty-First Century Inequality & Capitalism: Piketty, Marx and Beyond** içinde, Eds. Lauren Langman; David A. Smith), Studies in Critical Social Sciences, 116: 240-257.

Robinson, W. I. (2022), **Küresel Polis Devleti**, Çev: Akın Emre Pilgir, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Rodrik, D. (2002), “After Neoliberalism, What?”, Paper presented at the Alternatives to Neoliberalism Conference sponsored by the New rules for Global Finance Coalition, 23-24 May 2002, <https://www.ias.edu/sites/default/files/sss/pdfs/Rodrik/Commentary/after-neoliberalism-what.pdf> (Erişim Tarihi: 6.10.2022).

Rojas, C. (2015), “The Place of the Social at the World Bank (1949-1981): Mingling Race, Nation, and Knowledge”, **Global Social Policy**, 15(1): 23-39.

Ryder, G. (2020), Opening Remarks by the Director-General 340th Session of the ILO Governing Body, 2 November 2020, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@ed_norm/@relconf/documents/meetingdocument/wcms_759956.pdf (Erişim Tarihi: 05.03.2023).

Saad-Filho, A. (2007), “Life Beyond the Washington Consensus: An Introduction to Pro-poor Macroeconomic Policies” **Review of Political Economy**, 19(4): 513- 537.

Saad-Filho, A. (2011a). “Growth, Poverty and Inequality: Policies and Debates from the (Post-) Washington Consensus to Inclusive Growth”, **Indian Journal of Human Development**, 5(2): 321-344.

Saad-Filho, A. (2011b), “Crisis in Neoliberalism or Crisis of Neoliberalism?”, **Socialist Register**, 47: 242-259.

Saad-Filho, A. (2016), "Social Policy Beyond Neoliberalism: From Conditional Cash Transfers to Pro-Poor Growth", **Journal of Poverty Alleviation and International Development**, 7(1): 67-93.

Saad-Filho, A. (2017), "Neoliberalism", **Routledge Handbook of Marxian Economics** içinde, Ed. David M. Brennan, David Kristjanson-Gural, Catherine P. Mulder, Erik K. Olsen, London: Routledge, 245-254.

Saad-Filho, A. (2020), "From COVID-19 to the End of Neoliberalism", **Critical Sociology**, 0(0): 1-9.

Saul, J., R. (2018), **Küreselleşmenin Çöküşü: Dünyanın Yeniden Keşfi**, (Çev: Erdem İlgi Akter), İstanbul: Ayrıntı Yay.

Savran, S. (2022), **Kod Adı Küreselleşme: 21. Yüzyılda Emperyalizm**, İstanbul: Yordam Kitap, (Genişletilmiş 3. Basım).

Scheiring, G. (2015), "The Political Economy of De-Democratization in Hungary", Paper prepared for the Session of the Critical Political Economy Network at the 12th Conference of the European Sociological Association, 25-28 August 2015, Prague.

Scheiring, G. (2019), "Dependent Development and Authoritarian State Capitalism: Democratic Backsliding and the Rise of the Accumulative State in Hungary. **Geoforum**, Published Online: 5 September 2019, doi: <https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2019.08.011> (Erişim Tarihi: 25.04.2022)

Seekings, J. (2019), "The Limits to 'Global' Social Policy: The ILO, The Social Protection Floor and The Politics of Welfare in East and Southern Africa", **Global Social Policy**, 19(1-2): s. 139-158.

Seemann, A.; Becker, U.; He, L.; Hohnerlein, E. M.; Wilman, N. (2021), "Protecting Livelihoods in the COVID-19 Crisis: A Comparative Analysis of European Labour Market and Social Policies", **Global Social Policy**, 21(3): 550-568.

Selwyn, B. (2015), "The ILO's World of Work 2014 Report: Development with Jobs", **Global Social Policy**, 15(2): 195-197.

Shaikh, A. (2003), "Who Pays for the "Welfare" in the Welfare State? A Multicountry Study", **Social Research**, 70(2): 531-550.

Sheppard, E.; Leitner, H. (2010), "Quo Vadis Neoliberalism? The Remaking of Global Capitalist Governance After the Washington Consensus", **Geoforum**, 41:185-194.

Shields, S. (2011), "From the Washington Consensus to the Brussels Consensus: Neoliberalisation by Depoliticisation in Post-Communist Poland, **Socialism and Democracy**, 25(2): 81-103.

Silva, V. (2022), "The ILO and the Future of Work: The Politics of Global Labour Policy", **Global Social Policy**, 22(2): 341-358.

Somavia, J. (1999), Address by Mr. Juan Somavia, Secretary-General of the International Labour Conference, 87th Session, 1 June 1999, Geneva: ILO.,

<https://www.ilo.org/public/english/standards/relm/ilc/ilc87/a-somavi.htm> (Erişim Tarihi: 02.03.2023).

Somavia, J. (2005), Jobs and the Millennium Generation: Working out of Poverty, **World of Work Magazine**, No: 55, December 2005, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmstp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/publication/dwcms_080600.pdf (Erişim Tarihi: 02.03.2023).

Somavia, J. (2008a), “ILO Declaration on Social Justice for a Fair Globalization: ILO Director-General Juan Somavia Comments on the Declaration and Explains Its Main Features”, **World of Work Magazine**, December 2008, (64): 10-11., Geneva: ILO. https://www.ilo.org/wcmstp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/publication/wcms_101192.pdf (Erişim Tarihi: 02.03.2023).

Somavia, J. (2008b), “The ILO at 90 Working for Social Justice”, **World of Work Magazine**, December 2008, (64): 4-5, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmstp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/publication/wcms_101192.pdf (Erişim Tarihi: 02.03.2023).

Somavia, J. (2009), “Promoting a Recovery Focused on Jobs”, **World of Work Magazine**, December 2009, (67): 9-11, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/wcmstp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/publication/wcm_041914.pdf (Erişim Tarihi: 02.03.2023).

Spasova, S.; Ghailani, D.; Sabato, S.; Vanhercke, B. (2022), **Social Protection for Atypical Workers During the Pandemic: Measures, Policy Debates and Trade Union Involvement in Eight Member States**, European Trade Union Institute (ETUI) Working Paper, 2022-10, <https://www.etui.org/sites/default/files/2022-04/Social%20protection%20for%20atypical%20workers%20during%20the%20pandemic-2022.pdf> (Erişim Tarihi: 26.04.2022).

Standing, G. (2008), “The ILO: An Agency for Globalization?”, **Development and Change**, 39(3): 355-384.

Stiglitz, J. (1998), “More Instruments and Broader Goals: Moving Toward the Post-Washington Consensus”, 1998 WIDER Annual Lecture, Helsinki, January 1998, <https://archive.globalpolicy.org/soecon/bwi-wto/stig.htm> (Erişim Tarihi: 01.10.2022)

Stiglitz, J. (2000), “What I learned at the World Economic Crisis”, **New Republic**, April 17, 2000, [https://business.columbia.edu/sites/default/files-efs/imce/uploads/Joseph Stiglitz/What I Learned at the World Economic Crisis.pdf](https://business.columbia.edu/sites/default/files-efs/imce/uploads/Joseph%20Stiglitz/What%20I%20Learned%20at%20the%20World%20Economic%20Crisis.pdf) (Erişim Tarihi: 01.12.2023)

Stiglitz, J. (2010), ‘The Non-Existent Hand’, London Review of Books, 22 April 2010, <https://www.lrb.co.uk/the-paper/v32/n08/joseph-stiglitz/the-non-existent-hand> (Erişim Tarihi: 24.09.2022)

Szikra, D. (2014), “Democracy and Welfare in Hard Times: The Social Policy of the Orbán Government in Hungary Between 2010 and 2014”, **Journal of European Social Policy**, 24(5): 1-15.

Şenses, F. (2004), Neoliberal Küreselleşme Kalkınma İçin Bir Fırsat mı Engel mi?, Economic Research Center, Ankara: Middle East Technical University,

<https://erc.metu.edu.tr/en/system/files/menu/series04/0409.pdf> (Erişim Tarihi: 27.11.2023)

Talas, C. (1981). **Toplumsal Politikaya Giriş**, Ankara: S Yayınları.

Tarnoff, C. (2018), The Marshall Plan: Design, Accomplishments, and Significance, CRS Report Prepared for Members and Committees of Congress, Congressional Research Service, <https://sgp.fas.org/crs/row/R45079.pdf> (Erişim Tarihi: 02.01.2023)

T. C. Hazine ve Maliye Bakanlığı. (2021a), **Kamu Maliyesi Raporu 2021-I**, Mayıs 2021, <https://ms.hmb.gov.tr/uploads/sites/12/2021/06/Kamu-Maliyesi-Raporu-1.pdf> (Erişim Tarihi: 10.08.2022)

T. C. Hazine ve Maliye Bakanlığı. (2021b), **Kamu Maliyesi Raporu 2021-II**, Eylül 2021, <https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2021/10/Kamu-Maliyesi-Raporu-Eylul-2021.pdf> (Erişim Tarihi: 10.08.2022).

Theodoropoulou, S. (2018), Drifting into Labour Market Insecurity? Labour Market Reforms in Europe after 2010, European Trade Union Institute (ETUI) Working Paper 2018-3, <https://www.etui.org/sites/default/files/18%20WP%202108%2003-labour%20market-Sotiria-WEB.pdf> (Erişim Tarihi: 03.01.2023).

Tokol, A. (2013), **Uluslararası Sosyal Politika**, Bursa: Dora Yayınevi.

Türel, O. (2010), “Bir Uluslararası Finans Kuruluşun Evrimi: Dünya Bankası, 1944-...”, **Geç Barbarlık Çağı I: Dünya ve Türkiye içinde**, İstanbul: Yordam Kitap.

Türel, O. (2017), **Küresel Tarihçe: 1945-79**, İstanbul: Yordam Kitap.

Türel, O. (2021), **Küresel İktisadi Tarihçe: 1980-2009**, İstanbul: Yordam Kitap.

Türkiye İş Kurumu. (2021), **İşsizlik Sigortası Fonu Bülteni Mart 2021**, https://media.iskur.gov.tr/45001/03_mart-2021-bulten.pdf (Erişim Tarihi: 10.08.2022)

Institute for Economics & Peace. (2021), **Global Peace Index 2021: Measuring Peace in a Complex World**, Sydney, June 2021, <https://www.visionofhumanity.org/wp-content/uploads/2021/06/GPI-2021-web-1.pdf> (Erişim Tarihi: 08.06.2022).

Uğurlu, M. (2014), **Türkiye’de İktisadi Krizler ve Sosyal Politika (2001 ve 2008 İktisadi Krizlerinin Karşılaştırmalı Bir Analizi)**, T. C. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi Anabilim Dalı Sosyal Politika Doktora Programı, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Ulukan, U. (2019), “Kriz ve Yaşlıları İşe Koşmak: Avrupa Birliği’nin “Aktif Yaşlanma” Yaklaşımı Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme”, **Emek Araştırma Dergisi (GEAD)**, 10(16): 23-38.

U.N. (2007), **The Millennium Development Goals Report**, New York, UN., <https://www.un.org/millenniumgoals/pdf/mdg2007.pdf> (Erişim Tarihi: 03.03.2023).

Urhan, G.; Arslankoç, S. (2021), “COVID-19 Pandemi Sürecinde Sosyal Politika ve Yerel Yönetimler: İstanbul İlçe Belediyeleri”, **Çalışma ve Toplum**, 2: 945-980.

Ventresca, R. (2018), “The OECD as a Global Preacher for Capitalism”, **Forms of Europe. European Union and Other Organisations** içinde, Eds. G. Grin, F. Nicod, B. Altermatt, Paris: Cahiers Rouges, 218, 301-326.

Vosko, L. F. (2002), “‘Decent Work’ The Shifting Role of the ILO and the Struggle for Global Social Justice”, **Global Social Policy**, 2(1): 19-46.

Watts, M. (2009), “The Role of the OECD in the Design of Macroeconomic and Labour Market Policy: Reflections of a Heterodox Economist”, **Society of Heterodox Economists**, December 2009, s. 373-387, <https://ogma.newcastle.edu.au/vital/access/services/Download/uon:8962/ATTACHMENT01> (Erişim Tarihi: 31.01.2023).

Weisstanner, D. (2022), “COVID-19 and Welfare State Support: The Case of Universal Basic Income”, **Policy and Society**, 41(1): 96–110.

Williamson (1989), “What Washington Means By Policy Reform”, **Latin American Readjustment: How Much Has Happened** içinde, Eds. J. Williamson, Washington D. C.: Peterson Institute for International Economics.

Winant, J. G. (1940), “The ILO Looks Ahead: A Note From Director”, *International Labour Review*, 42(4-5): 173-174., [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09602/09602\(1940-42-\(4-5\)173-174.pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09602/09602(1940-42-(4-5)173-174.pdf) (Erişim Tarihi: 01.03.2023).

Wolfensohn, J. D. (1995a), Address to the Board of Governors by James D. Wolfensohn, President: New Directions and New Partnerships, October 10, 1995, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/828111467998492432/Address-to-the-Board-of-Governors-by-James-D-Wolfensohn-President-new-directions-and-new-partnerships> (Erişim Tarihi: 17.10.2022).

Wolfensohn, J. D. (1995b), Women and the Transformation of the Twenty-First Century, Address to the Fourth UN Conference, September 15, 1995, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/612661557757517260/Women-and-the-Transformation-of-the-Twenty-First-Century-Address-to-the-Fourth-UN-Conference-by-James-D-Wolfensohn-President-The-World-Bank> (Erişim Tarihi: 17.10.2022).

Wolfensohn, J. D. (1996a), Remarks Prepared for Delivery by James D. Wolfensohn, President at the Meeting Organized by the Institute of Policy Studies: Emerging Trends in East Asia - New Directions in the World Bank’s Partnership, May 10, 1996, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/467411468189846127/Remarks-prepared-for-delivery-by-James-D-Wolfensohn-President-at-the-meeting-organized-by-the-Institute-of-Policy-Studies-emerging-trends-in-East-Asia-new-directions-in-the-World-Banks-partnership> (Erişim Tarihi: 17.10.2022).

Wolfensohn, J. D. (1996b), People and Development: Address to the Board of Governors, October 1, 1996, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/243871468141893629/People-and->

[development-address-to-the-Board-of-Governors-Washington-DC-October-1-1996](#)

(Erişim Tarihi: 17.10.2022).

Wolfensohn, J. D. (1997a), People First: Paul Hoffman Lecture, Presidential Speech, May 29, 1997, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/469661468189530878/People-first-Paul-Hoffman-lecture> (Erişim Tarihi: 17.10.2022).

Wolfensohn, J. D. (1997b), The International Labor Conference, Presidential Speech, June 13, 1997, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/106501468189253501/Address-to-the-international-labor-conference-by-James-D-Wolfensohn-President> (Erişim Tarihi: 17.10.2022).

Wolfensohn, J. D. (1998a), Remarks at the Economic Strategy Institute's Seventh International Trade Conference by James D. Wolfensohn, May 6, 1998, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/490041468197348975/Remarks-at-the-economic-strategy-institutes-seventh-international-trade-conference-by-James-D-Wolfensohn-President> (Erişim Tarihi: 17.10.2022).

Wolfensohn, J. D. (1998b), The Other Crisis: 1998 Annual Meetings Address to the Board of Governors by James D. Wolfensohn, October 6, 1998, Washington D.C.: World Bank, <http://documents.worldbank.org/curated/en/163861467991911338/The-other-crisis-1998-annual-meetings-address-to-the-Board-of-Governors-by-James-D-Wolfensohn> (Erişim Tarihi: 17.10.2022)

Wolfensohn, J. D. (1999a), Walter Sterling Surrey Memorial Lecture at the National Policy Association, Presidential Speech, April 7, 1999, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/894621467986375157/Walter-Sterling-Surrey-memorial-lecture-at-the-national-policy-association-by-James-D-Wolfensohn-President> (Erişim Tarihi: 17.10.2022).

Wolfensohn, J. D. (1999b), Remarks at the Symposium on Global Finance and Development: Foundations for a More Stable Global System, March 1, 1999, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/632151467995099903/Remarks-at-the-symposium-on-global-finance-and-development-by-James-D-Wolfensohn-President-foundations-for-a-more-stable-global-system> (Erişim Tarihi: 17.10.2022).

Wolfensohn, J. D. (1999c), The Bretton Woods Committee Annual Meeting, Presidential Speech, June 9, 1999, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/789441468197334679/Remarks-at-the-Bretton-Woods-committee-annual-meeting-by-James-D-Wolfensohn-President> (Erişim Tarihi: 17.10.2022).

Wolfensohn, J. D. (1999d), The Board of Governors: Coalitions for Change, Presidential Speech, September 28, 1999, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/643091468170682625/Address-to-the-Board-of-Governors-by-James-D-Wolfensohn-President-coalitions-for-change> (Erişim Tarihi: 17.10.2022).

Wolfensohn, J. D. (2000a), War on AIDS: Free From Poverty, Free From AIDS, the Impact on AIDS on Peace and Security in Africa, Presidential Speech, January 10, 2000, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/263371467991050407/War-on-AIDS-free-from-poverty-free-from-AIDS-by-James-D-Wolfensohn-President-the-impact-on-AIDS-on-peace-and-security-in-Africa> (Erişim Tarihi: 17.10.2022).

Wolfensohn, J. D. (2000b), Building an Equitable World, Presidential Speech, September 26, 2000, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/644811468340210720/Building-an-equitable-world> (Erişim Tarihi: 17.10.2022).

Wolfensohn, J. D. (2000c), Rethinking Development: Challenges and Opportunities-Remarks at the Tenth Ministerial Meeting of UNCTAD Presidential Speech, February 16, 2000, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/522761468187740375/Rethinking-development-challenges-and-opportunities-remarks-at-the-tenth-ministerial-meeting-of-UNCTAD-by-James-D-Wolfensohn-President> (Erişim Tarihi: 17.10.2022).

Wolfensohn, J. D. (2000d), Statement at Development and International Cooperation in the Twenty-first Century: The Role of Information Technology in the Context of a Knowledge-based Global Economy, July 5, 2000, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/414601468197948359/Statement-at-development-and-international-cooperation-in-the-twenty-first-century-the-role-of-information-technology-in-the-context-of-a-knowledge-based-global-economy-by-James-D-Wolfensohn-President> (Erişim Tarihi: 17.10.2022).

Wolfensohn, J. D. (2003a), Towards a More Secure World, Presidential Speech, January 21, 2003, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/892531467996654481/Towards-a-more-secure-World-by-James-D-Wolfensohn-President> (Erişim Tarihi: 17.10.2022).

Wolfensohn, J. D. (2003b), Making Globalization Work for the Poor of the World, Presidential Speech, February 18, 2003, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/251951468187744363/Making-globalization-work-for-the-poor-of-the-World-by-James-D-Wolfensohn-President> (Erişim Tarihi: 17.10.2022).

Wolfensohn, J. D. (2004a), Securing the 21st Century: Protecting the Planet, Presidential Speech, October 3, 2004, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/801111468149959845/Securing-the-21st-century-protecting-the-planet> (Erişim Tarihi: 17.10.2022).

Wolfensohn, J. D. (2004b), Georgetown University, Presidential Speech, February 24, 2004, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/818061468196157379/Remarks-at-Georgetown-University-by-James-D-Wolfensohn-President> (Erişim Tarihi: 17.10.2022).

Wolfowitz, P. (2005a), Trading for Results-Realizing the Promise of Doha, Keio University, Tokyo, Japan, Presidential Speech, October 12, 2005, Washington D.C.: World Bank.,

<http://documents.worldbank.org/curated/en/303861467987869233/Remarks-by-President-Wolfowitz-trading-for-results-realizing-the-promise-of-Doha-Keio-University-Tokyo-Japan> (Erişim Tarihi: 17.10.2022).

Wolfowitz, P. (2005b), Corporate Social Responsibility-Good for Business, Presidential Speech, November 4, 2005, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/112111467994602856/Remarks-by-President-Paul-Wolfowitz-corporate-social-responsibility-good-for-business> (Erişim Tarihi: 17.10.2022).

Wolfowitz, P. (2006a). Path to Prosperity, Presidential Speech, September 19, 2006, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/804241468325188560/Path-to-prosperity> (Erişim Tarihi: 17.10.2022).

Wolfowitz, P. (2006b), Turkey-Embracing East and West, Sakip Sabanci Lecture, Brookings Institution, Presidential Speech, May 23, 2006, Washington D.C.: World Bank, <http://documents.worldbank.org/curated/en/476551467991007931/Turkey-Embracing-East-and-West-Sakip-Sabanci-Lecture-Brookings-Institution-Washington-D-C> (Erişim Tarihi: 17.10.2022).

Wolfowitz, P. (2006c), The Challenges of Global Development, Frankfurt Chamber of Commerce and Industry, Germany, Presidential Speech, May 31, 2006, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/789361468195846448/The-challenges-of-global-development-Frankfurt-Chamber-of-Commerce-and-Industry-Germany> (Erişim Tarihi: 17.10.2022).

Wolfowitz, P. (2007), Annual Conference of the Parliamentary Network on the World Bank (PNoWB), Presidential Speech, March 16, 2007, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/355681548967386908/Annual-conference-of-the-Parliamentary-Network-on-the-World-Bank-PNoWB-by-Paul-Wolfowitz-President> (Erişim Tarihi: 17.10.2022).

Wood, E. M. (2003), **Sermaye İmparatorluğu**, Çev: Sami Oğuz, Epos Yayınları: İstanbul.

Wood; E. M. (2007), **Marx'a Dönüş**, İstanbul: Kalkedon Yayınları

Wood, E. M. (2021), **Kapitalizmin Kökeni: Geniş Bir Bakış**, Çev: A. Cevdet Aşkın, İstanbul: Yordam Kitap.

Woods, G., D. (1964), Address to the United Nations Conference on Trade and Development, Geneva, March 25, 1964, Washington D.C.: World Bank., <http://hdl.handle.net/10986/31991> (Erişim Tarihi: 08.10.2022).

Woods, G., D. (1966a), Address to the Economic and Social Council of the United Nations, December 20, 1966, Washington D.C.: World Bank., <http://hdl.handle.net/10986/32444> (Erişim Tarihi: 08.10.2022).

Woods, G., D. (1966b), Annual Address to the Board of Governors, September 26, 1966, Washington, D.C.: World Bank., <http://hdl.handle.net/10986/32443> (Erişim Tarihi: 08.10.2022).

World Bank. (1978), **World Development Report 1978**, Washington D.C.: World Bank., <http://hdl.handle.net/10986/5961> (Erişim Tarihi 16.10.2022).

World Bank. (1979), **World Development Report 1979**, New York: Oxford University Press., <http://hdl.handle.net/10986/5962> (Erişim Tarihi 16.10.2022).

World Bank. (1980), **World Development Report 1980**, New York: Oxford University Press., <http://hdl.handle.net/10986/5963> (Erişim Tarihi 16.10.2022).

World Bank. (1981), **World Development Report 1981**, New York: Oxford University Press., <http://hdl.handle.net/10986/5964> (Erişim Tarihi 16.10.2022).

World Bank. (1982), **World Development Report 1982**, New York: Oxford University Press.: <http://hdl.handle.net/10986/5965> (Erişim Tarihi 16.10.2022).

World Bank. (1983), **World Development Report 1983**, New York: Oxford University Press.: <http://hdl.handle.net/10986/5966> (Erişim Tarihi 16.10.2022).

World Bank. (1984), **World Development Report 1984**, New York: Oxford University Press., <http://hdl.handle.net/10986/5967> (Erişim Tarihi 16.10.2022).

World Bank. (1985), **World Development Report 1985**. New York: Oxford University Press., <http://hdl.handle.net/10986/5968> (Erişim Tarihi 16.10.2022).

World Bank. (1986), **World Development Report 1986**, New York: Oxford University Press., <http://hdl.handle.net/10986/5969> (Erişim Tarihi 16.10.2022).

World Bank. (1987), **World Development Report 1987**, New York: Oxford University Press., <http://hdl.handle.net/10986/5970> (Erişim Tarihi 16.10.2022).

World Bank. (1988), **World Development Report 1988**, New York: Oxford University Press., <http://hdl.handle.net/10986/5971> (Erişim Tarihi 16.10.2022).

World Bank. (1989), **World Development Report 1989: Financial Systems and Development**, New York: Oxford University Press., <http://hdl.handle.net/10986/5972> (Erişim Tarihi: 01.09.2022).

World Bank. (1990), **World Development Report 1990: Poverty**, New York: Oxford University Press., <http://hdl.handle.net/10986/5973> (Erişim Tarihi: 01.09.2022).

World Bank. (1991a), **Assistance Strategies to Reduce Poverty**, Washington D.C.: World Bank.

World Bank. (1991b), **World Development Report 1991: The Challenge of Development**, New York: Oxford University Press., <http://hdl.handle.net/10986/5974> (Erişim Tarihi: 01.10.2022).

World Bank. (1992a), **Poverty Reduction Handbook**, Washington, D.C.: World Bank. <http://documents.worldbank.org/curated/en/327251492798145646/Poverty-reduction-handbook-1992> (Erişim Tarihi: 01.10.2022).

World Bank. (1992b), **World Development Report 1992: Development and the Environment**, New York: Oxford University Press., <http://hdl.handle.net/10986/5975> (Erişim Tarihi: 01.10.2022).

World Bank. (1993), **World Development Report 1993: Investing in Health**, New York: Oxford University Press., <http://hdl.handle.net/10986/5976> (Erişim Tarihi: 01.10.2022).

World Bank. (1994a), **Averting the Old Age Crisis: Policies to Protect the Old and Promote Growth**, New York: Oxford University Press.

World Bank. (1994b), **World Development Report 1994: Infrastructure for Development**, New York: Oxford University Press., <http://hdl.handle.net/10986/5977> (Erişim Tarihi: 01.10.2022).

World Bank. (1994c), **Governance: The World Bank's Experience**, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/711471468765285964/Governance-the-World-Banks-experience> (Erişim Tarihi: 06.10.2022).

World Bank. (1995a), **Priorities and Strategies for Education: A World Bank Review**, Washington D.C.: World Bank.

World Bank. (1995b), **World Development Report 1995: Workers in an Integrating World**, New York: Oxford University Press., <http://hdl.handle.net/10986/5978> (Erişim Tarihi: 01.10.2022).

World Bank. (1996), **World Development Report 1996: From Plan to Market**, New York: Oxford University Press., <http://hdl.handle.net/10986/5979> (Erişim Tarihi: 01.10.2022).

World Bank. (1997), **World Development Report 1997: The State in a Changing World**, New York: Oxford University Press., <http://hdl.handle.net/10986/5980> (Erişim Tarihi: 01.10.2022).

World Bank. (1998a), **World Development Report 1998/1999: Knowledge for Development**, New York: Oxford University Press., <http://hdl.handle.net/10986/5981> (Erişim Tarihi: 01.10.2022).

World Bank. (1998b), **World Development Report 1999/2000: Entering the 21st Century**, New York: Oxford University Press., <http://hdl.handle.net/10986/5982> (Erişim Tarihi: 02.10.2022).

World Bank. (2001), **World Development Report 2000/2001: Attacking Poverty**. New York: Oxford University Press., <http://hdl.handle.net/10986/11856> (Erişim Tarihi: 01.10.2022).

World Bank. (2002a), **World Development Report 2002: Building Institutions for Markets**, New York: Oxford University Press., <http://hdl.handle.net/10986/5984> (Erişim Tarihi: 02.10.2022).

World Bank. (2002b), **World Development Report 2003: Sustainable Development in a Dynamic World--Transforming Institutions, Growth, and Quality of Life**, New York: Oxford University Press., <http://hdl.handle.net/10986/5985> (Erişim Tarihi: 02.10.2022).

World Bank. (2003), **World Development Report 2004: Making Services Work for Poor People**, New York: Oxford University Press., <http://hdl.handle.net/10986/5986> (Erişim Tarihi: 02.10.2022).

World Bank. (2004), **World Development Report 2005: A Better Investment Climate for Everyone**, New York: Oxford University Press., <http://hdl.handle.net/10986/5987> (Erişim Tarihi: 02.10.2022).

World Bank. (2005a), **Economic Growth in the 1990s: Learning from a Decade of Reform**, Washington D.C.: World Bank., <http://hdl.handle.net/10986/7370> (Erişim Tarihi: 01.10.2022).

World Bank. (2005b), **World Development Report 2006: Equity and Development**, New York: Oxford University Press., <http://hdl.handle.net/10986/5988> (Erişim Tarihi: 01.10.2022).

World Bank. (2006), **World Development Report 2007: Development and the Next Generation**, Washington D.C.: World Bank., <http://hdl.handle.net/10986/5989> (Erişim Tarihi: 02.10.2022).

World Bank. (2008a), **The Growth Report: Strategies for Sustained Growth and Inclusive Development**, Washington, DC: World Bank., <http://hdl.handle.net/10986/6507> (Erişim Tarihi: 10.10.2022).

World Bank. (2008b), **World Development Report 2008: Agriculture for Development**, Washington D.C., World Bank., <http://hdl.handle.net/10986/5990> (Erişim Tarihi: 02.10.2022).

World Bank. (2009), **World Development Report 2009: Reshaping Economic Geography**, Washington D.C.: World Bank., <http://hdl.handle.net/10986/5991> (Erişim Tarihi: 02.10.2022).

World Bank. (2010a), **The World Bank Annual Report 2010: Year in Review**, Washington DC.: World Bank., <http://hdl.handle.net/10986/5906> (Erişim Tarihi: 15.10.2022).

World Bank. (2010b), **World Development Report 2010: Development and Climate Change**, Washington D.C.: World Bank., <http://hdl.handle.net/10986/4387> (Erişim Tarihi: 02.10.2022).

World Bank. (2011a), **World Development Report 2011: Conflict, Security, and Development**, Washington D.C.: World Bank., <http://hdl.handle.net/10986/4389> (Erişim Tarihi: 02.10.2022).

World Bank. (2011b), **The World Bank Annual Report 2011: Year in Review**, Washington D.C.: World Bank., <http://hdl.handle.net/10986/2378> (Erişim Tarihi: 15.10.2022).

World Bank. (2012a), **Resilience, Equity, and Opportunity: Social Protection and Labor Strategy**, Washington D.C.: The World Bank., <https://documents.worldbank.org/en/publication/documents-reports/documentdetail/443791468157506768/resilience-equity-and-opportunity-the-world-banks-social-protection-and-labor-strategy-2012-2022> (Erişim Tarihi: 26.10.2022).

World Bank. (2012b), **World Development Report 2012: Gender Equality and Development**, Washington D.C.: World Bank., <http://hdl.handle.net/10986/4391> (Erişim Tarihi: 02.10.2022).

World Bank. (2012c), **World Development Report 2013: Jobs**, Washington D.C.: World Bank., <http://hdl.handle.net/10986/11843> (Erişim Tarihi: 02.10.2022).

World Bank. (2013a), **The World Bank Annual Report 2013**, Washington D.C.: World Bank., <http://hdl.handle.net/10986/16091> (Erişim Tarihi: 15.10.2022).

World Bank. (2013b), **World Development Report 2014: Risk and Opportunity- Managing Risk for Development**, Washington D.C.: World Bank. <http://hdl.handle.net/10986/16092> (Erişim Tarihi: 02.10.2022).

World Bank. (2014), **The World Bank Annual Report 2014**, Washington D.C.: World Bank., <http://hdl.handle.net/10986/20093> (Erişim Tarihi: 15.10.2022).

World Bank. (2015a), **The World Bank Annual Report 2015**, Washington, D.C.: World Bank., <http://hdl.handle.net/10986/22550> (Erişim Tarihi: 15.10.2022).

World Bank. (2015b), **World Development Report 2015: Mind, Society, and Behavior**, Washington D.C.: World Bank., <http://hdl.handle.net/10986/20597> (Erişim Tarihi: 02.10.2022).

World Bank. (2016a), **World Development Report 2016: Digital Dividends**, Washington D.C.: World Bank., <http://hdl.handle.net/10986/23347> (Erişim Tarihi: 02.10.2022)

World Bank. (2016b), **The World Bank Annual Report 2016**, Washington D.C.: World Bank., <http://hdl.handle.net/10986/24985> (Erişim Tarihi: 15.10.2022).

World Bank. (2017a), **World Development Report 2017: Governance and the Law**, Washington D.C.: World Bank., <http://hdl.handle.net/10986/25880> (Erişim Tarihi: 02.10.2022)

World Bank. (2017b), **The World Bank Annual Report 2017**, Washington D.C.: World Bank., <http://hdl.handle.net/10986/27986> (Erişim Tarihi: 15.10.2022).

World Bank. (2018), **World Development Report 2018: Learning to Realize Education's Promise**, Washington D.C.: World Bank., <http://hdl.handle.net/10986/28340> (Erişim Tarihi: 02.10.2022).

World Bank. (2019a), **World Development Report 2019: The Changing Nature of Work**, Washington D.C.: World Bank., <http://hdl.handle.net/10986/30435> (Erişim Tarihi: 02.10.2022).

World Bank. (2019b), **The World Bank Annual Report 2019: Ending Poverty, Investing in Opportunity**, Washington D.C.: World Bank., <http://hdl.handle.net/10986/32333> (Erişim Tarihi: 15.10.2022).

World Bank. (2020a), **World Development Report 2020: Trading for Development in the Age of Global Value Chains**, Washington D.C.: World Bank., <http://hdl.handle.net/10986/32437> (Erişim Tarihi: 02.10.2022).

World Bank. (2020b), **The World Bank Annual Report 2020: Supporting Countries in Unprecedented Times**, Washington D.C.: World Bank., <http://hdl.handle.net/10986/34406> (Erişim Tarihi: 15.10.2022).

World Bank. (2021a), **The World Bank Annual Report 2021: From Crisis to Green, Resilient, and Inclusive Recovery**, Washington, D.C.: World Bank., <http://hdl.handle.net/10986/36067> (Erişim Tarihi: 15.10.2022).

World Bank. (2021b), **World Development Report 2021: Data for Better Lives**, Washington D.C.: World Bank., <http://hdl.handle.net/10986/35218> (Erişim Tarihi: 15.10.2022).

World Bank. (2022a), **The World Bank Annual Report 2022: Helping Countries Adapt to a Changing World**, Washington D.C.: World Bank., <http://hdl.handle.net/10986/37972> (Erişim Tarihi: 15.10.2022).

World Bank. (2022b), **World Development Report 2022: Finance for an Equitable Recovery**, Washington D.C.: World Bank., <http://hdl.handle.net/10986/36883> (Erişim Tarihi: 10.10.2022).

World Bank. (2023a), **World Development Report 2023: Migrants, Refugees, and Societies**, Washington D.C.: World Bank., <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099042523192514880/pdf/P17826903573340450b2d00e8cfd3baf7ac.pdf> (Erişim Tarihi: 30.06.2023).

World Bank. (2023b), **Global Economic Prospects**, June 2023, Washington D.C.: World Bank., <https://openknowledge.worldbank.org/server/api/core/bitstreams/6e892b75-2594-4901-a036-46d0dec1e753/content> (Erişim Tarihi: 01.07.2023).

World Bank. (2023c), **FY24 List of Fragile and Conflict-affected Situations**, Washington D.C.: World Bank., <https://thedocs.worldbank.org/en/doc/608a53dd83f21ef6712b5dfef050b00b-0090082023/original/FCSListFY24-final.pdf> (Erişim Tarihi: 01.12.2023).

World Bank. (t.y.), Historical Overview: The World Bank Group's Classification of Fragile and Conflict Affected Situations, Washington D.C.: World Bank., <https://thedocs.worldbank.org/en/doc/373511582764863285-0090022020/original/FCSHistorialnote.pdf> (Erişim Tarihi: 01.12.2023).

World Commission on the Social Dimension of Globalization (2004), **A Fair Globalization: Creating Opportunities for All**, Geneva: ILO., https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/2004/104B09_19_engl.pdf (Erişim Tarihi: 02.03.2023).

World Inequality Lab. (2022), **World Inequality Report 2022**, (Coordinated by Lucas Chancel (Lead author), Thomas Piketty, Emmanuel Saez, Gabriel Zucman). https://www.poverty-inequality.com/wp-content/uploads/2021/12/Summary_WorldInequalityReport2022_English.pdf (Erişim Tarihi: 13.06.2022)

Wouters, J.; Van Kerckhoven, S. (2011), "The OECD and the G20: An Ever Closer Relationship?", Leuven Centre for Global Governance Studies Working Paper, No. 71, <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1898704> (Erişim Tarihi: 30.01.2023).

WTO. (2016), Singapore Ministerial Declaration, Adopted on 13 December 1996, https://www.wto.org/english/thewto_e/minist_e/min96_e/singapore_declaration96_e.pdf (Erişim Tarihi: 28.03.2023).

Yaşar, Y., Yenimahalleli Yaşar, G. (2012), "Neoliberal Kreselleşme ve Sosyal Politikada Dnşm", **Mülkiye Dergisi**, 36(274): 63-92.

Yeates, N. (1999), "Social Politics and Policy in an Era of Globalization: Critical Reactions", **Social Policy & Administration**, 33(4): 372-393.

Yeates, N. (2002), "Globalization and Social Policy: From Global Neoliberal Hegemony to Global Political Pluralism", **Global Social Policy**, 2(1): 69-91.

Yeldan, E. (2003), **Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi: Bölüşüm, Birikim ve Büyüme**, İstanbul: İletifşim Yayınları.

Yeldan, E. (2008), **Küreselleşme Kim İçin?**, İstanbul: Yordam Kitap.

Yenihan, B. (2017), "Bir Sosyal Politika Aracı Olarak Sosyal Güvenlik: Dünya'da ve Türkiye'de Gelişimi zerine Bir İnceleme", **Yönetim Bilimleri Dergisi**, 15 (30): 177-196.

Yılmaz, Z. (2012), **Yoksulları Ne Yapmalı**, Ankara: Dipnot Yayınları.

Zabcı, F. . (2003), "Sosyal Riski Azaltma Projesi: Yoksulluğu Azaltmak mı? Zengini Yoksuldan Korumak mı?", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 58(1): 215-239.

Zabcı, F. (2017), **Dünya Bankası Yanılsamalar ve Gerçekler**, İstanbul: Yordam Kitap.

Zoellick, R., B. (2008a), The International Labour Organization, Presidential Speech, March 17, 2008, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/275561523274393483/World-Bank-Group->

[President-Robert-B-Zoellick-at-the-International-Labour-Organization](#) (Erişim Tarihi 18.10.2022).

Zoellick, R., B. (2008b), Annual Meeting of Board of Governors of the World Bank Group: Modernizing Multilateralism and Markets, Presidential Speech, October 13, 2008, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/508481523261627247/Annual-meeting-of-Board-of-Governors-of-the-World-Bank-Group-remarks-of-Robert-B-Zoellick-President-modernizing-multilateralism-and-markets> (Erişim Tarihi 18.10.2022).

Zoellick, R., B. (2008c), Fragile States: Securing Development, Presidential Speech, September 12, 2008, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/573741523266673715/Fragile-states-securing-development-by-Robert-B-Zoellick-President-The-World-Bank-Group> (Erişim Tarihi 18.10.2022).

Zoellick, R., B. (2008d), Modernizing Multilateralism and Markets, Presidential Speech, October 6, 2008, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/532091523274243036/Modernizing-multilateralism-and-markets-by-Robert-B-Zoellick-President-The-World-Bank-Group> (Erişim Tarihi 18.10.2022).

Zoellick, R., B. (2009a), Kriz Sonrası, Presidential Speech, September 28, 2009, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/250071522074060743/Kriz-sonrası- tarafından-Robert-B-Zoellick-Dünya-Bankası-Grubu-Başkanı> (Erişim Tarihi 18.10.2022).

Zoellick, R., B. (2009b). Kriz Sonrası Dünya Bankası Grubu, Presidential Speech, October 6, 2009, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/399591522060735514/Kriz-Sonrası-Dünya-Bankası-Grubu> (Erişim Tarihi 18.10.2022).

Zoellick, R., B. (2009c), The Arab Economic Summit, Presidential Speech, January 19, 2009, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/146311522068447276/Remarks-at-the-Arab-economic-summit-by-Robert-B-Zoellick-President-The-World-Bank-Group> (Erişim Tarihi 18.10.2022).

Zoellick, R., B. (2009d), Seizing Opportunity from Crisis : Making Multilateralism Work, Presidential Speech, March 31, 2009, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/991551522047833781/Seizing-opportunity-from-crisis-making-multilateralism-work-by-Robert-B-Zoellick> (Erişim Tarihi 18.10.2022).

Zoellick, R., B. (2010a), Democratizing Development Economics, Presidential Speech, September 29, 2010, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/919061521627731460/Democratizing-development-economics-by-Robert-B-Zoellick-President-World-Bank-Group> (Erişim Tarihi 18.10.2022).

Zoellick, R., B. (2010b), The End of the Third World Modernizing Multilateralism for a Multipolar World, Presidential Speech, April 14, 2010, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/535001521621952910/The-end-of-the-third-world-modernizing-multilateralism-for-a-multipolar-world-by-Robert-B-Zoellick-President-World-Bank-Group> (Erişim Tarihi 18.10.2022).

Zoellick, R., B. (2011a), Beyond Aid, Presidential Speech, September 14, 2011, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/282351487076173828/Beyond-aid> (Erişim Tarihi 18.10.2022).

Zoellick, R., B. (2011b), The Middle East and North Africa: A New Social Contract for Development, Presidential Speech, April 6, 2011, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/577281521603479230/Speech-by-Robert-B-Zoellick-President-of-the-World-Bank-Group-at-the-Middle-East-and-North-Africa-a-new-social-contract-for-development> (Erişim Tarihi 18.10.2022).

Zoellick, R., B. (2011c), The 50th Anniversary of Germany's Federal Ministry for Economic Cooperation and Development, Presidential Speech, November 13, 2011, Washington D.C.: World Bank., <http://documents.worldbank.org/curated/en/197441521699018363/Remarks-by-World-Bank-Group-President-Robert-B-Zoellick-at-the-50th-anniversary-of-Germany-s-federal-ministry-for-economic-cooperation-and-development> (Erişim Tarihi 18.10.2022).

İnternet Haber Kaynakları

BBC News Türkçe. (2023a), "İngiltere'de Dev Grev: Yaklaşık 500 Bin Kişi İş Bıraktı", 1 Şubat 2023, <https://www.bbc.com/turkce/articles/cz90pjr14pvo> (Erişim Tarihi: 03.10.2023).

BBC News Türkçe. (2023b), "İngiltere'de Son yılların En Büyük Grevi: Yüz Binlerce Öğretmen, Doktor, Memur ve Metro Çalışanı İş Bıraktı", 15 Mart 2023, <https://www.bbc.com/turkce/articles/c108g56785ro> (Erişim Tarihi: 03.10.2023).

Hamsici, M. (2022), "Kuryelerin Eylemleri Neden Yurt Geneline Yayıldı?", 3 Şubat 2022, BBC News Türkçe, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-60235440> (Erişim Tarihi: 03.10.2023).

Butler, S.; Jolly, J. (2021), "Deliveroo Workers Protest as Shares Rise on First Day of Open Trading", 7 April 2021, The Guardian, <https://www.theguardian.com/business/2021/apr/07/deliveroo-workers-strike-as-shares-rise-on-first-day-of-open-trading> (Erişim Tarihi: 02.10.2023).

Crace, J. (2023), "World Bank Chief Resigns After Climate Stance Misstep", The Guardian, 15 February 2023, <https://www.theguardian.com/business/2023/feb/15/david-malpass-world-bank-president-steps-down> (Erişim Tarihi: 02.11.2023).

Mawad, D.; Laborie, A.; Briscoe, O.; Berlinger, J. (2023), "French Airports, Schools and Oil Refineries Hit by National Strike Over Pension Age Increase", CNN, 23.03.2023, <https://edition.cnn.com/2023/03/23/business/france-national-strike-pension-reform/index.html> (Erişim Tarihi: 01.10.2023).

Euronews Türkçe. (2023a), “Fransa’da 1 Milyondan Fazla Kişi Emeklilik Reformuna Karşı Sokağa İndi”, 2 Mart 2023, <https://tr.euronews.com/2023/03/22/fransada-isciler-yarin-genel-greve-gidiyor-ulkede-akaryakit-sikintisi-basladi> (Erişim Tarihi: 01.10.2023).

Euronews Türkçe. (2023b), “İngiltere’de Yüz Binlerce Çalışan Greve Gitti”, 15 Mart 2023, <https://tr.euronews.com/2023/03/15/ingilterede-yuz-binlerce-calisan-greve-gitti> (Erişim Tarihi: 01.10.2023).

Euronews Türkçe. (2023c), “Hollywood Senaristleri Beş Aydır Devam Eden Grevi Sonlandırdı”, 27 Eylül 2023, <https://tr.euronews.com/2023/09/27/hollywood-senaristleri-bes-aydir-devam-eden-grevi-sonlandirdi> (Erişim Tarihi: 10.10.2023).

Jamieson, D. (2021), “Amazon Spent \$4.3 Million On Anti-Union Consultants Last Year”, 31 March 2022, HuffPost, https://www.huffpost.com/entry/amazon-anti-union-consultants_n_62449258e4b0742dfa5a74fb?c9h (Erişim Tarihi: 01.10.2023).

Press, A. N. (2021), “Black Friday Strikes and Protests Target Amazon in 20 Countries”, Jacobin, 26 November 2021, <https://jacobin.com/2021/11/amazon-black-friday-strikes-protests-international-bangladesh-italy-africa> (Erişim Tarihi: 01.10.2023).

Sendika.Org (2023), “Hollywood Grevi Film ve Televizyon Sektörünü Durma Noktasına Getirdi”, 15 Temmuz 2023, <https://sendika.org/2023/07/hollywood-grevi-film-ve-televizyon-sektorunu-durma-noktasina-getirdi-688274/> (Erişim Tarihi: 01.10.2023).

Web Sitesi Kaynakları

<https://www.worldbank.org/en/about/leadership>

<https://www.worldbank.org/en/archive/history#>

<https://www.worldbank.org/en/archive/history/past-presidents/eugene-meyer>

<https://www.worldbank.org/en/archive/history/past-presidents/john-jay-mccloy>

<https://www.worldbank.org/en/archive/history/past-presidents/eugene-robert-black>

<https://www.worldbank.org/en/archive/history/past-presidents/george-david-woods>

<https://www.worldbank.org/en/archive/history/past-presidents/robert-strange-mcnamara>

<https://www.worldbank.org/en/archive/history/past-presidents/alden-winship-clausen>

<https://www.worldbank.org/en/archive/history/past-presidents/barber-conable>

<https://www.worldbank.org/en/archive/history/past-presidents/lewis-thompson-preston>

<https://www.worldbank.org/en/archive/history/past-presidents/james-david-wolfensohn>

<https://www.worldbank.org/en/archive/history/past-presidents/paul-dundes-wolfowitz>

<https://www.worldbank.org/en/archive/history/past-presidents/robert-bruce-zoellick>

<https://www.worldbank.org/en/archive/history/past-presidents/jim-yong-kim#>

<https://www.worldbank.org/en/archive/history/past-presidents/david-robert-malpass>

<https://president.worldbankgroup.org/en/president>

<https://www.worldbank.org/en/topic/fragilityconflictviolence/brief/harmonized-list-of-fragile-situations>

<https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2016/09/21/world-bank-ilo-announce-new-push-for-universal-social-protection>

<https://www.worldbank.org/en/news/feature/2022/10/16/annual-meetings-2022-development-in-crisis>

<https://www.worldbank.org/en/publication/wdr2023>

<https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2023/06/22/world-bank-group-intensifies-focus-on-private-sector-launches-effort-to-scale-investment-in-emerging-markets>

<https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2023/06/08/mission-to-rewrite-world-bank-group-playbook-advances-with-banga-s-global-tour>

<https://www.oecd.org/about/>

<https://www.oecd.org/about/how-we-work/>

<https://www.oecd.org/global-relations/>

<https://www.oecd.org/about/history/oecr/>

<https://www.oecd.org/about/members-and-partners/>

<https://www.oecd.org/about/budget/>

<https://www.oecd.org/legal/oecd-convention.htm>

<https://www.oecd.org/general/supplementaryprotocolno1totheconventionontheoecd.htm>

<https://www.oecd.org/about/structure/>

<https://www.oecd.org/ces/>

<https://www.oecd.org/60-years/timeline/>

<https://www.oecd.org/about/document/list-of-departments-and-special-bodies.htm>

<https://legalinstruments.oecd.org/en/about>

<https://legalinstruments.oecd.org/en/>

<https://www.oecd.org/general/themarshallplanspeechatharvarduniversity5june1947.htm>

<https://archives.eui.eu/en/isaar/39>

<https://archives.eui.eu/en/isaar/31>

<https://archives.eui.eu/en/isaar/40>

<https://archives.eui.eu/en/fonds/173534?item=OEEC.FTA>

<https://web-archive.oecd.org/2012-06-14/82560-donaldjohnstonoecdsecretary-generalfromjune1996tojune2006.htm>

<https://www.oecd.org/about/secretary-general/former-oecd-secretary-general-angel-gurria-cv.htm>

<https://www.oecd.org/about/oecd-secretary-general-mathias-cormann-biography.htm>

<https://www.oecd.org/newsroom/statement-of-oecd-council-on-the-russian-aggression-against-ukraine.htm>

<https://www.oecd-events.org/meeting-of-the-council-at-ministerial-level-2023/en#bl-7d0b3f5b-c3a6-4b40-8749-390d707a7040>

https://www.ilo.org/ankara/about-us/WCMS_372872/lang--tr/index.htm

<https://www.ilo.org/ilc/AbouttheILC/history/lang--en/index.htm>

<https://www.ilo.org/ilc/AbouttheILC/lang--en/index.htm>

<https://libguides.ilo.org/c.php?g=657806&p=4649148>

<https://www.ilo.org/global/standards/introduction-to-international-labour-standards/conventions-and-recommendations/lang--en/index.htm>

<https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/how-the-ilo-works/organigramme/jur/legal-instruments/lang--en/index.htm>

https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/how-the-ilo-works/organigramme/jur/legal-instruments/WCMS_428589/lang--en/index.htm

<https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/how-the-ilo-works/lang--en/index.htm>

<https://www.ilo.org/gb/about-governing-body/lang--en/index.htm>

https://www.ilo.org/ankara/about-us/WCMS_372875/lang--tr/index.htm

<https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/lang--en/index.htm>

<https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/how-the-ilo-works/programme-and-budget/lang--en/index.htm>

https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/how-the-ilo-works/ilo-director-general/former-directors-general/WCMS_192645/lang--en/index.htm

<https://libguides.ilo.org/c.php?g=657806&p=4636553>

https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/how-the-ilo-works/ilo-director-general/former-directors-general/WCMS_192709/lang--en/index.htm

https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/how-the-ilo-works/ilo-director-general/former-directors-general/WCMS_192710/lang--en/index.htm

<https://libguides.ilo.org/c.php?g=657806&p=4648836>

https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/how-the-ilo-works/ilo-director-general/former-directors-general/WCMS_192711/lang--en/index.htm

<https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/history/lang--en/index.htm>

https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/how-the-ilo-works/ilo-director-general/former-directors-general/WCMS_192712/lang--en/index.htm

<https://libguides.ilo.org/c.php?g=657806&p=4648837>

<https://libguides.ilo.org/c.php?g=657806&p=4649132>

https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/how-the-ilo-works/ilo-director-general/former-directors-general/WCMS_192713/lang--en/index.htm

https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/how-the-ilo-works/ilo-director-general/former-directors-general/WCMS_192714/lang--en/index.htm

https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/how-the-ilo-works/ilo-director-general/former-directors-general/WCMS_192715/lang--en/index.htm

<https://libguides.ilo.org/c.php?g=657806&p=4649136>

https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/how-the-ilo-works/ilo-director-general/former-directors-general/WCMS_192716/lang--en/index.htm

<https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/how-the-ilo-works/ilo-director-general/WCM>

https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/newsroom/news/WCMS_570686/lang--en/index.htm

<https://libguides.ilo.org/c.php?g=657806&p=5050816>

<https://www.ilo.org/global/topics/future-of-work/publications/issue-briefs/lang--en/index.htm>

https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/newsroom/news/WCMS_712047/lang--en/index.htm

https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/newsroom/news/WCMS_761190/lang--en/index.htm?ssSourceSiteId=gb

https://www.ilo.org/ankara/areas-of-work/covid-19/WCMS_740860/lang--tr/index.htm

https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/newsroom/news/WCMS_877429/lang--en/index.htm

https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/how-the-ilo-works/ilo-director-general/WCMS_856139/lang--en/index.htm

https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/newsroom/news/WCMS_861583/lang--en/index.htm

https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/newsroom/news/WCMS_872293/lang--en/index.htm

https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/newsroom/news/WCMS_878373/lang--en/index.htm

https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/newsroom/news/WCMS_871715/lang--en/index.htm

https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/newsroom/news/WCMS_873912/lang--en/index.htm

https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/how-the-ilo-works/ilo-director-general/news-and-press-releases/WCMS_877754/lang--en/index.htm

https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/newsroom/news/WCMS_875364/lang--en/index.htm

https://www.ilo.org/hanoi/Informationresources/Publicinformation/Pressreleases/WCMS_869869/lang--en/index.htm

https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/newsroom/news/WCMS_876554/lang--en/index.htm

<https://www.mfa.gov.tr/g-20-tr.tr.mfa>

<https://social.desa.un.org/issues/disability/envision-2030/17goals-pwds>

<https://jean-monnet.ch/en/archive/fonds-marjolin/>

<https://archives.eui.eu/en/fonds/173651?item=OEEC.WR-01>

ÖZET

Tarihsel bir perspektif içinde ciddi kapitalist kriz süreçlerinde sosyal politikanın rolünün nasıl şekillendiğinin, bu rolün uluslararası kuruluşlarca hangi yönde belirlenmeye çalışıldığının değerlendirilmesi ve geleceğe dair olası politika yönelimlerinin tartışılması bu tezin ana konusunu teşkil etmiştir. Bu çerçevede çalışmada, Dünya Bankası, OECD ve ILO'nun kuruluşlarından günümüze dek önemli kriz dönemlerinde geliştirdikleri sosyal politika anlayışları ve bu anlayışların sosyal politika alanını nasıl etkilediği, bu kuruluşların söz konusu süreçlerde öne sürdükleri politika setleri üzerinden işgücü piyasası politikaları bağlamında mercek altına alınarak sorgulanmıştır.

Yapılan değerlendirmeler, bu uluslararası kuruluşların sosyal politika anlayışlarının dönemin kapitalist birikim esaslarıyla uyumlu bir yön aldığını ortaya koymuştur. Söz konusu kuruluşların söylem, strateji ve politikalarında kapitalizmin dönemsel ihtiyaçları çerçevesinde bazı değişiklikler olduğu görülse de, neoliberalizmin hakim kapitalist gelişme programı olarak belirginleştiği dönemden bu yana, bu kuruluşların sosyal politika anlayışlarında gözlemlenen temel nitelik, belirli türde bir tarihsel sürekliliğe işaret etmiştir. Bu tarihsel süreklilik, kârlılık, serbestleşme, verimlilik, rekabet edebilirliğin sağlanması gibi temel hedeflerin sosyal adalet hedefine öncelenmesinde gözlemlenmiştir. Bu alanda işaret edilebilecek farklılaşmalar ya da değişimler ise daha çok sözü edilen temel hedeflere ulaşmada izlenecek yola dair yeni dil, kavram, strateji ve araçların geliştirilmesi çabaları ile ilgili olmuştur. Dolayısıyla bu sonuçlar, sosyal politikanın şekillenmesinde hem her dönemin sınıfsal güç dengelerinin belirleyici önemini göstermiş, hem de küresel sosyal politikanın sınırlılıklarına işaret etmiştir. Ele alınan uluslararası kuruluşların sosyal politika alanı söz konusu olduğunda bağlayıcılığı ve zorlayıcılığı olmayan uluslararası taahhüt ve süreçlere yönelmelerinin bir sonucu

olarak söylemler ve pratikler arasında giderek büyüdüğü gözlemlenen mesafe ise bu sınırlılıkların tipik bir yansımasını teşkil etmiştir.

Bu bulgulardan hareketle tezde ayrıca, sosyal politikanın geleceği için kritik olarak görülen konu ve gelişmelere işaret edilmiş, bu konu ve gelişmelerin dayandığı temel ilişki ve mekanizmaların sosyal politikanın olası yönelimleri üzerindeki etkileri tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal politika, Uluslararası politika, İş gücü politikaları, İstihdam politikaları, Ekonomik kriz, 2008 Ekonomik Krizi, Dünya Bankası, OECD, ILO, Uluslararası Örgütler

ABSTRACT

The main subject of this thesis is to evaluate how the role of social policy has been shaped during serious capitalist crises in a historical perspective, in which direction international organisations have tried to determine this role, and to discuss possible policy orientations for the future. In this framework, the study examines the social policy approaches developed by the World Bank, OECD and ILO in periods of major crises since their establishment and how these approaches have affected the field of social policy in the context of labour market policies through the policy sets put forward by these institutions in these processes.

The assessments have demonstrated that these international organizations' concepts of social policy have moved in a path that is consistent with the prevailing theories of capitalist accumulation. A certain degree of historical continuity has been indicated by the main characteristic seen in these organizations' social policy conceptions since neoliberalism emerged as the dominant capitalist development program, despite some changes in these organizations' discourse, strategies, and policies within the framework of capitalism's periodic needs. This historical continuity has been observed in the prioritisation of basic objectives such as profitability, liberalisation, efficiency and competitiveness over social justice. The differentiations or changes that can be pointed out in this field have been mostly related to the efforts to develop new language, concepts, strategies and tools for the path to be followed in achieving these basic objectives. Consequently, these findings highlight the constraints of international social policy as well as the critical significance of the class power dynamics of each historical time in the formation of social policy. The rising gap between discourses and practices as a result of international organizations' propensity for non-binding and non-coercive

international commitments and processes in the area of social policy is a typical expression of these limits.

Based on these findings, the thesis also points to the issues and developments that are seen as critical for the future of social policy and discusses the effects of the basic relations and mechanisms underlying these issues and developments on the possible directions of social policy.

Key Words: Social policy, International policy, Labour policies, Employment policies, Economic crisis, Economical crisis 2008, World Bank, OECD, ILO, International organizations